

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ  
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ  
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ**

***«Διεθνής Τάξη: Θεωρίες Ηγεμονικής Σταθερότητας».***

Χρήστος Ζιώγας  
ΑΜ:1206Δ004

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

Επιβλέπων Καθ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου  
Καθ. Παναγιώτης Ήφαιστος  
Καθ. Ειρήνη Χειλά

Αθήνα  
Ιούλιος 2013

Στην οικογένειά μου

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

|                                                                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Κεφάλαιο 1ο</b>                                                                                              |     |
| <b>Εισαγωγή</b>                                                                                                 | 1   |
| <b>Κεφάλαιο 2ο</b>                                                                                              |     |
| <b>Διεθνής Τάξη. Θεωρίες Ηγεμονικής Σταθερότητας.</b>                                                           |     |
| 2.1. Η έννοια της Τάξης                                                                                         | 6   |
| 2.2. Η έννοια της Διεθνούς Τάξης.                                                                               | 10  |
| 2.3. Η έννοια της Ηγεμονίας                                                                                     | 18  |
| 2.4. Διάκριση Ηγεμονίας και Ηγεμονισμού.                                                                        | 23  |
| 2.5. Η Φιλελεύθερη εκδοχή της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας                                                   | 26  |
| 2.6. Η Ρεαλιστική εκδοχή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας                                                | 42  |
| 2.7. Η Μαρξιστική θεωρία της παγκόσμιας κοινωνικής τάξης                                                        | 55  |
| <b>Κεφάλαιο 3ο</b>                                                                                              |     |
| <b>Το Βεστφαλιανό Διεθνές Σύστημα.</b>                                                                          |     |
| 3.1. Η υστερομεσαιωνική Ευρώπη.                                                                                 | 65  |
| 3.2. Το Βεστφαλιανό Διεθνές Σύστημα                                                                             | 69  |
| 3.3. Η διαχρονική ανάγκη πολιτικής οργάνωσης.                                                                   | 72  |
| 3.4. Η δημιουργία του κράτους                                                                                   | 77  |
| 3.5. Κρατική κυριαρχία                                                                                          | 81  |
| 3.6. Ο κυρίαρχος ρόλος της αναρχίας                                                                             | 86  |
| 3.7. Οι λειτουργίες και οι συνέπειες της κρατικής κυριαρχίας.                                                   | 91  |
| 3.8. Η έννοια του εθνικού-κρατικού συμφέροντος.                                                                 | 95  |
| 3.9. Η Επιβίωση.                                                                                                | 97  |
| 3.10. Προσδιορισμός και ο ρόλος της Ισχύος.                                                                     | 101 |
| 3.11. Το Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα                                                                               | 108 |
| 3.11.1. Η έννοια του συστήματος                                                                                 | 109 |
| 3.11.2. Η δομή του διεθνούς συστήματος: αναρχία, ιεραρχία, ηγεμονία                                             | 113 |
| <b>Κεφάλαιο 4ο</b>                                                                                              |     |
| <b>Διεθνής Τάξη και οι Ηγεμονικές Αξιώσεις. Από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.</b> |     |
| 4.1. Η Ηγεμονική Αξίωση του Λουδοβίκου ο ΙΔ΄                                                                    | 122 |
| 4.2. Η Διεθνής Τάξη τον 18ο Αιώνα, η Εμπέδωση του συστήματος ισορροπίας                                         | 124 |

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| 4.3. Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών μετά το 1815          | 128 |
| 4.3.1. Το Σύστημα του Συνεδρίου της Βιέννης            | 128 |
| 4.3.2. Το Σύστημα του Μπίσμαρκ                         | 133 |
| 4.4. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος                       | 138 |
| 4.5. Η Διεθνής Τάξη του Μεσοπολέμου: 1919-1939         | 140 |
| 4.6. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος                     | 145 |
| 4.7. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα | 147 |
| 4.8. Μηχανισμοί διατήρησης της σταθερότητας            | 149 |
| 4.8.1. Η ισορροπία της ισχύος.                         | 150 |
| 4.8.2. Το κονσέρτο των Μεγάλων Δυνάμεων                | 159 |
| 4.8.3. Η συλλογική ασφάλεια                            | 167 |

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο**

### **Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΔΙΕΘΝΗΣ ΤΑΞΗ**

|                                                                                      |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.1. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου ως κύριας περιπτώσιολογικής μελέτης        | 176 |
| 5.2. Μεταπολεμική διεθνής τάξη                                                       | 178 |
| 5.3. Πορεία προς την Νέα Αντιπαράθεση                                                | 182 |
| 5.3.1. Το «πραξικόπημα της Πράγας»                                                   | 182 |
| 5.3.2. Η κρίση του Βερολίνου                                                         | 183 |
| 5.3.3. Ο πόλεμος της Κορέας                                                          | 184 |
| 5.4. Πυρηνικοποίηση των Διεθνών Σχέσεων                                              | 186 |
| 5.4.1. Πυρηνικά Όπλα. Έναρξη της πυρηνικής κούρσας                                   | 186 |
| 5.4.2. Οι πρώτες προσπάθειες ελέγχου των πυρηνικών όπλων                             | 188 |
| 5.4.3. Το σχέδιο Baruch                                                              | 188 |
| 5.4.4. Οι βρετανικές προσπάθειες Eden και Gaitskell                                  | 191 |
| 5.4.5. Το σχέδιο Rapacki                                                             | 192 |
| 5.5. Τα Καθεστώτα Ασφαλείας                                                          | 193 |
| 5.5.1. Συμβάσεις Ελέγχου και Απαγόρευσης των Πυρηνικών στα Πλαίσια του Ο.Η.Ε.        | 197 |
| 5.5.2. Οι Συνθήκες που εγκαθιστούν αποπυρηνικοποιημένες ζώνες                        | 199 |
| 5.5.3. Η Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών (Limited Test Ban Treaty) | 202 |
| 5.5.4. Ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΙΑΕΑ)                                | 203 |
| 5.5.5. Συνθήκη για τη μη Διασπορά Πυρηνικών Όπλων                                    | 207 |
| 5.6. ΟΗΕ Το ιστορικό πλαίσιο                                                         | 212 |
| 5.6.1. Το Συμβούλιο Ασφαλείας. Η Θεσμοθετημένη Υπεροχή των Μεγάλων Δυνάμεων          | 213 |
| 5.6.2. Ο Ρόλος του ΟΗΕ στην Αποαποικιοποίηση                                         | 216 |
| 5.7 Σοβιετική Ένωση                                                                  | 218 |
| 5.7.1. Η Σοβιετική Εξωτερική πολιτική μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο               | 218 |
| 5.7.2. Αντεπίθεση της Μόσχας                                                         | 221 |
| 5.7.3. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας                                                      | 224 |
| 5.7.4. Οι εξεγέρσεις των συμμάχων της ΕΣΣΔ                                           | 224 |

|                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------|-----|
| 5.8. Η Αμερικανική Στρατηγική                                   | 229 |
| 5.8.1. Το Δόγμα της Ανάσχεσης                                   | 229 |
| 5.8.2. Η Δεύτερη Κρίση του Βερολίνου                            | 233 |
| 5.8.3. Η κρίση της Κούβας                                       | 236 |
| 5.8.4. Οικονομικοί και πολιτικοστρατιωτικοί Οργανισμοί          | 238 |
| 5.8.5. Η Αμερικανική Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο      | 243 |
| 5.9. Κινεζική πολιτική την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου           | 249 |
| 5.10. Η Γαλλική Στρατηγική                                      | 255 |
| 5.10.1. Γαλλική Πυρηνική Στρατηγική                             | 257 |
| 5.11. Η Βρετανική πολιτική.                                     | 259 |
| 5.11.1. Βρετανική Πυρηνική Στρατηγική                           | 261 |
| 5.12. Η Διεθνής Τάξη υπό το πρίσμα των πυρηνικών όπλων          | 262 |
| 5.12.1. Διλήμματα ασφαλείας την πυρηνική εποχή.                 | 262 |
| 5.12.2. Η πυρηνική επιλογή ως απάντηση των διλημμάτων ασφαλείας | 264 |
| 5.12.3. Πυρηνική αποτροπή                                       | 267 |
| 5.12.4. Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή- Στρατηγική Σταθερότητα      | 271 |
| 5.12.5. Συμφωνίες ΗΠΑ-ΕΣΣΔ για τον έλεγχο των εξοπλισμών.       | 275 |
| 5.13. Η Διεθνής Τάξη από τη σκοπιά της Πυρηνικοποίησης          | 277 |
| 5.14. Αποτίμηση της ψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης               | 279 |

## **Κεφάλαιο 6ο**

### **Η Μεταψυχροπολεμική διεθνής Τάξη.**

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 6.1 Η Νέα Κατανομή Ισχύος                                   | 287 |
| 6.1.1. Η πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία                   | 287 |
| 6.1.2. Η νέα οικονομική τάξη                                | 294 |
| 6.1.3. Πρώτη αποτίμηση της μεταψυχροπολεμικής περιόδου.     | 298 |
| 6.2. Ζητήματα που απειλούν τη μεταψυχροπολεμική διεθνή Τάξη | 302 |
| 6.3. Διεθνής Τάξη. Ιδεολογική διάσταση                      | 304 |
| 6.4. Διεθνής Τάξη. Στρατηγική διάσταση                      | 310 |
| 6.5. Αποτίμηση της Μεταψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης.       | 315 |

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο**

|                          |     |
|--------------------------|-----|
| <b>Γενική Αποτίμηση.</b> | 320 |
|--------------------------|-----|

|                     |     |
|---------------------|-----|
| <b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</b> | 329 |
|---------------------|-----|

## Ευχαριστίες

Η εκπόνηση κάθε διδακτορικής διατριβής αποτελεί μια μακρά και επίπονη διαδικασία αναγκαία όμως για την επιστημονική συγκρότηση του κάθε διδάκτορα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά και γενικότερα, θεωρώ πως η επιμονή, υπομονή και ικανότητα του κάθε υποψηφίου αποτελούν προϋποθέσεις αναγκαίες όχι όμως και ικανές για την ολοκλήρωση της εργασίας. Η επιστημονική καθοδήγηση και η πνευματική συμπαράσταση των επιβλεπόντων καθηγητών αποτελούν τον καταλύτη για την επιτυχή έκβαση του όλου εγχειρήματος.

Νιώθω λοιπόν την ανάγκη να ευχαριστήσω πρωτίστως και ξεχωριστά τα μέλη της τριμελούς μου επιτροπής καθηγητές: κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, κ. Παναγιώτη Ήφαιστο και κ. Ειρήνη Χειλά για την κατανόηση, παρότρυνση, καθοδήγηση, επίβλεψη και βοήθεια που μου προσέφεραν καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής. Τους ευχαριστώ ολόψυχα!

Ευχαριστώ επίσης από καρδιάς:

τους καθηγητές κ. Ε. Ραυτόπουλο, κ. Α. Πλατιά, κ. Κ. Κολιόπουλο και κ. Γ. Στασσινόπουλο που ως μέλη της επταμελούς επιτροπής συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της διαδικασίας,

τους καθηγητές και καθηγήτριες, νυν και πρώην, του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου που συντέλεσαν στην επιστημονική μου συγκρότηση, γεγονός για το οποίο θα είμαι ευγνώμων για πάντα,

τους λέκτορες του Πανεπιστημίου Πειραιώς του Τμήματος ΔΕΣ Ιωάννη Κωνσταντόπουλο και Διονύση Τσιριγώτη καθώς και το λέκτορα του Πανεπιστημίου Μακεδονίας του Τμήματος ΔΕΣ Κυριάκο Μικέλη για τη συμπαράσταση και τις πολύτιμες συμβουλές τους,

τον καλό φίλο και συνάδελφο Χάρη Μπουμπαγιατζόγλου για τις γονιμότητες συζητήσεις καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης των διατριβών μας και να του ευχηθώ καλή συνέχεια,

τον αδελφικό φίλο Νικόλαο Κόκλα για τη ηθική συμπαράσταση και την άμεση επίλυση προβλημάτων που άπτονταν της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Θέλω τέλος αλλά όχι εσχάτως να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες στους φίλους/ες και γνωστούς/ες που συνέβαλαν ο καθένας με τον τρόπο του συνειδητά ή μη στην ολοκλήρωση της διατριβής.

## Κεφάλαιο 1°

### Εισαγωγή

Η τάξη ως αιτούμενο στην ανθρώπινη ιστορία πρωταρχικό σκοπό έχει να ελέγξει το φαινόμενο της βίας και να περιορίσει συνθήκες αταξίας.

Αναλύοντας τις έννοιες της τάξης και της αταξίας στο έργο του «Φλωρεντινή Ιστορία» ο Niccolo Machiavelli διατυπώνει και τη δική του άποψη: *«Οι χώρες τις περισσότερες φορές αλλάζουν, έρχονται από την τάξη στην αταξία και ύστερα ξαναπερνούν από την αταξία στην τάξη. Γιατί, αφού η φύση δεν πρόσφερε σταθερότητα στα πράγματα του κόσμου, όταν πια φτάνουν στην ύψιστη τελειότητά τους, μη έχοντας να πάνε αλλού ψηλότερα, φυσικό είναι να ξεπέφτουν και αντίστοιχα σαν ξεπέσουν και η αταξία τα φέρει στο τελευταίο σκαλί, από ανάγκη παίρνουν τα πάνω, μην μπορώντας να ξεπέσουν άλλο. Κι έτσι πάντα, από καλό ξεπέφτουν στο κακό και από το κακό υψώνονται στο καλό. Η αρετή γεννάει την ησυχία, η ησυχία τη σχολή, η σχολή την αταξία και η αταξία το χαμό και αντίστοιχα από τον χαμό γεννιέται η τάξη, από την τάξη η αρετή και από αυτήν η δόξα και η καλή τύχη»<sup>1</sup>*. Η ατελής ανθρώπινη φύση είναι για το Μακιαβέλι υπεύθυνη για την επανάληψη της σισύφειας κατάστασης κατάρρευσης, ανάκτησης και διατήρησης της τάξης και η κρατική οργάνωση (τη σύγχρονη εποχή) του ανθρώπινου βίου ο καταλληλότερος τρόπος επίλυσης του εν λόγω προβλήματος.

Κάθε μορφή πολιτικής οργάνωσης λοιπόν αντικειμενικό σκοπό έχει να περιορίσει όσο το δυνατόν τα φαινόμενα βίας επιβάλλοντας και διατηρώντας την τάξη στο εσωτερικό της. Βασικό γνώρισμα των πολιτικών οντοτήτων αποτελεί το μονοπώλιο χρήσης βίας από τις εξουσιοδοτημένες κρατικές αρχές. Στο επίπεδο των κρατών, που αποτελούν την κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης τους πέντε περίπου τελευταίους αιώνες, η βία ασκείται νόμιμα μόνο από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς οι οποίοι βέβαια ελέγχονται και λειτουργούν βάσει ενός συγκεκριμένου

---

<sup>1</sup> Horkheimer M, *Απαρχές της αστικής φιλοσοφίας της ιστορίας*, μτφ. Τ. Κονδύλης, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1971, σ.18.

ενδοκρατικού νομικού πλαισίου. Το ζήτημα της τάξης και της άσκησης νομιμοποιημένης βίας εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι του κάθε κράτους. Ενώ λοιπόν στο εσωτερικό των κρατών το ζήτημα του ελέγχου της βίας και της επιβολής τάξης, μέσω της μονοπώλησής του από το ίδιο το κράτος, έχει επιλυθεί σε μεγάλο βαθμό στο επίπεδό του διεθνούς συστήματός παραμένει εκκρεμές.

Εκκινώντας από παρόμοιο στοχαστικό μετερίζι, με το Μακιαβέλι, και παρατηρώντας το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα ο Παναγιώτης Κονδύλης διατυπώνει την άποψη ότι διατρέχοντας την καταγεγραμμένη ανθρώπινη ιστορία ποτέ δεν θα διαπιστώσουμε πως υπήρξε απόλυτη τάξη ή απόλυτη αταξία. Η περίπτωση της διαρκούς και απόλυτης αταξίας θα επέφερε τη διάλυση της κοινωνικής ζωής, όπως τουλάχιστον τη γνωρίζουμε από την εποχή που οι άνθρωποι συμβίωναν σε οργανωμένες κοινότητες, και η απόλυτη τάξη θα είχε επιφέρει τον τερματισμό όλων των συγκρούσεων.<sup>2</sup>

Το βασικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου διεθνούς συστήματος αποτελεί η αξίωση κρατικής κυριαρχίας και η συνεπαγόμενη διεθνής αναρχία. Οι δύο αυτές αλληλένδετες πραγματικότητες απέκλεισαν σε διεθνές επίπεδο διευθετήσεις, για τον έλεγχό του φαινομένου της βίας και την επιβολή της τάξης, ανάλογης χροιάς με το εσωτερικό των κρατών. Η κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος στη βάση του διεθνούς δικαίου και των διπλωματικών σχέσεων εμφάνισε τον πόλεμο ως το ανεκτό επίπεδο βίας στο διεθνές σύστημα<sup>3</sup>.

Η δομική αδυναμία του διεθνούς συστήματος να ελέγξει κεντρικά και καθολικά τα φαινόμενα βίας οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών σχημάτων διατήρησης της διεθνούς τάξης. Τα κράτη, ως οι κυρίαρχες μονάδες του συστήματος, αν και νομικά είναι ισότιμα διαφέρουν ως προς την ισχύ τους, γεγονός καταλυτικό στον τρόπο που αναπτύσσουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Η διατήρηση της τάξης στο άναρχο διεθνές σύστημα

<sup>2</sup> Κονδύλης Π, *Πλανητική πολιτική* μετά τον ψυχρό πόλεμο, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σελ. 49.

<sup>3</sup> Bull Hedley, *Η Αναρχία Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2001, σελ 238.



διασαλεύεται από τα αίτια πολέμου που παρεισφρέουν στις διακρατικές σχέσεις και θέτουν τη σταθερότητά του σε κίνδυνο. Η διάκριση των κρατών βάσει της ισχύος τους είναι μια πραγματικότητα στις διεθνείς σχέσεις που συνεχώς μεταβάλλεται λόγω της διαδικασίας της άνισης ανάπτυξης. Επί τη βάση της διαφοροποίησης των κρατών ως προς την ισχύ τους και των συνεπαγόμενων διευρυμένων αρμοδιοτήτων που απέκτησαν στο άναρχο διεθνές σύστημα, μια εκ των οποίων ήταν και η διατήρηση της τάξης, εμφανίστηκαν οι θεωρίες ηγεμονικής σταθερότητας. Οι συγκεκριμένες θεωρίες πρεσβεύουν ότι η ύπαρξη ενός (ή περισσότερων) ισχυρού κράτους (ισχυρών κρατών) στο διεθνές σύστημα, ακόμη κι αν λειτουργούν με άξονα το κρατικό τους συμφέρον, δύνανται να ελέγχουν αποτελεσματικότερα τις πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές υποθέσεις, και να επιφέρουν την τάξη.

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας θα αναλυθεί η έννοια της διεθνούς τάξης και της ηγεμονίας παρουσιάζοντας τις βασικές θεωρίες ηγεμονικής σταθερότητας όπως αυτές σχηματοποιήθηκαν στα κύρια θεωρητικά ρεύματα των διεθνών σχέσεων, δηλαδή του πολιτικού ρεαλισμού, του φιλελευθερισμού και του μαρξισμού. Υπό αυτό το πρίσμα η εν λόγω εργασία θα προσπαθήσει να ελέγξει τις συγκεκριμένες θεωρίες και ειδικότερα να απαντήσει στο ερώτημα σε ποιο βαθμό οι ηγεμονικές διατάξεις είναι κάτι περισσότερο από σχετικές ή απόλυτες ισορροπίες ισχύος, θέση που ρέπει κυρίως προς τη ρεαλιστική θέαση των διεθνών σχέσεων. Εξετάζεται επομένως σε ποιο βαθμό ένα ηγεμονικά δομημένο διεθνές σύστημα δύναται να διαχειριστεί αποτελεσματικότερα τις αποσταθεροποιητικές επενέργειες των αιτιών πολέμου και να διατηρήσει τη διεθνή τάξη.

Στο επόμενο κεφάλαιο της διατριβής προσεγγίζουμε το φαινόμενο της διεθνούς τάξης ξεκινώντας από τις απαρχές του σύγχρονου διακρατικού συστήματος όπως αυτό άρχισε να μορφοποιείται από το 1648 (*Η συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 σηματοδότησε το τέλος των αυτοκρατορικών σχημάτων που επικράτησαν διαδοχικά στο διεθνές σύστημα*) και εντεύθεν. Παράλληλα αναλύουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου διαμορφωτικού παράγοντα του έθνους-

κράτους, το έθνος - κράτος αποτελεί τη διάδοχη πολιτική οντότητα που αρχικά κυριάρχησε στη Ευρώπη και σταδιακά σε ολόκληρο τον κόσμο, και τις συνέπειες στη μορφή που σταδιακά λαμβάνει το διεθνές σύστημα. Έκτοτε εμφανίστηκαν ισχυρές δυνάμεις που επιδίωξαν να ηγεμονεύσουν το διεθνές σύστημα ανοίγοντας ένα κύκλο ηγεμονικών αξιώσεων. Πιο συγκεκριμένα εξετάζοντας τις σχέσεις, κυρίως, των ισχυρότερων δρώντων επιδιώκουμε να ανιχνεύσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές των ηγεμονικών αξιώσεων και πώς αυτές επέδρασαν στη διατήρηση ή μη της διεθνούς τάξης

Το μεταπολεμικό διεθνές σύστημα, λόγω της «πυρηνικοποίησης» των διεθνών σχέσεων, θα αποτελέσει την κύρια περιπτώσιολογική αναφορά. Πιο συγκεκριμένα θα εξεταστεί αν ναι και σε ποιο βαθμό η εμφάνιση των πυρηνικών όπλων έκανε το διεθνές σύστημα περισσότερο ή λιγότερο ασταθές κι αν διέυρυνε ή περιόρισε τη δυνατότητα ηγεμονικής διαχείρισής του. Εντός αυτού του πλαισίου θα διερευνήσουμε επίσης κατά πόσο η κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος είναι σύμφυτη με την υιοθέτηση ηγεμονικών προσεγγίσεων και με ιδιαίτερη αναφορά στο θεσμικό επίπεδο. Την περίοδο εκείνη οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ αναμφίβολα διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο, καθορίζοντας εν πολλοίς το χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος, δημιουργώντας δύο πόλους ισχύος μέσο της στρατηγικής και ιδεολογικής τους αντιπαράθεσης. Η συγκρουσιακή αλλά μη εμπόλεμη, τουλάχιστον άμεσα, σχέση ΗΠΑ και ΕΣΣΔ από το 1945 μέχρι το 1991, και η ειρηνική, απουσία ηγεμονικής σύγκρουσης, μετάβαση από τον Ψυχρό Πόλεμο<sup>4</sup> στη μεταψυχροπολεμική εποχή αποτελούν γεγονότα πάνω στα οποία εστιάζει η εργασία στην προσπάθεια της να διευρύνει τον προβληματισμό που διατυπώνεται στο ερώτημα: σε ποιο βαθμό ένα ηγεμονικά διαρθρωμένο

---

<sup>4</sup> Με τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος» περιγράφεται ο συνεχής ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κύριων πρωταγωνιστών του διεθνούς συστήματος –του δυτικού και του ανατολικού συνασπισμού, των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ- με αφετηρία τις πολλαπλές διαμάχες και αμοιβαίες παρεξηγήσεις που αναπτύχθηκαν το 1946/47 και με καταληκτικά σημεία την πτώση του Τείχους του Βερολίνου (συμβόλου της διαίρεσης της Ευρώπης), το φθινόπωρο του 1989, την παράλληλη κατάρρευση των κομμουνιστικών φιλοσοβιετικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991. Χατζηβασιλείου Ε, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκης, 2001, σ. 61.

διεθνές σύστημα είναι πιο σταθερό; Το ψυχροπολεμικό περιβάλλον μας επιτρέπει να εξετάσουμε το φαινόμενο του ηγεμονισμού σε μια περίοδο έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, να διερευνήσουμε τις πολιτικές τους και σε ποιο βαθμό έγιναν αποδεχτές από τα υπόλοιπα κράτη.

Εν κατακλείδι η εργασία μελετά σε ποιο βαθμό οι εκάστοτε ηγεμονικοί διακανονισμοί στο διεθνές σύστημα είναι, λόγω πολιτικών, οικονομικών, τεχνολογικών και λοιπών παραγόντων, καταστάσεις που επηρεάζουν τη διεθνή τάξη και τα όρια δύνανται να προσλάβουν.

## Κεφάλαιο 2ο

### Διεθνής Τάξη. Θεωρίες Ηγεμονικής Σταθερότητας

#### 2.1. Η έννοια της τάξης

Η τάξη ως αιτούμενο στην ανθρώπινη ιστορία πρωταρχικό σκοπό έχει να ελέγξει το φαινόμενο της βίας και να τερματίσει συνθήκες αταξίας. Κάθε μορφή πολιτικής οργάνωσης αντικειμενικό σκοπό έχει να περιορίσει, όσο το δυνατόν, τα φαινόμενα βίας επιβάλλοντας και διατηρώντας την τάξη στο εσωτερικό της. Από τον παραπάνω συλλογισμό προκύπτει σχέση της πολιτικής, με την ευρύτερη έννοια του όρου, και της βίας. Για τη Γερμανίδα φιλόσοφο Hannah Arendt η σχέση βίας και πολιτικής συνδέεται με τις γενικότερες αναλύσεις της αναφορικά με τις δραστηριότητες της *vita activa*, το μόχθο, την εργασία και την πράξη αλλά και με την ερμηνεία που αποδίδει στις έννοιες του δημοσίου και του ιδιωτικού. Κεντρικό ρόλο στη θέση της ως προς το προκείμενο διαδραματίζουν οι αναφορές της στην πολιτική θεωρία και πραγματικότητα της αρχαίας ελληνικής «πόλεως». Διαπιστώνει, λοιπόν, πως στον αρχαιοελληνικό δημόσιο χώρο το εργαλείο το οποίο θεωρούνταν συμβατό με τα πολιτικά πράγματα ήταν η πειθώ, σε αντιδιαστολή με τη βία που κυριαρχούσε στους υπόλοιπους τομείς της ζωής.<sup>5</sup> Η πολιτική εκδηλώνεται μέσω της πράξης και της ομιλίας, σε αντιπαραβολή προς τη βία η οποία δεν επιχειρηματολογεί και συνεπώς λειτουργεί «σιωπηρά».<sup>6</sup> Η αρχαιοελληνική αντίληψη έρχεται σε αντιπαράθεση με τον κεντρικό ρόλο που κατέχει πλέον η βία στη σκέψη του Machiavelli και άλλων νεωτερικών στοχαστών καθώς και στα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης, όπου δε νοείται πολιτική χωρίς βία.<sup>7</sup> Αν κάτι χαρακτηρίζει συνολικά το έργο της Arendt είναι η

<sup>5</sup> Άρεντ, Χάνα, *Για την επανάσταση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σ.10.

<sup>6</sup> Άρεντ, Χάνα, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, Γνώση, Αθήνα, 1986, σ. 44-45.

<sup>7</sup> «Ανάλογη είναι και η θέση του Μαρξ τοποθέτησε τη βία σε κεντρική θέση στο πλαίσιο της διακυβέρνησης, κυρίως λόγω της αντίληψής του για το κράτος ως κάτοχο των μέσων της βίας και ως όργανο της κυρίαρχης τάξης για την εκμετάλλευση και την καταπίεση της κοινωνίας. Ο Μαρξ αντιλήφθηκε τη βία ως «μαία» της ιστορίας και της κοινωνικής αλλαγής». Άρεντ, Χάνα, *Για την επανάσταση*, σ. 33-34 και Άρεντ, Χάνα, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, ο.π., σελ. 311

προσπάθειά της να αποσαφηνίσει τις κεντρικές έννοιες που μεταχειρίζεται η πολιτική θεωρία, να δημιουργήσει, δηλαδή, μία σαφή ορολογία πρόσφορη για τα πολιτικά ζητήματα. Στο πλαίσιο αυτής της απόπειρας εντάσσονται οι στοχασμοί της γύρω από το περιεχόμενο έννοιας της βίας.

Αναλύοντας τη βία μεταξύ κυρίαρχων πολιτικών οντοτήτων (πόλεμος) η Arendt θεωρεί πως ο πόλεμος είναι ο έσχατος και ανελέητος κριτής των διεθνών διαφορών.<sup>8</sup> Οι πόλεμοι μεταξύ των πόλεων και η ηγεμόνευση σε βάρος εξωτερικών αντιπάλων επιχειρεί να διασφαλίσει ή να εξασφαλίσει συνθήκες που κρίνονται αναγκαίες ή, τουλάχιστον, σημαντικές για την επιβίωση ή την ευζωία του πολιτικού σώματος. Μ' αυτή την έννοια η βία στις εξωτερικές σχέσεις είναι ίσως χρήσιμη, παρόλα αυτά δεν είναι πράξη πολιτική.<sup>9</sup> Η άποψη της Arendt έρχεται σε αντίθεση με την Κλαουσεβιτσιανή θεώρηση ότι ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα. Ο Παναγιώτης Κονδύλης αναλύοντας τον πόλεμο διαπιστώνει πως ανεξαρτήτως από τη μορφή που θα λάβει μια πολεμική αναμέτρηση είναι ενταγμένος σε μια πολιτική στόχευση. Οι υπαρξιακές διαστάσεις της βίας, της εκθρόισης, της βούλησης και του εξαναγκασμού του αντιπάλου αποτελούν σταθερές που υπάρχουν σε κάθε κοινωνία και πολιτισμό που οδηγούνται στη σύγκρουση με στόχο να αναγκάσουμε τον αντίπαλο να εκτελέσει τη βούλησή μας.<sup>10</sup> Η ύπαρξη του πολιτικού κινήτρου είναι και το στοιχείο που διαφοροποιεί τον πόλεμο από βία.

Η ασυμβατότητα της πολιτικής με τη βία οφείλεται στα γενικά χαρακτηριστικά της πολιτικής. Επιχειρώντας μία σύντομη απαρίθμηση, η πολιτική πραγματώνεται μέσω της πειθούς, αντίθετα με τη βία που επιβάλλεται. Η πολιτική απαιτεί την παρουσία των πολλών, ενώ η βία,

<sup>8</sup> Άρεντ Χάνα, *Περί βίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000, σ. 66-68.

<sup>9</sup> Arendt Hannah, *The Promise of Politics*, ό.π., σ. 129, 134, 146, 150-151 Πρβλ. Άρεντ, Χάνα. *Για την επανάσταση*, ό.π., σ. 10. Αναλυτικότερα στο: *Hannah Arendt and international relations : readings across the lines*, edited by Anthony F. Lang, Jr., John Williams, PALGRAVE MACMILLAN, New York, 2005,

<sup>10</sup> Παναγιώτης Κονδύλης, *Η θεωρία του πολέμου*, πόλεμος και πολιτική, πόλεμος, οικονομία και κοινωνία, πόλεμος και επανάσταση, ο θερμός πόλεμος μετά τον ψυχρό πόλεμο, ελληνοτουρκικός πόλεμος, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998, σελ 21-24.

καθώς μεταχειρίζεται εργαλεία, είναι το μέσο του ενός ή των ολίγων για να επιβάλλουν τη βούλησή τους. Η κεντρική κατηγορία της πολιτικής είναι το νόημα, ενώ η βία συνιστά απλώς το μέσο για ένα σκοπό. Τέλος, η βία λειτουργεί στο πλαίσιο της αναγκαιότητας, εν αντιθέσει με την πολιτική που είναι ο κατεξοχήν χώρος της ελευθερίας. Για όλους τους παραπάνω λόγους, παρότι η βία συχνά υπάρχει «περιφερειακά»<sup>11</sup> της πολιτικής, επ' ουδενί λόγο δεν αποτελεί κατηγορήματά της. Στο εσωτερικό των πολιτικών οντοτήτων το ζήτημα της βίας έχει επιλυθεί, σε μεγάλο βαθμό, μέσω της μονοπώλησής της από την εκάστοτε πολιτική εξουσία δημιουργώντας συνθήκες τάξης. Η εσωτερική κυριαρχία κάθε κράτους έγκειται και στην ανάπτυξη των κοινωνικοπολιτικών θεσμών που θα το καταστήσουν βιώσιμο μέσα από ένα σύστημα έλεγχων και εξισορροπήσεων το οποίο θα διατηρεί και θα διευρύνει τη νομιμοποίηση της εκάστοτε εξουσίας.<sup>12</sup> Βασικό γνώρισμα των πολιτικών μορφωμάτων αποτελεί το μονοπώλιο χρήσης βίας από τις εξουσιοδοτημένες κρατικές αρχές. Η βία ασκείται νομιμοποιημένα μόνο από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς οι οποίοι βέβαια ελέγχονται και λειτουργούν βάσει ενός συγκεκριμένου νομικού πλαισίου. Το ζήτημα της τάξης και της άσκησης νομιμοποιημένης βίας εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι του κάθε κράτους. Στην εσωτερική έννομη τάξη επομένως, η σχέση δικαίου και βίας είναι ξεκάθαρη: η χρήση βίας επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, όπως για την άμυνα απέναντι σε παρούσα και άδικη επίθεση. Κάθε άλλη εκδήλωση βίας είναι εκτός του νομικού πλαισίου και θεωρείται παράνομη, διότι απαγορεύεται ρητά η χρήση βίας από ιδιώτες ενώ επιτρέπεται υπό αυστηρά ορισμένες προϋποθέσεις στα όργανα του κράτους τα οποία είναι αρμόδια με τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Σε τελική ανάλυση, η φύση της εσωτερικής έννομης τάξης ενέχει εξαναγκασμό στο βαθμό που η υπακοή του πολίτη στον κανόνα αποφυγής χρήσης βίας

<sup>11</sup> Άρεντ, Χάνα, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, ό.π., σ. 193.

<sup>12</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*, Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σελ 96-97.

συνδέεται με το γεγονός ότι η οργανωμένη πολιτεία σε κάθε περίπτωση τον εξαναγκάζει να υπακούσει με τον φόβο της επιβολής κυρώσεων<sup>13</sup>.

Όλες οι προηγούμενες έννοιες, η ισχύς, η ηθική, το δίκαιο και η βία, συνδέονται με την έννοια της τάξης δημιουργώντας το ευρύτερο φάσμα των πολιτικών σχέσεων τόσο στο ενδοκρατικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ο Hedley Bull στο έργο του *Η Άναρχη Κοινωνία* εξετάζει την έννοια της τάξης και τη θεωρεί ως «(...) μια πραγματική ή πιθανή κατάσταση ή κατάσταση πραγμάτων, όχι όμως μια αξία, στόχος ή σκοπός». Συνεχίζοντας την ανάλυση του ως προς το ρόλο της τάξης εντός της κοινωνικής ζωής αναφέρει ό,τι είναι: «(...) ένα μοντέλο ανθρώπινης συμπεριφοράς, το οποίο στηρίζει στοιχειώδεις, πρωταρχικούς ή οικουμενικούς σκοπούς της κοινωνικής ζωής(...)».<sup>14</sup> Πιο συγκεκριμένα: Πρώτον, όλες οι κοινωνίες προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι η ζωή των πολιτών προστατεύεται από την ανεξέλεγκτη βία, η οποία καταλήγει σε θάνατο ή σε σωματική βλάβη. Δεύτερον, όλες οι κοινωνίες προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι οι υποσχέσεις, όταν δοθούν, θα τηρηθούν ή ότι οι συμφωνίες, όταν συναφθούν, θα εφαρμοστούν. Τρίτον, όλες οι κοινωνίες επιδιώκουν να διασφαλίσουν ότι η ιδιοκτησία πραγμάτων θα παραμείνει σε κάποιο βαθμό σταθερή και ότι δεν θα υφίστανται διαρκείς και δίχως όρια αμφισβητήσεις. Με τον όρο «τάξη» στην κοινωνική ζωή ο Bull εννοεί ένα μοντέλο ανθρώπινης συμπεριφοράς, το οποίο στηρίζει στοιχειώδεις, πρωταρχικούς ή οικουμενικούς σκοπούς της κοινωνικής ζωής όπως οι παραπάνω.<sup>15</sup> Και οι τρεις αυτοί σκοποί μπορούν να θεωρηθούν από το Bull στοιχειώδεις, «(...) μια συγκέντρωση ανθρώπων ή ομάδων μεταξύ των οποίων δεν θα υπήρχε καμία προοπτική διασφάλισης έναντι της βίας, της τήρησης των συμφωνιών ή της σταθερότητας της ιδιοκτησίας πολύ δύσκολα θα τη θεωρούσαμε κοινωνία»<sup>16</sup>. Ο Bull θεωρεί την ύπαρξη της τάξης προαπαιτούμενο κάθε κοινωνικής διεργασίας και γι' αυτό το λόγο

<sup>13</sup> Διεξοδική ανάλυση στο βιβλίο του Ian Clark, *Legitimacy in International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2005.

<sup>14</sup> Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ 32

<sup>15</sup> Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ 41.

<sup>16</sup> Bull Hedley, ό.π., σελ 41.

καταλήγει ότι η δικαιοσύνη στην κοινωνική ζωή προϋποθέτει ύπαρξη τάξης<sup>17</sup>.

## 2.2. Η έννοια της διεθνούς τάξης.

Η έννοια της τάξης στο διεθνές σύστημα, άρχισε σταδιακά να εξαρτάται με τη επικράτηση του έθνους-κράτους ως του αυτονόητου τρόπου πολιτικής συγκρότησης των κοινωνιών, ώστε τους τελευταίους αιώνες να λογίζεται πλέον ως το κυρίαρχο πολιτικό γεγονός των διεθνών σχέσεων. Επί τη βάση της εθνικοκρατικής λογικής εδράζεται η δομή του διεθνούς συστήματος, που προϋποθέτει την κρατική κυριαρχία ως καθεστώς οργάνωσης των διεθνών σχέσεων. Η κυριαρχία των κρατών αποτελεί τη συνθήκη εκείνη που καθορίζει τη διεθνή τάξη<sup>18</sup>, που σύμφωνα με το Bull είναι: *«(...) ένα μοντέλο συμπεριφοράς που εξυπηρετεί τους στοιχειώδεις ή πρωταρχικούς στόχους της κοινωνίας των κρατών ή της διεθνούς κοινωνίας»*. Και, η διεθνή τάξη δεν προϋποθέτει ύπαρξη κανόνων και άρα διεθνές δίκαιο. Η διεθνή τάξη διαφέρει από την παγκόσμια τάξη που είναι: *«(...) τα μοντέλα ή ρυθμίσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που υποστηρίζουν τους στοιχειώδεις ή πρωταρχικούς στόχους της κοινωνικής ζωής στα πλαίσια της ανθρωπότητας στο σύνολό της», διότι «η τάξη στα πλαίσια της ανθρωπότητας ως συνόλου είναι κάτι ευρύτερο από την τάξη μεταξύ των κρατών. (...) Κάτι που ηθικά προηγείται αυτής»*<sup>19</sup>.

Αποσαφηνίζοντας τις έννοιες ο Bull συνδέει τη σταθερότητα με την διατήρηση της κρατικής κυριαρχίας. Σύμφωνα με τον Bull αυτός είναι ένας από τους σκοπούς της διεθνούς κοινωνίας<sup>20</sup>, η οποία συνεπάγεται

<sup>17</sup> «Παρ' όλα αυτά επιχείρησα σκόπιμα να βρω έναν ορισμό της τάξης στην κοινωνική ζωή που να αποκλείει την έννοια των κανόνων. Και αυτό, επειδή για λόγους που αναφέρω στο Κεφάλαιο 3 πιστεύω ότι η τάξη στην κοινωνική ζωή μπορεί να υπάρχει κατ' αρχήν χωρίς κανόνες και ότι είναι καλύτερο να αντιμετωπίζονται οι κανόνες ως ένα ευρύτατα δεδομένο μέσο δημιουργίας τάξης στην ανθρώπινη κοινωνία παρά ως ένα μέρος του ίδιου του ορισμού της τάξης.» Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ. 43.

<sup>18</sup> R. J. Vincent: *Hedley Bull and order in international politics* (Millennium, vol. 17, no 2, 1988), σελ. 199.

<sup>19</sup> Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ. 32, 58 – 60.

<sup>20</sup> «Διεθνής κοινωνία ή κοινωνία κρατών υπάρχει, όταν μία ομάδα κρατών που έχουν επίγνωση ορισμένων κοινών συμφερόντων και κοινών αξιών σχηματίζουν μία κοινωνία υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους να συνδέονται με ένα κοινό σύνολο



μία ρύθμιση της συμπεριφοράς που εξυπηρετεί τους πρωταρχικούς σκοπούς κάθε κοινωνίας. Θεμελιώδης σκοπός των κρατών είναι η διατήρηση του ίδιου του συστήματος<sup>21</sup> και με αυτή την έννοια η αντιμετώπιση και συγκράτηση των τάσεων ηγεμονικών διευθετήσεων του διεθνούς συστήματος. Τα κράτη επιδιώκουν τους κοινούς στόχους κάθε κοινωνικής ζωής που είναι πρώτα, ο περιορισμός της βίας και η προστασία της ζωής, που επιτυγχάνεται με την διακρατική συνεργασία και την αμοιβαία αναγνώριση των κρατικών κυριαρχιών, ώστε τα κράτη να διατηρούν το μονοπώλιο άσκησης βίας και να μην αναγνωρίζουν το δικαίωμα άσκησης αυτού του δικαιώματος σε άλλες ομάδες. Επίσης, τα κράτη δέχονται περιορισμούς στο δικό τους δικαίωμα χρήσης βίας, όπως το ότι ο πόλεμος διεξάγεται για ένα δίκαιο σκοπό (νόμιμη άμυνα) και τους περιορισμούς στη διεξαγωγή του πολέμου (Δίκαιο των Ενόλπων Συγκρούσεων). Άλλος σκοπός της κοινωνικής ζωής, όπως πραγματώνεται στα πλαίσια της διεθνούς τάξης είναι η τήρηση των συμφωνιών με βάση την αρχή του διεθνούς δικαίου "pacta sunt servanda" και η αμοιβαία αναγνώριση της κρατικής κυριαρχίας<sup>22</sup>.

Η τάξη μπορεί να αναγνωρισθεί στην πρακτική των κρατών, όσο ατελής και επισφαλής αυτή είναι. Η απόδειξη για την ύπαρξη διεθνούς τάξης, παρά τη διεθνή αναρχία, κατοπτρίζεται στην ύπαρξη κοινών συμφερόντων για την επίτευξη αυτών των σκοπών και στην ύπαρξη βασικών κανόνων και στη συμμετοχή των κρατών στους διεθνείς θεσμούς. Οι διεθνείς θεσμοί εννοούνται για τον Bull με την ανθρωπολογική τους έννοια, ως επαναλαμβανόμενοι τύποι διεθνούς συμπεριφοράς και περιλαμβάνουν την ισορροπία της ισχύος, την διπλωματία, το διεθνές δίκαιο, τις μεγάλες δυνάμεις, ακόμα και τον πόλεμο<sup>23</sup>. Η ύπαρξη βασικών κανόνων<sup>24</sup> είναι ενδεικτική της κυρίαρχης

---

κανόνων στις μεταξύ τους σχέσεις καινά συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών θεσμών». Hedley Bull: *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σελ. 51.

<sup>21</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σελ. 54-58. Στις εν λόγω σελίδες αναλύονται οι σκοποί της διεθνούς κοινωνίας.

<sup>22</sup> Hedley Bull: *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 57.

<sup>23</sup> R. J. Vincent: Hedley Bull and order in international politics, *ibid*, σελ. 201 και Hedley Bull: *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 32, 117.

<sup>24</sup> Οι κανόνες είναι γενικές επιβεβλημένες αρχές που απαιτούν-εξουσιοδοτούν τάξεις ατόμων να συμπεριφέρονται με καθορισμένους τρόπους. Οι κανόνες είναι κοινωνικά

πολιτικής επιλογής των κρατών, που είναι η αυτοσυντήρηση τους<sup>25</sup>. Η αυτοσυντήρηση των κρατών απαιτεί την ειρήνη, όχι όμως με οποιοδήποτε τίμημα. Αν πρωταρχικός σκοπός κάθε κράτους ήταν η ειρήνη, τότε θα ήταν προτιμητέα η υποχώρηση έναντι των απαιτήσεων των αναθεωρητικών κρατών. Η ειρήνη εννοείται, όχι με την οικουμενική της έννοια, αλλά σε συμφωνία με ορισμένες αρχές που είναι γενικά αποδεκτές. Κάθε κράτος αναζητεί την ειρήνη που διαφυλάσσει και προάγει το ευρύ φάσμα των συμφερόντων του<sup>26</sup>, και την θέση του στο διεθνές σύστημα<sup>27</sup>. Για αυτόν το λόγο η ειρήνη είναι συνδεδεμένη με την ασφάλεια και τα κράτη είναι πρόθυμα να διαφυλάξουν την ανεξαρτησία τους ακόμα και με πόλεμο. Η υπεροχή της ανεξαρτησίας έναντι της ειρήνης είναι εμφανής ακόμα και στον Χάρτη του ΟΗΕ<sup>28</sup>. Σε αυτό το πλαίσιο δράσης των κρατών θα αναπτυχθεί οποιαδήποτε έννοια δικαιοσύνης. Υπάρχουν διάφορες διακρίσεις στην έννοια της δικαιοσύνης (γενική-ειδική, ουσιαστική-τυπική, αριθμητική-αναλογική, ανταποδοτική-διανεμητική)<sup>29</sup>.

Στην εφαρμογή όλων αυτών των διακρίσεων έχει σημασία σε ποιους φορείς ή σε ποιους παράγοντες της παγκόσμιας πολιτικής, παραχωρούνται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αν είναι τα κράτη, τότε η δικαιοσύνη είναι διακρατική ή διεθνής και έχει να κάνει με την αναγνώριση του δικαιώματος ύπαρξης σε όλα τα κράτη (κυριαρχική

---

αποτελεσματικοί όταν εκπληρώνουν τις ακόλουθες λειτουργίες: Πρέπει να κατασκευάζονται, κοινοποιούνται, εφαρμόζονται, ερμηνεύονται, επιβάλλονται, νομιμοποιούνται, προσαρμόζονται και να προστατεύονται. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε 3 συμπλέγματα κανόνων που είναι απαραίτητα στην διατήρηση της διεθνούς τάξης. Πρώτον η θεμελιώδης ή καταστατική κανονιστική αρχή της παγκόσμιας πολιτικής (η κοινωνία των κρατών είναι η ανώτατη αρχή της πολιτικής οργάνωσης). Δεύτερον τους κανόνες συνύπαρξης (περιορίζουν την θέση της βίας στην παγκόσμια πολιτική) και τρίτον ρύθμιση συνεργασίας μεταξύ των κρατών (οικονομικής, στρατηγικής ή κοινωνικής φύσης). Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ibid, σελ 110-114.

<sup>25</sup>Παναγιώτης Ήφαιστος: Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας, ibid, σελ. 61

<sup>26</sup> Robert Gilpin: War and change in world politics, ibid, σελ. 8. Επίσης η ελληνική έκδοση: Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στην διεθνή πολιτική*, Ποιότητα, Αθήνα 2004..

<sup>27</sup>Kenneth N. Waltz: Theory of international politics, ibid, σελ.126. Ελληνική έκδοση: Waltz Kenneth, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011. Επίσης στο: Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ibid, σελ. 123, υποσημ. 20.

<sup>28</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ibid, σελ. 56.

<sup>29</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ibid, σελ. 122-124

ισότητα) και του σεβασμού της ανεξαρτησίας τους<sup>30</sup>. Αν φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είναι τα μεμονωμένα άτομα (ατομική ή ανθρώπινη δικαιοσύνη), τότε τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μεμονωμένων αυτών ατόμων μπορεί να συγκρούονται με το δικαίωμα αποκλειστικής διεθνούς εκπροσώπησης της συλλογικής οντότητας, που έχουν τα κυρίαρχα κράτη<sup>31</sup>. Μία τρίτη κατηγορία είναι η παγκόσμια ή κοσμοπολίτικη δικαιοσύνη που θεωρεί μία φανταστική ή κοσμοπολίτικη κοινωνία - *civitas maxima*-, στην οποία ανήκουν όλοι οι άνθρωποι, εκφραστή της ιδέας του κοινού καλού όλης της ανθρωπότητας. Με βάση αυτήν την ιδέα του κοινού καλού απονέμονται δικαιώματα και υποχρεώσεις στα άτομα, όπως συμβαίνει στο εσωτερικό των κρατών<sup>32</sup>. Η προσήλωση σε ένα οικουμενικό δέον όμως δεν λύνει το πρόβλημα της απουσίας μίας οικουμενικής κοινωνίας, που θα αναλάβει να επιλύσει το δίλημμα μεταξύ διακρατικής τάξης ( που προς το παρόν προσφέρει την ενδοκρατική δικαιοσύνη) και παγκόσμιας δικαιοσύνης, που προϋποθέτει παγκόσμια τάξη<sup>33</sup>. Αν θέλουμε να μιλήσουμε για δικαιοσύνη πρέπει πρώτα να ξεκαθαρίσουμε ποιος θα αφορά αυτή η δικαιοσύνη, αν θα αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των κρατών ή θα αφορά τους ανθρώπους ως άτομα. Η ανθρώπινη δικαιοσύνη, εκτός από το παραπάνω δίλημμα που θέτει η αρχή της κρατικής οργάνωσης του διεθνούς συστήματος, πρέπει να αντιμετωπίσει την άνιση κατανομή της ισχύος, τα διπλά κριτήρια και την επιλεκτική δράση<sup>34</sup>.

Η διεθνής κοινωνία λαμβάνει υπ' όψιν της τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά μπορεί να ανταποκριθεί σε αυτά μόνο με επιλεκτικό και ανομοιόμορφο τρόπο. Η δράση που αναλαμβάνεται, πραγματοποιείται με την μεσολάβηση κυρίαρχων κρατών, όταν στη βάση των πολιτικών τους σκοπών επιλέγουν να εμπλακούν. Όταν δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με το περιεχόμενο ή την κατάταξη σε σειρά

<sup>30</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 125.

<sup>31</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 126.

<sup>32</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 128.

<sup>33</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος: *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 254.

<sup>34</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος: *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 253.

προτεραιότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το αποτέλεσμα είναι η υπονόμευση της διεθνούς τάξης, λόγω της παραβίασης της κρατικής κυριαρχίας<sup>35</sup>.

Ο Bull αντιπαραθέτει την τάξη ως γεγονός με την δικαιοσύνη ως αξία<sup>36</sup>, συνήθως επιμένοντας ότι η τάξη προηγείται της δικαιοσύνης για πρακτικούς λόγους, αφού η πρώτη αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη της δεύτερης<sup>37</sup>. Αν εξετάσουμε όμως την σχέση της τάξεως και της δικαιοσύνης θα δούμε ότι η δικαιοσύνη είναι συστατικό μέρος της τάξεως, επειδή η τάξη δημιουργείται με την επιδίωξη των βασικών κοινωνικών σκοπών που υπονοείται ότι είναι «δίκαιοι». Η τάξη εμπεριέχει ηθικές όψεις όπως αυτή περί δικαιοσύνης και η διατήρηση της σημαίνει προαπαιτούμενο επιβολής της δικαιοσύνης. Τα κριτήρια για τη δικαιοσύνη και το δίκαιο είναι υπονοούμενα στην τάξη που εγκαθιδρύεται, γι' αυτό το λόγο δεν υπάρχει ένταση μεταξύ των δύο εννοιών, καλύτερα οι δύο έννοιες μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικές. Δίχως αμφιβολία η δικαιοσύνη σε τελική ανάλυση έχει ένα υποκειμενικό περιεχόμενο<sup>38</sup>. Ενώ το πρόβλημα έχει λυθεί σε επίπεδο κράτους και η ανθρώπινη δικαιοσύνη είναι αποκεντρωμένη στα κράτη-μέλη του διεθνούς συστήματος, ο τρόπος λειτουργίας της διεθνούς κοινωνίας παραβιάζει σε πολλές περιπτώσεις τις κοινές έννοιες της δικαιοσύνης (για παράδειγμα η ισορροπία της ισχύος επιτρέπει τον πόλεμο ή και τον αφανισμό των μικρότερων κρατών προς όφελος αυτής της ισορροπίας)<sup>39</sup>. Οι διαφορετικές αντιλήψεις περί δικαιοσύνης στις διεθνείς σχέσεις αντιστοιχούν σε διαφορετικές προτιμήσεις για τη μορφή και το χαρακτήρα της διεθνούς τάξης<sup>40</sup>, αποβλέποντας σε συγκεκριμένες αναδιανομές ισχύος. Ο ρεαλισμός δεν έχει αναπτύξει μία θεωρία διεθνούς δικαιοσύνης επειδή παραδέχεται το γεγονός της ύπαρξης

<sup>35</sup> Hedley Bull: *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 132-134.

<sup>36</sup> Ian Harris: Order and Justice in "The anarchical society" (International Affairs, vol.69, no 4, July 1993), σελ. 728

<sup>37</sup> Ian Harris: Order and Justice in "The anarchical society", *ibid*, σελ. 730.

<sup>38</sup> Ian Harris: Order and Justice in "The anarchical society", *ibid*, σελ. 731-732.

<sup>39</sup> Hedley Bull: *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 135-136.

<sup>40</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 44.

διακριτών συλλογικών οντοτήτων και της αποκέντρωσης της διανεμητικής δικαιοσύνης στο επίπεδο των κρατών<sup>41</sup>.

Η τάξη στη διεθνή πολιτική μπορεί να εξαρτάται από κάποια τυχαία γεγονότα τα οποία συμβάλλουν στην τάξη, ακόμη κι όταν τα κράτη δεν έχουν κάποια κοινά συμφέροντα, κανόνες, ή θεσμούς, δε σχηματίζουν δηλαδή διεθνή κοινωνία αλλά διεθνές σύστημα. Στο πλαίσιο μιας διεθνούς κοινωνίας η τάξη δεν είναι μόνο συνέπεια κάποιων τυχαίων γεγονότων, αλλά ενός αισθήματος κοινών συμφερόντων αναφορικά με τους στόχους της κοινωνικής ζωής, κανόνων που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά την υποστηρικτική των εν λόγω στόχων, και θεσμών που συμβάλλουν στο να καταστούν αυτοί οι κανόνες αποτελεσματικοί<sup>42</sup>. Επομένως, μη όντας η τάξη πάντα αποτέλεσμα τυχαίων ισορροπιών ισχύος δύναται και να καταστεί αξία. Δηλαδή, επιδιωκόμενος στόχος για τάξη από τους δρώντες ενός διεθνούς συστήματος ή διεθνούς κοινωνίας δύναται να εκληφθεί ως αντίστοιχος της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Bull, *«(...) η δικαιοσύνη, σε οποιαδήποτε από τις μορφές της, είναι εφικτή μόνο μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο τάξης»*. Εκ των προτέρων, δεν υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στις έννοιες τάξη και δικαιοσύνη. Ωστόσο, μια διεθνής τάξη δύναται να αποκλείει συγκεκριμένες μορφές δικαιοσύνης – η σημερινή διεθνής τάξη αποκλείει για παράδειγμα την ατομική ή ανθρώπινη και την κοσμοπολίτικη ή παγκόσμια και προάγει τη διεθνή ή διακρατική δικαιοσύνη – και μια μορφή δικαιοσύνης να απαιτεί μια νέα τάξη. Γενικά, οι Ρεαλιστές αποδέχονται την προτεραιότητα της τάξης έναντι της δικαιοσύνης, δηλαδή την επικράτηση εκείνης της μορφής δικαιοσύνης που βρίσκεται εγγύτερα στην επικρατούσα τάξη – σε ένα διεθνές σύστημα κρατών τη διεθνή ή διακρατική δικαιοσύνη. Οι Επαναστατικοί, αντίθετα, βλέπουν σύγκρουση τάξης και δικαιοσύνης, τάσσονται υπέρ της δικής τους δικαιοσύνης, ζητούν την επικράτηση είτε της ατομικής ή ανθρώπινης είτε της κοσμοπολίτικης ή παγκόσμιας δικαιοσύνης

<sup>41</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 252.

<sup>42</sup> Bull Hedley, *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ. 108.

ανεξαρτήτως των συνεπειών για το διεθνές σύστημα ή τη διεθνή κοινωνία. «*Ας αποδοθεί δικαιοσύνη και ας καταστραφεί ο κόσμος*». Σύμφωνα με τον Martin Wight, «*το βασικό χαρακτηριστικό της θεωρίας των Επαναστατικών είναι ότι εξομοιώνει τις διεθνείς σχέσεις με μία κατάσταση εσωτερικής πολιτικής. Όσο περισσότερο η διεθνής κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως *civitas maxima*, τόσο περισσότερο οι διεθνείς σχέσεις θα γίνονται αντιληπτές ως η εσωτερική πολιτική μίας οικουμενικής *civitas**».<sup>43</sup> Αναλύοντας την έννοια της Διεθνούς Κοινωνίας σε συνάρτηση με τη διεθνή τάξη η Ειρήνη Χειλά αναφέρει: «*(...)ότι η διεθνής πολιτική αποκλείει κάποιου είδους τάξη, προσδιορίζοντας την αναρχία με όρους απουσία; μιας παγκόσμιας κυβέρνησης. Το ερώτημα βέβαια του κατά πόσο η προώθηση της ιδέας της διεθνούς κοινωνίας μπορεί να μειώσει την «αναρχία» της διακρατικής τάξης παραμένει και απασχολεί όχι μόνο θεωρητικούς του διεθνούς δικαίου και των διεθνών σχέσεων, αλλά και πολιτικούς*».<sup>44</sup>

Σε άλλο μέρος της μελέτης της για τη Διεθνή Κοινωνία και την κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματός, επί τη βάσει κριτηρίων-αρχών που εξυπηρετούν τα ηγεμονικά κράτη, Η Ειρήνη Χειλά σημειώνει: «*(...)Έτσι, η υπεράσπιση αρχών και κανόνων περί διεθνούς ηθικής, δικαιοσύνης, ισότητας εξυπηρετούσαν μια «ηγεμονική» λογική, η οποία σε καμιά περίπτωση δεν προωθούσε την ιδέα της διεθνούς κοινωνίας*».<sup>45</sup>

Για το θέμα της επικράτησης καθολικών κριτηρίων ως προϋπόθεση μιας παγκόσμιας κοινωνίας ο Martin Wight εισήγαγε στις διεθνείς σχέσεις την έννοια του επαναστατισμού. Στη βαθυστόχαστη ανάλυσή του διακρίνει μεταξύ τριών ειδών επαναστατισμού με σκοπό την εξομοίωση. Πρώτον, τη δογματική ομοιομορφία, η οποία απαιτεί ιδεολογική ομοιογένεια και αντλεί από το έργο του Kant περί «Αιώνιας Ειρήνης». Δεύτερον, τον δογματικό ιμπεριαλισμό, ο οποίος απαιτεί τη δράση μίας μεγάλης δύναμης που θα επιβάλει την ομοιομορφία. Τρίτον, τον

<sup>43</sup>Wight M, *Διεθνής Θεωρία*, Τα τρία ρεύματα σκέψης, Ποιότητα, Αθήνα, 1991, σ. 51.

<sup>44</sup>Ειρήνη Χειλά, *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006, σελ 81.

<sup>45</sup> Ειρήνη Χειλά, ό.π, σελ 83-84

κοσμοπολιτισμό, δηλαδή την εγκαθίδρυση μίας παγκόσμιας κοινωνίας ατόμων που θα υπερβαίνει τα κράτη και τα έθνη.<sup>46</sup>

Ο Bull διακρίνει και μια ακόμη άποψη, μια φιλελεύθερη ή προοδευτική, την οποία θα τοποθετούσαμε εγγύτερα στο Ρασιοναλισμό, σύμφωνα με την οποία η σύγκρουση μεταξύ τάξης και δικαιοσύνης δεν είναι αναπόφευκτη. Εκείνο που αναζητά διαρκώς η συγκεκριμένη άποψη είναι τρόπους συμφιλίωσης μεταξύ τάξης και δικαιοσύνης <sup>47</sup>. Σύμφωνα λοιπόν με τον Hedley Bull η διεθνής τάξη είναι «ένα μοντέλο συμπεριφοράς που εξυπηρετεί τους στοιχειώδεις ή πρωταρχικούς στόχους της κοινωνίας των κρατών ή της διεθνούς κοινωνίας».<sup>48</sup> Οι στόχοι αυτοί είναι α) η διατήρηση του συστήματος και της κοινωνίας κρατών, β) η διατήρηση της κρατικής ανεξαρτησίας και της εξωτερικής κυριαρχίας, γ) η ειρήνη και δ) ο περιορισμός της βίας, η τήρηση των συμφωνιών και η προστασία της ιδιοκτησίας (δηλαδή η αμοιβαία αναγνώριση κυριαρχίας).<sup>49</sup> Θα μπορούσε επομένως να υποστηριχθεί ότι η διεθνής τάξη είναι η διακρατική τάξη.

Ο John Ikenberry θεωρεί πως ένα από τα βασικότερα προβλήματα στην ιστορία των διεθνών σχέσεων σχετίζεται με την εγκαθίδρυση και τη διατήρηση της τάξης σε ένα σύστημα κυρίαρχων κρατών<sup>50</sup>. Επί τη βάση τις ίδιας συλλογιστικής ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου παρατηρεί: « (..)Τα κυρίαρχα κράτη χρειάζονται τη διεθνή τάξη και τα οφέλη της, δυσανασχετούν, ωστόσο, με την κάθε έκφανση υποταγής τους στις μεγάλες δυνάμεις, καθώς επιδιώκουν να διαφυλάσσουν όσο περισσότερο γίνεται την ουσιαστική εθνική ανεξαρτησία τους. Οι μεγάλες δυνάμεις είναι απαραίτητες για την εξασφάλιση της διεθνούς τάξης αλλά και επικίνδυνες, όταν χρησιμοποιούν την ισχύ τους σε βάρος πιο αδύναμων κρατών και ακόμα πιο επικίνδυνες, όταν αναμετρούνται μεταξύ τους σε μεγάλους

<sup>46</sup> Wight M., *Διεθνής Θεωρία*, ό.π., σ. 51 - 57

<sup>47</sup> Bull Hedley. *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, ό.π., σελ 130, 131, 132, 135, 137 και 138.

<sup>48</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σ. 45.

<sup>49</sup> Hedley Bull, ό.π., σ. 54 - 58

<sup>50</sup> Το ζήτημα αυτό αποτελεί αντικείμενο μελέτης στα επόμενα κεφάλαια. G. John Ikenberry, *After Victory: Order and Power in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 2001, σελ 3

πολέμους. Η ένταση μεταξύ των επιταγών της διεθνούς τάξης, αφενός, και της ουσιαστικής εθνικής ανεξαρτησίας, αφετέρου, διέπει την άναρχη κοινωνία των κυρίαρχων κρατών διαρκώς και αποτελεί μόνιμη πηγή τριβών και διαφωνιών. Τα κράτη είναι διατεθειμένα να απολέσουν μέρος της ουσιαστικής ανεξαρτησίας τους χάριν της ασφάλειας που παρέχει η συμμετοχή σε μία συμμαχία, χάριν των αναπτυξιακών οφελών από ένα διεθνές οικονομικό σύστημα ή για άλλα οφέλη της διεθνούς τάξης. Ταυτόχρονα όμως επιδιώκουν να διαφυλάσσουν όση από την ελευθερία δράσης τους είναι εφικτή σε τέτοια πλαίσια.<sup>51</sup>

Σύνηθες είναι το φαινόμενο μετά από κάθε πόλεμο οι νικήτριες δυνάμεις να επανακαθορίζουν τους κανόνες και τις αξίες στην διεθνή σκηνή έτσι ώστε να επαναφέρουν την τάξη<sup>52</sup> συνδέοντας τη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα με την κατανομή ισχύος. Το ζήτημα που προκύπτει είναι σε ποιο βαθμό ο διευρυμένος ρόλος, που εκ των πραγμάτων ασκεί το ηγεμονικό κράτος (ή κράτη) διασφαλίζει αποτελεσματικότερα τη διεθνή τάξη;

### **2.3. Η έννοια της ηγεμονίας**

Η ηγεμονία ως έννοια απαντάται σε όλο το φάσμα των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών επιστημών. Ο Niccolo Machiavelli, αναμφίβολα ο πολιτικός στοχασμός της νεότερης δυτικής σκέψης έχει την αφετηρία του στο φλωρεντινό στοχαστή, στο έργο του ο «Ηγεμόνας», ανέλυσε την έννοια της ηγεμονίας εξετάζοντας τις σχέσεις εξουσίας παρουσιάζοντας τον τρόπο με τον οποίο κερδίζονται, διατηρούνται αλλά και χάνονται οι ηγεμονίες καταδεικνύοντας και την κυρίαρχη θέση του ηγεμόνα μέσα στην κάθε πολιτεία<sup>53</sup>. Στη νεωτερική μορφή πολιτική συγκρότησης, κράτος, το περιεχόμενο της έννοιας πολιτική ιστορικά μετατοπίζεται βαθμιαία και σταθερά από το χώρο της δεοντολογίας στα μέσα πραγμάτωσης της, που σημαίνει τελικά ισχύ. Η έννοια της

<sup>51</sup> Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα 2009, σελ 72.

<sup>52</sup> G. John Ikenberry, *After Victory: Order and Power in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 2001, σελ 3

<sup>53</sup> Machiavelli, Niccolo, *Ο Ηγεμών*, Εκδόσεις Περίπλους, Αθήνα, 2002, σελ 10-17.



πολιτικής ως η επιστήμη της εξουσίας υπερέχει σημαντικά, είναι ο πιο δόκιμος όρος, γιατί σχετίζει την πολιτική με αυτό που είναι τελικά ο αυτοσκοπός της, η εξουσία. Πολιτικός είναι ο συγκεκριμένος αγώνας για την κατάληψη και τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας, πολιτικό είναι το ερώτημα όταν αναφέρεται στην κατανομή δυνάμεων. Όπως παρατηρεί ο M. Duverger: *«Η πολιτική μάχη διεξάγεται σε δύο επίπεδα. Από την μια πλευρά μεταξύ ανθρώπων, ομάδων και τάξεων, που αγωνίζονται να κατακτήσουν, να διαμοιραστούν ή να επηρεάσουν την εξουσία. Από την άλλη πλευρά μεταξύ της εξουσίας, που διατάσσει, και των πολιτών που αντιστέκονται»*.<sup>54</sup> Από τις παραπάνω προσεγγίσεις, στο επίπεδο της πολιτικής, διαφαίνεται πως με τον όρο Ηγεμονία εννοούμε μια κατάσταση που υπάρχει υπεροχή ενός ή περισσότερων πολιτικών υποκειμένων έναντι κάποιων άλλων.<sup>55</sup>

Την εν λόγω έννοια θα την δούμε διατυπωμένη από τον Ιταλό μαρξιστή Antonio Gramsci. Ο βασικός ρόλος του κράτους είναι να αποτελεί όργανο ταξικής κυριαρχίας επιβάλλοντας την ηγεμονία της αστικής τάξης. Ο Gramsci υποστηρίζει ότι η κυριαρχία της αστικής τάξης και του κράτους που την υπηρετεί δε θεμελιώνεται μόνο, ούτε πρωτίστως, στη βία, αλλά αντίθετα στη συναίνεση της κοινωνίας στην κρατική εξουσία.<sup>56</sup> Η συναίνεση αυτή απορρέει από την οικονομική δομή έχοντας όμως πολιτιστικό και κοινωνικό υπόβαθρο. Ο στείρος οικονομισμός δεν μπορεί να εξηγήσει την κυριαρχία της αστικής τάξης, ούτε να συμβάλλει στην ανατροπή της. Επομένως οφείλουν να γίνουν κατανοητοί οι μηχανισμοί δημιουργίας συναίνεσης που αναπαράγουν την όλη κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: *«η ηγεμονία είναι τούτο: ικανότητα να ενοποιούμε μέσω της ιδεολογίας και να διατηρούμε ενωμένο ένα κοινωνικό σύνολο που αντίθετα δεν είναι ομοιογενές, αλλά χαρακτηρίζεται από βαθύτατες ταξικές αντιφάσεις. Μια τάξη είναι ηγεμονεύουσα, ιθύνουσα και κυρίαρχη, ως τότε που μέσω της πολιτικής, ιδεολογικής, πολιτιστικής δράσης της κατορθώνει να κρατάει ενωμένη μια*

<sup>54</sup> Duverger, M., Εισαγωγή στην πολιτική, Παπαζήσης, Αθήνα, 1964, σελ. 9.

<sup>55</sup> Theodore Cohn. *Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρία και πράξη*, Gutenberg, Αθήνα 2009, σελ. 54.

<sup>56</sup> Τρικούκης Μάκης, Πολιτική και Φιλοσοφία στον Γκράμσι, Εξάντας, 1985 σ. 60 επ.

ομάδα από ετερογενείς δυνάμεις και εμποδίζει να ξεσπάσουν οι αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα σ' αυτές τις δυνάμεις, προκαλώντας κρίση στην κυρίαρχη ιδεολογία και οδηγώντας στην άρνηση της, που συμπίπτει με την πολιτική κρίση των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία<sup>57</sup>. Αν και δεν ανήγαγε τα εννοιολογικά του εργαλεία περί ηγεμονίας στο επίπεδο ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, παρά μόνον περιορίστηκε στο ενδοκρατικό και διαταξικό επίπεδο<sup>58</sup> οι γκραμισιανές απόψεις εμπλουτίζουν την κατανόησή μας εστιάζοντας σε όψεις της ηγεμονίας που δεν καλύπτονται μόνο από τους κρατοκεντρικούς ορισμούς<sup>59</sup>. Αναμφίβολα οι ιδέες του επηρέασαν τις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες, οι περισσότεροι όμως αναλυτές των θεωριών της ηγεμονικής σταθερότητας χρησιμοποιούν, κατά βάση, κρατοκεντρικές οριοθετήσεις.

Εξετάζοντας την έννοια της ηγεμονίας στον τομέα των διεθνών σχέσεων, τείνει να έχει δύο σημασίες. Η μία έχει να κάνει με την κατανομή της ισχύος σε ένα σύστημα. Δεν είναι απλώς στρατιωτική, αλλά έχει τεχνική και οικονομική διάσταση, λαμβάνοντας υπ' όψιν περισσότερο το υλικό πλεονέκτημα του ηγεμόνα. Η άλλη έννοια εστιάζει στην κυριαρχία των ιδεών ή μιας σειράς υποθέσεων, δίνουν περισσότερη σημασία στην ιδεολογική, κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της ηγεμονίας (στη σύγχρονη εποχή το φιλελευθερισμό και την παγκοσμιοποίηση). Προσπερνώντας τις όποιες διαφοροποιήσεις ηγεμονία ορίζεται ως η κατάσταση στην οποία ένα κράτος είναι τόσο ισχυρό ώστε να μπορεί να καθορίσει τους βασικούς κανόνες που ρυθμίζουν τις διακρατικές σχέσεις και επιθυμεί να το πράξει. Πέρα από τον ρόλο που διαδραματίζει στη διατήρηση ενός καθεστώτος, μπορεί επίσης να αναθεωρήσει τους ισχύοντες κανόνες, να αποτρέψει την υιοθέτηση αυτών στους οποίους αντιτίθεται ή να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στη

<sup>57</sup> Γκρούπι, Λ., *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1977, σελ 84

<sup>58</sup> Antonio Gramsci, *Selections from Prison Notebooks*, (New York: International Publishers, 1971). Αρκετοί μεταγενέστεροι μαρξιστές θεωρητικοί όμως επιχείρησαν αυτή τη μεταφορά. Π.χ., ο William Robinson,

<sup>59</sup> Theodore Cohn. *Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρία και πράξη*, Gutenberg, Αθήνα, 2009, σελ. 54.

δημιουργία νέων<sup>60</sup>. Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο ηγεμονία, κατά κύριο λόγο του προσδίδουμε την πρώτη έννοια. Είναι η προϋπόθεση που επιτρέπει σε μία μεγάλη δύναμη, ή και περισσότερες μεγάλες δυνάμεις σε ένα σύστημα, να ασκούν τόσο μεγάλη επιρροή έτσι ώστε τα περισσότερα άλλα κράτη απολύουν μέρος της ανεξάρτητης δράσης τους. Ιστορικά οι διάφορες μορφές ηγεμονίας, κινούνται μεταξύ του φάσματος των πολλαπλών απόλυτων ανεξαρτησιών και της ενιαίας παγκόσμιας κυβέρνησης που επιτρέπει στην κυρίαρχη εξουσία να επηρεάσει την εξωτερική πολιτική των άλλων μονάδων του συστήματος<sup>61</sup>.

Ο John Mearsheimer ορίζει τον ηγεμόνα: «ως ένα κράτος τόσο ισχυρό, ώστε να κυριαρχεί πάνω σε όλα τα υπόλοιπα κράτη του συστήματος. Κανένα άλλο κράτος δεν έχει τις στρατιωτικές προϋποθέσεις για να συγκρουστεί σοβαρά μαζί του. Ουσιαστικά, ηγεμόνας είναι η μοναδική μεγάλη δύναμη στο σύστημα. Ένα κράτος που είναι σαφώς ισχυρότερο απ' ό,τι οι άλλες δυνάμεις στο σύστημα δεν είναι ηγεμόνας, καθώς εξ' ορισμού αντιμετωπίζει άλλες μεγάλες δυνάμεις»<sup>62</sup>. Μία ηγεμονική δύναμη ασκεί την επιρροή της τόσο με χειραγώγηση υλικών κινήτρων (material incentives) όσο και με την επιρροή επί των θεμελιωδών πεποιθήσεων (substantive beliefs) των κρατών. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει την «κοινωνικοποίησή» (socialization) τους σε ένα σύστημα στο οποίο κατέχει την πρωτοκαθεδρία. Η επιρροή επί των θεμελιωδών πεποιθήσεων είναι κρίσιμη διότι με αυτή ο ηγεμόνας μπορεί να διατηρήσει τη δεσπόμενη θέση του ακόμη και όταν η υλική υπεροχή του σταδιακά εξασθενίσει<sup>63</sup>. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως ανεξαρτήτως του ποια θεωρητική οδός επιλέγεται για τον ακριβή προσδιορισμό του περιεχομένου της έννοιας της ηγεμονίας σε ένα διεθνές σύστημα, το

<sup>60</sup> Robert O. Keohane - Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston, 1977, σ. 44.

<sup>61</sup> Το συγκεκριμένο ζήτημα το αναλύεται εξαιρετικά από τον Adam Watson στο: *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, Ποιότητα, Αθήνα 2006.

<sup>62</sup> John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 100.

<sup>63</sup> Για τις παραπάνω θέσεις βλέπε G. John Ikenberry - Charles A. Kupchan, «Socialization and Hegemonic Power», *International Organization*, Vol. 44, No. 3, Summer 1990 και G. John Ikenberry, «The Future of International Leaderships», *Political Science Quarterly*, Vol. 111, No. 3, Autumn 1996.

βέβαιο είναι ότι εννοούμε μια κατάσταση υπεροχής μιας μονάδας (ή μιας ομάδας μονάδων) έναντι των υπολοίπων, σε βαθμό που να είναι σε θέση να επιβάλλει *a priori* όρια επιλογών στις υπόλοιπες μονάδες, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη διεθνή τους συμπεριφορά.

Σημαντικότερο στοιχείο για τη βιωσιμότητα μιας κατάστασης ηγεμονίας σε ένα σύστημα είναι φυσικά η νομιμοποίηση του ηγεμόνα ως τέτοιου και η οποία επιβεβαιώνεται με τη ρητή ή σιωπηρή συγκατάθεση των υπολοίπων μονάδων του συστήματος. Η εν λόγω κατάσταση δεν μπορεί να είναι στιγμιαία, αλλά απαιτεί διάρκεια επί τη βάσει αμοιβαίων θετικών αποτελεσμάτων. Ως εκ τούτου, ως πιο ισορροπημένο και πλήρη ορισμό, συμβατό με ένα ευρύτατο θεωρητικό φάσμα, θεωρούμε αυτό που μας δίνει ο Adam Watson: *«Με τον όρο «ηγεμονία» εννοώ ότι κάποια δύναμη ή εξουσία σε ένα σύστημα μπορεί να «θέτει το νόμο» σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος, δηλαδή να προσδιορίζει σε κάποιο βαθμό τις εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών, ενώ ως προς τις εσωτερικές τους υποθέσεις τα κράτη-μέλη παραμένουν ανεξάρτητα»*<sup>64</sup>. Η έννοια της ηγεμονίας σύμφωνα με τον Watson, δεν παραπέμπει σε μία κατάσταση κατά την οποία ο ηγεμόνας ενεργεί σε μόνιμη βάση κατασταλτικά για να διαφυλάξει τα συμφέροντά του<sup>65</sup>. Αντ' αυτού, η κατάσταση ηγεμονίας παραπέμπει σε ένα σύστημα στο οποίο η τάξη είναι ο κανόνας και η αταξία η εξαίρεση, και στο οποίο οι ηγεμονευόμενοι αποδέχονται (σιωπηρά ή ρητά) ως «νόμιμη» την ικανότητα του ηγεμόνα να θέτει τους οικονομικούς, πολιτικούς και διπλωματικούς όρους του διεθνούς παιχνιδιού. Υπάρχει δε μια διαρκής διαδικασία συνδιαλλαγής μεταξύ ηγεμόνα και ηγεμονευόμενων, η οποία αφορά τα επιμέρους συμφέροντα των μονάδων. Η διατήρηση ή εγκαθίδρυση μιας ηγεμονικής τάξης στα διακρατικά συστήματα, όπως θα εξετάσουμε στα επόμενα κεφάλαια,

<sup>64</sup> Adam Watson στο: *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, ό.π., σελ 40-41.

<sup>65</sup> «Επιπλέον, μια ηγεμονία δεν είναι δικτατορικό διάταγμα. Οι ηγεμονίες που εξέτασα, είτε ασκούνται από μια μεμονωμένη δύναμη είτε από μια μικρή ομάδα, συνεπάγονται συνεχή διάλογο μεταξύ της ηγεμονικής εξουσίας και των άλλων κρατών και ένα συναίσθημα ισορροπίας σκοπιμότητας εκ μέρους και των δύο πλευρών». Adam Watson στο: *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, σελ 43.

επιηρεάζεται από την αναπόφευκτη ένταση μεταξύ επιθυμίας για τάξη και της επιθυμίας για ανεξαρτησία<sup>66</sup>.

#### **2.4. Διάκριση ηγεμονίας και ηγεμονισμού.**

Η θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος επιβάλλει και την αποσαφήνιση όρων όπως αυτών της ηγεμονίας και του ηγεμονισμού. Ο Adam Watson προσπαθώντας να διακρίνει τις έννοιες του ηγεμονισμού και της ηγεμονίας κατέληξε στην εξής διατύπωση: *«Η ηγεμονία, όπως έχουμε ήδη υποστηρίξει, είναι μια μορφή τάξης σε ένα δεδομένο διεθνές σύστημα, η οποία εδράζεται σε συγκεκριμένη κατανομή ισχύος και συγκεκριμένα ισοζύγια ισχύος. Επιπλέον, η ηγεμονία καλύπτεται από ένα μανδύα νομιμοποίησης, ταυτόσημο με τη ρητή ή σιωπηρή αποδοχή των μελών του συστήματος σε ό,τι αφορά την κυριαρχία του ηγεμόνα»*<sup>67</sup>.

Ο Π. Ήφαιστος, αναλύοντας το φαινόμενο υποστηρίζει πως: *«ηγεμονισμός στις διεθνείς σχέσεις είναι κάθε αξίωση του ισχυρού «να επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμή του και να υποχρεώνει τους λιγότερο ισχυρούς να υποχωρούν και να προσαρμόζονται». Αν εκλάβουμε ως δεδομένη την πάγια αξίωση των λιγότερο ισχυρών για ανεξάρτητη-ελεύθερη συλλογική ύπαρξη, ο ηγεμονισμός συνιστά περίπου τη διαρκή εκείνη επαναστατική αξίωση που αποσκοπεί στην αναίρεση-ματαίωση της ανεξαρτησίας-ελευθερίας των λιγότερο ισχυρών και στη με τον Α ή Β τρόπο εξομοίωση του υπόλοιπου κόσμου κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του ηγεμόνα»*<sup>68</sup>.

Η ηγεμονία είναι η αποτύπωση της κατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα συνήθως μετά από έναν ηγεμονικό πόλεμο που επιφέρει την τάξη. Ο ηγεμονισμός αποτελεί μια αξίωση αλλαγής της θέσης και του ρόλου των κρατών λόγω των συνεπειών της διαδικασίας άνισης ανάπτυξης. Η ηγεμονία επέρχεται όταν επιτύχει η ηγεμονική αξίωση. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ΗΠΑ και ΕΣΣΔ επέβαλαν την

<sup>66</sup> Για την έννοια της διεθνούς τάξης, βλέπε Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2001, σελ. 45.

<sup>67</sup> Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2006), σελ. 41.

<sup>68</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ο Πόλεμος και τα Αίτιά του. Τα Πολλά Πρόσωπα του Ηγεμονισμού και της Τρομοκρατίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σ.σ. 357-358.

ηγεμονία του στους εκατέρωθεν συνασπισμούς και επιδιώκοντας παράλληλα την ηγεμόνευση του διεθνούς συστήματος. Κατόρθωσαν επομένως την περιφερειακή ηγεμονία αξιώνοντας ταυτόχρονα τη διεύρυνσή της.

Ως ηγεμονία λοιπόν μπορούμε να ορίσουμε τη δεσπόζουσα θέση που κατέχουν ένα ή περισσότερα κράτη στο διεθνές σύστημα μέσω ενός πλέγματος θεσμικών, πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών αλληλεξαρτήσεων το οποίο ελέγχουν. Ενώ ο Ηγεμονισμός αποτελεί μια εν δυνάμει ηγεμονία, μια αξίωση ενός ισχυρότερου δρώντα για επιρροή στην άσκηση των βασικών επιλογών της εξωτερικής πολιτικής ενός ή περισσότερων κρατών.

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας όπως έχει αποκρυσταλλωθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει προκαλέσει έντονες συζητήσεις στο επιστημονικό πεδίο των Διεθνών Σχέσεων. Διατυπώθηκε πρώτα από τον Kindleberger στην προσπάθεια του να εξηγήσει την μεγάλη ύφεση της περιόδου 1929-1939<sup>69</sup>, ενώ ο συγκεκριμένος όρος οφείλεται στον R. Keohane.<sup>70</sup> Ο Ch. Kindleberger συνέδεσε την παρουσία του ενός κράτους ηγέτη με τη σταθερότητα του φιλελεύθερου διεθνούς οικονομικού συστήματος. Παρομοίως ο R. Gilpin θεώρησε ότι η φιλελεύθερη διεθνής οικονομία χρειάζεται μία δύναμη που θα διαχειρίζεται και θα σταθεροποιεί το σύστημα, καθώς η σύγχρονη διεθνής οικονομία αναπτύχθηκε μέσα από την ανάδυση μεγάλων εθνικών οικονομιών, που διαδοχικά κατόρθωσαν να γίνουν κυρίαρχες.<sup>71</sup> Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αναμφίβολα συνδέσει τις υλικές δυνατότητες των κρατών με τη συμπεριφορά τους, παράλληλα όμως εξετάζει και τη δομή αξιών και αντιλήψεων για τη φύση της τάξης που

<sup>69</sup> Charles P. Kindleberger: *The world in depression, 1929-1939* (Berkeley: University of California Press, 1973/1986 revised and enlarged edition).

<sup>70</sup> Robert O. Keohane: «The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977». Στο: R. O. Keohane: *International institutions and state power: Essays in international relations theory* (Westview Press, 1989). Το συγκεκριμένο άρθρό του πρωτοδημοσιεύθηκε το 1980 στο: Ole Holsti et al., *Essays in the international system* (Boulder: Westview Press, 1980, σελ. 131-162).

<sup>71</sup> Robert Gilpin: *U.S. power and the multinational corporation* (New York: Basic Books, 1975), σελ. 40.

διέπει ένα ολόκληρο σύστημα κρατών και μη κρατικών οντοτήτων<sup>72</sup>. Οι νόρμες, η σημασία και ο ρόλος τους στις Διεθνείς Σχέσεις έχουν αποτελέσει σημαντικά πεδία ακαδημαϊκής έρευνας<sup>73</sup>. Ένας ηγεμόνας, λοιπόν, μπορεί να στηρίζεται και στην ιδεολογική ισχύ<sup>74</sup>.

Άλλες εκφάνσεις της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας, που συνδυάζουν τον υλικό και ιδεολογικό παράγοντα, εκλαμβάνουν ως φυσική επιλογή του ηγεμόνα να οικοδομήσει ένα διεθνές οικονομικό σύστημα πιο φιλελεύθερο και να επηρεάσει τα άλλα κράτη στο να πράξουν το ίδιο, ωφελώντας γενικά το σύστημα<sup>75</sup>. Λογική συνέπεια, σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία, της ύπαρξης μίας ηγεμονικής δύναμης είναι η εξάπλωση ενός φιλελεύθερου καθεστώτος διεθνούς εμπορίου. Αναλύοντας τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας ο Duncan Snidal υποστηρίζει πως η παρουσία μίας ηγεμονικής δύναμης δημιουργεί οφέλη, μέσω των συλλογικών αγαθών που παρέχει, στα κράτη του διεθνούς συστήματος. Αν ωφελούνταν μόνον ο ηγεμόνας, η θεωρία θα υποστήριζε ότι ο ηγεμόνας προωθεί τα διεθνή καθεστώτα που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του, καταλήγοντας σε ταυτολογία<sup>76</sup>. Το αν ο ηγεμονισμός συνδέεται γραμμικά με την σταθερότητα είναι ένα θέμα που θα διερευνηθεί, μέχρι τώρα το θεωρητικό κεκτημένο δεν προσφέρει απόλυτα θεμελιωμένες απαντήσεις. Οι διάφοροι αναλυτές ερμηνεύουν τις πτυχές του ζητήματος με διαφορετικούς τρόπους. Η φιλελεύθερη, η ρεαλιστική και η μαρξιστική εκδοχή της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας που εξετάζονται στο επόμενο κεφάλαιο αποτυπώνουν και

<sup>72</sup> Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, (Cambridge: Cambridge University Press), σελ. 151.

<sup>73</sup> Χαρακτηριστικό αυτού αποτελεί το άρθρο A. Cortell and J. Davis, "How Do International Institutions Matter? The Domestic Impact of International Norms", *International Studies Quarterly*, Τομ. 40, σελ. 451 - 478.

<sup>74</sup> D. Lake, "Leadership, Hegemony and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential", *International Studies Quarterly*, Τομ. 37, No. 4, 1993, σελ.469. Επίσης ο ρόλος της ιδεολογίας ως προϋπόθεση προώθησης της διεθνούς τάξης αναλύεται στο: Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008, κεφ.7ο, σελ. 83-91.

<sup>75</sup> Susan Strange: «The persistent myth of lost hegemony» (*International Organization*, vol. 41, no 4, Autumn 1987), p. 559.

<sup>76</sup> Isabelle Grunberg: «Exploring the myth of hegemonic stability theory» (*International Organization*, vol.44, no 4, Autumn 1990), σελ.438; και Duncan Snidal: «The limits of hegemonic stability theory»: (*International Organization*, vol. 39, no 4, Autumn 1985), σελ. 579, 581 υποσημ. 4.

τις βασικές θεωρητικές διαφορές του ρεαλισμού, του φιλελευθερισμού και του μαρξισμού ως ερμηνευτικές προτάσεις των διεθνών σχέσεων.

## **2.5. Η φιλελεύθερη θεωρία ηγεμονικής σταθερότητας.**

Ο Εμμάνουελ Καντ στο δοκίμιο του για την “Αιώνια Ειρήνη” αναφέρει την ανάγκη ύπαρξης μιας ισχυρής ρεπουμπλικανικής χώρας, που θα πρωτοστατήσει στη δημιουργία της ένωσης των δημοκρατικών χωρών και θα πραγματοποιήσει την ιδέα της Αιώνιας Ειρήνης, επιλύοντας το πρόβλημα της διατήρησης της τάξης στο διεθνές σύστημα.<sup>77</sup> Η αρχική διατύπωση του Καντ έλαβε πιο συγκεκριμένη μορφή στα πλαίσια της φιλελεύθερης παράδοσης με τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας η οποία άντλησε το περιεχόμενό της από τον κλάδο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας. Ο Charles P Kindleberger ερμηνεύοντας την οικονομική κρίση του 1929<sup>78</sup> θεώρησε πως βασική αιτία ήταν η αστάθεια του διεθνούς οικονομικού συστήματος<sup>79</sup>. Υποστήριξε ότι η ένταση και η διάρκεια της εν λόγω κρίσης<sup>80</sup> οφειλόνταν στην απουσία ενός δανειστή ύστατης προσφυγής που θα ασκούσε τα αναγκαία καθήκοντα για την καλή λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα η οικονομική αστάθεια προεκλήθη από την αδυναμία της Βρετανίας και την απροθυμία των ΗΠΑ, να αναλάβουν την ευθύνη σταθεροποίησης του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Σ’ αυτό το σημείο διαφοροποιείται η εν λόγω θεωρία από την πάγια φιλελεύθερή αντίληψη ότι οι αγορές μπορούν από μόνες τους να διαχειριστούν την παγκόσμια οικονομία<sup>81</sup> σε

<sup>77</sup> Immanuel Kant, *Για την Αιώνια Ειρήνη*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992, σελ 46-7.

<sup>78</sup> Η κρίση του 1929 θεωρείται αφετηρία της μεγαλύτερης ύφεσης που είχε ποτέ υποστεί ο διεθνής καπιταλισμός. Ήταν όμως ταυτοχρόνως η κορωνίδα των εξελίξεων της πολύ πυκνής δεκαετίας του 1920, κατά την οποία ο κόσμος αναζητούσε νέες ισορροπίες και πρότυπα για το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα μετά τον πόλεμο. Clough, S – Rapp R, *Ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία, Η οικονομική ανάπτυξη του δυτικού πολιτισμού*, τόμος 2ος, Αθήνα, Παπαζήσης, 1980. σελ. 571-575.

<sup>79</sup> Kindleberger Charles, *The world in depression, 1929-1939*, Berkeley, University of California Press, 1973, σελ 292.

<sup>80</sup> Το κράχ της Wall Street το 1928 «...που τίναξε στον αέρα τους πιστωτικούς μηχανισμούς που εξασφάλιζαν την “ευημερία” της δεκαετίας του 1920 και προκάλεσε σταδιακά μια ύφεση δίχως προηγούμενο στις καπιταλιστικές οικονομίες», επηρέασε βαθιά τις εξαρτώμενες Ευρωπαϊκές οικονομίες. Serge Bernstein-Pierre Mizla, *Ιστορία της Ευρώπης*, τ.Γ', Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 67.

<sup>81</sup> Gilpin, Robert, *Παγκόσμια πολιτική οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, 2002, σελ 101.



καμία περίπτωση όμως δεν αναθεωρεί τις βασικές φιλελεύθερες προσεγγίσεις για το κυρίαρχο ρόλο της οικονομίας έναντι της πολιτικής.<sup>82</sup>

Η φιλελεύθερη θεωρία επισημαίνει πως για να αναδειχθεί μια χώρα σε κράτος-ηγέτη πρέπει να: α) διατηρεί μία σχετικώς ανοικτή αγορά για την απορρόφηση της αδιάθετης παραγωγής άλλων κρατών, β) παρέχει δάνεια για την αντιμετώπιση των κυκλικών υφέσεων (countercyclical long-term lending), γ) αναπτύξει ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών, δ) συντονίσει τις μακροοικονομικές πολιτικές, διαδικασία απαραίτητη και για την σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών και ε) ενεργήσει ως δανειστής εκτάκτου ανάγκης (lender of last resort), για να παρέχει αυξημένη ρευστότητα σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, Αυτές οι λειτουργίες πρέπει να επιτελούνται από μία χώρα-ηγέτη που αναλαμβάνει την ευθύνη του συστήματος<sup>83</sup>. Αν δεν υπάρχει ένα κράτος που να είναι πρόθυμο και ικανό να ενεργήσει ως ένας «σταθεροποιητής», κάθε τυχαίος κλονισμός του συστήματος, πέρα από κάποιο ανεκτό επίπεδο θα μπορούσε να οδηγήσει ένα ασταθές σύστημα σε ύφεση<sup>84</sup>. Η αστάθεια ορίζεται ως μία κατάσταση όπου μικρές διαταραχές προκαλούν σοβαρές συνέπειες (χαρακτηριστικό παράδειγμα το κραχ των χρηματιστηρίων το 1929 και η επακόλουθη μεγάλη οικονομική ύφεση)<sup>85</sup>. Έτσι, όταν το 1929 οι τιμές των προϊόντων άρχισαν να πέφτουν, σύντομα η ροή κεφαλαίων προς τις παραγωγές χώρες άρχισε να μειώνεται. Οι ΗΠΑ αντί να ενεργήσουν με «αντικυκλικό» τρόπο (countercyclical), άφησαν την Wall Street να τραβήξει τα αμερικανικά κεφάλαια από την Ευρώπη, αύξησε τους δασμούς της και απέτυχε να υποστηρίξει το τραπεζικό της σύστημα όταν ξέσπασε πανικός. Αυτό που χρειαζόνταν ήταν να επιτελέσει κάποιος «ηγέτης» τις παραπάνω λειτουργίες και αφού οι ΗΠΑ είχαν τη δυνατότητα, να επιτρέψουν μία

<sup>82</sup> Πλατιάς Αθανάσιος, *Το νέο Διεθνές Σύστημα Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1999, σελ 33.

<sup>83</sup> Charles Kindleberger, *The world in depression, 1929-1939*, revised and enlarged edition (Berkeley: University of California Press, 1973/1986), σελ. 289.

<sup>84</sup> Charles Kindleberger: *The world in depression*, *ibid*, σελ. 290.

<sup>85</sup> David A. Lake, *International economic structures and American foreign policy, 1877-1934*, *World Politics* 35:4 (July 1983), 517-43, σελ. 519.

σταθερή ροή κεφαλαίων για παραγωγικές επενδύσεις και να στηρίξουν τις τράπεζες που είχαν προβλήματα (λειτουργία lender of last resort)<sup>86</sup>. Ο D. Lake ανασχηματίζει την έννοια της σταθερότητας σε «διεθνή οικονομική υποδομή» και αναδιατυπώνει τις λειτουργίες του ηγέτη<sup>87</sup>. Η σταθερή οικονομία απαιτεί ένα μέσο εμπορικών συναλλαγών και δευτερευόντως ένα αποθεματικό νόμισμα. Αυτή η λειτουργία ενσωματώνει την διαχείριση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τον συντονισμό των εθνικών νομισματικών πολιτικών που επηρεάζουν την διεθνή αξία του συμπεφωνημένου μέσου. Επίσης, η διεθνής σταθερότητα απαιτεί επαρκή ρευστότητα ώστε μακροχρόνια να επιτυγχάνεται οικονομική ανάπτυξη, μεσοπρόθεσμα να αντιμετωπίζεται η ύφεση των επιχειρηματικών κύκλων και βραχυπρόθεσμα να αντιμετωπίζεται ο πανικός. Αυτή η λειτουργία ενσωματώνει, όχι μόνο την δεύτερη και την τρίτη του Kindleberger, αλλά και την πρώτη λειτουργία καθώς «η διατήρηση μιας αγοράς για τη διάθεση της πλεονάζουσας παραγωγής, μπορεί να θεωρηθεί σαν μία άλλη μορφή χρηματοδότησης»<sup>88</sup>. Σε αυτές τις δύο λειτουργίες ο Lake προσθέτει και μία τρίτη: τον προσδιορισμό και την προστασία των βασικών περιουσιακών δικαιωμάτων, τόσο για τα αγαθά, όσο και για τα κεφάλαια εξωτερικού, δηλαδή επενδύσεις χαρτοφυλακίου και άμεσες επενδύσεις. Αυτές οι λειτουργίες δεν επιτελούνται αυτόματα, πρέπει να δημιουργηθούν και να υποστηριχθούν ενεργά. Η «διεθνής οικονομική υποδομή» είναι ένα δημόσιο αγαθό (public good), όπως και η αντίστοιχη οικονομική υποδομή της εθνικής οικονομίας. Όσοι κατακρίνουν τη θεωρία του Kindleberger για την υπόθεση της ότι το ελεύθερο διεθνές εμπόριο είναι δημόσιο αγαθό, εν μέρει έχουν δίκιο, αλλά παραβλέπουν το γεγονός ότι εξαρτημένη

<sup>86</sup> Susan Strange: The persistent myth of lost hegemony (International Organization, vol. 41, no 4, Autumn 1987), σελ. 556. «Όπως υποστηρίζει ο Kindleberger, η ικανότητα της Μεγάλης Βρετανίας να ενεργεί ως «έσχατο καταφύγιο δανεισμού» [lender of last resort] ουσιαστικά μετρίασε τις χρηματοοικονομικές κρίσεις των ετών 1825, 1836, 1847, 1866 και 1907». Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 105-6.

<sup>87</sup> David A. Lake: Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential? (International Studies Quarterly, vol. 37, 1993, pp. 459-489), σελ. 462-463

<sup>88</sup> Charles Kindleberger: The world in depression, *ibid*, σελ. 291

μεταβλητή της θεωρίας του είναι η σταθερότητα και όχι το καθεστώς του διεθνούς εμπορίου. Η «ανοικτή» διεθνής οικονομία εκλαμβάνεται ως δεδομένη<sup>89</sup>.

Δημόσιο είναι το αγαθό, που αν καταναλωθεί από κάποιο άτομο μίας ομάδας, δεν αποκλείονται από την κατανάλωση του ιδίου αγαθού τα υπόλοιπα μέλη αυτής της ομάδας (αρχή της κοινής απόλαυσης του αγαθού)<sup>90</sup>. Ειδικά σε μεγάλες ομάδες, παράγονται δημόσια αγαθά που μπορούν να απολαύσουν χωρίς εξαίρεση όλα τα μέλη μιας ομάδας, ακόμα και αυτά τα μέλη που δεν συνεισφέρουν στην παραγωγή τους. Δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού και δεν μπορούν να αποκλεισθούν από την απόλαυση αυτών των αγαθών, τα μέλη της ομάδας που δεν συνεισφέρουν στην παραγωγή τους<sup>91</sup>. Λόγω αυτών των χαρακτηριστικών των δημοσίων αγαθών ανακύπτουν προβλήματα συλλογικής δράσης. Σε μεγάλες ομάδες που τα μέλη τους συμπεριφέρονται ορθολογικά για τη μεγιστοποίηση της ωφέλειας τους, όπως τα κράτη, δεν αναμένεται να αναληφθεί συλλογική δράση κατά τρόπο που θα προωθήσουν τις κοινές ή ομαδικές σκοποθεσίες. Εκτός και αν τα μέλη της ομάδας εξαναγκασθούν να πράξουν κατά αυτόν τον τρόπο, ή αν υπάρχει κάποιο ξεχωριστό κίνητρο, διαφορετικό από το κοινό συμφέρον, που να προσφέρει κάποιο ξεχωριστό όφελος στο μέλος της ομάδας, ώστε να το παροτρύνει να αναλάβει το κόστος ή το βάρος της επίτευξης των κοινών σκοπών<sup>92</sup>. Ο ορθολογικός δρώντας θα συμπεριφερθεί με τρόπο που να καρπωθεί την ωφέλεια, αλλά να αποφύγει το κόστος. Αυτή είναι η έννοια που στη θεωρία έχει επικρατήσει ως «τζαμπατζής» (free raider), ο οποίος με τη συμπεριφορά του δημιουργεί προβλήματα στην παραγωγή των δημοσίων αγαθών.

<sup>89</sup> David A. Lake: Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential? Ibid, σελ. 463.

<sup>90</sup> Mancur Olson, *Η λογική της συλλογικής δράσης, δημόσια αγαθά και η θεωρία των ομάδων*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1991, σελ. 28.

<sup>91</sup> Mancur Olson, *Η λογική της συλλογικής δράσης, δημόσια αγαθά και η θεωρία των ομάδων*, ibid, σελ. 7.

<sup>92</sup> Mancur Olson, *Η λογική της συλλογικής δράσης, δημόσια αγαθά και η θεωρία των ομάδων*, ibid, σελ. 9.

Ο Mancur Olson ανέπτυξε ένα από τα πιο ενδιαφέροντα επιχειρήματα υπέρ της αναγκαιότητας ενός ηγεμόνα. Οι απόψεις του Olson είναι ιδιαίτερα προσφυείς λόγω του καινοτόμου έργου *του* σχετικά με την παροχή συλλογικών αγαθών και λόγω του ότι πολλοί επικριτές της θεωρίας παραθέτουν το έργο του για να στηρίξουν τις επικρίσεις τους. Σχολιάζοντας την παροχή του συλλογικού αγαθού του ελεύθερου εμπορίου, ο Olson παρουσιάζει μια έξυπνη θεωρία που βασίζεται στην εσωτερική πολιτική για να εξηγήσει γιατί είναι τόσο δύσκολο για μια χώρα να μειώσει τους εμπορικούς φραγμούς μονομερώς και μάλιστα όταν δεν της ασκούνται εξωτερικές πιέσεις από ένα ισχυρό κράτος. Στη συνέχεια καταλήγει στο συμπέρασμα ότι *«κατά συνέπεια, ο κόσμος λειτουργεί καλύτερα όταν υπάρχει μια "ηγεμονική" δύναμη - μια δύναμη που να θεωρεί πως είναι προς το δικό της συμφέρον να φροντίζει να παρέχονται τα διάφορα διεθνή συλλογικά αγαθά»*. Και συνεχίζει: *«Φυσικά, το κίνητρο που αναγκάζει μια ηγεμονική δύναμη να παράσχει διεθνή συλλογικά αγαθά μειώνεται όσο αυτή καθίσταται λιγότερο σημαντική στην παγκόσμια οικονομία. Τα υπόλοιπα κράτη, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία αυτή, μπορούν να απολαμβάνουν τα συλλογικά αυτά αγαθά ανεξάρτητα από το αν έχουν συνεισφέρει ή όχι στη διατήρησή τους»*.<sup>93</sup>

Προσπαθώντας να ορίσουμε ένα αριθμό συλλογικών αγαθών στην περιοχή των διεθνών σχέσεων παρατηρούμε ένα ανοιχτό και φιλελεύθερο καθεστώς εμπορικών συναλλαγών που βασίζεται στην αρχή του Πλέον Ευνοούμενου Κράτους (MFN: Most-Favored Nation) της μη-διάκρισης και της άνευ όρων αμοιβαιότητας -δηλαδή μια δασμολογική παραχώρηση που παρέχεται σε μια χώρα πρέπει να επεκταθεί και στις άλλες χώρες- είναι ένα παράδειγμα τέτοιου δημόσιου αγαθού<sup>94</sup>. Ένα

<sup>93</sup> Mancur Olson, στο De Melo and Panagariya, eds., *New Dimensions in Regional Integration*, σσ. 122-127.

<sup>94</sup> Ο όρος «άνευ όρων αμοιβαιότητας» σημαίνει ότι οι παραχωρήσεις που γίνονται προς ένα μέλος του GATT παρέχονται αυτόματα και σε όλα τα άλλα μέλη. Έτσι, είναι πολύ κοντά στην αρχή του πλέον ευνοούμενου κράτους. «Υπό όρους αμοιβαιότητας», εξάλλου, σημαίνει ότι γίνονται παραχωρήσεις μόνο σε κείνα τα μέρη που συγκεκριμένα προσδιορίζονται. Κατράνης, Αλ, *Θεσμική διάσταση του παγκοσμίου οργανισμού εμπορίου*, (επιμ) Φατούρος Α. Στεφάνου Κ., *Οι Συμφωνίες του Γύρου της Ουρουγουάης για το Διεθνές Εμπόριο Αγαθών και Υπηρεσιών*, Σάκουλας, Αθήνα, 1995, σελ 28.

άλλο συχνά μνημονευόμενο παράδειγμα είναι η ύπαρξη ενός σταθερού διεθνούς νομίσματος, επειδή διευκολύνει το εμπόριο, από το οποίο μπορούν να ωφεληθούν όλοι. Ένα τρίτο, αλλά περισσότερο αμφιλεγόμενο, παράδειγμα συλλογικού αγαθού είναι η προσφορά διεθνούς ασφάλειας<sup>95</sup>. Η μελέτη ειδικότερα των «καθεστώτων ασφαλείας» αποτελεί ένα χρήσιμο αναλυτικό εργαλείο προκειμένου να αναζητηθούν και να εξετασθούν εκείνες οι πολιτικοστρατιωτικές διευθετήσεις που μπορούν σταδιακά να οδηγήσουν ανταγωνιστικά κράτη σε περισσότερο ειρηνικές σχέσεις. Η δυνητική συνεισφορά των καθεστώτων ασφαλείας αφορά στη μείωση της αβεβαιότητας για τις πραγματικές διαθέσεις του αντιπάλου. Παράλληλα, τα καθεστώτα ασφαλείας προσφέρουν τη δυνατότητα στα κράτη να αναπτύξουν κανάλια επικοινωνίας τα οποία θα τους επιτρέψουν σταδιακά την «ορθολογικοποίηση» και τη διαχείριση με τον καταλληλότερο τρόπο της υφισταμένης μεταξύ τους αντιπαλότητας <sup>96</sup>. Πιο συγκεκριμένα η θεωρία των Διεθνών Καθεστώτων<sup>97</sup>, η οποία υποστηρίζει ότι η ανεξάρτητη λήψη αποφάσεων από δύο ή περισσότερα κράτη είναι δυνατόν να μη συμβαδίζει με το κριτήριο Pareto<sup>98</sup>, δηλαδή να μη φέρνει τα κράτη αυτά στη καλύτερη δυνατή κατάσταση. Υπάρχουν καταστάσεις οι οποίες τα κράτη έχουν κοινά συμφέροντα ή καταστάσεις που από κοινού τα κράτη απεύχονται. Στις περιπτώσεις αυτές η συνεργασία ή ο συντονισμός των κρατών για την επίτευξη του κοινού συμφέροντος ή την αποφυγή της κατάστασης κοινής αποστροφής

<sup>95</sup>Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 99.

<sup>96</sup> Τσάκωνας Π., «Καθεστώτα Ασφαλείας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού Εξοπλισμών.», στο: *Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Τσάκωνας Π. και Γιαλουρίδης Χρ. επιμ., εκδ. Σιδέρης, 1999, σελ. 50-51

<sup>97</sup> Stein Arthur, *Coordination and Collaboration, International regimes into an anarchical world*, Vol. 36, No. 2, *International Regimes* (Spring, 1982), pp. 299-324.

<sup>98</sup> Το κριτήριο Pareto στην πολιτική οικονομία υποστηρίζει ότι μια κατάσταση θεωρείται άριστη αν οποιαδήποτε βελτίωση της θέσης ενός μέλους της κοινωνίας δεν μπορεί να γίνει χωρίς τη χειροτέρευση της θέσης ενός άλλου μέλους. Αυτό που υποστηρίζει η θεωρία των Διεθνών Καθεστώτων είναι ότι η ανεξάρτητη λήψη αποφάσεων από τα κράτη δε φέρνει την αριστοποίηση. Μόνο μέσω της συνεννόησης μεταξύ των κρατών είναι δυνατή η βελτίωση της θέσης ενός δρώντα χωρίς τη χειροτέρευση της θέσης του άλλου έως ότου να φτάσουν στο σημείο αριστοποίησης. Σχετικά βλ. Δ.Π. Καραγιώργα, *Δημόσια Οικονομική*, Τόμος Α', σελ.42-43, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1979.

θεωρούνται επιβεβλημένες και αποτελούν τη βάση για την δημιουργία καθεστώτων συνεννόησης.

Ο Kindleberger παραδέχεται ότι δανείσθηκε την έννοια της ηγεσίας από τους N. Frohlich και J. A. Oppenheimer, που υποστήριξαν ότι τα δημόσια αγαθά δεν θα παράγονταν ικανοποιητικά. εκτός κι αν ένας ηγέτης αναλάμβανε να τα παράξει πληρώνοντας ένα δυσανάλογα μεγάλο κόστος<sup>99</sup>. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις διεθνείς σχέσεις έχει η άποψη του ότι ο ηγέτης αναλαμβάνει την ευθύνη για το σύστημα, χωρίς να εκμεταλλεύεται τα άλλα κράτη. Η ηγεσία είναι αλτρουιστική και η σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος προκύπτει από ένα καθαρό κόστος της χώρας-ηγέτη, που επιτελεί τις βασικές λειτουργίες που αναφέραμε με αντάλλαγμα το προνόμιο της ηγεσίας<sup>100</sup>. Ωστόσο, ο Kindleberger αναγνωρίζει τη σημασία της θέλησης ενός κράτους να αναλάβει την ηγεσία. Οι ΗΠΑ δεν δέχθηκαν να αναλάβουν την ηγεσία το 1918 όταν τους προσφέρθηκε, ενώ την περίοδο της ύφεσης τα εσωτερικά τους προβλήματα τις οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας πολιτικής απομονωτισμού<sup>101</sup>. Η συστημική θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας καταφεύγει στο επίπεδο του κράτους για να εξηγήσει την μη επιβεβαίωσή της από τις ΗΠΑ στο μεσοπόλεμο<sup>102</sup>. Επιπλέον, ο Kindleberger παραγνωρίζει το γεγονός ότι στις διεθνείς σχέσεις, οι ηθικές ανταμοιβές είναι κενές περιεχομένου. Ο ηγέτης θα παράξει το δημόσιο αγαθό, αν θα έχει ένα καθαρό όφελος από την προσφορά του<sup>103</sup>. Ακόμα, καταδικάζει την υποκατάσταση του όρου ηγεσία από τον όρο ηγεμονία και κατακρίνει τον Keohane για αυτό. Πιστεύει ότι η ηγεσία δεν απαιτεί εξαναγκασμό, όπως υπονοεί η ηγεμονία.<sup>104</sup>

<sup>99</sup>Charles Kindleberger, *Hierarchy versus inertial cooperation* (International Organization, vol. 40, no 4, Autumn 1986), σελ. 841 και υποσημ. 1

<sup>100</sup> Charles Kindleberger: *The world in depression*, *ibid*, σελ. 304. Και David A. Lake: *International economic structures and American foreign policy, 1877-1934*, *ibid*, σελ. 519.

<sup>101</sup> Carr Edward H, *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000. σελ.295: Charles Kindleberger, *The world in depression*, *ibid*, σελ. 298.

<sup>102</sup> Robert O. Keohane: *After hegemony*, *ibid*, σελ. 178-179.

<sup>103</sup> David A. Lake: *Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential?* *ibid*, σελ. 467.

<sup>104</sup> Charles Kindleberger, *Hierarchy versus inertial cooperation*, *ibid*, σελ. 841-842.

Ωστόσο, η ηγεσία έχει δύο ουσιώδη στοιχεία: την ισχύ και τον σκοπό. Ο όρος ηγεσία είναι ένας «κομψός» τρόπος για να διατυπωθεί η ισχύς και σημαίνει *«τη χρήση της ισχύος ώστε να συντονισθούν οι διάφορες επιμέρους δράσεις εντός μίας ομάδας προς έναν συλλογικό σκοπό»*<sup>105</sup>. Ο σκοπός αυτός κατά τον Ikenberry διαμορφώνεται όχι μόνο με την άσκηση καταναγκασμού, αλλά και επειδή ο ηγέτης κάνει τα άλλα κράτη να αντιλαμβάνονται τα συμφέροντα τους και τους στόχους της πολιτικής τους με νέο τρόπο<sup>106</sup>. Το ερώτημα που προκύπτει είναι: πώς όμως κάνει, ο ηγεμόνας, τα λιγότερο ισχυρά κράτη να καταλάβουν το «πραγματικό» τους συμφέρον, που πριν δεν μπορούσαν να κατανοήσουν; Με πειθώ, πειθαναγκασμό, με διαφόρων ειδών πιέσεις, με βία; Πίσω και από αυτόν τον ορισμό υποκρύπτεται η ισχύς του ηγέτη και απλώς εννοείται η απουσία απροκάλυπτης βίας, που δεν χρειάζεται όμως να ασκηθεί, αφού, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, η μη συμμόρφωση με την υπόδειξη του ηγέτη, όσον αφορά το «εθνικό συμφέρον» που υποδεικνύει, έχει τουλάχιστον έμμεσο οικονομικό και πολιτικό κόστος για τα λιγότερο ισχυρά κράτη.

Το αν η ηγεμονία θα είναι συναινετική-ήπια (benevolent) ή καταναγκαστική δεν θα εξαρτηθεί από τον αλτρουισμό του ηγέτη. Τα μικρότερα κράτη, ως ορθολογικοί δρώντες, θα συμπεριφερθούν ως «τσαμπατζήδες», ο ηγέτης επειδή είναι εξίσου ορθολογικός δρών και θα προσπαθήσει να αποσπάσει τις εισφορές των μικρότερων κρατών για την παραγωγή του δημοσίου αγαθού. Το αν θα ασκηθεί ή όχι καταναγκασμός έχει να κάνει με την αποτελεσματικότητα που θα έχει και από το αν ο ηγέτης θα έχει το όφελος που προσδοκά από την άσκηση του. Αν προσδοκά πως θα έχει αποτέλεσμα τότε μάλλον θα ασκηθεί<sup>107</sup>. Ο ορισμός ενός ηγέτη ή ενός ηγεμόνα δεν είναι εφικτός με βάση την «ήπια» ή εξαναγκαστική άσκηση της ισχύος του. Σύμφωνα με τον Π. Ήφαιστο τα όρια άσκησης της ισχύος δεν είναι ευδιάκριτα, *«πολιτικά, ιδεολογικά και*

<sup>105</sup> G. John Ikenberry: The future of international leadership (Political Science Quarterly, vol.111. no 3, 1996), σελ. 388

<sup>106</sup> G. John Ikenberry: The future of international leadership (Political Science Quarterly, vol.111. no 3, 1996), σελ. 388.

<sup>107</sup> David A. Lake: Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential? Ibid, σελ. 468.

πρακτικά είναι αδύνατον να προσδιοριστούν βαθμίδες ηγεμονισμού, ώστε να επιλεχθούν οι «ήπιες» μορφές ηγεμονισμού»<sup>108</sup>. Σε κάθε περίπτωση ο ηγεμόνας, σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί ο Ethane, προσπαθεί να επιβάλλει τους κανόνες του διεθνούς συστήματος προς όφελος του και να αναπαράγει τις συνθήκες που διαιωνίζουν την ηγεμονία του. Η στρατηγική του πρέπει να διατηρεί ή να διευρύνει την ισχύ του, αλλιώς η ηγεμονία του θα απειληθεί<sup>109</sup>. Ο R. Keohane για να κατανοήσει και στη συνέχεια να εξηγήσει τη διεθνή πολιτική οικονομία της εποχής μας επιχειρεί την σύνθεση Ρεαλισμού και του Ινστιτουσιοναλισμού (θεωρίας Θεσμιστών) χρησιμοποιώντας τις αρχές της ισχύος, του συμφέροντος, της ηγεμονίας, της συνεργασίας και των διεθνών καθεστώτων, συνδέοντας την παρουσία ηγεμόνα στο διεθνές σύστημα με την ύπαρξη ισχυρών καθεστώτων<sup>110</sup>. Ο ηγεμόνας, σύμφωνα με τα λόγια του Robert Keohane, «πρέπει να ελέγχει τις πρώτες ύλες, τις πηγές κεφαλαίου, τις αγορές και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην παραγωγή των πολύτιμων αγαθών»<sup>111</sup>. Καταλήγοντας στο 8<sup>ο</sup> κεφάλαιο<sup>112</sup> του βιβλίου του υπογραμμίζει την έντονη συμπληρωματικότητα ηγεμονίας και διεθνούς συνεργασίας: η αμερικανική ισχύς προώθησε την συνεργασία με την δημιουργία διεθνών καθεστώτων τα οποία στην συνέχεια διευκόλυναν στην ανάπτυξη διακρατικών σχέσεων υπό τις κατευθυντήριες γραμμές των ΗΠΑ. Ο ευρύτερα αποδεκτός ορισμός των διεθνών καθεστώτων αποτυπώθηκε από το Stephen Krasner, σύμφωνα με τον οποίο τα διεθνή καθεστώτα ορίζονται ως «ευδιάκριτοι ή δυσδιάκριτοι, κανόνες, αρχές, πρότυπα και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, γύρω από τα οποία οι προσδοκίες των διεθνών δρώντων συμπίπτουν με μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα των

<sup>108</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 250 υποσημ. 93.

<sup>109</sup> Robert O. Keohane: *After hegemony*, *ibid*, σελ. 178.

<sup>110</sup> Τα διεθνή καθεστώτα είναι θεσμοί με ρητούς κανόνες που συμφωνούνται από τις κυβερνήσεις αναφορικά με συγκεκριμένα ζητήματα, συνιστούν «διαπραγματευόμενες τάξεις». R. O. Keohane: *International institutions and state power: Essays in international relations theory*, *ibid*, σελ. 4.

<sup>111</sup> Robert O. Keohane: *After hegemony*, *ibid*, σελ. 32.

<sup>112</sup> Robert O. Keohane: *After hegemony*, *ibid*, σελ 135-181.



διεθνών σχέσεων».<sup>113</sup> Το ερώτημα που θέτει στο σημείο αυτό είναι: «τα ισχυρά κράτη επιδιώκουν την οικοδόμηση διεθνών πολιτικών και οικονομικών καθεστώτων που να ανταποκρίνονται στα συμφέροντά τους και στις ιδεολογίες τους, πώς όμως ακριβώς λειτουργεί μια ηγεμονική καθοδήγηση στα πλαίσια της ηγεμονικής συνεργασίας;». Ο Keohane βασίζει την ανάλυσή του στο ρόλο που αποδίδουν οι ρεαλιστικές θεωρίες στην ισχύ και αναφέρεται φυσικά στην αμερικανική περίπτωση που συνιστά συνδυασμό οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος. Χωρίς να παραμελεί τις δυνατότητες που προσφέρει η κατοχή στρατιωτικής δύναμης, επιλέγει να επικεντρωθεί στα χαρακτηριστικά των πόρων οικονομικής ισχύος στη μεταπολεμική εποχή και με ποιο τρόπο η χρήση τους και η διανομή τους άλλαξε με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, για να απαντήσει στο ερώτημά του απαραίτητα αναφέρεται στα συμφέροντα και στους θεσμούς. Η ηγεμονία δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά οικοδομείται στα συμφέροντα των κρατών, επιδιώκοντας να ενσωματώσει τους υπόλοιπους στο όραμά της για τη διεθνή τάξη καθώς και να τους πείσει να υποταχθούν στην ηγεσία της. Η αμερικανική ηγεμονία τη μεταπολεμική εποχή θεμελιώθηκε σε ένα consensus στη βορειοατλαντική περιοχή και αργότερα και με τη συμμετοχή της Ιαπωνίας, για την διατήρηση του διεθνούς καπιταλισμού ενάντια στο διαρκώς ενισχυόμενο σοσιαλισμό.

Η ηγεμονική ισχύς και τα διεθνή καθεστώτα, που ιδρύονται με τις κατευθύνσεις της, συνδυάζονται για τη διευκόλυνση της συνεργασίας. Η ηγεμονία μειώνει το κόστος των συναλλαγών και μετριάξει την αβεβαιότητα, καθώς κάθε σύμμαχος συναλλάσσεται απευθείας με την ηγεμονική δύναμη και περιμένει από αυτήν να εξασφαλίσει την συνοχή του συστήματος. Η δομή των διεθνών καθεστώτων εγγυάται τη νομιμοποίηση για τον τρόπο συμπεριφοράς των κρατών. Η αμερικανική ηγεσία δεν διαμόρφωσε καθεστώτα στη βάση διαταγών και απαίτησης, αλλά στη βάση αμοιβαίων συμφερόντων, στην ίδια προσαρμογή, στην

---

<sup>113</sup> Βλ. Krasner S. D., «Sovereignty, Regimes and Human Rights», στο «Regime Theory and International Relations», Rittberger V. (ed.), Claredon Press, Oxford (reprinted 1997), σελ. 140.

επένδυση για την δημιουργία θεσμών και στη συνεργασία που αποσκοπεί στην απελευθέρωση και μη διάκριση. Η αμερικανική επιρροή αντλείται κυρίως από τα προνόμια που λαμβάνουν οι σύμμαχοι με την ένταξή τους στα αμερικανοκεντρικά καθεστώτα και με την υποταγή στην ηγεσία τους. Πρόκειται για ένα σταθερό διεθνές νομισματικό σύστημα, με πρόβλεψη για ανοικτές αγορές στην διακίνηση αγαθών και πρόσβαση στο πετρέλαιο σε σταθερές τιμές. Βασικό επιχείρημα της ανάλυσης συνίσταται στο εξής: Μια ηγεμονική δύναμη πρέπει να επιχειρεί τη θεσμοποίηση διεθνών καθεστώτων σε διακρατική βάση για να μπορεί να ελέγχει τις πράξεις των άλλων κρατών. Γενικά η μελέτη των «καθεστώτων ασφαλείας» αποτελεί ένα χρήσιμο αναλυτικό εργαλείο προκειμένου να αναζητηθούν και να εξετασθούν εκείνες οι πολιτικο-στρατιωτικές διευθετήσεις που μπορούν σταδιακά να οδηγήσουν ανταγωνιστικά κράτη σε περισσότερο συνεργασιακές σχέσεις. Η δυνητική συνεισφορά των καθεστώτων ασφαλείας αφορά στη μείωση της αβεβαιότητας για τις πραγματικές διαθέσεις του αντιπάλου. Παράλληλα, τα καθεστώτα ασφαλείας προσφέρουν τη δυνατότητα στα κράτη να αναπτύξουν κανάλια επικοινωνίας τα οποία θα τους επιτρέψουν σταδιακά την «ορθολογικοποίηση» και τη διαχείριση με τον καταλληλότερο τρόπο της υφισταμένης μεταξύ τους αντιπαλότητας.<sup>114</sup>

Ο Kindleberger φαίνεται να προβαίνει στο διαχωρισμό της οικονομίας από την πολιτική, αγνοώντας ότι *«όποτε στην οικονομία οι δρώντες ασκούν ισχύ ο ένας πάνω στον άλλο, η οικονομία είναι πολιτική»*<sup>115</sup>. Ο Gilpin αναλύοντας το φιλελευθερισμό υποστηρίζει ότι την ουσία δεν υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ οικονομίας και πολιτικής, η υπόθεση ότι κάθε σφαίρα λειτουργεί σύμφωνα με τους δικούς της κανόνες και λογική, είναι μία ιδεολογική θέση<sup>116</sup>. *«Κάθε οικονομικό σύστημα βασίζεται σε μία συγκεκριμένη πολιτική τάξη, η φύση του δεν*

<sup>114</sup> Τσάκωνας Π., «Καθεστώτα Ασφαλείας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού Εξοπλισμών.», στο «Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου», Τσάκωνας Π. και Γιαλουρίδης Χρ. επιμ., εκδ. Σιδέρης, 1999, σελ. 50-51

<sup>115</sup> Robert O. Keohane: After hegemony, *ibid*, σελ. 21.

<sup>116</sup> Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, τόμος Α', Αθήνα: Gutenberg, 1998, σελ.45.

μπορεί να κατανοηθεί χωριστά από την πολιτική...Η σχέση μεταξύ οικονομίας και πολιτικής είναι αμοιβαία (*reciprocal*)»<sup>117</sup>.

Βασική υπόθεση του φιλελευθερισμού είναι ότι η φύση των διεθνών οικονομικών σχέσεων είναι ουσιαδώς αρμονική και ότι υπάρχει μία βασική αρμονία μεταξύ του εθνικού και του κοσμοπολίτικου οικονομικού συμφέροντος, για αυτό το κράτος πρέπει να επεμβαίνει όσον το δυνατόν λιγότερο στη λειτουργία της αγοράς<sup>118</sup>. Όπως επισήμανε και ο Keohane, για να έχουμε μία λειτουργική θεωρία διεθνούς συνεργασίας πρέπει να έχουν τα κράτη κάποια κοινά συμφέροντα, αλλιώς δεν έχουν κανένα κίνητρο για να συνάψουν κάποια αμοιβαία επωφελής συμφωνία<sup>119</sup>. Η φιλελεύθερη ιδεολογία δίνει το πρόσχημα της επιθυμίας των κρατών για συνεργασία, που τελικά επιτυγχάνεται υπό την υψηλή εποπτεία και «διευκόλυνση» του ηγέτη. Το δόγμα της αρμονίας συμφερόντων στην οικονομία διατυπώθηκε από τον Ad. Smith, για να περιορίσει την κρατική παρέμβαση στην οικονομία και να αποδείξει ότι η προαγωγή των συμφερόντων του ατόμου, προάγει και τα συμφέροντα της κοινωνίας ως σύνολο.<sup>120</sup> Μόλις όμως ο βιομηχανικός καπιταλισμός επικράτησε, το δόγμα έγινε η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης που ήθελε να διατηρήσει την κυριαρχία της, ισχυριζόμενη ότι τα συμφέροντα της ταυτίζονταν με τα συμφέροντα όλης της κοινωνίας. Ο Carr κατέδειξε πως το δόγμα αυτό κατέληξε να σημαίνει ότι τα συμφέροντα της κοινωνίας προάγονται, όταν προάγονται τα συμφέροντα των πιο ικανών μελών της, με βάση μία δαρβινιστική αντίληψη της επιβίωσης του ισχυρότερου, στη βάση μιας διαδικασίας φυσικής επιλογής<sup>121</sup>. Είναι γεγονός πως μεταξύ κρατών η οικονομική ισχύς αποτελεί σήμερα τη βάση της στρατιωτικής ισχύος<sup>122</sup> και η ισχύς μεταξύ των κρατών είναι σχετική. Άρα το κέρδος του ενός κράτους μπορεί να λογιστεί ως απώλεια για το άλλο, με

<sup>117</sup> Robert Gilpin, *U.S. power and the multinational corporation*, New York, Basic Books, 1975, σελ. 40-42.

<sup>118</sup> Robert Gilpin: *U.S. power and the multinational corporation*, *ibid*, σελ. 26.

<sup>119</sup> Robert O. Keohane: *After hegemony*, *ibid*. σελ. 205.

<sup>120</sup> Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1996, Τόμος Α', σελ 48-49.

<sup>121</sup> Edward H. Carr: *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939* (Αθήνα: Ποιότητα, 2000), σελ. 79, 81, 84.

<sup>122</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 68.

συνέπεια τα κράτη προσπαθούν να διατηρήσουν και να βελτιώσουν τη σχετική τους θέση, αγνοώντας την «αρμονία των συμφερόντων» τους.

Παρά το ότι ο Kindleberger ήταν ένας φιλελεύθερος οικονομολόγος, χρησιμοποίησε μία ρεαλιστική οντολογία, οι κύριοι δρώντες στην ανάλυση του είναι τα κράτη, και μία ημιρεαλιστική αιτιολογική σχέση, το αποτέλεσμα εξαρτάται από την κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη, χωρίς τη χρήση καταναγκασμού, για να επιλύσει ένα πρόβλημα της φιλελεύθερης θεωρίας αυτό τη παροχής των δημοσίων αγαθών<sup>123</sup>. Αυτή η μίξη φιλελεύθερων και ρεαλιστικών θέσεων τον οδήγησε να υποπέσει σε αντιφάσεις. Σε ένα άρθρο του<sup>124</sup> τρία χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου του για το κραχ του 1929, εξήγησε την ανάπτυξη του ελεύθερου εμπορίου στην Ευρώπη του 19<sup>ου</sup> αιώνα, χωρίς να αναφέρει την οικονομική υπεροχή της Βρετανίας. Αντίθετα η ανάλυση του επικεντρώθηκε στην κατάρρευση του φεουδαρχικού συστήματος και κυρίως στην επικράτηση των συμφερόντων συγκεκριμένων πολιτικών ομάδων, εντός των κρατών. Η αναδιάρθρωση των σχέσεων μεταξύ εθνικής πολιτικής εξουσίας και οικονομικών παραγόντων οδήγησε στην διαμόρφωση εθνικών επιλογών των ευρωπαϊκών κρατών για πιο φιλελεύθερο καθεστώς διεθνούς εμπορίου, στη βάση ιδεολογιών και δογμάτων<sup>125</sup>. Επιπλέον, παραδέχθηκε ότι ο ηγέτης μπορεί να χρησιμοποιήσει την ισχύ του για να επιφέρει περισσότερα ευνοϊκά για αυτόν αποτελέσματα, που δεν θα επέρχονταν αν δεν την ασκούσε<sup>126</sup>. Η παράβλεψη του εθνικού συμφέροντος των κρατών δημιουργεί

<sup>123</sup>Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner: International Organization and the study of world politics, (International Organization 52, 4, Autumn 1998, pp. 645-685), σελ. 660.

<sup>124</sup> Charles Kindleberger: The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875 (Journal of Economic History, vol. 35, March 1975, pp. 20-55), ιδίως σελ. 50-51.

<sup>125</sup> Ο Ruggie επισημαίνει ότι ο Kindleberger μάλλον αναφέρεται στην άνοδο της αστικής-μεσοκλάσης τάξης, βλ. John Gerard Ruggie: International regimes, transactions and change: Embedded liberalism in the postwar economic order (International Organization, vol. 36, no 2, Spring 1982), σελ. 386. Για τη σύζευξη οικονομικής σκέψης και διακρατικών συγκρούσεων βλ. Ψαλιδόπουλος Μ. *Διεθνής Σύγκρουση και Οικονομική Σκέψη: Διεθνές Εμπόριο και Εθνικό Συμφέρον 17<sup>ος</sup> – 20<sup>ος</sup> αιώνας*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα, 2003.

<sup>126</sup> Charles Kindleberger: Dominance and leadership in the international economy: Exploitation, public goods and free riders (International Studies Quarterly: vol. 25, 1981, pp. 242-254), σελ. 245. Παρατίθεται στον Robert Gilpin: Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων-τόμος Α', *ibid*, σελ.116.

προβλήματα στην εφαρμογή της θεωρίας του Kindleberger στην διεθνή πολιτική οικονομία. Η αγορά και τα κράτη βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και η αγορά είναι φύση πολιτική καθώς η βασική αναδιανεμητική της λειτουργία προσδιορίζεται από τις πολιτικές επιλογές των αυτόνομων κρατικών δρώντων<sup>127</sup>.

Η φιλελεύθερη εκδοχή της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας εκκινεί από τη πάγια φιλελεύθερη θέση ό,τι το εμπόριο θα αντικαταστήσει τον πόλεμο. Εμπλουτισμένη όμως και με θεωρητικές παραδοχές του ρεαλιστικού παραδείγματος, για τον ρόλο της ισχύος και της κατανομής της εντός του διεθνούς συστήματος, διατυπώνει τη θέση πως αν το αιτούμενο στη διεθνή πολιτική είναι η τάξη η επίτευξή της επέρχεται αν το σύστημα καθοδηγείται από έναν ή και περισσότερους δρώντες. Το Ηνωμένο Βασίλειο τον 19ο αιώνα και οι ΗΠΑ από τον Β'ΠΠ και μετά ενσαρκώνουν το ρόλο του ηγεμόνα ο οποίος διεθνοποιώντας το οικονομικό του σύστημα και θέτοντας τους κανόνες στο διεθνές σύστημα επιφέρει την τάξη.

Η θεωρία λοιπόν της ηγεμονικής σταθερότητας υποστηρίζει μάλλον ότι ο φιλελεύθερος τύπος διεθνούς οικονομικής τάξης δεν μπορεί να ακμάσει και να φτάσει την πλήρη ανάπτυξη του παρά μόνον όταν υπάρχει μια τέτοια ηγεμονική δύναμη<sup>128</sup> και εμφανίστηκε ως η απάντηση στους υποστηρικτές του νεορεαλισμού στις ιστορικές εκείνες περιόδους (τέλος 19ου αιώνα, τέλος Β' Παγκοσμίου Πολέμου) όπου η Μεγάλη Βρετανία (1<sup>η</sup> περίοδος) και οι ΗΠΑ (2<sup>η</sup> περίοδος) οδήγησαν το άναρχο παγκόσμιο περιβάλλον σε μια κατάσταση ισορροπίας, ειρηνικής συνύπαρξης και οικονομικής ανάπτυξης<sup>129</sup>. Η θεωρία αυτή γεννήθηκε από το σταθερό πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον των περιόδων αυτών, ένα περιβάλλον που ουσιαστικά βασίστηκε στην «επιβολή» από πλευράς Μεγάλης Βρετανίας, και των ΗΠΑ αργότερα, των βασικών αρχών του ελεύθερου εμπορίου, αρχών που ήταν ιδιαίτερα

<sup>127</sup>Robert Gilpin, *Global political economy: Understanding the international economic order*, Princeton, Princeton University Press, 2001, σελ. 17-18, 44.

<sup>128</sup>Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 97.

<sup>129</sup>D. Crone, "Does Hegemony Matter? The Reorganization of the Pacific Political Economy", (World Politics, Τομ. 45, No. 4, 1993), σελ. 502 – 503.

προσοδοφόρες για τα εν λόγω ηγεμονικά κράτη. Τόσο η Μεγάλη Βρετανία, όσο και μετέπειτα οι ΗΠΑ χρησιμοποίησαν την οικονομική και στρατιωτική τους ισχύ για να επιβάλλουν κάποιες γενικές οικονομικές και πολιτικές αρχές που οι ίδιες είχαν ήδη υιοθετήσει<sup>130</sup>. Βέβαια, οι εν λόγω ηγεμονικές δυνάμεις δεν επέβαλαν πάντα μέσω πίεσης την άποψη τους, αλλά κατά περιπτώσεις αυτή γινόταν αποδεκτή αυτόβουλα και από άλλα κράτη καθ' ότι βρισκόταν σε συμφωνία και με τα δικά τους συμφέροντα. Κατά συνέπεια δεν χρειάζεται πάντα να επιβάλει το κράτος - ηγεμόνας μέσω επίδειξης ισχύος την άποψη του - μπορεί απλά να φροντίζει αυτή να συνάδει με το σχετικό συμφέρον των κρατών της σφαίρας επιρροής του<sup>131</sup>.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι οι αρχικές προσεγγίσεις και διατυπώσεις της Θεωρίας της Ηγεμονικής Σταθερότητας χαρακτηρίστηκαν από μια σαφή αναφορά στα ηγεμονικά κράτη με όρους υλικής κυρίως ισχύος. Για να είναι ένα κράτος ηγεμονικό, αυτό που χρειάζεται είναι να κατέχει κυρίαρχη θέση έναντι των υπολοίπων σε οικονομικά και στρατιωτικά ζητήματα. Η συγκεκριμένη, όμως, προσέγγιση του ηγεμονισμού αποκλείει ή τουλάχιστον περιορίζει τη σημασία μιας άλλης παραμέτρου, αυτής των ιδεών και νορμών. Οι νόρμες, η σημασία και ο ρόλους τους στις Διεθνείς Σχέσεις έχουν αποτελέσει σημαντικά πεδία ακαδημαϊκής έρευνας<sup>132</sup>. Ένας ηγεμόνας λοιπόν στηρίζεται και στην ιδεολογική ισχύ<sup>133</sup>. Εντός αυτού του πλαισίου που έλκει την θεωρητική του καταγωγή στις αναλύσεις του Gramsci αναπτύχθηκε η θεωρία της «ήπιας ή μαλακής ισχύος». Η βασική συλλογιστική της θεωρίας αυτής, η οποία αποτέλεσε και τη

<sup>130</sup> Keohane R, *"The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967 - 1977"* in R. Goddard et al (eds) *International Political Economy: State-Market Relations in a Changing Global Order*, Palgrave, 2003, σελ. 101 - 102.

<sup>131</sup> D. Lake, *"Leadership, Hegemony and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential"*, *International Studies Quarterly*, Τομ. 37, No. 4, 1993, σελ. 469.

<sup>132</sup> Το εν λόγω ζήτημα αναλύεται διεξοδικά στο άρθρο των A. Cortell and J. Davis, *"How Do International Institutions Matter ? The Domestic Impact of International Norms"*, *International Studies Quarterly*, Τομ. 40, σελ. 451 - 478.

<sup>133</sup> D. Lake, ό.π, σελ. 469. Χαρακτηριστικό της προσέγγισης του ηγεμονισμού με όρους ιδεολογικούς αποτελεί το έργο των G. Ikenberry και Ch. Kupchan *"Socialization and hegemonic power"* (1990).

σημαντικότερη προσθήκη της νέο-φιλελεύθερης θεωρίας, έγκειται στο ότι η επιβολή της θέλησης ενός κράτους σε άλλα κράτη δεν είναι απαραίτητο να γίνεται μέσω απειλών ή εξαναγκασμού. Η διεθνής πρακτική έχει καταδείξει πως κάποια κράτη ακολουθούν την πολιτική ισχυρότερων κρατών οικειοθελώς<sup>134</sup>. Η χρήση συνεπώς της ήπιας ισχύος είναι η ικανότητα ενός κράτους να εμπνέει τα άλλα κράτη ως προς την συμπεριφορά ή την πολιτική του, με συνέπεια τα κράτη να συμπλεύσουν με αυτό εθελοντικά και πρόθυμα. Τα μέσα επίτευξης αυτής της πολιτικής είναι σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η πρόοδος ενός κράτους στις επιστήμες, την τέχνη, τον πολιτισμό, η ύπαρξη ενός άρτιου εκπαιδευτικού συστήματος και κυριότερα οι αξίες που ένα έθνος πρεσβεύει. Για παράδειγμα οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης περί των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, ο φιλελευθερισμός και η δημοκρατία έκαναν πολλά κράτη να ταχθούν θετικά υπέρ της Γαλλίας του Ναπολέοντα και να συμμαχήσουν με αυτόν<sup>135</sup>. Ακόμα και σε επίπεδο νομιμοποίησης, το φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου ήταν σαφώς πιο θελκτικό από τον ολοκληρωτισμό που αντέτεινε η Σοβιετική Ένωση. Αρά βάση της θεωρίας αυτής δεν έχει σημασία μόνο η επιβολή της ισχύος ενός κράτους στα άλλα, αλλά η ύπαρξη της ηθικής, κοινωνικής και πολιτικής νομιμοποίησης που κάνει την επιβολή αυτή πιο εύκολα αποδεκτή από τα κράτη.

Συμπερασματικά η φιλελεύθερη εκδοχή της Θεωρίας Ηγεμονικής Σταθερότητας αποτελεί μια θεωρητική προσέγγιση στο υπό εξέταση ζήτημα σε ποιο βαθμό η ύπαρξη ενός ηγεμονεύοντος δρώντος ικανοποιεί αποτελεσματικότερα το διαχρονικό αίτημα για ευταξία εντός του διεθνούς συστήματος. Κύριος στόχος της διατριβής δεν αποτελεί μόνο ο έλεγχος της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας κατά την περίοδο κυριαρχίας των δύο φιλελεύθερων δυνάμεων, δηλαδή της Μ. Βρετανίας τον 19ο αιώνα και των ΗΠΑ τον 20ο και στις αρχές του 21<sup>ου</sup>, αλλά να την εντάξει στον

<sup>134</sup> J. Nye, *Soft Power, The means to success in world politics*, Public Affairs, New York, 2004, σελ 5-11.

<sup>135</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1997, Τόμος Α', σελ. 505-527.

όλο προβληματισμό του υπό διερεύνηση φαινομένου της ηγεμονίας ως φορέα σταθερότητας.

## **2.6. Η ρεαλιστική θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας.**

Οι φιλελεύθεροι αναλυτές φαίνεται να εκλαμβάνουν ως δεδομένη την ύπαρξη ενός φιλελεύθερου διεθνούς οικονομικού συστήματος και τους απασχολεί μόνο η προσπάθεια σταθεροποίησης του<sup>136</sup>. Θεωρούν ότι το κράτος-ηγέτης φροντίζει για την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος για να προωθήσει τόσο τα δικά του όσο και τα γενικότερα οικονομικά συμφέροντα. Δεν εστιάζουν στην ανάλυση τους στα αίτια δημιουργίας του και το ρόλο που διαδραματίζουν οι επιλογές των κρατών στη βάση των εθνικών τους συμφερόντων. Ο νεορεαλισμός, εισήγαγε στις διεθνείς σχέσεις ένα πιο διευρυμένο όρο της ηγεμονίας και της ανάγκης ύπαρξης ενός ηγεμόνα για την επίτευξη μιας ισορροπίας στο παγκόσμιο σύστημα. Ως ηγεμόνας, ορίζεται το κράτος εκείνο που τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο διαθέτει την απαραίτητη *ισχύ* (πολιτική, στρατιωτική και οικονομική)<sup>137</sup> και έχει τη *θέληση* να δημιουργήσει ένα σταθερό διεθνές περιβάλλον, εν αντιθέσει με το άναρχο περιβάλλον που προϋπάρχει,<sup>138</sup> μέσα από τη δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος το οποίο θα λειτουργεί σε ισορροπία αλλά και ταυτόχρονα υπέρ των συμφερόντων του ηγεμόνα και των συμμάχων του<sup>139</sup>.

Ένας από τους πρώτους εκφραστές της θεωρίας της Ηγεμονικής Σταθερότητας ήταν ο Robert Gilpin με το έργο του: "US Power and the Multinational Corporation" το 1975, διατυπώνοντας την ανάγκη ύπαρξης μιας ηγεμονικής δύναμης για την εξασφάλιση σταθερότητας

<sup>136</sup> Stein Arthur, The hegemon's dilemma: Great Britain, the United States, and the international economic order (International Organization, vol. 38, no 2, Spring 1984), σελ. 357.

<sup>137</sup> Βασική προϋπόθεση για ένα κράτος να είναι ισχυρό είναι όχι μόνο να διαθέτει ισχυρή οικονομία, μεγάλη στρατιωτική δύναμη κτλ αλλά και να διαθέτει ισχυρή κυβέρνηση -οποιοσδήποτε ασκεί την εξουσία στο κράτος αυτό να έχει πολύ καλό (αν όχι απόλυτο) έλεγχο του κράτους αυτού.

<sup>138</sup> M. Clementi, "The Missing Structure in Structural Theories of Hegemony, and the Contemporary International System", 6<sup>th</sup> Pan-European International Relations Conference, Italy, September 2007, σελ. 12.

<sup>139</sup> T. McKeown, "Hegemonic stability theory and 19<sup>th</sup> century tariff levels in Europe", International Organization, Τομ. 37, No. 1, 1983, σελ. 74.



στον κόσμο, μια ηγεμονική δύναμη η οποία θα εγγυάται την εύρυθμη λειτουργία ενός διεθνούς ανοικτού οικονομικού συστήματος και θα εξασφαλίζει για όλα τα μέλη αυτού τα λεγόμενα «δημόσια αγαθά».

Οι Krasner και Gilpin στα πλαίσια μίας περιγραφικής θεώρησης, ανέπτυξαν μια πιο κρατοκεντρική προσέγγιση, σε σχέση με τους φιλελεύθερους θεωρητικούς, σύμφωνα με την οποία το ηγεμονεύον κράτος αναλαμβάνει δεσμεύσεις σε παγκόσμιο επίπεδο και υποστηρίζει μία φιλελεύθερη διεθνή οικονομία για να προάγει πρώτα τα δικά του συμφέροντα και ιδιαίτερα αυτά που άπτονται των πολιτικοστρατηγικών του προτεραιοτήτων. Όπως επισημαίνει ο Robert Gilpin: *«η ασφάλεια ενός κράτους είναι αναγκαία προϋπόθεση της οικονομικής και πολιτικής ευημερίας μέσα σε ένα άναρχο και ανταγωνιστικό κρατικό σύστημα»*<sup>140</sup>. Το εθνικό συμφέρον κάθε κράτους δεν περιορίζεται μόνο στην κατοχύρωση της ασφάλειας του (επιβίωση, εδαφική κυριαρχία, εθνική ανεξαρτησία). Τα κράτη σ' ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα πέρα από την επιβίωση επιζητούν: α) να αποφύγουν την περιθωριοποίηση, β) να διατηρήσουν τη σχετική τους θέση (relative power) και γ) να την βελτιώσουν - τη σχετική τους θέση- αν είναι δυνατόν, στο διεθνές σύστημα αυξάνοντας την ισχύ τους (relative gain). Η διαδικασία με την οποία ορίζεται τελικά κάθε φορά το εθνικό συμφέρον ποικίλλει από κράτος σε κράτος ανάλογα με τις εκάστοτε εσωτερικές δομές. Όμως, όλα τα κράτη δίνουν πρώτα από όλα έμφαση στην κατοχύρωση της ασφάλειας τους<sup>141</sup>. Για να εξυπηρετήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα (π.χ. κατοχύρωση ασφάλειας), τα κράτη είναι αναγκασμένα να αναζητούν δύναμη και πλούτο. Η αναζήτηση δύναμης και πλούτου είναι μέσο και όχι αυτοσκοπός. Η σχέση ισχύος και πλούτου στον πολιτικό ρεαλισμό δεν είναι διαζευκτική όπως στις φιλελεύθερες προσεγγίσεις (δηλαδή ισχύς ή πλούτος), αλλά τουλάχιστον συμπληρωματική αν όχι το ένα αποτελεί προϋπόθεση του άλλου (δηλαδή ισχύς και πλούτος). Όπως επισημαίνει ο Gilpin: *«τα κράτη επιδιώκουν ταυτόχρονα πλούτο και εθνική ισχύ»*, και

<sup>140</sup> Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ.50-54.

<sup>141</sup> Αθανάσιος Πλατιάς, *Το Νέο διεθνές Σύστημα ρεαλιστική προσέγγιση διεθνών σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ 28-32.

εφόσον «οι οικονομικοί πόροι είναι αναγκαίοι για την εθνική ισχύ, κάθε σύγκρουση είναι ταυτόχρονα οικονομική και πολιτική»<sup>142</sup> Επομένως η ύπαρξη ενός ηγεμόνα είναι μία απαραίτητη, αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την εγκαθίδρυση μιας φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας<sup>143</sup>, αυτό θα εξαρτηθεί από τα εθνικά συμφέροντα των κρατών.

Η ανάδειξη μίας διεθνούς οικονομίας της αγοράς, έδωσε άλλο χαρακτήρα στην εξάπλωση των κρατών και στην προσπάθεια «επιτάσεως» της ισχύος τους. Τα κράτη θεωρούν γενικά ορθολογικότερο να μεγιστοποιήσουν τον πλούτο και την ισχύ τους, όχι δια της εδαφικής τους επεκτάσεως και της δημιουργίας αυτοκρατορίας, αλλά με τη συμμετοχή τους στη διεθνή οικονομία και το εμπόριο<sup>144</sup>. Παρά το γεγονός ότι η αγορά προσφέρει απόλυτα κέρδη σε όλα τα κράτη, τείνει να προσφέρει μεγαλύτερα σχετικά κέρδη στις πιο ανταγωνιστικές-αποτελεσματικές και τεχνολογικά πιο προηγμένες οικονομίες. «Για αυτόν τον λόγο οι κυρίαρχες οικονομικά και στρατιωτικά χώρες, όπως η Βρετανία στον 19° αιώνα και οι ΗΠΑ στον 20° αιώνα, ανέλαβαν να οργανώσουν και να προωθήσουν μία παγκόσμια οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Προήγαγαν το ελεύθερο εμπόριο, παρείχαν επενδυτικά κεφάλαια και τα απαραίτητα δημόσια αγαθά για τη λειτουργία της αγοράς, επειδή ήταν επικερδές για αυτές να τα παράσχουν».<sup>145</sup> Τα άλλα κράτη μετέχουν σε αυτό το σύστημα, είτε επειδή είναι επικερδές για αυτά να συμμετάσχουν, είτε επειδή εξαναγκάζονται από κάποιο ισχυρότερο κράτος. Βασικό κίνητρο των κρατών για να συμμετάσχουν στην παγκόσμια αγορά είναι η αποτελεσματικότητα της στην αναδιανομή πλούτου μεταξύ των κρατών χωρίς πόλεμο<sup>146</sup> και ο συνεπαγόμενος φόβος για τα σχετικά κέρδη των άλλων κρατών από τη συμμετοχή τους σε αυτήν. Αν ο ηγεμόνας δεν έχει ανταγωνιστική οικονομία τείνει να εγκαθιδρύει οικονομίες

<sup>142</sup> Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 51.

<sup>143</sup> Robert Gilpin, *Global political economy: Understanding the international economic order*, Princeton, Princeton University Press, 2001, σελ. 94-99.

<sup>144</sup> Susan Strange: The persistent myth of lost hegemony, *International Organization* Vol. 41, No. 4 (Autumn, 1987), pp. 551-574, σελ. 564.

<sup>145</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 138-139.

<sup>146</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 138.

αυτοκρατορικού τύπου, όπως η ΕΣΣΔ<sup>147</sup>. Το τί είδους διεθνής ή παγκόσμια οικονομία θα υποστηρίξει ένας ηγεμόνας εξαρτάται από τις πολιτικές επιλογές που θα έχει στη διάθεση του σε μία δεδομένη ιστορική συγκυρία, ώστε να προάγει τα εθνικά του συμφέροντα.

Ο ηγεμονισμός για τον Gilpin έχει ευρύτερες συνέπειες, όχι μόνο για την οικονομία, αλλά και για το διεθνές σύστημα εν γένει, επειδή αποτελεί παράγοντα συστημικής αλλαγής: *«Η θεωρία της διεθνούς πολιτικής αλλαγής(...) βασίζεται στην υπόθεση ότι όλη η ιστορία του διεθνούς συστήματος είναι [η ιστορία] της ανόδου και πτώσεως των διαφόρων αυτοκρατοριών και των δεσποζόντων κρατών, που κατά την περίοδο της ηγεμονίας τους στις διεθνείς υποθέσεις προσέδωσαν τάξη και σταθερότητα στο διεθνές σύστημα»*.<sup>148</sup> Οι διαδοχικές ηγεμονίες είναι η βασική<sup>149</sup> οργανωτική αρχή των διεθνών σχέσεων. Η οντολογική θεμελίωση αυτής της άποψης θα μπορούσε να βασισθεί στο γεγονός ότι το εθνικό κράτος είναι έτσι δομημένο εσωτερικά, ώστε να επεκτείνει την ισχύ του στο εξωτερικό<sup>150</sup>, άποψη που ταιριάζει με εκείνη του Π. Κονδύλη που θεωρεί για την αυτοσυντήρηση των μονάδων αναγκαία τη διεύρυνση της ισχύος <sup>151</sup>.

Με αυτά τα δεδομένα, ένα σύστημα βρίσκεται σε κατάσταση ισορροπίας και σταθερότητας, όταν κανένα κράτος δεν θεωρεί ότι είναι επικερδές να προσπαθήσει να αλλάξει το σύστημα. Μια τέτοια ενέργεια δεν θα αποφέρει καθαρό όφελος σε κανένα κράτος επειδή ο ηγεμόνας είναι αρκετά ισχυρός να προασπίσει την τάξη που αυτός έχει επιβάλει<sup>152</sup>. Η επιβεβλημένη τάξη έχει γίνει εφικτή επειδή ένας ηγεμόνας ή ένα κονσέρτο δυνάμεων, την υποστήριξε με εξαναγκασμό των άλλων κρατών, συνεργασία και χειραγώγηση κινήτρων. Σε κάθε περίπτωση οι υπέρτερες οικονομικές δυνατότητες του ηγεμόνα πρέπει να συνοδεύονται από

<sup>147</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 129

<sup>148</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 42

<sup>149</sup> Robert Gilpin, ibid, σελ. 144.

<sup>150</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 211.

<sup>151</sup> Παναγιώτης Κονδύλης, *Ισχύς και απόφαση, η διαμόρφωση των κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών*, Αθήνα, Στιγμή, 1991, σελ. 60.

<sup>152</sup> Robert Gilpin: *War and change in world politics*, ibid, σελ. 50.

υπέρτερη στρατιωτική ισχύ, ώστε να μπορεί ο ηγεμόνας να ελέγχει τα λιγότερο ισχυρά κράτη. Ένα σταθερό πολιτικό-στρατιωτικό περιβάλλον είναι απαραίτητη συνθήκη για σταθερή διεθνή οικονομική τάξη<sup>153</sup>. Η απειλή της κυρίαρχης θέσης του ηγεμόνα δύναται να προέλθει από μια ή περισσότερες Μεγάλες Δυνάμεις που επιθυμούν αλλαγή στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος. Επομένως σε κάθε περίπτωση σταθερότητα στο διεθνές σύστημα σημαίνει απουσία πολέμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων (απουσία «ηγεμονικού πολέμου»)<sup>154</sup>.

Ο Gilpin θεωρεί την ιστορία ως μία αέναη κυκλική επανάληψη. Ο τερματισμός ενός ηγεμονικού πολέμου, δημιουργεί την αφετηρία ενός κύκλου ανάπτυξης, επέκτασης και παρακμής. Καθώς στο πλαίσιο αυτό η ισχύς αναδιανέμεται, ο νέος καταμερισμός ισχύος έρχεται σε αντίθεση με τους κανόνες που διέπουν την λειτουργία του συστήματος και κυρίως αυτούς που αφορούν στην ιεραρχία και το κύρος μεταξύ των κρατών. Με τον ηγεμονικό πόλεμο δημιουργείται νέα ιεραρχία και ρυθμίζεται η «ηγεμονική διακυβέρνηση» του διεθνούς συστήματος.

Ένα κράτος θα επιδιώξει την αλλαγή του Διεθνούς Συστήματος, μέσω εδαφικής, νομικής και πολιτικής επεκτάσεως *«μέχρις ότου το οριακό κόστος περαιτέρω αλλαγής, εξισωθεί ή γίνει μεγαλύτερο του οριακού οφέλους»*<sup>155</sup>. Καθώς λοιπόν η ισχύς ενός κράτους αυξάνεται, επιδιώκει την επέκταση του εδαφικού του έλεγχου, της πολιτικής επιρροής του και της κυριαρχίας του στην διεθνή οικονομία. Αμοιβαία αυτές οι εξελίξεις αυξάνουν την ισχύ του κράτους και μ' αυτό τον τρόπο αυξάνεται και η ικανότητα του κράτους να διαθέτει το απαραίτητο οικονομικό πλεόνασμα, που θα του επιτρέπει την κυριαρχία στο

<sup>153</sup> K. Edward Spiezio: British hegemony and major power war, 1815-1939: An empirical test of Gilpin's model of hegemonic governance (International Studies Quarterly, vol. 34. no 2, June 1990), σελ. 168.

<sup>154</sup> Τα εμπειρικά δεδομένα που προκύπτουν από την ιστορική εξέταση της περιόδου της βρετανικής ηγεμονίας όσον αφορά τους πολέμους, δεν επιβεβαιώνουν απόλυτα την συστημική θεωρία του Gilpin, βλ. K. Edward Spiezio: British hegemony and major power war, *ibid*, σελ. 179.

<sup>155</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 185, υπόθεση 3.

σύστημα<sup>156</sup>. Ο Gilpin παραδέχεται ότι η σχέση αυτή μεταξύ αύξησης ισχύος ενός κράτους και ελέγχου του Διεθνούς Συστήματος, δεν είναι γραμμική· αν ήταν θα είχαμε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία μίας παγκόσμιας αυτοκρατορίας, από ένα και μόνο κράτος. Η συνεχής επέκταση και προσπάθεια περαιτέρω ελέγχου του Διεθνούς Συστήματος από ένα σημείο και μετά, αρχίζει να αποδίδει αυξανόμενο κόστος και μειούμενο όφελος. Το δεδομένο αυτό θέτει και το τέλος στην περαιτέρω εξάπλωση του κράτους. Στο σημείο ο Gilpin θεωρεί ότι το Σύστημα αποκτά ισορροπία (όχι ισορροπία ισχύος αλλά σκοπών και μέσων)<sup>157</sup>.

Αναλύοντας τις μορφές κοινωνικής οργάνωσης εντός του διεθνούς συστήματος καταλήγει σε τρεις κατηγορίες:

α) Πρωτόγονες και αδύναμες οικονομικά κοινωνίες χωρίς δυνατότητες συσσώρευσης οικονομικού πλεονάσματος.

β) Αυτοκρατορίες στις οποίες το οικονομικό πλεόνασμα παρείχεται σε αυτές μέσω της αγροκτηνοτροφικής μεθόδου παραγωγής. Απαραίτητες ήταν οι εδαφικές επεκτάσεις μέχρις ότου το κόστος του συνεχούς πολέμου έφτανε να ξεπεράσει το εισρέον οικονομικό όφελος και έτσι επέρχεται η παρακμή και η πτώση. και

γ) η εμφάνιση του. έθνους κράτους της βιομηχανικής εποχής που τερμάτισε τον προηγούμενο φαύλο κύκλο ανόδου και πτώσης των αυτοκρατοριών. Σε αυτή τη φάση, το απαραίτητο οικονομικό πλεόνασμα δημιουργείται μέσω της βιομηχανικής παραγωγής<sup>158</sup>.

Οι εξελίξεις που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο λοιπόν, στο οριστικό τέλος της περιόδου των αυτοκρατοριών, οφείλονται στους τρεις κάτωθι αλληλεξαρτώμενους λόγους:

α) *Το θρίαμβο του έθνους - κράτους*, ως του κυρίαρχου δρώντος του Διεθνούς Συστήματος: Το έθνος - κράτος αναδύθηκε ως μορφή πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, έχοντας το ιδανικό σχήμα, δοθέντων και των αλλαγών στο οικονομικό και στρατιωτικό πεδίο. Πάντως αν και έχει

<sup>156</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική* Αθήνα, Ποιότητα, 2004,σελ 185

<sup>157</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική* Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 186.

<sup>158</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 188-90.

ομοιότητες με τις παλαιές κρατικές μορφές, εν τούτοις, διαφέρει ριζικά με αυτά: α) κεντρική ισχυρή αρχή που ασκεί έλεγχο σε συγκεκριμένη και αυστηρά οριοθετημένη εδαφική έκταση. β) μονοπώλιο της ισχύος και της νόμιμης βίας, υπηρετούμενο από γραφειοκρατία και νόμους ρύθμισης της καθημερινής ζωής των πολιτών, γ) σύνθετη ταξική δομή και καταμερισμός εργασίας χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες και τις οικονομίες των εθνών – κρατών, 4) ο εμφανισθείς εθνικισμός ομογενοποιεί και κάνει πιο συνεκτικές τις κοινωνίες. Τελικά η αίσθηση που δίνει το σύγχρονο κράτος είναι ότι πρόκειται για ένα σύνολο θεσμών, νόμων και ιδεολογικών πιστεύω, δομημένων και οργανωμένων κατά τέτοιο τρόπο στο εσωτερικό των κρατών, ώστε να παρέχουν ισχύ για εξωτερική χρήση. Οι άνθρωποι προσβλέπουν στα κράτη τους, προκειμένου να διασφαλίσουν ό,τι θεωρούν δικαίωμα τους.<sup>159</sup>

*β) Η έλευση διαρκούς ανάπτυξης, βασιζόμενης στη σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία.* Η επελθούσα βιομηχανική επανάσταση επέφερε ριζικές αλλαγές στον τρόπο παραγωγής και διανομής των αγαθών και με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν πρωτοφανείς ευκαιρίες πλουτισμού, και κατά συνέπεια συσσώρευσης ισχύος. Ο καταμερισμός πλούτου και ισχύος αποδεσμεύθηκε σε μεγάλο βαθμό από την εδαφική παράμετρο και βασίστηκε περισσότερο στην τεχνολογία, τις συγκοινωνίες και τις επικοινωνίες. Αν και η οικονομική ανάπτυξη και ο εδαφικός έλεγχος (ή εν πάση περιπτώσει, η πρόσβαση σε εδάφη) ήταν και εξακολουθούν να είναι βάσεις για τη συσσώρευση πλούτου και ισχύος, εν τούτοις η Βιομηχανική. Επανάσταση τόνισε και τη σημασία της παραγωγικής τεχνολογίας, όσο αφορά την παραγωγή πλούτου και ισχύος<sup>160</sup>.

*γ) Η δημιουργία μίας παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς.*

Αυτή προέκυψε ως αποτέλεσμα πολυάριθμων παραγόντων όπως η δραματική και ραγδαία εξέλιξη στις επικοινωνίες και τις μεταφορές, η πολιτική επιτυχία της ανερχόμενης μεσαίας τάξης και η ανακάλυψη του Νέου Κόσμου. Επιπλέον αυτών σπουδαίο ρόλο, όμως έπαιξαν ο

<sup>159</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 201-212.

<sup>160</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 231-219.

εκκρηματισμός των οικονομικών σχέσεων, η εισαχθείσα καινοτομία της προσωπικής ιδιοκτησίας και φυσικά η δομή του Ευρωπαϊκού συστήματος κρατών. Έτσι στο νέο διεθνές περιβάλλον που δημιουργήθηκε από την έλευση της συντηρούμενης οικονομικής ανάπτυξης και της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς, η τάση των κρατών γα επεκτείνουν την ισχύ τους άλλαξε. Εκεί που άλλοτε οι επεκτάσεις έπαιρναν τη μορφή εδαφικών κατακτήσεων για αναζήτηση πλούτου που θα συντηρούσε την ισχύ, τώρα αυτό που χαρακτηρίζει τις πολιτικές των κρατών είναι η τάση για πολιτική και οικονομική επέκταση. Με στόχο την άσκηση πολιτικής επιρροής επί άλλων κρατών και την κυριαρχία στην παγκόσμια οικονομία. Μία άλλη προϋπόθεση ανάδυσης και λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς ήταν η ύπαρξη και η δομή ενός διεθνούς πολιτικού συστήματος. Η οικονομία δύναται να υπάρξει μόνο εντός συγκεκριμένου πολιτικού πλαισίου και όχι αυτόνομα. Επιπλέον οι οικονομικοί στόχοι, αποτελούν σαφώς τμήμα των μεγαλύτερων και σπουδαιότερων κοινωνικών και πολιτικών στόχων μίας κοινωνίας<sup>161</sup>. Όπως το έθεσε ο Carr: *«Η επιστήμη της οικονομίας προκειμένου να αναπτυχθεί, προϋποθέτει ένα δεδομένο πολιτικό πλαίσιο και μία πολιτική τάξη, δεν δύναται να μελετηθεί ξεχωριστά από την πολιτική»*<sup>162</sup>

Οι εξελίξεις, σε πολιτικό, οικονομικό και τον τεχνολογικό τομέα έφεραν ως αποτέλεσμα τον 19<sup>ο</sup> αιώνα την αντικατάσταση του κύκλου των αυτοκρατοριών και την εμφάνιση των ηγεμονιών. Σε αυτήν την κατάσταση οι ηγετικές δυνάμεις στο παγκόσμιο σύστημα επιδιώκουν να οργανώσουν το σύστημα πολιτικά, εδαφικά και ιδιαιτέρως οικονομικά με τρόπο ώστε να προωθούν τα δικά τους συμφέροντα ασφάλειας και οικονομίας. Εγγυώνται συστήματα που παρέχουν ειρήνη και ασφάλεια, θέτοντας κανόνες, επιβάλλοντας τη βούληση τους σε ασθενέστερα κράτη είτε με πίεση και απειλές, είτε παρέχοντας κίνητρα. Έτσι από τον αυτοκρατορικό τρόπο διακυβέρνησης του Διεθνούς Συστήματος, περνάμε

<sup>161</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ. 220-247.

<sup>162</sup> Παρατίθεται στο: Gilpin, Robert *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ. 229.

σε ένα Διεθνές Σύστημα το οποίο κυβερνάται είτε από μία ηγεμονική δύναμη που κυριαρχεί στο σύστημα, είτε τα έθνη-κράτη εξισορροπούνται μεταξύ τους, δημιουργώντας και διαλύοντας συμμαχίες

Τα κράτη λοιπόν ως κεντρικοί ορθολογικοί δρώντες, δημιουργούν κανόνες και θεσμούς, που είναι σε συμφωνία με τα συμφέροντά τους και τους δίνουν τη δυνατότητα να διατηρήσουν την ισχύ τους. Αυτό που προσθέτει ο R. Gilpin στη θεώρηση του K.Waltz, διευρύνοντας την ερμηνευτική αξία του πολιτικού ρεαλισμού, αφορά στο ότι οι διεθνείς κανόνες και θεσμοί σταδιακά απομακρύνονται από τις πραγματικότητες της κατανομής ισχύος όταν οι ηγεμονικές δυνάμεις με την πάροδο του χρόνου αλλάζουν θέση στο διεθνή καταμερισμό ισχύος.

Στην προσπάθεια του να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά των ηγεμονικών δυνάμεων, ο Gilpin διατυπώνει τον κανόνα περί άνισης ανάπτυξης<sup>163</sup>. Ο νόμος αυτός εδράζεται κατά τον Gilpin σε τρεις διακριτές διαδικασίες. Η πρώτη αφορά στα μηδαμινά κέρδη από την επέκταση της ηγεμονίας. Καθώς η ηγεμονεύουσα δύναμη επεκτείνεται, το οικονομικό πλεόνασμα πρέπει να αυξάνει γρηγορότερα από το κόστος των πολεμικών επιχειρήσεων. Όμως, ύστερα από κάποιο όριο της επέκτασης, οι οικονομικές επιστροφές συρρικνώνονται. Ο νόμος των μειούμενων απολαβών έχει, σύμφωνα με τον Gilpin, παγκόσμια εφαρμογή και έτσι η ανάπτυξη οποιασδήποτε κοινωνίας περιγράφεται από μία καμπύλη σχήματος «S»<sup>164</sup>. Η δεύτερη αιτία της άνισης ανάπτυξης έγκειται στο γεγονός ότι τα ηγεμονικά κράτη παρουσιάζουν την τάση να καταναλώνουν παρά να επενδύουν. Η στροφή προς την κατανάλωση μειώνει τις δυνατότητες διατήρησης των ίδιων ρυθμών ανάπτυξης στα ηγεμονικά κράτη. Τέλος, οι ηγεμόνες παρακμάζουν διότι οι πετυχημένες τεχνολογίες, πάνω στις οποίες εδράστηκε η ανάπτυξή τους, διαχέονται σε άλλα κράτη. Μέσω της διάχυσης αυτής, η ηγεμονική δύναμη χάνει σταδιακά τα πλεονεκτήματα πάνω στα οποία εδράζεται η πολιτική, στρατιωτική και οικονομική της πρωτοκαθεδρία.

<sup>163</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 94.

<sup>164</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 142.



Το τελευταίο από τα αίτια παρακμής είναι καθαρά συστημικό και έτσι σε πλήρη συμφωνία με τον δομικό ρεαλισμό του Waltz<sup>165</sup>. Οι δύο πρώτες διαδικασίες όμως, αντανakλούν την λειτουργία όχι μόνο συστημικών δυνάμεων, αλλά και δυνάμεων στο επίπεδο των κοινωνιών. Για τα μειωμένα οικονομικά κέρδη δεν ευθύνεται μόνο η επέκταση της αμυντικής περιμέτρου και συνεπώς η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών, αλλά και εσωτερικοί παράγοντες, όπως η τεχνολογική καινοτομία της κοινωνίας και οι εσωτερικές τις δομές που παρέχουν τα κίνητρα για τις καινοτομίες αυτές. Επιπρόσθετα, η στροφή των ηγεμονικών κρατών προς την κατανάλωση είναι μερικώς αποτέλεσμα συστημικών παραγόντων και συγκεκριμένα της κυρίαρχης θέσης τους στο διεθνές σύστημα, διότι μπορούν να μετακυλύουν το κόστος της διαρκούς προσαρμογής στα άλλα κράτη, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα.

Η σταθερότητα του status quo, το ελεύθερο εμπόριο, οι ξένες επενδύσεις και η συναλλαγματική σταθερότητα, αποδίδουν οφέλη τόσο στον ηγεμόνα, όσο και στα άλλα κράτη, που δεν έχουν αναθεωρητικές τάσεις<sup>166</sup>. Ο Gilpin όμως διέγινωσε μία φυγόκεντρη τάση των επενδύσεων από το ανεπτυγμένο καπιταλιστικό κέντρο στην λιγότερο ανεπτυγμένη περιφέρεια του διεθνούς οικονομικού συστήματος<sup>167</sup>. Η συνέπεια αυτής της τάσης είναι η σταδιακή αναδιανομή πλούτου και ισχύος εντός του

---

<sup>165</sup> Εξέλιξη του κλασικού ρεαλισμού είναι ο δομικός ρεαλισμός (structural realism), γνωστός και ως νεορεαλισμός (neorealism) που διαμόρφωσε ο Kenneth Waltz. Ο νεορεαλισμός, όπως και ο ρεαλισμός, κατανοεί τη συμπεριφορά των κρατών σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και κυρίως ασφάλειας και άμυνας αποδεχόμενος την «προσωποποίηση» του «λογικού» κράτους και την προϋποτιθέμενη και μη οριζόμενη γενική έννοια του «εθνικού συμφέροντος». Προσθέτει όμως τη διάσταση του διεθνούς συστήματος. Ένα διεθνές σύστημα υπάρχει, όταν πληρούνται δύο όροι πρώτον υπάρχουν διασυνδέσεις μεταξύ των μονάδων του συστήματος, έτσι ώστε αλλαγές στο ένα μέρος του συστήματος να δημιουργούν αλλαγές σε άλλα μέρη του και δεύτερον η συνολική συμπεριφορά του συστήματος να διαφέρει από τη συμπεριφορά, τις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των επιμέρους μονάδων του. Kenneth N. Waltz *Theory of international politics*, Boston, Mass.: McGraw-Hill, 1979. Απόσπασμα από το βιβλίο του Ηλία Κουσκουβέλη, *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ 64-65.

<sup>166</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 145.

<sup>167</sup> Ο πυρήνας για τον Gilpin ορίζεται από το οικονομικό μέγεθος του, την τεχνολογική του ανωτερότητα και την επιτέλεση των «ηγετικών» λειτουργιών που αναφέρει και ο Kindleberger, βλ. Robert Gilpin: *U.S. power and the multinational corporation*, *ibid*, σελ. 48.

διεθνούς συστήματος<sup>168</sup>. Καθώς το εισόδημα του κέντρου αυξάνεται τα κεφάλαια που συσσωρεύονται πέρα από κάποιο σημείο δεν δύνανται να απορροφηθούν στο εσωτερικό των κρατών του κέντρου. Η γενική μείωση των επενδυτικών ευκαιριών στο κέντρο του οικονομικού συστήματος και οι ατέλειες της κορπορατιστικής δομής της, που ευνοούν τις επενδύσεις στο εξωτερικό εις βάρος του εσωτερικού, οδηγούν στην αύξηση των ξένων επενδύσεων στην περιφέρεια του συστήματος<sup>169</sup>. Έτσι όμως, η οικονομική βάση της ισχύος του ηγεμόνα συρρικνώνεται και επέρχεται η παρακμή του σε σχέση με τα άλλα κράτη<sup>170</sup>(ως ηγεμόνας μπορεί να θεωρηθεί το κέντρο, αν η ηγεμονία είναι συλλογική ή ένα κράτος του κέντρου).

Ο ηγεμόνας ως ορθολογικός δρων δεν είναι πιθανόν να αφήσει να επέλθει η παρακμή του σχετικά με τα άλλα κράτη, με αυτόν τον τρόπο<sup>171</sup>, χάρη κάποιων άυλων ηθικών ανταμοιβών που προτείνει ο Kindleberger. Επειδή η αυτοθυσία δεν είναι γνώρισμα των κρατών, και η «διακυβέρνηση» του διεθνούς συστήματος οδηγεί σε αποστράγγιση τους πόρους του ηγεμόνα, απαιτείται η συνεχής ύπαρξη ενός οικονομικού πλεονάσματος<sup>172</sup>. Έτσι, οι ηγεμονικές δυνάμεις προσφέρουν δημόσια αγαθά με αντάλλαγμα μία πρόσοδο από τα ωφελούμενα κράτη<sup>173</sup>. Η διατήρηση της σταθερότητας και της ειρήνης στο διεθνές σύστημα σίγουρα ωφελεί όλα τα κράτη και ο Gilpin θεωρεί τη διεθνή τάξη ως ένα δημόσιο αγαθό<sup>174</sup>. Όμως το γεγονός ότι η ηγεμονική δύναμη παρέχει το δημόσιο αγαθό και μπορεί να αποσπά εισφορές σε αντάλλαγμα, σαν μία οιονεί κυβέρνηση που φορολογεί τα άλλα κράτη, έχει σημαντικές

<sup>168</sup> Robert Gilpin, *U.S. power and the multinational corporation*, ibid, σελ. 44.

<sup>169</sup> Robert Gilpin: *U.S. power and the multinational corporation*, ibid, σελ. 46.

<sup>170</sup> Το πεδίο στο οποίο ασκείται η ηγεμονία δεν προσδιορίζεται ρητά από τον Gilpin, αν είναι μόνο το κέντρο του συστήματος ή το παγκόσμιο σύστημα, ο K. Edward Spiezio: *British hegemony and major power war*, ibid, σελ. 169, προκρίνει την δεύτερη λύση αντλώντας από Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 144, 116.

<sup>171</sup> Susan Strange: *The persistent myth of lost hegemony*, ibid, σελ. 556, πρόκειται για το «δilemma του ηγεμόνα».

<sup>172</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 157.

<sup>173</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 144-145.

<sup>174</sup> Ο Gilpin ακολουθεί μία προσέγγιση με βάση τη θεωρία των συλλογικών αγαθών, όμως υποθέτει ότι τα κράτη επιδιώκουν πολλαπλούς στόχους (και πολιτική ισχύ), βλ. David A. Lake, *Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential?*, Ibid, σελ. 461, υποσημ. 5.

θεωρητικές συνέπειες<sup>175</sup>. Τα ηγεμονευόμενα κράτη θα είναι απρόθυμα να συνεισφέρουν, αλλά τελικά θα υποκύψουν στην υπέρτερη ισχύ του ηγεμόνα. Η περίπτωση να αποδέχονται την ηγεσία ως νόμιμη και να την ενισχύουν «είναι συνήθως ασήμαντη έως ανύπαρκτη»<sup>176</sup>.

Σε αυτήν την εκδοχή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας τα υποδεέστερα κράτη δεν εκμεταλλεύονται τον ηγεμόνα που παρέχει το δημόσιο αγαθό, η ισχύς του ηγεμόνα είναι επαρκής ώστε να εξαναγκάσει τα άλλα κράτη να συνεισφέρουν ή να πληρώσουν αντίτιμο για το δημόσιο αγαθό. Το επίκεντρο της θεωρίας αλλάζει από την δυνατότητα παροχής του δημοσίου αγαθού, στην ικανότητα εξαναγκασμού από τον ηγεμόνα των άλλων κρατών, να συνεισφέρουν ή να πληρώσουν αντίτιμο. Ακόμα όμως και αν το όφελος από την απόλαυση του δημοσίου αγαθού είναι μεγαλύτερο από το κόστος της επιβαλλόμενης «φορολόγησης», δεν υπάρχει λόγος να θεωρήσουμε ότι ο καταμερισμός του οφέλους θα ευνοεί τα μικρότερα κράτη. Ο ηγεμόνας επειδή έχει τη δυνατότητα να επιμερίζει και να κατανέμει το κόστος ανάμεσα στα άλλα κράτη, μπορεί και να αλλάξει την διανομή του οφέλους ώστε να ευνοηθεί ο ίδιος. Αυτή η αναδιανομή του οφέλους μπορεί να είναι τόσο μονομερής, ώστε τα ηγεμονευόμενα κράτη να μην αποκομίζουν κανένα καθαρό όφελος από την εισφορά τους για το παραγόμενο δημόσιο αγαθό. Επιπλέον, ο ηγεμόνας μπορεί να επιδιώξει την απαλλοτρίωση και ιδιωτικών αγαθών για να ωφεληθεί ο ίδιος εις βάρος των άλλων κρατών. Όσο πιο ισχυρός είναι ένας ηγεμόνας, τόσο πιο πιθανό είναι να ασκεί καταναγκαστική ηγεμονία, όπως καταφάνηκε και στη θεωρία της ηγεσίας<sup>177</sup>. Οι εγχώριες οικονομικές δομές της ηγεμονικής χώρας και των άλλων κοινωνιών είναι προφανώς σημαντικοί καθοριστικοί παράγοντες της διάθεσης των κρατών προς μια φιλελεύθερη διεθνή οικονομία. Ηγεμονία χωρίς φιλελεύθερη αφοσίωση στην οικονομία της αγοράς θα οδηγήσει μάλλον σε ιμπεριαλιστικά συστήματα και στην επιβολή πολιτικών και οικονομικών

<sup>175</sup> Duncan Snidal, *The limits of hegemonic stability theory*, *ibid*, σελ. 587.

<sup>176</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 34.

<sup>177</sup> Duncan Snidal: *The limits of hegemonic stability theory*, *ibid*, σελ. 588.

περιορισμών στις ασθενέστερες δυνάμεις<sup>178</sup>. Ο Gilpin συνεχίζοντας την ανάλυσή του υποστηρίζει ό,τι κι άλλα ισχυρά κράτη πρέπει επίσης να έχουν συμφέρον στην ανάπτυξη των σχέσεων της αγοράς. Ο ηγεμόνας μπορεί να ενθαρρύνει, αλλά δεν μπορεί να επιβάλλει σε άλλα ισχυρά κράτη να ακολουθήσουν τους κανόνες μιας ανοικτής παγκόσμιας οικονομίας. Τρεις λοιπόν προϋποθέσεις, ηγεμονία, φιλελεύθερη ιδεολογία και κοινά συμφέροντα, πρέπει να πληρούνται για την εμφάνιση και την επέκταση ενός φιλελεύθερου συστήματος της αγοράς<sup>179</sup>. Η ρεαλιστική εκδοχή της θεωρίας ηγεμονικής σταθερότητας τοποθετεί τον οικονομικό παράγοντα ως μέσο των κρατών για την επίτευξη των συμφερόντων τους κι όχι ως αυτοσκοπό. Αποκρυσταλλώνοντας την ανάλυσή του για το φαινόμενο του ηγεμονισμού ο Gilpin καταλήγει:

α) οι ηγεμονικοί πόλεμοι αποτελούν το βασικό μηχανισμό συστημικών αλλαγών στο διεθνές γίνεσθαι,

β) η ηγεμονική σύγκρουση επέρχεται λόγω ανισορροπίας ισχύος και της αδυναμίας της κυρίαρχης δύναμης να διατηρήσει το προβάδισμα,

γ) το νέο διεθνές σύστημα θα αντικατοπτρίζει τη νέα κατανομή ισχύος, και

δ) ο μηχανισμός της άνισης ανάπτυξης θα επιφέρει ένα νέο κύκλο ηγεμονικών ανταγωνισμών.

Οι βασικές ρεαλιστικές υποθέσεις που αναφέραμε έχουν γίνει αντικείμενο κριτικής από πολλούς αναλυτές που κατηγορούν τον ρεαλισμό για τις κρατοκεντρικές και ωφελιμιστικές «ιδεοληψίες» του, που έχουν δώσει ένα κανονιστικό περιεχόμενο στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, καθιστώντας τον ρεαλισμό την συντηρητική ιδεολογία της άσκησης της κρατικής εξουσίας<sup>180</sup>. Η απάντηση δόθηκε από τον

<sup>178</sup> Robert Gilpin Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 98.

<sup>179</sup> Οι συνθήκες αυτές εξετάζονται λεπτομερέστερα στο Gilpin, , Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική Αθήνα, Ποιότητα, 2004, Κεφ. 3.

<sup>180</sup> Justin Rosenberg: «What's the matter with realism?» (Review of International Studies, vol. 16, 1990, p. 285-303, σελ.296.Και Richard Ashley: «The poverty of neorealism». στο Robert Keohane (editor): Neorealism and its critics (New York: Columbia University Press, 1986).

Gilpin<sup>181</sup> που θεώρησε ότι ο πολιτικός ρεαλισμός είναι περισσότερο μία φιλοσοφική προδιάθεση και ένα σύνολο υποθέσεων για τον κόσμο παρά μία αυστηρά «επιστημονική» θεωρία. Οι τρεις βασικές διαπιστωτικές του υποθέσεις αφορούν την ανθρώπινη κατάσταση. Η πρώτη είναι ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι κατά βάση συγκρουσιακής φύσεως και ο τελικός κριτής των πολιτικών πραγμάτων είναι η ισχύς. Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι η ουσία της κοινωνικής πραγματικότητας είναι η ομάδα-συλλογική οντότητα. Το όνομα της ομάδας αλλάζει διαχρονικά, άλλοτε ήταν η φυλή, η πόλη-κράτος, τα βασίλεια, οι αυτοκρατορίες. Σήμερα είναι τα εθνικά κράτη. Αυτό που δεν αλλάζει είναι ο συγκρουσιακός χαρακτήρας των σχέσεων μεταξύ αυτών των συλλογικών οντοτήτων, που μας οδηγεί στην τρίτη υπόθεση του πολιτικού ρεαλισμού, που είναι η επιδίωξη κατοχύρωσης της ασφάλειας δια της απόκτησης επαρκούς ισχύος κάθε συλλογικής οντότητας. Ούτε αυτή η υπόθεση έχει κανονιστικό χαρακτήρα, οι ρεαλιστές αποδέχονται την ύπαρξη και άλλων αξιών που καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά τονίζουν ότι και οι πιο ευγενής σκοποί θα χαθούν αν δεν διαφυλαχθεί η ασφάλεια της συλλογικής οντότητας.

Ο Gilpin λακωνικά διατυπώνει πως το θεμελιώδες πρόβλημα των σύγχρονων διακρατικών σχέσεων είναι η ειρηνική προσαρμογή των συνεπειών της άνισης ανάπτυξης και ισχύος στο διακρατικό σύστημα<sup>182</sup>.

## **2.7. Η μαρξιστική θεωρία της παγκόσμιας κοινωνικής τάξης.**

Οι Karl Marx και Friedrich Engels αποτέλεσαν τους δημιουργούς της μαρξιστικής θεωρίας. Πνεύματα ανήσυχια και κοσμοπολίτικα επηρεάστηκαν βαθιά από τα διδάγματα του γαλλικού σοσιαλισμού, της γερμανικής φιλοσοφίας και της αγγλικής πολιτικής οικονομίας. Η θεώρησή τους για τον κόσμο εμπεριείχε την έννοια της χρήσης του ταξικού πρίσματος ως βασικού μέσου για την κατανόηση όλων,

<sup>181</sup> Robert Gilpin: «The richness of the tradition of political realism», στο Robert Keohane (editor): *Neorealism and its critics*, ibid, σελ. 304-305.

<sup>182</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ 382.

ανεξαιρέτως, των ιστορικών φαινομένων<sup>183</sup>. Ιστορικά διέκριναν στην παγκόσμια κοινωνία δύο τάξεις, των αστών και των προλεταρίων, τονίζοντας τις οριζόντιες αντιθέσεις ανάμεσά τους<sup>184</sup>. Προέταξαν την αντίληψη περί της επιδιωκόμενης όσο και αναπόφευκτης, σύμφωνα με την άποψη τους, σύμπραξης των προλεταρίων, σε παγκόσμιο επίπεδο, και προσέδωσαν ένα διεθνή και διεθνιστικό χαρακτήρα στα επαναστατικά κινήματα, τα οποία θα δημιουργούσαν οι ανά τον κόσμο χειραφετημένες, εργατικές τάξεις<sup>185</sup>. Στο πλαίσιο αυτής της ιδεολογίας οι μαρξιστές αντιμετώπισαν το ζήτημα της εθνικής χειραφέτησης και του κράτους εν γένει ως δευτερεύον. Ο βασικός λόγος ήταν άμεσα συνυφασμένος με την ουσία της μαρξιστικής ιδεολογίας, όπως αυτή διατυπώθηκε τον 19ο αιώνα. Θεμελιώδες στοιχείο της τελευταίας ήταν η αντίληψη ότι το προλεταριάτο δε χρειαζόταν, ούτε είχε πατρίδα. Ο ρόλος του εθνικού κράτους εξυπηρετούσε, ιδεολογικά και πρακτικά, μόνο στο βαθμό που επέτρεπε την ύπαρξη ενός πολιτικού πλαισίου, μέσα στο οποίο θα μπορούσαν να κινηθούν οι επαναστατικές δυνάμεις, με απώτερο σκοπό να αναρριχηθούν στην εξουσία<sup>186</sup>.

Οι μαρξιστές θεωρούσαν ότι η δημιουργία εθνικού κράτους ενίσχυε τον κάθετο διαχωρισμό των προλεταρίων, τη διάκρισή τους δηλαδή σε έθνη, γεγονός που αποτελούσε τροχοπέδη στην εμπέδωση της

<sup>183</sup> Γ. Κ. Γεωργαλά, Ο Κομμουνισμός. Θεωρία, πράξις, ιστορία και κριτική, Αθήνα, 1968, σσ. 29, 104.

<sup>184</sup> «Η ιστορία των ως τώρα κοινωνιών είναι η ιστορία ταξικών αγώνων. Ελεύθερος και δούλος, πατρίκιος και πληβείος, μάστορας και κάλφας, με μια λέξη, καταπιεστές και καταπιεζόμενοι, βρίσκονταν σε ακατάπαυστη αντίθεση μεταξύ τους, έκαναν αδιάκοπο αγώνα, πότε καλυμμένο, πότε ανοιχτό, έναν αγώνα που τελείωνε κάθε φορά με έναν επαναστατικό μετασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας ή με την από κοινού καταστροφή των τάξεων που αγωνίζονταν». Κ. Μάρξ – Φ. Ένγκελς, Μανιφέστο του Κομμουνιστικού κόμματος, Αθήνα, 1980, σ.25.

<sup>185</sup> Κ. Μάρξ – Φ. Ένγκελς, Μανιφέστο του Κομμουνιστικού κόμματος, Αθήνα, 1980, σσ. 29 – 31, 36 – 37.

<sup>186</sup> Κ. Μάρξ – Φ. Ένγκελς, Μανιφέστο του Κομμουνιστικού κόμματος, Αθήνα, 1980, σ. 44. Σε τουλάχιστον φαινομενική αντίθεση με τη συγκεκριμένη θέση φαίνεται να έρχονται οι αποφάσεις του Marx το 1876, όταν διέλυσε τις «Ενώσεις Κομμουνιστών» και τη «Διεθνή Ένωση Εργατών». Ο Μάρξ οδηγήθηκε στην παραπάνω απόφαση μετά την αποτυχημένη εξέλιξη της «Παρισινής Κομμούνας», οπότε και συμπέρανε ότι το εργατικό κίνημα θα έπρεπε να γίνει πρωτίστως «εθνικό», με την έννοια της «συνειδησιακής κατάκτησης» της εκάστοτε χώρας, προκειμένου να γίνει, ακολούθως, πραγματικά διεθνικό, παγκόσμιο κίνημα. Βλ. σχετικά Αλέκος Παπαπαναγιώτου, Το Μακεδονικό ζήτημα και το Βαλκανικό Κομμουνιστικό κίνημα 1918 – 1939, Αθήνα, 1992, σσ. 24 – 25, 117.

αναγκαιότητας για μια γενική, επαναστατική δράση<sup>187</sup> ενάντια στην αστική τάξη<sup>188</sup>. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος: *«Οι εθνικοί χωρισμοί και οι εθνικές αντιθέσεις ανάμεσα στους λαούς εξαφανίζονται όλο και περισσότερο με την ανάπτυξη της αστικής τάξης, την ελευθερία του εμπορίου, την παγκόσμια αγορά. Η κυριαρχία του προλεταριάτου θα τους εξαφανίσει ακόμα πιο πολύ. Η κοινή δράση, τουλάχιστον των πολιτισμένων χωρών, αποτελεί έναν από τους πρώτους όρους της απελευθέρωσής του»*<sup>189</sup>.

Για το Λένιν, οι μαρξιστές όφειλαν να ακολουθούν δύο κανόνες: πρώτον να αποδέχονται την πλήρη ισοτιμία των εθνών, ακόμη και στο ζήτημα της αυτοδιάθεσης, και δεύτερον να προχωρούν σε διαρκή αγώνα ενάντια σε κάθε είδους εθνικισμού και προσπάθεια εθνικής απομόνωσης, με σκοπό την προάσπιση της ενότητας του αγώνα των προλεταρίων και τη μελλοντική συμπόρευσή τους σε μια διεθνική κοινότητα<sup>190</sup>.

Οι Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς λοιπόν επικέντρωσαν την ανάλυσή τους στην εσωτερική κοινωνία, ενώ ο Βλαδίσμηρος Ίλιτς Λένιν προσάρμοσε δημιουργικά τις μαρξιστικές θέσεις στις έντονα διεθνοποιημένες οικονομίες του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Οι θεωρητικοί του μαρξισμού επικεντρώθηκαν στην ανάλυση της καπιταλιστικής κοινωνίας και αξίωσαν την επαναστατική αλλαγή από μέρους της εργατικής τάξης στο επίπεδο του κράτους, καθώς και τη μετάδοση αυτής της προοπτικής στο διεθνές επίπεδο. Το καπιταλιστικό κράτος αντικαθίσταται τότε από το σοσιαλιστικό κράτος, το οποίο αντανakλά τις νέες σχέσεις στην παραγωγή και διαμορφώνει μια νέα τυπολογία, προσανατολισμένη στο ίδιο το ξεπέρασμα του κράτους<sup>191</sup>. Ο

<sup>187</sup> Ψαλιδopoulos, Μ, Διεθνής σύγκρουση και οικονομική σκέψη Διεθνές εμπόριο και εθνικό συμφέρον 17ος-20ος αιώνας, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα 2003, σελ. 152.

<sup>188</sup> K. Marx – F.Engels, Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα, εισαγωγή – μετάφραση – υπομνηματισμός Π. Κονδύλη, Αθήνα, 1985, σσ. 26 – 27.

<sup>189</sup> Μάρξ – Ένγκελς, Μανιφέστο, ό.π., σ. 44.

<sup>190</sup> Λένιν, Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα, για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών, Αθήνα, 1992, σσ. 104 – 105.

<sup>191</sup> Το Κράτος, στη μαρξιστική θεωρία, αντανakλά τις σχέσεις στην παραγωγή. Σε μια ταξική κοινωνία, τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε μια κυρίαρχη τάξη και το

πόλεμος, εξετάζεται στα πλαίσια της διεθνοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας. Για τη μαρξιστική θεωρία η πάλη των τάξεων είναι θεμελιώδους σημασίας. Εφόσον, σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση, τα κράτη δεν είναι αυτόνομα, οι πόλεμοι αντιμετωπίζονται ως η συνισταμένη του οικονομικού ανταγωνισμού ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις των καπιταλιστικών χωρών. Στην ανάλυσή του ο Lenin περί Ιμπεριαλισμού ασχολήθηκε με κύρια ζητήματα που άπτονται τις Διεθνείς Σχέσεις: περί «δικαίων και αδίκων πολέμων», «άνισης (καπιταλιστικής) ανάπτυξης» και κρατών που καταπιέζουν και καταπιέζονται στο διεθνές σύστημα<sup>192</sup>.

Ο Lenin αναλύοντας τις ετεροβαρείς σχέσεις των κρατικών δρώντων, υπό το πρίσμα των συγκεκριμένων κοινωνικών δομών, αναφέρθηκε στο ζήτημα του Ιμπεριαλισμού, διατυπώνοντας τη θεωρία του έθεσε τον ιμπεριαλισμό ως κεντρικό στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Σ' αυτήν τη θεωρία, ο Lenin προσπάθησε συστηματικά να συνδέσει τις οικονομικές αλλαγές του συστήματος και τις γεωπολιτικές συγκρούσεις, οι οποίες θεωρούσε ότι σημάδευαν τη γέννηση του ιμπεριαλισμού. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τις επεξεργασίες του, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα συνολικά βρίσκεται στο μονοπωλιακό στάδιο, με τα μονοπώλια να αποτελούν την κεντρική, την κυρίαρχη μορφή κεφαλαίου και όχι μεμονωμένα στοιχεία μιας εθνικής οικονομίας όπως το χρηματιστικό κεφάλαιο όπως αναλύεται στη θεωρία περί υπεριμπεριαλισμού.<sup>193</sup> Η εν λόγω θεωρία για τον «υπεριμπεριαλισμό» εισάχθηκε για πρώτη φορά από τον Kautsky διατυπώνοντας τη θέση ότι αμβλύνονται οι διακρατικοί ενδοϊμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί. Όπως και οι θεωρίες μητρόπολης-

---

εποικοδόμημα αντανakλά και διασφαλίζει αυτή τη σχέση κυριαρχίας. Το Κράτος λοιπόν, λογίζεται ως ένα εργαλείο που εξασφαλίζει την κυριαρχία της μίας τάξης επί κάποιας άλλης (μετά την εμφάνιση των ταξικών αντιθέσεων). Κουλουμπής Θ., Κώνστας Δ. *Διεθνείς Σχέσεις Μια συνολική προσέγγιση*. Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985. σελ. 58.

<sup>192</sup> Λένιν Β. Ι., *Ιμπεριαλισμός: Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2001.

<sup>193</sup> Λένιν Β. Ι., *Ιμπεριαλισμός: Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2001. Στον πολυσυζητημένο ορισμό του για τον ιμπεριαλισμό ο Λένιν αναφέρει πέντε βασικά χαρακτηριστικά του: α) την ανάπτυξη του μονοπωλιακού κεφαλαίου, β) τη δημιουργία του χρηματιστικού κεφαλαίου, γ) την ανάπτυξη της εξαγωγής κεφαλαίου στη θέση της εξαγωγής εμπορευμάτων, δ) τη δημιουργία μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων και ε) το εδαφικό μοίρασμα του κόσμου ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Κουλουμπής Θ., Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις. Μια συνολική προσέγγιση*, Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985, σελ. 67.



περιφέρειας, έτσι και η θεωρία του υπεριοικριαλισμού υποστήριξε ότι τα διεθνή τρασά θα τείνουν προς μια ενοποίηση που, αν μη τι άλλο, θα διασφάλιζε την ειρήνη ανάμεσα στις ιμπεριαλιστικές χώρες.

Επιπλέον, η πολιτική επιρροή των μονοπωλίων στα εθνικά κράτη αποτελεί δομικό στοιχείο της μορφής που λαμβάνει ο ανταγωνισμός μεταξύ των κεφαλαίων, τα οποία προσπαθούν να επεκτείνουν την επιρροή τους έναντι αλλήλων. Βέβαια, αναγνώριζε ότι πάντοτε υπήρχαν ξεχωριστά κεφάλαια, με επικεφαλής ανθρώπους που προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν τους δεσμούς τους με το κράτος και μεταξύ τους για να «χειραγωγήσουν» την αγορά. Όμως, στην περίοδο της κατεξοχήν άνθησης της ελεύθερης αγοράς που επικρατούσε στην εποχή του Κ. Μαρξ, κανένα κεφάλαιο δεν ήταν τόσο μεγάλο ώστε να επηρεάσει τη συνολική δυναμική του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Αντίθετα, στην εικόνα που εκθέτει ο Lenin για την εποχή του, τα ατομικά κεφάλαια κυριαρχούσαν πλέον σε κάθε σημαντικό κλάδο της παραγωγής στο εσωτερικό κάθε χώρας και είχαν την ισχύ, διαμέσου των δεσμών μεταξύ τους και με το κράτος να επιβάλουν μια ολοκληρωτικά νέα δυναμική στρατιωτικής και πολιτικής εξάπλωσης στο σύνολο της κοινωνίας.<sup>194</sup>

Μια ολοκληρωμένη και εμπεριστατωμένη θεωρία για τον ιμπεριαλισμό και το ρόλο του εθνικού κράτους, η οποία προέκτεινε και εξέλιξε τις θέσεις του Lenin ήταν αυτή του Ν. Bukharin<sup>195</sup>. Ο Bukharin συμφωνούσε με τη θέση του Λένιν ότι η συσσώρευση κεφαλαίου οδηγεί στη συγκέντρωση και συγκεντροποίησή του, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην εμφάνιση του μονοπωλιακού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου. Όμως, σύμφωνα με την ορολογία του ίδιου του Bukharin, το λογικό όριο αυτής της διαδικασίας είναι ο κρατικός καπιταλισμός, δηλαδή το σύστημα που προκύπτει από τη συγκώνευση του κρατικού με το ιδιωτικό κεφάλαιο. Ο Bukharin υπογράμμιζε την αναγκαιότητα να ληφθούν υπόψη οι τάσεις ανάπτυξης του χρηματιστικού κεφαλαίου,

<sup>194</sup> Κουλουμπής Θ. - Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις. Μια συνολική προσέγγιση*, Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985, σελ, 69.

<sup>195</sup> Μπουχάριν Ν., *Ιμπεριαλισμός και παγκόσμια οικονομία*, Αθήνα, Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, 2004. Η εισαγωγή αυτού του έργου (σελ. 13-18 στην ελληνική έκδοση) είναι γραμμένη από τον Λένιν.

δηλαδή το γεγονός ότι η διαδικασία συγκώνευσης συμπεριλαμβάνει διαρκώς περισσότερους κλάδους της εθνικής οικονομίας μέσω των τραπεζών. Αυτή η διαδικασία είχε οδηγήσει στη μετατροπή κάθε εθνικού καπιταλιστικού συστήματος σε κρατικό καπιταλιστικό τρασ. Από την άλλη πλευρά, θεωρούσε ότι η διαδικασία ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο ωθούσε τους εθνικούς καπιταλισμούς σε έναν σκληρό ανταγωνισμό μεταξύ τους για την κυριαρχία στην παγκόσμια αγορά. Επομένως, ο ιμπεριαλισμός χαρακτηριζόταν από δύο, ευρισκόμενες σε σύγκρουση μεταξύ τους, τάσεις: την συγκέντρωση της οικονομικής δύναμης με κορυφαίο στοιχείο την εμφάνιση του κρατικού καπιταλισμού μέσα στις εθνικές καπιταλιστικές οικονομίες και τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα<sup>196</sup>.

Οι δύο αυτές τάσεις βρίσκονται σε διαρκή ένταση μεταξύ τους. Από τη μια πλευρά, η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής τείνει στην κατεύθυνση της δημιουργίας μιας ενιαίας παγκόσμιας οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, στα πλαίσια των ξεχωριστών εθνικών οικονομιών, οι τράπεζες, οι βιομηχανίες και ακόμα και το ίδιο το κράτος στο σύνολό του συντονίζονται συγκροτώντας εθνικά καπιταλιστικά τρασ. Η αντίθεση μεταξύ των εν λόγω τάσεων και η σύγκρουση μεταξύ των καπιταλιστικών τρασ σε παγκόσμιο επίπεδο τροφοδοτούν την αστάθεια και τις συγκρούσεις οι οποίες χαρακτηρίζουν την εποχή του ιμπεριαλισμού. Κατά τον Bukharin συνεπώς, η θεωρία του Kautsky για τον υπερίμπεριαλισμό<sup>197</sup> ήταν ριζικά λαθεμένη, καθώς το αποτέλεσμα της συγκέντρωσης και της συγκεντροποίησης κεφαλαίου δεν ήταν, όπως ισχυριζόταν ο τελευταίος, η διαμόρφωση ενός άμορφου, απροσδιόριστου

<sup>196</sup> Οι κλασικές θεωρήσεις του ιμπεριαλισμού με ελάχιστες αποκλίσεις – οι οποίες βασικά αντικατοπτρίζουν τις αμφιταλαντεύσεις του Lenin και όφειν από την παρέμβαση του Bukharin – μοιράζονται την ενιαία πεποίθηση ότι: ο καπιταλισμός έχει υποστεί ριζικούς και δομικούς μετασχηματισμούς, με αποτέλεσμα η ανάλυση του Μαρξ να μην επαρκεί πλέον για την πλήρη περιγραφή του. Κουλουμπής Θ., Κώνστας Δ. *Διεθνείς Σχέσεις Μια συνολική προσέγγιση*. Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985. σελ, 62-69.

<sup>197</sup> Η εν λόγω θεωρία πρεσβεύει πως οι καπιταλιστές-ιμπεριαλιστές ήταν δυνατόν να ξεπεράσουν τις διαμάχες τους και να προχωρήσουν σ' ένα ειρηνικό διακανονισμό μοιράσματος του κόσμου. Κουλουμπής Θ., Κώνστας Δ. *Διεθνείς Σχέσεις Μια συνολική προσέγγιση*. Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985. σελ, 66.

κεφαλαίου ξεκομμένο από το εθνικό κράτος, αλλά η οργάνωση του κεφαλαίου σε εθνική κλίμακα μέσα από τη συγκώνευση του κρατικού με το ιδιωτικό κεφάλαιο. Εξάλλου, στην εποχή του ιμπεριαλισμού, ολόκληρος ο κόσμος μετατρέπεται σε πεδίο των καπιταλιστικών ανταγωνισμών, ξεφεύγοντας από τα σύνορα του εθνικού κράτους. Επομένως, οι γεωπολιτικές διαμάχες και οι στρατιωτικές συγκρούσεις, όπως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, πρέπει να θεωρούνται μορφές αυτού του ανταγωνισμού, αφού η στρατιωτική ισχύς μιας χώρας αποτελεί την τελευταία, πλην υπαρκτή, εναλλακτική λύση για τα ανταγωνιζόμενα εθνικά καπιταλιστικά τρασά.<sup>198</sup> Η διατύπωση της έννοιας του κρατικού καπιταλισμού από τον Bukharin<sup>199</sup> αποτέλεσε μια, σε μεγάλο βαθμό εύστοχη, πρόβλεψη για την τεράστιας κλίμακας κρατικοποίηση της οικονομίας, η οποία αποτέλεσε κοινό χαρακτηριστικό όλων των αναπτυσσόμενων εθνικών κρατών κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Έτσι, στη δεκαετία του '30, την εποχή της μεγάλης οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε από το κραχ του '29, η οικονομία χαρακτηριζόταν παγκοσμίως από την περιχαράκωση σε ανταγωνιστικά προστατευτικά μπλοκ. Η κάθε ιμπεριαλιστική δύναμη χρησιμοποιούσε τη στρατιωτική της ισχύ και τον έλεγχο στις αποικίες για να διαμορφώσει όσο το δυνατόν περισσότερες περιοχές όπου θα μονοπωλούσαν την αγορά τα αγαθά που αυτή παρήγαγε. Ταυτόχρονα, μέσα στα πλαίσια του κάθε κράτους, δυνάμωνε η τάση για όλο και πιο διευρυμένο κρατικό ρόλο στην οικονομία και για συστηματική παρέμβασή του σε τομείς οι οποίοι παλαιότερα θεωρούνταν ότι ανήκαν στην αποκλειστική σφαίρα δράσης των δυνάμεων της ελεύθερης αγοράς.

Ένας άλλος νεομαρξιστής θεωρητικός, ο Wallerstein στο ίδιο ιδεολογικό περίγραμμα, αναλύοντας τα περί νεωτερικού παγκόσμιου συστήματος<sup>200</sup> και αναθεωρώντας τη προηγούμενη θεωρία του Frank,<sup>201</sup>

<sup>198</sup> Αυτού του είδους οι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι, σύμφωνα με το Λένιν, ήταν ενδημικοί στον καπιταλισμό και θα συνεχίζονταν, μέχρις ότου ανατρεπόταν ο καπιταλισμός. R. Gilpin, Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική, ό.π. σελ. 139-140

<sup>199</sup> Ψαλιδόπουλος, Μ, *Διεθνής σύγκρουση και οικονομική σκέψη Διεθνές εμπόριο και εθνικό συμφέρον 17ος-20ος αιώνας*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις Αθήνα 2003, σελ. 161.

<sup>200</sup> Jackson R – Sorensen G, *Θεωρία και μεθοδολογία των διεθνών σχέσεων : η σύγχρονη συζήτηση*, Αθήνα : Gutenberg , 2006, σελ. 281.

αντικαθιστά τη διττή σχέση μητρόπολης –δορυφόρων με την τριπλή εξαρτησιακή σχέση πυρήνας (ή κέντρο)-ημιπεριφέρεια-περιφέρεια<sup>202</sup>. Υπενθυμίζουμε ότι, στη θεωρία της Εξάρτησης υπήρχε μία αλυσίδα εκμετάλλευσης, μεταξύ των προηγμένων βιομηχανικών κρατών και του Τρίτου Κόσμου, όπου αυτή «η δομική σχέση εξάρτησης εμπόδιζε την ανάπτυξη της περιφέρειας»<sup>203</sup>. Κινούμενος εκτός της πεπατημένης, το θεμέλιο της ανάλυσης του Wallerstein είναι το παγκόσμιο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα το οποίο λειτουργεί εκτός των παραδοσιακών κρατικών συνόρων. Σύμφωνα με την εν λόγω ανάλυση το παγκόσμιο σύστημα και ο καπιταλισμός εξελίσσονται παράλληλα. Εν την απουσία μίας παγκόσμιας διακυβέρνησης και ομοιογενούς πολιτισμού-κουλτούρας, τις παγκόσμιες οικονομίες ενοποιεί η αποτελεσματική διαχείριση του καταμερισμού εργασίας σε διεθνές επίπεδο.<sup>204</sup> Η

---

<sup>201</sup> Wallerstein Im, *The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis, Comparative Studies in Society and History*, Volume 16, Issue 04, Sep 1974, p. 391-394.

<sup>202</sup> Η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, το οποίο στη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων κατανέμεται ως ακολούθως: Στον πυρήνα-κέντρο ανήκουν τα κράτη με αποτελεσματικά, πολύπλοκα παραγωγικά συστήματα και υψηλά επίπεδα κεφαλαιακής συσσώρευσης, όπως επίσης και κράτη με συγκέντρωση υψηλής κερδοφορίας, προηγμένη τεχνολογία, στρατιωτική ισχύ και υψηλού βαθμού κοινωνική συνοχή σε αντίθεση με την περιφέρεια όπου η χρήση της ως πηγής πρώτων υλών και φθηνού εργατικού δυναμικού την υποβιβάζει σε μία μόνιμη κατάσταση εξάρτησης και πηγής πλουτισμού του πυρήνα. «Αυτή η σχέση δομημένης εκμετάλλευσης αυξάνει συνεχώς το χάσμα μεταξύ πυρήνα και περιφέρειας». Στο ενδιαμέσο αυτής της συστημικής εκμετάλλευσης συναντούμε την ημι-περιφέρεια στην οποία συνδυάζονται τα χαρακτηριστικά των δύο χώρων, ανάμεσα στους οποίους λειτουργεί ως κομβικό σημείο απορρόφησης τόσο των εντάσεων αλλά και ως εναλλακτικός χώρος άμεσων ξένων επενδύσεων. Σωτηρόπουλος, Δ. Α., Χουλιαράς, Α., Ρούσσος, Σ., Σκλιάς, Π., *Ο Τρίτος Κόσμος: Πολιτική, Κοινωνία, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005, σελ. 67-68.

<sup>203</sup> André Gunter Frank, *Crisis in the Third World*, London: Hienemann, 1981, όπ.αναφ. Χουλιαράς, Α.& Ρούσσος, Σ., «Ο Τρίτος Κόσμος σήμερα: πολιτική αλλαγή, αναπτυξιακές πολιτικές και το διεθνές σύστημα», στο Σωτηρόπουλος, Δ. Α., Χουλιαράς, Α., Ρούσσος, Σ., Σκλιάς, Π., *Ο Τρίτος Κόσμος: Πολιτική, Κοινωνία, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005, σ. 67.

<sup>204</sup> Ο Wallerstein αναλύοντας τη διαρκή ανάγκη δημιουργίας κερδών ως κατάσταση εκ των ων ουκ άνευ διατήρησης του καπιταλιστικού συστήματος παρατηρεί: «(..) για το καπιταλιστικό κέρδος είναι ότι θα υπάρχει κάποιου είδους παγκόσμια τάξη. Αν και οι παγκόσμιοι πόλεμοι προσφέρουν σε κάποιους επιχειρηματίες την ευκαιρία να πλουτίσουν, φέρνουν επίσης τεράστιες καταστροφές στο παγιομένο κεφάλαιο [fixed capital] και σημαντικές παρεμβάσεις στο παγκόσμιο εμπόριο. Ο γενικότερος ισολογισμός των παγκόσμιων πολέμων δεν είναι θετικός, σημείο που ο Schumpeter τόνισε επανειλημμένα. Η διασφάλιση της σχετικά σταθερής κατάστασης που απαιτείται για την εξαγωγή κέρδους είναι έργο μιας ηγεμονικής δύναμης, αρκετά ισχυρής ώστε να την επιβάλλει στο

αποτελεσματικότητα αυτή επέρχεται ως λειτουργικό επακόλουθο της συνεχιζόμενης επέκτασης και παραγωγής πλούτου που παράγει το καπιταλιστικό σύστημα και της ύπαρξης αγορών όπου διοχετεύονται τα προϊόντα. Με βάση λοιπόν αυτό το θεωρητικό πλαίσιο για την «παγκόσμια οικονομία», οι αναδιαρθρώσεις που διαπιστώνονται κατά τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες θεωρούνται ως απλές υποπεριπτώσεις ενός μετασχηματισμού του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, που οδηγείται προς ένα «νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας». Συμφωνά με την εν λόγω θεώρηση αυτές οι λειτουργίες αποτελούν εγγενή στοιχεία του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος.<sup>205</sup>

Κατά το πρότυπο της ενδοκρατικής κοινωνικής διάκρισης των Marx και Engels σε αστική τάξη και προλεταριάτο, και της διάκρισης της θεωρίας της εξάρτησης σε πυρήνα και περιφέρεια, η θεωρία του παγκόσμιου νεωτερικού συστήματος δομείται τοιουτοτρόπως, σε ένα ενιαίο καπιταλιστικό σύστημα το οποίο διακρίνεται σε τρία επίπεδα, τον πυρήνα, την ημιπεριφέρεια και την περιφέρεια.<sup>206</sup>

Αιτούμενο για τη μαρξιστική θεωρία δεν είναι να εξετάσει το ζήτημα της τάξης, υπό το πρίσμα των υπάρχουσών συνθηκών δηλαδή κρατοκεντρικός χαρακτήρας του διεθνούς συστήματος, αλλά την ολική μετεξέλιξη σε μια αταξική μη πολιτικά διαφοροποιημένη οντότητα. Ο ηγεμονισμός λαμβάνει τη μορφή των διαρκών και αναγκαίων συγκρούσεων των βασικών καπιταλιστικών κρατών, που δημιουργούν σχέσεις εξάρτησης με κράτη της περιφέρειας προσπαθώντας να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των αστικών τους τάξεων.

Ο μαρξισμός εντάσσεται στο επαναστατικό ρεύμα<sup>207</sup> των θεωριών Διεθνών Σχέσεων και υπό την έννοια αυτή είναι μια θεωρία διεθνούς

---

παγκόσμιο σύστημα συνολικά.» Στο Immanuel Wallerstein, *Δομικές Κρίσεις*, Αρχική δημοσίευση *New Left Review* 62 (Απρ. 2010) Μτφρ.: Radical Desire

<sup>205</sup> Wallerstein, M. I., *World-Systems analysis: an introduction*, Duke University Press, 2004, pp. 24-25.

<sup>206</sup> Wallerstein Im, *The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis*, *Comparative Studies in Society and History*, Volume 16, Issue 04, Sep 1974, p. 403-404.

<sup>207</sup> Ο επαναστατισμός στις Διεθνείς Σχέσεις είναι ένα ρεύμα το οποίο ταυτίζεται με την ανθρωπότητα και πιστεύει στην «ηθική ενότητα» της ανθρώπινης κοινωνίας πέρα από τα όρια του κράτους. Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία*, ό.π. σελ. 10

πολιτικής αλλαγής<sup>208</sup>. Τα κύρια χαρακτηριστικά του υπό αυτήν την κατάταξη είναι, σύμφωνα με τον Martin Wight και τον Robert Gilpin: η οικουμενικότητα αλλά και η διαίρεση, η υπέρβαση των ορίων διεθνούς και εσωτερικής πολιτικής και η μέθοδος πρόβλεψης<sup>209</sup>. Η τάξη επομένως στο διεθνές σύστημα, σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία, θα επέλθει οριστικά όταν η επικράτηση του χειραφετημένου προλεταριάτου θα επιφέρει ένα παγκόσμιο αταξικό πολιτικό μόρφωμα. Η ηγεμονία, ως φαινόμενο στο διεθνές αναλύεται, υπό το πρίσμα μιας εξαρτησιακής σχέσης των προηγμένων καπιταλιστικών κρατών και των υπολοίπων τα οποία κατατάσσονται σε διαφορετικές θέσεις της κλίμακας κατανομής ισχύος - εργασίας. Η μαρξιστική θεωρία εμπλουτίστηκε σταδιακά, όπως ακροθιγώς είδαμε, με νέες προσεγγίσεις που επιδίωκαν να ερμηνεύσουν ζητήματα που άπτονται των Διεθνών Σχέσεων δίχως όμως να αναθεωρούν τις βασικές αξιωματικές προτάσεις της.

Η εν λόγω θεωρία αναμφίβολα αποτελεί θεωρητικό εργαλείο για την ανάλυση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ και εντός (κυρίως) των κρατών, ο οικονομικός της ντετερμινισμός και η απροθυμία να εγκολπώσει γόνιμα τα διαχρονικά στρατηγικά προτάγματα των κρατών, στις μεταξύ τους σχέσεις, της περιορίζει την ερμηνευτική αξία. Το ζήτημα της διεθνούς τάξης, υπό τις παρούσες συνθήκες, μάλλον δεν αποτελεί βασική θεωρητική επιλογή για τους μαρξιστές, ιδιαιτέρως τη μεταψυχροπολεμική εποχή, ο κοινωνικός μετασχηματισμός που διακονούν θα επιλύσει όλες τις «ασθένειες» του αστικού πολιτισμού.

<sup>208</sup> Gilpin R., *Πόλεμος και Αλλαγή*, ό.π., σελ 165-166.

<sup>209</sup> «Η σημερινή φύση των διεθνών σχέσεων έχει μεταβατικό χαρακτήρα... και ακολουθώντας μια αναπόδραστη ιστορική νομοτέλεια θα καταργηθεί δίδοντας τη θέση του σε μια διεθνή κοινωνία που θα εξελίσσεται σε ανώτερες μορφές κοινωνικής ζωής». Κουλουμπής Θ. και Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις Μια συνολική προσέγγιση*. Τόμος Α. – Αθήνα, Παπαζήση, 1985. σελ 71-72.

## **Κεφάλαιο 3ο**

### **Το Βεσπφαλιανό Διεθνές Σύστημα.**

#### **3.1. Η υστερομεσαιωνική Ευρώπη.**

Η Μεσαιωνική Ευρώπη αποτέλεσε τη μήτρα μιας νέας εποχής για την ανθρωπότητα σε διάφορους τομείς ένας εκ των οποίων ήταν και η σταδιακή εγκαθίδρυση του Βεσπφαλιανού διεθνούς συστήματος. Η αποτυχία διατήρησης μιας ενιαίας πολιτικής οντότητας ενοποιημένης με το συγκολλητικό στοιχείο της θρησκευτικής πίστης, δηλαδή της Χριστιανοσύνης ως αυτοκρατορίας, απέτυχε. Επίσης δεν τελεσφόρησε και η αξίωση των Αψβούργων να οικοδομήσουν μια εκκοσμικευμένη αυτοκρατορική δομή<sup>210</sup>.

Ο ύστερος Μεσαίωνας κυριαρχείται από τον φόβο του θανάτου που εμπνέεται από τον λιμό, τον πόλεμο και την πανώλη. Ο πληθυσμός μειώνεται, η παραγωγή συρρικνώνεται και η Ευρώπη ζει μέσα στην ανασφάλεια<sup>211</sup>. Το τέλος του 15<sup>ου</sup> αιώνα βρίσκει την Ευρώπη να εξέρχεται από μία κρίση που κράτησε περίπου εκατόν πενήντα χρόνια. Αν και είναι δύσκολο να οριστεί μια συγκεκριμένη συμβολική χρονολογία το τέλος του 15<sup>ου</sup> αιώνα σηματοδοτεί και το τέλος του Μεσαίωνα. Η κατάρρευση των δομών του μεσαιωνικού κόσμου που ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της κρίσης του 14<sup>ου</sup> και 15<sup>ου</sup> αιώνα έχει ήδη επιφέρει σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο.<sup>212</sup>

Στην Αγγλία και τη Γαλλία, που βγαίνουν εξασθενημένες από τον Εκατονταετή πόλεμο, έχουν ήδη τοποθετηθεί τα θεμέλια του νεωτερικού έθνους-κράτους.<sup>213</sup> Η προέλαση του Ισλάμ στην Ανατολή σηματοδοτείται με την πτώση της Κωνσταντινούπολης την εξαφάνιση του τελευταίου

<sup>210</sup> Berstein Serge, Milza Pierre: Ιστορία της Ευρώπης - Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ 380-382.

<sup>211</sup> Bernstein Serge, Milza Pierre, ό.π., σ. 223-233.

<sup>212</sup> Bernstein Serge, Milza Pierre, ό.π., σ. 281.

<sup>213</sup> Bernstein Serge, Milza Pierre, ό.π., σ. 276-277.

κατάλοιπου της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας<sup>214</sup>. Στα νοτιοδυτικά αντίθετα, η Ισπανία είναι ήδη ένα νεωτερικό κράτος, φιλόδοξο και οικονομικά ισχυρό. Η μοναρχία ισχυροποιείται και η ισπανική ανάκτηση ολοκληρώνεται με την εξαφάνιση του τελευταίου μουσουλμανικού κράτους από την Ιβηρική χερσόνησο, του βασιλείου της Γρανάδας<sup>215</sup>.

Η Ευρώπη λοιπόν αρχίζει να ανακάμπτει από την κρίση. Η τάξη επανέρχεται πάνω σε νέες βάσεις μετά την κατάρρευση των δομών του μεσαιωνικού κόσμου. Παρ' όλο που οι πόλεμοι δεν έχουν εκλείψει, η αναρχία και η ανασφάλεια που κυριαρχούσαν κατά τον ύστερο Μεσαίωνα χάνονται, επιτρέποντας την επικράτηση μιας σχετικής πολιτικής σταθερότητας και την ανάκαμψη της γεωργικής και μεταποιητικής παραγωγής, καθώς και των εμπορικών ανταλλαγών<sup>216</sup>. Το οικονομικό πλαίσιο την εποχή της Αναγέννησης είναι η απομάκρυνση από το φεουδαλιστικό οικονομικό σύστημα του μεσαίωνα και η παράλληλη εμφάνιση της πρώιμης καπιταλιστικής οικονομίας.<sup>217</sup> Σε ιδεολογικό επίπεδο αυτό θα σημάνει την έξαρση και δικαιολόγηση του ατομικισμού, της ατομικής αξιοσύνης και δεξιότητας. Η άνοδος του ατομικισμού και η πιο έντονη πολιτική ζωή, κυρίως στις ιταλικές πόλεις, παραμερίζει την αδράνεια και τη μακαριότητα και γίνεται για το άτομο πρόσκληση-πρόκληση για δράση, επηρεάζοντας όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Οι υπόλοιπες μεταβολές συντελέστηκαν σταδιακά μέσα από την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας αφ' ενός και αφ' ετέρου μέσα από την ανάπτυξη μονίμων διπλωματικών αποστολών και μαζί με αυτών της διπλωματικής πρακτικής. Ακόμη και το παπικό κράτος είχε κληρικούς απεσταλμένους και νούντσιους σε κάθε χριστιανική αυλή και βασίλειο έτσι ώστε μια μεγάλη ροή πληροφοριών σχετικά με την υπόλοιπη Ευρώπη να εισρέει στη Ρώμη. Επομένως, άρχισαν σιγά-σιγά

<sup>214</sup> Bernstein-Milza, σ. 259.

<sup>215</sup> Bernstein-Milza, σ. 267.

<sup>216</sup> Bernstein-Milza, σ. 281

<sup>217</sup> Μώρις Ντομπ, Πωλ Σουήζυ, Ρόννι Χίλτον, Κοατσίρο Τακαχάσι, Κρίστοφερ Χιλ, Ζωρζ Λεφέμπρ, Τζουλιάνο Προκάτσι, Έρικ Χομπσμπάουμ, Τζων Μέρινγκτον, *Η μετάβαση από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2010, σελ. 229-236.



να εμφανίζονται τα χαρακτηριστικά του νεωτερικού κράτους και τα εργαλεία του καθώς και οι συνταγές για την επωφελή διαχείριση της κοινής σφαίρας δράσης, με σκοπό την σύζευξη κατά κάποιο τρόπο της ανεξαρτησίας με την αλληλεξάρτηση (εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία).

Η πολιτική πραγματικότητα κατά τον ύστερο Μεσαίωνα στην Ευρώπη αποτυπώνεται από την εμφάνιση διακριτών πολιτικών οντοτήτων με ολοένα αυξανόμενα αιτήματα για κυριαρχία. Η αναγεννησιακή Ιταλία ήταν η κοιτίδα μιας νέας τάξης πραγμάτων που χαρακτηριζόταν από την κοινή ανάγκη όλων των ανωτέρω να επιβιώσουν, η οποία μεθερμηνευόμενη σήμαινε την ανάγκη σεβασμού της ανεξαρτησίας και της νομιμοποιημένης παρουσίας τους μέσα στο σύστημα<sup>218</sup>.

Οι εξελίξεις αυτές της ιταλικής Αναγέννησης σε συνδυασμό με τη θρησκευτική Μεταρρύθμιση που απέρριπταν το πνεύμα της μεσαιωνικής Χριστιανοσύνης προκάλεσε σταδιακά μια μεγάλη συγκέντρωση ισχύος στα χέρια των ηγεμόνων. Οι περισσότεροι ηγεμόνες των ιταλικών κρατών, λ.χ. οι Σφόρτσα, οι Μεδικοί, οι ηγεμόνες της Νάπολης, επιθυμούσαν να μετατρέψουν την πραγματική, αλλά ασυγκάλυπτη ισχύ που είχαν αποκτήσει *de facto* σε κάτι πιο νόμιμο, σε μια εξουσία που θα την ασκούσαν δικαιωματικά, *de jure*, και στην οποία οι άνθρωποι θα υπάκουαν κανονικά, χωρίς εξαναγκασμό. Η ισχύς, το να είναι κανείς ικανός να πράξει, ήταν πάντα το κεντρικό θέμα της πολιτικής σε κάθε κοινωνία. Οι νέες συνθήκες επιδίωκαν ένα κοινωνικό μετασχηματισμό που θα ανταποκρίνονταν στα νέα δεδομένα και δεν θα είναι τόσο εξαρτημένος ο τρόπος άσκησης εξουσίας από την παράδοση και το έθιμο.

Η συμβολή της ιταλικής Αναγέννησης υπήρξε η ανάπτυξη νέων τεχνικών απόκτησης και εδραίωσης πραγματικής ισχύος στο εσωτερικό μιας εδαφικής περιοχής και η επέκταση της πέρα από αυτή την

---

<sup>218</sup> Η ανεξαρτησία και νομιμοποιημένη παρουσία τους μέσα στο σύστημα απαιτούσε την ύπαρξη ενός ευέλικτου συστήματος αντιμετώπισης των πρακτικών αναγκών της στιγμής μέσω διαδικασιών παζαρέματος και διπλωματίας. Αυτό το οποίο προσέφερε ο Machiavelli στην μετέπειτα εξέλιξη του διεθνούς συστήματος των ιταλικών κρατών ήταν η εκλογίκευση των αναγκών αυτών μέσα από την αποσύνδεση των κανόνων πολιτικής συμπεριφοράς από τους άγραφους (ηθικούς δηλαδή) κανόνες.

περιοχή. Η εξουσία που ασκούσε ένας Ιταλός ηγεμόνας ονομαζόταν «stato». Ύστερα από αρκετές μεταπλάσεις έγινε η σημερινή λέξη «κράτος» υπό την έννοια μιας κυβερνητικής εξουσίας ή της πολιτικής μορφής ενός έθνους. Η ασυγκάλυπτη εξουσία του stato δημιουργούσε όμως στους Ιταλούς ηγεμόνες ζήτημα του πώς να προσδώσουν το κύρος της νομιμοποίησης σε αυτό. Επομένως, στην εν λόγω περιοχή και περίοδο είχαμε μια μετάβαση από τις χαλαρές ενότητες της μεσαιωνικής Χριστιανοσύνης προς ένα νέο ευρωπαϊκό σύστημα κατακερματισμένο σε εδαφικά statos (όχι μόνο στην ιταλική χερσόνησο αλλά και εκτός αυτής όπως τα γερμανικά statos), τα οποία δεν αναγνώριζαν καμία γενική εξουσία. Το σύστημα μετακινήθηκε προς το άκρο των πολλαπλών ανεξαρτησιών του φάσματος. Επιπλέον, η θρησκευτική αναταραχή που προκάλεσε η «Μεταρρύθμιση» και τα προτεσταντικά κινήματα σε ένα μεγάλο μέρος της Λατινικής Χριστιανοσύνης ενθάρρυνε την αναδιάρθρωση της οριζόντιας κοινωνίας της μεσαιωνικής Χριστιανοσύνης σε εδαφικά statos.

Καθώς λοιπόν επικρατούσε αυτή η τάξη πραγμάτων, ο οίκος των Αψβούργων έκανε την παρατεταμένη και σύνθετη απόπειρά του να εγκαθιδρύσει ένα ηγεμονικό σύστημα στη Χριστιανική Ευρώπη. Οι Αψβούργοι εστίασαν την προσπάθειά τους σ' ένα διπλό στόχο αφενός να αποκαταστήσουν την ενότητα της Χριστιανοσύνης, δηλαδή του Καθολικισμού που είχε υπονομευθεί από τις ουμανιστικές ιδέες και την «Μεταρρύθμιση», και αφετέρου να υπερασπιστεί την Ευρώπη έναντι του Ισλάμ, δηλαδή του Οθωμανικού κινδύνου. Όπως εύστοχα διατυπώνει ο Θεόδωρος Χριστοδουλίδης σχετικά με την αυτοκρατορική αξίωση των Αψβούργων: *«η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης δοκιμάστηκε σκληρά στα πεδία των μαχών της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και τελικά δέχθηκε θανάσιμο πλήγμα στην τράπεζα των διαπραγματεύσεων της Βεσπφαλίας.»*<sup>219</sup>. Ο καταστροφικός πόλεμος λήγει με τη συνθήκη της Βεσπφαλίας, που υπογράφηκε στις 24 Οκτωβρίου του 1648, μετά από διαπραγματεύσεις πολλών φάσεων, στις οποίες έλαβαν μέρος η Γαλλία, η Γερμανία, η

<sup>219</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βεσπφαλία στη Βιέννη 1648-1815*. Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1997, σελ 27.

Σουηδία, οι Κάτω Χώρες, η Ισπανία, η Ελβετία, καθώς και οι Ενετοί αλλά και ο Πάπας παίζοντας το ρόλο του διαμεσολαβητή. Η σημασία αυτής της συνθήκης για τη μετέπειτα ιστορία και γεωγραφία της Ευρώπης έγκειται στο γεγονός ότι η συνθήκη αυτή έθεσε τα θεμέλια για τη σημερινή μορφή της Γηραιάς Ηπείρου. Χώρες όπως η Ελβετία και οι Κάτω Χώρες ανεξαρτητοποιήθηκαν από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την Ισπανία αντίστοιχα, ενώ τέθηκε φραγμός στους Αψβούργους σχετικά με την απόλυτη μοναρχία στα Γερμανικά κράτη. Νικητές μετά τον πόλεμο βγήκαν οι Γάλλοι και οι Σουηδοί, ενώ στη πλευρά των ηττημένων βρέθηκε ο Ρωμαιοκαθολικισμός, αφού ο Λουθηρανισμός και ο Καλβινισμός δε θεωρούνταν πλέον αιρέσεις. Έτσι, μια ολέθρια θρησκευτική σύγκρουση του καθολικού ηγεμόνα με τους προτεστάντες μεταλλάχθηκε σε σύγκρουση για ισχύ στην Ευρώπη.

### **3.2. Το Βεσφαλιανό Διεθνές Σύστημα.**

Όπως διατυπώθηκε προηγουμένως η αξίωση των Αψβούργων δεν είχε επιτυχία και η αυτοκρατορία τους σιγά-σιγά διασπάσθηκε και συρρικνώθηκε. Με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας του 1648<sup>220</sup>, η παντοκρατορία της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε θρησκευτικά ζητήματα περιορίστηκε στα όρια της Αυστροουγγαρίας και ο αυτοκράτορας Φερδινάνδος Γ' αναγκάστηκε να αποδεχθεί τον όρο «*cuius regio, eius religio*» (ούτινος το βασίλειο, αυτού η θρησκεία) της Συνθήκης του Αουγκσμπουργκ (1555), σύμφωνα με τον οποίο ο κάθε ηγεμόνας ήταν ελεύθερος να επιβάλει τη δική του θρησκεία στους υπηκόους

---

<sup>220</sup> Το έτος 1648 αποτελεί σημαδιακό ορόσημο του σύγχρονου κόσμου όπως τον ζούμε και τον γνωρίζουμε στις μέρες μας. Τότε και μετά από τριετείς διεθνείς συνεδριακές διαπραγματεύσεις (και κοσμικούς χορούς), και μετά από ένα τριακονταετή πόλεμο επικών διαστάσεων (2 εκατομμύρια νεκροί, 30% του πληθυσμού της Κεντρικής Ευρώπης) με επίκεντρο τη σημερινή Γερμανία (Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία) συνομολογήθηκαν μια σειρά από συνθήκες (Συνθήκες Osnabruk και Munster οι οποίες συνθέτουν το λεγόμενο σύστημα της Βεσφαλιανής Ειρήνης, όπου η ιδέα της πανευρωπαϊκής ενότητας τόσο σε πολιτικό όσο και σε θρησκευτικό επίπεδο καταρρέει οριστικά,) που έχουν μείνει στην ιστορία ως η Ειρήνη της Βεσφαλίας (Westphalia) από την ομώνυμη περιοχή της σημερινής Γερμανίας. Σβολόπουλος, Κ. στο Κουλουμπής, Θ., Κουφά, Κ., Σβολόπουλος, Κ., *Εισαγωγή στην Οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, 1985, σσ. 41-43.

του<sup>221</sup>. Οι μεγάλοι ηττημένοι του Τριακονταετούς Πολέμου ήταν οι Αψβούργοι όχι μόνο της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αλλά και της Ισπανίας<sup>222</sup> καθώς και ο ρωμαιοκαθολικισμός παρά τις προσπάθειες του πάπα Ιννοκεντίου Ι' ν' αποτρέψει την εφαρμογή της συνθήκης<sup>223</sup>. Με αυτό τον τρόπο στη Βεσφαλία τερματίστηκαν οι θρησκευτικοί πόλεμοι, που είχαν βασανίσει την Ευρώπη επί μεγάλο διάστημα, ταυτόχρονα η απέτυχε η αξίωση αυτοκρατορικής ενοποίησης του ευρωπαϊκού χώρου καθιερώνοντας ένα διεθνές σύστημα, στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο αποτελούμενο από κράτη κυριαρχικά ίσα<sup>224</sup> αλλά άνισα από πλευράς ισχύος.

Με την συνθήκη της Βεσφαλίας οι κυρίαρχες μονάδες της αρχαίας και κλασσικής περιόδου, όπως ήταν οι αυτοκρατορίες, οι πόλεις-κράτη και τα βαρβαρικά φύλα, αντικαταστάθηκαν σταδιακά από ένα σύστημα στο οποίο η κυρίαρχη μονάδα είναι το σύγχρονο-κράτος, που αρχικά κυριάρχησε στη Ευρώπη και σταδιακά σε ολόκληρο τον κόσμο. Κεντρικό-προσδιοριστικό στοιχείο του σύγχρονου κράτους είναι ο συνδυασμός μιας σειράς στρατιωτικών, διοικητικών, διανεμητικών, φορολογικών, και παραγωγικών οργανισμών που κυβερνούν-διοικούν πολλαπλές παρακείμενες εδαφικές περιοχές και πόλεις αποτελώντας αυτό που σήμερα ονομάζουμε κυβερνητικό μηχανισμό.<sup>225</sup>

Διαπιστώνουμε ότι ο πολιτικός κατακερματισμός του διεθνούς συστήματος, μετά τη συνθήκη της Βεσφαλίας, αν και έθεσε τέλος στα αυτοκρατορικά σχήματα άνοιξε ένα κύκλο ηγεμονικών αξιώσεων στο διεθνές σύστημα παράλληλα η πάγια επιθυμία για τάξη έπρεπε να συγκεκριαστεί, όσο αυτό ήταν δυνατό, με τη διεθνή αναρχία τη νέα οργανωτική αρχή του διεθνούς συστήματος. Η νέα αυτή περίοδος

<sup>221</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, ό.π., σελ 28.

<sup>222</sup> Η συνθήκη των Πυρηναίων το 1659, που ακολούθησε αυτή της Βεσφαλίας, σήμαινε το τέλος της Ισπανικής υπεροχής στην Ευρώπη. Χριστοδουλίδης Θ., ό.π., σελ 41-49.

<sup>223</sup> Χριστοδουλίδης Θ., ό.π., σελ 36-37.

<sup>224</sup> Watson, A., *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, επιστ. επιμ. Παπασωτηρίου Χ., και Ήφαιστος, Π., Αθήνα: Ποιότητα, 2006, σελ 333.

<sup>225</sup> B.Buzzan & R.Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, Oxford, 2000, σ.σ. 243-250. Επίσης για εκτενή ανάλυση του Συστήματος της Βεσφαλίας βλέπε Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, κεφ. 17ο.

χαρακτηρίστηκε από ένα διαρκή ανταγωνισμό των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Χωρών, που ενώ αρχικά αξίωναν ανεξαρτησία στις μεταξύ τους σχέσεις ταυτόχρονα, λόγω και των τεχνολογικών ανακαλύψεων, επέκτειναν την επιρροή τους σε παγκόσμιο επίπεδο εγκαθιδρύοντας ένα (αποικιακό) σύστημα με επίκεντρό την Ευρώπη<sup>226</sup>. Κατά τη διάρκεια των Νέων Χρόνων εμφανίστηκαν Μεγάλες Δυνάμεις που επιδίωξαν να ηγεμονεύσουν το διεθνές σύστημα ανοίγοντας ένα κύκλο ηγεμονικών αξιώσεων που άμεσο αποτέλεσμα ήταν η πύκνωση των ηγεμονικών συγκρούσεων. Τόσο λοιπόν ο Τριακονταετής πόλεμος (1618-1648), όσο και οι πόλεμοι: του Λουδοβίκου του 14<sup>ου</sup> (1667-1713), της Γαλλικής Επανάστασης και του Ναπολέοντα (1792-1814), καθώς και ο Α' Π.Π. και ο Β' Π.Π. (1914-1918 και 1939-1945)<sup>227</sup> αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά της κρατοκεντρικής περιόδου. Η διεθνής τάξη ήταν σε άμεση συνάρτηση των ηγεμονικών συσχετισμών και αξιώσεων που λάμβαναν χώρα σ' ένα όλο και διευρυνόμενο σύστημα που σταδιακά ταυτίστηκε με τα γεωγραφικά όριο του πλανήτη. Ταυτόχρονα άρχιζε να δρομολογείται η κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος επί τη βάσει της κρατικής κυριαρχίας.

Δίχως αμφιβολία η Συνθήκη της Βεσφαλίας αποτελεί την θεσμική αποτύπωση μιας νέας εποχής όχι μόνο της μορφής που σταδιακά λαμβάνει το διεθνές σύστημα αλλά και των κοινωνικοπολιτικών μεταβολών που συντελέστηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο οδηγώντας την ανθρωπότητα από το Μεσαίωνα στην περίοδο που η ιστοριογραφία

<sup>226</sup> Ιδιαίτερη αναφορά κάνει ο Watson στο ρόλο που έπαιξε ο ιμπεριαλισμός των Μεγάλων Δυνάμεων και η αποικιοκρατία στην εξέλιξη του διεθνούς συστήματος. Η παγκόσμια εξάπλωση της Ευρωπαϊκής ισχύος σταδιακά επέφερε την εξέλιξη και υιοθέτηση Ευρωπαϊκών αντιλήψεων περί διεθνούς συστήματος στον υπόλοιπο κόσμο. Αρχικά ο στόχος ήταν η επιρροή των αποικιών για την διασφάλιση επωφελών οικονομικών-εμπορικών σχέσεων. Από τα μέσα του 19ου αιώνα και εντεύθεν ο στόχος ήταν λιγότερο η επιρροή και περισσότερο ο έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών και των εμπορικών δρόμων με κινητήριο μοχλό την πολιτισμική υπεροχή της μητρόπολης. Η ιμπεριαλιστική επέκταση ισχυροποίησε τις Μεγάλες Δυνάμεις και συνέβαλε στον αυξημένο ανταγωνισμό τους για σφαίρες επιρροής, έλεγχο πλουτοπαραγωγικών πηγών και εξάπλωση εμπορίου που οδήγησαν τελικά σε 2 Παγκοσμίους πολέμους και την κατάρρευση του Ευρωπαϊκού Διεθνούς Συστήματος. Watson A., ό.π., Κεφ 19<sup>ο</sup>.

<sup>227</sup> Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*. Αθήνα Ποιότητα, 2004, κεφ 5<sup>ο</sup>, σελ 336.

ονόμασε Νέους Χρόνους. Το αίτημα για διεθνή τάξη<sup>228</sup> συνέχιζε να υπάρχει όμως πλέον έπρεπε να αναζητηθεί μέσα από τη νέα πραγματικότητα, ενός σταδιακά διευρυνόμενου, διεθνούς συστήματος που αποτελείται από όλο και περισσότερες κυρίαρχες πολιτικές οντότητες.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της νέας μορφής πολιτικής οργάνωσης καθώς επίσης και του συνεπαγόμενου διεθνούς συστήματος.

### **3.3. Η διαχρονική ανάγκη πολιτικής οργάνωσης.**

Στην μακραίωνη εξέλιξη της ανθρώπινης συμβίωσης από τον αρχέγονο οικισμό, την αρχαιοελληνική πόλη ως και το σύγχρονο κράτος παρατηρούμε τη δημιουργία και ανάπτυξη των σχέσεων που συνιστούν και συγκροτούν το κοινωνικό γεγονός του ανθρώπινου βίου.<sup>229</sup> Αυτές οι σχέσεις αποβλέπουν πάντοτε στη μίμηση και αποτύπωση της κοσμικής αρμονίας και τάξης: να αποτελέσει και η ανθρώπινη συμβίωση κόσμο, να αποκλείσει τον κίνδυνο της ακοσμίας, αμορφίας και αταξίας που αναιρεί τις δυνατότητες της ζωής<sup>230</sup>. Η «κοσμοποιός» αρχή της πολιτικής συμβίωσης δεν είναι ένα γεγονός αυτονόητα δεδομένο, αλλά ένα κατόρθωμα των πολιτών, των ανθρώπων που συγκροτούν την πόλη. Ο πολιτικός βίος προϋποθέτει και το ενδεχόμενο της πιθανής αδυναμίας να κατορθώσουν όλοι όσοι μετέχουν στη συμβίωση τις σχέσεις εκείνες που συγκροτούν την πόλη ως ενιαίο και οργανικό γεγονός ζωής. Αυτό το ενδεχόμενο το αντιμετωπίζουν οι νόμοι της πόλης. Τα πρώτα ίχνη πολιτικής νομοθεσίας ανήκουν στο χώρο του μύθου. Η πρώτη αντίληψη για τους νόμους προϋποθέτει τον ιερό χαρακτήρα τους, τη θεία

<sup>228</sup> Η Συνθήκη αυτή θα σηματοδοτήσει το τέλος της οικουμενικής ιδεολογίας, η οποία είχε τις ρίζες της στο Μεσαίωνα και η οποία αποσκοπούσε στην δημιουργία μιας παγκόσμιας τάξης με επικεφαλής έναν «άγιο αυτοκράτορα» που θα κυβερνούσε τον επίγειο κόσμο μαζί με έναν «άγιο πατέρα», την οικουμενική Εκκλησία. Βλ. Watson, Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας - Μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*. Ποιότητα Αθήνα, 2006, σελ 332-336.

<sup>229</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρία των Εθνών, Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, Κεφάλαιο 2°.

<sup>230</sup> Γιώργος Κοντογιώργης, *Ο Ελληνισμός ως έθνος κοσμοσύστημα* Ομιλία στο Ίδρυμα Μείζονος Πολιτισμού, 19 Οκτωβρίου 2005.

προέλευση τους. Αυτό σημαίνει ότι στην πρώτη εμφάνισή τους οι νόμοι δεν θεωρούνται προϊόντα μιας κοινής ανθρώπινης συμβίωσης. Είναι οργανικές προϋποθέσεις για την ίδια την πραγματοποίηση της ζωής και η πραγματοποίηση της ζωής είναι μόνο κοινωνικό γεγονός, κόσμος αρμονίας και τάξης<sup>231</sup>.

Αυτή η τάξη της πόλης, ο οργανωμένος βίος της πόλης - κράτους εξετάζονται από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη στο έργο των οποίων συμπυκνώνονται οι σημαντικότερες ιδέες του ελληνικού κόσμου για τη φύση των πολιτικών κανόνων και της αυτονομίας της πολιτικής. Οι δύο φιλόσοφοι εναντιώνονται στους σοφιστές, οι οποίοι επιδιώκουν την σχετικοποίηση των αξιών της φιλοσοφικής θεωρίας και τη θεμελίωση της πολιτικής πάνω στη δόξα και στην επιμέρους εγωιστική βούληση. Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης ενδιαφέρονται πρωτίστως για την αναζήτηση των όρων συγκρότησης της ορθής πολιτείας, που ισχύουν ανεξάρτητα από τη γνώμη των πολλών. Στο έργο και των δύο στοχαστών, στο οποίο παρουσιάζονται και οι βασικές πολιτικές αρχές, με βάση τις οποίες αναπτύχθηκαν οι θεωρίες περί πολιτικής οργάνωσης και κοινωνικής συμβίωσης, η ευνομούμενη πολιτεία, που διασφαλίζει τις λειτουργίες του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, υφίσταται και ενισχύεται μόνο μέσω της κατάλληλης παιδείας και αγωγής των πολιτών της<sup>232</sup>. Γενικά ο

<sup>231</sup> Barker, Ernest, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα: Ο Πλάτων και οι καταβολές του*. Επιμ. Ηλίας Παπαγιαννόπουλος, Μετάφρ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ 23-54

<sup>232</sup> Γι' αυτό και ο πρωταρχικός στόχος του Πλάτωνα ήταν να δείξει ενάντια στους σκεπτικιστές ότι υπάρχουν όντως αντικειμενικές ηθικές αλήθειες και ότι αξίζει να αποδεχτούμε ορισμένους περιορισμούς στην επιδίωξη του προσωπικού οφέλους, επειδή μπορούμε να εμπιστευτούμε την ηθική τάξη. Έτσι αποφασίζει να συγγράψει την Πολιτεία του όπου θίγει κυρίως το θέμα της δικαιοσύνης ως πολιτικής αρετής και ως έξεως της ψυχής. Παρόλο όμως που η πλατωνική έννοια της δικαιοσύνης εντοπίζεται στις σχέσεις των ανθρώπων εντός της πολιτικής κοινότητας και προσδιορίζεται ως «τα αυτού πράττειν και μη πολυπραγμονείν», αποτελεί στην ουσία εσωτερικό γεγονός ή πράξις της ψυχής που συνδέει αρμονικά τα τρία ψυχικά μέρη (λογιστικό, θυμοειδές, επιθυμητικό), τα οποία καθοδηγούνται από το λόγο και την ιδέα. Ως εσωτερική πράξις η δικαιοσύνη της ψυχής δε νοείται απλώς ως αγαθή βούληση αλλά είναι επιπλέον ο κανόνας και η πρωταρχική πηγή της ορθής συμπεριφοράς του ατόμου. Είναι η μόνιμη διάθεση της ψυχής («έξις»), που ορίζει τη λογική τάξη των πραγμάτων. Τέλος, η δικαιοσύνη συνιστά -κατά το φιλόσοφο- «μεγιστον αγαθον» διότι μέσω αυτής πραγματοποιείται ο ύψιστος σκοπός της πολιτείας, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών. Η πόλη λοιπόν έχοντας ως μέτρο και στόχο την ιδέα του αγαθού, καθιστά τους πολίτες ευδαιμόνες και κατ' επέκτασιν ηθικά και πνευματικά ανώτερους. Ωστόσο, ο Πλάτων εξαρτώντας τη δικαιοσύνη από τις ιδέες και την πολιτεία από την ιδέα του αγαθού,

Πλάτων προσεγγίζει τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα από φιλοσοφική σκοπιά ενώ ο Αριστοτέλης τα εξετάζει στα πλαίσια του ιστορικού και κοινωνικού γίνεσθαι.

Είναι σαφές ότι στην πορεία των αιώνων η πολιτική χάνει την στενή της εννοιολογική σημασία και σε αυτήν δίνονται πλέον πολλοί ορισμοί, που συχνά δε συμφωνούν μεταξύ τους. Περισσότερο πλέον ταυτίζεται με την έννοια της εξουσίας και της ισχύος. Άρα, πλέον η πολιτική σχετίζεται άμεσα με την κατανομή της εξουσίας και τους συσχετισμούς δυνάμεων. Στον Μεσαίωνα, σύμφωνα με τη χριστιανική αντίληψη, η ηθική τοποθετείται υψηλότερα από την πολιτική εξουσία, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά μέσο επιβολής της ηθικής και της δικαιοσύνης με τη θρησκευτική σημασία των λέξεων<sup>233</sup>.

Στην Αναγέννηση ξεκινάει η μετάβαση από το φεουδαρχικό καθεστώς στην πρώιμη καπιταλιστική κοινωνία και δημιουργούνται τα πρώτα εθνικά κράτη. Ο Niccolo Machiavelli, επηρεαζόμενος και από τον Αριστοτέλη, συνόψισε έναν κώδικα πολιτικής ηθικής, με θεωρητικό στόχο την ένωση των ιταλικών κρατιδίων υπό την εξουσία ενός ηγεμόνα. Στη διάκριση των δύο σχολών για τη μελέτη του φαινομένου της πολιτικής, ο Φλωρεντινός στοχαστής εκπροσωπεί τον πολιτικό ρεαλισμό. Ο Machiavelli, χωρίς να αποτελεί φιλόσοφο με την κυριολεκτική σημασία του όρου, αναδείχθηκε σε έναν από τους μεγαλύτερους

---

προσέδωσε σε αυτές μεταφυσική χροιά και βάθος. Barker, Ernest: *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα: Ο Πλάτων και οι καταβολές του*. Επιμ. Ηλίας Παπαγιαννόπουλος, Μετάφρ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Ποιότητα, Αθήνα. 2007, κεφ 8ο. Γι' αυτό και ο Αριστοτέλης, ενώ αρχικά επηρεάζεται από την πλατωνική διδασκαλία, στη συνέχεια κατορθώνει να απομακρυνθεί κατά κάποιο τρόπο από αυτή, να γίνει ρεαλιστής και να εκφράσει την αντίθεσή του πάνω σε διάφορα θέματα, ένα εκ των οποίων είναι και αυτό της έννοιας της δικαιοσύνης. Για τον Αριστοτέλη η δικαιοσύνη δεν είναι απλώς φυσική έξις του πράττοντα αλλά και εξωτερική ενέργεια «προς έτερον». Ως δυναμική ηθική αρετή, ρυθμίζει τις υπόλοιπες αρετές και κυρίως διαμορφώνει το ήθος του ανθρώπου. Αυτό το τελευταίο, βέβαια, πραγματοποιείται κατεξοχήν στα πλαίσια της συλλογικής ζωής της πόλης όπου η δικαιοσύνη δοκιμάζεται από τη σχέση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του ανθρώπου προς το πλησίον. Υπό το νέο αυτό πρίσμα, η δικαιοσύνη καθίσταται από το φιλόσοφο αρετή και αξία πολιτική και περαιτέρω κοινωνική δίχως όμως να παύει να διατηρεί τον ηθικό της χαρακτήρα. Έτσι επιτυγχάνεται και η αποδέσμευσή της από το νοητό κόσμο των πλατωνικών ιδεών καθώς τώρα εντοπίζεται στο χώρο της εμπειρικής πραγματικότητας. Κωσταράς Γρηγόριος, *Φιλοσοφική προπαιδεία*, Αθήνα 1991, σελ 245-247.

<sup>233</sup> Κονδύλης, Π., *N.Machiavelli*, τόμος Ι, Κάλβος, Αθήνα 1971, σ.σ. 144-145.



πολιτικούς στοχαστές της ανθρώπινης ιστορίας και πατέρας της νεότερης πολιτικής σκέψης. Εγκαινίασε δηλαδή τους νέους χρόνους, διότι διαφέρει ριζικά από τους πολιτικούς θεωρητικούς του Μεσαίωνα ανοίγοντας το δρόμο στους πολιτικούς θεωρητικούς των νέων χρόνων, από τους οποίους πολλοί ακολούθησαν το δικό του μοντέλο σκέψης. Ενώ δηλαδή πριν το Machiavelli ο θείος νόμος και η μετά θάνατον δικαίωση κυριαρχούν ως κίνητρο και επιδίωξη, από το Machiavelli και μετά, κυριαρχεί η ρεαλιστική αντίληψη της ζωής, όπου κίνητρο και επιδίωξη είναι πλέον η εγκόσμια ευτυχία και επιτυχία.

Είναι ο πρώτος που προσπάθησε να σκεφτεί την πολιτική ως ένα φαινόμενο αυτοτελές. Σε αυτό του δε το εγχείρημα υπήρξε ψυχρός και αντικειμενικός ως φυσικός επιστήμονας. Ο Machiavelli στη μέθοδο προσέγγισης του πολιτικού φαινομένου πραγματοποιεί δυο διαχωρισμούς:

A) θα διαχωρίσει την πολιτική από την ηθική, και μάλιστα θα καθιερώσει την υπεροχή της πολιτικής έναντι της ηθικής, την υπεροχή του κρατικού συμφέροντος έναντι οποιουδήποτε ηθικολογικού κανόνα και

B) θα διαχωρίσει τον υποκειμενικό παράγοντα από τον αντικειμενικό και θα τα ορίσει αντίστοιχα τον πρώτο ως *virtu* (η υποκειμενική ικανότητα μιας πολιτικής δύναμης ή ενός προσώπου) και το δεύτερο ως *fortuna* (το αντικειμενικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι πράξεις)<sup>234</sup>.

Ο Machiavelli υποστηρίζει ότι η συμβίωση των ανθρώπων σε οργανωμένες κοινωνίες χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη όχι μόνο

---

<sup>234</sup> Αρχικώς λοιπόν η σκέψη του Μακιαβέλι στηρίζεται σε δύο πυλώνες οι οποίοι βρίσκονται μεταξύ τους σε μια διαλεκτική σχέση. Πρόκειται στην ουσία από τη μια για ένα ορθολογικό ενεργητικό στοιχείο (*virtu*) που σταθμίζει και αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες, χωρίς καμιά ανάμειξη των συναισθημάτων, και από την άλλη ένα παθητικό ανορθολογικό στοιχείο (*fortuna*) μέσα στο πλαίσιο του οποίου είναι αδύνατος ο υπολογισμός της οποιασδήποτε πράξης. Στο κεφάλαιο XXV του «Ηγεμόνα» ο Μακιαβέλι μας αναφέρει ότι: «η τύχη καθορίζει τις μισές από της πράξεις μας, έτσι τις άλλες μισές αφήνει να τις κυβερνάμε εμείς». Μακιαβέλι, Ν., Ηγεμόνας, μετάφραση Καραχάλιου-Ζωγραφίδου Ζ., εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1996, κεφ. XXV, σ. 141 και Κονδύλης, Τ., Μακιαβέλι έργα, τόμος II, Κάλβος, Αθήνα 1971, σ. 363.

διαφορετικών, αλλά και πολλές φορές αντικρουόμενων συμφερόντων. Κάθε μέρος αποζητά την τυχόν πλήρη ικανοποίηση κάποιου από τα συμφέροντα αυτά, που θα σήμαινε τον παντελή παραγκωνισμό των συμφερόντων της άλλης μεριάς. Αντικρουόμενα συμφέροντα δεν έχουν μόνο τα μέλη των κοινωνιών, αλλά και οι ίδιες οι κοινωνίες μεταξύ τους. Όποια κοινωνία μπορεί, επιβάλλει τη θέλησή της και υπαγορεύει τους όρους της προς όφελος των συμφερόντων της, ενώ η αδύναμη κοινωνία, απλά υποτάσσεται και αποδέχεται την ανεπάρκειά της, περιμένοντας τη δημιουργία καταλληλότερων συνθηκών για βελτίωση της θέσης της. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο θεώρησης της πολιτικής, όπου η αναγκαιότητα να διατηρηθεί το κράτος σε έναν κόσμο αντικρουόμενων συμφερόντων και επιθυμίας για εξουσία φαντάζει όχι απλά επιτακτική, αλλά και μη δεδομένη, ο κυβερνήτης δεν είναι απαραίτητο να είναι καλός. Μπορεί να είναι δόλιος, να υποκρίνεται να δολοπλοκεί. *«Ένας ηγεμόνας ... πρέπει να είναι πανούργος σαν αλεπού και άγριος σαν λιοντάρι... σε ορισμένες περιπτώσεις πρέπει να είναι ανειλικρινής ... να είναι μέγας υποκριτής και απατεώνας»*<sup>235</sup>.

Είναι γεγονός ότι η σύγχρονη πολιτική σκέψη έλκει την καταγωγή της από το φλωρεντινό διπλωμάτη και στοχαστή, ο Edward Carr περιγράφοντας τις βάσεις του ρεαλισμού, υποστηρίζει ότι τα τρία βασικά αξιώματα που περιλαμβάνονται στο δόγμα του Machiavelli αποτελούν τις βάσεις της ρεαλιστικής φιλοσοφίας των Διεθνών Σχέσεων. Πρώτον, το ότι η ιστορία είναι μία ακολουθία αιτίων και αποτελεσμάτων. Δεύτερον ότι η θεωρία δε δημιουργεί (όπως υποθέτουν οι ουτοπιστές) πρακτική, αλλά πρακτική θεωρία. Και τρίτον, ότι η πολιτική δεν είναι (όπως υποστηρίζουν οι ουτοπιστές) μία λειτουργία της ηθικής, αλλά η ηθική της πολιτικής<sup>236</sup>.

Στην πορεία λοιπόν της ανθρωπότητας, από τότε που ο άνθρωπος άρχισε να οργανώνεται σε ομάδες-συλλογικότητες<sup>237</sup>, ο

<sup>235</sup> Μακιαβέλι, Ν., μετάφραση Καραχάλιου-Ζωγραφίδου, Ζ., εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1996, κεφ. XVIII, σ.σ. 109-110.

<sup>236</sup> Carr Edward, *Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων, Η εικοσαετής κρίση 1919-1939*, ό.π., σ. 102.

<sup>237</sup> Carr Edward, ό.π., σελ.139.

κοινωνικοπολιτικός χάρτης του πλανήτη έλαβε διάφορες μορφές, από τους αρχέγονους οικισμούς, τις πόλεις-κράτη, μεγάλα αυτοκρατορικά σχήματα, φέουδα έως και άλλες μορφές πολιτικής διακυβέρνησης που πρωταρχικό σκοπό είχαν να δημιουργήσουν συνθήκες τάξης και δικαιοσύνης, όπως τις εξέλαβαν κατά περίπτωση έτσι ώστε να καθίστανται βιώσιμες. Τους τέσσερις τελευταίους αιώνες η κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης αρχικά και μοναδική, από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα και μετέπειτα, είναι το κράτος.

### **3.4. Η δημιουργία του κράτους.**

Αναντίρρητα λίγες έννοιες παρουσιάζουν ένα τόσο ευρύ πεδίο αφαίρεσης και ταυτόχρονα η υλική τους υπόσταση γίνεται τόσο άμεσα και καθολικά αισθητή στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής όσο η έννοια κράτος. Το κράτος εμφανίζεται ως ιδέα, ως λογική αφαίρεση και «τεχνητή» κατασκευή, που βιώνεται όμως καθημερινά από τους πολίτες του στις επιμέρους υλικές εκδηλώσεις και συμβολικές δράσεις του. Δεν είναι ορατό και όμως γίνεται αντιληπτό τόσο από τους κυβερνώντες που θέτουν σε εφαρμογή και υλοποιούν την εξουσιαστική δύναμη, όσο και από τους κυβερνώμενους, που την υφίστανται. Δεν το βλέπει κανείς, το αντιλαμβάνεται όμως νοητικά. Άλλοτε πάλι το αισθάνεται. Το κράτος θεσπίζει τους νόμους, εξασφαλίζει καταναγκαστικά την εφαρμογή και τήρησή τους και απονέμει δικαιοσύνη. Προστατεύει και εγγυάται τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών, φροντίζει για την υγεία και την παιδεία τους, ελέγχει ή συντονίζει και προγραμματίζει την οικονομική δραστηριότητα της χώρας και εξασφαλίζει την κοινωνική ειρήνη, την ασφάλεια και την προαγωγή του γενικού συμφέροντος της χώρας. Το κράτος αποτελεί τη μορφή εκείνη της πολιτικής οργάνωσης που διαθέτει το «μονοπώλιο της νομιμοποιημένης βίας», όπως έχει ορίσει ο Γερμανός κοινωνιολόγος Μάξ Βέμπερ<sup>238</sup>.

<sup>238</sup> Μανιτάκης Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ 172-173.

Το κράτος-θεσμός συνώνυμο του κράτους-έθνους <sup>239</sup> αποτελεί τη νεότερη μορφή πολιτικής οργάνωσης των κοινωνιών. Αναδύθηκε, όπως προαναφέραμε, το 16<sup>ο</sup> και 17<sup>ο</sup> αιώνα, μέσα από τη διάλυση της φεουδαρχικής κοινωνίας και επικυρώθηκε ως η σύγχρονη μορφή κρατικής κυριαρχίας με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648. Η συνθήκη αυτή διαμόρφωσε το σύστημα των κυρίαρχων ανεξάρτητων κρατών, ως προαπαιτούμενο σταθερότητας και ειρήνης μεταξύ των ευρωπαϊκών αρχικά κρατών, από τα οποία και επεκτάθηκε στον υπόλοιπο κόσμο, φτάνοντας ως τις μέρες μας.

Οι νομικές σημασίες του όρου κράτος ποικίλλουν. Το κράτος-έθνος ως συνώνυμο του ανεξάρτητου έθνους που ενσωματώνει και συμβολίζει την εθνική ενότητα, συνοχή και ομοιογένεια. Το κράτος-μηχανισμός ως συνώνυμο της κρατικής εξουσίας που περιλαμβάνει όλους τους μηχανισμούς διακυβέρνησης, τη νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία. Το κράτος-υποκείμενο δικαίου είναι το κράτος που του απονέμεται μια ιδιαίτερη υποκειμενικότητα και διακριτή νομική προσωπικότητα. Μ' αυτόν τον τρόπο το κράτος καθίσταται αυτόνομος φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και εκφραστής της δικής του βούλησης (ξέχωρα από τη βούληση των φυσικών προσώπων που αποτελούν τα κρατικά όργανα) σε τοπικό (εντός της επικράτειάς του) αλλά και διεθνές επίπεδο<sup>240</sup>. Κομβικής σημασίας και σταθερό σημείο αναφοράς αποτελεί η Χομπσιανή θεωρία περί κράτους. Στο περίφημο έργο του «Λεβιάθαν», ο Hobbes υποστηρίζει ότι η ύπαρξη του κράτους είναι απαραίτητη προκειμένου να προασπίσει το φυσικό δίκαιο, δηλαδή τη δικαιοσύνη, τη ζωή, την κοινωνική ειρήνη από την έμφυτη ροπή των ανθρώπων για συσσώρευση ολοένα μεγαλύτερης δύναμης, ροπή που ενισχύει την τάση προς τη βία, την εχθρότητα και εν τέλει τον αλληλοαφανισμό.<sup>241</sup> Μια τέτοια κατάσταση οδηγεί, κατά το Hobbes, σε διαρκή πόλεμο και άρα οικονομική κατάρρευση και πλήρη αδυναμία

<sup>239</sup> Μανιτάκης Α, ό.π., σελ. 175.

<sup>240</sup> Μανιτάκης Α., ό.π., σελ. 176-179.

<sup>241</sup> Μ. Αγγελίδης, και Θ. Γκιούρας, (επιμ.), *Θεωρίες της Πολιτικής και του Κράτους: T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau, I. Kant, G.W.F. Hegel*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, , Αθήνα: Α. & Σ. Σαββάλας Α.Ε. Εκδοτική - Βιβλιοεμπορική, 2005, σελ. 18-19,

κοινωνικής οργάνωσης. Η θεώρηση του Hobbes μπορεί να περιγραφεί ως το τμήμα που καλείται να αποπληρώσει ο άνθρωπος όταν αποφασίσει ότι θέλει να συνεχίσει να ζει και μάλιστα χωρίς το φόβο ότι κάποιος, στο πλαίσιο της καθολικής ισότητας που επικρατεί, θα του επιτεθεί και θα του αφαιρέσει την ιδιοκτησία ή ακόμα και την ίδια του τη ζωή. Είναι αυτή η ανασφαλής περίοδος, η καλούμενη “φυσική κατάσταση”, η οποία οδηγεί στην παραχώρηση όλων των δικαιωμάτων του μελλοντικού μέλους της κοινότητας στο πρόσωπο του ενός, του κυρίαρχου - μονάρχη, αν και μπορεί να έχει τη μορφή του ενός, των λίγων ή των πολλών, ο οποίος επωμίζεται το καθήκον να μεριμνά για την ασφάλεια των υπηκόων του. Τούτος είναι, λοιπόν, ο τρόπος δημιουργίας του κράτους κατά τον Hobbes<sup>242</sup>.

Το κράτος, λοιπόν, προκύπτει ως αναγκαιότητα, προκειμένου να αποφευχθεί η οριακή αυτή κατάσταση, για την επιβίωση της ανθρωπότητας. Συνεπώς, το κράτος δομείται πάνω στην ανάγκη να υπερασπίζεται τους πολίτες του, τόσο από εξωτερικές απειλές όσο και από την εσωτερική αδικία και τους κινδύνους που προκύπτουν από τις μεταξύ των πολιτών σχέσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, της αναγκαιότητας, οι πολίτες συνεννοούνται και μεταφέρουν σε ένα άτομο ή μια συνέλευση όλη την εξουσία και την ισχύ που έχουν, προκειμένου οι επιμέρους «βουλήσεις» να μεταβιβαστούν σε μια βούληση. Στη Χομπσιανή θεωρία, το κράτος και η κυριαρχία του, προκύπτουν από την εντολή της πλειοψηφίας και τη μεταβίβαση της «αυτοκυβέρνησης» από τους πολλούς προς το ένα άτομο ή τη μία συνέλευση. Κατ’ ουσίαν το κράτος χτίζεται όχι απλά πάνω σε μια συμφωνία αλλά πάνω στην ένωση των «βουλήσεων».

Αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα πολιτικής οργάνωσης των κοινωνιών ο Locke υποστήριξε ότι το κράτος δομείται στην κοινή θέληση των ανθρώπων να ιδρύσουν ένα «πολιτικό σώμα», το κράτος, όπου η πλειοψηφία θέτει τους κανόνες και η μειοψηφία ακολουθεί.

---

<sup>242</sup> Χομπς Τ., Λεβιάθαν, Η Ύλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας, μτφ. Γρ.Πασχαλίδης – Αιμ.Μεταξόπουλος, εκδ. Γνώση, τ. Α, 1989.

Επιπρόσθετα, διατυπώνει ως κύρια αποστολή του κράτους την προστασία της ιδιοκτησίας, την ύπαρξη ανεξάρτητης δικαιοσύνης και την ικανότητά του να επιβάλλει ποινές<sup>243</sup> κάνοντας χρήση του μονοπωλίου της νόμιμης βίας του κράτους που διαθέτει.

Ο Rousseau, θεμελιώνοντας μια πιο ριζοσπαστική οπτική του κοινωνικού συμβολαίου, μεταφράζει το κοινωνικό συμβόλαιο ως το αποτέλεσμα της θέλησης των ανθρώπων να οργανωθούν προκειμένου να επιβιώσουν μέσα στο φυσικό περιβάλλον. Το κοινωνικό συμβόλαιο δημιουργεί την ενότητα εκείνη που υπερασπίζεται τα δικαιώματα κάθε ενός πολίτη, χωρίς όμως να περιορίζει την ελευθερία κανενός. Συνέπεια αυτής της μορφής κράτους είναι το δικαίωμα της επανάστασης απέναντι σε ένα τυχόν καταπιεστικό καθεστώς, το οποίο στερεί από τους πολίτες του την ελευθερία τους<sup>244</sup>.

Για τον Friedrich Hegel, το κράτος δημιουργείται από έναν λαό, ένα έθνος του οποίου οι μεταξύ των μελών σχέσεις διέπονται και διαπνέονται από το ήθος (*sittlichkeit*), δηλαδή τα ήθη, τους νόμους και θεσμούς της κοινωνίας και του πολιτισμού τους<sup>245</sup>. Ο Hegel δεν προβαίνει σε περιγραφές της προκοινωνικής κατάστασης – ενδεχομένως γιατί δεν πιστεύει ότι υφίσταται, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν μία τέτοια κατάσταση - αναζητώντας αρχικά μια υποθετική θεωρία και μια δικαιολογία στη συνέχεια ώστε να “εξηγήσει” το λόγο και την ανάγκη για τη μετατροπή της κατάστασης από προκοινωνική σε κοινωνική. Για τον , Hegel λοιπόν, το κράτος δεν αποτελεί απλώς μία “σύμβαση” αλλά την εφαρμογή σε πρακτικό - πολιτικό επίπεδο του “καθολικού πνεύματος”, στο βαθμό που αυτό έχει συνειδητοποιηθεί, έχει γίνει κτήμα της ανθρωπότητας. Το κράτος δεν αποτελεί μία ιδέα που δίνεται, επιβάλλεται έξωθεν αλλά αποτελεί έκφραση της ιστορικής ανάπτυξης και εκλαμβάνεται ως ο τύπος -

<sup>243</sup> Locke J., *Δύο Πραγματείες για την Κυβέρνηση*, Κεφάλαια VIII και IX, Εκδόσεις Γνώση, 1990.

<sup>244</sup> Rousseau J. J., *Το κοινωνικό Συμβόλαιο, Πρώτο Βιβλίο*, Κεφάλαια III- VIII, Εκδόσεις Πόλις, 2004.

<sup>245</sup> Pelczynski Z.A., *Hegel's political philosophy – problems & perspectives, a collection of new essays*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, σ. 6.

συγκεκριμένα ο μόνος – στον οποίο μπορεί να πραγματωθεί από το άτομο μία καθαρά λογική και ηθική πράξη.

Η εξεύρεση ενός περιεκτικού ορισμού του κράτους που να εκφράζει σήμερα το σύνολο του κρατικού φαινομένου και τις πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του δεν είναι εύκολη επιστημονικά. Ένας χρήσιμος ορισμός του κράτους είναι αυτός που δίνει ο Held: *«Κράτη είναι πολιτικές οργανώσεις, ξεχωριστά από κυβερνώντες όσο και από κυβερνώμενους, με υπέρτατη δικαιοδοσία, σε μια οριοθετημένη εδαφική επικράτεια, που υποστηρίζονται από την αξίωση της μονοπώλησης της καταναγκαστικής ισχύος και απολαμβάνουν ένα ελάχιστο επίπεδο υποστήριξης ή πίστης από τους πολίτες»*.<sup>246</sup>

Η Βεσφαλιανή κουλτούρα περί κρατικότητας και κυριαρχίας έγκειται σε πέντε βασικά χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται και στον πιο πάνω ορισμό του Held για το κράτος: στο έδαφος, στην αναγνώριση, στην αυτονομία ως προς εξωτερικές παρεμβάσεις, στον έλεγχο των συνόρων και στη νομιμοποίηση που αποτυπώθηκε ως το μονοπώλιο της βίας από το κράτος στο εσωτερικό του<sup>247</sup>.

### **3.5. Κρατική κυριαρχία.**

Η ειρήνη της Βεσφαλίας, με την οποία τερματίσθηκε ο Τριακονταετής πόλεμος, θεωρείται το ορόσημο της δημιουργίας του σύγχρονου διεθνούς συστήματος κυρίαρχων κρατών. Οι συμφωνίες με τις οποίες τερματίσθηκε ο εν λόγω πόλεμος απλά τυποποίησαν την πολιτική-εδαφική τάξη που είχε διαμορφωθεί και είχε τις ρίζες τις στις ελεύθερες πόλεις του Μεσαίωνα και στην αρχή "*cuius regio eius religio*" (όποιου η επικράτεια, αυτού η θρησκεία), όπως είχε κατοχυρωθεί, στην Συνθήκη του Augsburg του 1555. Επίσης, και οι ιδέες του Bodin (1576) περί κρατικής κυριαρχίας που πηγάζει από την απόλυτη εξουσία του βασιλέα εντός της επικράτειας του, επηρέασαν την διαμόρφωση της

<sup>246</sup> Held D., *Η εξέλιξη του σύγχρονου κράτους*, στο Hall St., Gieben B., (επιμ.) Η διαμόρφωσή της Νεωτερικότητας, Σαββάλας, Αθήνα, 2003, σελ .137.

<sup>247</sup> Inoguchi T. and Bacon P., *Sovereignties: Westphalian, liberal and anti-utopian*, International Relations of the Asia-Pacific, 1, Vol. 1, No. 2, 2001, pp. 285-304, σελ. 285-288.

έννοιας της κυριαρχίας<sup>248</sup>. Η λατινική χριστιανοσύνη ήταν μία πολιτική και θρησκευτική κοινότητα που περιελάμβανε όλα τα κοινωνικά στρώματα της Ευρώπης και προσέδιδε μία ελάχιστη ενότητα και συνοχή στους ευρωπαϊκούς πληθυσμούς, ανεξαρτήτως γλώσσας και πατρίδας. Η αποτυχία του συμβουλίου της Βασιλείας του 1449 και το διπλό σοκ της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης διέσπασαν την πολιτική ενότητα της *Respublica Christiana* και ανέδειξαν την ηθική του κρατικού συμφέροντος (*raison d'etat*)<sup>249</sup>. Έτσι, η θρησκεία και ο ηγεμόνας, αποτελούσαν τις δύο αρχικές όψεις της κυριαρχίας στο μοντέλο της Βεσφαλίας.

Τα κυρίαρχα κράτη που σχηματίσθηκαν, είχαν πια τη χαρακτηριστική ιδιότητα άσκησης αποκλειστικής εξουσίας σε μία προσδιορισμένη γεωγραφική έκταση. Το μοντέλο της Βεσφαλίας βασιζόνταν λοιπόν στην αυτονομία και την εδαφική επικράτεια. Σε αυτές τις αρχές στηρίχθηκε η οργάνωση των διακριτών συλλογικών οντοτήτων, των κρατών<sup>250</sup>. Οι συνθήκες του 1648 προέβλεπαν ότι καμία υπερεθνική εξουσία δεν θα επεμβαίνει στο εσωτερικό των κρατών και πως η κυβέρνηση καθενός από αυτά θα έχει το μονοπώλιο άσκησης νομιμοποιημένης βίας εντός της επικράτειας του. Επίσης, μειονότητες και άλλες παρόμοιες συλλογικές οντότητες δεν θα είχαν το δικαίωμα διεθνούς εκπροσώπησης και νομικά όλα τα κράτη θα ήσαν ισότιμα. Μιλήσαμε ήδη για την κυριαρχία, τη *summa potestas*<sup>251</sup> του κράτους, ιδιότητα που αποτελεί το θεμελιακό του γνώρισμα, και βάση ολόκληρου του συστήματος του διεθνούς δικαίου. Το άρθρο 2 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ <sup>252</sup>, ορίζει ότι «ο Οργανισμός βασίζεται στην αρχή της

<sup>248</sup> Alexander Murphy: «The sovereign state system as political-territorial ideal: historical and contemporary considerations»), στο Th. J. Biersteker, C. Weber (editors): *State sovereignty as social contract*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, σελ.84-85

<sup>249</sup> Robert Jackson, *Sovereignty in world politics: A glance at the conceptual and historical landscapes* (Political Studies, vol. XLVII 1999), σελ.437-438.

<sup>250</sup> Stephen Krasner: «Compromising Westphalia», (International Security, vol. 20. no 3. Winter 1995.-96), p..115.

<sup>251</sup> *summa potestas* : η ύψιστη εξουσία.

<sup>252</sup> Ήφαιστος Π., *Θεωρία διεθνούς και ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Ποιότητα Αθήνα. 1999. σελ. 36, υποσημ. 47. «Ο Οργανισμός βασίζεται στην αρχή της κυρίαρχης



*κυριαρχίας ισότητας όλων των Μελών του*». Επομένως, όλα τα κράτη είναι από νομική άποψη ίσα μεταξύ τους, έχοντας τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις, πράγμα που οπωσδήποτε ευνοεί τα μικρά και αδύνατα κράτη σε σχέση με τα μεγαλύτερα και ισχυρότερα.

Η κυριαρχία εφαρμόζεται τόσο στο εσωτερικό του κράτους όσο και στις διεθνείς του σχέσεις. Στο εσωτερικό πεδίο ισοδυναμεί με το δικαίωμα κάθε κράτους να αυτοκυβέρνητοι, επιλέγοντας με απόλυτη ελευθερία το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό του καθεστώς. Κάθε κράτος επομένως, ως υπέρτατη αρχή, έχει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, μέσα στην επικράτεια του πληρότητα και αποκλειστικότητα αρμοδιότητας. Το δικαίωμα αυτό, που έχει θετικό περιεχόμενο, προστατεύεται από την κλασική αρχή του διεθνούς δικαίου που επιτάσσει τη μη ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών.<sup>253</sup> Ο Stephen Krasner στο βιβλίο του: *“Sovereignty, Organized Hypocrisy”*, αναφέρεται στην έννοια της κυριαρχίας λέγοντας πως σημαίνει την *«επίσημη οργάνωση πολιτικής αρχής μέσα σε ένα κράτος και την ικανότητα των δημοσίων αρχών αυτού για αποτελεσματικό έλεγχο πάνω στην πρώτη»*.<sup>254</sup> Πιο συγκεκριμένα διακρίνει τέσσερις τύπους κυριαρχίας: α) διεθνής νομική κυριαρχία, β) βεσφαλιανή κυριαρχία, γ) εσωτερική κυριαρχία και δ) κυριαρχία αλληλεξάρτησης. Επικεντρώνοντας την προσοχή στους δύο πρώτους επισημαίνει ότι η διεθνής νομική κυριαρχία αναφέρεται σε πρακτικές που συνδέονται με την αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ εδαφικών οντοτήτων οι οποίες διαθέτουν δικαιοδοτική ανεξαρτησία, ενώ η βεσφαλιανή κυριαρχία βασίζεται στην εδαφικότητα και στη μη επέμβαση. Στη συνέχεια διακρίνει τέσσερις τύπους παράκαμψης της κυριαρχίας: α) τη σύμβαση, β) το συμβόλαιο, γ) τον

---

ισότητας όλων των Μελών του». Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, Κεφ 1, Άρθρο 2 Παρ.1.

<sup>253</sup> «Καμιά διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα δίνει στα Ηνωμένα Έθνη το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε ζητήματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους και δε θα αναγκάζει τα Μέλη να υποβάλλουν τέτοια θέματα για ρύθμιση σύμφωνα με τους όρους αυτού του Χάρτη. Η αρχή όμως αυτή δεν πρέπει να εμποδίζει την εφαρμογή των εξαναγκαστικών μέτρων που προβλέπονται από το Κεφάλαιο 7». Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, Κεφ 1, Άρθρο 2 Παρ.7.

<sup>254</sup> Krasner Stephen, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, Princeton University Press, 1999.

εξαναγκασμό και δ) την επιβολή. Τονίζει ότι οι ηγέτες των κρατικών δρώντων κάνουν τις επιλογές τους με βάση τη λογική των αναμενόμενων συνεπειών, διότι στο διεθνές περιβάλλον οι κανόνες είναι λιγότερο ασφυκτικοί. Η κατανομή ισχύος και τα συμφέροντα καθοδηγούν σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά τους. Ο θεσμός της κυριαρχίας είναι μεν ανθεκτικός, αλλά απολαμβάνει χαμηλή θεσμοποίηση διότι οι θεσμοί δεν είναι ποτέ απολύτως εμπεδωμένοι στο διεθνές σύστημα<sup>255</sup>.

Στις διεθνείς σχέσεις η κυριαρχία, που εννοιολογικά ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ανεξαρτησία<sup>256</sup>, έχει αρνητικό περιεχόμενο, σημαίνει την έλλειψη ανώτερης κεντρικής αρχής έναντι των κρατών, καθώς και έλλειψη κάθε σχέσης υποταγής ή εξάρτησης ενός κράτους από άλλο. Η κυριαρχία επομένως οδηγεί στην παντοδυναμία του κράτους αφού θεσμικά τίποτα δεν υπάρχει πάνω απ' αυτό, εκτός βέβαια από τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου που εκείνες βασική τους μέριμνα αποτελεί η προάσπιση της. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η κυριαρχία δεν έχει την έννοια της ανεξέλεγκτης ελευθερίας, της ασυδοσίας, αλλά αντίθετα διέπεται και αυτή από το δίκαιο. Πράγματι, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι τα δικαιώματα των κρατών πηγάζουν από το διεθνές δίκαιο, οριοθετούνται και προστατεύονται απ' αυτό. Εγγύηση συνεπώς για τα κράτη και τα δικαιώματά τους, περιλαμβανομένης και της κυρίαρχης ιδιότητάς τους, είναι σε τελευταία ανάλυση ο σεβασμός του διεθνούς δικαίου.

<sup>255</sup> Ο συγγραφέας επικεντρώνεται στην έννοια της Βεσφαλιανής κυριαρχίας. Τα κράτη μέσα σε ένα διεθνές σύστημα που χαρακτηρίζεται από πολλούς και αντιφατικούς κανόνες συχνά ακολουθούν μια πολιτική λογική υπολογισμού των συνεπειών και όχι των ορθών πράξεων δρώντας έτσι με τρόπο που περιορίζει την κυριαρχία τεκμηριώνοντας τον τίτλο «οργανωμένη υποκρισία». Η αυτονομία αποτελεί τον πυρήνα της Βεσφαλιανής κυριαρχίας και περιορίζεται με αρκετούς τρόπους όπως οι συνθήκες, τα συμβόλαια, ο εξαναγκασμός και η επιβολή. Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press, 1999, ιδιαίτερα τα κεφάλαια 1 - 2.

<sup>256</sup> Στη θεωρία καταβλήθηκαν προσπάθειες για την αντικατάσταση της απόλυτης έννοιας της κυριαρχίας από τη μετριοπαθέστερη της ανεξαρτησίας (βλ. π.χ. Ch. Rousseau, *Droit international public*. Paris 1953, σ. 90), χωρίς όμως επιτυχία. Από αρκετό όμως χρόνο οι δυο όροι χρησιμοποιούνται συνωνυμικά. Στη γνωστή υπόθεση της νήσου Palraas, ο διαιτητής Max Huber αναφέρει ρητά ότι «η κυριαρχία στις σχέσεις μεταξύ κρατών εκφράζει την ανεξαρτησία τους» (R.S.A., Vol. II σ. 838). Οικονομίδης, Κωνσταντίνος Π., *Δημόσιο διεθνές δίκαιο*, τ. Α', Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1990, σελ 97—98.

Η κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος επομένως καθόρισε την πρωτοκαθεδρία του κράτους ως κύρια θεσμική και λειτουργική μονάδα του διεθνούς συστήματος. Τα κράτη είναι κυρίαρχα και αυτόνομα και διατηρούν τους δικούς τους νόμους και το δικό τους σύστημα διανεμητικής δικαιοσύνης. Κάθε κυρίαρχη οντότητα δημιουργεί τους νόμους της και είναι υπόλογος σε αυτούς ενώ αποφασίζει για τα θέματα τόσο σε εσωτερικό επίπεδο όσο και σε διεθνές καθώς και ως προς τα ζωτικά της συμφέροντα. Το κράτος σε κάθε περίπτωση είναι η μόνη μονάδα που έχει το μονοπώλιο της άσκησης βίας, η οποία και νομιμοποιείται στα πλαίσια της ενδοκρατικής τάξης υπό την προϋπόθεση ότι το μονοπώλιο στην άσκηση βίας θα πρέπει να είναι ταυτόχρονα αποτελεσματικό και νόμιμο.<sup>257</sup> Ο Robert Gilpin σημειώνει πως βασικό σημείο αναφοράς για το διεθνές σύστημα είναι η πρωτοκαθεδρία του κράτους και η κυριαρχία-ανεξαρτησία αυτού. Κάθε μονάδα του διεθνούς χώρου επιδιώκει να διατηρεί την ανεξαρτησία της και την αυτονομία της γεγονός που συνδέεται άμεσα και με την ύπαρξη της διεθνούς αναρχίας. Όπως τονίζει ο Παναγιώτης Ήφαιστος *«η διεθνής αναρχία και η κρατική κυριαρχία σχετίζονται άμεσα και ζωτικά με τις δυνατότητες, τα προβλήματα και τα διλήμματα κανονιστικής ανάπτυξης του διεθνούς χώρου, τον ρόλο των διεθνών οργανισμών, τα όρια και τους περιορισμούς του ισχύοντος διεθνούς δικαίου»*<sup>258</sup>. Η κυριαρχία δε σημαίνει αυτόματα τη μη δέσμευση του κράτους σε αρχές και διατάξεις του διεθνούς δικαίου. Αντιθέτως, το άρθρο 2 παράγραφος 7, του κεφαλαίου I του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ υπαγορεύει την αυτονομία, ανεξαρτησία και συνεπώς την κυριαρχία των κρατών. Έτσι η κρατική κυριαρχία συνεπάγεται δύο κύριες αρχές, αυτές της διακρατικής ισοτιμίας και της μη επέμβασης. Είναι δηλαδή *«το διακρατικό καθεστώς το οποίο προσφέρει τη δυνατότητα ελάχιστης ρύθμισης στις σχέσεις μεταξύ των μονάδων του άναρχου διεθνούς συστήματος»*<sup>259</sup>.

<sup>257</sup> Krasner Stephen, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley, University of California Press, 1985, σελ. 28.

<sup>258</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατική: κυριαρχίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σελ.173.

<sup>259</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, ό.π., σελ.261

Αμέσως μετά θα εξετάσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά, του συνεπαγόμενου αποτελέσματος της κρατικής κυριαρχίας, της διεθνούς αναρχίας.

### **3.6. Ο κυρίαρχος ρόλος της αναρχίας.**

Η διττή έννοια της κρατικής κυριαρχίας δημιουργεί ένα αφετηριακό σημείο σχετικά με τη φύση του διεθνούς συστήματος και την εξέταση των διεθνών ζητημάτων, είναι η διαπίστωση της έλλειψης μιας οργανωμένης αρχής και εξουσίας η οποία θα ρυθμίζει τη δράση των κρατών και τις μεταξύ τους σχέσεις αποτελώντας την οργανωτικά αρχή του Διεθνούς Συστήματος. Η διεθνής αναρχία, παρεπόμενο της απουσίας μιας παγκόσμιας κανονιστικής εξουσίας, είναι η κυρίαρχη οργανωτική αρχή του συστήματος. Η χρήση του όρου αναρχία σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να συγχέεται με την αταξία και το χάος ή με μια υποθετική κατάσταση της φύσης όπου θα κυριαρχούσε ο πόλεμος μεταξύ όλων των κρατών. Αντίθετα αναφερόμαστε στην απουσία μιας υπερκρατικής αρχής, δηλαδή μιας κυβέρνησης που θα διαθέτει την εκτελεστική εξουσία για τη χρήση νομιμοποιημένης βίας και την απονομή δικαιοσύνης στο διεθνή χώρο.<sup>260</sup> Η κατάσταση αυτή, η απουσία παγκόσμιας ρυθμιστικής αρχής, οφείλεται στην υπαρκτική ετερότητα μεταξύ των συλλογικών οντοτήτων που απαρτίζουν το διεθνές σύστημα». <sup>261</sup> Όπως τονίζεται από τον Παναγιώτη Ήφαιστο: *«το γεγονός ότι απουσιάζει μια παγκόσμια ρυθμιστική αρχή οφείλεται στην υπαρκτική ετερότητα μεταξύ των συλλογικών οντοτήτων που απαρτίζουν το διεθνές σύστημα»*<sup>262</sup>. Τα κράτη ρυθμίζουν τις κινήσεις και δράσεις τους με γνώμονα τις δικές τους αρχές και ταυτόχρονα δεν δέχονται καμία άλλη αρχή υπεράνω αυτών. Έτσι η κρατική κυριαρχία, και ο συνεπαγόμενος πολιτικός κατακερματισμός είναι το βασικό χαρακτηριστικό των κρατών

<sup>260</sup> Για εκτενή ανάλυση του ζητήματος της διεθνούς διανεμητικής δικαιοσύνης και το πώς αυτό οροθετείται από την ρεαλιστική και φιλελεύθερη θεωρία βλέπε Π. Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, σ.σ.251-257.

<sup>261</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 1999, σελ.177

<sup>262</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 1999, σελ.177

και διαφοροποιεί μαζί με την διεθνή αναρχία την ενδοκρατική με τη διακρατική τάξη πραγμάτων. Σε αντιδιαστολή με το εσωτερικό σύστημα των κρατών το οποίο είναι ιεραρχικό, δηλαδή η ισχύς και η εξουσία ασκείται μέσω νομιμοποιημένων και υποχρεωτικών πολιτικών και νομοθετικών διαδικασιών, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο λόγω της απουσίας μιας παγκόσμιας κανονιστικής εξουσίας που θα επέφερε τον μετριασμό ή την εξάλειψη, όπως αναφέρει ο Π. Ήφαιστος, του «Διεθνούς Προβλήματος» και του «Θουκυδίδειου Αδιεξόδου»<sup>263</sup>.

Στην ίδια συλλογιστική ο R. Aron παρατηρεί ότι: « όλα τα Διεθνή Συστήματα είναι αναρχικά, με την στενή έννοια του όρου: δεν υπόκειται σε καμία αρχή. Από τη στιγμή που θα αναγνωριστεί μια αρχή, οι πολιτικές μονάδες θα στερηθούν τις κυριαρχικές τους αρχές αυτονομία, ανεξαρτησία, ελευθερία λήψης αποφάσεων»<sup>264</sup>. Η απουσία μιας κυβέρνησης των κυβερνήσεων ή οποία θα ασκεί υποχρεωτική δικαιοδοσία στις συμπεριφορές των κρατικών δρώντων, καθιερώνει την αρχή της κυριαρχίας ως αναφαίρετο δικαίωμα μεταξύ όλων των μονάδων του συστήματος<sup>265</sup>. Συνακόλουθα η κεντρική προβληματική της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, αναφορικά με το στοιχείο εκείνο (κυβέρνηση ή εξουσία) που απουσιάζει από το σύστημα και το καθιστά άναρχο<sup>266</sup>, αδυνατεί να υπεισέλθει σε κοινά αποδεκτές διαδικασίες προσδιορισμού

<sup>263</sup> Και οι δύο έννοιες ανήκουν στον Καθηγητή Π. Ήφαιστο «(..). Το «διεθνές πρόβλημα» κατά κύριο λόγο οφείλεται στο γεγονός ότι απουσιάζουν εκείνες οι νομιμοποιητικές κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις δημιουργίας και ανάπτυξης ενός βιώσιμου και αποτελεσματικού κανονιστικού συστήματος στο παγκόσμιο επίπεδο. Στο προτσές του κανονιστικού γίγνεσθαι στον παγκόσμιο χώρο οι αξιώσεις ισχύος και οι αποφάσεις κανονιστικής δόμησης εντάσσονται σε μια πολύ διαφορετική λογική απ' ότι στην ενδοκρατική τάξη πραγμάτων». απότοκο της υπαρκτικής κοινωνικής ετερότητας των κρατών» Βλ Παναγιώτη Ήφαιστο, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, σ.σ. 66 & 108. Ως Θουκυδίδειο αδιέξοδο «[...] αναφέρεται στην απουσία παγκόσμιας κοινωνίας, στο γεγονός του πολιτειακού κατακερματισμού, στο γεγονός πως οι συλλογικές οντότητες είναι άνιστου μεγέθους, ισχύος και άνισης ανάπτυξης, στο γεγονός πως μια έκαστη συλλογική οντότητα αγωνίζεται αενάως για αυτονομία-ανεξαρτησία και κυριαρχία και στο γεγονός πως κατ' αυτό τον τρόπο προκαλείται μια αέναη διεθνής αναρχία» Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, ό.π., σελ. 71-93.

<sup>264</sup> Aron R., *The Anarchical Order of Power*, *Daedalus* Vol. 95, No. 2, Conditions of World Order (Spring, 1966), pp. 479-502. σελ.483.

<sup>265</sup> B.Buzan, R.Little, C.Jones, *The Logic of Anarchy: Neorealism and Structural Realism*, New York: Columbia University Press, 1993, σελ. 39

<sup>266</sup> Βλέπε, H. Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations", στο David A. Baldwin,(ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, σ.σ.144-153.

απολήγοντας σε συμφωνία. Ο λόγος συνίσταται στις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις όσον αφορά τα συστατικά στοιχεία του Συστήματος<sup>267</sup>, του λειτουργικού ρόλου της Δομής του-δηλαδή του τρόπου που επιδρά στις εξωτερικές δράσεις των κρατών και των κεντρικών προσδιοριστικών της στοιχείων-όπως είναι η κατανομή ισχύος μεταξύ των μονάδων του Συστήματος. Προς επίρρωση της παρατήρησης μας ο M. Wight αναφέρει ότι: « *Η αναρχία είναι το χαρακτηριστικό που διαχωρίζει τη διεθνή πολιτική από τη συνήθη πολιτική. Η μελέτη της διεθνούς πολιτικής προϋποθέτει την απουσία ενός συστήματος διακυβέρνησης, όπως η μελέτη της εσωτερικής πολιτικής προϋποθέτει την ύπαρξη ενός τέτοιου συστήματος. Οι εξειδικεύσεις είναι απαραίτητες: υπάρχει ένα σύστημα διεθνούς δικαίου και υπάρχουν διεθνείς θεσμοί που τροποποιούν ή συμπληρώνουν τα έργα της πολιτικής δυνάμεων. Συλλήβδην όμως μπορούμε να πούμε ότι ενώ στην εξωτερική πολιτική η άμιλλα για την ισχύ κυβερνάται και περιβάλλεται από το πλαίσιο του δικαίου και των θεσμών, στη διεθνή πολιτική το δίκαιο και οι θεσμοί κυβερνώνται και περιβάλλονται από την άμιλλα για την ισχύ. Αυτός είναι πράγματι ο λόγος που καλούμε τη διεθνή πολιτική κατ' εξοχήν "πολιτική δυνάμεων"*»<sup>268</sup>.

Οδηγούμαστε λοιπόν στο αέναο πρόβλημα του Θουκυδίδειου αδιεξόδου, δηλαδή στην απουσία παγκόσμιας κοινωνίας, στην υπαρκτική κοινωνικό-πολιτική ετερότητα των κρατών και στην μη νομιμοποιημένη χρήση της ισχύος εντός του Διεθνούς Συστήματος, απότοκο του δίπολου διεθνής αναρχία- κρατική κυριαρχία, γεγονός που παρωθεί τον Kenneth Waltz να συνδέσει την διεθνή αναρχία με την απουσία μιας παγκόσμιας κυβέρνησης, που θα κατέχει το μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης βίας, διαθέτοντας ικανούς και αξιόπιστους ελεγκτικούς –περιοριστικούς μηχανισμούς έναντι των άνομων δράσεων των αναθεωρητικών κρατών του συστήματος<sup>269</sup>.

<sup>267</sup> Για μια περιεκτική-συγκριτική ανάλυση των προσδιοριστικών μεταβλητών του Διεθνούς Συστήματος υπό των πλαίσιο των φιλελεύθερων και των ρεαλιστικών θεωρητικών ρευμάτων, βλέπε M.Hollis and St. Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford, Clarendon Press, 1990, σ.σ. 92-99.

<sup>268</sup> Wight M., *Πολιτική Δυνάμεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Ειρήνη, 1994, σελ. 97.

<sup>269</sup> Waltz K., *Theory of International Politics*, ό.π.,σ.σ. 103-104.

Η έλλειψη μιας κοινής αρχής, συνεπαγόμενα, δημιουργεί έντονα το αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας. Τα κράτη προσπαθώντας να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους προβαίνουν σε κινήσεις που πολλές φορές εκλαμβάνονται ως απειλητικές από τα άλλα κράτη. Μέσα στον ανταγωνισμό που επικρατεί στο διεθνές περιβάλλον αυτή η ανασφάλεια και η μη απόλυτη γνώση των προθέσεων των άλλων οδηγεί σε διλήμματα ασφαλείας. Έτσι τα κράτη φοβούνται το ένα το άλλο και αντιμετωπίζουν κάθε κίνηση με καχυποψία. Από τη μεριά μιας δύναμης όλες οι υπόλοιπες είναι εν δυνάμει αντίπαλες, με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη ανάμεσά σε αυτές να είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη. Η βάση αυτού του φόβου όπως σημειώνει ο John Mearsheimer είναι πως: *«εφόσον μια μεγάλη δύναμη έχει την ικανότητα αλλά και το κίνητρο πολλές φορές να επιτεθεί σε κάποια άλλη ή ακόμη και να επιδείξει κάποιες επιθετικές προθέσεις, κάθε κράτος που εξορισμού επιδιώκει την επιβίωσή του θα πρέπει τουλάχιστον να είναι καχύποπτο και συγκρατημένο ως προς την ένδειξη εμπιστοσύνης. Προσθέτοντας σε αυτό και την απουσία ρυθμιστικής αρχής, στην οποία τα κράτη θα μπορούσαν να απευθυνθούν, ο φόβος γίνεται εντονότερος»*.<sup>270</sup>

Ως αποτέλεσμα του ανωτέρω φόβου αναμένεται να μην υπάρχει συνεργασία. Ο Joseph Grieco επισημαίνει πως για την ρεαλιστική σχολή σκέψης: *«η διεθνής αναρχία συνεπάγεται τον ανταγωνισμό και τη σύγκρουση ανάμεσα στα κράτη και περιορίζει τη θέλησή τους για συνεργασία ακόμα και όταν μοιράζονται κοινά συμφέροντα»*.<sup>271</sup> Αν και η παραπάνω διαπίστωση ισχύει, σχετικά με τη συνεργασία που παρατηρείται σε κάποιες περιπτώσεις την απάντηση δίνει ο Steve Weber σημειώνοντας πως: *«αν και η αναρχία δεν κάνει τη συνεργασία αδύνατη, κάθε συνεργασία που προκύπτει υπό αυτές τις συνθήκες αναμένεται να είναι ασημαντή, ισχνή, ασταθής και περιορισμένη σε θέματα περιφερειακής*

<sup>270</sup> Mearsheimer J. John, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, London, 2001, σελ.32.

<sup>271</sup> Grieco Joseph, *«Anarchy and the Limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism»*, *International Organization*, Vol.42, No.3( Summer 1988), σελ.485

*σημασίας*».<sup>272</sup> Σχετικά με τη διεθνή συνεργασία λοιπόν, υπάρχουν δύο εμπόδια στο διεθνές σύστημα. Το πρώτο είναι η ανησυχία των κρατών σχετικά με την εξαπάτηση που μπορεί να υποστούν και το δεύτερο η ανησυχία για την απόκτηση σχετικών κερδών από τα άλλα κράτη παρά τα κοινά τους συμφέροντα, με άλλα λόγια ο φόβος για εκκίνηση διαδικασιών άνισης ανάπτυξης. Είναι πολύ πιθανό ακόμη και μέσα σε μια επιτυχή και κερδοφόρα συνεργασία ανάμεσα σε δύο ή και περισσότερα κράτη να διακοπεί η συνεργασία τους επειδή το ένα τουλάχιστον από αυτά κερδίζει περισσότερα σε σχέση με τα άλλα. Κάθε κέρδος που μπορεί να έχει ένα κράτος μπορεί να το καταστήσει από σημερινό συνεργάτη και φίλο σε μελλοντικό εχθρό. Σχετικά με το διεθνές σύστημα, η ύπαρξη της διεθνούς αναρχίας δείχνει την ποικιλία διαφορετικών δρόμων. Το ζήτημα που προκύπτει είναι πως εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος υπάρχουν κράτη άνιση ισχύος τα οποία δραστηριοποιούνται σε ένα φάσμα που εμπεριέχει τη συνεργασία σε πολλούς τομείς, τον ανταγωνισμό σε άλλους καθώς και λιγότερο συχνά άλλα όχι σπάνια τη σύγκρουση. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο R. Gilpin: *«η άνιση ανάπτυξη είναι ο δομικός παράγοντας που οδηγεί στον πόλεμο ενώ η διεθνής αναρχία ο καταλύτης που κατευθύνει το σύστημα προς αυτόν»*.<sup>273</sup>

Η διεθνής αναρχία προσδίδει μια άλλη διάσταση στο ζήτημα της άνισης κατανομής ισχύος μεταξύ των κρατών, ενώ τα κράτη, στο εσωτερικό τους, είναι εφοδιασμένα με θεσμούς αναδιανομής πλούτου και απονομής δικαιοσύνης, στο παγκόσμιο στερέωμα δε υπάρχει ανάλογης μορφής κανονιστική ανάπτυξη. Καθώς λοιπόν κράτη όλων των βαθμίδων ισχύος συνυπάρχουν υπό καθεστώς αναρχίας ο ισχυρός και ο αδύναμος συνδιαλέγονται επί αυτής της βάσης. Ο Θουκυδίδης στον Πελοποννησιακό Πόλεμο εισάγει για πρώτη φορά την έννοια της ανισότητας αυτής όταν τονίζει πως ο ισχυρός υπερέχει του αδυνάτου και επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του ενώ ο αδύναμος, υποχωρεί και

<sup>272</sup> Weber Steve, *«Realism, Detente and Nuclear Weapons»*, International Organization, Vol.44, No 1 (Winter,1990), σελ.58

<sup>273</sup> Gilpin R, *Πόλεμος και Αλλαγή*, ό.π., σελ. 165.



προσαρμόζεται. Συνεπώς, ο ισχυρός καθορίζει τους κανόνες και τα δικαιώματα των υπολοίπων δρώντων<sup>274</sup> και υπό αυτές τις συνθήκες είναι σε θέση να ασκήσει ηγεμονία επί των αδυνάτων. Υπό καθεστώς αναρχίας τα κράτη λειτουργούν ανταγωνιστικά γεγονός που θέτει διαρκώς σε δοκιμασία τη Διεθνή Τάξη. Η Ηγεμονία, στο διεθνές σύστημα, εμφανίζεται ως η κατάσταση εκείνη που θα μειώσει τα προβλήματα που προκύπτουν από τον άναρχο χαρακτήρα του συστήματος και από την ανάγκη διατήρησης της τάξης.

### **3.7. Οι λειτουργίες και οι συνέπειες της κρατικής κυριαρχίας.**

Με βάση αυτήν την ιστορική απαρχή οι συλλογικές οντότητες σχημάτισαν το σημερινό διεθνές σύστημα κρατών, υπό το καθεστώς οργάνωσης της κρατικής κυριαρχίας και της συνεπαγόμενης διεθνούς αναρχίας, που αναφέρεται στην απουσία υπερκρατικής ρυθμιστικής εξουσίας των σχέσεων μεταξύ των κρατών<sup>275</sup>. Ο πόλεμος μπορεί, να τερματίσθηκε στο εσωτερικό των κρατών αλλά το πρόβλημα του πολέμου μετατέθηκε στο διεθνές επίπεδο<sup>276</sup>.

Η ακριβής έννοια της κυριαρχίας δεν είναι μονοδιάστατη, αλλά όπως αναλύσαμε, εξαρτάται κάθε φορά από το συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται<sup>277</sup>. Ωστόσο, η κρατική κυριαρχία παρέχει ένα πλαίσιο ελάχιστης συμφωνίας για την διεθνή τάξη του άναρχου διακρατικού συστήματος και προάγει την αρχή της ισότητας των κυρίαρχων κρατών και της μη επέμβασης. Όπως να αναφέρει ο Bull η διεθνής τάξη έχει ένα τελείως διαφορετικό περιεχόμενο από την ενδοκρατική, την ταυτίζει με την τάξη μεταξύ των κρατών<sup>278</sup>. Αν αυτές οι αρχές γίνονταν απόλυτα σεβαστές, τότε αυτομάτως θα επιτυγχάνονταν

<sup>274</sup> Aron Raymond, «*The Anarchical Order of Power*», Daedalus, Vol.124, 1995, σελ.499.

<sup>275</sup> Arend Lijphart: «*The structure of the theoretical revolution in international relations*» (International Studies Quarterly, vol. 18, no 1, March 1974), σελ. 44.

<sup>276</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας* Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001, σελ. 145.

<sup>277</sup> Stephen Krasner: «*Compromising Westphalia*», *ibid*, σελ. 121.

<sup>278</sup> Το εν λόγω ζήτημα αναλύεται διεξοδικά απο τον Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2001.

ένα ιδανικό σύστημα συλλογικής ασφαλείας<sup>279</sup>. Όμως η διεθνής τάξη είναι ατελής, δεν υπάρχει μία υπερκρατική ρυθμιστική εξουσία που να επιλύει ειρηνικά τις συγκρούσεις. Έτσι, τα διλήμματα ασφαλείας και η άνιση ανάπτυξη που τα προκαλούν συνεπάγονται τη σύγκρουση μεταξύ των κρατών που επιδιώκουν την μεγιστοποίηση της ασφάλειας τους, ώστε να μην είναι τα θύματα των επόμενων εσωτερικών ανακατανομών που θα συντελεστούν στο διεθνές σύστημα. Η κυριαρχία λοιπόν ως έννοια και ως ρυθμιστική αρχή των διακρατικών σχέσεων αντικατοπτρίζει την ύπαρξη ξεχωριστών συλλογικών οντοτήτων και αποτρέπει το χάος που θα προέκυπτε από έναν «πόλεμο όλων εναντίον όλων». Αποτελεί το βασικό νομικό εργαλείο των μη αναθεωρητικών κρατών, στον διαχρονικό αγώνα μεταξύ ηγεμονικών και μή ηγεμονικών πολιτικών οντοτήτων και στους νεότερους χρόνους μεταξύ κρατών. Γύρω από την έννοια της κρατικής κυριαρχίας περιστρέφεται και αναπτύσσεται το δημόσιο διεθνές δίκαιο, που παρέχει μία ελάχιστη ρύθμιση του άναρχου διεθνούς συστήματος και διαμορφώνεται η βάση της αλληλεπίδρασης και των συναλλαγών μεταξύ των κρατών. Επιπλέον, η κυριαρχία αποτελεί το κριτήριο ένταξης μίας συλλογικής οντότητας στο σύστημα κρατών, ως συνέπεια της άσκησης του δικαιώματος της εσωτερικής της αυτοδιάθεσης<sup>280</sup>.

Το παραδοσιακό παράδειγμα των διεθνών σχέσεων περιστρέφεται γύρω από τις έννοιες της κυριαρχίας και της λογικής της συνέπειας, της διεθνούς αναρχίας<sup>281</sup>. Αν ο πόλεμος είναι αποτέλεσμα της διεθνούς αναρχίας, τότε λογικά οι διεθνείς συγκρούσεις θα τερματισθούν αν συναφθεί ένα κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ των κρατών που θα καταργεί τις επιμέρους κρατικές κυριαρχίες, εγκαθιδρύοντας μία παγκόσμια κυρίαρχη κυβέρνηση<sup>282</sup>. Οι άλλες δύο θεωρίες που αναπτύσσει το

<sup>279</sup>Panayiotis Ifestos: «Revisit or abandon the imperfect westphalian model: Prospects and dilemmas of alternative approaches», στο C. Arvanitopoulos (editor): Security dilemmas in Eurasia (Nereus Editiotis/ΙΔΙΣ, 1999, σελ. 19-52), σελ.22-23.

<sup>280</sup> Panayiotis Ifestos: «Revisit or abandon the imperfect westphalian model: Prospects and dilemmas of alternative approaches», στο C. Arvanitopoulos (editor): Security dilemmas in Eurasia (Nereus Editiotis/ΙΔΙΣ, 1999, σελ. 19-52), σελ.23.

<sup>281</sup> Arend Lijphart: «The structure of the theoretical revolution in international relations», *ibid*, σελ. 43.

<sup>282</sup> Arend Lijphart: «The structure of the theoretical revolution in international relations», *ibid*. σελ. 44.

παραδοσιακό παράδειγμα για τον μετριασμό των επιπτώσεων της αναρχίας και την μείωση των συγκρούσεων είναι η ισορροπία της ισχύος και η συλλογική ασφάλεια<sup>283</sup>.

Όσον αφορά την παγκόσμια κυβέρνηση, ο H. Morgenthau διέγινωσε την απουσία των κατάλληλων πολιτικών, κοινωνικών και ηθικών συνθηκών για τη δημιουργία παγκόσμιου κράτους<sup>284</sup>. Ενώ ο Waltz εξέφρασε την άποψη ότι κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να γίνει, επειδή καμία αναδυόμενη εξουσία δεν θα κατάφερνε να κινητοποιήσει τους απαραίτητους πόρους για να επιβληθεί. Το κάλεσμα για παγκόσμιο κράτος, θα ήταν κάλεσμα για την προετοιμασία διεξαγωγής εμφυλίου πολέμου παγκοσμίων διαστάσεων<sup>285</sup>. Επί του εν λόγω ζητήματος ο Παναγιώτης Ήφαιστος σημειώνει: *«Το κυριότερο πλεονέκτημα μίας παγκόσμιας κυβέρνησης θα ήταν η επιβολή μίας παγκόσμιας τάξης που θα τερματίσει τον πόλεμο. Το κυριότερο μειονέκτημα είναι πως δύσκολα επιτυγχάνεται παγκόσμια δικαιοσύνη σε έναν κόσμο ηθικό κανονιστικά κατακερματισμένο»*<sup>286</sup>. Είναι τετελεσμένο ιστορικό γεγονός ότι προς το παρόν η τάξη και η δικαιοσύνη έχουν αποκεντρωθεί στα κράτη και για να υπάρξει ένα παγκόσμιο κράτος θα πρέπει να απαλειφθούν οι συνθήκες που ες αρχής οδήγησαν στον σχηματισμό των διακριτών συλλογικών οντοτήτων. Το διεθνές σύστημα συνεχώς ταλαντεύεται μεταξύ αξιώσεων παγκόσμιας κυριαρχίας και ενότητας, που είναι ηγεμονικού χαρακτήρα και αφετέρου του κατακερματισμού, που προκύπτει από την επικράτηση των διακριτών κρατικών κυριαρχιών ως καθεστώσ οργάνωσης των διεθνών σχέσεων<sup>287</sup>.

Κάθε κράτος έχει την αρμοδιότητα επιτέλεσης μίας βασικής λειτουργίας, της διάκρισης μεταξύ φίλου και εχθρού και της απόφασης

<sup>283</sup> Arend Lijphart: «The structure of the theoretical revolution in international relations», *ibid*, σελ. 46.

<sup>284</sup> Παρατίθεται στο Παναγιώτης Ήφαιστος: *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001). σελ. 286.

<sup>285</sup> Kenneth N. Waltz: *Theory of international politics* (Addison-Wesley, 1979). σελ. 111 -112.

<sup>286</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*. σελ. 145 υποσημ. 56.

<sup>287</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις: κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 164-165.

να πολεμήσει αυτόν τον εχθρό, διάκριση που αποτελεί, την έννοια του «Πολιτικού» κατά τον Carl Schmitt<sup>288</sup>. Το γεγονός ότι οι λαοί είναι χωρισμένοι σε ομάδες, σύμφωνα με την αντίθεση φίλου και εχθρού, είναι μία πραγματικότητα που δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί με λογικό τρόπο<sup>289</sup>. Μία ενδεχόμενη ένωση των λαών σε ένα παγκόσμιο κράτος θα μπορούσε να είναι το ιδεολογικό εργαλείο του αναθεωρισμού ενός κράτους. Αν όμως ήταν καθολική και εθελούσια ένωση όλων των λαών θα επέρχονταν η πλήρης απολιτικοποίηση, η ανυπαρξία εχθρών της «ανθρωπότητας», και άρα η συνεπής εξάλειψη του κράτους. Ακόμη όμως κι αν υπήρχε ένα μόνο κράτος, έστω και παγκόσμιο, θα εξακολουθούσε να επιτελεί την βασική λειτουργία διάκρισης φίλου και εχθρού στο εσωτερικό του<sup>290</sup>. Συνέπεια αυτού, μας πληροφορεί ο Παναγιώτης Κονδύλης, θα ήταν η μετατροπή των πολέμων σε εμφύλιες συγκρούσεις και συνεχίζοντας καταλήγει: *«Όποιος προσδοκά την παγκόσμια ειρήνη από την εξασθένηση ή τη διάλυση των εθνικών κρατών καθ' εαυτήν λησμονεί ότι οι πόλεμοι είναι φαινόμενο πολύ παλαιότερο από τα εθνικά κράτη. Λησμονεί ότι το εθνικό κράτος διόλου δεν συνιστά το μόνο δυνατό κυρίαρχο πολιτικό υποκείμενο, επομένως η κατάργηση του εθνικού κράτους δεν συνεπάγεται αυτόματα την κατάργηση της έννοιας του κυρίαρχου κράτους και των κυριαρχικών δικαιωμάτων. Και τέλος λησμονεί ότι πολύ χειρότερος από κάθε σύγκρουση μεταξύ οργανωμένων πολιτικών μονάδων μπορεί να είναι ο άμεσος αγώνας ανθρώπου προς άνθρωπο υπό συνθήκες παγκόσμιας ανομίας»*<sup>291</sup>.

Υπό συνθήκες αναρχίας τα κράτη οφείλουν να λειτουργήσουν με βάση την αρχή της αυτοβοήθειας προασπίζοντας ένα ιεραρχούμενη σύνολο κρατικών συμφερόντων

<sup>288</sup> Καρλ Σμιτ, *Η έννοια του πολιτικού*, Αθήνα, Κριτική. 1988, ιδίως σελ.47-48

<sup>289</sup> Καρλ Σμιτ, *Η έννοια του πολιτικού*, *ibid*, σελ. 50.

<sup>290</sup> Καρλ Σμιτ, *Η έννοια του πολιτικού*, *ibid*. σελ. 86. 88-89.

<sup>291</sup> Βλέπε το σχετικό άρθρο. Π Κονδύλης, *Η παγκοσμιοποίηση ως ιδεολογική κατασκευή*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Κυριακή 16 Μαρτίου 1997.

### 3.8. Η έννοια του εθνικού-κρατικού συμφέροντος.

Το ρεαλιστικό παράδειγμα των διεθνών σχέσεων εδράζεται στην προσέγγιση της έννοιας του εθνικού συμφέροντος ως αντικειμενικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον Hans Morgenthau, θεμελιωτή της σύγχρονης μορφής του παραδοσιακού ρεαλιστικού ρεύματος, «ο ρεαλισμός προϋποθέτει ότι η κεντρική γι' αυτόν έννοια του συμφέροντος...είναι αντικειμενική κατηγορία»<sup>292</sup>. Το συμφέρον αποτελεί την ουσία της πολιτικής και μένει ανεπηρέαστο από τις περιστάσεις του τόπου και του χρόνου. Η έννοια του συμφέροντος γεφυρώνει τα πραγματικά περιστατικά, με τις αιτίες τους και αυτονομεί τη σφαίρα της πολιτικής δράσης από την οικονομία, την αισθητική, την ηθική και τη θρησκεία<sup>293</sup>.

Ο Morgenthau ορίζει το εθνικό συμφέρον ως ισχύ. Η έννοια της ισχύος μεταβάλλεται ανάλογα με τις πολιτιστικές και τις πολιτικές συνθήκες της κάθε εποχής και συμπεριλαμβάνει οτιδήποτε έχει τη δυνατότητα να εγκαθιδρύσει και να διατηρήσει τον έλεγχο του ανθρώπου πάνω σε συνάνθρωπους του. Συνεπώς, η ισχύς καλύπτει όλες τις μορφές κοινωνικών σχέσεων που εξυπηρετούν τον σκοπό αυτό, από την φυσική βία έως τις ψυχολογικές σχέσεις εξάρτησης. Ο Morgenthau δεν θεωρεί απλώς την ισχύ ως μέσο για την επίτευξη των εθνικών στόχων, αλλά την αναβαθμίζει σε αυτοσκοπό. Η θεώρηση της ισχύος ως αυτοσκοπού, εδράζεται στην ανθρώπινη φύση και πιο συγκεκριμένα, στον διαρκή πόθο του ανθρώπου για ισχύ.

Η δράση των κρατών στο διεθνές πεδίο πρέπει να κατευθύνεται με βάση το εθνικό τους συμφέρον. Αν και οι επιθυμίες ενός κράτους μπορεί να είναι απεριόριστες, οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν τις δυνατότητες που απορρέουν από την ισχύ του. Υφίσταται λοιπόν στη θεωρία του Morgenthau, άμεση συνάφεια μεταξύ ισχύος, εθνικού συμφέροντος και εφικτών στόχων της εξωτερικής

<sup>292</sup> Morgenthau Hans, *Politics Among Nations*, New York: McGraw Hill, 2006, σελ. 10.

<sup>293</sup> Πέραν των ανωτέρω, η έννοια του εθνικού συμφέροντος εισάγει επιστημονική πειθαρχία στον μελετητή των διεθνών σχέσεων και δημιουργώντας ορθολογική τάξη, καθίσταται εφικτή τη θεωρητική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων Hans Morgenthau, *ό.π.*, σελ. 121.

πολιτικής. Συνεπώς, το εθνικό συμφέρον δεν αποτελεί μία αόριστη και ασαφή έννοια, αλλά την ορθολογική διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Φυσικά όπως προαναφέραμε τα εθνικά συμφέροντα είναι ιεραρχημένα. Ο D. E. Nuechterlein πραγματοποίησε μια χρήσιμη ταξινόμηση:

- α) συμφέρον επιβίωσης που άπτεται της εθνικής κυριαρχίας,
- β) ζωτικό συμφέρον, στρέφεται κατοχύρωση της θέσεως και του ρόλου του κράτους στο διεθνές σύστημα, δημιουργία ισχυρών συμμαχιών, οικονομική ανάπτυξη,
- γ) μείζον συμφέρον επιδιώκει τη διαφύλαξη των συλλογικών πνευματικών αγαθών, του πολιτισμού και της αξιοπρέπειας και
- δ) δευτερογενή συμφέροντα που επικεντρώνεται στις ιδιωτικής φύσεως δραστηριότητες κυρίως αλλά όχι μόνο οικονομικού περιεχομένου<sup>294</sup>.

Κάθε κράτος επομένως βάσει της εθνικής στρατηγικής του ορίζει ως η χρήση των μέσων που διαθέτει για την εκπλήρωση των εθνικών στόχων.

Ο Morgenthau θεωρεί ότι η έννοια του εθνικού συμφέροντος αυτονομεί την σφαίρα της πολιτικής από αυτήν της ηθικής, τονίζει ότι το είδος του συμφέροντος που καθορίζει την πολιτική δράση εξαρτάται από το πολιτικό και πολιτιστικό περιβάλλον εντός του οποίου διαμορφώνεται η εξωτερική πολιτική. Στην φράση αυτή μπορεί να διακριθεί μία προσπάθεια συμβιβασμού μεταξύ της ισχύος και των πολιτιστικών και κυρίως ηθικών αξιών. Πέραν του πυρήνα του εθνικού συμφέροντος, που ταυτίζεται με την εθνική ασφάλεια και την επιβίωση ενός κράτους και στην επίτευξη του οποίου υπάρχει πλήρης διάσταση μεταξύ ισχύος και ηθικής, η επιλογή των υπολοίπων εθνικών στόχων εξαρτάται άμεσα από τις ηθικές αρχές. Όπως ο ίδιος τονίζει, «*οι κοινές ηθικές αξίες είναι αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής πραγματικότητας*»<sup>295</sup>. Συνεπώς, στις

<sup>294</sup> Η εν λόγω ανάλυση της έννοιας του εθνικού συμφέροντος παρατίθεται στο: Παναγιώτης Ήφαιστος *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*, Ποιήτητα, Αθήνα 2003, σελ 682, πίνακας 9.

<sup>295</sup> Hans Morgenthau, *The Machiavellian Utopia*, Ethics Vol. LV, όπως μεταφέρεται από τους Kenneth Thompson και David Clinton στο προλογικό σημείωμα του *Politics Among Nations*, σελ. xxvi.

ηθικές αξίες αναγνωρίζεται περιορισμένος ρόλος στη διαμόρφωση του εθνικού συμφέροντος, ειδικά όσο απομακρύνεται κάποιος από τον πυρήνα της έννοιας, προς την περιφέρεια αυτής. Το «μετριαζόμενο» (tamed) από την ηθική εθνικό συμφέρον ανοίγει τον δρόμο σε πιο συνετές εθνικές πολιτικές, στη μετριοπάθεια και στη διπλωματία. Χωρίς αμφιβολία το ζήτημα της διαλεκτικής σχέσης πολιτικής και ηθικής βρίσκεται στον πυρήνα του θεωρητικού προβληματισμού των διεθνών σχέσεων. Επιγραμματικά η Ειρήνη Χειλά <sup>296</sup> εξετάζοντας το βαθμό ομοιογένειας και ετερογένειας εντός του διεθνούς συστήματος διαπιστώνει ότι πολιτικές οντότητες που εμφορούνται από τις ίδιες ή παρόμοιες πολιτικές αξίες και συνθέτουν ένα είδος διεθνούς κοινωνίας. Η διεθνής τάξη σαφώς κι επηρεάζεται από το βαθμό που οι μεγάλες δυνάμεις ασπάζονται ή όχι τις ίδιες αντιλήψεις για την ηθική και το δίκαιο εξακολουθεί όμως να αποτελεί της εξαρτημένη μεταβλητή της ισορροπίας ισχύος.<sup>297</sup>

### **3.9. Η Επιβίωση.**

Οποιαδήποτε διεθνής πολιτική εμπεριέχει μια διαρκή σύγκρουση θελήσεων και συμφερόντων δεδομένου ότι εκφράζει και αντιπροσωπεύει τις σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών, με αξιώσεις ελευθερίας και αυτόνομης λήψης αποφάσεων. Τα αντικρουόμενα συμφέροντα, σε καθεστώς μη υπακοής σε κοινούς νόμους οδηγούν σε συγκρούσεις και μεγαλύτερη αβεβαιότητα ως προς τις κινήσεις των δρώντων του διεθνούς συστήματος. Όπως και στην ενδοκρατική τάξη πραγμάτων έτσι και στη διακρατική ο αγώνας για την εξουσία σημαίνει και ανταγωνισμό ισχύος. Κάθε μονάδα έχει ως σκοπό την επιβίωση και ασφάλεια της. Η ασφάλεια μπορεί να θεμελιωθεί επί της αδυναμίας των άλλων εφόσον πρόκειται για αυτόνομες πολιτικές μονάδες, άρα θεμελιώνεται επί της ίδιας της ισχύος. Ωστόσο, η αύξηση της ισχύος σε ανώτατο επίπεδο δεν σημαίνει αυτόματα και αύξηση της ασφάλειας σε τέτοιο επίπεδο. Μια τέτοιου είδους αύξηση

<sup>296</sup> Χειλά Ε., *Διεθνής κοινωνία, διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις :η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006.

<sup>297</sup> Χειλά Ε, ό.π., σελ. 146-147.

μπορεί να φέρει αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά, εφόσον μπορεί να προκαλέσει φόβο και αβεβαιότητα. Κατά συνέπεια κάθε υπέρβαση του ορίου ισχύος είναι ικανή να δημιουργήσει αντίπαλους συνασπισμούς και εχθρικά στρατόπεδα. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να προστεθεί και το γεγονός, όπως σημειώνει ο John Mearsheimer, πως τα κράτη διαθέτουν επιθετική ικανότητα, γεγονός που τα καθιστά εν δυνάμει επικίνδυνα. Η ικανότητα αυτή μετράται με βάση το οπλοστάσιο των κρατών αν και *«οι άνθρωποι θα ήταν ικανοί να χρησιμοποιήσουν τα σώματά τους μόνο, προκειμένου να επιτεθούν στον πληθυσμό ενός άλλου κράτους»*.<sup>298</sup>

Τα κράτη αναγνωρίζουν τους απώτερους στόχους των άλλων και όντας γνώστες του αυτοβοηθούμενου συστήματος αντιλαμβάνονται πως ο καλύτερος τρόπος διασφάλισης της επιβίωσής τους είναι το να καθίστανται πιο ισχυρά στο σύστημα. Για τον Mearsheimer η ιδανικότερη κατάσταση διασφάλισης της επιβίωσης είναι η ηγεμόνευση του συστήματος.<sup>299</sup> Ακόμα και με την απόκτηση στρατηγικού πλεονεκτήματος έναντι των αντιπάλων του, ένα κράτος εξακολουθεί να ψάχνει και να επιδιώκει ευκαιρίες αύξησης της ισχύος του που να εγγυώνται την επιβίωση του. Για τον Mearsheimer, *«Η επιδίωξη ισχύος συνεχίζεται μέχρι να επιτευχθεί η ηγεμονία»*.<sup>300</sup>

Όπως το θέτει ο Joseph Grieco, *«τα κράτη οδηγούμενα από το ενδιαφέρον της επιβίωσης είναι ευαίσθητα σε κάθε διάβρωση των σχετικών τους ικανοτήτων, που είναι η βάση της ασφάλειας και ανεξαρτησίας τους σε ένα άναρχο και αυτοβοηθούμενο διεθνές πλαίσιο. Έτσι, κύριος σκοπός των κρατών σε κάθε σχέση δεν είναι η απόκτηση του υψηλότερου δυνατού αποτελέσματος και κέρδους. Αντιθέτως είναι η πρόληψη απόκτησης*

<sup>298</sup>Mearsheimer J. John, «The False Promise of International Institutions», *International Security*, Vol.19, No.3, (Winter, 1994-1995), σελ.10.

<sup>299</sup> Mearsheimer J. John, *The Tragedy of Great Power Politics*, ό.π., σελ.34.

<sup>300</sup> Ηγεμόνας ορίζεται από τον Mearsheimer το κράτος που είναι τόσο ισχυρό ώστε να κυριαρχεί σε όλα τα άλλα κράτη του συστήματος. Ωστόσο, γίνεται διάκριση ανάμεσα στον παγκόσμιο ηγεμόνα και τον τοπικό, καθώς για να είναι ένα κράτος παγκόσμιος ηγεμόνας θα πρέπει να έχει ιδιαίτερα μεγάλη ικανότητα προβολής ισχύος, Mearsheimer J. John, ό.π.παρ. σελ.34.



πλεονεκτημάτων από άλλους».<sup>301</sup> Αυτό οδηγεί στα λόγια του Waltz, πως «το κύριο μέλημα των κρατών δεν είναι η μεγιστοποίηση της ισχύος τους, αλλά η διατήρηση της θέσης τους στο σύστημα».<sup>302</sup> Σύμφωνα με τον Waltz, τα κίνητρα των κρατών, όπως και των εταιριών στην μικρο – οικονομική θεωρία, προϋποτίθενται παρά περιγράφονται. Η υπόθεση του δομικού ρεαλισμού είναι ότι τα κράτη αγωνίζονται να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Η υπόθεση αυτή αποτελεί απλώς μία απλοποίηση, προκειμένου να δομηθεί ο νεορεαλισμός και όχι μία ακριβής περιγραφή της πραγματικότητας. Πέρα από την επιβίωση, οι στόχοι των κρατών είναι εξαιρετικά διαφοροποιημένοι. Μπορούν να κυμαίνονται από την φιλοδοξία για κατάκτηση του κόσμου, μέχρι την επιθυμία για απομόνωση από τα υπόλοιπα κράτη. Η επιβίωση όμως, αποτελεί το προαπαιτούμενο για την επίτευξη κάθε άλλου στόχου. Το κίνητρο για επιβίωση θεωρείται ως το θεμέλιο της δράσης στο άναρχο διεθνές σύστημα, λόγω του ότι η ασφάλεια δεν είναι ποτέ εξασφαλισμένη.

Ο Waltz αρνείται κατηγορηματικά ότι η ισχύς μπορεί να συνιστά αυτοσκοπό. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει, τα κράτη δεν είναι επιδιώκουν τη ατέρμονη απόκτηση της ισχύος<sup>303</sup>. Θεωρεί ότι αυτή η διαδεδομένη ανάμεσα στους ρεαλιστές πεποίθηση, είναι εσφαλμένη. Μόνο όταν τα κράτη έχουν εξασφαλίσει την επιβίωσή τους, μπορούν να επιδιώξουν την επίτευξη άλλων εθνικών στόχων, όπως είναι το κέρδος, η ισχύς ή η απομόνωσή τους.

Σύμφωνα με τον Waltz λοιπόν, τα κράτη «κατ' ελάχιστο ενδιαφέρονται για την επιβίωσή τους, κατά δε το μέγιστο αναζητούν την παγκόσμια ηγεμονία»<sup>304</sup>. Η θέση αυτή, η οποία αποτελεί βασική υπόθεση του συστημικού ρεαλισμού, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα λόγω της

<sup>301</sup> Grieco Joseph, « Anarchy and the Limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism», *International Organization*, Vol.42, No.3, (Summer, 1988), σελ. 498

<sup>302</sup> Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, Boston, McGraw-Hill, 1979, σελ.126. Επίσης ελληνική έκδοση: Waltz Kenneth N, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Αθήνα, Ποιότητα, 2011.

<sup>303</sup> Kenneth Waltz, «A Response to my Critics», in *Neorealism and its Critics*. New York, *Columbia University Press*, 1986 όπως αποδίδεται στο Robert Keohane, ο.π. σημ. 14, σελ. 334.

<sup>304</sup> Kenneth Waltz, ο.π. σημ. 6, σελ. 118.

αοριστίας της. Αν τα απώτατα όρια του εθνικού συμφέροντος είναι η επιβίωση (minimum) και η ηγεμονία (maximum), τότε κάθε κρατική συμπεριφορά μπορεί να ενταχθεί στην έννοια του εθνικού συμφέροντος. Ο ορισμός του Waltz είναι τόσο ευρύς, ώστε η μόνη κρατική συμπεριφορά, η οποία αποκλείεται από το εθνικό συμφέρον είναι η απροκάλυπτη αυτό – εκμηδένιση ενός κράτους.

Πέρα όμως από την παρατήρηση αυτή, η θέση του δομικού ρεαλισμού προσδίδει ένα σταθερό σημείο αναφοράς για τον καθορισμό του εθνικού συμφέροντος του κάθε κράτους. Το διεθνές σύστημα επιβάλλει συγκεκριμένες συμπεριφορές και τα κράτη για να επιβιώσουν θα πρέπει να τις ακολουθήσουν. Επιπρόσθετα, τα συμφέροντα των κρατών είναι εκ των πραγμάτων συγκρουσιακά. Οι ρεαλιστές, παρόλα αυτά, δεν αρνούνται ότι τα συμφέροντα των κρατών μπορεί να οδηγήσουν σε διακρατική συνεργασία. Στο διεθνές περιβάλλον τα παίγνια μηδενικού αθροίσματος συνυπάρχουν με αντίστοιχα παίγνια θετικού αθροίσματος. Όμως, η ευαισθησία των κρατών στα σχετικά κέρδη, τα καθιστά επιφυλακτικά στις διεθνείς συνεργασίες. Σε κάθε διεθνή συνεργασία τα κράτη ανησυχούν, για το ενδεχόμενο τα αντισυμβαλλόμενα κράτη να αποκομίσουν περισσότερα, συγκριτικά, κέρδη<sup>305</sup>. Έτσι, ακόμη και στην περίπτωση που ένα κράτος είναι ικανοποιημένο από τα απόλυτα κέρδη που αποκομίζει από μία διεθνή συνεργασία, αλλά και από την τήρηση των συμπεφωνημένων από το αντισυμβαλλόμενο μέρος, ενδέχεται να αποχωρήσει από τη συνεργασία, λόγω του προβλήματος των σχετικών κερδών. Λόγω του άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος, τα κράτη ανησυχούν, ότι ο σημερινός σύμμαχος μπορεί να είναι ο αυριανός εχθρός και συνεπώς, τα αυξημένα σχετικά κέρδη της φιλικής χώρας, μπορεί να δημιουργήσουν έναν επικίνδυνο αντίπαλο στο μέλλον.

---

<sup>305</sup> Joseph Grieco, *Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism*, International Organization 42(3) 1988, σελ. 487.

### 3.10. Προσδιορισμός και ο ρόλος της Ισχύος.

Τα κράτη εμφανίζονται εντός του διεθνούς συστήματος λειτουργικά ομοιόμορφα, το στοιχείο όμως που τα διαφοροποιεί όπως μας αναφέρει και ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: «δεν είναι η λειτουργική τους ειδίκευση αλλά η ισχύς τους»<sup>306</sup>. Η απουσία από το διεθνές στερέωμα αποτελεσματικών θεσμών και διαδικασιών για την επίλυση διενέξεων, ανάλογων με εκείνα που έχουν τα περισσότερα εσωτερικά πολιτικά συστήματα, καθιστά το στοιχείο της ισχύος πιο κρίσιμο απ' ό,τι στο εσωτερικό επίπεδο. Η απόκτηση ισχύος αποτελεί για τον Παναγιώτη Κονδύλη το μέσο δια του οποίου τα άτομα επιλύουν το διαχρονικό πρόβλημα της αυτοσυντήρησής τους<sup>307</sup>. Όσο η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων αποκτά πιο στέρεο επιστημονικό υπόβαθρο τόσο ολοένα και περισσότερα στοιχεία καταδεικνύουν τον πρωτεύοντα ρόλο της ισχύος στη διαμόρφωση των πολιτικών αλλαγών. Γενικότερα στις διακρατικές σχέσεις μπορούμε να προσδιορίσουμε ως ισχύ την ικανότητα ελέγχου ή τουλάχιστον επίδρασης στο αποτέλεσμα των γεγονότων. Η επιδίωξη ισχύος λογίζεται, όχι στον ίδιο βαθμό κι αναλόγως τη θεωρητική προσέγγιση, ως ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης του διεθνούς συστήματος. Προκειμένου να διασφαλισθούν τα συμφέροντα του κράτους αυτό επιζητά την ισχύ. Η ισχύς ορίζεται ως η σχέση στην οποία ο ένας δρών είναι σε θέση να ελέγχει τη συμπεριφορά του άλλου. Σύμφωνα με τη ρεαλιστική σχολή σκέψης, η πολιτική είναι ο αγώνας για την απόκτηση ισχύος, άρα το να ενεργεί κανείς ορθολογικά, δηλαδή να φροντίζει για το συμφέρον του, είναι το ίδιο με το να επιζητά την ισχύ. Η επιδίωξη ισχύος αποτελεί μέσο για την επίτευξη των σκοπών και

<sup>306</sup> Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα 2009, σελ. 33.

<sup>307</sup> Η αυτοσυντήρηση είναι για τον Κονδύλη αγώνας. Επειδή ο άνθρωπος είναι πεπερασμένος, η αυτοσυντήρησή του είναι κάτι που δεν είναι από τα πριν δοσμένο, αλλά που αντιθέτως πρέπει να το κατακτήσει. Για να το κατακτήσει πρέπει να προσποριστεί τα απαραίτητα μέσα σε ένα μονίμως απειλητικό περιβάλλον. Πρέπει με άλλα λόγια να αποκτήσει ισχύ, δηλαδή την ικανότητα να πραγματοποιεί τους στόχους του, οι οποίοι σε τελικά ανάλυση ανάγονται σε έναν: την αυτοσυντήρηση. Κονδύλης Π., *Ισχύς και Απόφαση. Η Διαμόρφωση των Κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών*, Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα, 1991.

δεδομένου του ανταγωνισμού, αύξηση της ισχύος σημαίνει και αύξηση των μέτρων επίδρασης επί των άλλων κρατών.

Η ισχύς έχει δύο σημαντικές διαστάσεις: την εσωτερική και την εξωτερική. Η εσωτερική διάσταση ανταποκρίνεται στον ορισμό της ισχύος ως *δυνατότητα* για δράση: ένα κράτος είναι ισχυρό στην έκταση που απομονώνεται από εξωτερικές επιδράσεις ή εξαναγκασμό κατά τη διαμόρφωση και την εφαρμογή πολιτικής. Ένα κοινό συνώνυμο για την εσωτερική διάσταση ισχύος είναι η «*αυτονομία*». Η εξωτερική διάσταση ανταποκρίνεται στον ορισμό της ισχύος ως της δυνατότητας ελέγχου της συμπεριφοράς των άλλων ή ενδυνάμωσης της αναγκαστικής συμμόρφωσης. Ένα κράτος είναι επίσης ισχυρό στην έκταση που μπορεί να επηρεάσει ή να εξαναγκάσει άλλους. Μια τέτοια επίδραση δεν χρειάζεται να την ασκήσει ενεργητικά, αρκεί να αναγνωριστεί από άλλους και να είναι αποτελεσματική. Ακόμη, δεν χρειάζεται να ασκηθεί με συνειδητή πρόθεση. Η συμπεριφορά των άλλων μπορεί να επηρεαστεί απλά ως ένα υποπροϊόν ενεργειών ή εν δυνάμει ενεργειών του ισχυρού.

Επιπλέον, επειδή έχει ιδιαίτερη σημασία να αναλυθεί το ποιος εξαρτάται από ποιον και γιατί, η ισχύς μπορεί να κατανοηθεί ως λειτουργία σε 2 επίπεδα: συσχετιστικό και δομικό. Συσχετιστική ισχύ ονομάζουμε τη γνωστή δύναμη του A να αναγκάσει τον B να κάνει κάτι που δεν θα έκανε αλλιώς<sup>308</sup> και δομική ισχύ τη δύναμη κάποιου να διαμορφώνει και να καθορίζει τις δομές της παγκόσμιας πολιτικής, να αποφασίζει πώς θα γίνουν τα πράγματα, να διαμορφώνει πλαίσια μέσα στα οποία τα κράτη συμπεριφέρονται το ένα με το άλλο<sup>309</sup>. Κάνοντας μια σύγκριση στους δύο αυτούς τύπους ισχύος, ο πρώτος, ουσιαστικά, αναφέρεται στην ικανότητα να κερδίσεις κάτω από επικρατούντες κανόνες και ο άλλος στην ικανότητα να κερδίσεις με τον

<sup>308</sup> James E. Dougherty και Robert L. Pfaltzgraff , Ανταγωνιστικές θεωρίες διεθνών σχέσεων : μια συνολική αποτίμηση, Αθήνα, Παπαζήσης, 1992 σελ 120.

<sup>309</sup> Κατά τη S. Strange: «αναγνωρίζονται 4 δομές κλειδιά: ασφάλεια, παραγωγή, χρηματοδότηση και γνώση. Αυτή με μια από τις πιο άμεσες σχέσεις είναι η χρηματοδοτική που ορίζεται ως «το άθροισμα όλων των διακανονισμών που καθορίζουν τη διαθεσιμότητα των πιστώσεων συν όλους τους παράγοντες που προσδιορίζουν τους όρους υπό τους οποίους τα νομίσματα ανταλλάσσονται (το ένα για το άλλο)». Strange S. States and Markets, London, Pinter Publishers, 1994.

επανακαθορισμό των κανόνων. Κατά τον Nicholas J. Spykman. *«Κάθε πολιτισμένη ζωή στηρίζεται, σε τελική ανάλυση, στην ισχύ»*. Ισχύς είναι η ικανότητα να στραφεί η ατομική ή η ανθρώπινη συλλογικότητα σε κάποιο επιθυμητό πρότυπο, με *«την πειθώ, την αγορά, την ανταλλαγή ή τον καταναγκασμό»*<sup>310</sup>. Στην ανάλυση του ο Charles Kindleberger για τις οικονομικές διαστάσεις της διεθνούς πολιτικής και τις πολιτικές όψεις της διεθνούς οικονομίας εξετάζει την ισχύ στα αλληλοεπιδρώμενα της οικονομικά και πολιτικά πλαίσια. Ορίζει την ισχύ ως *«δύναμη που είναι ικανή να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά»*, δηλαδή ως *«δύναμη συν ικανότητα αποτελεσματικής χρησιμοποίησης της»* για την υποστήριξη κάποιων αντικειμενικών σκοπών. Υπό αυτό το πρίσμα, όπως και μερικοί άλλοι συγγραφείς, ο Kindleberger διακρίνει μεταξύ μέσων και σκοπών ή μιλά για τη χρήση μέσων στην επίτευξη σκοπών. Επομένως, η δύναμη είναι μέσο που υπάρχει, ακόμη κι αν δεν χρησιμοποιείται για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού, ενώ η ισχύς είναι χρήση δύναμης για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού. Συνοψίζοντας την ανάλυση του για την ισχύ ο Kindleberger αναφέρει: *«Κύρος είναι ο σεβασμός που αποδίδεται στην ισχύ. Επιρροή είναι η ικανότητα επηρεασμού των αποφάσεων που λαμβάνουν άλλοι. Δύναμη είναι η χρήση φυσικών μέσων για τον επηρεασμό αυτών των αποφάσεων»*<sup>311</sup>.

Ο Hans Morgenthau ορίζει την ισχύ ως τη *«σχέση ανάμεσα σε δύο πολιτικούς δρώντες που συμπεριλαμβάνει καθετί που επιβάλλει και διατηρεί τον έλεγχο του ανθρώπου πάνω σε έναν άλλο και καλύπτει όλες τις κοινωνικές σχέσεις που υπηρετούν το συγκεκριμένο σκοπό, από τη φυσική βία ως τους πιο αδιόρατους ψυχολογικούς δεσμούς»*<sup>312</sup>. Ο Raymond Aron ορίζει την ισχύ ως τη *«δυνατότητα του πράττειν, του παράγειν, του καταστρέφειν»*. Περισσότερο δε, τονίζει την δυνατότητά της

<sup>310</sup> Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1942), σ. 11 Παρατίθεται στο: James E. Dougherty και Robert L. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές θεωρίες διεθνών σχέσεων : μια συνολική αποτίμηση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1992 σελ 119.

<sup>311</sup> James E. Dougherty και Robert L. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές θεωρίες διεθνών σχέσεων : μια συνολική αποτίμηση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1992 σελ 119.

<sup>312</sup> Morgenthau Hans, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Boston, McGraw-Hill, 1993,

να επιδρά στα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των άλλων. Ο Raymond Aron προχωρά στη διάκριση των εννοιών δύναμη και ισχύς ορίζοντας την πρώτη ως αυτή που εμπεριέχει τη στρατιωτική, οικονομική ακόμη και ηθική δύναμη, και τη δεύτερη ως τη δυνατότητα κινητοποίησης της δύναμης ανάλογα με την περίπτωση και εν όψει συγκεκριμένων αντικειμενικών σκοπών, ενώ τονίζει πως εφόσον οι διεθνείς σχέσεις δεν έχουν εξέλθει από τη φυσική κατάσταση, οι άνθρωποι που βρίσκονται στην εξουσία, οι υπεύθυνοι για τις εξωτερικές του έθνους σχέσεις είναι άνθρωποι της ισχύος, δηλαδή μπορούν όχι μόνο να επηρεάσουν τον τρόπο συμπεριφοράς των συνανθρώπων τους αλλά και την ύπαρξη της ίδιας της Πολιτείας.<sup>313</sup>

Η ίδια η αυτοσυντήρηση που προτάσσει το διεθνές σύστημα οδηγεί σε αξιώσεις ισχύος. Ο Παναγιώτης Κονδύλης σημειώνει πως: «η επιτυχής αυτοσυντήρηση έχει *ex ipso* ως αναγκαίο μακροπρόθεσμο επακόλουθο της την αυτοεπίταση, δηλαδή τη διεύρυνση της ισχύος». Και συνεχίζει «αν η αυτοσυντήρηση εννοηθεί συγκεκριμένα και δυναμικά, τότε σημαίνει αξίωση ισχύος, και μάλιστα όχι απλώς με την έννοια της συντήρησης της ισχύος, αλλά κυρίως με την έννοια μιας τέτοιας διεύρυνσης της ισχύος, ώστε να διασφαλίζεται η σχετική θέση ισχύος του εκάστοτε υποκειμένου απέναντι στη θέση ισχύος ανταγωνιστικών παραγόντων ικανών να προξενήσουν κατάσταση χρείας»<sup>314</sup>. Η ισχύς λοιπόν, έχει χαρακτήρα δυναμικό και μεταβαλλόμενο, και όχι στατικό. Εκείνα τα κράτη ή άλλες οντότητες που επιδεικνύουν μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμογής στις αλλαγές, έχουν περισσότερες πιθανότητες να διαθέτουν ισχύ, καθώς και να την χρησιμοποιούν πιο αποτελεσματικά για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων.

Η ισχύς λοιπόν συνιστά το κυριότερο μέσο του κράτους για την επίτευξη των πολιτικών - στρατηγικών του στόχων και είναι πολυδιάστατη

<sup>313</sup> Aron Raymond, *Πόλεμος και Ειρήνη μεταξύ των Εθνών*, τόμος α' Αθήνα, Συμπληρωματικές εκδόσεις Στρατιωτικών Περιοδικών, 1966, σελ. 72.

<sup>314</sup> Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση: Η διαμόρφωση των κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών*, Αθήνα, Στιγμή, 2001, σελ 60-61.

και δυναμική <sup>315</sup>. Περιλαμβάνει έναν αριθμό υλικών – αντικειμενικών, λειτουργικών και υποκειμενικών μεταβλητών <sup>316</sup>.

Ως υλικοί-αντικειμενικοί συντελεστές θεωρούνται:

α) τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του εκάστοτε κράτους<sup>317</sup>, όπως η γεωγραφική θέση, η έκταση και η μορφολογία του εδάφους, οι κλιματολογικές συνθήκες κ.α.,

β) τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, δηλαδή το σύνολο του πληθυσμού μιας χώρας, οι δείκτες υγείας, μόρφωσης και ηλικίας του πληθυσμού,

γ) το σύνολο των φυσικών πόρων και το μέγεθος της βιομηχανικής ανάπτυξης, η αυτάρκεια ενός κράτους σε πρώτες ύλες συνιστά καθοριστικό στοιχείο στην βιομηχανική και οικονομική του ανάπτυξη και το καθιστά ανεξάρτητο απέναντι σε ξένους προμηθευτές πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό σε περιόδους κρίσεων,

δ) την οικονομική <sup>318</sup> και στρατιωτική ισχύ, που συναπαρτίζουν και το προσδιοριστικό δίπολο της ισχύος ενός κράτους, διότι μια ισχυρή οικονομία είναι απαραίτητη για την συγκρότηση μιας αξιόπιστης στρατιωτικής μηχανής όσο και για την εφαρμογή οποιασδήποτε

---

<sup>315</sup> Κουσκουβέλης Ηλ, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ 148-186.

<sup>316</sup> Βλέπε σχετικά, Δ.Κώνστας –Κ.Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις. Συνέχεια και Μεταβολή*, τομ. Α', σ.σ. 239-255. Επίσης Η. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, σ.σ.124-165. F. Hartmann, *The Relations of Nations*, London, Macmillan, 1978, σ.σ. 41-65.

<sup>317</sup> Το μέγεθος και η τοπογεωγραφία μιας χώρας είναι καθοριστικοί παράγοντες στην διαμόρφωση στρατηγικής από τις κυβερνητικές ηγεσίες. Για παράδειγμα η ανυπαρξία στρατηγικού βάθους του Ισραήλ δημιούργησε στους λήπτες αποφάσεων μια έμμονη ιδέα για ασφάλεια, ενώ η απουσία εξωτερικών απειλών για τις Η.Π.Α για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα είχε ως αποτέλεσμα την απόρριψη της πολιτικής της ισορροπίας ισχύος. W.Murray and M. Grimsley, 'Introduction: On strategy', in *The Making of Strategy. rulers, states, and war*, Murray, M.Knox, A.Bernstein (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1994, σελ.7-10.

<sup>318</sup> Η οικονομική ισχύς συμπεριλαμβάνει ένα πολυδιάστατο φάσμα μεταβλητών όπως, η βιομηχανία, το εμπόριο, οι εξαγωγές, ο χρηματοοικονομικός τομέας, οι φυσικοί και ενεργειακοί πόροι, το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και το σύνολο της οργανωτικής διαδικασίας για τον προσανατολισμό, την έρευνα και εφαρμογή των υπηρεσιών. Collins J, *Grand Strategy: Principles and Practices*, Annapolis, MD: U.S. Naval Institute, 1973, σελ.195.

στρατηγικής,<sup>319</sup> ενώ η στρατιωτική ισχύς αποτελεί το πιο δραστικό μέσο ελέγχου της συμπεριφοράς των μονάδων του διεθνούς συστήματος.<sup>320</sup>

Ως λειτουργικοί συντελεστές νοούνται:

α) η το πολιτικό σύστημα, η γραφειοκρατική οργάνωση και γενικότερα η πολιτική αποτελεσματικότητα του κυβερνητικού μηχανισμού και

β) η θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα.

Τέλος υποκειμενικές μεταβλητές της ισχύος λογίζονται:

α) η κοινωνική συνοχή, το ηθικό, το κύρος και η φήμη του κράτους, και

β) οι ιστορικές παραδόσεις και η στρατηγική κουλτούρα.<sup>321</sup>

Ο D. Snow διακρίνει τρία ουσιαστικά μέσα της κρατικής ισχύος: α) τα στρατιωτικά μέσα, δηλαδή ποια είναι η ικανότητα και ποιος ο βαθμός επάρκειας των ενόπλων δυνάμεων ώστε να επιτευχθούν οι προσδιορισμένοι πολιτικοί στόχοι, β) τα οικονομικά μέσα, δηλαδή τη χρήση των υλικών πηγών του κράτους για την επίτευξη των πολιτικών στόχων και γ) τα διπλωματικά (πολιτικά) μέσα, όπως είναι η θέση και ο ρόλος του κράτους στο διεθνές σύστημα καθώς και ο βαθμός της διπλωματικής του ικανότητας και δραστηριότητας στο διεθνές περιβάλλον<sup>322</sup>.

Οι τρεις επομένως σημαντικές διαστάσεις της ισχύος είναι η οικονομική ισχύς, η στρατιωτική ισχύς και η διπλωματική. Έτσι, μπορούμε να αναφέρουμε τους παράγοντες που επηρεάζουν τη δύναμη των κρατών, ως εξής, οικονομικές τάσεις, δημογραφικές τάσεις, τεχνολογικές τάσεις και στρατιωτικές τάσεις. Οι παράγοντες αυτοί

<sup>319</sup> Βλέπε, W.Murray, M.Knox, A.Bernstein (ed.), *The Making of Strategy*, idit, σελ.17.

<sup>320</sup> Βλέπε, Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος -11ος αιώνας*, ό.π, σελ.23.

<sup>321</sup> Βλέπε, C. Gray, *Weapons Don't Make War: Policy, Strategy and Military Technology*, Lawrence, KS: University Press of Kansas, 1993, σελ.192 υποσημείωση 28.

<sup>322</sup> D. Snow & D.M. Drew, *Making Strategy, An introduction to national security processes and problems*, Air University Press, Alabama, 1988, σελ. 36.



σχετίζονται άμεσα με το φαινόμενο της άνισης ανάπτυξης και συνεπώς της αύξησης των διλημμάτων ασφαλείας<sup>323</sup>.

Σχετικά με την οικονομική διάσταση είναι προφανές ότι η οικονομία κάθε χώρας αποτελεί και το κύριο συστατικό της δύναμής της. Οι αλλαγές στους ρυθμούς οικονομικής αύξησης είναι ικανές, ακόμη και όταν πρόκειται για μικρές, να αλλάξουν τον συσχετισμό δυνάμεων και να οδηγήσουν σε άνοδο και πτώση ηγεμονικών δυνάμεων, καθώς μπορούν να δημιουργηθούν νέα κέντρα οικονομικής ισχύος.

Όπως και οι ρυθμοί ανάπτυξης της οικονομίας αλλάζουν, έτσι αλλάζουν και οι δημογραφικές τάσεις. Μεγάλη σημασία για την στρατιωτική δύναμη ενός κράτους έχει όχι μόνο το μέγεθος του πληθυσμού αλλά και τα χαρακτηριστικά αυτού, δηλαδή η ηλικιακή δομή και το μέγεθος του ενεργού ανθρώπινου δυναμικού. Οι τεχνολογικές τάσεις επίσης μπορούν να επηρεάσουν τη στρατιωτική ισχύ μιας χώρας. Ιδίως μεταξύ αντιμαχόμενων παρατάξεων η τεχνολογία μπορεί να επιδράσει στην ισορροπία δυνάμεων εφόσον πρώτον, πολλές φορές μπορεί να ευνοεί την άμυνα σε σχέση με την επίθεση και έτσι να κάνει περισσότερο δύσκολη την αλλαγή του status quo, ή αντίθετα να ευνοεί την επίθεση. Δεύτερον, μπορεί να ευνοεί την χερσαία δύναμη ή την θαλάσσια ανάπτυξη δίνοντας το αντίστοιχο στρατηγικό πλεονέκτημα στην κάθε χώρα. Τρίτον είναι συχνά συναρτημένη με την οικονομική βάση της χώρας. Αυτό σημαίνει πως τα περισσότερο αναπτυγμένα οικονομικά κράτη έχουν πρόσβαση ευκολότερη στην τεχνολογική εξέλιξη.

Τα κράτη ωστόσο δεν ενδιαφέρονται απλώς για την μεγιστοποίηση της και την εξέλιξή της σε απόλυτα μεγέθη αλλά για τον συσχετισμό της ισχύος τους με αυτή των άλλων κρατών. Άρα η ισχύς είναι σχετική και όχι απόλυτη έννοια, εξαρτάται δηλαδή πάντοτε από το πόση ισχύ

---

<sup>323</sup> Είναι, πλέον, ευρέως παραδεκτό ότι ο βασικός μηχανισμός των διεθνών αλλαγών βρίσκεται στους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας, της τεχνολογίας και του πληθυσμού. Η παρατηρούμενη ανισότητα έχει σοβαρές στρατηγικές επιπτώσεις για τα κράτη και κατά συνέπεια για τον συσχετισμό δυνάμεων στο διεθνές σύστημα. Πλατιάς Α., *Το Νέο Διεθνές Σύστημα: Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα, 1995, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ 45.

διαθέτει ο αντίπαλος. Η άνιση κατανομή ισχύος είναι ένα από τα ζητήματα που προκαλούν διλήμματα ασφαλείας και κατά συνέπεια ένα από τα κυριότερα αίτια πολέμου. Επιπλέον του σχετικού μεγέθους της ισχύος τα κράτη ενδιαφέρονται και για τα σχετικά κέρδη. Αυτό σημαίνει πως ο κάθε δρών ενδιαφέρεται για τα δικά του κέρδη ενώ ταυτόχρονα υπολογίζει και τα κέρδη των αντιπάλων του. Επειδή στο διεθνές σύστημα τα κράτη ενδιαφέρονται για την ισορροπία δυνάμεων είναι επόμενο να κινητοποιούνται με βάση τα σχετικά κέρδη όταν συνεργάζονται και δρουν. Άρα λέγοντας πως: *«τα κράτη επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος είναι το ίδιο με το να λέμε πως ενδιαφέρονται για τη σχετική ισχύ και όχι την απόλυτη»*<sup>324</sup>. Εν κατακλείδι τα κράτη προσπαθούν να κερδίσουν πλεονέκτημα έναντι των υπόλοιπων διότι η ισχύς όπως έχει αναφερθεί είναι ο καλύτερος τρόπος επιβίωσης. Συνεπώς η ισχύς λειτουργεί ως το εργαλείο των κρατών, που συνυπάρχουν εντός ενός άναρχου διεθνούς συστήματος, και βασική τους μέριμνα είναι η εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων με πρώτηστη επιλογή την επιβίωση.

### **3.11. Το Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα**

Αποτελεί γεγονός αναμφισβήτητο ότι δεσπόζουσα σημασία ως ανεξάρτητη μεταβλητή και γενικότερα ως πρωτεύον πλαίσιο αναφοράς κάθε διεθνολογικής μελέτης είναι το Διεθνές Σύστημα. Η εξέταση του ηγεμονισμού θα επιχειρηθεί προσεγγίζοντας και συνυπολογίζοντας τα δύο επίπεδα ανάλυσης, κρατικό και συστημικό. Η συσχέτισή του όμως με τη διεθνή τάξη, στην παρούσα διατριβή, επιβάλλει την αποσαφήνιση πρώτα των βασικών χαρακτηριστικών του διεθνούς συστήματος η οποία θα θεμελιώσει και τις βασικές υποθέσεις της εργασίας. Ο M. Wight συσχετίζοντας το κράτος και το διεθνές σύστημα ξεκινά την ανάλυσή του

---

<sup>324</sup> Mearsheimer J. John, ό.π.παρ., σελ.36. Επίσης John J. Mearsheimer, "Power and Fear in Great Power Politics," in G.O. Mazur, ed., *One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)* (New York: Semenenko Foundation, 2004), pp. 184-196.

στη «Διεθνή Θεωρία» υποστηρίζοντας ότι: «*Η ανάπτυξη του κυρίαρχου κράτους συνεπαγόταν επίσης την ανάπτυξη του σύγχρονου συστήματος κρατών ή των σύγχρονων διεθνών σχέσεων (της διπλωματίας, του πολέμου, του διεθνούς δικαίου, των διεθνών θεσμών κ.λ.π.), αυτό όμως αντιμετωπίστηκε ως επακόλουθο ή απόρροια του ίδιου του κυρίαρχου κράτους*»<sup>325</sup>.

Η έννοια του συστήματος, της δομής και λειτουργίας του, του ρόλου της αναρχίας και του τρόπου που συμπεριφέρονται τα κράτη θα προσπαθήσουν να αναπτυχθούν στο παρόν υποκεφάλαιο. Οι βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού<sup>326</sup> είναι ότι τα κράτη, που είναι οι κύριοι δρώντες των διεθνών σχέσεων, συμπεριφέρονται ενιαία και ορθολογικά εντός ενός άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος όπου δεν υπάρχει μία κεντρική εξουσία για να επιβάλλει την τάξη. Σε ένα τέτοιο ανταγωνιστικό άναρχο διεθνές σύστημα στόχος είναι η μεγιστοποίηση της ασφάλειας και η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας των κρατών, στη βάση της αρχής της αυτοβοήθειας, δια της αποκτήσεως πλούτου και ισχύος. Αν και η μορφή του διεθνούς συστήματος έχει παγιωθεί τους τελευταίους αιώνες, δεν αποκλείονται εσωτερικές ανακατανομές συμφερόντων, πληθυσμών και συνόρων. Τέτοιες ανακατανομές είναι σύμφυτες με τη φύση της διεθνούς αναρχίας, της άνισης ανάπτυξης και του ηγεμονισμού<sup>327</sup>. Το ζήτημα που τίθεται προς διερεύνηση είναι η εξέταση των ορίων μιας ηγεμονικής υφής διεθνούς τάξης υπό το καθεστώς ύπαρξης πυρηνικών όπλων.

### 3.11.1. Η έννοια του συστήματος

Οι θεωρίες διεθνούς πολιτικής βασικό σκοπό έχουν τη διατύπωση ερμηνευτικών σχημάτων τα οποία θα αποτυπώνουν με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια τα τεκταινόμενα στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Οι θεωρίες ανάλογα με το πώς καθορίσουν τη σχέση αιτίου και αιτιατού

<sup>325</sup> Wight M. , Διεθνής Θεωρία, ό.π., σελ. 2.

<sup>326</sup> Αθανάσιος Πλατιάς, *Το νέο διεθνές σύστημα, ρεαλιστική προσέγγιση διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σελ.28-32.

<sup>327</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχία*, ό.π., σελ. 17.

διαφοροποιούνται σε αναγωγικές και συστημικές<sup>328</sup>. Αναγωγικές είναι οι θεωρίες που εστιάζουν τις αιτιατές σχέσεις στο άτομο ή το κράτος ενώ συστημικές εκείνες που προσεγγίζουν τα διεθνή ζητήματα υπό τον κυρίαρχο ρόλο του συστήματος. Δεσπόζουσα σημασία ως ανεξάρτητη μεταβλητή και γενικότερα ως κύριο πλαίσιο ανάλυσης και εμφάνισης των ηγεμονικών συμπεριφορών, κατέχει η έννοια του Διεθνούς Συστήματος, το οποίο εγκαθιδρύεται για τον ίδιο λόγο που δημιουργείται ένα πολιτικό ή κοινωνικό σύστημα. Μπορούμε να ορίσουμε ένα σύστημα ως ένα σύνολο στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση, διαμορφώνοντας ένα σύνολο και παρουσιάζοντας μια κάποια οργάνωση. Αυτή η οργάνωση, που απορρέει από το σύνολο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των στοιχείων του συστήματος και παίρνει τη μορφή μιας δομής, έχει ως συνέπεια το σύστημα να είναι κάτι περισσότερο από το απλό άθροισμα των μερών του. Η συμπεριφορά των συστατικών στοιχείων του συστήματος καθορίζεται από την ύπαρξη αυτής της δομής. Αυτό συμβαίνει κυρίως στην περίπτωση των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή το κοινωνικό σύνολο δεν είναι ούτε ένωση προηγούμενων στοιχείων ούτε νέα οντότητα αλλά ένα σύστημα σχέσεων, καθεμιά από τις οποίες προκαλεί, ως σχέση αυτή καθαυτή, αλλαγή των όρων τους οποίους συνδέει<sup>329</sup>. Δηλαδή οι δρώντες αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις και δημιουργούν κοινωνικές δομές με στόχο να προωθήσουν και να επιτύχουν συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτικών, οικονομικών ή άλλων συμφερόντων. Τα συμφέροντα που ευνοούνται περισσότερο απ' αυτές τις κοινωνικές συμφωνίες αντανakλούν την σχετική ισχύ των εκάστοτε δρώντων και δημιουργούν μια ισορροπία μέσα στο σύστημα. Με άλλα λόγια, παρόλο που τα κοινωνικά συστήματα επιβάλλουν περιορισμούς στις συμπεριφορές των δρώντων, συχνά συμβαίνει τόσο οι συμπεριφορές που τιμωρούνται όσο και αυτές που επιβραβεύονται να συμπίπτουν με

<sup>328</sup> Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, U.S.A., McGraw-Hill, 1979, σελ. 18-19. Επίσης η ελληνική έκδοση: Waltz Kenneth, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

<sup>329</sup> Philippe Braillard, Mohammad - Reza Djalili, *Οι διεθνείς σχέσεις: Τι γνωρίζω; · μετάφραση Ελένη Τσερεζόλε*. - 1η έκδ. - Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2007. σελ 86.

τα συμφέροντα των ισχυρότερων μελών του συστήματος<sup>330</sup>. Η ύπαρξη και η λειτουργία του Συστήματος εκκινεί από τη στιγμή που οι μονάδες του αρχίζουν να έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και να αλληλεπιδρούν. Γι' αυτό και πρέπει να αντιλαμβανόμαστε τις διεθνείς σχέσεις ως σύστημα, δηλαδή ως σύνθετο σύνολο δρώντων παραγόντων που αλληλοεπηρεάζονται σε ένα δεδομένο περιβάλλον.

Ως Διεθνές Σύστημα ορίζεται ένα άθροισμα ανεξάρτητων πολιτικών οντοτήτων, κυρίως αλλά όχι μόνο, οι οποίες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους πάρα πολύ συχνά ακολουθώντας μια καθορισμένη διαδικασία.<sup>331</sup> Ο όρος Διεθνές Σύστημα περικλείει δύο έννοιες, πρώτον αναφέρεται στο σύστημα των κρατών, και δεύτερον αναφέρεται στο σύνολο των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων πάνω στον πλανήτη και περικλείει μια ευρεία κατηγορία μονάδων - τα άτομα, τις πολυεθνικές εταιρίες, έθνη, το σύνολο των διεθνών και μη κυβερνητικών οργανισμών, τα κράτη και μια σειρά άλλων οντοτήτων<sup>332</sup>. Γενικότερα ο όρος σύστημα αναφέρεται σε μια ομάδα μερών ή μονάδων όπου η μεταξύ τους αλληλεπίδραση είναι τέτοια ώστε να εμφανίζονται σαν ένα συνεκτικό σύνολο. Κάθε Σύστημα αναγνωρίζεται από το πρότυπο-μοντέλο της αλληλεπίδρασης μεταξύ των μονάδων του. Το εν λόγω μοντέλο αλληλεπίδρασης αποδεικνύει μια διαδικασία, η οποία είναι το προϊόν της δυναμικής που αναπτύσσεται από την αλληλεπίδραση μεταξύ των μονάδων του Συστήματος και της χρήσης της υπάρχουσας ικανότητας αλληλεπίδρασης από τις μονάδες<sup>333</sup>. Μια ομάδα κρατών οικοδομεί-δημιουργεί ένα Διεθνές Σύστημα όταν: η συμπεριφορά του καθενός είναι καθοριστική στους υπολογισμούς του άλλου. Σε ό,τι αφορά στις διεθνείς σχέσεις, η υιοθέτηση μιας συστημικής προσέγγισης οδηγεί στην άποψη ότι από το σύνολο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των διεθνών δρώντων παραγόντων απορρέει ένα διεθνές σύστημα

<sup>330</sup> Gilpin R. *War and Change in World Politics*, ό.π. σελ. 9.

<sup>331</sup> Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History*. Επίσης Adam Watson, *The Evolution of International Society* και K.J Holsti *International Politics* σ.σ. 27-55.

<sup>332</sup> B.Buzan & R.Little, *International Systems in World History*, ό.π., σελ.79. Επίσης P.Viotti - M.Kauppi, *International Relations Theory*, New York, Macmillan Publishing Company, 1987, σελ. 29-30.

<sup>333</sup> B.Buzan & R.Little, *International Systems in World History*, σελ.79. Επίσης P.Viotti, M.Kauppi, *International Relations Theory*, σελ. 62.

που χαρακτηρίζεται από ορισμένα δομικά στοιχεία. Οι συμπεριφορές των δρώντων παραγόντων επηρεάζεται, ενίοτε μάλιστα καθορίζεται από τη δομή του συστήματος μέσα στο οποίο εξελίσσονται.

Συγκεκριμένα το Διεθνές Σύστημα συνίσταται από ένα σύνολο-άθροισμα ανεξάρτητων πολιτικών μονάδων-οντοτήτων, που διαχρονικά έλαβε διάφορες μορφές: φυλή, αυτοκρατορίες, έθνη, έθνος-κράτος<sup>334</sup>. Ο Raymond Aron διατυπώνει ότι το διεθνές σύστημα είναι το σύνολο που αποτελείται από πολιτικές μονάδες, οι οποίες διατηρούν τακτικές σχέσεις μεταξύ τους αλλά και είναι ικανές να εμπλακούν σε έναν γενικευμένο πόλεμο. Συνεχίζοντας την ανάλυση του προσθέτει πως τα διεθνή συστήματα είναι η διαπολιτειακή όψη της κοινωνίας στην οποία ανήκουν οι πληθυσμοί με διακριτές κυριαρχίες<sup>335</sup>, και οι οποίες υπεισέρχονται σε διαδικασίες αλληλεπίδρασης ακολουθώντας μια κανονικοποιημένη διαδικασία-κανόνες συμπεριφοράς, δηλαδή επιτελούν σε μεγάλο βαθμό παρόμοιες λειτουργίες.

Ο Morton Kaplan ο οποίος θεωρείται και ο κύριος εισηγητής της συστημικής θεωρίας στις διεθνείς σχέσεις επιχείρησε να τοποθετήσει στο επίκεντρο της νέας τότε επιστήμης την έννοια του διεθνούς συστήματος ως βασικού της προσδιοριστικού παράγοντα<sup>336</sup>. Ο Kaplan υποστήριξε ότι μπορούμε, να επισημάνουμε σταθερές μεταβλητές στο διεθνές σύστημα, οι οποίες μας επιτρέπουν να διακρίνουμε και να προβλέψουμε μοντέλα παγιωμένης και επαναλαμβανόμενης συμπεριφοράς. Τα μοντέλα αυτά συμπεριφοράς στο διεθνές σύστημα είναι συνδεδεμένα με τα χαρακτηριστικά των μονάδων που συμμετέχουν στη διεθνή πολιτική και το λειτουργικά τους ρόλο μέσα στο σύστημα.<sup>337</sup>

Τοιουτοτρόπως ο Kenneth Waltz υποστήριξε ότι τα κύρια αίτια του πολέμου πρέπει, να αναζητηθούν σε τρία επίπεδα: στη φύση του αν-

<sup>334</sup> Για μια ενδελεχή ανάλυση της εξέλιξης του Διεθνούς Συστήματος, από το προ-Διεθνές Σύστημα μέχρι το σύγχρονο Διεθνές Σύστημα βλέπε B.Buzzan & R.Little, *International Systems in World History*.

<sup>335</sup> Aron R., *Πόλεμος και Ειρήνη Μεταξύ των Εθνών*, ό.π., κεφ 4ο 135-177.

<sup>336</sup> Δημήτρης Κώνστας - Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή*, Τόμος Α', Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 1997, σελ 191.

<sup>337</sup> Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, ECPR, Colchester, England, 2005, κεφ. 2, σσμ. 34, σελ. 684.

θρώπου, στην κρατική συμπεριφορά και στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος. Στο τρίτο επίπεδο ο Waltz ισχυρίζεται ότι πόλεμοι ξεσπούν ακριβώς επειδή στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει κεντρική εξουσία να τους αποτρέψει<sup>338</sup>. Όρισε λοιπόν το Διεθνές Σύστημα ως μια οντότητα η οποία προέρχεται από το συνδυασμό επιμέρους μονάδων, αλλά είναι αυτοτελής και έχει τα δικά της χαρακτηριστικά. Οι επιμέρους μονάδες συμπεριφέρονται και συνδυάζονται με βάση ορισμένους κανόνες που αποτελούν τη δομή του Συστήματος<sup>339</sup>.

Μέσω της ανωτέρω σύζευξης των κεντρικών χαρακτηριστικών του Διεθνούς Συστήματος, αναφύεται η κεντρική-θεμελιώδης αρχή βάση της οποίας οι μονάδες-κράτη συνδέονται μεταξύ, αλληλεπιδρούν, δέχονται εξωτερικές επιρροές, και διαφοροποιούνται λειτουργικά. Η εν λόγω αρχή κρυσταλλώνεται στην έννοια της Δομής του Διεθνούς Συστήματος<sup>340</sup>. Η έννοια της δομής εδράζεται στο γεγονός ότι οι μονάδες του συστήματος, διαφορετικά αντιπαραβαλλόμενες και συνδυαζόμενες συμπεριφέρονται ανόμοια-διαφορετικά και κατά την αλληλεπίδρασή τους παράγουν διαφοροποιημένα αποτελέσματα<sup>341</sup>.

### 3.11.2. Η δομή του διεθνούς συστήματος: αναρχία, ιεραρχία, ηγεμονία

Η εξέταση της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας απαιτεί να ορίσουμε λεπτομερέστερα το διεθνές σύστημα και τη δομή αυτού. Σύμφωνα με τον Waltz ένα σύστημα αποτελείται από τη δομή και τις αλληλεπιδρώντας μονάδες του.<sup>342</sup> Ο ορισμός της δομής του διεθνούς συστήματος έχει τρία μέρη: α) Μία οργανωτική αρχή (αναρχία-ιεραρχία), β) τον προσδιορισμό των λειτουργιών των διαφορετικών μονάδων, και γ)

<sup>338</sup> Waltz Kenneth, *Man, the State and War*, ό.π, κ.φ. 2, σημ. 25, σελ. 232. Επίσης και η ελληνική έκδοση: Waltz Kenneth, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος, Μία θεωρητική ανάλυση*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

<sup>339</sup> Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, σ.σ. 38-59.

<sup>340</sup> «Η Δομή καταδεικνύει ότι η συμπεριφορά των μονάδων διαμορφώνεται και συνωθείται όχι μόνο από την εσωτερική διαδικασία και την διαδράση μεταξύ των μονάδων, αλλά και από τον τρόπο δημιουργίας του εξωτερικού περιβάλλοντος». Βλέπε B.Buzzan & R.Little, *International Systems in World History*, ό.π., σελ.84.

<sup>341</sup> Βλέπε, R.Keohane, *Neorealism and its Critics*, σ.σ. 72-73.

<sup>342</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*, σελ. 79.

την κατανομή των δυνατοτήτων ανάμεσα στις μονάδες<sup>343</sup>. Η δομή του συστήματος αλλάζει καθώς αλλάζει η κατανομή των δυνατοτήτων (της ισχύος) ανάμεσα στα κράτη<sup>344</sup>, έτσι έχουμε πολυπολικά, διπολικά και μονοπολικά συστήματα<sup>345</sup>. Λόγω της οργανωτικής αρχής της αναρχίας δεν υπάρχει λειτουργική διαφοροποίηση των κρατών, αλλά επιτελούν τις ίδιες βασικές λειτουργίες για την αντιμετώπιση των εσωτερικών και εξωτερικών τους προβλημάτων. Η ιεραρχία συνεπάγεται έναν καταμερισμό εργασίας και σχέσεις υπεροχής-υποταγής<sup>346</sup>.

Ο Gilpin ορίζει το σύστημα ως μία συνάρθρωση ξεχωριστών οντοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους με τακτική αλληλεπίδραση, σύμφωνα με κάποιο τύπο ελέγχου<sup>347</sup>. Παρά το γεγονός πως το σύστημα είναι άναρχο, ο έλεγχος που ασκείται στα κράτη με τη μορφή συστημικών περιορισμών, που τίθενται από τα ισχυρότερα κράτη τα οποία επηρεάζουν το σύστημα περισσότερο από όσο επηρεάζονται από αυτό, μπορεί να πάρει τρεις μορφές: α) Ηγεμονική (imperial or hegemonic)<sup>348</sup>, όπου ένα ισχυρό κράτος ελέγχει ή κυριαρχεί επί των πιο αδύναμων κρατών, β) η διπολική δομή και γ) η δομή της ισορροπίας της ισχύος, όπου τρία ή περισσότερα κράτη ελέγχουν το ένα το άλλο με διπλωματικούς ελιγμούς, συμμαχίες και πόλεμο<sup>349</sup>.

Ο Waltz διακρίνει μεταξύ δύο τύπων δομών: την άναρχη δομή και την ιεραρχική δομή.<sup>350</sup> Ενώ η αναρχία συνεπάγεται την απουσία υπέρτερης εξουσίας, η ιεραρχία επιφέρει περιορισμούς στην άσκηση της

<sup>343</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*, σελ. 100-101

<sup>344</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*, σελ. 97.

<sup>345</sup> Η άποψη του Waltz για την σταθερότητα των διπολικών διεθνών συστημάτων είναι γνωστή, όπως και η κριτική που έχει δεχθεί Ενδεικτικά βλ. Robert Gilpin: *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 88 κ.ε. Επειδή όμως εδώ μας ενδιαφέρει η ηγεμονική σταθερότητα δεν θα επεκταθούμε.

<sup>346</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*. σελ. 93, 96

<sup>347</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 26.

<sup>348</sup> «Τα αυτοκρατορικά και τα ηγεμονικά συστήματα είναι δομικά ίδια, αλλά διαφέρουν στο ότι τα αυτοκρατορικά είναι στρατιωτικά ισχυρά και οικονομικά αδύναμα και υποανάπτυκτα, ενώ τα ηγεμονικά είναι στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρά». Βλ. K. Edward Spiezio: British hegemony and major power war. 1815-1939: An empirical test of Gilpin's model of hegemonic governance (*International Studies Quarterly*, vol. 34, no 2. June 1990), σελ. 167 υποσημ. 4. Ο Spiezio αντλεί από Gilpin, *ibid*, σελ. 129, 39.

<sup>349</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, *ibid*, σελ. 29.

<sup>350</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*, σελ. 114-116.



κρατικής κυριαρχίας. Αυτή η διαζευκτική σχέση μεταξύ των δύο τύπων που γίνεται από τον Waltz για λόγους θεωρητικής απλότητας, έχει γίνει αντικείμενο κριτικής από θεωρητικούς που βλέπουν τη διάκριση των διεθνών συστημάτων με βάση τη συγκέντρωση της εξουσίας (authority) και τη διαφοροποίηση των μερών τους κατά μήκος ενός συνεχούς (continuum), παρά ως διχοτόμηση μεταξύ αναρχίας-ιεραρχίας.<sup>351</sup>

Η αναρχία δεν σημαίνει απλά απουσία υπερκρατικής κεντρικής εξουσίας, που περιορίζει τη δράση των κρατών. Αυτός ο ορισμός είναι ανεπαρκής, επειδή συγχέει τον τυπικό με τον ουσιαστικό ορισμό, από τη στιγμή που ένας κόσμος χωρίς κεντρική εξουσία δεν σημαίνει απουσία περιορισμών. Επίσης, αυτός ο ορισμός φέρει την ένταση της διάκρισης μεταξύ διεθνούς και εσωτερικής πολιτικής, βάσει της οποίας γίνεται η διάκριση μεταξύ διεθνών σχέσεων και πολιτικής επιστήμης<sup>352</sup>. Πιο διαδεδομένη είναι η σύνδεση της αναρχίας με την απουσία κυβέρνησης, που κατέχει το μονοπώλιο άσκησης νόμιμης βίας<sup>353</sup>. Ο Weber όμως δεν συνέδεσε την εξουσία με τη νομιμότητα της αλλά την είδε ως σχέση του φορέα της εξουσίας με τον εξουσιαζόμενο<sup>354</sup>. Ο ορισμός της αναρχίας σε αντιδιαστολή με την πολιτική κατάσταση σε επίπεδο κράτους είναι προβληματική<sup>355</sup>, σ' αυτό το σημείο εστίασε και ο Bull όταν ανέλυε το δόγμα της εσωτερικής αναλογίας και της αδυναμίας σχηματισμού διεθνούς κοινωνίας κρατών, εν τη απουσία υπερκρατικής εξουσίας.<sup>356</sup> Η ιεραρχία μπορεί να δημιουργεί έναν κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα στα κράτη αλλά δεν εξαφανίζει την ουσιαστική

<sup>351</sup> Milner Helen, *The assumption of anarchy in international relations theory: A critique* (Review of International Studies, vol. 17, 1991, pp.67-85), σελ. 78. Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, *ibid*, σελ. 81

<sup>352</sup> N. Onuf and Fr. Klink: «Anarchy, authority, rule» (*International studies Quarterly*, vol.33, no 2, June 1989), σελ. 149-173.

<sup>353</sup> N. Onuf and Fr. Klink: «Anarchy, authority, rule»; *ibid*, σελ. 153, 167 και S. L.Cohen, E. Hazelrigg, W. Pope: *Deparsonizing Weber: A critique of Parson's interpretation of Weber's sociology* (*American Sociological Review*, vol. 40, 1975, pp. 229-241).

<sup>354</sup> Kurt Lenk, *Πολιτική κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1990, σελ. 48.

<sup>355</sup> Helen Milner, *The assumption of anarchy in international relations theory: A critique*, *ibid*, σελ. 72-74.76.

<sup>356</sup> Hedlev Bull, *Η άναρχη κοινωνία, μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα. 2001, σελ.86-90.

λειτουργική ομοιότητα των κρατών<sup>357</sup>. Η διεθνής αναρχία επιβάλλει την αρχή της αυτοβοήθειας, αφού ο κίνδυνος ένοπλης σύγκρουσης είναι πάντα υπαρκτός σε ένα σύστημα που δεν υπάρχει κεντρικός έλεγχος για τη χρήση βίας. Η ιεραρχία δεν ακυρώνει την αναρχία, αφού ουσιαστικά πρόκειται για μία ιεραρχία της ισχύος. Αυτό που είναι ουσιώδες για τη ρεαλιστική θεωρία δεν είναι τόσο οι δυνατότητες των κρατών, όσο η δυνατότητα τους να διακρίνουν μεταξύ αναρχίας του διεθνούς συστήματος, της κατανομής ισχύος στο διακρατικό σύστημα και του δικού τους συμφέροντος επιβίωσης<sup>358</sup>.

Η δομή προσδιορίζει σημαντικά τη συμπεριφορά των κρατών. Το κράτος που θα αποτύχει να κοινωνικοποιηθεί και να εσωτερικεύσει τις κυριαρχούσες νόρμες συμπεριφοράς, πληρώνει ένα τίμημα που μπορεί να αφορά και την ίδια του την ύπαρξη<sup>359</sup>. Αν ένα κράτος αποτύχει να εκμεταλλευθεί τις ευκαιρίες επέκτασης και αύξησης της ισχύος του, τότε διακινδυνεύει την πιθανότητα να το επιτύχει αυτό ο ανταγωνιστής του και να αυξήσει τη σχετική του ισχύ<sup>360</sup>.

Η φύση του διεθνούς συστήματος δεν αλλάζει από το βαθμό συγκέντρωσης της ισχύος στο σύστημα. Άλλωστε η τέλεια διεθνής αναρχία είναι μια ακραία μορφή του διεθνούς συστήματος, μία ιδεατή κατάσταση ανεξαρτησίας των κρατών που αποφασίζουν για τα εσωτερικά και εξωτερικά τους θέματα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τους την ύπαρξη και αντίδραση των άλλων κρατών<sup>361</sup>. Είναι η ίδια η ύπαρξη του συστήματος κρατών που ακυρώνει ένα τέτοιο ενδεχόμενο στο βαθμό που ένα σύστημα κρατών (διεθνές σύστημα) σχηματίζεται όταν δύο ή περισσότερα κράτη έχουν αρκετές σχέσεις μεταξύ τους ώστε να συμπεριφέρονται ως μέρη ενός όλου. Επομένως στις αποφάσεις του, κάθε κράτος αναγκάζεται να λάβει υπόψιν του την αντίδραση των άλλων

<sup>357</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, ibid, σελ. 114.

<sup>358</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ibid, σελ.191.

<sup>359</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid. σελ. 86.

<sup>360</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 88.

<sup>361</sup> Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, σελ. 13-14, 17.

κρατών του συστήματος, λόγω της αλληλεπίδρασης τους.<sup>362</sup> Το άλλο θεωρητικό άκρο είναι η αυτοκρατορία, που σημαίνει την άμεση διοίκηση των διαφόρων πολιτικών οντοτήτων από ένα αυτοκρατορικό κέντρο. Ωστόσο, η ελευθερία δράσεως μίας αυτοκρατορίας περιορίζεται από την αλληλεπίδραση της με τις διάφορες πολιτικές οντότητες και έχει μόνο ένα σκληρό πυρήνα άμεσης διοίκησης και ομόκεντρους κύκλους που αντιστοιχούν στις διάφορες θέσεις του «εκκρεμούς» του Watson<sup>363</sup>:

α) Κυριαρχία (dominion), όπου ένα ισχυρό κράτος αποφασίζει για την εξωτερική και εσωτερική πολιτική των πιο αδύναμων κρατών, που διατηρούν την διακριτή ταυτότητα τους και την τυπική αυτονομία τους.

β) Ηγεμονία, που αφορά την ικανότητα μιας εξουσίας να υπαγορεύει τους κανόνες και τους όρους λειτουργίας του συστήματος, καθορίζοντας έτσι τις διακρατικές σχέσεις αφήνοντας την εσωτερική κυριαρχία των κρατών άθικτη<sup>364</sup>. Ο Watson δεν χρησιμοποιεί τον όρο «ηγεμονικό κράτος», αλλά τον όρο «ηγεμονική αρχή», επειδή η ηγεμονία μπορεί να ασκείται και από μία ομάδα κρατών (όπως το κονσέρτο των Μεγάλων Δυνάμεων του 1815), ή να υπάρχει μία δυαρχία (ΗΠΑ και ΕΣΣΔ). Η ηγεμονία δεν ασκείται μόνο δια αυτοκρατορικών εντολών, αλλά περιλαμβάνει ένα διάλογο μεταξύ ηγεμονικής αρχής και των άλλων κρατών ώστε να επιτυγχάνεται μία ισορροπία σκοπιμοτήτων. Αυτή η παρατήρηση μας παραπέμπει στην άποψη του Cox, για την ηγεμονική τάξη ως αποτέλεσμα της επιτυχίας μιας ευρύτερης ιδεολογικής συναίνεσης (consensus) μεταξύ ηγεμόνα και ηγεμονευόμενων<sup>365</sup>.

Αυτός, ο ορισμός είναι πιο περιεκτικός από τον συχνά παρατιθέμενο ως υπεροχή ενός κράτους σε υλικές δυνατότητες<sup>366</sup> και ομοιάζει με τον ορισμό των Keohane και Nye για την ηγεμονία, ως τη

<sup>362</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία, μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2001, σελ 47.

<sup>363</sup> Adam Watson, *ό.π.*, σελ 15

<sup>364</sup> Μεταξύ ηγεμονίας και κυριαρχίας ο Watson διακρίνει και το σύστημα της επικυριαρχίας, जोχι προσεγγίζει αυτό της ηγεμονίας, βλ. *Kai Hedley Bull: Η άναρχη κοινωνία, ibid*, σελ. 48.

<sup>365</sup> Παρατίθεται στο βιβλίο του Robert Keohane, *After Hegemony*, Princeton University Press New Jersey, 1984, σελ. 44

<sup>366</sup> Ενδεικτικά Robert Keohane, *After Hegemony*, *ibid*, σελ. 32. Έπισης στο: Daniel Garst: Thucydides and neorealism (International studies Quarterly, vol. 33, 1989, pp.3-27.), σελ. 18-19.

δυνατότητα ενός κράτους να διατηρεί τους βασικούς κανόνες των διακρατικών σχέσεων και να έχει τη θέληση να το κάνει αυτό<sup>367</sup>.

Η σταθερότητα του συστήματος επιτυγχάνεται στο σημείο του ιδεατού εκκρεμούς (ανεξάρτητα κράτη, ηγεμονία, επικυριαρχία, κυριαρχία, αυτοκρατορία) που συνδυάζει με τον καλύτερο τρόπο την νομιμότητα, δηλαδή την αποδοχή του δικαιώματος μίας αρχής να γίνεται σεβαστή, σε αντιδιαστολή με τον βίαιο καταναγκασμό, και τα υλικά οφέλη, όπως η εν λόγω «νομιμότητα» διαμορφώνεται από την τάση του εκκρεμούς να απομακρύνεται από τα άκρα<sup>368</sup>.

Η δομή του διεθνούς συστήματος παρά το ότι έχει αποκρυσταλλωθεί, δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να υποστεί αλλαγές. Ο Gilpin διακρίνει τρεις τύπους αλλαγής. Ο πρώτος τύπος αφορά την αλλαγή συστήματος (systems change), όπου το σύστημα αλλάζει λόγω αλλαγής, της φύσεως των βασικών δρώντων του. Η άνοδος και η πτώση διαφόρων τύπων πολιτικών οντοτήτων (αυτοκρατορίες, εθνικά κράτη) και συστημάτων κρατών, επιφέρουν αυτήν τη διεθνή αλλαγή<sup>369</sup>. Ο δεύτερος τύπος είναι αυτός της συστημικής αλλαγής (systemic change). Είναι περισσότερο μία αλλαγή εντός του συστήματος, που προκύπτει από αλλαγές στην σχετική ισχύ των κρατών και των κανόνων του συστήματος, παρά μία αλλαγή του ίδιου του συστήματος. Αυτή η αλλαγή για τον Gilpin αφορά την αντικατάσταση της παρακμάζουσας ηγεμονικής δύναμης από μία νέα, ανερχόμενη<sup>370</sup>, συνήθως με έναν «ηγεμονικό πόλεμο». Ο τρίτος τύπος αλλαγής αφορά την αλλαγή της αλληλεπίδρασης των δρώντων, επί παραδείγματι ανάπτυξη της διπλωματίας, αλλαγή συμμαχιών και αλλαγή των διεθνών καθεστώτων.<sup>371</sup>

Σύμφωνα με την εν λόγω ανάλυση η αλλαγή συνήθως επέρχεται με πόλεμο<sup>372</sup> και εντός του διεθνούς συστήματος έχει προκριθεί η τάξη

<sup>367</sup> R. Keohane and J. Nye, *Power and interdependence*, Boston, MA: Little Brown. Harper-Collins. 1977, σελ. 44.

<sup>368</sup> Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, , ibid, σελ. 17, 131.

<sup>369</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid. σελ. 41.

<sup>370</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 42-43.

<sup>371</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 43-44

<sup>372</sup> Robert Gilpin, *War and change in world politics*, ibid, σελ. 15.

έναντι της δικαιοσύνης. Η απάντηση σε ζητήματα δικαιοσύνης δίδεται εντός των ορίων μιας έκαστης συλλογικής οντότητας, αφού δεν έχουν συγκροτηθεί παγκόσμιες κανονιστικές δομές που θα νομιμοποιήσουν συγκεκριμένα αναδιανεμητικά αποτελέσματα<sup>373</sup>. Με βάση ποια ηθικά κριτήρια όμως θα επέλθει η ειρηνική αλλαγή; Το ηθικό κριτήριο κατά τον Carr δεν μπορεί να είναι ο «επιθετικός» ή όχι πόλεμος, αλλά η φύση της αλλαγής η οποία επιδιώκεται και για την οποία υπάρχουν αντιδράσεις<sup>374</sup>. Η ειρηνική αλλαγή δεν θα μπορούσε να επέλθει, όπως στην εσωτερική έννομη τάξη, με δικαστική ή νομοθετική διαδικασία. Γιατί η πρώτη αντιμετωπίζει τα μέρη της διαφοράς ως ίσα και δεν υπολογίζει τους συσχετισμούς ισχύος και η δεύτερη επειδή δεν υπάρχει εξουσιοδοτημένη αρχή για να νομοθετήσει. Η αλλαγή μπορεί να προέλθει από μία διαδικασία διαπραγματεύσεων, υπό τη σκιά των συσχετισμών ισχύος και των απειλών ασκήσεως βίας. Η υποχώρηση σε απειλές βίας είναι ένας φυσιολογικός τρόπος ειρηνικής αλλαγής<sup>375</sup>. Κάθε ουσιαστική διεκδίκηση για αλλαγή αποτελείται από ένα μίγμα ισχύος και ηθικής και μπορεί να εκφραστεί με όρους της μίας ή της άλλης. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο E. Carr: *«Κάθε λύση του προβλήματος της ειρηνικής αλλαγής πρέπει να βασίζεται σε έναν συμβιβασμό ανάμεσα στην ηθική και την ισχύ»*<sup>376</sup>. Η εξεύρεση τέτοιων συμβιβασμών στο διεθνές επίπεδο είναι δύσκολη, λόγω των διαφορετικών απόψεων περί δικαίου που προκύπτουν από τα διαφορετικά κανονιστικά συστήματα των κρατών, την άνιση ανάπτυξη και τα διλήμματα ασφαλείας. Η τάξη επομένως εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος αποτελεί συνάρτηση της κατανομής ισχύος, των διακριτών αλλά σε μεγάλο βαθμό ομοιόμορφων, όσο αναφορά τη συμπεριφορά τους, κρατών. Οι ιεραρχίες ισχύος αποτελούν τους διαμορφωτικούς παράγοντες του διεθνούς συστήματος. Η κοινωνικοποίηση των κρατών υπό καθεστώς αναρχίας τα ωθεί στη υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών με το πρόταγμα της

<sup>373</sup> Παναγιώτης Ήφαιστος, Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας, *ibid*, σελ. 44.

<sup>374</sup> Carr E., *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σελ. 266.

<sup>375</sup> Carr E., *Η εικοσαετής κρίση*, *ibid*, σελ. 276

<sup>376</sup> Carr E., *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, *ibid*, σελ. 266

επιβίωσης να κυριαρχεί στις επιλογές τόσο των ισχυρότερων όσο, σε μεγαλύτερο βαθμό, και των πιο αδύναμων μονάδων.

Εκκινώντας από το ίδιο επιχείρημα και αναφερόμενος στις μεγάλες δυνάμεις, ο J. Mearsheimer υποστηρίζει ότι η δομή του διεθνούς συστήματος δεν περιορίζει απλώς τις επιλογές τους, αλλά τους αφήνει μόνο μία: *«τις υποχρεώνει να δρουν επιθετικά και να επιζητούν την ηγεμονία»*<sup>377</sup>. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο οι μεγάλες δυνάμεις σύμφωνα με τη θεώρηση του επιθετικού ρεαλισμού διαχρονικά προσπαθούν να επιλύσουν τα διλήμματα ασφαλείας που εμφανίζονται στο άναρχο διεθνές σύστημα ηγεμονεύοντάς το. Άμεση συνέπεια είναι οι ανταγωνισμοί μεταξύ των ισχυρότερων δρώντων για την ηγεμόνευση μεγάλων περιφερειών αλλά και του διεθνούς συστήματος. Διαπιστώνουμε επομένως ό,τι η δομή του διεθνούς συστήματος δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση αξιώσεων ηγεμονισμού. Ο κοινωνικό-πολιτικός κατακερματισμός του παγκόσμιου χώρου σε έθνη-κράτη διαφορετικής ανάπτυξης, ισχύος, οντολογικών χαρακτηριστικών και συμπεριφοράς που αενάως αγωνίζονται για να διασφαλίσουν την επιβίωση τους στηριζόμενα στην αρχή της αυτοβοήθειας, καταλήγει στην κατάσταση της διεθνούς αναρχίας ως οργανωτικής αρχής του Διεθνούς Συστήματος. Δηλαδή η ετερότητα των μονάδων-κράτη του Διεθνούς Συστήματος, λόγω διαφορετικών ηθικοκανονιστικών συστημάτων, κοσμοαντιλήψεων, αξιώσεων ισχύος, εσωτερικών πολιτικών συστημάτων, παραδόσεων-εθίμων, συντελεστών ισχύος (οικονομικών, τεχνολογικών, εμπορικών, βιομηχανικών και στρατιωτικών) και γενικότερα η ανομοιογένεια μεταξύ των οντολογικών χαρακτηριστικών των κρατών συγκροτεί τη βάση του «διεθνούς προβλήματος».<sup>378</sup>

Η συγκρότηση των κρατών και των θεσμικών τους εποικοδομημάτων ως μέσο συμβίωσης των ανθρώπων επέλυσε, σε σημαντικό βαθμό, το πρόβλημα της βίας στο εσωτερικό δημιουργώντας συνθήκες τάξης και

<sup>377</sup> Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company, 2001, σελ. 53.

<sup>378</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, ό.π., σελ. 66 και 108. Επίσης Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρία των Εθνών, Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ.49-51.

δικαιοσύνης. Ταυτόχρονα όμως, με τις συλλογικές αξιώσεις κυριαρχίας, απέκλεισε, προς το παρόν και με τη μορφή που έχει λάβει το διεθνές σύστημα, την πιθανότητα ανάπτυξης ενός παρόμοιου υπερκρατικού θεσμού. Το ζήτημα της διεθνούς τάξης εκ των πραγμάτων προϋποθέτει διευθετήσεις άλλης κλίμακας και χροιάς.

Υπό αυτές τις διεθνοπολιτικές συνθήκες, της βεσφαλιανής ρύθμισης που έθεσε τέλος στα διάδοχα αυτοκρατορικά σχήματα άνοιξε όμως ένα κύκλο ηγεμονικών αξιώσεων στο διεθνές σύστημα, θα εξεταστεί το φαινόμενο του ηγεμονισμού σε σχέση με την επιβολή της τάξης στο αποκεντρωμένο πλέον διεθνές σύστημα. Βασιζόμενοι και στην ενδελεχή ανάλυση του Adam Watson, θα εξετάσουμε αυτό που όρισε ως δίλημμα τα δύο άκρα του οποίου έχουν μια σχέση αντιστρόφως ανάλογη: όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός ελευθερίας - ανεξαρτησίας και πολιτικού αυτοκαθορισμού τόσο διακυβεύεται η τάξη και η ασφάλεια, είτε μιλάμε για την σφαίρα επιρροής μιας ηγεμονικής Δύναμης είτε για ολόκληρο το Διεθνές Σύστημα. Ένα από τα ζητήματα που προκύπτουν είναι η πιθανότητα συγκεκριμένου υψηλού βαθμού κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, ως καταστατική συνθήκη πολιτικής οργάνωσης των κρατών, και ταυτόχρονα η υιοθέτηση ηγεμονικής φύσεως θεσμικών διευθετήσεων εντός του διεθνούς συστήματος με σκοπό την αποτελεσματικότερη διατήρηση της τάξης. Αυτό επομένως που χρήζει έρευνας δεν είναι μόνο η εμφάνιση των ηγεμονικών αξιώσεων, που αποτελούν απόρροια των συσχετισμών ισχύος, αλλά κατά πόσο αυτές είναι ανεκτές σε βάθος χρόνου έτσι ώστε να μην απειληθεί η διεθνής τάξη.

## Κεφάλαιο 4ο

### Διεθνής Τάξη και οι Ηγεμονικές Αξιώσεις: Από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

#### 4.1. Η Ηγεμονική Αξίωση του Λουδοβίκου ο ΙΔ'

Το κενό που άφησε η ήττα των Αψβούργων ήρθε να αναπληρώσει η εμφάνιση της Γαλλίας του Λουδοβίκου ΙΔ', ως ο ισχυρός παράγων, που μετουσίωσε το πρότυπο της απόλυτης μοναρχίας στην Ευρώπη, μετέβαλε τους συσχετισμούς ισχύος και πάλι από την ανεξαρτησία προς την ηγεμονία<sup>379</sup>. Ο Λουδοβίκος ΙΔ', μέσο μιας σειράς πολεμικών αναμετρήσεων και προσαρτήσεων σε περίοδο ειρήνης<sup>380</sup>, επιδίωξε να επεκτείνει την κυριαρχία του μέχρι το Ρήνο και τις Κάτω Χώρες, ωστόσο η ισχύ του δεν ήταν αρκετή ώστε να εγκαθιδρύσει μια ηγεμονική τάξη πραγμάτων που θα ανέτρεπε τις Βεσφαλιανές διευθετήσεις, τις οποίες και ο προκάτοχός του Λουδοβίκος ο ΙΓ' είχε ενθαρρύνει. Έτσι, οργανώνοντας ένα ισχυρό στρατό και οικονομία<sup>381</sup> σε στέρεες βάσεις και αξιοποιώντας τις τεχνικές διαπραγμάτευσης του Ρισελιέ, όπου η δωροδοκία και ο εκφοβισμός ήταν συνήθεις πρακτικές<sup>382</sup> και αξιοποιώντας την λαμπρότητα της γαλλικής γλώσσας και πολιτισμού<sup>383</sup> κατόρθωσε να αναδείξει τη Γαλλία ως την κυρίαρχη δύναμη μέχρι τις αρχές του 18<sup>ου</sup> αιώνα. Η γαλλική ηγεμονική αξίωση σε καμία περίπτωση δεν έθεσε στόχους ανάλογης υφής αυτών των Αψβούργων, δηλαδή ενοποίησης της Ευρώπης υπό μια αρχή που θα διέπεται και από μια

<sup>379</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης. Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5<sup>ος</sup>-18<sup>ος</sup> Αιώνας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ 404-8.

<sup>380</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., σελ. 417-8.

<sup>381</sup> Ο Λουδοβίκος ΙΔ' προχώρησε σε μια σειρά πολιτικών, διοικητικών, οικονομικών και θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων με αντικειμενικό σκοπό την ενίσχυση του κράτους, που ενσάρκωνε αυτός, έτσι ώστε να φέρει εις πέρας την αξίωση της Γαλλίας να κυριαρχήσει στην ευρωπαϊκή Ήπειρο, Bernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., σελ, 409-12.

<sup>382</sup> Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, σελ 340.

<sup>383</sup> Η περίοδο του Λουδοβίκου ΙΔ' χαρακτηρίζεται από την άνθιση του κλασικισμού, MBernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., σελ 413-414.



ενιαία ιδεολογία.<sup>384</sup> Σταδιακά όμως η αναθεωρητική πολιτική της Γαλλίας συγκρότησε ένα αντιηγεμονικό, και διευρυνόμενο συν τω χρόνω, συνασπισμό, αυτόν της «Συμμαχίας του Άουγκσμπουργκ».<sup>385</sup>

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' για να πραγματώσει τις ηγεμονικές του φιλοδοξίες διεξήγαγε τέσσερις μεγάλους πολέμους εναντίον ολόκληρης της Ευρώπης: Ο πρώτος ήταν ο πόλεμος της Φλάνδρας (1667-1668), ο δεύτερος ήταν ο πόλεμος κατά της Ολλανδίας (1672-1678), ο τρίτος ήταν ο πόλεμος της Συμμαχίας (του Συνασπισμού) του Άουγκσμπουργκ (1688-1697) και ο τέταρτος ήταν ο πόλεμος για τη διαδοχή του Ισπανικού θρόνου (1701-1712).<sup>386</sup> Εν τέλει η ηγεμονική αξίωση του Λουδοβίκου ΙΔ' δεν τελεσφόρησε και η επιρροή της Γαλλίας περιορίστηκε μέχρι το σημείο που δεν μπορούσε να ασκήσει την ηγεμονία της<sup>387</sup>. Σταδιακό ξεκινά εκείνη την περίοδο να οικοδομείται ένα σύστημα που βασίζεται στην ισορροπία ισχύος. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις άρχισαν να διαδραματίζουν όλο και πιο περιορισμένο ρόλο στην πρακτική των κρατών και οι συμμαχίες αρμολογούνται επί τη βάσει κρατικών συμφερόντων.<sup>388</sup>

Η διεθνής τάξη την περίοδο μεταξύ της Συνθήκης της Βεσφαλίας (1648) και της συνθήκης της Ουτρέχτης (1713) διαταράσσεται από 22 μείζονες διεθνείς συγκρούσεις για εθνικούς, θρησκευτικούς, εμπορικούς και πολιτικούς λόγους, αν και όπως εύστοχα παρατηρεί ο Μ. Ψαλιδόπουλος σπάνια υπάρχει μια μόνο αιτία που οδηγεί στη σύγκρουση.<sup>389</sup> Η Ολλανδία, η οποία αποτελούσε την κυρίαρχη

<sup>384</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., σελ 415.

<sup>385</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βεσφαλία στη Βιέννη 1648-1815*. Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1997, σελ 71-3.

<sup>386</sup> Η δυναστεία των Βουρβόνων με το Λουδοβίκο ΙΔ' της Γαλλίας και η δυναστεία των Αψβούργων με το Λεοπόλδο Α' της Γερμανίας θα διεκδικήσουν το θρόνο της Ισπανίας. Στον πόλεμο θα αναμειχθούν η Αγγλία, η Ολλανδία και η Πορτογαλία και με τη Συνθήκη της Ουτρέχτης θα τεθούν οι βάσεις για την ισορροπία των δυνάμεων στην Ευρώπη. Bernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., 414-423.

<sup>387</sup> Watson Adam, ό.π., σελ 342.

<sup>388</sup> Watson Adam, ό.π., σελ 343.

<sup>389</sup> Σε αυτή την περίοδο καταγράφονται 22 διεθνείς συγκρούσεις, από τις οποίες το 24% των συγκρούσεων αποδίδονται σε λόγους εθνικής κυριαρχίας και διαφωνίες σχετικές με την διαμόρφωση των συνόρων των εθνικών κρατών, το 6% σε θρησκευτικούς λόγους και το 20% αποδίδεται σε λόγους εμπορίου, ελεύθερης ναυσιπλοΐας και ανταγωνισμού για αποικίες. Ψαλιδόπουλος Μ., *Διεθνής σύγκρουση και οικονομική σκέψη Διεθνές εμπόριο*

οικονομική δύναμη της περιόδου, ήρθε σε πολεμική αντιπαράθεση για οικονομικούς λόγους με την Μ. Βρετανία ανερχόμενη δύναμη κι χώρα που επίσης ενδιαφερόταν για το εμπόριο, τρεις φορές (1652-4, 1665-7 και 1702-13 Ακόμη, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, για οικονομικούς λόγους πραγματοποιούνται οι 8 από τους 22 των πολέμων εκείνης της περιόδου<sup>390</sup>, δηλαδή το 30%, γεγονός που αντιτίθεται με τις παγιωμένες φιλελεύθερες αντιλήψεις, αν και εκείνη την εποχή ήταν πιο διαδεδομένες οι мерκαντιστικές ιδέες, πώς το εμπόριο περιορίζει τον πόλεμο. Η Ολλανδία<sup>391</sup> έθεσε και τις αρχές του ελεύθερου εμπορίου που αργότερα ενστερνίστηκαν τόσο η Βρετανία όσο και οι ΗΠΑ.<sup>392</sup> Τελικά η αξίωση του Λουδοβίκου ΙΔ' για μια Γαλλική τάξη πραγμάτων στο διεθνές σύστημα απέτυχε δίδοντας τη θέση της σ' ένα πιο ισορροπημένο μοντέλο στο οποίο η Γαλλία είχε σημαίνουσα θέση και ρόλο.<sup>393</sup>

#### **4.2. Η Διεθνής Τάξη τον 18<sup>ο</sup> Αιώνα, η Εμπέδωση του συστήματος ισορροπίας**

Η περίοδος που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του 18<sup>ου</sup> αιώνα υπήρξε περίοδος οργάνωσης των κρατών και διατήρησης της τάξης. Τα περισσότερα Ευρωπαϊκά κράτη ισχυροποιήθηκαν μέσα από εξελίξεις όπως ανάπτυξη εμπορίου, κυκλοφορία χρήματος, οργάνωση στρατών και στρατιωτικής τεχνολογίας και τη δημιουργία ισχυρής διοικητικής μηχανής. Η συμφωνία της Ουτρέχτης το 1713, που σφραγίζει την αποτυχία του ηγεμονικού εγχειρήματος της Γαλλίας, ταυτόχρονα ενίσχυσε τα αντιηγεμονικά αντανάκλαστα θέτοντας σε λειτουργία πιο "αυτοματοποιημένες" διαδικασίες εξισορρόπησης του εκάστοτε επίδοξου ηγεμόνα.<sup>394</sup> Η διεθνής τάξη συναρτάται όλο και περισσότερο με την ικανότητα των κρατών να ελέγχουν την κατανομή ισχύος στο ευρωπαϊκό σύστημα. Η ανάδειξη νέων δυνάμεων, όπως της Πρωσίας και της Ρωσίας,

---

και εθνικό συμφέρον 17ος-20ος αιώνας, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα 2003. σελ 51-2.

<sup>390</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π. σελ 51.

<sup>391</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., Πίνακας 1, σελ 52.

<sup>392</sup> Watson Adam, ό.π., σελ 343.

<sup>393</sup> Watson Adam, ό.π., σελ 342.

<sup>394</sup> Watson Adam, ό.π., σελ 351-2.

η ενίσχυση, κυρίως εδαφική, της Αυστρίας αλλά και η εξασθένηση της Ισπανίας, της Σουηδίας και της Ολλανδίας, στον καταμερισμό ισχύος δημιούργησαν ένα πιο ισορροπημένο διεθνές σύστημα.<sup>395</sup> Αναμφίβολα όμως η Μεγάλη Βρετανία αποτέλεσε δυνητικά τον ισχυρότερο πόλο του συστήματος, κατά τη διάρκεια του 18<sup>ου</sup> αιώνα, εκμεταλλευόμενη τη γεωγραφική της θέση αλλά και τις εσωτερικές πολιτικές, οικονομικές και τεχνολογικές διαδικασίες.<sup>396</sup>

Ο 18<sup>ος</sup> αιώνας θεωρείται περίοδος τάξης και προόδου για την Ευρώπη. Διαδικασίες που χαρακτηρίζουν και σήμερα το διεθνές σύστημα όπως: η ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου, η καθιέρωση του διπλωματικού διαλόγου και η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας επί της αρχής της κρατικής κυριαρχίας<sup>397</sup> αναπτύχθηκαν τότε επικουρώντας και τη λειτουργία του συστήματος ισορροπίας ισχύος. Τα παραπάνω γεγονότα ενίσχυσαν και το αίσθημα του «ανήκειν» στα ευρωπαϊκά κράτη δημιουργώντας μια Κοινοπολιτεία ευρωπαϊκών κρατών (*grand republique*) στενά συνδεδεμένων μέσω συνθηκών.<sup>398</sup> Ο πόλεμος ως εργαλείο άσκησης πολιτικής συνέχιζε να υφίσταται σε περιορισμένη όμως έκταση με σκοπό την εξισορρόπηση, όχι απλώς της μιας ή της άλλης δύναμης αλλά της ηγεμονίας γενικότερα.<sup>399</sup> Ο πόλεμος για τη Διαδοχή του Αυστριακού Θρόνου (1741-1748) που τερματίστηκε με την ειρήνη της Εξ-λα-Σαπέλ,<sup>400</sup> ο Επταετής Πόλεμος (1756- 1763)<sup>401</sup> μεταξύ

<sup>395</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βεσφαλία στη Βιέννη 1648-1815*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1997, σελ 104-7.

<sup>396</sup> Η Αγγλία ενώνεται με τη Σκωτία και την Ιρλανδία. Παράλληλα το πολίτευμα της κοινοβουλευτικής μοναρχίας και η ναυτική της δύναμη. Η βιομηχανική πρόοδος, που συντελείται, κατά την περίοδο 1740 – 1780, στην Αγγλία ανέδειξε μια νέα κοινωνία, όπου η αστική τάξη διαδραμάτιζε μείζονα ρόλο. Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, 107-12. Επίσης Bernstein Serge - Milza Pierre, ό.π., σελ 443-6.

<sup>397</sup> Watson A, ό.π., σελ 358-64.

<sup>398</sup> Watson A., ό.π., σελ 371-2 και Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Αθήνα, Ηρόδοτος 2006, σελ 92.

<sup>399</sup> Watson A, ό.π., σελ 371.

<sup>400</sup> Ο εν λόγω πόλεμος θα προκληθεί από την προσπάθεια των ευρωπαϊκών κρατών να μειώσουν τη δύναμη των Αψβούργων, αμφισβητώντας (κυρίως η Γαλλία) το δικαίωμα της Μαρίας Θηρεσίας στον αυστριακό θρόνο. Με κατάλληλους χειρισμούς θα καταφέρει να απομονώσει τους Γάλλους, θα κρατήσει το στέμμα και θα οδηγήσει την Αυστρία σε ακμή. Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, ό.π., σελ 135-137.

<sup>401</sup> Ο Επταετής πόλεμος (1756-1763) είχε ως αιτία τον αγγλογαλλικό ανταγωνισμό και ονομάστηκε Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, εφόσον επεκτάθηκε στην αμερικανική

Γαλλίας και Βρετανίας και οι Ρωσοτουρκικοί πόλεμοι του 1768-1774 και 1787-1792<sup>402</sup> αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα του εργαλειακού ρόλου, ως προς την επίτευξη ισορροπίας δυνάμεων, που διαδραμάτισε ο πόλεμος την περίοδο μετά τη Συνθήκη της Ουτρέχτης και μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση. Σ' αυτόν τον περίπλοκο μηχανισμό διατήρησης της διεθνούς τάξης σημαντικός ήταν και ο ρόλος των μικρότερων δυνάμεων ως προς διαδικασία συνεχούς εξισορρόπησης<sup>403</sup> που σταδιακά όμως εμπέδωσε στους εμπλεκόμενους το αίσθημα αξιότητας κυριαρχίας.

Διατρέχοντας τον 18<sup>ο</sup> αιώνα συμπεραίνουμε πως το “πνεύμα” της Βεσφαλίας επικράτησε, τα κράτη επιδιώκουν ανεξαρτησία και αποκτούν σταδιακά όλους τους μηχανισμούς ενίσχυσης των εσωτερικών τους δομών έτσι ώστε να πραγματώσουν τους στόχους τους. Ο διαφωτισμός και το πνεύμα της λογικής είχε ως συνέπεια τα κράτη να λειτουργούν ορθολογικότερα και στις μεταξύ τους σχέσεις. Έννοιες όπως: διεθνές δίκαιο, νομιμοποίηση της εξουσίας και διπλωματικός διάλογος, που αποτελούν σημεία αναφοράς στις σύγχρονες διακρατικές σχέσεις ως προς την κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος<sup>404</sup>

---

ήπειρο και στις Ινδίες. Κλείνει με τη Συνθήκη του Παρισιού υπέρ της Αγγλίας που κέρδισε γαλλικές αποικίες και οριστικοποίησε την κυριαρχία της στις θάλασσες και την Πρωσία, που ήταν σύμμαχος της Αγγλίας, να αναδεικνύεται σε μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Στο βωμό του να διατηρηθεί η «ευρωπαϊκή ισορροπία», ακολούθησε η λεγόμενη «αντιστροφή των συμμάχων», που βρήκε τους μέχρι τότε αντιπάλους να συμμαχούν, δηλαδή την Πρωσία με την Αγγλία και την Αυστρία με τη Γαλλία. Η κατάληξη αυτού του πολέμου ήταν αρνητική για τους τελευταίους με οδυνηρές απώλειες, κυρίως για την ισχυρή Γαλλία. Η συνθήκη των Παρισίων, το 1763, την οδήγησε στην παραχώρηση σημαντικών αποικιών και εμπορειών στη μεγάλη της αντίπαλο Αγγλία. Όμως, η εξέλιξη αυτή δεν την άφησε απαθή. Με σκοπό να γευθεί τη χαρά της εκδίκησης και να ανακτήσει το γόητρό της, έναντι της μεγάλης της αντίζηλου, η Γαλλία στήριξε εξοπλιστικά τους Εξεγερμένους της Αμερικής οδηγώντας τους σε νίκη, στον αγώνα τους για ανεξαρτησία από την αγγλική κυριαρχία, κάτι που επικυρώθηκε με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, το 1763. Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης. Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5<sup>ος</sup>-18<sup>ος</sup> Αιώνας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ 474.

<sup>402</sup> Με τους δύο ρωσοτουρκικούς πολέμους και την εξασθένηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την ενίσχυση της Ρωσικής επιρροής στην περιοχή αναφέρεται το «Ανατολικό Ζήτημα» δηλαδή της επιθυμίας της Ρωσικής Αυτοκρατορίας για έξοδο στη Μεσόγειο. Γεωπολιτική παράμετρος που έκτοτε καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις των δυτικών δυνάμεων με τη Ρωσία.

<sup>403</sup> Watson Ad., ό.π., σελ 355-6 και 370.

<sup>404</sup> Watson Ad., ό.π., σελ 357-8.

μορφοποιήθηκαν εκείνη την περίοδο. Η χρήση βίας<sup>405</sup>, αν και σε περιορισμένο βαθμό, συνέχισε να αποτελεί μέσο άσκησης πολιτικής των κρατών. Την περίοδο μεταξύ των συνθηκών της Ουτρέχτης (1713) και της Βιέννης (1815) πραγματοποιούνται 36 διεθνείς συγκρούσεις.<sup>406</sup> Οικονομικά ήταν τα αίτια στις 15 από τις 36 συγκρούσεις<sup>407</sup> προσθέτοντας την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των εταιρειών των κρατών, κυρίως των αποικιακών, στις βασικές επιδιώξεις της εξωτερικής τους πολιτικής.<sup>408</sup>

Η ευρωπαϊκή κοινωνία του 18<sup>ου</sup> αιώνα ήταν αποτέλεσμα των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, που σταδιακά επικράτησαν σε όλο και περισσότερα κράτη, καθώς και της ισορροπίας ισχύος<sup>409</sup>. Η τάξη επομένως διατηρήθηκε, εκτός των περιπτώσεων που αναφέραμε, ως συνέπεια των παραπάνω διεργασιών μέχρι το ξέσπασμα της Γαλλικής επανάστασης. Η εν λόγω επανάσταση άλλαξε το ρου της ιστορίας και έθεσε τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον παλιό κόσμο της παράδοσης και στον νέο κόσμο της νεωτερικότητας. Θεωρείται η σημαντικότερη από κάθε άλλη σύγχρονή της, γιατί έγινε στην ισχυρότερη και πολυπληθέστερη χώρα της Ευρώπης, οδήγησε σε θεαματική κατάρρευση του κράτους, είχε χαρακτήρα μαζικής κοινωνικής επανάστασης και απέκτησε οικουμενικές διαστάσεις, καθώς έδωσε το πρότυπο για όλα τα επόμενα επαναστατικά κινήματα.<sup>410</sup> Η Γαλλία εξαντλημένη οικονομικά από τον Επταετή πόλεμο με την Αγγλία, όπου ηττήθηκε και απώλεσε τις περισσότερες αποικίες της, οδηγήθηκε σε σοβαρή εσωτερική οικονομική και κοινωνική κρίση.<sup>411</sup> Η Γαλλική

<sup>405</sup> Watson Ad, ό.π., σελ 357-366.

<sup>406</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ 54-6.

<sup>407</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π. Πίνακας 2, σελ 55.

<sup>408</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ 56.

<sup>409</sup> Watson Ad., ό.π., σελ 374-5.

<sup>410</sup> Burns Edward McNal, *Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1983, τ. Α', σελ. 283, Bernstein-Milza 1997 τ.Α: σελ. 482.

<sup>411</sup> Η προσπάθεια του παλαιού καθεστώτος για αναζήτηση πόρων εξαιτίας των χρεών του κράτους, δημιούργησε μια αντικυβερνητική συσπείρωση που αρχικά περιλάμβανε τα κοινοβούλια. Γρήγορα όμως, μεταβλήθηκε σε μια πιο ανομοιογενή σύνθεση καθώς συμμάχησε με αγρότες και αστούς. Αυτή η όξυνση μεταξύ του πολιτεύματος και των αντιπάλων του, έφερε τη Γαλλία στο χείλος της επανάστασης. Αυτοί οι δύο διακριτοί σχηματισμοί, που αμφότεροι διεκδικούσαν την εξουσία, είχαν την υποστήριξη σημαντικού τμήματος του πληθυσμού. Έτσι ξεκίνησε η Γαλλική Επανάσταση, χωρίς

Επανάσταση, μέσο των Ναπολεόντιων Πολέμων και των πολιτικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που επέφερε, κατέλυσε την ευρωπαϊκή τάξη. Οι ουσιαστικές ιδέες και αξίες όμως που προέκυψαν διατηρήθηκαν και μετά την ήττα. Η ισότητα των πολιτών, η θρησκευτική ελευθερία, οι αγροτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις ήταν αλλαγές που δεν μπορούσαν εύκολα να ανατραπούν.<sup>412</sup> Παράλληλα, η ιδέα της αυτοδιάθεσης των λαών χρησιμοποιήθηκε ακόμα και από τους ηγεμόνες του Παλαιού Καθεστώτος ενάντια στη «γαλλική τυραννία»<sup>413</sup>. Έτσι, ενώ στο παρελθόν ο πόλεμος και η ειρήνη ήταν αποκλειστικά θέματα των απολυταρχικών μοναρχών, μετά τους «εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες» ενάντια στον Ναπολέοντα, η εθνική συνείδηση αναδύεται πιο ισχυρή στα περισσότερα κράτη της Ευρώπης<sup>414</sup>.

### **4.3. Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών μετά το 1815**

#### 4.3.1. Το Σύστημα του Συνεδρίου της Βιέννης

Η περίοδος από το 1815 και το Συνέδριο της Βιέννης έως το 1853 και τον Κριμαϊκό Πόλεμο υπήρξε μια από τις πιο σταθερές και ειρηνικές περιόδους στην ιστορία της Ευρώπης. Η Γαλλική επανάσταση και στη συνέχεια η αυτοκρατορία του Ναπολέοντα επέφεραν μεγάλες αλλαγές στην Ευρώπη. Η ευρωπαϊκή τάξη κατέρρευσε, τα σύνορα είχαν αλλάξει, οι κοινωνικές και πολιτικές δομές είχαν μετασχηματιστεί όπως κι ο τρόπος σκέψης των Ευρωπαίων. Το Σεπτέμβριο του 1814 συνέρχεται το Συνέδριο της Βιέννης για να συντονίσει τη «νέα τάξη», που έρχεται να αντικαταστήσει εκείνη που επέβαλε η Γαλλική Επανάσταση<sup>415</sup>, εκεί εκπροσωπήθηκαν όλες οι χώρες της Ευρώπης, τόσο οι ανεξάρτητες όσο και αυτές που έχασαν την ανεξαρτησία τους κατά την διάρκεια του

---

συγκεκριμένους στόχους αλλά με τις νέες δυνάμεις να γνωρίζουν ακριβώς τι επιθυμούσαν. Burns E, ό.π., σελ. 288-296, Berstein –Milza, ό.π. σελ. 484-486.

<sup>412</sup>Dan Berindei, *Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σ. 223

<sup>413</sup> Κώστας Ράπτης: *Γενική Ιστορία της Ευρώπης*, Β' τόμος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999, σ.47

<sup>414</sup> Τσακαλογιάννης, Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία – Από τη Βασιλία στο Τείχος του Βερολίνου 1789-1989*, Τόμος Β', Αθήνα: Σιδέρης 1997, σ. 96

<sup>415</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης - Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815-1919*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 18-19

πολέμου. Το Σύστημα της περιόδου αρχικά βασίσθηκε σε δύο συνασπισμούς, την Τετραπλή Συμμαχία και την Ιερή Συμμαχία, τα οποία εξέφραζαν το πλέγμα των σχέσεων μεταξύ των τεσσάρων νικητριών Δυνάμεων των Ναπολεόντειων Πολέμων<sup>416</sup> (Μεγάλη Βρετανία, Πρωσία, Αυστρία και Ρωσία). Η πρώην αναθεωρητική δύναμη, η Γαλλία, δεν απομονώθηκε και συμμετείχε ισότιμος στο Σύστημα αυτό, το οποίο χαρακτηρίστηκε από την τακτική διεξαγωγή των «Ευρωπαϊκών Συνεδρίων», που επί μισόν αιώνα *«έφθασαν πολύ κοντά στο να συνιστούν την κυβέρνηση της Ευρώπης»*<sup>417</sup>.

Για πρώτη φορά, συνειδητός στόχος των διαδικασιών αυτών ήταν η διατήρηση της ειρήνης, τόσο μέσο της κατάλληλης διαχείρισης των σχέσεων μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, όσο και μέσο της περιφρούρησης της τάξης σε ολόκληρη την περιφέρεια. Τον ρόλο αυτό ανέλαβε η Ιερή Συμμαχία, μια ουσιαστικά ηγεμονική συμμαχία<sup>418</sup> την οποία αποτελούσαν οι τρεις Μοναρχικές Δυνάμεις. Οι εν λόγω χώρες, ταυτίζοντας την ειρήνη με την «ορθή και νόμιμη» διακυβέρνηση<sup>419</sup> και με αναφορά στην θρησκεία και τις συντηρητικές αξίες, ανέλαβαν από κοινού δράση (ως κονσέρτο Δυνάμεων) ενάντια σε κάθε μορφή επανάστασης και υπέρ της διατήρησης κάθε «νομίμως» εστεμμένου, έστω και αν αναγκάστηκαν να παραδεχτούν ότι μια παλινόρθωση του Παλαιού Καθεστώτος στην αρχική του μορφή δεν ήταν δυνατή.<sup>420</sup> Αποδεχόμενες σιωπηρά τις μεγάλες επαναστατικές κατακτήσεις φρόντισαν να εγκαθιδρύσουν μια νέα ισορροπία δυνάμεων, η οποία αποτέλεσε τη βάση μιας μακρόχρονης ειρήνης<sup>421</sup>.

Καθοριστικό ρόλο στην λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της Ιερής Συμμαχίας διαδραμάτισε ο Αυστριακός πρίγκιπας Φον Μέττερνιχ ο

<sup>416</sup> Η μεταπολεμική τάξη διευθετήθηκε στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815. Σχετικά με αυτό και τη νέα ισορροπία δυνάμεων, Kennedy Paul, *Η Άνοδος και Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, τ. Α', Αξιωτέλλης, Αθήνα, 1990, σελ. 200.

<sup>417</sup> Kissinger H., *Διπλωματία*, Νέα Σύντορα-Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 93.

<sup>418</sup> Watson A., ό.π., κεφ.17ο "Η Ευρωπαϊκή Επέκταση", σελ 325-50.

<sup>419</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 96.

<sup>420</sup> Watson A, ό.π., σελ. 413.

<sup>421</sup> Dan Berindei, *Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σ. 224

οποίος κατόρθωσε να διατηρήσει την παρακμάζουσα χώρα του στο επίκεντρο των Ευρωπαϊκών υποθέσεων, αλλά και να εξισορροπήσει την ισχύ και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων με έντεχνους διπλωματικούς χειρισμούς. Από την μία κατάφερε να ελέγξει τις φιλοδοξίες της Ρωσίας, υπό τον Τσάρο Νικόλαο, για επέκταση προς Δυσμιάς και για εκμετάλλευση του Ανατολικού Ζητήματος<sup>422</sup>, από την άλλη κατάφερε να προσπεράσει τις αντιρρήσεις της Μεγάλης Βρετανίας και τη διαφορετική της αντίληψη για την συλλογική ασφάλεια, χωρίς αυτό να καταστεί επικίνδυνο για την περάτωση των στόχων του. Από την μεριά τους οι φιλελεύθερες Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία δεν συμμετείχαν ενεργά στις διεργασίες των τριών μοναρχικών κρατών υπό την Ιερή Συμμαχία, ωστόσο η ιδεολογική αυτή διάσταση δεν διατάραξε το ευρύτερο οικοδόμημα. Χαρακτηριστικά της δομής<sup>423</sup> αυτής ήταν η πρόληψη και αντιμετώπιση ηγεμονικών και αναθεωρητικών συμπεριφορών, ο στόχος της μεγιστοποίησης της ασφάλειας, η επιρροή και ο έλεγχος των μικρών κρατών, ο παραμερισμός ιδεολογικών διαφορών, η αμοιβαία αποδοχή των εξωευρωπαϊκών σφαιρών επιρροής και επέκτασης και η σχετικά σταθερή κατανομή ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Η προσπάθεια συνεννόησης βασίστηκε σε έναν μηχανισμό που επιγραμματικά μπορούμε να τον ορίσουμε ως «διπλωματία των διασκέψεων»<sup>424</sup>. Οι διασκέψεις πρεσβευτών με αντικείμενο την αντιμετώπιση περιφερειακών κρίσεων ήταν σύνηθες φαινόμενο και, όταν ήταν αναγκαίο, συνέδρια σε ανώτατο επίπεδο όπως τα συνέδρια ειρήνης στο Παρίσι (1856) και το Βερολίνο (1878)<sup>425</sup>. Αυτός ο μηχανισμός αποτελεί αποτέλεσμα της απόφασης που λήφθηκε με την ευκαιρία της υπογραφής της Τετραπλής Συμμαχίας<sup>426</sup> με στόχο τον

<sup>422</sup> Watson A., ό.π., κεφ 22ο: "Το Ευρωπαϊκό Σύστημα καθίσταται Παγκόσμιο", σελ 459-478. Επίσης Kissinger H., ό.π., σελ. 104

<sup>423</sup> Αρβανατόπουλος Κ., Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, ό.π., σελ. 214-215 και Kissinger H., *Διπλωματία*, ό.π., κεφ. 4.

<sup>424</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1996, σελ 39-54.

<sup>425</sup> Στεφανίδης Ι, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Εκδόσεις, Προσκήνιο, Αθήνα 1997σ. 41-43.

<sup>426</sup> Η Τετραπλή Συμμαχία είναι μια συνθήκη που υπογράφηκε στις 20 Νοεμβρίου 1815 και στρέφεται εναντίον της Γαλλίας, λόγω της αμφισβητήσιμης σταθερότητας του



συντονισμό των προσπάθειών των νικητών για τη διατήρηση του status quo<sup>427</sup>. Αποτέλεσε ουσιαστικά έναν θεσμό που αναφέρεται ως Ευρωπαϊκή Συμφωνία (Concert of Europe) και είχε ως στόχο να μην επιτρέψει σημαντικές αλλαγές στην πολιτική και εδαφική τάξη στην Ευρώπη, τουλάχιστον όχι χωρίς την συγκατάθεση όλων των εμπλεκόμενων μερών<sup>428</sup>. Οι νικητές του Ναπολέοντα είχαν αρκετό πολιτικό νου, ώστε να συμπεριλάβουν και την ηττημένη Γαλλία στο νέο σύστημα κρατών.<sup>429</sup> Ιδιαίτερα μετά την ανατροπή των Βουρβόνων και την άνοδο στην εξουσία του Λουδοβίκου Φιλίππου το 1830, η Γαλλία αποκτά και πάλι τη θέση που ταιριάζει στα πληθυσμιακά, εδαφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της<sup>430</sup>. Οι εξεγέρσεις του 1848<sup>431</sup> την Ευρώπη (αλλά και παλαιότερα, όπως το 1830 στη Γαλλία με την Ιουλιανή Επανάσταση<sup>432</sup>) τέθηκαν υπό αμφισβήτηση κάποιες από τις αρχές του συνεδρίου της Βιέννης (1815). Συγκεκριμένα, τα φιλελεύθερα αιτήματα, η πίεση για διοικητικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, οι αγώνες για εθνική ανεξαρτησία,<sup>433</sup> έρχονταν σε αντίθεση με τις υποχρεώσεις που είχαν αναλάβει οι μεγάλες δυνάμεις το 1815 περί διατήρησης του status quo στην Ευρώπη, διατήρησης της τάξης και της νομιμότητας και κατάπνιξης κάθε επαναστατικού ανατρεπτικού κινήματος. Με την αστική

---

καθεστώς των Βουρβόνων. Το 1818 η Γαλλία ενσωματώνεται στην Τετραπλή Συμμαχία μια και, τουλάχιστον επισήμως, η επιφυλακτικότητα των υπολοίπων δυνάμεων εξαφανίζεται.

<sup>427</sup> Bernstein S. –Milza P., *Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, τόμος Β', σελ. 25-26.

<sup>428</sup> Στεφανίδης, Γιάννης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο 1997 ό.π., σ. 42.

<sup>429</sup> Στεφανίδης Ι. *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Εκδόσεις, Προσκήνιο, Αθήνα 1997, σ. 41

<sup>430</sup> Dan Berindei, *Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003,, σ. 227.

<sup>431</sup> Το 1848 είναι μια χρονιά σταθμός για την Ευρώπη. Νέες ιδέες εμφανίζονται, φιλελεύθερα και εθνικιστικά αιτήματα εγείρονται και μια σειρά από επαναστάσεις αμφισβητούν την νομιμότητα της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Ο έντονα συντηρητικός χαρακτήρας του καθεστώτος του Λουδοβίκου Φιλίππου άρχισε σταδιακά να προκαλεί δυσφορία και δυσαρέσκεια στην γαλλική κοινωνία, η οποία μεταξύ άλλων επιζητούσε και μεταρρυθμίσεις στο πολιτικό σύστημα. Συγκεκριμένα, ένα από τα βασικά αιτήματα των αντιπάλων του καθεστώτος ήταν η επέκταση του δικαιώματος της ψήφου. Κολιόπουλος Σ. *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2000, σελ. 154.

<sup>432</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, τ Β', ό.π., σελ 37-42.

<sup>433</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, τ Β', ό.π., σελ 51-56.

επανάσταση του 1848 αρχίζει να εκδηλώνεται καθαρά πλέον ένα ρήγμα στην Ευρώπη, ουσιαστικά για πρώτη φορά μετά το συνέδριο της Βιέννης αμφισβητείται έντονα η ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων από κοινωνικά στρώματα που απαιτούν μεταρρυθμίσεις και λαοί που επιζητούν εθνική ανεξαρτησία ή εθνική ολοκλήρωση. Κάποια από τα ζητήματα αυτά θα πάρουν μεγαλύτερες διαστάσεις στο μέλλον και θα οδηγήσουν τις Μεγάλες Δυνάμεις σε πόλεμο μεταξύ τους.<sup>434</sup>

Το Ανατολικό Ζήτημα και η απομάκρυνση του Μέττερνικ (1848) υπήρξαν οι βασικές αιτίες που έθεσαν τέλος στην μακρά αυτή περίοδο ειρήνης και σταθερότητας. Όταν η αφορμή δόθηκε, το 1852, δεν άργησαν να ενεργοποιηθούν τα βαθύτερα πολιτικά και στρατηγικά συμφέροντα, που εντέχνως είχαν ισορροπήσει επί πενήντα χρόνια, με αποτέλεσμα το ξέσπασμα του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856). Η αφορμή αυτή ήταν ο ανταγωνισμός του Γάλλου Αυτοκράτορα Ναπολέοντα του Γ' με τον Ρώσο Τσάρο για την επωνυμία του προστάτη των χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που οδήγησε στην σύγκρουση μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας.<sup>435</sup> Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία πήραν το μέρος της Τουρκίας, ενώ το ίδιο έκανε -κατόπιν εσφαλμένων χειρισμών<sup>436</sup>- και η Αυστρία, χάνοντας έτσι τα ερείσματα της στην Ρωσία, που αποτελούσε την παραδοσιακή και σημαντικότερη σύμμαχο της, και αρχίζοντας έκτοτε την ελεύθερη πτώση της στο πεδίο των συσχετισμών ισχύος.<sup>437</sup> Όσον αφορά στην Ρωσία, η συσπείρωση εναντίον της επέφερε αναμενόμενα και την ήττα της. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος επανέφερε τη Γαλλία ως Μεγάλη Δύναμη στο Ευρωπαϊκό σύστημα<sup>438</sup>.

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο οι παλαιοί συμμαχικοί δεσμοί άρχισαν να χάνουν σταδιακά την σημασία τους. Πλέον οι δύο πρώην σύμμαχοι της Αυστρίας, Πρωσία και Ρωσία, μπορούσαν ελεύθερα να εξυπηρετήσουν τα αμιγή εθνικά τους συμφέροντα, τα οποία

<sup>434</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre , τ Β' ό.π., σελ 57-60.

<sup>435</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 105-106.

<sup>436</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 107-108.

<sup>437</sup> Για την παρακμή της Αυστρίας βλ. Kennedy Paul, τόμος Α', ό.π., σελ. 229-233.

<sup>438</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1996, σελ 196.

συγκρατούνταν από την Ιερή Συμμαχία. Το γεγονός αυτό αποτελεί την θεμελιώδη αιτία που οδήγησε στην κλιμακούμενη αποσταθεροποίηση των επόμενων δεκαετιών<sup>439</sup>, η οποία κορυφώθηκε με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς είχε δύο άμεσες συνέπειες καταρχάς την αυξανόμενη πίεση της Ρωσίας προς την Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια και δεύτερον την αρχή της εδαφικής επέκτασης της Πρωσίας εις βάρος των Γερμανικών εδαφών, κυρίως της Αυστρίας. Σημείο αναφοράς για τη διατήρηση της διεθνούς τάξης τη μεταναπολεόντια περίοδο, και την αποτροπή της Γαλλικής αυτοκρατορικής αξίωσης, ήταν η ανάδειξη της Βρετανίας στην ισχυρότερη δύναμη. Για αρκετούς αναλυτές αυτό το γεγονός αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος παράγοντας για τη διατήρηση της ειρήνης για την περίοδο που ακολούθησε του Συνεδρίου της Βιέννης<sup>440</sup>. Αντλώντας λοιπόν την ισχύ της από την οικονομία, μέσο του εμπορίου κυρίως με τις αποικίες, και έχοντας για βασική μέριμνά της την αποφυγή επικράτησης μιας ηπειρωτικής δύναμης στην Ευρώπη η Μεγάλη Βρετανία εμφανίστηκε ως ο θεματοφύλακας της διατήρησης της τάξης λειτουργώντας ως ο εξωτερικός “εξισορροπητής” εξυπηρετώντας τόσο τα δικά της συμφέροντα όσο και τις αναγκαιότητες της λειτουργίας του συστήματος ισορροπίας στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, μπορούσε να απολαμβάνει την θέση της κυρίαρχης Δύναμης, την οποία διατήρησε για όλο τον 19<sup>ο</sup> αιώνα.

#### 4.3.2. Το Σύστημα του Μπίσμαρκ

Τα χαρακτηριστικά της περιόδου 1860-1890 ήταν τελείως διαφορετικά από αυτά της αμέσως προηγούμενης περιόδου. Το Σύστημα παρέμεινε ισορροπημένο παρ' ότι διεξήχθησαν τέσσερις σημαντικοί ενδοευρωπαϊκοί πόλεμοι σε διάστημα δεκαπέντε ετών (1859-1870). Η Ιερή Συμμαχία ουσιαστικά διαλύθηκε και αντ' αυτής η ισορροπία στηρίχθηκε σε ένα σύστημα διμερών μυστικών συμφωνιών με επίκεντρο την Πρωσία, η οποία κατείχε προνομιακό ρόλο σε αυτές ελέγχοντας

<sup>439</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 107.

<sup>440</sup> Τσακαλογιάννης Π., *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασίλισσα στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Α', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα, 2000, σελ. 102.

τελικά την λειτουργία του. Οι ηθικοί περιορισμοί και η νομιμότητα έδωσαν την θέση τους στην πολιτική της ισχύος και τον εθνικισμό, ως παράγοντες καθορισμού των διακρατικών σχέσεων και της διεθνούς τάξης. Η ενοποίηση της Γερμανίας σηματοδοτεί την έλευση στην Ευρώπη ενός απόλυτου και κατακτητικού εθνικισμού που θα εντείνει την αντιπαράθεση μεταξύ των λαών της Ηπείρου<sup>441</sup>.

Οι δύο βασικοί δρώντες της περιόδου αυτής ήταν η Πρωσία, υπό την λαμπρή καθοδήγηση του Μπίσμαρκ, και η Γαλλία, υπό την καταστροφική ηγεσία του Ναπολέοντα Γ'. Ο Μπίσμαρκ κατόρθωσε μέσα σε πέντε χρόνια, με τον Αυστροπρωσικό και Γαλλοπρωσικό πόλεμο να ενοποιήσει την Γερμανία (1871)<sup>442</sup> μεταβάλλοντας την ισορροπία στην Ηπειρωτική Ευρώπη υπέρ της χώρας του, την ώρα που η Μεγάλη Βρετανία, με τον ιδιότυπο απομονωτισμό της, απολάμβανε τις τελευταίες δεκαετίες της Αυτοκρατορίας της. Το 1871, σχεδόν τίποτα δεν απομένει από το σύστημα κρατών του Συνεδρίου της Βιέννης. Η εμφάνιση της Γερμανίας αλλάζοντας τους συσχετισμούς δυνάμεων δημιουργεί νέους ανταγωνισμούς. Η ήττα της Γαλλίας το 1870 και η κατοχή της Αλσατίας-Λορένης από τους Γερμανούς συντηρεί το γαλλογερμανικό ανταγωνισμό. Παράλληλα, η εξώθηση της Αυστρίας προς τον Βαλκανικό χώρο, μετά τον αποκλεισμό της από την Γερμανία, τη φέρνει αντιμέτωπη με τη Ρωσία η οποία δεν έχει εγκαταλείψει τις βλέψεις της στα Βαλκάνια και τη φιλοδοξία της για έξοδο στη Μεσόγειο.<sup>443</sup> Κάθε πόλεμος της περιόδου αυτής ευνόησε τα σχέδια του Μπίσμαρκ έμμεσα ή άμεσα. Έμμεση ήταν η εύνοια από τον πόλεμο της Γαλλίας εναντίον της Αυστρίας, το 1859, επειδή εξασθένησε τις θέσεις της δεύτερης στην Γερμανία.<sup>444</sup> Στους επόμενους τρεις πολέμους, αυτούς του 1864, του 1866 και του 1870, ενεπλάκη η ίδια η Πρωσία εναντίον της Δανίας, της Αυστρίας, και της Γαλλίας, οπότε τα οφέλη των νικών της υπήρξαν άμεσα και αφορούσαν κυρίως στην προσάρτηση πολλών έως τότε υπόδουλων ή ανεξάρτητων

<sup>441</sup> Bernstein S. –Milza P., τ. Β', ό.π., σελ. 141

<sup>442</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π., σελ. 271-8.

<sup>443</sup> Bernstein S. –Milza P., *ibid*, σελ. 148-150

<sup>444</sup> Ο Μπίσμαρκ προσδοκούσε έναν τέτοιο πόλεμο ώστε να εξασθενίσουν εμμέσως οι Αυστριακές θέσεις στην Γερμανία, Kissinger H., ό.π., σελ. 126.

Γερμανικών εδαφών.<sup>445</sup> Αποτέλεσμα των συγκρούσεων αυτών ήταν η ενοποίηση της Γερμανίας<sup>446</sup> υπό την ηγεσία της Πρωσίας και του Μπίσμαρκ και η ταυτόχρονη απομόνωση ή υποβάθμιση των υπολοίπων Μεγάλων Δυνάμεων.

Μέχρι το 1871, δύο νέα μεγάλα εθνικά κράτη έχουν δημιουργηθεί στην Ευρώπη: η Ιταλία και η Γερμανία. Και αν η ιταλική ενοποίηση<sup>447</sup> (1861) δεν προκάλεσε κραδασμούς στην υπόλοιπη Ευρώπη<sup>448</sup>, η εμφάνιση της Γερμανίας προκάλεσε την μετατόπιση του κέντρου βάρους του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών προς την μεριά της.<sup>449</sup> Η δεσποζούσα αυτή θέση της Πρωσίας που επήλθε μέσω της πολιτικής της ισχύος διατηρήθηκε χάριν της επιδέξιας διπλωματίας του Μπίσμαρκ. Οι προνομιακές μυστικές διμερείς Συμφωνίες με την Αυστρία, Ιταλία και Ρωσία και οι τριμερείς με οποίες συνδυάστηκαν, δηλαδή ο Σύνδεσμος των Τριών Αυτοκρατοριών (Γερμανία, Ρωσία, Αυστρία) και η Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία) του 1881, αποτελούν το ένα θεμέλιο της επιτυχούς διπλωματίας του Μπίσμαρκ. Το άλλο υπήρξε η απειλή χρήσης βίας και ο εξαναγκασμός για την τήρηση των Συμφωνιών αυτών, αλλά και για την ευρύτερη διατήρηση, της σύμφωνης με τα συμφέροντα της Πρωσίας, τάξης.

Όσο καθοριστικό ρόλο έπαιξε η χαρισματική ηγεσία του Μπίσμαρκ στην εκτόξευση της Γερμανίας στο επίκεντρο των Ευρωπαϊκών εξελίξεων και στον αποτελεσματικό έλεγχο τους, τόσο καταλυτική θα αποδεικνυόταν η έλλειψη της τα επόμενα χρόνια.<sup>450</sup> Μέσα από δεξιοτεχνικούς διπλωματικούς χειρισμούς, ο Βίσμαρκ λειτουργούσε ως

<sup>445</sup> Η Πρωσία έως την τελική ένωση της Γερμανίας, προσάρτησε κατά σειρά τα δουκάτα των Σλέσβιγκ και Χολστάιν, τα κράτη του Ανόβερο και της Έσση-Κάσελ, την πόλη της Φραγκφούρτης τα πρώην ανεξάρτητα Βόρεια Γερμανικά κράτη, ενώ τα τρία Νότια κράτη, της Βαυαρίας του Μπάντεν και της Βυρτεμβέργης εξαναγκάστηκαν να συνάψουν δεσμευτικές Συνθήκες Συμμαχίας με την Πρωσία βλ. Kissinger H., ό.π., σελ. 128,133. Η τελική ένταξη τους στην Γερμανική Συνομοσπονδία έγινε το 1871, ενώ την ίδια χρονιά, με την σύναψη Γαλλοπρωσικής Συνθήκης Ειρήνης η Γερμανία προσάρτησε την Αλσατία και Λωρραίνη. Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων*, τ. β', Σιδεράς, Αθήνα, 1997, βλ. σελ. 259-260.

<sup>446</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 135.

<sup>447</sup> Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, Αθήνα: Ι. Σιδεράς, 1996, σελ 213-8.

<sup>448</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π., σελ. 271

<sup>449</sup> Στεφανίδης Ι., ό.π., σελ. 45

<sup>450</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 153-154.

σταθεροποιητικός παράγοντας στην Ευρώπη και η λειτουργία της μυστικής διπλωματίας και των συμμαχιών θυμίζει έντονα τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος της Βιέννης.<sup>451</sup> Παρ' όλα αυτά, η πολιτική του Μπίσμαρκ πάσχει από μια βασική αδυναμία: βασίζεται εξ' ολοκλήρου στο πρόσωπο του καγκελάριου και θα καταρρεύσει αμέσως μετά την αποχώρησή του από τη πολιτική κονίστρα το 1890.<sup>452</sup> Στο εσωτερικό, η ανάδειξη του εθνικισμού ως κεντρικού παράγοντα νομιμοποίησης χωρίς την ταυτόχρονη επικράτηση της φιλελεύθερης ιδεολογίας και θεσμών, σε αντίθεση με ό,τι είχε συμβεί έναν αιώνα νωρίτερα στην Γαλλία, σε συνδυασμό με το ανολοκλήρωτο δημοκρατικό καθεστώς που εξυπηρέτησε τον Μπίσμαρκ, συνετέλεσαν στην αδυναμία της Γερμανικής κοινωνίας να διαχειρισθεί την κληρονομιά της μεγαλειώδους διακυβέρνησης του<sup>453</sup>. Ελλείπει κάποιου εξίσου ιδιοφυούς διαδόχου του, οι κούρσες εξοπλισμών επικράτησαν της διπλωματίας και σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο εθνικισμό συνετέλεσαν στα αίτια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Το ίδιο ισχύει και για την εξωτερική διάσταση της πολιτικής του Μπίσμαρκ. Η Γερμανία ισχυροποιήθηκε σε τέτοιο βαθμό που αντικατέστησε την Γαλλία στην αντίληψη των υπολοίπων Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με την απειλή μιας επιθετικής-επεκτατικής Δύναμης στην Κεντρική Ευρώπη<sup>454</sup>.

Στα τέλη 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου, η εξέλιξη της Πρωσίας σε ισχυρή Γερμανία και η διαμάχη της Ρωσίας και της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων για την τύχη του μεγάλου ασθενούς, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Ανατολικό ζήτημα) αποσταθεροποίησε το σύστημα της Βιέννης. Αν και από το 1815 μέχρι το ξέσπασμα του Α' ΠΠ πραγματοποιούνται 31 συγκρούσεις<sup>455</sup> οι οποίες αφορούν σε μεγάλο

<sup>451</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π., σελ. 344

<sup>452</sup> Βέβαια, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι συγκρούσεις αυτές θα διακοπούν έπειτα από την εδραίωση του συστήματος ασφάλειας του Βίσμαρκ.. Gilbert Trausch: Από την Ισορροπία Δυνάμεων στην Ισορροπία των Μπλοκ, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή, (τόμος Β'), Εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σ. 276.

<sup>453</sup> Χριστοδουλίδης Θ., ό.π., σελ. 327-328.

<sup>454</sup> Kissinger H.. Διπλωματία, ό.π., σελ. 156-157.

<sup>455</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ. 56-8.

βαθμό τη διαδικασία δημιουργίας κρατών – εθνών.<sup>456</sup> Οι οικονομικοί ανταγωνισμοί δεν απουσιάζουν αλλά βρισκόμαστε στην εποχή που το εμπόριο αποτελεί «σύμμαχο της ειρήνης»<sup>457</sup> και κατατάσσουμε ως συγκρούσεις για οικονομικούς λόγους 7 πολεμικές αναμετρήσεις.<sup>458</sup> Η Διεθνής Τάξη κατέρρευσε 100 χρόνια μετά τη Συνθήκη της Βιέννης διότι, σωρευτικά, τα γεγονότα που λάμβαναν χώρα καθ' όλη την περίοδο άλλαξαν σε κρίσιμο βαθμό τις αρχικές στοχοθεσίες και μέριμνες του Κονσέρτου Δυνάμεων.<sup>459</sup> Η άνθιση του εμπορίου και του οικονομικού φιλελευθερισμού μάλλον δεν μπόρεσαν να υποσκελίσουν τους γεωπολιτικούς υπολογισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδιαίτερα μετά το 1870, και ν' αποτρέψουν το ξέσπασμα το Α'ΠΠ. Ίσως όμως το σημαντικότερο στοιχείο εκείνης της περιόδου είναι η κουλτούρα του κρατοκεντρισμού ως σημείου αναφοράς λειτουργίας του διεθνούς συστήματος. Ο κρατοκεντρισμός ενισχύθηκε από την εθνικότητα που λειτούργησε ως η συγκολλητική και νομιμοποιητική διαδικασία πέραν των απλών υλικών και συνταγματικών διευθετήσεων. Η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης ήλθε να διαμορφώσει, πλέον, άλλου είδους δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων. Οι δεσμοί υποταγής στον ηγεμόνα και η κοινή θρησκευτική πίστη αντικαταστάθηκαν από την κοινή εθνική συνείδηση. Οι Ευρωπαίοι του 19ου αιώνα ένιωθαν, πρώτα απ' όλα, Άγγλοι, Γάλλοι, Έλληνες, Ιταλοί, Γερμανοί και μετά καθολικοί, ορθόδοξοι ή οτιδήποτε άλλο.<sup>460</sup>

<sup>456</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ. 56.

<sup>457</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., 57.

<sup>458</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., Πίνακας 3, σελ 57.

<sup>459</sup> Watson A, ό.π., σελ 474-8.

<sup>460</sup> Ήφαιστος Π. *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*, Αθήνα, Ποιότητα, 2003, σελ 202-220

#### 4.4. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Ο 19<sup>ος</sup> αιώνας αποτέλεσε τη συνέχεια των διαδικασιών που λάμβαναν χώρα στην Ευρώπη τους δύο τελευταίους, τα πολυπολικά συστήματα του 18<sup>ου</sup> και του 19<sup>ου</sup> αιώνα ήταν δομικά ασταθή. Δεν απουσίαζαν οι συγκρούσεις, ο πόλεμος όμως αποτελούσε το μέσο διατήρησης των βασικών μεταβλητών του συστήματος και κυρίως των δικαιωμάτων των μεγάλων δυνάμεων, σε ένα καθεστώς μεγαλύτερης ή μικρότερης ισορροπίας. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος αποτέλεσε την κατάρρευσή της διεθνούς τάξης αλλά υπήρξε και μια πρωτοφανής τραγωδία για εκατομμύρια ανθρώπους και περισσότερο για τους νεαρούς στρατιώτες που είχαν επιστρατευθεί για να ενισχύσουν τους εθνικούς στρατούς και οι οποίοι σκοτώθηκαν μαζικά, ειδικά στον πόλεμο των χαρακωμάτων του Δυτικού Μετώπου.<sup>461</sup>

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η θέση που είχαν οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν καθοριστικής σημασίας για τον τρόπο που κινήθηκαν και έδρασαν. Ένας από τους κύριους λόγους που είχε επιτύχει η Γερμανία να επιβληθεί σε τρεις μεγαλύτερες Δυνάμεις, την Ρωσία, την Γαλλία και την Βρετανία, ήταν η γεωγραφική της θέση. Τα στρατηγικά πλεονεκτήματα πηγάζαν από τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί τις καλές συγκοινωνιακές γραμμές στο εσωτερικό της, μπορώντας στα δυτικά να αμυνθεί πολύ εύκολα ενώ στα ανατολικά της είχε το γεωγραφικό χώρο που της επέτρεπε να κινηθεί ευκολότερα εναντίον των αντιπάλων της. Εν τέλει η Γερμανία ηττήθηκε για μια σειρά από στρατιωτικούς και πολιτικούς λόγους.<sup>462</sup> Η στρατιωτική επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες εισήλθαν τελικά στον πόλεμο το 1917, έπαιξε καταλυτικό ρόλο για τη ροή της ηγεμονικής σύγκρουσης, εξασφαλίζοντας τη νίκη των λεγόμενων δημοκρατικών δυνάμεων (Ηνωμένες Πολιτείες, Βρετανία, Γαλλία) και την ήττα των απολυταρχικών κεντρικών αυτοκρατοριών (Γερμανία, Αυστρία, Τουρκία).<sup>463</sup> Άλλοι ερευνητές θεωρούν ότι η αμερικανική εμπλοκή είχε κυρίως ψυχολογική, πολιτική και οικονομική

<sup>461</sup> Bernstein S. – Milza P., τ. Β', ό.π., σελ. 270-1.

<sup>462</sup> Kennedy P., ό.π., σελ. 356.

<sup>463</sup> Robert Jackson – Georg Sørensen, *Θεωρία και μεθοδολογία των διεθνών σχέσεων: η σύγχρονη συζήτηση*, Αθήνα, Gutenberg, 2006. σελ. 67.



σημασία, παρά στρατιωτική.<sup>464</sup> Ήδη από το Μάρτιο του 1917, το τσαρικό καθεστώς είχε ανατραπεί και η Ρωσία βρισκόταν σε κατάσταση χάους, ενώ η μαχητική της ικανότητα είχε εκμηδενιστεί.<sup>465</sup> Με την Οκτωβριανή Επανάσταση των Μπολσεβίκων, η Ρωσία αποχωρούσε μονομερώς από τον πόλεμο. Συνεπώς το Μάρτιο του 1917 είχε διαταραχτεί ανεπανόρθωτα η ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη, με τη Γερμανία να πλησιάζει στην επικράτηση, γεγονός που ανάγκαζε τις ΗΠΑ να εισέλθουν στον πόλεμο τον Απρίλιο του 1917.<sup>466</sup>

Στα χρόνια μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου στο ευρωπαϊκό στερέωμα η πραγματικότητα όριζε άλλες προτεραιότητες για τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η Ρωσία, πλέον ΕΣΣΔ, η Γαλλία και η Βρετανία θα διατηρήσουν το status της Μεγάλης Δύναμης, αν και με σαφή διαφοροποίηση μεταξύ τους ως προς την κατανομή ισχύος καθώς επίσης και τις αναθεωρητικές ή μη επιλογές στην εξωτερική τους πολιτική. Η Αυστροουγγαρία ωστόσο θα απολέσει το καθεστώς της μεγάλης δύναμης <sup>467</sup> και θα κάνει δυναμικά την εμφάνισή της η Ιταλία, η οποία είχε κάνει σαφές το μήνυμα των επεκτατικών της βλέψεων ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα. Στη Γερμανία θα επιβληθούν δυσβάσταχτοι όροι, οικονομικοί εφιαδικοί και πολιτειακοί,<sup>468</sup> που αρχικά θα της αφαιρέσουν το status της Μεγάλης Δύναμης θα θέσουν όμως σε λειτουργία τα ρεβανσιστικά ελατήρια του Γερμανικού λαού και μια νέα Γερμανική ηγεμονική αξίωση σε λιγότερο από 20 χρόνια.

<sup>464</sup> Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία – Από τη Βασίλη στο Τείχος του Βερολίνου 1789-1989*, Τόμος Β', Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1997, σελ. 208.

<sup>465</sup> Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία – Από τη Βασίλη στο Τείχος του Βερολίνου 1789-1989*, Τόμος Β', Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1997, σελ. 208

<sup>466</sup> Bernstein S. – Milza P., ό.π., τ. Β', σ.273.

<sup>467</sup> Bernstein S. – Milza P., ό.π., τ. Β', σ.281.

<sup>468</sup> Bernstein S. – Milza P., ό.π., τ. Β', σ.280-1.

#### 4.5. Η Διεθνής Τάξη του Μεσοπολέμου: 1919-1939

Το Σύστημα της περιόδου 1919-1939 βασίστηκε στην Συνθήκη των Βερσαλλιών,<sup>469</sup> με την οποία τερματίστηκε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.<sup>470</sup> Το πνεύμα που την διέπνεε όμως δεν είχε καμία σχέση με την συνθήκη της Βιέννης, έναν αιώνα νωρίτερα, και κύριο χαρακτηριστικό της ήταν ο ρεβανσισμός και η τιμωρία των ηττημένων, σε πολιτικό, οικονομικό, νομικό και εδαφικό επίπεδο. Με την λήξη του πολέμου οι Βασιλικές αυλές της Γερμανίας και της Ρωσίας κατέρρευσαν, ενώ η Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία διαλύθηκε και τα εδάφη της διαμοιράστηκαν, προσθέτοντας ένα ακόμα πρόβλημα ηγεμονικών αντιπαραθέσεων στην Ανατολική Ευρώπη, πέραν του Ανατολικού Ζητηματος. Η Γερμανία θεωρήθηκε ο κύριος υπαίτιος του πολέμου και οι όροι που της επιβλήθηκαν ήταν ιδιαίτερα επαχθείς, γεγονός που επέφερε δύο αλληλένδετες επιπτώσεις. Καταρχάς η Γερμανία συμπαρέσυρε σε οικονομική κρίση, και γενικότερη απώλεια στον καταμερισμό ισχύος, και τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες και δεύτερον, το νέο status quo, όχι απλά δεν αντιμετώπισε αλλά εκ των προτέρων ανατροφοδότησε τις ίδιες αναθεωρητικές συμπεριφορές που είχαν οδηγήσει στον πόλεμο, με υποκείμενο, ως τον εν δυνάμει ηγεμόνα και πάλι την ίδια χώρα<sup>471</sup>. Επομένως παρατηρούμε πως η κατάσταση την περίοδο του Μεσοπολέμου, δομικά, δεν διέφερε καθόλου από αυτήν των τελευταίων δεκαετιών πριν τον Πόλεμο.

Την περίοδο που ακολούθησε τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκίνησε μια ευρεία συζήτηση προσδιορισμού των αιτιών της σύγκρουσης και τον τρόπο που λειτούργησαν: η Βρετανία, η Γαλλία, η Ρωσία, η Γερμανία, η Αυστρία, η Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι άλλες δυνάμεις επιμένοντας στη διεξαγωγή του πολέμου παρά τον όλεθρο και τις περιορισμένες πιθανότητες για κάποια ουσιαστικά κέρδη. Τούτα τα ερωτήματα δεν ήταν εύκολο να απαντηθούν, ωστόσο, η πρώτη σύγχρονη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων άρχισε να αναπτύσσεται εξαιτίας και κατά

<sup>469</sup> Bernstein S. – Milza P., ό.π., τ. Β', σ.279.

<sup>470</sup> Πάνος Τσακαλογιάννης, ό.π., Τόμος Β', σελ 195-6.

<sup>471</sup> Κολιόπουλος Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2001, σελ. 326-7.

την πορεία της αναζήτησης αυτών των απαντήσεων. Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η νέα επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων ήταν βαθιά επηρεασμένα από τις ιδέες του φιλελευθερισμού.<sup>472</sup> Για τους φιλελεύθερους, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ήταν εν πολλοίς απόρροια των εγωιστικών και λανθασμένων υπολογισμών των αυταρχικών ηγετών των μιλιταριστικών καθεστώτων που συμμετείχαν στη σύρραξη, ιδιαίτερα δε αυτών της Γερμανίας και της Αυστρίας. Οι φιλελεύθεροι στοχαστές, με κύριο εκφραστή τον τότε Πρόεδρο των ΗΠΑ Woodrow Wilson, πίστευαν πως μέσω ενός ορθολογικά και έξυπνα σχεδιασμένου διεθνούς οργανισμού θα σταθεί δυνατό να τερματιστούν οι πόλεμοι, ώστε να επιτευχθεί μια λίγο πολύ μόνιμη ειρήνη. Ο Wilson έσπευσε να ανακοινώσει τα «14 σημεία ειρήνης», ένα κείμενο που έμελλε να αποκτήσει ιστορική σημασία και αξίωνε να λειτουργήσει ως αντιστάθμισμα στις ανάλογες θέσεις του Λένιν περί αυτοδιάθεσης των εθνών.<sup>473</sup> Στο ακροτελεύτιο σημείο αναφέρει: *«θα έπρεπε να δημιουργηθεί μια ευρεία ένωση των εθνών υπό συγκεκριμένους πολιτικούς όρους, για να εξασφαλίζει αμοιβαίες εγγυήσεις πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας, τόσο για τα μεγάλα όσο και για τα μικρά έθνη»*.<sup>474</sup> Δυο σημεία του οράματος του Wilson για έναν πιο ειρηνικό κόσμο αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής. Το πρώτο, αφορά την προώθηση της δημοκρατίας και της αυτοδιάθεσης των λαών. Πίσω από αυτές βρίσκεται η φιλελεύθερη πεποίθηση ότι οι δημοκρατικές κυβερνήσεις δεν επιλύουν τις διαφορές τους με πολεμικά μέσα. Ο Wilson ήλπιζε πως η εξάπλωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας στη δυτική Ευρώπη θα οδηγούσε στην εξαφάνιση των αυταρχικών και πολεμοκάπηλων ηγετών και την αντικατάστασή τους από δημοκρατικές κυβερνήσεις. Για τους συγκεκριμένους λόγους πίστευε πως θα έπρεπε να ενισχυθεί η εξάπλωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Το δεύτερο σημαντικό σημείο των θέσεων του Wilson αφορούσε τη δημιουργία ενός διεθνούς οργανισμού

<sup>472</sup> Χειλά Ε., *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Αθήνα, Ηρόδοτος 2006 σελ 27-30.

<sup>473</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π. σελ. 211

<sup>474</sup> Serge Bernstein, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20ό αιώνα*, Εκδόσεις Ποιότητα – Hachette, Αθήνα, 2007, σελ. 109.

που θα έθετε τις διακρατικές σχέσεις κάτω από ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο, σε αντίθεση με το παλαιό μοντέλο της Ιερής Συμμαχίας, της συμμαχίας δηλαδή των μεγάλων Ευρωπαϊκών δυνάμεων που εξασφάλισε μια ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη για έναν περίπου αιώνα, από το 1815 ως το 1914. Με αυτή την καινοτόμο ιδέα, οι διεθνείς σχέσεις θα ρυθμιζόνταν από μια σειρά κοινών κανόνων του διεθνούς δικαίου, όπως τουλάχιστον προσδοκούσε ο Wilson από την Κοινωνία των Εθνών. Η πεποίθηση πως οι θεσμοί διεθνούς συνεργασίας μπορούν να προωθήσουν την ειρηνική συνύπαρξη των κρατών, αποτελεί έκτοτε βασικό στοιχείο της φιλελεύθερης σκέψης, όπως άλλωστε και ο συσχετισμός της φιλελεύθερης δημοκρατίας με την ειρήνη.<sup>475</sup>

Οι ΗΠΑ, η ισχυρότερη Δύναμη της εποχής, παρά την καταλυτική συμμετοχή τους στον πόλεμο και την πρωτοβουλία τους για την σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών, τελικά αναδιπλώθηκαν υιοθετώντας μια πολιτική απομονωτισμού. Επιπλέον, από όλες τις διευθετήσεις και την Κοινωνία των Εθνών απείχαν οι δύο ισχυρότερες ηπειρωτικές χώρες, η Ρωσία και η Γερμανία<sup>476</sup>. Όπως εύστοχα διατύπωσε ο E. Carr πως: *«η αποχώρηση των Ηνωμένων Πολιτειών διατάραξε αυτή την ισορροπία και άφησε τέσσερις μεγάλες δυνάμεις αντιμέτωπες με τέσσερις μικρές. Οι μεταγενέστερες αυξήσεις του αριθμού των μελών, οι οποίες έγιναν σε τακτά διαστήματα από το 1923 και μετά, έδωσαν μια μόνιμη υπεροχή στις μικρές δυνάμεις. Το Συμβούλιο, καθώς έγινε πιο “αντιπροσωπευτικό”, έχασε μεγάλο μέρος της αποτελεσματικότητάς του ως πολιτικό όργανο. Η πραγματικότητα θυσιάστηκε στον βωμό μιας αφηρημένης αρχής»*.<sup>477</sup>

Η Γερμανία, απ' την πλευρά της είχε δύο επιπλέον λόγους να αναπτύξει αναθεωρητική συμπεριφορά. Καταρχάς το γεγονός πως είχε περιστοιχισθεί από αδύναμα κράτη με συγκεντρωμένους Γερμανικούς

<sup>475</sup> Χείλα Ε., ό.π., σελ 31-37.

<sup>476</sup> Η Γερμανία αποχώρησε από την Συνδιάσκεψη για τον αφοπλισμό και από την Κοινωνία των Εθνών το 1933, βλ. Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Η Εξωτερική Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στον Μεσοπόλεμο*, Σιδεράς Αθήνα, 2000, σελ. 215.

<sup>477</sup> Carr Edward, *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939: Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, Ποιότητα, Αθήνα, 2001, σελ 62.

πληθυσμούς που προσδοκούσαν την ένωση με την πατρίδα τους<sup>478</sup>. Δευτερευόντως, την διπλωματική της απομόνωση, η οποία μοιραία την εξώθησε σε προσέγγιση με την ΕΣΣΔ του Στάλιν, χώρα που ήταν πολύ πιο πρόθυμη από την Μεγάλη Βρετανία ή την Γαλλία, να συνεργασθεί μαζί της παρέχοντας της μεγαλύτερα οφέλη. Η προσέγγιση αυτή είχε ως αποκορύφωμα το Σύμφωνο Μη Επέμβασης του 1939<sup>479</sup>, το οποίο διήρκεσε δύο ολόκληρα χρόνια. Πέραν της ΕΣΣΔ, η Γερμανία σύναψε συμμαχίες σταδιακά, τόσο με την Ιταλία<sup>480</sup> όσο και με την Ιαπωνία.<sup>481</sup>

Η Ευρώπη μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 30' είχε χαρακτηριστεί από ισορροπημένο πολυπολισμό και απροθυμία των δυνάμεων να αναλάβουν το επίπονο έργο της εξισορρόπησης των ανερχόμενων αναθεωρητικών δυνάμεων επιδιδόμενοι στη στρατηγική της «μεταφοράς βαρών»<sup>482</sup>. Η επιθετικότητα της Γερμανίας άρχισε να εκδηλώνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 με την αποχώρηση της από την Συνδιάσκεψη για τον Αφοπλισμό και την Κοινωνία των Εθνών, αλλά και με στρατιωτικές κινήσεις όπως η κατάληψη και επαναστρατιωτικοποίηση της Ρηνανίας και η προσάρτηση της Αυστρίας.<sup>483</sup> Η αντίδραση της Μεγάλης Βρετανίας και των υπολοίπων Δυνάμεων, εξαιρουμένης της Γαλλίας<sup>484</sup>, ήταν υποτονική και βασίσθηκε στη λογική της συλλογικής ασφάλειας της Κοινωνίας των Εθνών η οποία

<sup>478</sup> Αναφερόμαστε κυρίως στην Αυστρία, την Πολωνία και την Τσεχοσλοβακία. Για τα μειονοτικά προβλήματα που επέφεραν οι διακανονισμοί των μεταπολεμικών χρόνων, βλ. Κολιόπουλος Ι. Σ., ό.π., σελ. 323-324.

<sup>479</sup> Κολιόπουλος Ι. Σ., ό.π., Το 1939 ο Χίτλερ και Στάλιν υπογράφουν Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο μη Επίθεσης ή Σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ, το οποίο στόχευε αφ' ενός στη διάλυση της Πολωνίας αφ' ετέρου στην προάσπιση του εθνικού συμφέροντος των δύο χωρών. Σελ. 371-2.

<sup>480</sup> Η Ιταλία ασκούσε επεκτατική πολιτική στην Βόρεια Αφρική (Αβησσυνία, Λιβύη) και διεκδικούσε την υπεροχή στην Μεσόγειο, βλ. Kennedy Paul, τ. Α', ό.π., σελ. 381.

<sup>481</sup> Η Ιαπωνία υπερ εξοπλιζόταν και αποτελούσε μια από τις ισχυρότερες στρατιωτικές δυνάμεις βλ. Kennedy Paul, τ. α, ό.π., σελ. 392-398.

<sup>482</sup> Mearsheimer J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 2007, σελ. 686.

<sup>483</sup> Η προσάρτηση αυτή ήταν αποτέλεσμα της Γερμανοαυστριακής Συνθήκης του 1936, Τούντα-Φεργάδη Αρετή, ό.π., σελ. 226-228, 234-235.

<sup>484</sup> Η Γαλλία από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και έκτοτε ήταν η μοναδική Μεγάλη Δύναμη που είχε δραστηριοποιηθεί έντονα για την επίτευξη μιας λειτουργικής ισορροπίας Δυνάμεων.

όμως ήταν ανίσχυρή για να την επιβάλει.<sup>485</sup> Όταν οι κινήσεις του Χίτλερ έγιναν απειλητικότερες και η αδράνεια της συλλογικής ασφάλειας ήταν προφανής στα τέλη δεκαετίας 1930, μόνον τότε προσπάθησαν οι Δυτικές Δυνάμεις να αποτρέψουν τις Γερμανικές αναθεωρητικές τάσεις. Η καθυστέρηση τους αυτή, η εσφαλμένη επιλογή του κατευνασμού ως στρατηγικής εξισορρόπησης<sup>486</sup>, που κορυφώθηκε το 1938 στο Μόναχο, και η αποφασιστικότητα του Χίτλερ να προχωρήσει σε πόλεμο, δεν άφησαν ιδιαίτερα περιθώρια διπλωματικών ελιγμών. Η συστράτευση της ΕΣΣΔ και -κυρίως- των ΗΠΑ, στο τέλος του 1941, με τους Συμμάχους, αποτέλεσε την απαραίτητη προϋπόθεση για την νίκη στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έδειξε την αποτελεσματικότητα της «συνταγής» για ισορροπία ισχύος<sup>487</sup>.

Εκτός από τον αναθεωρητισμό της Γερμανίας, μια δεύτερη αντανakλαστική συνέπεια των μεταπολεμικών διευθετήσεων υπήρξε η αίσθηση απειλής που ποτέ δεν εξέλειψε από την Γαλλία και η απεγνωσμένη προσπάθεια εξισορρόπησης της. Όπως ακριβώς συνέβαινε και πριν τον πόλεμο, οι ίδιες γεωπολιτικές λογικές κυριεύαν ακόμα τις Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Η Μεγάλη Βρετανία αρχικά διέγινωσe ανάποδα τις παραστάσεις απειλής που υπήρχαν στην Ηπειρωτική Ευρώπη, επιδιώκοντας να εξισορροπήσει την Γαλλία, αλλά στην συνέχεια την προσέγγισε σταδιακά αποφεύγοντας, κατά την παραδοσιακή τακτική της, να δεσμευθεί στρατιωτικά στο πλευρό της. Μόνο το 1939, στην απεγνωσμένη προσπάθεια της να αποτρέψει τον πόλεμο, δεσμεύθηκε τελικά με εγγυήσεις υπέρ των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης, ώστε να αποτρέψει τη Γερμανία του Χίτλερ.

<sup>485</sup> Οι 4 από τις 6 Μεγάλες Δυνάμεις της περιόδου , ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Ιαπωνία και Γερμανία είτε δεν συμμετείχαν είτε ήταν δυσαρεστημένες και είχαν αναθεωρητικές στοχεύσεις στην εξωτερική τους πολιτική. Watson A., ό.π., σελ 490.

<sup>486</sup> Η στρατηγική αυτή εφαρμόσθηκε από τον Chamberlain και προτιμήθηκε από τη στρατηγική της εξισορρόπησης μέσω της συμμαχίας με την Ρωσία, την υιοθέτηση της οποίας υποστήριζε ο Τσώρτσιλ, Κολιόπουλος Ι. Σ., ό.π., σελ 369-71. και Πάνος Τσακαλογιάννης, ό.π. Τόμος Β', σελ. 354-5.

<sup>487</sup> Ήδη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε φανεί ότι δεν μπορούσε να υπάρξει ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη χωρίς την πλήρη συμμετοχή των ΗΠΑ, Gray C.S., *Weapons Don't Make War, Policy and Military Technology*, Lawrence, University Press of Kansas, 1993, κεφ. 5ο.

Η αιτία αποτυχίας του Μεσοπολεμικού Συστήματος βρίσκεται στην υποτίμηση των παραδοσιακών αρχών των Διεθνών Σχέσεων και στην επικράτηση νέων ιδεαλιστικών ιδεών, οι οποίες αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές. Από το 1919 μέχρι το 1939 καταγράφονται 30 διεθνείς συγκρούσεις<sup>488</sup> με έντονο το στοιχείο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης<sup>489</sup> μεταξύ των φιλελεύθερων, αυταρχικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων<sup>490</sup>. Οι οικονομικοί λόγοι δεν λείπουν, 7 πόλεμοι, αλλά αναμφίβολα έχουν μετριαστεί κι έχουν μεταφερθεί από την Ευρώπη σε άλλες περιφέρειες της υδρογείου.<sup>491</sup> Έτσι, η ειρήνη δεν ήταν συμβιβαστική και δεν βασίστηκε στην ισορροπία της ισχύος ούτε στην έννοια της νομιμότητας. Αντ' αυτών, η μεταπολεμική τάξη στηρίχθηκε στην επιτήρηση των ηττημένων, στην απόπειρα δημιουργίας ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας υπό την Κοινωνία των Εθνών και σε Συμφωνίες αφοπλισμού. Η παραβίαση αυτή των βασικών και ιστορικών ισορροπιών, έφερε την Ευρώπη στο κατώφλι του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

#### **4.6. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος.**

Η έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, 1937-1945, σήμαινε την κατάρρευση της διεθνούς τάξης. Στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχή και των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων, στην πορεία, όμως, θα εξοβελιστούν η Γαλλία το 1940 και η Ιταλία το 1943. Βρετανία, Γερμανία και Ρωσία θα παραμείνουν στο πολεμικό σκηνικό μέχρι το τέλος. Σημαντικό γεγονός, όμως, ήταν η εμπλοκή των Η.Π.Α. από το τέλος του 1941 και μετά.<sup>492</sup> Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος εξαπλώθηκε στην Ευρώπη, την Ασία, Β' Σινοϊαπωνικός πόλεμος (1937-1945) και την Αφρική καθιστώντας το τον πρώτο ουσιαστικά «Παγκόσμιο» Πόλεμο.<sup>493</sup> Η κρίσιμη καμπή του πολέμου ήταν

<sup>488</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ 59-60.

<sup>489</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π., σελ 59.

<sup>490</sup> Berstein S., Serge, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20ό αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα – Hachette, 2007 Μέρος 2ο, σελ 87-226.

<sup>491</sup> Ψαλιδόπουλος Μ., ό.π. σελ 60.

<sup>492</sup> Mearsheimer J., ό. π., σελ. 687.

<sup>493</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π. Τόμος Β', σελ 367.

το 1941 καθώς τον Ιούνιο οι Γερμανοί εισέβαλλαν στη Σοβιετική Ένωση και τον Δεκέμβριο οι Ιάπωνες βομβάρδισαν το Περλ Χάρμπορ οδηγώντας ΕΣΣΔ και ΗΠΑ στον πόλεμο προσδίδοντας του χαρακτηριστικά παγκόσμιας σύγκρουσης αλλά ανατρέποντας και την ισορροπία εις βάρος των Δυνάμεων του «Άξονα».<sup>494</sup>

Η συμμαχία των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης και της Βρετανίας, των «Τριών Μεγάλων» δυνάμεων που νίκησαν τον Χίτλερ, γεννήθηκε κάτω από σκληρή αναγκαιότητα το 1941<sup>495</sup>. Από το 1940 μόνη η Βρετανία, ως Μεγάλη Δύναμη, βρισκόταν σε πόλεμο με τη Γερμανία, η Σοβιετική Ένωση απλώς οδηγήθηκε στη σύγκρουση τον Ιούνιο του 1941 εξαιτίας της ξαφνικής γερμανικής εισβολής (επιχείρηση Barbarossa), ενώ οι ΗΠΑ μπήκαν στον πόλεμο το Δεκέμβριο, μετά την ιαπωνική επίθεση.

Η ναζιστική Γερμανία υπήρξε ο δυνητικός ηγέμονας της Ευρώπης μεταξύ 1939-1945.<sup>496</sup> Επεδίωξε την απόκτηση ζωτικού χώρου και υπολόγιζε σ' ένα νέο διακανονισμό με την Αγγλία, αλλά έκανε λάθος στην εκτίμησή της, αφού η Αγγλία ήταν διατεθειμένη να πολεμήσει έτσι ώστε να αποφευχθεί η γερμανική κυριαρχία στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Ο Χίτλερ παρά την απόρριψη της Αγγλίας δεν επιθυμούσε να συμμαχήσει με την Γαλλία και παράλληλα ήταν διατεθειμένη, η Γερμανία, να διεξάγει τον πόλεμο ανατολικά αποσπώντας εδάφη από την ΕΣΣΔ.<sup>497</sup> Ο Στάλιν ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένος από τις συνεχείς αναβολές των Αγγλοαμερικανών να ανοίξουν και ένα δεύτερο μέτωπο στη δυτική Ευρώπη πριν τον Ιούνιο του 1944, η εν λόγω «υπόσχεση» είχε δοθεί στον Στάλιν από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία από το 1942, καθώς πίστευε ο Σοβιετικός ηγέτης ότι ήταν μια εκ προθέσεως απόπειρα να εξαντληθεί εντελώς η Ρωσία.<sup>498</sup>

Παρά τις αντιθέσεις και τους πολιτικούς υπολογισμούς, που χαρακτήριζαν όλο και περισσότερο τις συναντήσεις κορυφής των

<sup>494</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π. Τόμος Β', σελ 375-6.

<sup>495</sup> Young W. John, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1991: Πολιτική Ιστορία*, Πατάκη, 2002, σελ.37.

<sup>496</sup> Mearsheimer J., ό.π. παρ., σελ. 687.

<sup>497</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π. Τόμος Β', σελ 374-5.

<sup>498</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991 -πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκης 2004, σελ. 37.



Συμμάχων μετά την οριστική στροφή του πολέμου εις βάρος του Άξονα, τέλη 1942 με αρχές 1943, δεν αυτονομήθηκαν ποτέ σε σημείο που να θέτουν σε κίνδυνο το σύνολο της κοινής πολεμικής προσπάθειας.<sup>499</sup>

Έτσι, ο κοινός αγώνας ενάντια στη ναζιστική Γερμανία, πράγματι κράτησε τους τρεις Μεγάλες Δυνάμεις ενωμένες μέχρι να επιτευχθεί η νίκη και δημιούργησε πολλές ελπίδες για διατήρηση της συμμαχίας και κατά την περίοδο της ειρήνης. Διαπιστώνουμε πως οι γεωπολιτικές αναγκαιότητες υπερίσχυσαν των ιδεολογικών αντιθέσεων στην προσπάθεια αποτροπής δημιουργίας μιας Γερμανικής ηγεμονικής τάξης.

#### **4.7. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα**

Είναι γεγονός πως το πρώτο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα χαρακτηρίζεται από την αδυναμία διατήρησης της διεθνούς τάξης και το ξέσπασμα των δυο πιο καταστροφικών πολέμων στη παγκόσμια ιστορία. Οι Μεγάλες Δυνάμεις τόσο κατά τον 19<sup>ο</sup> όσο και τον 20<sup>ο</sup> αιώνα προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν το μερίδιό τους επί της παγκόσμιας ισχύος. Όπως αναφέρει ο John Mearsheimer στο βιβλίο του *«Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων»*, τη συγκεκριμένη περίοδο οι Μεγάλες Δυνάμεις επιδιώκουν να αποκτήσουν ηγεμονία στην περιφέρεια τους. Λόγω της δυσκολίας προβολής ισχύος διαμέσου μεγάλων υδάτινων εκτάσεων κανένα κράτος δεν είναι πιθανό να κυριαρχήσει σε ολόκληρο τον πλανήτη. Επιπλέον, φιλοδοξούν να έχουν τις ισχυρότερες χερσαίες Δυνάμεις στην περιφέρεια τους και για το λόγο αυτό οι στρατοί ξηράς και οι αεροπορικές και ναυτικές Δυνάμεις που τους υποστηρίζουν αποτελούν το βασικό συστατικό στοιχείο της στρατιωτικής ισχύος<sup>500</sup>. Η δημιουργία εθνών-κρατών και η επέκταση του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών σταδιακά σε ολόκληρο τον πλανήτη έθεσε τέρμα στο σύστημα της Βιέννης, που άντεξε τις αναταράξεις κοινωνικών, πολιτικών και εθνικών αλλαγών που συντελέστηκαν στα 100 χρόνια της ύπαρξής του.<sup>501</sup> Υπο το

<sup>499</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π., Τόμος Β', σελ 377-8.

<sup>500</sup> Mearsheimer J., ό. π., σελ.180-181.

<sup>501</sup> Watson Ad., ό.π., σελ 477.

πρίσμα της αποτυχίας διατήρησης της διεθνούς τάξης κατά το πρώτο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα, δεν είναι λίγοι οι αναλυτές που υποστηρίζουν ότι ο μεσοπόλεμος αποτέλεσε μια μακροχρόνια ανακωχή μιας ενιαίας σύγκρουσης μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων που τελικά έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις.<sup>502</sup> Για τους θιασώτες των θεωριών της ηγεμονικής σταθερότητας η απουσία ηγεμόνα στο διεθνές σύστημα, ή η απροθυμία των ΗΠΑ να αναλάβουν αυτό το ρόλο, είναι ο παράγοντας που συνετέλεσε στην κατάρρευση της τάξης, που σε συνδυασμό με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας οδήγησαν στους πλέον καταστροφικούς πολέμους της ιστορίας. Το πρώτο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα με την επέκταση του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών στο υπόλοιπο μέρος του πλανήτη<sup>503</sup> και τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους τέθηκε εκ νέου το ζήτημα διατήρησης της διεθνούς τάξης διανθισμένο με τη νέα πραγματικότητα της πυρηνικοποίησης των Διεθνών Σχέσεων.

Την ανάγκη πολιτικής αλλαγής, στις Διεθνείς Σχέσεις, που διακηρύττουν ο μαρξισμός και ο φιλελευθερισμός, επηρέασε αλλά δεν αντικατέστησε τον τρόπο που οι Μεγάλες Δυνάμεις καθορίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Αντιθέτως ο ρεαλισμός, προσπαθώντας να ερμηνεύσει την κλίμακα ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων, απαιτεί αναρχία εντός του διεθνούς συστήματος.<sup>504</sup> Η όλη διαδικασία ενίσχυσε την έννοια και την αξίωση της εθνικής ανεξαρτησίας με συνέπεια η διεθνής αναρχία να αποτελεί την καταστατική αρχή του διεθνούς συστήματος. Το διεθνές σύστημα αναπτύσσεται τόσο ποσοτικά-γεωγραφικά, και σταδιακά στις αρχές τον 20<sup>ο</sup> αιώνα καθίσταται παγκόσμιο<sup>505</sup> όσο και ποιοτικά-κανονιστικά με την ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και των διεθνών οργανισμών με σκοπό της εμπέδωσης της διεθνούς τάξης μέσω όμως της κατασφάλισης του κρατοκεντρικού διεθνούς συστήματος.<sup>506</sup>

Είναι γεγονός ότι μέχρι το 1945 το διακρατικό σύστημα υπήρξε πολυπολικό. Σε ένα πολυπολικό σύστημα είναι εξαιρετικά επισφαλές για

<sup>502</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π. Τόμος Β', σελ 349.

<sup>503</sup> Watson A., ό.π. 459-70.

<sup>504</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 703.

<sup>505</sup> Watson A., ό.π., σελ 474

<sup>506</sup> Ήφαιστος Π., *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*, Αθήνα, Ποιότητα, 2003, σελ 568-71.

την ειρήνη η ύπαρξη ενός δυνητικού ηγεμόνα, όπως η Γαλλία του Ναπολέοντα, η Γερμανία του Γουλιέλμου ή η ναζιστική Γερμανία. Κάθε φορά που εμφανίζεται μια τέτοια δύναμη, η οποία διαθέτει τον ισχυρότερο στρατό καθώς και τη μεγαλύτερη ποσότητα πλούτου, ο πόλεμος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων είναι, μάλλον, αναπόφευκτος.<sup>507</sup>

#### **4.8. Μηχανισμοί διατήρησης της σταθερότητας**

Όπως είδαμε στις βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού, τα κράτη δρουν σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον, όπου ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας για τη διασφάλιση της θέσης τους στο διεθνές σύστημα και ανησυχούν για τα σχετικά κέρδη των άλλων κρατών επειδή πάντα υπάρχει η πιθανότητα πολέμου. Ειδικά οι νεορεαλιστές δίνουν σημασία στη δομή του διεθνούς συστήματος, όπως ορίζεται με όρους κατανομής της ισχύος ανάμεσα στα κράτη και ειδικώς ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις.

Υπό αυτές τις συνθήκες η σταθερότητα του διεθνούς συστήματος μπορεί να διασφαλιστεί με την ισορροπία της ισχύος, με ένα κονσέρτο μεγάλων δυνάμεων το ιστορικό αρχέτυπο του οποίου είναι το Κονσέρτο της Βιέννης, ή βέβαια με την παρουσία ενός ηγεμονικού κράτους. Σε κάθε μηχανισμό-σύστημα οι συσχετισμοί ισχύος καταλαμβάνουν κεντρική θέση. Εκτός από αυτούς τους μηχανισμούς, θα εξετασθεί και η συλλογική ασφάλεια για να διακριβωθούν αν υπάρχουν οι συνθήκες εκείνες, βάση των οποίων θα μπορούσε να διασφαλισθεί η σταθερότητα του διεθνούς συστήματος, χωρίς τον υπολογισμό τέτοιων συσχετισμών, που προκύπτουν από την άνιση κατανομή της ισχύος.

Η επίλυση του ζητήματος της άνισης ανάπτυξης, που αποτελεί την βασική αιτία συγκρούσεων, με την επικράτηση μίας θεωρίας περί δικαιοσύνης θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση της σταθερότητας στο διεθνές σύστημα. Ο ρεαλισμός δεν έχει επεξεργασθεί μία θεωρία περί διεθνούς δικαιοσύνης επειδή έχει αποδεχθεί το γεγονός της

---

<sup>507</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 691.

αποκέντρωσής της στα κράτη. Η δικαιοσύνη-δίκαιο στις διεθνείς σχέσεις αφορά τη μετατροπή των αρχών της διακρατικής ισοτιμίας, της μη επέμβασης και της εσωτερικής αυτοδιάθεσης σε κανόνες. Οι φιλελεύθεροι αναλυτές που προσπάθησαν να επεξεργασθούν μία θεωρία διεθνούς δικαιοσύνης δεν μπορούν να επιλύσουν ικανοποιητικά το πρόβλημα των αξιών και αρχών που πρέπει να διέπουν την κρατική δράση.<sup>508</sup> Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και άλλους μηχανισμούς σταθερότητας όπως η οικονομική αλληλεξάρτηση και ο θεσμικός φιλελευθερισμός που αποδίδει σημασία στους τυπικούς διεθνείς θεσμούς. Ακόμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την σταθερότητα που θα προκύψει από την επίτευξη της μαρξιστικής ουτοπίας ή της ιδέας του Kant περί της εγκαθίδρυσης μίας δημοκρατικής τάξης<sup>509</sup>. Οι δύο τελευταίες προσεγγίσεις προϋποθέτουν την ανάπτυξη ενός διαφορετικού διεθνούς συστήματος από το υπάρχον κρατοκεντρικό ως εκ τούτου δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης στη συγκεκριμένη εργασία.

#### 4.8.1. Η ισορροπία της ισχύος.

Ο μηχανισμός της ισορροπίας της ισχύος διασφαλίζει μια σχετική σταθερότητα στην Ευρώπη από τον 17<sup>ο</sup> αιώνα μετά την οριστική κατάρρευση της χριστιανικής οικουμένης και την ίδρυση κυρίαρχων κρατών<sup>510</sup>. Βασική υπόθεση της ισορροπίας της ισχύος είναι ότι τα κράτη τείνουν να συμμαχούν για να αντιμετωπίσουν εκείνα τα κράτη των οποίων η ισχύς έχει αυξηθεί τόσο που να έχουν τις δυνατότητες να κυριαρχήσουν στο διεθνές σύστημα ή σε περιφερειακό επίπεδο, ως ηγεμονικές δυνάμεις<sup>511</sup>. Ο Vattel την ορίζει ως: *«μία κατάσταση των πραγμάτων τέτοια, που καμία δύναμη να μην είναι σε θέση υπεροχής, ώστε*

<sup>508</sup> Ήφαιστος Π., Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας, ό.π., σελ. 252

<sup>509</sup> Όλους τους παραπάνω μηχανισμούς σταθερότητας αναφέρουν οι T. V. Paul and John A. Hall: *International order and the future of world politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), σελ. 4-9.

<sup>510</sup> Henry Kissinger, *Διπλωματία*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, 1995, σελ. 64.

<sup>511</sup> T. V. Paul and John A. Hall: *International order and the future of world politics*, *ibid*, σελ. 5.

να μπορεί να επιβάλλει τον νόμο στις άλλες»<sup>512</sup>. Ο Waltz υποστηρίζει ότι αυτή είναι η επιλογή των κρατών επειδή επιθυμούν να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα και όχι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους. Αν ήθελαν απλά να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, τότε θα επέλεγαν την πλευρά του πιο ισχυρού, οπότε δεν θα σχηματίζονταν ισορροπίες ισχύος αλλά μία παγκόσμια ηγεμονία<sup>513</sup>. Η ισορροπία της ισχύος επέρχεται υπό δύο προϋποθέσεις: της υπάρξεως διεθνούς αναρχίας και της θέλησης των κρατών να επιβιώσουν<sup>514</sup>. Ο Lijphart Arend, υποστηρίζει πως η θεωρία ισορροπίας δυνάμεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσει το λόγο που η κατάσταση της φύσης δε σημαίνει απαραίτητα και κατάσταση πολέμου. Υποστηρίζει πως είναι η θεωρία του *laissez-faire* των Διεθνών Σχέσεων η οποία δηλώνει πως αν και η αναρχία εμπεριέχει την απουσία μιας κυρίαρχης αρχής, δε συνεπάγεται και την απουσία μιας μεγάλης κλίμακας διεθνούς τάξης. Ο αγώνας για την απόκτηση ισχύος στον οποίο συμμετέχουν τα κράτη εξαιτίας των διλημμάτων ασφαλείας τείνει να οδηγεί σε μια γενική ισορροπία ανάμεσά τους παρά σε αναπόφευκτη σύγκρουση.<sup>515</sup>

Η σημασία της κατανομής των δυνατοτήτων - ισχύος, μεταξύ των κρατών αποτελεί ένα κεντρικό-προσδιοριστικό κριτήριο για τον τύπο - μοντέλο του εκάστοτε Διεθνούς Συστήματος. Δηλαδή η διαμόρφωση ισορροπιών ισχύος και συμφερόντων μεταξύ των κυρίαρχων κρατών σε πλανητικό επίπεδο, αφενός καταδεικνύει τον αριθμό των πόλων του Συστήματος, πρόκειται για τα κράτη που πέρα από την αδιαμφισβήτητη υπεροχή τους σε συντελεστές ισχύος, τα κυριαρχικά τους συμφέροντα εκτείνονται στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος και διαθέτουν τη δυνατότητα προβολής ισχύος σε πλανητικό επίπεδο<sup>516</sup>, και αφετέρου

<sup>512</sup> Παρατίθεται στο Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σελ. 147.

<sup>513</sup> Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*, ό.π., σελ. 126.

<sup>514</sup> Waltz K., *Theory of international politics*, ό.π., σελ. 121.

<sup>515</sup> Lijphart Arend, «The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations», *International Studies Quarterly*, Vol.18, No.1, (March 1974), σελ 46

<sup>516</sup> Για ανάλυση των προσδιοριστικών χαρακτηριστικών των πόλων του Διεθνούς Συστήματος, δηλαδή για τους κεντρικούς συντελεστές ισχύος που καθιστούν ένα κράτος πόλο του Συστήματος, βλέπε K. Waltz, *Theory of International Politics*, ό.π., σελ. 129-131.

σμιλεύει την όψη - είδος, του εκάστοτε Διεθνούς Συστήματος<sup>517</sup>. Το αναμφίλεκτο γεγονός της σπανιότητας των πλουτοπαραγωγικών πόρων και των πηγών ισχύος έχει ως αποτέλεσμα, η κατανομή των δυνατοτήτων μεταξύ των κρατών να καθορίζει και τον τρόπο με τον οποίο παρατάσσονται, δηλαδή τη θέση και το ρόλο τους εντός του συστήματος<sup>518</sup>, αντικατοπτρίζοντας τους σημαντικότερους δρώντες (Μεγάλες Δυνάμεις) του, τον οποίων και τα συμφέροντα εξυπηρετούνται μέσα από την λειτουργία του.<sup>519</sup> Το σύνολο των διαθέσιμων δυνατοτήτων-μέσων-πηγών, ενός κράτους αποτελεί την συνισταμένη της ισχύος του, η οποία ορίζεται ως η ικανότητά του να επηρεάσει τη συμπεριφορά ενός άλλου κράτους κατά τρόπο τέτοιο που θα συντείνει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του ή των στόχων του <sup>520</sup> .

Οι πολιτικές οντότητες, κράτη τους τελευταίους τέσσερις αιώνες, συχνά συμπράττουν με τον ισχυρότερο (bandwagoning)<sup>521</sup>, για λόγους κατευνασμού της απειλής που μπορεί να αποτελεί ο ισχυρότερος ή για να αποκομίσουν κέρδη<sup>522</sup>. Το πιο σημαντικό κριτήριο για την απόφαση με ποια πλευρά θα συμμαχήσει ένα κράτος δεν είναι τόσο οι ανισορροπίες ισχύος, αλλά η συμβατότητα των πολιτικών στόχων. Οι δυνάμεις που είναι ικανοποιημένες με το status quo θα ενταχθούν στον ανάλογο συνασπισμό, ακόμα και αν σ' αυτόν συμμετέχει ο ισχυρότερος. Οι δυσαρεστημένες δυνάμεις που εκτιμούν περισσότερο τα κέρδη από

<sup>517</sup> Σχετικά με τα διαφορετικά μοντέλα- τύπους διεθνών συστημάτων βλέπε: Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, ECPR Press, 2005, σελ. 21-53.

<sup>518</sup> « Οι μονάδες του άναρχου συστήματος δεν διαφέρουν λειτουργικά[...] Αλλά διακρίνονται κυρίως από τις μεγαλύτερες οι μικρότερες δυνατότητες που έχουν για την εκτέλεση παρόμοιων λειτουργιών». B.Buzan, R.Little, C. Jones, *The Logic of Anarchy, Neorealism to Structural Realism*, New York, Columbia University Press, 1993, σελ. 54

<sup>519</sup> Gilpin R., *War and Change in World Politics*, ό.π., σελ 29.

<sup>520</sup> Ο A. Wolfers ορίζει την ισχύ ενός κράτους τους «ως την ικανότητά του να ωθήσει η να υποχρεώσει τους άλλους να κάνουν εκείνο που θέλει και όχι αυτό που δεν θέλει». A. Wolfers, *Discord and Collaboration*, σελ.103. Ο K. Holsti υποστηρίζει ότι η ισχύς είναι μια πολυδιάστατη έννοια που συντίθεται από α) τις πράξεις με τις οποίες ένας δρών επηρεάζει των άλλων, β) τις ικανότητες που χρησιμοποιούνται για αυτό τον σκοπό, γ) την απόκριση που επιζητείται. K.J. Holsti, *International Politics: a framework for analysis*, N.J. Prentice - Hall International, 1983, σελ.193.

<sup>521</sup> Paul Schroeder: *Historical reality versus neorealist theory* (International Security, vol. 19, no 1, Summer 1994), σελ. 117 και 129 κ.ε.

<sup>522</sup> Randall L. Schweller: *Bandwagoning for profit* (International Security, vol. 19, no 1, Summer 1994, pp. 72-107), σελ. 81.

την ασφάλεια, είναι πιθανότερο να συμμαχήσουν με ένα ανερχόμενο, αναθεωρητικό κράτος<sup>523</sup>. Άλλη εναλλακτική άποψη για την ισορροπία είναι ότι τα κράτη δεν εξισορροπούν ισχύ, αλλά απειλή (balance of threats) και η αντίληψη της απειλής προσδιορίζεται και από υποκειμενικούς, περιστασιακούς παράγοντες<sup>524</sup>.

Ο Waltz σ' ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε το 2000 διατύπωσε την πρόβλεψή του ότι οι ΗΠΑ θα εξισορροπηθούν. Υποστήριξε ότι η ρεαλιστική θεωρία προβλέπει ότι οι ανισορροπίες θα διορθωθούν, όμως δεν προβλέπει πότε θα συμβεί αυτό. Η νεορεαλιστική θεωρία εξετάζει τις πιέσεις που οι διεθνείς δομές ασκούν στα κράτη και όχι με το πώς τα κράτη αντιδρούν στις πιέσεις αυτές. Ο μονοπολισμός είναι βραχύβιος λόγω των υπέρογκων υποχρεώσεων που αναλαμβάνει η κυρίαρχη δύναμη και λόγω της δυσπιστίας που έχουν τα άλλα κράτη για τον τρόπο με τον οποίο θα ασκηθεί η ισχύς της, καθώς όλοι μπορεί να απειληθούν<sup>525</sup>.

Οι μέθοδοι διατήρησης της ισορροπίας της ισχύος ποικίλουν. Ο Morgenthau διακρίνει την τακτική του «διαίρει και βασίλευε», των εδαφικών αποζημιώσεων, την αύξηση ή μείωση των στρατιωτικών εξοπλισμών, τις συμμαχίες και τις αντισυσπειρώσεις και την ύπαρξη μίας δύναμης που διαδραματίζει το ρόλο του εξισορροπιστή. Ένα τέτοιο ρόλο χαρακτηριστικά εθεωρείτο ότι διαδραμάτιζε η Βρετανία τον 18<sup>ο</sup> και 19<sup>ο</sup> αιώνα, ήδη από την εποχή της βασιλείας του Ερρίκου VIII<sup>526</sup>. Ο Waltz μιλά πιο γενικά για εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση<sup>527</sup>.

Η εξωτερική εξισορρόπηση γίνεται μέσω της δημιουργίας συμμαχιών. Ανεξάρτητα από τη μέθοδο, η ισορροπία της ισχύος αποτρέπει τα κράτη από να προσπαθήσουν να επιβάλουν τις αναθεωρητικές τους αξιώσεις και θέτουν ένα φραγμό στη διεύρυνση της

<sup>523</sup> Randall L. Schweller: Bandwagoning for profit, *ibid*, σελ. 88.

<sup>524</sup> Walt Stephen, *The origins of alliances*, Ithaca, Cornell University Press, 1987/1992, σελ. 32.

<sup>525</sup> Kenneth N. Waltz: Structural realism after the cold war (*International Security*, vol.25, no1, Summer 2000, pp. 5-41), σελ. 27-28.

<sup>526</sup> Morgenthau Hans, *Politics among nations*, McGraw-Hill, 1993, κεφάλαιο 12, σελ. 194-212

<sup>527</sup> Waltz K., *Theory of international politics*, ό.π., σελ. 168.

ισχύος των κρατών. Για να επιστρέψουμε στις φιλοσοφικές απόψεις του Π. Κονδύλη: για να υπάρξει μία οντότητα, πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αυτοσυντηρηθεί, πιο συγκεκριμένα: *«Η νόηση εκλογικεύει την επιδίωξη της βούλησης να κατοχυρώσει την αυτοσυντήρηση διά μέσου της διεύρυνσης της ισχύος...»*, *«...η επιτυχής αυτοσυντήρηση έχει eo ipso ως αναγκαίο μακροπρόθεσμο επακόλουθο της την αυτοεπίταση, δηλαδή την διεύρυνση της ισχύος»*<sup>528</sup>. Η ισορροπία είναι δύσκολο να επιτευχθεί και για έναν άλλο λόγο: Η αποφυγή μιας νέας κατάστασης χρείας<sup>529</sup> προϋποθέτει ότι ο «διαθέσιμος εξοπλισμός» ξεπερνά τις τρέχουσες και άμεσες ανάγκες ασφαλείας, για αυτό και η αυτοσυντήρηση είναι συνάρτηση της ισχύος. Κλείνοντας την τοποθέτησή του παρατηρεί: *«Αν λοιπόν η αυτοσυντήρηση εννοηθεί συγκεκριμένα και δυναμικά, τότε σημαίνει αξίωση ισχύος, και μάλιστα όχι με την έννοια της συντήρησης της ισχύος, αλλά κυρίως με την έννοια μιας τέτοιας διεύρυνσης της ισχύος, ώστε να διασφαλίζεται η σχετική θέση ισχύος του εκάστοτε υποκειμένου απέναντι στη θέση ισχύος ανταγωνιστικών παραγόντων ικανών να προξενήσουν κατάσταση χρείας»*<sup>530</sup>. Η άποψη αυτή ομοιάζει και με εκείνη του Wight ότι *«κάθε πλευρά επιθυμεί μία ισορροπία ισχύος με την έννοια του τραπεζικού ισοζυγίου, ενός περιθωρίου ισχύος ώστε να διαπραγματεύεται από θέση ισχύος»*<sup>531</sup>. Μία τέτοια κατάσταση όμως θα οδηγούσε σε συνεχής συγκρούσεις που θα έκαναν την ανάπτυξη των πολιτικών οντοτήτων αδύνατη. Είναι η ισορροπία ισχύος που κάνει δυνατή την παύση του πολέμου όλων εναντίον όλων<sup>532</sup> και δίνει την δυνατότητα ανάπτυξης της ειρηνικής κοινωνικής ζωής. Η ισορροπία της ισχύος έχει διάφορα νοήματα. Κατά τον Wight μόνο ένα από αυτά τα νοήματα σημαίνει την ίση κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη. Πιο

<sup>528</sup> Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και απόφαση*, ό.π. , σελ.59-60.

<sup>529</sup> «Χρεία είναι η κατάσταση που θέτει σε κίνδυνο το μεταβολισμό και επομένως την αυτοσυντήρηση». Κονδύλης Π., *Ισχύς και απόφαση*, *ibid*, σελ. 60.

<sup>530</sup> Κονδύλης Π., *Ισχύς και απόφαση*, *ibid*, σελ. 61.

<sup>531</sup> Wight M., *Διεθνής θεωρία, τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 217.

<sup>532</sup> Arend Lijphart: The structure of the theoretical revolution in international relations (*International Studies Quarterly*, vol. 18, no 1, March 1974), σελ. 46.



αναλυτικά ο Wight διακρίνει μεταξύ εννέα νοημάτων της ισορροπίας της ισχύος<sup>533</sup>:

1. Ίση κατανομή της ισχύος.
2. Η αρχή ότι η ισχύς θα έπρεπε να κατανέμεται ίσα.
3. Η οποιαδήποτε υπάρχουσα κατανομή της ισχύος, δηλαδή η σταθερότητα του status quo.
4. Η αρχή του ίσου οφέλους για όλες τις μεγάλες δυνάμεις, εις βάρος των πιο αδύναμων.
5. Η αρχή ότι η «πλευρά μας» θα πρέπει να έχει μία τέτοια υπεροχή, που να αποτρέπει μία άνιση κατανομή ισχύος.
6. Ένας ειδικός ρόλος στη διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος, η ύπαρξη ενός κράτους που θα διαδραματίζει το ρόλο του «εξισορροπιστή».
7. Ένα πλεονέκτημα στην υπάρχουσα κατανομή της ισχύος.
8. Κυριαρχία στο σύστημα (predominance).
9. Μία φυσική τάση του συστήματος να παράγει μία ίση κατανομή της ισχύος. Συνήθως η ισορροπία της ισχύος έχει περισσότερα από ένα νοήματα.

Με βάση την πρώτη έννοια, η ισορροπία της ισχύος σημαίνει ότι καμία δύναμη δεν υπερέχει τόσο ώστε να απειλεί τις άλλες. Ωστόσο, ο Gentz υποστήριξε ότι αν η Ευρώπη ήταν διαιρεμένη σε ισοδύναμα κράτη η ισορροπία, θα ήταν πιο δύσκολη. Όταν ένα κράτος αυξάνει την ισχύ του καταλαμβάνοντας εδάφη, τα άλλα δεν είναι αναγκαίο να κάνουν το ίδιο, θα μπορούσε να γίνει μία αναδιάταξη των συμμαχιών. Έτσι, η ισορροπία διασφαλίζει όχι μόνο την επιβίωση των μικρότερων κρατών, αλλά και ένα σημαντικό βαθμό αυτονομίας στις επιλογές της εξωτερικής τους πολιτικής<sup>534</sup>.

Το δεύτερο νόημα αποδίδει στην ισορροπία της ισχύος ένα έντονα κανονιστικό περιεχόμενο, που πηγάζει κατ' ευθείαν από την συνθήκη της Ουτρέχτης (1713) και την αναφορά αυτής σε μία δίκαιη κατανομή

<sup>533</sup> Martin Wight, *The balance of power*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations* (Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1968, σελ. 149-175), η ανάλυση των εννέα σημείων του M. Wight αντλείται από τις σελ. 151-175.

<sup>534</sup> Herbert Butterfield, *The balance of power*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations*, ibid, σελ. 142.

ισχύος που θα διασφάλιζε την ειρήνη και την σταθερότητα στον χριστιανικό κόσμο<sup>535</sup>. Η συνειδητή επιδίωξη της ισορροπίας της ισχύος από τα κράτη, θεωρείται χαρακτηριστικό μιας διεθνούς κοινωνίας<sup>536</sup> που επιδιώκει συνειδητά τους σκοπούς της και τα κράτη-μέλη της συμπεριφέρονται ορθολογικά, και όχι ενός απλού συστήματος όπου η ισορροπία της ισχύος είναι τυχαία<sup>537</sup>. Ο Oppenheim ενστερνίζεται την προσέγγιση του Θουκυδίδη, όπως λαμβάνει χώρα στο διάλογο των Αθηναίων και των Μηλίων <sup>538</sup>, θεωρώντας την ισορροπία ως πολιτική προϋπόθεση ύπαρξης του διεθνούς δικαίου.<sup>539</sup>

Το πέμπτο νόημα της ισορροπίας της ισχύος είναι αυτό που κυρίως ευθύνεται για τη μη λειτουργία της, καθώς η επιδίωξη «πλεονάσματος» ισχύος από κάθε κράτος εντείνει τα διλήμματα ασφαλείας και το διαρκή ανταγωνισμό. Τα άλλα νοήματα αποτελούν κυρίως ηγεμονικές εκλογικεύσεις υπό τον μανδύα της ισορροπίας της ισχύος, ενώ το ένατο αναφέρεται σε μία «μηχανική» αντίληψη της ισορροπίας, που αμφισβητείται έντονα ότι υπάρχει.<sup>540</sup>

Ένα άλλο πρόβλημα στην επίτευξη της ισορροπίας είναι ότι η ίδια η έννοια της ισχύος είναι ασαφής. Τα κράτη μάχονται συνεχώς για πλούτο και ισχύ, αλλά η ισχύς αυτή μπορεί να νοείται είτε ως δυνατότητα ελέγχου του άλλου, είτε ως ικανότητα άσκησης βίας, οπότε η στρατιωτική ισχύς επισκιάζει τις άλλες διαστάσεις της ισχύος. Ο Gilpin ορίζει την ισχύ ως το σύνολο των στρατιωτικών, οικονομικών και τεχνολογικών

<sup>535</sup> Hedley Bull, *Society and anarchy in international relations*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations* (Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1968, σελ. 35-50), *ibid*, σελ. 39.

<sup>536</sup> Barry Buzan: *From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English school* (International Organization, vol. 47, no 3, Summer 1993), σελ. 348

<sup>537</sup> Bull H., *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σελ. 150-151

<sup>538</sup> «Νομίζομεν, τουναντίον, ότι επιβάλλεται να επιδιώξωμεν και ημείς και σεις ό,τι θεωρούμεν αληθώς κατορθωτόν, αφού εξίσου γνωρίζομεν και οι δύο, ότι κατά την συζήτησιν των ανθρωπίνων πραγμάτων το επιχείρημα του δικαίου αξίαν έχει, όπου ίση υπάρχει δύναμις προς επιβολήν αυτού, ότι όμως ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμις του και ο ασθενής παραχωρεί ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του» Θουκυδίδη Ιστορία, Μετάφραση Ελευθερίου Βενιζέλου, Τόμος Β', Βιβλίων Ε, παρ. 89, σελ. 64.

<sup>539</sup> Herbert Butterfield, *The balance of power*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations*, *ibid*, σελ. 153 υποσημ. 7.

<sup>540</sup> Ενδεικτικά βλ. Michael Sheehan, *The balance of power*, New York, Routledge, 1996, σελ. 162, 165, 169.

δυνατοτήτων των κρατών, ενώ ως «κύρος» (prestige) ορίζει την «υπόληψη» της ισχύος και την πιθανότητα να γίνει αποδεκτή μία εντολή. Τελικά όμως και το κύρος στηρίζεται στην στρατιωτική και οικονομική ισχύ<sup>541</sup>. Είναι πολύ δύσκολη η εκτίμηση της ισχύος, ο Kissinger πιστεύει ότι η ισορροπία λειτουργεί καλύτερα αν στηριχθεί πάνω σε κοινές αξίες. Συγκεκριμένα αναφέρει: «*Η ισορροπία της ισχύος αποτελεί εμπόδιο στην ικανότητα ανατροπής της διεθνούς τάξης, η συμφωνία πάνω σε αξίες αποτελεί εμπόδιο στην επιθυμία ανατροπής της διεθνούς τάξης. Η ισχύς χωρίς την ορθή κρίση προκαλεί δοκιμές ισχύος, η ορθή κρίση χωρίς την ισχύ προκαλεί πόξες κενές περιεχομένου*»<sup>542</sup>. Τα δύο αυτά στοιχεία όπως αναλύεται αμέσως μετά συνυπήρχαν στο Κονσέρτο της Ευρώπης κατά το 19<sup>ο</sup> αιώνα. Επιπλέον, η ισορροπία της ισχύος έχει και μία υποκειμενική διάσταση και απαιτεί, κατά τον Vattel, ύπαρξη πίστης σε αυτήν. Αν ένα κράτος δεν είναι τόσο ισχυρό αντικειμενικά για να επιβάλει τη θέληση του σε ένα άλλο, αλλά γενικά πιστεύεται ότι μπορεί να επιβάλει τη θέληση του, μπορεί να επιτύχει να επιβάλλει «τον νόμο» στην άλλη πλευρά<sup>543</sup>.

Ένα σύστημα της ισορροπίας της ισχύος θα πρέπει κατά τον Kaplan να αποτελείται από τουλάχιστον πέντε μεγάλες δυνάμεις<sup>544</sup>, που αναζητούν ασφάλεια και χρειάζονται συμμαχίες για να επιτύχουν τους σκοπούς τους και για αυτό ανέχονται την ύπαρξη και άλλων ισχυρών κρατών. Οι θεμελιώδεις κανόνες αυτού του συστήματος που πρέπει να ακολουθούν τα κράτη και κυρίως οι Μεγάλες Δυνάμεις είναι:

1. Να συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο που να αυξάνουν τις ικανότητές τους, αλλά να προτιμούν τις διαπραγματεύσεις από τον πόλεμο.

2. Να καταφεύγουν στον πόλεμο προκειμένου να μη χάσουν την ευκαιρία να αυξήσουν τις δυνατότητές τους.

<sup>541</sup> Michael Sheehan, *The balance of power*, ibid, σελ. 6-7. Και Robert Gilpin. *War and change in world politics*, ibid, σελ. 13, 31-32.

<sup>542</sup> Henry Kissinger, *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 88.

<sup>543</sup> Παρατίθεται στο Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ό.π., σελ. 149-150

<sup>544</sup> Ο Waltz πιστεύει ότι ο αριθμός πέντε δεν έχει καμία ιδιαίτερη σημασία, καθώς η μονή δύναμη δεν είναι σίγουρο ότι θα παίζει το ρόλο του «εξισορροπιστή». Βλ. Waltz K, *Theory of international politics*, ό.π., σελ. 164.

3. Να σταματούν τον πόλεμο προκειμένου να μην εξοντώσουν μία άλλη μεγάλη δύναμη.

4. Να αντιτάσσονται σε κάθε συνασπισμό ή μεγάλη δύναμη που τείνει να κυριαρχήσει.

5. Να ενεργούν με τρόπο αποθαρρυντικό για τα κράτη, ώστε να μην αποδέχονται υπερεθνικές αρχές.

6. Να διατηρείται σταθερός ο αριθμός των μεγάλων δυνάμεων μετά από πόλεμο.

7. Να συμπεριφέρονται ισότιμα σε όλες τις μεγάλες δυνάμεις του συστήματος<sup>545</sup>.

Η κριτική στον Kaplan επισημαίνει τον έντονα μηχανιστικό χαρακτήρα της ισορροπίας της ισχύος και τον επιτακτικό χαρακτήρα των κανόνων, οι οποίοι αγνοούν την ευελιξία του συστήματος. Αυτοί οι κανόνες του Kaplan προέρχονται από ένα μοντέλο που δεν έχει ιστορικό αντίστοιχο (ο ίδιος λέει ότι το μοντέλο ανταποκρίνεται στην ιστορική περίοδο 1815-1914<sup>546</sup>, που συνήθως θεωρείται μέρος της ιστορική περιόδου του Κονσέρτου της Ευρώπης), αποτελούν μία προσπάθεια μείωσης των κριτηρίων ώστε να επιτευχθεί η θεωρητική γενίκευση<sup>547</sup>.

Η ισορροπία πρέπει να θεωρείται δυναμική και όχι στατική, όπως τη διακρίνει ο Quincy Wright μία τέτοια επισφαλής ισορροπία, όπως την χαρακτηρίζει ο Morgenthau, η σταθερότητα δεν πρέπει να συγχέεται με την στατικότητα (stasis). Η ισορροπία δεν σημαίνει ισοδύναμα κράτη, αλλά συστημική ισορροπία, σημαίνει ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να ανατρέψει το σύστημα και εγκαθιδρύσει αυτοκρατορία ή ηγεμονία. Η αναταραχή λόγω επιθετικότητας ή αναθεωρητισμού μπορεί να υπάρξει, αλλά η ισορροπία την περιορίζει σε τέτοια πλαίσια ώστε να μην απειλείται το σύστημα. Όσο οι πόλεμοι δεν υπονομεύουν την ικανότητα

<sup>545</sup> Δημήτρης Κώνστας και Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς σχέσεις, συνέχεια και μεταβολή*, τόμος Α', Αθήνα, Σιδέρης/ΙΔΙΣ, 1997, σελ. 193-194.

<sup>546</sup> Δημήτρης Κώνστας και Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς σχέσεις, συνέχεια και μεταβολή*, *ibid*, σελ. 193.

<sup>547</sup> Michael Sheehan, *The balance of power*, *ibid*, σελ. 86, 88.

των κρατών να συγκρατούν τις ηγεμονικές τάσεις, το σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία<sup>548</sup>.

Αν κάνουμε τον απολογισμό του μηχανισμού-συστήματος της ισορροπίας της ισχύος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι επέτρεψε την επιβίωση των κρατών και την σφυρηλάτηση της εσωτερικής τους ενότητας, εντείνοντας τη διεθνή ειερότητα<sup>549</sup>. Συνέβαλε στην επικράτηση του άναρχου και αποκεντρωμένου διεθνούς συστήματος, εμποδίζοντας τα σχέδια για μία οικουμενική αυτοκρατορία. Επίσης, προσέφερε τις αναγκαίες συνθήκες για την ανάπτυξη και λειτουργία άλλων διεθνών θεσμών, οι οποίοι συμβάλλουν στη διεθνή τάξη και στην προστασία της κρατικής κυριαρχίας<sup>550</sup>. Η προσπάθεια σχεδιασμού για την επίτευξη μίας ισορροπίας της ισχύος δεν κατάληξε πάντα στην εμπέδωση της ειρήνης, όμως η κύρια λειτουργία της δεν είναι η διατήρηση της ειρήνης, αλλά η διατήρηση του ίδιου του συστήματος κυρίαρχων κρατών<sup>551</sup>.

#### 4.8.2. Το κονσέρτο των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ένας άλλος μηχανισμός διαφύλαξης της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος είναι το κονσέρτο των Μεγάλων δυνάμεων. Το ιστορικό του αρχέτυπο είναι το Κονσέρτο της Ευρώπης που εγκαθιδρύθηκε στην Ευρώπη το 1815, μετά την ήττα του Ναπολέοντα. Με το διακανονισμό της Βιέννης το 1815 επιχειρείται μία προσπάθεια επίτευξης συνεργασίας μεταξύ κρατών, τα οποία λειτουργούσαν μέχρι τότε με βάση το στενό εθνικό τους συμφέρον, έτσι ώστε να γίνει πιο εφικτή η διατήρηση της τάξης. Αυτή ήταν η συλλογική αντίδραση των νικητριών δυνάμεων στην νέα κατάσταση που προκλήθηκε στην Ευρώπη μετά τη γαλλική επανάσταση. Για αυτό η εσωτερική διάσταση της πολιτικής, η σχέση της κυβέρνησης με τους πολίτες της. θα αποτελούσε μέρος της διαχείρισης των διακρατικών σχέσεων. Η Ευρώπη δεν ήταν μόνο ένα διακρατικό

<sup>548</sup> Michael Sheehan, *The balance of power*, ibid, σελ. 12 και 79.

<sup>549</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ειερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2001, σελ. 151

<sup>550</sup> Barry Buzan, *From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English school*, ibid, σελ. 347-348.

<sup>551</sup> Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία*, ibid, σελ. 153-154. Επίσης Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική ειερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ibid, σελ. 144.

σύστημα, θα ήταν και μία κοινωνική τάξη. Για τους νικητές αυτή η ευρωπαϊκή κοινωνική τάξη θα συνδέονταν με τη διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος<sup>552</sup>.

Η ιστορική εξέταση της λειτουργίας του Κονσέρτου θα μας επιτρέψει την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την λειτουργία των κονσέρτων γενικά. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι σήμερα υπάρχει το κονσέρτο των πέντε μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, που αποτελεί το σημαντικότερο πολιτικό όργανο του οργανισμού και μπορεί να αποφασίζει κατά βούληση για το αν τίθεται θέμα «απειλής κατά της ειρήνης». Το συγκεκριμένο όργανο είναι επιφορτισμένο με την αρμοδιότητα ανάληψης ακόμα και στρατιωτικής δράσης κατά ενός κράτους που απειλεί τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια έχοντας τη δυνατότητα για να εκτελέσει την αποστολή του να παραβιάσει την κυριαρχία και την ανεξαρτησία αυτού. Η απόφαση αυτή λαμβάνεται με καθαρά πολιτικά και όχι νομικά κριτήρια και δεν υπάρχει καμία «ασφάλεια δικαίου» απέναντι στα άλλα κράτη ότι θα χρησιμοποιηθεί η εξουσία του Συμβουλίου Ασφαλείας μόνο προς όφελος του «κοινού συμφέροντος» και όχι για την καταχρηστική παραβίαση της κυριαρχίας των κρατών-στόχων των μονίμων μελών. Στην ουσία, όπως αναφέρει ο Wight πρόκειται για το «*χομπσιανό ηγεμόνα*», που αναλαμβάνει να τερματίσει «*τον πόλεμο όλων εναντίον όλων*», να προστατεύει τους «*υπηκόους*» του και να δημιουργήσει την διεθνή κοινωνία βάση ενός κοινωνικού συμβολαίου. Η αντίφαση έγκειται στο ότι ο «*ηγεμόνας*» πρέπει να διαψεύσει τη «*ρεαλιστική θεωρία της κακίας της ανθρώπινης φύσης*» και να ωφελήσει τους «*υπηκόους*» του<sup>553</sup>. Αυτή η αντίφαση θα αποτελέσει αιτία προβληματισμού όχι μόνο για το αν ένα κονσέρτο μπορεί να διασφαλίσει τη σταθερότητα, αλλά και για το αν μία «*ηγεμονική αρχή*»<sup>554</sup> μπορεί να αποτελέσει το επίκεντρο της λειτουργίας

<sup>552</sup> Cox Robert W., *Production, power and world order: Social forces in the making of world history*, New York, Columbia University Press, 1987, σελ. 119.

<sup>553</sup> Wight Martin, *Διεθνής θεωρία: τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 38-43.

<sup>554</sup> Όπως χρησιμοποιεί τον όρο ο Watson Ad, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, ό.π., σελ 42.

ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας και της παραγωγής σταθερότητας.

Οι απόψεις των ιστορικών για τη διάρκεια του συστήματος ποικίλουν. Κάποιοι θεωρούν ότι διατήρησε την ειρήνη στην Ευρώπη μέχρι τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1854<sup>555</sup>. Άλλοι αναλυτές όμως πιστεύουν ότι το σύστημα της ισορροπίας της ισχύος εξακολουθούσε να λειτουργεί μεταμφιεσμένο σε Κονσέρτο και μετά το 1815<sup>556</sup>. Όπως υποστηρίζει ο Kissinger: «Φυσικά, εν τέλει, μια ισορροπία δυνάμεων εμφανίζεται *de facto*, όταν υπάρχει αλληλεπίδραση πολλών κρατών. Το ερώτημα είναι αν η διατήρηση του διεθνούς συστήματος μπορεί να μεταβληθεί σε ένα συνειδητό σχέδιο ή αν θα αναπτυχθεί μέσα από μία σειρά δοκιμών ισχύος»<sup>557</sup>.

Ο διακανονισμός της Βιέννης δεν επέφερε ουσιαστικές διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις: Βρετανία, Αυστρία, Ρωσία. Πρωσία και λίγο αργότερα η Γαλλία<sup>558</sup>, εξακολουθούσαν να δεσπόζουν. Η προσπάθεια των κρατών αυτών αφορούσε τη στενή τους συνεργασία με σκοπό, τόσο την διατήρηση της ευρύτερης ισορροπίας, όσο και την αποτροπή της αποδόμησης του συστήματος, του οποίου αποτελούσαν τους βασικούς του πόλους. Η ανατροπή της σταθερότητας και η κατάρρευση του συστήματος θα είχε ως βασική συνέπεια την ηγεμονία μίας Δύναμης στην Ευρώπη με καταλυτικές συνέπειες για την ασφάλεια των υπολοίπων<sup>559</sup>.

Η Τελική Πράξη του Συνεδρίου της Βιέννης δεν σφράγισε μόνο την ήττα του Ναπολέοντα και των αυτοκρατορικών του σχεδίων, αλλά επέφερε και την συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων, δεδομένου ότι η

<sup>555</sup> Henry Kissinger, *Διπλωματία*, Αθήνα, Νέα Χύνορα-Λιβάνης, 1995, σελ. 105. Και Richard Elrod: *The Concert of Europe: A fresh look at an international system* (World Politics, vol. 28, no 2, 1976), σελ. 163.

<sup>556</sup> Edward Vose Gulick, *Europe's classical balance of power*, New York, Norton, 1955/1967, σελ. 156-159, 302. Και στο Enno E. Kraehe, *A bipolar balance of power* (American Historical Review, vol. 97, no 3, June 1992). ιδίως σελ. 714. Επίσης Martin Wight, *The balance of power*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations*, ό.π., σελ. 151.

<sup>557</sup> Henry Kissinger, *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 87.

<sup>558</sup> Η Γαλλία έγινε πάλι αποδεκτή στο σύστημα των Μεγάλων Δυνάμεων με το Συνέδριο της Αις-λα-Σαπέλ το 1818. Βλ. Χριστοδουλίδης Θ. *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων, τόμος 2<sup>ος</sup>: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες*, Αθήνα, Σιδεράς, 1997, σελ. 44.

<sup>559</sup> Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων*, τόμος 2<sup>ος</sup>, *ibid.* σελ. 22.

μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος που είχε συμφωνηθεί στη Βιέννη δεν ήταν δυνατή, χωρίς την συγκατάθεση των κρατών που το είχαν συνυπογράψει. Η επίτευξη της απαραίτητης ομοφωνίας απαιτούσε διαπραγματεύσεις και έτσι άνοιγε ο δρόμος για την διπλωματία των Συνεδρίων<sup>560</sup>.

Για να επισφραγισθεί η συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων, υπογράφηκαν δύο συνθήκες. Η πρώτη ήταν αυτή της Ιεράς Συμμαχίας, που υπέγραψαν οι: Αυστρία, Πρωσία και Ρωσία την 26<sup>η</sup> Σεπτεμβρίου 1815, κατ'επίκληση των χριστιανικών αρχών του τσάρου Αλέξανδρου του Α'. Στην πραγματικότητα ο τσάρος επιθυμούσε να δημιουργήσει ένα οργανικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της Βρετανίας<sup>561</sup>. Η λειτουργική σημασία της Ιεράς Συμμαχίας είχε να κάνει με την εισαγωγή ενός στοιχείου ηθικής ανάσχεσης στις σχέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, για την διατήρηση του status quo στην Ευρώπη. Η ανυπαρξία πολιτικών δεσμεύσεων, οδήγησε την Πρωσία και την Αυστρία να υπογράψουν την συνθήκη. Ειδικά η Αυστρία ήθελε να ελέγξει τον ιεραποστολικό ζήλο του Τσάρου για την καταστολή των φιλελεύθερων-επαναστατικών κινημάτων. Κυρία επομένως επιδίωξη του Μέτερνικ ήταν πάντα η ενότητα των συντηρητικών μοναρχιών και η μετριοπάθεια, προσπαθώντας να αμβλύνει τις επιδιώξεις της Ρωσίας δια της πολυμερούς διπλωματίας. Η Ιερά Συμμαχία ένωσε της συντηρητικές μοναρχίες ενάντια σε κάθε επανάσταση, αλλά τις υποχρέωσε να ενεργούν από κοινού δίνοντας στην Αυστρία το θεωρητικό δικαίωμα άσκησης βέτο στις αποφάσεις της Ρωσίας<sup>562</sup>.

Η αντίδραση της Βρετανίας ήταν η συνθήκη της Τετραπλής Συμμαχίας, που δεν είχε σχέση με τη συλλογική επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων για την προστασία της εσωτερικής σταθερότητας των κρατών και άρα των μοναρχιών της Ευρώπης, με τις οποίες το πολίτευμα της

<sup>560</sup> Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων*, τόμος 2<sup>ος</sup>, *ibid.* σελ. 33.

<sup>561</sup> Το τι επιθυμούσε ο τσάρος δεν μπορούμε να το ξέρουμε με σιγουριά, τέτοιου είδους ιστορικές κρίσεις αποτελούν υποθέσεις που στηρίζονται στο «γούστο» του κάθε ιστορικού και αναφέρονται εδώ λόγω της τυπικής τους συμβατότητας με την θεμελιώδη υπόθεση του ρεαλισμού για τα κράτη ως ορθολογικούς δρώντες.

<sup>562</sup> Kissinger Henry, *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 95, ΙΟΟ. Και Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων*, τόμος 2<sup>ος</sup> .ό.π., σελ. 33-35.



Βρετανίας δεν είχε την ίδια φύση καθώς ήταν συνταγματική και κοινοβουλευτική μοναρχία. Η συνθήκη της Τετραπλής Συμμαχίας, που την υπέγραψαν η Βρετανία, η Πρωσία, Αυστρία και Ρωσία την 20<sup>η</sup> Νοεμβρίου του 1815, είχε ως σκοπό της την συνεργασία των νικητριών Δυνάμεων για την ανάσχεση τυχόν νέων επεκτατικών ενεργειών της Γαλλίας και την πρόσδεση της Ρωσίας σε ένα σχήμα που θα απέτρεπε την δημιουργία αντιβρετανικού συνασπισμού υπό την ηγεσία της<sup>563</sup>.

Το Κονσέρτο της Ευρώπης σήμαινε πρώτα από όλα την κηδεμονία των Μεγάλων Δυνάμεων επί των υπολοίπων κρατών της Ευρώπης. Δεν υπήρχε κυριαρχική ισότητα όλων των κρατών, αφού το ενδεχόμενο επέμβασης ήταν ανοικτό αν επιτυγχάνονταν η συμφωνία ή η ανοχή των Δυνάμεων. Η υπονόμηση της διακρατικής ισοτιμίας αποτελεί παραβίαση ενός δικαιοῦ κεκτημένου στις διεθνείς σχέσεις<sup>564</sup>, πάνω στο οποίο στηρίχθηκε το διεθνές σύστημα, με όλες τις ατέλειες του. Από αυτήν την ανισότητα των κρατών απορρέει και ο εξέχων ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων για τη διατήρηση της διεθνούς τάξης<sup>565</sup>.

Για τον Bull οι μεγάλες δυνάμεις είναι δύο ή περισσότερα κράτη, ισοδύναμου κύρους και στρατιωτικής ισχύος. Ειδικότερα η στρατιωτική ισχύς μίας μεγάλης δύναμης είναι τέτοια που, όπως θεωρεί και ο Ranke, είναι αυτόαρκης ή ανεξάρτητη από συμμάχους και να επηρεάζει την ισορροπία της ισχύος περισσότερο από όσο επηρεάζεται από αυτήν. Επίσης, μία μεγάλη δύναμη έχει συνείδηση του ρόλου της και αποδέχεται τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτόν. Όπως διαπιστώνει ο Bull: « *Η ιδέα της μεγάλης δύναμης προϋποθέτει και συνεπάγεται την ιδέα μίας διεθνούς κοινωνίας και όχι απλά ενός διεθνούς συστήματος...*»<sup>566</sup>.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις του Κονσέρτου της Βιέννης ανταποκρίνονται σε αυτά τα κριτήρια, αφού σκοπός τους ήταν να διαφυλάξουν τη

<sup>563</sup> Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων*, τόμος 2<sup>ος</sup>, ό.π., σελ. 36-37.

<sup>564</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ό.π., σελ. 250 υποσημ. 92

<sup>565</sup> Bull Hedley, *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*, σελ. 262-263.

<sup>566</sup> Bull Hedley, *Η άναρχη κοινωνία*, *ibid*. σελ. 256-258, τα εντός εισαγωγικών από τη σελίδα 259.

σταθερότητα του status quo στην Ευρώπη<sup>567</sup>. Για αυτό οι όποιες εδαφικές αλλαγές θα έπρεπε να εγκριθούν ομοφώνως από τις Μεγάλες Δυνάμεις, γεγονός που είχε ως συνέπεια και την διαφύλαξη της ύπαρξης των απαραίτητων μελών του συστήματος. Η υπερβολική αδυναμία, όπως και η υπερβολική ισχύς ενός κράτους, μπορούσαν να απειλήσουν το σύστημα, χαρακτηριστικό παράδειγμα αδυναμίας ήταν το «ανατολικό ζήτημα» που προέκυψε από την αδυναμία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας<sup>568</sup>. Σε αυτήν την εκτίμηση είναι υπονοούμενη η ύπαρξη μίας ισορροπίας της ισχύος, που διαχειρίζεται το Κονσέρτο.

Η λειτουργία του συστήματος του Κονσέρτου ήταν πιο δύσκολη από το γεγονός ότι οι αποφάσεις θα έπρεπε να λαμβάνονται με ομοφωνία, για να μην θίγονται τα συμφέροντα ή το κύρος καμίας Μεγάλης Δύναμης. Έτσι, για να διασφαλισθεί η ύπαρξη και λειτουργία του συστήματος επιλέγονταν συνήθως όχι η καλύτερη αλλά η λιγότερο διασπαστική λύση<sup>569</sup>, κάτι που συμβαίνει και σήμερα με τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Αυτή η ισορροπία ήταν περισσότερο πολιτικού παρά στρατιωτικού χαρακτήρα. Ο Schroeder, αναλύοντας την διπλωματική γλώσσα της εποχής του Συνεδρίου της Βιέννης, διακρίβωσε ότι η σημασία της έννοιας της ισορροπίας είναι περισσότερο νομική και ηθική παρά πολιτική, με την ισορροπία της ισχύος να αποτελεί τη μία πλευρά του ζητούμενου<sup>570</sup>. Στις διαπραγματεύσεις επιδιώκονταν μία εξισορρόπηση συγκρουόμενων απαιτήσεων, ώστε να επιτευχθεί μία ισορροπία δικαιωμάτων. Για τον Schroeder σε αυτό αποσκοπούσαν οι εδαφικές ανακατανομές του Διακανονισμού της Βιέννης και όχι τόσο στην ισορροπία της ισχύος<sup>571</sup>. Το σύστημα του Κονσέρτου οικοδομήθηκε σε μία ανισότητα ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων αφού οι «πλευρικές

<sup>567</sup> Richard Elrod: *The Concert of Europe: A fresh look at an international system* (World Politics, vol. 28, no 2, 1976), σελ. 164, 168.

<sup>568</sup> Richard Elrod, *The Concert of Europe*, ό.π., σελ. 165

<sup>569</sup> Richard Elrod, *The Concert of Europe*, ό.π., σελ. 166-167.

<sup>570</sup> Paul W. Schroeder: *Did the Vienna settlement rest on a balance of power?* (American Historical Review, vol. 97, no 3, June 1992), σελ. 694-696. Επίσης στο: Kissinger H., *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 90.

<sup>571</sup> Schroeder Paul W, *Did the Vienna settlement rest on a balance of power?* Ibid, σελ. 698.

δυνάμεις», Βρετανία και Ρωσία ήταν τόσο ισχυρές σε πρώτες ύλες, οικονομικούς πόρους και δυνατότητες που ήταν αυτάρκεις από άποψη ασφάλειας, χωρίς να έχουν απόλυτη ανάγκη συμμάχων<sup>572</sup>. Η διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος στην ηπειρωτική Ευρώπη οδήγησε σε μία υπεροχή της Βρετανίας στον υπόλοιπο κόσμο<sup>573</sup> και έκανε εφικτή την επέκταση της Ρωσίας προς ανατολάς, στην Ασία. Αυτές οι ανισορροπίες προκλήθηκαν συνειδητά από τους υπολογισμούς των δύο κρατών κατά τους πολέμους για την ήττα του Ναπολέοντα, έτσι ο Schroeder θεωρεί ότι το σύστημα μετά το 1815 ήταν ηγεμονικό με διπλή ηγεμονία Βρετανίας και Ρωσίας αλλά όχι διπολικό επειδή αυτές οι Δυνάμεις δεν ηγούντο διακριτών συμμαχιών. Επιπλέον, υπήρχαν και τοπικές ηγεμονίες της Αυστρίας στην Ιταλία και της Αυστρίας με την Πρωσία στον γερμανικό χώρο<sup>574</sup>. Για τον Schroeder υπήρχε μία πολιτική ισορροπία που λύνει τα προβλήματα ποσοτικού υπολογισμού της ισχύος κάθε κράτους, προάγοντας τη λύση της ιστορικής-εμπειρικής επιβεβαίωσης αυτής της ισορροπίας.

Το αν τελικά το Κονσέρτο στηρίζονταν σε μία ισορροπία είναι μάλλον εμφανές και δεν πρόκειται να διαχωριστεί αν ήταν αυτή πολιτική ή της ισχύος. Άλλωστε ο Mearsheimer, θεωρεί την «χρυσή εποχή» του Κονσέρτου (εποχή των Συνεδρίων 1815-1823), ως τέτοια επειδή αντικατόπτριζε την ισορροπία της ισχύος και τα κράτη δεν εξαναγκάζονταν να δρουν με τρόπο που δυσχέραινε την σχετική τους θέση<sup>575</sup>. Υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας, το Κονσέρτο ήταν βιώσιμο όσο δεν υπήρχε δυσπιστία και φόβος σχετικών κερδών μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, ο καθοριστικός παράγοντας ήταν, και είναι, η κατανομή κερδών μεταξύ των κρατών του κονσέρτου<sup>576</sup>.

<sup>572</sup> Schroeder Paul W., Did the Vienna settlement rest on a balance of power? Ibid, σελ. 686-688.

<sup>573</sup> Cox Robert W, *Production, power and world order*, ό.π., σελ. 124.

<sup>574</sup> Schroeder Paul W, Did the Vienna settlement rest on a balance of power?, ibid, σελ. 693

<sup>575</sup> John J. Mearsheimer, The false promise of international institutions (International Security, vol. 19, no 3, Winter 1994-95), σελ. 36.

<sup>576</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ibid, σελ 230

Αυτός ο άτυπος θεσμός δεν αποτέλεσε πρόκληση για το δόγμα της αποκλειστικής κυριαρχίας των κρατών και προσπάθησε περισσότερο να διαχειρισθεί και να συμβιβάσει τις διεθνείς συγκρούσεις, παρά να εξαλείψει τα αίτια αυτών των συγκρούσεων<sup>577</sup>. Στην καλύτερη περίπτωση συμβίβαζε τις δυνάμεις της αλλαγής ή νομιμοποιούσε τις όποιες αλλαγές, χωρίς να διακυβεύεται η ειρήνη και η σταθερότητα του όλου συστήματος. Η διατήρηση της σταθερότητας δεν είχε λάβει τη μορφή της συμβατικής εγγύησης των Μεγάλων Δυνάμεων για το απαραβίαστο των συνόρων. Το Κονσέρτο ήταν ένας άτυπος θεσμός, που δεν λειτουργούσε με βάση ορισμένους κανόνες. Η επέμβαση για την προστασία των μικρότερων κρατών απαιτούσε κάθε φορά την ομόφωνη απόφαση των Δυνάμεων για επέμβαση<sup>578</sup>.

Τελικά η αυτοσυγκράτηση των Δυνάμεων και η πειθώ της ηθικής, δεν φάνηκαν ικανές να διατηρήσουν τη συνοχή του Κονσέρτου<sup>579</sup>. Ειδικά μετά την αντικατάσταση του Κασλρέι από τον Κάνινγκ, η Βρετανία ζητούσε μεγαλύτερη ανεξαρτησία στην εξωτερική της πολιτική και απεμπλοκή από τις υποθέσεις της ηπειρωτικής Ευρώπης<sup>580</sup>. Το εθνικό συμφέρον δεν ήταν πια τόσο ευρύ ώστε να περιλαμβάνει τη διαφύλαξη της συνεργασίας μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και την αποφυγή πολέμου μεταξύ τους<sup>581</sup> και ο Κριμαϊκός πόλεμος δεν έγινε δυνατόν να αποφευχθεί το 1854.

Ο Κριμαϊκός πόλεμος ήταν αποτέλεσμα του ανταγωνισμού του τσάρου Νικολάου Ι και του αυτοκράτορα της Γαλλίας Ναπολέοντα ΙΙΙ, για τον τίτλο του προστάτη των χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας και των συγκρουόμενων γεωπολιτικών τους συμφερόντων. Η Ρωσία εποφθαλμιούσε πάντα τα Στενά, οι Βρετανοί βρήκαν την ευκαιρία να βάλουν ένα τέλος στα ρωσικά σχέδια και η Γαλλία ήθελε να διασπάσει την Τετραπλή Συμμαχία που στρέφονταν εναντίον της και να εξασθενίσει

<sup>577</sup> Eirod Richard, *The Concert of Europe*, ό.π., σελ. 169-170.

<sup>578</sup> Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων*, τόμος 2" .ό.π.. σελ. 38.

<sup>579</sup> Elrod Richard, *The Concert of Europe*, *ibid*, σελ. 168.

<sup>580</sup> Henry Kissinger: *Διπλωματία*, *ibid*, σελ. 108.

<sup>581</sup> Robert Jervis: *Security regimes*, στο St. Krasner (editor): *International regimes* Ithaca, Cornell ^Diversity Press. 1983/1989, σελ. 181.

την Ρωσία<sup>582</sup>. Η απόβαση των αγγλογαλλικών στρατευμάτων στην χερσόνησο της Κριμαίας, εκτός από την απευθείας σύγκρουση, τερμάτισε τη συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων και την ενότητα των συντηρητικών μοναρχιών. Η Αυστρία τάχθηκε κατά της Ρωσίας και έχασε έναν συνεργάτη στην καταπολέμηση των εθνικιστικών κινημάτων που απειλούσαν και τη δική της συνοχή<sup>583</sup>. Οι επαναστάσεις του 1848 είχαν ήδη κλονίσει τις βάσεις της διπλωματίας του Κονσέρτου και παρήγαγαν νέους ηγέτες και νέες προσδοκίες. Η ιδεολογική ένταση μεταξύ φιλελεύθερων δημοκρατιών και συντηρητικών μοναρχιών ήταν απλά μία προσπάθεια της Βρετανίας να δικαιολογήσει τον πόλεμο της Κριμαίας<sup>584</sup>, που ουσιαστικά προκλήθηκε από την ανατροπή της πολιτικής ισορροπίας που διασφάλιζε την συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων. Η διάλυση του Κονσέρτου επιήλθε επειδή δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει της δυνάμεις της αλλαγής. Η βιομηχανοποίηση και οι κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες της, επέφεραν διεθνείς πολιτικές αλλαγές που οδήγησαν στην δημιουργία εθνικών κρατών στη θέση των άλλοτε κραταιών πολυεθνικών αυτοκρατοριών, διασπώντας ταυτόχρονα την ενότητα της κυβερνώσας ευρωπαϊκής ελίτ των ευγενών.<sup>585</sup>

#### 4.8.3. Η συλλογική ασφάλεια.

Είδαμε ότι το Κονσέρτο των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης δεν είχε την τυπική δομή ενός διεθνούς θεσμού, ούτε διασφάλιζε την κυριαρχία όλων των κρατών. Αυτή επαφίονταν στη διακριτική ευχέρεια των Μεγάλων Δυνάμεων, που παραβίαζαν την αρχή της διακρατικής ισοτιμίας. Είναι λογικό ότι η τάξη και η σταθερότητα θα διασφαλιζονταν με καλύτερο τρόπο αν διασφαλιζονταν η κυριαρχία όλων των κρατών. Αυτό υπόσχεται να επιτύχει το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας. *«Ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας είναι ένας μηχανισμός διαφύλαξης της κυριαρχίας των [κρατών] μελών του. σχεδιασμένος να λειτουργεί σύμφωνα*

<sup>582</sup> Kissinger H., *Διπλωματία*, *ibid*, σελ. 105-6.

<sup>583</sup> Kissinger H., *Διπλωματία*, *ibid*. σελ. 107.

<sup>584</sup> Elrod Richard, *The Concert of Europe*, ό.π., σελ. 172.

<sup>585</sup> Elrod Richard, *The Concert of Europe*, ό.π., σελ. 173.

με συγκεκριμένες νόρμες»<sup>586</sup>. Αναλυτικότερα, η συλλογική ασφάλεια έχει οριστεί ως η πρόταση σύμφωνα με την οποία η επιθετική και παράνομη χρήση βίας από ένα κράτος κατά κάποιου άλλου θα αντιμετωπιστεί από την συνδυασμένη δράση όλων των κρατών. Η θεωρία του συστήματος συλλογικής ασφάλειας<sup>587</sup> προσπαθεί να απαντήσει στο πρόβλημα της αποτροπής του πολέμου. Αποδέχεται την αξιωματική υπόθεση ότι η στρατιωτική δύναμη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια των κρατών να διασφαλιστούν έναντι εχθρών ή εν δυνάμει αντιπάλων. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι μεγαλύτερη ασφάλεια είναι δυνατό να κατοχυρωθεί μόνο με την αποκήρυξη της λογικής των παραδοσιακών συμμαχιών και της ισορροπίας δύναμης. Προς την κατεύθυνση αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι εσωτερικοί παράγοντες. Τα κράτη θα πρέπει να συμπεριφέρονται και να ενεργούν με τη λογική της διατήρησης της ειρήνης. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την υιοθέτηση του θεσμικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας, που προϋποθέτει την αποδοχή τριών βασικών κανόνων από τα συμμετέχοντα κράτη: α) θα πρέπει να απορρίψουν την ιδέα να εκμεταλλεύονται τη δύναμή τους προκειμένου να αλλάξουν την υπάρχουσα κατάσταση, β) θα πρέπει να εμπιστεύονται το ένα το άλλο, και γ) θα πρέπει να αντιμετωπίζουν από κοινού κάθε κράτος που παραβιάζει τους πιο πάνω κανόνες μέσω της απειλής ή χρήσης ένοπλης βίας. Η βασική θέση είναι ότι το σύστημα συλλογικής ασφάλειας παρέχει μεγαλύτερη προστασία και πιο αποτελεσματική εξισορρόπηση έναντι των επιτιθέμενων, μειώνοντας, μ' αυτό τον τρόπο, τις πιθανότητες ανταγωνισμού και προάγοντας τη συνεργασία στο διεθνές σύστημα. Επομένως τα κράτη θα ενεργήσουν συλλογικά για να ελέγξουν τον επιτιθέμενο.<sup>588</sup> Η συνδυασμένη δύναμη όλων θα αποτελέσει εγγύηση για την ασφάλεια του καθενός<sup>589</sup>.

<sup>586</sup> Bens Richard, *Systems for peace or causes of war? Collective security, arms control and the new Europe* (International Security<sup>1</sup>, vol. 17, no 1. Summer 1992), σελ.10.

<sup>587</sup> Charles A. Kupchan and Clifford A. Kupchan "The Promise of Collective Security", *International Security*, vol. 20, no. 1(Summer 1995).

<sup>588</sup> Ch. A. Kupchan and Cl. A. Kupchan: *Concerts, collective security and the future of Europe* (International Security, vol. 16,no 1, Summer 1991), σελ. 118.

<sup>589</sup> McCoubrey H and White N. D., *International law and armed conflict*, Darmouth, 1992, σελ. 125

Σε ένα τέτοιο σύστημα η ασφάλεια δεν είναι υπόθεση του κάθε κράτους χωριστά, με βάση την αρχή της αυτοβοήθειας, και συνάρτηση της εθνικής του ισχύος. Υπάρχει συναίσθηση της κοινής ασφάλειας και κάθε κράτος που απειλείται από κάποιο άλλο αναμένει από τα υπόλοιπα να αντιδράσουν αποτρέποντας τον επιτιθέμενο. Για να λειτουργήσει το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας ως μηχανισμός αποτροπής του πολέμου πρέπει: α) Να είναι σε θέση να συγκεντρώσει υπέρτερη ισχύ κατά κάθε επιτιθέμενου κράτους και κάθε επιτιθέμενου συνασπισμού, ώστε να μην επιχειρήσει κανένα κράτος να αμφισβητήσει την υπάρχουσα τάξη. β) Να υπάρχει κοινή αντίληψη ασφάλειας και απειλής και γ) τα αντιδρώντα κράτη θα πρέπει να είναι πρόθυμα να υποτάξουν τα συγκρουόμενα συμφέροντα τους, στο κοινό συμφέρον συλλογικής άμυνας όλων των μελών του συστήματος έναντι οποιασδήποτε επίθεσης<sup>590</sup>.

Στο σύστημα συλλογικής ασφάλειας δεν ορίζεται εκ των προτέρων καμία συγκεκριμένη απειλή, σε αντίθεση με τις συμμαχίες που προϋποθέτουν πάντα έναν αντίπαλο. Η συλλογική ασφάλεια υπεραμύνεται αφηρημένα της διεθνούς νομιμότητας, με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί το σύστημα ποινικού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη. Το *casus belli* στην συλλογική ασφάλεια είναι η παραβίαση της αρχής του σεβασμού της κρατικής κυριαρχίας, για την οποία όλα τα κράτη έχουν ένα κοινό συμφέρον στην ειρήνη<sup>591</sup>.

Αυτό που διαφοροποιεί τη συλλογική ασφάλεια από την ισορροπία της ισχύος και τις συμμαχίες είναι ότι απαιτεί τη δράση των κρατών στη βάση μίας νομικής αρχής και όχι στη βάση του στενού-εθνικού τους συμφέροντος, κατά πως επιτάσσει η περίπτωση κάθε φορά. Αν το σύστημα δεν απαγορεύει την ουδετερότητα και την αδράνεια ενώπιον επίθεσης, τότε ουσιαστικά δεν διαφέρει από μια συμφωνία συλλογικής άμυνας, που στηρίζεται στις συμμαχίες και την ισορροπία της ισχύος. Αυτή είναι η βασική προϋπόθεση της συλλογικής ασφάλειας με βάση την

<sup>590</sup> Morgenthau Hans, *Politics among nations: The struggle for power and peace*, brief edition MacGroW-Hill, 1993, σελ. 290-1

<sup>591</sup> Kissinger H, *Διπλωματία*, *ibid*, σελ. 277.

οποία ο Wolfers τη διακρίνει από τη συλλογική άμυνα.<sup>592</sup> Το πρόβλημα αυτό διαφαίνεται στη λειτουργία του συστήματος συλλογικής ασφαλείας του ΟΗΕ, όποτε ο οργανισμός ζητά στρατιωτικές δυνάμεις από τα κράτη, ακόμα και για ειρηνευτικές επιχειρήσεις. Ειδικά για τον εμπνευστή της συλλογικής ασφαλείας τον Wilson, στην ιδανική του εκδοχή το σύστημα δεν έχει καμία σχέση με την ισορροπία της ισχύος και τις συμμαχίες<sup>593</sup> αλλά λειτουργεί «αυτόματα» για την προστασία όλων των κρατών<sup>594</sup>. Ωστόσο, πολλοί είναι αυτοί που θεωρούν ότι η ισορροπία της ισχύος και η συλλογική ασφάλεια δεν είναι έννοιες ασύμβατες αλλά η πρώτη εμπεριέχεται στη δεύτερη. Η συλλογική ασφάλεια είναι το τελικό ιδανικό σημείο, στο οποίο θα καταλήξει ένα σύστημα ισορροπίας<sup>595</sup>. Ο Wilson αντιδιαστέλλει τις δύο έννοιες, αγνοώντας τα κοινά τους σημεία<sup>596</sup>. Η Κοινωνία των Εθνών ως διεθνής οργανισμός ήταν ένας μηχανισμός που επέτρεπε, θεωρητικά, την αντιμετώπιση της επίθεσης με υπέρτερη ισχύ, μέσα από την θεσμοθέτηση της λειτουργίας της ισορροπίας της ισχύος<sup>597</sup>.

Όσοι αναφέρουν τα προτερήματα των κονσέρτων, απομακρύνονται από την έννοια της συλλογικής ασφαλείας όταν θεωρούν ότι οι οργανισμοί συλλογικής άμυνας μπορούν να λάβουν διαφόρους θεσμικούς τύπους κατά μήκος ενός «συνεχούς» που εκτείνεται από την ιδανική συλλογική ασφάλεια, έως τα κονσέρτα, τα οποία θεωρούν ότι ανήκουν στην «οικογένεια» των συστημάτων συλλογικής ασφαλείας<sup>598</sup>. Βασική προϋπόθεση της συλλογικής ασφαλείας είναι η διακρατική ισοτιμία, ώστε το σύστημα να λειτουργεί για όλα τα μέλη του. Η

<sup>592</sup> Berts Richard, *Systems for peace or causes of war?*, Ibid. σελ. 16.

<sup>593</sup> G. F. Hudson, *Collective security and military alliances*, στο Herbert Butterfield and Martin Wight (editors): *Diplomatic Investigations*, ibid, σελ. 176-180 στην σελ. 177.

<sup>594</sup> Ch. A. Kupchan and Cl. A. Kupchan: *Concerts, collective security and the future of Europe*, ibid, σελ. 138.

<sup>595</sup> Gufick Edward Vose, *Europe's classical balance of power*, New York, Norton, 1955/1967, σελ. 307-308.

<sup>596</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ibid, σελ. 187.

<sup>597</sup> Arend Lijphart: *The structure of the theoretical revolution in international relations* (*International Studies Quarterly*, vol. 18, no 1. March 1974), σελ. 46-47.

<sup>598</sup> Ch. A. Kupchan and Cl. A. Kupchan: *Concerts, collective security and the future of Europe*, ό.π., σελ. 119 και υποσημ.12.



λειτουργία ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας που επιτρέπει τη λειτουργία κονσέρτων εντός του, διαιωνίζει τις υπάρχουσες ανισότητες ισχύος, καταλήγοντας στην έκπτωση του συστήματος σε ένα εργαλείο διατήρησης της υπεροχής των Μεγάλων Δυνάμεων. Η παράλληλη ισορροπία της ισχύος (θα μπορούσε να είναι μάλλον ανισορροπία ή υπεροχή) αυξάνει την αποτρεπτική ισχύ του συστήματος<sup>599</sup>, αλλά αυτή η υπεροχή υπάρχει όσο οι Μεγάλες Δυνάμεις συμφωνούν μεταξύ τους και δεν είναι οι ίδιες επιτιθέμενες. Η ανισότητα της ισχύος των κρατών είναι πανταχού παρούσα και σημαντική προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος είναι η συνεργασία των μεγάλων δυνάμεων<sup>600</sup>. Ο R. Berts υποστηρίζει πως: «*Η ειρήνη είναι η προϋπόθεση της λειτουργίας του συστήματος παρά το παραγόμενο αποτέλεσμα*»<sup>601</sup> και δεν μπορεί να αποκλειστεί το γεγονόςς μία μεγάλη δύναμη να κατακρατεί τη δεσπόζουσα θέση της στο σύστημα<sup>602</sup>. Τέτοιος διακανονισμός είναι πιθανόν να δημιουργήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες θα είναι δυνατόν ένα κράτος να κυριαρχήσει, επειδή η ανυπαρξία ιδιαίτερων συμμαχικών σχέσεων μπορεί να επιτρέψει στο αναθεωρητικό κράτος να απομονώσει τα κράτη στα οποία επιθυμεί να επιβάλει τους όρους του.. Ένα τέτοιο σύστημα συλλογικής ασφάλειας είναι δυνατόν να αποτελέσει παγίδα για τα πιο αδύναμα κράτη, αυτό ο Kissinger ονομάζει “*security system trap*”.<sup>603</sup>

Κάτι τέτοιο όμως απομακρύνεται από την έννοια της συλλογικής ασφάλειας αφού η λειτουργία του συστήματος εξαρτάται από την θέληση των μεγάλων δυνάμεων να δράσουν, αφού έχουν λύσει τα μεταξύ τους προβλήματα συνεννόησης στη βάση των εθνικών τους συμφερόντων. Οι προϋποθέσεις για τη λειτουργία του συστήματος δεν πληρούνται υπό αυτές τις συνθήκες. Το παράδειγμα της αποτυχίας της Κοινωνίας των

<sup>599</sup> Ch. A. Kupchan and Cl. A. Kupchan: *Concerts, collective security and the future of Europe*, ό.π., σελ. 142

<sup>600</sup> Papasotiriou Charalambos, *Liberal idealism versus realism: The Yugoslav case*, Athens: Occasional Research Papers, special issue/ΙΔΓΣ, July 1994, σελ. 6.

<sup>601</sup> Berts Richard, *Systems for peace or causes of war?*, *ibid*, σελ. 23-24.

<sup>602</sup> Belts Richard, *Systems for peace or causes of war?*, *ibid*, σελ. 18.

<sup>603</sup> Henry Kissinger: *Germany, neutrality and the security system trap* (Washington Post, 15<sup>th</sup> of April 1990. p. D 7.

Εθνών και της δυσλειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, είναι ενδεικτικά των προβλημάτων συλλογικής δράσης των διεθνών οργανισμών συλλογικής ασφάλειας. Τα κράτη συμπεριφέρονται ως «τσαμπατζήδες» προσπαθώντας να αποφύγουν το κόστος των υποχρεώσεων τους και να καρπωθούν το πιθανό όφελος από την λειτουργία του συστήματος μόνο όταν τα ίδια δεχθούν επίθεση. Αυτή η συμπεριφορά όμως οδηγεί σε κατάρρευση το σύστημα όταν αποτύχει να βοηθήσει το κράτος-θύμα μίας επίθεσης, επειδή καθίσταται αναξιόπιστο. Ο Mearsheimer επισημαίνει ότι κανένας θεωρητικός (Wilson, Claude, Wolfers) δεν έχει συνδέσει τα κονσέρτα με την συλλογική ασφάλεια. Η πρώτη τέτοια προσπάθεια είναι των Kurchan και δεν λαμβάνει υπόψιν ότι τα κονσέρτα αντικατοπτρίζουν την υπάρχουσα κατανομή της ισχύος<sup>604</sup> και τις συνέπειες της. Για τον Carr η συλλογική ασφάλεια χρησιμοποιήθηκε ως υποκατάστατο της διακήρυξης ταυτότητας συμφερόντων για την διατήρηση της ειρήνης ανάμεσα στην κυρίαρχη ομάδα και τον κόσμο ως σύνολο<sup>605</sup>. Από αυτήν την άποψη, ο υποβιβασμός της συλλογικής ασφάλειας σε «υβριδική» μορφή αποτελεί περισσότερο μία ηγεμονική εκλογίκευση, που θέτει το σύστημα υπό την διακριτική ευχέρεια των συμφερόντων των πιο ισχυρών κρατών.

Αν και η συλλογική ασφάλεια εκκινεί από ρεαλιστικές υποθέσεις για το ρόλο της ισχύος, ο Claude είπε ότι το πρόβλημα της ισχύος δεν μπορεί να εξαλειφθεί αλλά η ισχύς όμως μπορεί να γίνει αντικείμενο διαχείρισης, εν τούτοις για τη λειτουργία της απαιτείται να στηρίζουν τα κράτη τη συμπεριφορά τους σε τρεις μη-ρεαλιστικές νόρμες.<sup>606</sup>

Α) Τα κράτη θα απορρίψουν τη χρήση στρατιωτικής ισχύος για την αλλαγή του status quo, οι αλλαγές θα είναι ειρηνικές. Είδαμε όμως ότι η αλλαγή επιτελείται προς το συμφέρον αυτού που μπορεί να επικαλεστεί την ισχύ.<sup>607</sup>

<sup>604</sup> Mearsheimer: J The false promise of international institutions (International Security, vol. 19, no 3. Winter 1994-95), σελ. 35 υποσημ. 121.

<sup>605</sup> Carr Edward H, *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σελ. 122.

<sup>606</sup> Mearsheimer J: The false promise of international institutions, *ibid.* σελ. 28-30

<sup>607</sup> Carr E. *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, *ibid*, σελ. 276 και 269.

Β) Η δεύτερη μη-ρεαλιστική προϋπόθεση είναι ότι τα «υπεύθυνα» κράτη πρέπει να ταυτίσουν το συμφέρον τους με το κοινό συμφέρον όλων στην ασφάλεια, ώστε η συνδρομή σε θύμα επίθεσης να μην εξαρτάται κάθε φορά από ωφελιμιστικούς υπολογισμούς.

Γ) Τέλος τα κράτη πρέπει να εμπιστεύονται το ένα το άλλο. όμως η θεωρία δεν μας λέει πώς θα γίνει αυτό. Δεν είναι σίγουρο ότι δεν θα υπάρξουν «τοαμπατζήδες», και ότι θα λειτουργήσει αυτόματα το σύστημα.

Η ανυπαρξία εγγυήσεων αυτόματης λειτουργίας έχει γίνει αντικείμενο έντονης κριτικής<sup>608</sup>, ενώ από την άλλη μεριά η αυτόματη εμπλοκή των κρατών-μελών σε ένα πόλεμο για την τιμωρία του επιτιθέμενου και την αποκατάσταση της τάξης, περιορίζει μία σημαντική κυριαρχική αρμοδιότητα των κρατών. Το δικαίωμα τους να διεξάγουν πόλεμο με δική τους απόφαση<sup>609</sup>. Ένα άλλο πρόβλημα στη λειτουργία της συλλογικής ασφάλειας είναι η δυσκολία στη διάκριση μεταξύ θύματος και θύτη-επιτιθέμενου. Ακόμα όμως και αν υπάρξει συμφωνία για τον επιτιθέμενο είναι αμφίβολο αν θα ξεπεραστούν τα προβλήματα συλλογικής δράσης, αφού όλοι θα προσπαθούν να μετακυλίσουν το κόστος της επέμβασης στους υπόλοιπους. Για αυτό είναι σημαντικός ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων που αναλαμβάνουν να παράσχουν «ηγεσία» με όλες τις συνέπειες που αναφέραμε.

Η ανικανότητα υπέρβασης της πραγματικότητας της ισχύος και των θεμελιωδών υποθέσεων του πολιτικού ρεαλισμού, οδηγεί στην έκπτωση της συλλογικής ασφάλειας στο «υβρίδιο» του κονσέρτου, αιτιολογούμενη στη βάση ηγεμονικών εκλογικεύσεων.<sup>610</sup> Ως τέτοιες θεωρούνται: η αιτιολόγηση λόγω αναγκαιότητας, που δεν στηρίζεται όμως σε ηθικές αρχές<sup>611</sup>, το δικαίωμα του ισχυρότερου, η επιλογή του μικρότερου κακού, η αιτιολόγηση λόγω επιτυχίας ή αναγκαιότητας και το δικαίωμα διπλών κριτηρίων. Βασικό χαρακτηριστικό των εν λόγω καταστάσεων

<sup>608</sup> Berts Richard, *Systems for peace or causes of war?*, *ibid*, σελ. 17.

<sup>609</sup> John J. Mearsheimer: *The false promise of international institutions*, *ibid*, σελ. 32.

<sup>610</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 217.

<sup>611</sup> Wight Martin, *Διεθνής θεωρία, τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 319 και σελ. 95-96.

αποτελεί η ρεαλιστική χροιά της εκλογίκευσης της ισχύος<sup>612</sup>. Ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου παραθέτει την άποψη πως: «*Η συλλογική πολεμική δράση είναι πιθανόν να αναληφθεί σε περιπτώσεις όπου θίγονται τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων. Σε τέτοιες περιπτώσεις η δράση θα αναλαμβάνονταν ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή όχι του συστήματος συλλογικής ασφαλείας...Η επιλεκτική εφαρμογή όμως της συλλογικής ασφάλειας υπονομεύει την διεθνή ηθική της ισχύ και οι ηττημένοι μάλλον θα τη θεωρήσουν ως ιμπεριαλισμό*»<sup>613</sup>.

Αν ήταν δυνατόν να γίνουν αναπόδραστα σεβαστές οι βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου (διακρατική ισοτιμία, σεβασμός της κρατικής κυριαρχίας, μη επέμβαση και ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών), τότε θα προέκυπτε με τρόπο φυσικό ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας<sup>614</sup>. Το γεγονός όμως είναι ότι αυτό εμποδίζεται από την άνιση ανάπτυξη, τα διλήμματα ασφαλείας και τον ηγεμονισμό-αναθεωρητισμό<sup>615</sup>, συνθήκες τις οποίες ο ρεαλισμός θεωρεί ως δεδομένες.

Γενικότερα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η θεωρία της συλλογικής ασφαλείας είναι η πλουραλιστική εκδοχή της με ρεαλιστικό πνεύμα θεωρίας του κονσέρτου δυνάμεων. Το τελευταίο, όπως τονίζεται, αναφέρεται στην επιτέλεση δύο αλληλένδετων και αλληλεπηρεαζόμενων λειτουργιών. Η πρώτη είναι η διατήρηση του ισότιμου καθεστώτος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων με την έννοια της αυτοσυγκράτησης. Η δεύτερη λειτουργία είναι η συνειδητή συνεργασία με σκοπό την από κοινού διαχείριση των διεθνών συγκρούσεων. Το αντικείμενο το δύο λειτουργιών είναι κοινό: να κατοχυρωθεί η ασφάλεια, να αποφευχθεί ο πόλεμος και να διατηρηθεί η υπάρχουσα ισορροπία ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Υπό το πρίσμα αυτό, υπάρχουν δύο διαφορετικές εκτιμήσεις σχετικά με τις συνθήκες ανάδειξης ενός κονσέρτου δύναμης. Η πρώτη

<sup>612</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατική: κυριαρχίας* Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2001, σελ. 186.

<sup>613</sup> Το εδάφιο από: Papasotiriou Charalambos, *Liberal idealism versus realism: The Yugoslav case*, Athens: Occasional Research Papers, special issue/ΙΔΙΣ, July 1994, σελ. 9.

<sup>614</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 67

<sup>615</sup> Ήφαιστος Π., *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, *ibid*, σελ. 211 υποσημείωση 11.

τονίζει τη σημασία της δομής του διεθνούς συστήματος. Η άλλη θεώρηση δίνει έμφαση στους εσωτερικούς παράγοντες, όπως η ομοιότητα, καθώς και στον κοινό φόβο για επαναστάσεις ή αποσχιστικούς πολέμους. Όσο πιο όμοιες πολιτιστικά και ιδεολογικά είναι οι μεγάλες δυνάμεις και όσο περισσότερη είναι η θέλησή τους να νομιμοποιήσουν την υπάρχουσα κατάσταση και το ισότιμο καθεστώς μεταξύ τους τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα δημιουργίας ενός κονσέρτου δύναμης<sup>616</sup>. Διατρέχοντας και τους τρεις μηχανισμούς διατήρησης της τάξης μπορούμε να διατυπώσουμε την άποψη πως η θεσμική μορφή τους εμπεριέχουν την εκάστοτε κατανομή ισχύος σε συνδυασμό με την κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος.

---

<sup>616</sup> βλ. Mearsheimer, «The False Promise of international institutions», ό.π., σελ. 34-36.

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο. Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΔΙΕΘΝΗΣ ΤΑΞΗ**

### **5.1. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου ως κύριας περιπτώσιολογικής αναφοράς.**

Χωρίς αμφιβολία το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε την απαρχή μιας περιόδου που θεωρείται από τις ειρηνικότερες των πέντε τελευταίων αιώνων του σύγχρονου διακρατικού συστήματος. Κατά την διάρκεια της περιόδου αυτής δεν υπήρξε κανένας κεντρικός πόλεμος και όσες συγκρούσεις σημειώθηκαν ήταν περιορισμένες και δεν αφορούσαν απευθείας αντιπαράθεση Μεγάλων Δυνάμεων. Μετά τη νίκη των Συμμαχικών Δυνάμεων στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις διευθετήσεις που την συνόδεψαν, τα κράτη χωρίσθηκαν, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, σε δύο συνασπισμούς γύρω από τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ. Στο νέο καταμερισμό ισχύος υπερείχαν αισθητά σε σχέση με τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις, την Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Κίνα και τις ηττημένες (Δυτική και Ανατολική) Γερμανία και Ιαπωνία.

Ο Ψυχρός Πόλεμος έλαβε χώρα ανάμεσα στα δύο κράτη και βασιζόταν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Πρώτα απ' όλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση ήταν κυριολεκτικά Μεγάλες Δυνάμεις τόσο από άποψη ισχύος όσο και άποψη εδαφικών διαστάσεων<sup>617</sup>. Κατά δεύτερον, οι δύο χώρες είχαν εντελώς διαφορετικό και αντικρουόμενο ιδεολογικό υπόβαθρο. Η Σοβιετική Ένωση ήταν φορέας της κομμουνιστικής ιδεολογίας και οι Ηνωμένες Πολιτείες του φιλελευθερισμού. Το τρίτο στοιχείο ήταν η κατοχή των πυρηνικών όπλων. Ο Ψυχρός Πόλεμος τερματίστηκε το 1989 με την πτώση του

---

<sup>617</sup> «Ο όρος μεγάλη δύναμη επικράτησε για τις εν λόγω χώρες, μετά τον Β'ΠΠ, στο βαθμό που οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ αποτελούσαν υπερδυνάμεις του διεθνούς συστήματος. Βασικές προϋποθέσεις για να κατατάξουμε ένα κράτος σ' αυτή την κατηγορία είναι: η ύπαρξη στο διεθνές σύστημα δύο ή περισσότερων τέτοιων κρατών, η στρατιωτική τους ισχύ και η αναγνώριση από τα υπόλοιπα κράτη των αυξημένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, απόρροια των διευρυμένων συντελεστών ισχύος που κατέχουν». Bull Hedley, *Η Αναρχή Κοινωνία*, ό.π., σελ 259,

Τείχους του Βερολίνου την ενοποίηση των δύο Γερμανιών και το τέλος του διπολισμού σφραγίστηκε με τη διάλυση της ΕΣΣΔ.<sup>618</sup>

Εντός αυτών των πλαισίων που ακροθιγώς αναφέραμε οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ αναμφίβολα διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στο διεθνές σύστημα, μέσο της στρατηγικής και ιδεολογικής τους αντιπαράθεσης<sup>619</sup>, επισκιάζοντας τη συγκεκριμένη περίοδο. Η συγκρουσιακή αλλά μη εμπόλεμη, τουλάχιστον άμεσα, σχέση ΗΠΑ και ΕΣΣΔ από το 1945 μέχρι το 1991, και η ειρηνική σχετικά, απουσία ηγεμονικής σύγκρουσης, μετάβαση από τον Ψυχρό Πόλεμο στη μεταψυχροπολεμική εποχή αποτελούν γεγονότα πάνω στα οποία εστιάζει η εργασία στην προσπάθεια της να διευρύνει τον προβληματισμό που διατυπώνεται στο ερώτημα: σε ποιο βαθμό ένα ηγεμονικά διαρθρωμένο διεθνές σύστημα είναι πιο σταθερό; Σε θεσμικό επίπεδο θα διερευνήσουμε το ρόλο που διαδραμάτισε ο ΟΗΕ τη συγκεκριμένη περίοδο καθώς και τις προσπάθειες ελέγχου των πυρηνικών όπλων που έλαβαν χώρα τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές πλαίσιο.

Η διερεύνηση του ρόλου των πυρηνικών όπλων προς τη διατήρηση της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης είναι σημείο στο οποίο θα εστιάσουμε αναλύοντας τόσο τις βασικές επιλογές της εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων και Ελασσόνων Δυνάμεων όσο και στην κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος.

Η περίοδος από το 1945 μέχρι το 1990 αποτέλεσε ένα ιστορικό διάστημα στην οποία απειράπη ο πόλεμος μεταξύ των δύο κυρίαρχων συνασπισμών του συστήματός.<sup>620</sup> Επί αυτής της βάσης αναπτύχθηκαν οι αιτιάσεις περί της ορθότητας των θεωριών ηγεμονικής σταθερότητας τόσο της φιλελεύθερης όσο και της ρεαλιστικής απόχρωσης. Ο βασικός προβληματισμός που αναφύεται επιγραμματικά διατυπώνεται: κατά

<sup>618</sup> Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα, Πατάκης, 2001. σ. 61.

<sup>619</sup> Σχετικά με τα αίτια της αμερικανοσοβιετική αντιπαράθεση βλ: Ήφαιστος Π, - Κολιόπουλος Κ, - Χατζηβασιλείου Ε.(Επιμέλεια), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια*; ΙΔΙΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2012.

<sup>620</sup> Περιπτώσεις άμεσης εμπλοκής των Ηνωμένων Πολιτειών αποτέλεσαν οι πόλεμοι της Κορέας του 1950-53 και του Βιετνάμ από το 1962 έως το 1975 και της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν από το 1979 έως το 1989.

πόσο ο ηγεμονία είναι κάτι διαφορετικό από μια αποτύπωση μια δεδομένης κατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα και δύναται να επιφέρει τάξη εντός του λειτουργώντας ανεξάρτητα και ελέγχοντας το μηχανισμό άνισης ανάπτυξης που διαχρονικά είναι η βασική αιτία αποσταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος.

## 5.2. Μεταπολεμική διεθνής τάξη

Με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η νέα διεθνής τάξη σταδιακά οικοδομήθηκε από την ανάδειξη των δύο νικητριών δυνάμεων, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, ως των βασικών πυλώνων του διεθνές συστήματος η υπεροχή των οποίων καθιστούσε αναπόφευκτα και τη δομή του ως διπολική.<sup>621</sup> Η προσδοκία πως η ήττα του άξονα θα επέφερε ένα ειρηνικό διεθνές σύστημα, η οποία ήταν αμερικανικής κυρίως εμπνεύσεως,<sup>622</sup> γρήγορα εξανεμίστηκε. Λίγες εκφράσεις στη σύγχρονη ιστορία χαρακτήρισαν την κατάσταση μιας εποχής όπως εκείνη του βρετανού πρωθυπουργού Γουίνστον Τσόρτσιλ, που σε ομιλία του στο Φούλτον του Μισούρι στις 5 Μαρτίου 1946, μίλησε για το «Σιδηρούν Παραπέτασμα», το αθέατο αλλά ανυπέρβλητο φράγμα που χώριζε την Ανατολική Ευρώπη από τον υπόλοιπο κόσμο. Ο Τσόρτσιλ είχε επισκεφθεί το Φούλτον προκειμένου να λάβει ένα τιμητικό δίπλωμα από το κολέγιο Ουέστμινστερ. Στο μακροσκελή ευχαριστήριο λόγο του περιέγραψε τη διαφαινόμενη απειλή της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι σε μια Ευρώπη που αγωνιζόταν να συνέλθει από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα ανέφερε: «Από το Σιέτινο στη Βαλτική έως την Τεργέστη στην Αδριατική» δήλωνε, «ένα Σιδηρούν Παραπέτασμα έχει πέσει σε όλη την Ευρώπη», τα ανατολικά σύνορα της οποίας απειλούσε η σοβιετική κυριαρχία<sup>623</sup>. Για πολλούς διεθνολόγους και ιστορικούς η εν λόγω ομιλία ήταν η απαρχή της ιστορικής περιόδου που ονομάστηκε ως Ψυχρός

<sup>621</sup> Ενδεικτικά Κουλουμπής Θ.- Κώνστας Δ., *Διεθνείς σχέσεις*. Μια συνολική προσέγγιση, Αθήνα, Παπαζήση, 1985, τ. Β' σελ 121-3.

<sup>622</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945-2002*, ό.π., σελ 39-40.

<sup>623</sup> Ενδεικτικά Παπασωτηρίου Χ., *ibid*, σελ 56-7.



Πόλεμος<sup>624</sup>. Με τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος» περιγράφεται ο συνεχής ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κυριότερων δρώντων του διεθνούς συστήματος, του δυτικού και του ανατολικού συνασπισμού με βασικούς πυλώνες τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ, με αφετηρία τις πολλαπλές διαμάχες που έλαβαν χώρα τα πρώτα μεταπολεμικά έτη, 1946/47, και με καταληκτικά σημεία την πτώση του Τείχους του Βερολίνου (συμβόλου της διαίρεσης της Ευρώπης), το φθινόπωρο του 1989, τη μετέπειτα κατάρρευση των κομμουνιστικών φιλοσοβιετικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991.<sup>625</sup>

Το σημαντικότερο όμως γεγονός στην μεταπολεμική εξέλιξη των πραγμάτων ήταν η οριστική εγκατάλειψη του απομονωτισμού από τις ΗΠΑ και η απόφαση τους να παρέμβουν στην Ευρωπαϊκή ισορροπία Δυνάμεων, ώστε να καλύψουν το κενό ισχύος που επεδίωκε να εκμεταλλευθεί η ΕΣΣΔ<sup>626</sup>. Η συμμαχική νίκη εναντίον της Γερμανίας, στηρίχθηκε σημαντικά στην συμβολή της ΕΣΣΔ, η οποία με τα οφέλη που αποκόμισε μεταπολεμικά μετατράπηκε προσωρινά σε εν δυνάμει ηγεμόνα, πολύ πιο επικίνδυνο για το Διεθνές Σύστημα από εκείνον που μόλις είχε αποτραπεί.<sup>627</sup> Οι υπόλοιπες Ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις εξήλθαν φανερά εξουθενωμένες από τον Πόλεμο και επιζητούσαν, με πρωτεργάτη την Μεγάλη Βρετανία, να προσελκύσουν την επέμβαση των ΗΠΑ. Η απαρχή της ευρωπαϊκής παρακμής μπορεί να εντοπιστεί στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Με δέκα εκατομμύρια νεκρούς και μεγάλες καταστροφές, η Ευρώπη είναι ήδη σοβαρά αποδυναμωμένη. Ο πόλεμος προκαλεί σε οικονομικό και εμπορικό επίπεδο διαρροές στη Λατινική Αμερική και στην Άπω Ανατολή, οι οποίες αποβαίνουν προς όφελος των Ηνωμένων Πολιτειών. Έτσι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ήδη πρώτη

<sup>624</sup> Για λόγους ιστορικής ακρίβειας ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος» ο αμερικανός επιχειρηματίας και σύμβουλος πολλών προέδρων Μπέρναρντ Μπαρούκ σε ομιλία του στις 16 Απριλίου 1947.

<sup>625</sup> Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, ό.π. σ. 61,

<sup>626</sup> Young J., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-199,1 πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκης, 2004, σελ.21.

<sup>627</sup> Η επαναστατική νομιμοποίηση μιας αναθεωρητικής συμπεριφοράς είχε να εμφανισθεί από τα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης. Kissinger H., *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 289.

οικονομική δύναμη στον κόσμο όταν ξεσπά ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος<sup>628</sup>. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έχει ακόμα μεγαλύτερες επιπτώσεις στην Ευρώπη, σε νικητές και ηττημένους. Από τα πενήντα εκατομμύρια νεκρούς του πολέμου, τουλάχιστον τριανταπέντε εκατομμύρια ήταν πολίτες ευρωπαϊκών κρατών. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν και οι έμμεσες απώλειες λόγω της μείωσης των γεννήσεων και της αύξησης της θνησιμότητας. Οι επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Ευρώπης είναι μεγάλες, καθώς η έλλειψη εργατικών χεριών αναστέλλει την παραγωγή και ο πληθυσμός επιβαρύνεται περισσότερο για να συντηρήσει παιδιά, ηλικιωμένους και ανάπηρους. Οι υλικές καταστροφές του πολέμου έχουν σημαντικές επιπτώσεις και στη βιομηχανική παραγωγή της Ευρώπης. Το 1945, η συνολική βιομηχανική παραγωγή έφτανε μόλις το 50% αυτής του 1939. Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των δαπανών του πολέμου και των υλικών ζημιών έχουν σαν αποτέλεσμα την υπέρογκη αύξηση του δημόσιου χρέους και τελικά την οικονομική και δημοσιονομική κατάρρευση των εμπόλεμων χωρών.<sup>629</sup> Από ηθικής απόψεως, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις έχουν δεχτεί σημαντικά πλήγματα. Η Γαλλία έχει υποστεί την ήττα του 1940, η Γερμανία την ήττα του 1945 και η Μεγάλη Βρετανία ενώ παραμένει στην ομάδα των ισχυρών εξήλθε του πολέμου αισθητά αποδυναμωμένη.<sup>630</sup> Η συνειδητοποίηση της απώλειας του κύρους της έρχεται λίγο αργότερα, με την αποτυχημένη επιχείρηση του 1956 στην Αίγυπτο ενάντια στον Νάσσερ, μετά την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ.<sup>631</sup> Οι ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις έχουν πλέον χάσει το ρόλο και τη θέση τους έναντι των δύο νέων υπερδυνάμεων. Οι ΗΠΑ οικειοποιήθηκαν ουσιαστικά το γεωπολιτικό ρόλο της Μεγάλης

<sup>628</sup> Frank Robert, *Εμφύλιοι Ευρωπαϊκοί πόλεμοι*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), Εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σελ. 370.

<sup>629</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης – Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 170-173

<sup>630</sup> Frank R., *Εμφύλιοι Ευρωπαϊκοί πόλεμοι* ό.π., σελ. 375

<sup>631</sup> Frank R., *ibid*, σελ. 376

Βρετανίας<sup>632</sup>, λειτουργώντας ως μακρινός εξισορροπητής του εν δυνάμει ηγεμόνα της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Η απόφαση που οδήγησε στην πολιτική αυτή δεν ήταν εύκολο ούτε να ληφθεί από την ηγεσία ούτε να γίνει αποδεκτή από την Αμερικανική κοινωνία. Μόνον αφού αποδείχθηκε εμπράκτως η αδυναμία της Μεγάλης Βρετανίας να αναλάβει αυτόν τον ρόλο, υπό την επιδέξια επιρροή του Τσώρτσιλ, η Αμερικανική ηγεσία αποφάσισε να ακολουθήσει παρεμβατική πολιτική και να επιδιώξει την εσωτερική νομιμοποίησή της. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω της ιδεολογικοποίησης της πολιτικής που αποτυπώθηκε με την αντικομμουνιστική σταυροφορία<sup>633</sup>, το νομιμοποιητικό προκάλυμμα της ανάσχεσης της ΕΣΣΔ. Σταδιακά η διάχυση του Ψυχρού Πολέμου στην Ασία ενισχύει την αντίληψη, στις ΗΠΑ, ότι η αμερικανοσοβιετική αντιπαράθεση αποκτά πλανητικές διαστάσεις<sup>634</sup>.

Οι Συμφωνίες για την μεταπολεμική τάξη επιτεύχθηκαν μεταξύ των ηγετών της Μεγάλης Βρετανίας (Τσώρτσιλ), των ΗΠΑ (Ρούσβελτ) και της ΕΣΣΔ (Στάλιν) στις συναντήσεις της Τεχεράνης (1943), της Μόσχας (1944) και της Γιάλτας (1945). Στην ουσία οι δύο Δυτικοί ηγέτες απλά αποδέχτηκαν τα στρατιωτικά τετελεσμένα που είχε επιβάλει ο Στάλιν, ο οποίος ήταν ο αδιαφιλονίκητος κερδισμένος των Συμφωνιών.<sup>635</sup> Το περιεχόμενο τους αφορούσε κυρίως στον καθορισμό σφαιρών επιρροής στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, αλλά και στην σύσταση του ΟΗΕ και την αποδοχή των «τεσσάρων ασυνόμων», ΗΠΑ Μεγάλη Βρετανία, ΕΣΣΔ και Κίνα, στα οποία ο Ρούσβελτ σιήριζε τις ελπίδες του για ένα λειτουργικό σύστημα συλλογικής ασφάλειας.<sup>636</sup>

<sup>632</sup> βλ. την γεωπολιτική προσέγγιση των MacKinder και Spykman, όπως παρατίθεται στο Αρβανιτόπουλος Κ. - Ήφαιστος Π., *Ευρωπαϊτικές Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα, 1999, σελ. 52-60.

<sup>633</sup> Kissinger H., ό.π., σελ. 505-507

<sup>634</sup> Alexander L. George και Richard Smoke *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*. Columbia University Press, 1974, σελ. 150 και 158.

<sup>635</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945-2002*, ό.π., σελ. 44-45.

<sup>636</sup> Τσακαλογιάννης Π., *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασιλλή στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Β', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000, σελ 393-5.

Οι σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ διακατέχονταν τόσο από κοσμοθεωρητική αντιπαλότητα, όσο και από αντιτιθέμενες στρατηγικές επιδιώξεις γεγονός που δημιούργησε παραστάσεις απειλής εκατέρωθεν. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη στρατηγικών οπλοστασίων μεγάλης καταστροφικής ικανότητας και από τις δύο δυνάμεις, με προεξέχουσα φυσικά την πυρηνική βόμβα, προκαλούσαν αμφοτέρωθεν ανησυχία και διλήμματα ασφαλείας κάθε φορά που μία υπερδύναμη εκδήλωνε πολιτικές ενίσχυσης της θέσης και του ρόλου της στο διεθνές σύστημα. Η διεθνής τάξη λίγα χρόνια μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου βρίσκεται αντιμέτωπη με μια νέα ηγεμονική αντιπαράθεση.

### **5.3. Πορεία προς την Νέα Αντιπαράθεση.**

Αμέσως μετά την τελική νίκη των συμμάχων εναντίον του άξονα μια σειρά από γεγονότα καθορίζουν ανεπιστρεπτί την πορεία προς την αντιπαλότητα μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ καθώς και των κρατών που με τον ένα ή άλλο τρόπο συνασπίστηκαν πέριξ αυτών.

#### 5.3.1. Το «πραξικόπημα της Πράγας»

Την άνοιξη του 1948 οι κομμουνιστές της Τσεχοσλοβακίας καταλαμβάνουν πραξικοπηματικά την εξουσία. Παρ' όλο που στην κυβέρνηση συμμετείχαν και αστικά κόμματα<sup>637</sup> οι κομμουνιστές έχοντας αποσπάσει, στις εκλογές του 1946, που είχαν διεξαχθεί υπό κανονικές συνθήκες, το 38% των ψήφων ήταν η κυρίαρχη πολιτική δύναμη. Την άνοιξη του 1948 είχαν προγραμματιστεί νέες εκλογές, για τις οποίες οι παρατηρητές διέκριναν τον κίνδυνο σημαντικών απωλειών για το κομμουνιστικό κόμμα, ο κίνδυνος αυτός οδήγησε, κατά μια άποψη, τους κομμουνιστές να καταλάβουν δυναμικά την εξουσία.<sup>638</sup> Το γεγονός αυτό είχε μεγάλη επίδραση στον τρόπο που οι δυτικές χώρες έβλεπαν την Σοβιετική Ένωση. Μέχρι τότε, η συμπεριφορά των Σοβιετικών, παρ' όλες

<sup>637</sup> Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα, Πατάκης, 2001, σελ 84.

<sup>638</sup> Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης – Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 183

τις ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές με τη Δύση, ήταν αποδεκτή. Το στρατιωτικό επίτευγμα της νίκης επί των Γερμανών είχε ενισχύσει το κύρος τους. Η δύναμη του Κόκκινου Στρατού μειώθηκε γοργά καθώς δεν λειτούργησε ως στρατός κατοχής, παρά μόνο ίσως στη Γερμανία και αποσύρθηκε από την Τσεχοσλοβακία τηρώντας τις διεθνείς συμφωνίες.<sup>639</sup> Από την άλλη πλευρά, στο δυτικό στρατόπεδο δεν έλειπαν οι διαφωνίες. Ο Ντε Γκωλ ήταν αντίθετος στην ιδέα μιας επανενωμένης Γερμανίας και έτρεφε εδαφικές φιλοδοξίες.<sup>640</sup> Τα γεγονότα της Πράγας όμως ανέδειξαν τη Σοβιετική Ένωση ως κύρια απειλή για την ευρωπαϊκή ασφάλεια και συσπείρωσαν τους Δυτικούς<sup>641</sup> αποτελώντας την αμεσότερη αμφισβήτηση των εγγυήσεων της Γιάλτας για ελεύθερες, δημοκρατικές εκλογές.<sup>642</sup> Σημαντικός ήταν επίσης ο ρόλος που έπαιξε η θέση των κομμουνιστών στη συγκεκριμένη χώρα, όπου ήταν το μεγαλύτερο κόμμα έχοντας την εμπιστοσύνη του λαού, σχετικά με τον εν δυνάμει ρόλο των κομμουνιστικών κομμάτων άλλων χωρών.<sup>643</sup> Είναι γεγονός πως το «πραξικόπημα της Πράγας» συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην όξυνση της ψυχροπολεμικής έντασης τόσο στο στρατηγικό όσο και στον ιδεολογικό τομέα.

### 5.3.2. Η κρίση του Βερολίνου.

Τον Ιούνιο του 1948, αντιδρώντας στην επιχειρούμενη οικονομική ενοποίηση των Δυτικών συμμάχων στις ζώνες κατοχής τους στο Γερμανικό έδαφος, ο Στάλιν αποκλείει οδικώς και σιδηροδρομικώς το Δυτικό Βερολίνο, που αποτελούσε έναν θύλακα στη σοβιετική ζώνη κατοχής. Οι σύμμαχοι αντιδρώντας δημιουργούν μια αερογέφυρα δια της οποίας μεταφέρουν για έναν σχεδόν χρόνο εκατομμύρια τόνους εφοδίων.<sup>644</sup> Το γεγονός αυτό αποτελεί την πρώτη περίπτωση όπου

<sup>639</sup> Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος – Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 245

<sup>640</sup> Mazower M., ό.π., σελ. 233

<sup>641</sup> Mazower M., ό.π., σελ. 239

<sup>642</sup> Burns E.M, *Ευρωπαϊκή ιστορία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1983, τόμος Α', σελ. 392.

<sup>643</sup> Τσακαλογιάννης Π., *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασίλλη στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Β', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000, σελ. 328

<sup>644</sup> Bernstein S.– Milza P., ό.π., σελ. 183.

απειλείται βίαιη<sup>645</sup> σύγκρουση μεταξύ των συμμάχων.<sup>646</sup> Τελικά τον Μάιο του 1949 ο Στάλιν έλυσε τον αποκλεισμό, μετατρέποντας τη σοβιετική πρόκληση σε μεγάλο θρίαμβο των δυτικών δυνάμεων. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα αυτής της κρίσης ήταν η ενίσχυση της καχυποψίας και η βαθύτερη διαίρεση της Ευρώπης, γεγονότα που ενίσχυαν την ψυχροπολεμική ένταση.<sup>647</sup>

### 5.3.3. Ο πόλεμος της Κορέας.

Οι Αμερικάνοι και Σοβιετικοί, αντίθετα με ό,τι είχε συμφωνηθεί, διατηρούσαν στρατεύματα κατοχής στην κορεατική χερσόνησο μέχρι το 1949. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου οι Σοβιετικοί εγκατέστησαν στον βορρά μια «λαϊκή δημοκρατία», όμοια με εκείνες της Ανατολικής Ευρώπης. Τον Ιούνιο του 1950, στρατεύματα της Βόρειας Κορέας εισέβαλαν στο νότιο τμήμα της χώρας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έστειλαν εκστρατευτικό σώμα, τυπικά κάτω από τη διοίκηση του ΟΗΕ, για να αναχαιτίσει την εισβολή.<sup>648</sup> Τις αρχικές επιτυχίες αυτού του εκστρατευτικού σώματος ακολούθησε η εισβολή στρατευμάτων της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, που στάλθηκαν για να βοηθήσουν τους Βορειοκορεάτες. Το στρατιωτικό αδιέξοδο που ακολούθησε είχε σαν αποτέλεσμα τη διαίρεση της χώρας σε Βόρεια και Νότια.<sup>649</sup> Ο πόλεμος της Κορέας αποτέλεσε μια έμμεση ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των υπερδυνάμεων. Οι Ηνωμένες πολιτείες γνώριζαν ότι περίπου 150

<sup>645</sup> Ο Τσακαλογιάννης αναφέρει ότι ο αρχηγός των αμερικανικών δυνάμεων είχε αρχικά προτείνει τη βίαιη λύση του αποκλεισμού. Τσακαλογιάννης Π., Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασίλλη στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989, τόμος Β', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα, 2000, σελ. 329

<sup>646</sup> Bernstein S. – Milza P., ό.π., σελ. 184.

<sup>647</sup> Young, J., ό.π., σελ. 48

<sup>648</sup> Οι Η.Π.Α. κατά πρώτο λόγο και οι σύμμαχοί τους κατά δεύτερο -και παρά τις αντιρρήσεις τους περί των ενεργειών των Η.Π.Α. - βοηθούμενοι και από την αρνητική στάση της Ε.Σ.Σ.Δ η οποία είχε αποσύρει τον αντιπρόσωπό της στο Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού και δεν μπορούσε να ασκήσει βέτο στις αποφάσεις του, επιχείρησαν και έθεσαν τον Ο.Η.Ε. υπό την ηγεσία τους επιδιώκοντας από την αρχή να νομιμοποιήσουν την επέμβασή τους και την περαιτέρω δράση τους. Σύμφωνα με τον Τρούμαν, η Αμερική έμπαινε στον πόλεμο για να τηρηθούν οι εντολές του Συμβουλίου Ασφαλείας και οι αρχές του Ο.Η.Ε. περί διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας δικαιολογώντας έτσι τον Αμερικανικό ρόλο στην Κορέα. Kissinger Henry, *Διπλωματία*, Εκδόσεις «Νέα Σύννορα»-Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1995, σελ. 532-533

<sup>649</sup> Burns E.M., *Ευρωπαϊκή ιστορία*, ό.π., σελ. 395

κινεζικά πολεμικά αεροσκάφη επιχειρούσαν με σοβιετικούς πιλότους.<sup>650</sup> Παρ' όλα αυτά, δεν υπήρξε άμεση και φανερή εμπλοκή των Σοβιετικών στον πόλεμο.

Ο πόλεμος είχε σημαντικές συνέπειες στις χώρες της Δύσης. Πυροδοτήθηκε μια αντικομμουνιστική ψύχωση, που στις Ηνωμένες Πολιτείες εκφράστηκε και με το «*κυνήγι μαγισσών*», είχε ξεκινήσει από την επικράτηση του Μαό στην Κίνα το 1949, του γεροϋσιαστή Μακκάρθου.<sup>651</sup> Στις ευρωπαϊκές δυτικές χώρες δημιουργήθηκε ένα κλίμα ανησυχίας σχετικά με τις μελλοντικές βλέψεις της Σοβιετικής Ένωσης, ειδικά στην περίπτωση της Γερμανίας που η διαίρεσή της έμοιαζε πολύ με αυτήν της Κορεατικής χερσονήσου.<sup>652</sup> Όχι άδικα, αυτές οι συνθήκες χαρακτηρίζονται από τους Bernstein-Milza ως το απόγειο του Ψυχρού Πολέμου.<sup>653</sup> Παρ' όλα αυτά, ο πόλεμος της Κορέας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της μετριοπάθειας και της αυτοσυγκράτησης που επιδείκνυαν οι δύο υπερδυνάμεις ακόμα και σε περιόδους σοβαρών κρίσεων, όπως αναφέρει ο Hobsbaum.<sup>654</sup>

Χωρίς αμφιβολία οι εν λόγω κρίσεις συνέβαλαν στη σταδιακή επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των υπό διαμόρφωση σχηματισμών όπου ΗΠΑ και ΕΣΣΔ διαδραμάτισαν κυρίαρχο, ηγετικό, ρόλο.

<sup>650</sup> Hobsbaum E., *Η Εποχή των Άκρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, 2<sup>η</sup> έκδοση, Εκδόσεις, Θεμέλιο, Αθήνα, 2003, σελ. 292.

<sup>651</sup> Παπασωτηρίου Χ., ό.π., σελ 81, 99-112 και Bernstein S. – Milza P., ό.π., σελ. 185

<sup>652</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκης 2004, σελ. 50.

<sup>653</sup> Bernstein S. – Milza P., *Ιστορία της Ευρώπης – Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1997, σελ. 185

<sup>654</sup> Hobsbaum E., *Η Εποχή των Άκρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, 2<sup>η</sup> έκδοση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2003, σελ. 292

## 5.4. Πυρηνικοποίηση των Διεθνών Σχέσεων

### 5.4.1. Πυρηνικά Όπλα. Έναρξη της πυρηνικής κούρσας

Στις 6 και 9 Αυγούστου του 1945, οι πρώτες ατομικές βόμβες, αποκαλούμενες Little Boy και Fat Man, κατέπεσαν στη Χιροσίμα και στο Ναγκαασάκι αντίστοιχα, σηματοδοτώντας την είσοδο στην πυρηνική εποχή.<sup>655</sup> Η δημιουργία ενός όπλου χωρίς όρια ως προς τις καταστροφικές του συνέπειες ήταν ήδη γεγονός. Στην πραγματικότητα, με την έλευση του πυρηνικού όπλου, η ανθρωπότητα έθεσε στη διάθεσή της τη δυνατότητα ολοκληρωτικής καταστροφής και συνάμα έγινε κύρια υπεύθυνη του πεπρωμένου της. Τα πυρηνικά όπλα διαφέρουν των αντίστοιχων συμβατικών όπλων εξαιτίας της φύσης και της έντασης των καταστροφικών τους συνεπειών, οι οποίες περιλαμβάνουν τρία βασικά χαρακτηριστικά: το οστικό κύμα, την υψηλή θερμοκρασία και τη ραδιενεργή ακτινοβολία. Μολονότι, το οστικό κύμα και η υψηλή θερμοκρασία που τα συνοδεύει είναι σχετικά περιορισμένης χρονικής διάρκειας, η ραδιενεργός ακτινοβολία ωστόσο επιφέρει τόσο ακαριαίες όσο και μακρόχρονες συνέπειες. Οι ραδιενεργές ακτίνες πλήττουν το ανθρώπινο σώμα, εξασθενίζουν τον οργανισμό και προκαλούν ανίατες ασθένειες. Είναι αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό των ατομικών όπλων που τα καθιέρωσε ως το πλέον όπλο. Υπάρχουν δύο τύποι πυρηνικών όπλων. Ο πρώτος εκλύει την ενέργεια από την έκρηξη, μέσω της πυρηνικής σχάσης<sup>656</sup>. Αυτά τα όπλα χαρακτηρίζονται ατομικές βόμβες (A-bomb). Ο δεύτερος στηρίζεται στην πυρηνική σύντηξη και είναι γνωστός ως θερμοπυρηνική βόμβα ή αλλιώς βόμβα υδρογόνου (H-bomb).<sup>657</sup>

Ένας πρώτος ορισμός του ατομικού όπλου καθιερώθηκε με την υπογραφή του Τρίτου Πρωτοκόλλου των Συμφωνιών του Παρισιού στις

<sup>655</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ 85.

<sup>656</sup> Η θεμελιακή λειτουργία της ατομικής βόμβας εδράζεται στη διαδικασία της σχάσης που τα άτομα ουρανίου χωρίζονται κατά το στάδιο του βομβαρδισμού από τα νετρόνια. US Department of Energy, *Doe fundamentals handbook, nuclear physics and reactor theory*, εκδ. US Dep.of Energy, vol. 2 of 2, 1993, σελ 17-22

<sup>657</sup> Glasstone, Samuel και Dolan Philip J, *The Effects of Nuclear Weapons*, εκδ. US Government Printing Office, γ' εκδ., Ουάσινγκτον, 1977, σελ. 1-12



23 Οκτωβρίου 1954. Στο εν λόγω κείμενο, το ατομικό όπλο καθορίζεται ως: « το όπλο που περιέχει ένα πυρηνικό καύσιμο ή ραδιενεργά ισότοπα και που, από την έκρηξη ή άλλο πυρηνικό μετασχηματισμό όχι- ελεγχμένο ή από τη ραδιενέργεια του πυρηνικού καυσίμου ή των ραδιενεργών ισωτόπων, είναι ικανό να προκαλέσει ογκώδη καταστροφή, γενικευμένες βλάβες ή δηλητηριάσεις». <sup>658</sup>

Η λήξη επομένως του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε την εμφάνιση των πυρηνικών όπλων στο διεθνές προσκήνιο. Στην κούρσα Σοβιετικών και Αμερικανών, η ΕΣΣΔ ξεκίνησε πρώτη τις έρευνες για την κατασκευή ατομικών βομβών, από το 1942, ωστόσο οι Σοβιετικοί την ολοκλήρωσαν μόλις το 1949, καθώς θεωρούσαν ότι η νίκη επί των Ναζί μπορούσε να επιτευχθεί με συμβατικά όπλα <sup>659</sup>. Από την άλλη οι ΗΠΑ είχαν προηγηθεί στην κατασκευή και χρήση της ατομικής βόμβας εναντίον της Ιαπωνίας γεγονός που την οδήγησε στην άμεση συνθηκολόγησή της και στο τέλος του πολέμου και στον Ειρηνικό.

Σταδιακά διευρύνεται ο κύκλος των πυρηνικών κρατών. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 εκτός από τις Ηνωμένες Πολιτείες πυρηνικά όπλα ανέπτυξαν η Σοβιετική Ένωση (1949), η Μεγάλη Βρετανία (1952), η Γαλλία (1960) και η Κίνα (1964). Εκείνη την εποχή, σύμφωνα με υπολογισμούς, ο αριθμός των κρατών που θα μπορούσαν να κατασκευάσουν πυρηνικά όπλα θα αυξανόταν με το πέρασμα των χρόνων ολοένα και περισσότερο. Την περίοδο εκείνη δημιουργείται άλλωστε και ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας. <sup>660</sup>

<sup>658</sup> Παράρτημα II του 3ου Πρωτοκόλλου των Συμφωνιών του Παρισιού της 23 Οκτωβρίου 1954. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα: <http://mjpr.univ-perp.fr/defense/ueo541023h.htm>.

<sup>659</sup> Leffler Melvyn και Painter David, *Origins of the Cold War, An International History*, New York, Routledge, 1994, σελ. 98 -100.

<sup>660</sup> Ιδρύθηκε το 1957 στη Βιέννη είναι ανεξάρτητος διεθνής οργανισμός που συνεργάζεται με τον ΟΗΕ αριθμώντας, το 2013, 159 μέλη. <http://www.iaea.org/index.html>

#### 5.4.2. Οι πρώτες προσπάθειες ελέγχου των πυρηνικών όπλων

Τα πυρηνικά όπλα αποτελούν την πιο σημαντική κατηγορία όπλων μαζικής καταστροφής αφενός λόγω της καταστρεπτικής τους ικανότητας, όπως αυτή αποδείχθηκε με τη ρίψη των ατομικών βομβών στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, και αφετέρου λόγω του ρόλου που έπαιξαν στην μεταπολεμική πολιτική σκηνή. Εξαρχής η κατοχή και η χρήση πυρηνικών όπλων δημιούργησε έντονο προβληματισμό και ανησυχία στην διεθνή κοινότητα, οδηγώντας έτσι στις πρώτες προσπάθειες πυρηνικού αφοπλισμού.

Τον Ιανουάριο του 1946 αποφασίστηκε η δημιουργία της Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας των Ηνωμένων Εθνών (United Nation Atomic Energy Commission), στα πλαίσια της οποίας παρουσιάστηκε και το πρώτο σχέδιο διεθνούς ελέγχου ατομικής ενέργειας. Πρόκειται για το σχέδιο Baruch<sup>661</sup>, από το όνομα του αμερικανού αντιπροσώπου στην Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας<sup>662</sup>, που υποβλήθηκε το 1947. Όσον αφορά την Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας, η λειτουργία της ήταν εξαιρετικά βραχύβια, εφόσον το 1948 κοινοποίησε στο Συμβούλιο Ασφαλείας ότι δεν μπορεί να συνεχίσει το έργο της<sup>663</sup>.

#### 5.4.3. Το σχέδιο Baruch

Με τη λήξη του πολέμου και τη χρήση των ατομικών βομβών, οι Αμερικάνοι φάνηκαν πιο διαλλακτικοί στο ζήτημα του ελέγχου των νέων όπλων. Επηρεασμένη και από τη γενική απαίτηση: «*ποτέ πια πόλεμος*», η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική, ως προς τα πυρηνικά, πρότεινε το Σχέδιο Baruch<sup>664</sup>. Αυτό βασίστηκε στην έκθεση Acheson-Lilienthal.<sup>665</sup> Ο Truman όρισε τον υφυπουργό Άμυνας Dean Acheson να συντάξει μια

<sup>661</sup> Χατζηκωνσταντίνου Κ. *Το αμφίβολο νομικό καθεστώς των πυρηνικών όπλων*, Κώστας Χατζηκωνσταντίνου επιμέλεια σειράς: Σωτήρης Ντάλης · Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1995, σελ. 45.

<sup>662</sup> Nanda, Ved - Krieger, David, "Nuclear Weapons and the World Court", *Transnational Publishers, Inc., New York, 1998*, σελ. 49

<sup>663</sup> [www.iaea.org](http://www.iaea.org)

<sup>664</sup> Για εκτενή αναφορά στο Σχέδιο Μπαρούχ στο: Campbell Craig και Sergey Radchenko, *The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War*, εκδ. Yale University Press, 2008, σελ. 111-135

<sup>665</sup> Βλ. το πλήρες κείμενο στην ιστοσελίδα:

<http://www.learnworld.com/ZNW/LWText.Acheson-Lilienthal.html>

έκθεση για τους τρόπους ελέγχου των πυρηνικών όπλων. Ο τελευταίος πρότεινε όχι την «αστυνόμευση» των πυρηνικών όπλων, που τότε ήταν αδύνατη, αλλά τον έλεγχο των πυρηνικών υλικών από ένα διεθνή οργανισμό (Αρχή Πυρηνικής Ανάπτυξης), ο οποίος θα χορηγούσε σχάσιμα υλικά σε χώρες για ειρηνική χρήση. Ακόμα τόνιζε την ανάγκη συνεργασίας με την ΕΣΣΔ στο θέμα του μονοπωλίου κατοχής της ατομικής βόμβας. Η αναφορά στηρίζονταν στις απόψεις της πρώτης σχολής σκέψης για τα πυρηνικά όπλα που είχε αναπτυχθεί στις ΗΠΑ το 1945. Κύριος εκπρόσωπος αυτής ήταν ο υπουργός Άμυνας Henry Stimson, που πρόβαλε την άποψη ότι τα μυστικά της ατομικής βόμβας ήταν επιστημονικής φύσης και δεν μπορούσαν οι ΗΠΑ να τα κατέχουν μονοπωλιακά. Περαιτέρω, πίστευε ότι αν οι Ηνωμένες Πολιτείες διατηρούσαν τα αποθέματα βομβών, ενώ ταυτόχρονα διαπραγματεύονταν με την ΕΣΣΔ να μην αναπτύξουν άλλα, απλώς θα εξωθούσαν οι Αμερικάνοι τη Σοβιετική Ένωση να αναπτύξει το δικό της όπλο για να αποκατασταθεί η ισορροπία δυνάμεων. Από την άλλη, η δεύτερη σχολή σκέψης ήταν του υπουργού Εξωτερικών James Byrnes, ο οποίος είχε την πεποίθηση ότι το αμερικανικό μονοπώλιο για τα ατομικά όπλα είχε αποκτηθεί με προσπάθεια και δεν θα έπρεπε να παραδοθεί μέσω διαπραγματεύσεων στην ΕΣΣΔ. Επικράτησε τελικά η γνώμη του Stimson.<sup>666</sup> Στη συνέχεια στη θέση του Acheson ορίστηκε ο Bernard Baruch, ο οποίος ηγούνταν της αμερικανικής αντιπροσωπείας στην Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας του ΟΗΕ (UNAEC). Το ομώνυμο σχέδιό του παρουσιάστηκε το 1946 στην UNAEC και προέβλεπε τη δημιουργία μιας Διεθνούς Αρχής Ανάπτυξης της πυρηνικής τεχνολογίας. Η αρχή αυτή θα μπορούσε να καθορίζει τις πυρηνικές στρατιωτικές χρήσεις και να επιθεωρεί τις εφαρμογές, ειρηνικές ή στρατιωτικές, των πυρηνικών. Οι ΗΠΑ πρότειναν τον έλεγχο των πυρηνικών από τον ΟΗΕ, όμως οι Σοβιετικοί αντέδρασαν, υποστηρίζοντας ότι τα Ηνωμένα Έθνη ήταν ένας διεθνής οργανισμός που ελέγχονταν από τα κράτη της Δύσης.<sup>667</sup> Οι

<sup>666</sup> Bruce Larkin, *War Stories*, εκδ. Peter Lang, N.Y., 2001, σελ. 126, 163.

<sup>667</sup> Rumble Greville, *The Politics of Nuclear Defence - A Comprehensive Introduction*, εκδ. Cambridge, Polity Press, 1985, σελ. 285.

Αμερικανοί αρνήθηκαν την καταστροφή του πυρηνικού τους οπλοστασίου, ενώ και οι Σοβιετικοί αρνήθηκαν τη διακοπή του πυρηνικού τους προγράμματος. Όμως για να μη φανεί η ΕΣΣΔ αδιάλλακτη αλλά και για να έρθουν η ΗΠΑ σε δύσκολη θέση, ο Andrei Gromyko, αντιπρόσωπος της ΕΣΣΔ στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και από το 1957 υπουργός Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, πρότεινε στην UNAEC, στις 19 Ιουλίου 1946, μια συνθήκη με την οποία θα απαγορευόταν τα πυρηνικά όπλα, θα καταστρεφόταν τα υπάρχοντα πυρηνικά, που ήταν μόνο αμερικανικά, και θα δημιουργούνταν μια διεθνή επιτροπή ελέγχου υπό την αιγίδα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η συνθήκη προέβλεπε ότι θα ελεγχόταν οι εγκαταστάσεις που υποδείκνυε η προς έλεγχο χώρα. Οι ΗΠΑ, κάτω από αυτούς τους όρους, αρνήθηκαν τη σοβιετική αντιπρόταση <sup>668</sup>.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι Σοβιετικοί, που ήταν σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τις ΗΠΑ, επιθυμούσαν την ενίσχυση των προσπαθειών ελέγχου των πυρηνικών εξοπλισμών. Όμως τις έθεταν καταρχάς σε βάση εθνικής νομοθεσίας και ως έσχατη λύση<sup>669</sup> μέσω διεθνών οργάνων, οπότε στην περίπτωση αυτή θα έπρεπε να υπάρχει η δυνατότητα άσκησης βέτο. Άρα η σοβιετική πολιτική στην αρχή των προσπαθειών αφοπλισμού ήταν διφορούμενη, καθώς επιθυμούσε τη χειραγωγή των ΗΠΑ, δίχως όμως αντίστοιχο έλεγχο των σοβιετικών δραστηριοτήτων. Ταυτόχρονα, οι ΗΠΑ επιθυμούσαν να αντισταθμίσουν την υπεροχή των Ρώσων σε συμβατικά όπλα στην Ευρώπη με τα πυρηνικά όπλα και την προσπάθεια ελέγχου τους. Η γενναιόδωρη στάση των ΗΠΑ σε συνδυασμό με την άρνηση της ΕΣΣΔ, ενέτεινε τις υποψίες των Δυτικών για τεχνογνωσία των Ρώσων να κατασκευάσουν πυρηνικά όπλα<sup>670</sup>. Ως λογική συνέπεια των παραπάνω το σχέδιο Baruch εγκαταλείφθηκε σιωπηρά.

<sup>668</sup> Calvocoressi Peter, *Διεθνής Πολιτική 1945-2000*, εκδ. Τουρική, Αθήνα, 2004, σελ. 71

<sup>669</sup> Ο Gromyko στα πλαίσια της UNAEC, το 1946, πρότεινε την καταστροφή των υπάρχοντων πυρηνικών.

<sup>670</sup> Μαγούλας Αντώνιος, *Η ιστορία των ΗΠΑ, 1600-1990*, εκδ. Ακίδα, Αθήνα, 1997, σελ. 704-706.

#### 5.4.4. Οι βρετανικές προσπάθειες Eden και Gaitskell

Οι προσπάθειες αφοπλισμού βήμα προς βήμα συνεχίζονταν, όταν, το 1952, ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο και Γαλλία πρότειναν ένα ανώτατο ποσοτικό όριο στις στρατιωτικές δυνάμεις, ενώ η ΕΣΣΔ απήντησε με μια πρόταση μείωσης τόσο των συμβατικών δυνάμεων όσο και των πυρηνικών. Πρότεινε ακόμα μείωση των βάσεων σε ξένα κράτη, περικοπές στα προγράμματα παραγωγής πυρηνικών όπλων και σύγκληση συνδιάσκεψης με σκοπό την υπογραφή μιας συνθήκης απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών. Η αμερικανική ανταπάντηση εστίαζε στο πρόγραμμα «open skies» (επιτήρηση με χρήση αεροσκαφών), ενώ απέρριπτε την απαγόρευση χρήσης πυρηνικών και την καταστροφή του υπάρχοντος οπλοστασίου. Το 1955, στα πλαίσια διαβουλεύσεων για το γερμανικό ζήτημα, τέθηκε το θέμα του ελέγχου και της επαλήθευσης των στρατιωτικών μονάδων που διατηρούσαν οι τέσσερις δυνάμεις στη Γερμανία. Ταυτόχρονα με την επιθεώρηση των συμβατικών δυνάμεων, ο υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου – και από το 1955 έως το 1957 πρωθυπουργός – Anthony Eden, πρότεινε ένα σχέδιο για μεικτές ομάδες επιθεώρησης σε Δυτική και Ανατολική Ευρώπη<sup>671</sup>. Στα χνάρια του σχεδίου Eden, εκπονήθηκε αντίστοιχο από τον αρχηγό της βρετανικής αντιπολίτευσης Hugh Gaitskell. Όμως το σχέδιο Eden απέτυχε, καθώς δεν υπήρξε αφενός προηγούμενη διαβούλευση με τους Αμερικανούς και τους Δυτικογερμανούς, ενώ αφετέρου αναγνώριζε, έμμεσα, την Ανατολική Γερμανία. Αντίστοιχες προτάσεις του Gromyko, το 1956-7, απορρίφθηκαν με την ίδια αιτιολογία.<sup>672</sup> Αυτό προέβλεπε σταδιακή μείωση των στρατιωτικών δυνάμεων σε Ανατολική και Δυτική Γερμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία και Ουγγαρία. Επιπλέον το σχέδιο αναφερόταν σε απαγόρευση πυρηνικών όπλων στις ίδιες χώρες. Η πρόβλεψη για έξοδο από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας και από το NATO αυτών των χωρών είχε σαν αποτέλεσμα τη μη αποδοχή του σχεδίου.

<sup>671</sup> Frankel Benjamin, *The Cold War, 1945-1991, Leaders and Other Important Figures in the United States and Western Europe*, εκδ. Gale Research, 1992, σελ. 147-153

<sup>672</sup> Calvocoressi P., *Διεθνής Πολιτική 1945-2000*, ό.π., σελ. 73.

#### 5.4.5. Το σχέδιο Rapacki

Στις 2 Οκτωβρίου 1957, ο πρωθυπουργός της Πολωνίας Adam Rapacki, με τη στήριξη της Μόσχας πρότεινε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ένα νέο σχέδιο ελέγχου των πυρηνικών.<sup>673</sup> Αυτό προέβλεπε τη διακοπή παραγωγής και εγκατάστασης πυρηνικών στην Ανατολική και Δυτική Γερμανία. Η χώρα του και η Τσεχοσλοβακία θα έπρατταν το ίδιο. Για τον έλεγχο της τήρησης του σχεδίου θα θεσπιζόταν ένα σύστημα εναέριου και επίγειου ελέγχου. Την εκτέλεση του εν λόγω σχεδίου θα επέπτευε μια κεντρική επιτροπή, απαρτιζόμενη τόσο από μέλη του NATO όσο και του Συμφώνου της Βαρσοβίας<sup>674</sup>.

Το σχέδιο Rapacki πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα του σοβιετικού φόβου για εγκατάσταση αμερικανικών πυρηνικών στη Δυτική Γερμανία. Ωστόσο η ισορροπία στην Ευρώπη δε θα μπορούσε να επιτευχθεί δίχως τα αμερικανικά πυρηνικά όπλα, καθώς η ΕΣΣΔ υπερερούσε σε συμβατικές δυνάμεις. Ακόμα και η μη δυνατότητα εγκατάστασης ρωσικών πυρηνικών στα κράτη που συνόρευαν με τη Δυτική Ευρώπη αντισταθμιζόταν από την ανάπτυξη των διηπειρωτικών πυραύλων. Οι ΗΠΑ διαφωνούσαν με το σχέδιο Rapacki, καθώς όχι μόνο θα απειλούσε την ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη, αλλά θα μειώνονταν και η πιθανότητα επανένωσης της Γερμανίας, καθώς θα αναγνωριζόταν η ύπαρξη της Ανατολικής Γερμανίας.<sup>675</sup> Η λογική κατάληξη των παραπάνω ήταν, στις 3 Μαΐου 1958, οι ΗΠΑ να απορρίψουν το σχέδιο.

Οι πρώτες μη επιτυχημένες απόπειρες από κοινού ελέγχου των πυρηνικών δεν οδήγησαν την οριστική εγκατάλειψη των προσπαθειών να καταλήξουν τα κράτη σ' ένα καθεστώς ελέγχου των πυρηνικών όπλων.

<sup>673</sup> Εκτενής αναφορά σχετικά για το σχέδιο Ραπάκι υπάρχει στο: Ozinga James R, *The Rapacki Plan: the 1957 Proposal to Denuclearize Central Europe, and an Analysis of Its Rejection*, εκδ. Jefferson NC McFarland & Co, 1989.

<sup>674</sup> Stefancic David, *The Rapacki-Plan: A Case Study of European Diplomacy*, East European Quarterly, Vol. 21, no. 4, Ιανουάριος 1988, σελ. 401.

<sup>675</sup> Albrecht Ulrich, *The Political Background of the Rapacki Plan of 1957 and its Current Significance*, σε Rudolf Steinke *Germany debates defense – the NATO alliance at the crossroads*, εκδ. Armonk, Νέα Υόρκη, 1983, σελ. 117.

### 5.5. Τα Καθεστώτα Ασφαλείας

Χωρίς αμφιβολία θα ήταν χρήσιμο πριν καταγράψουμε τις θεσμικές εκφάνσεις της απόπειρας ελέγχου των πυρηνικών όπλων στο διεθνές σύστημα μετά το τέλος του Β' ΠΠ, να παραθέσουμε σύντομα τις βασικές αρχές της θεωρίας των καθεστώτων ασφαλείας.

Ορισμένοι μελετητές των διεθνών σχέσεων, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, επεχείρησαν να υπερκεράσουν την άκαμπτη «ρεαλιστική» θέση που θέλει τα κράτη παγιδευμένα από την αναπόδραστη δράση συστημικών παραγόντων σε ένα «δίλημμα ασφάλειας», όπου κάθε προσπάθεια ενός κράτους να αυξήσει την ασφάλειά του νομοτελειακά οδηγεί τα' άλλα κράτη να αισθάνονται λιγότερο ασφαλή. Ως αποτέλεσμα αυτής της συμπεριφοράς δημιουργείται ένας ατέρμων κύκλος ασφάλειας-ανασφάλειας.

Οι εν λόγω θεωρητικοί των Διεθνών Σχέσεων αναγνώρισαν την σημασία της διεθνούς συνεργασίας και επιδίωξαν να μελετήσουν ουσιαστικότερα τους διεθνείς κανόνες και θεσμούς.<sup>676</sup> Μερικές ισχυρές θεωρίες ξεκίνησαν από την υπόθεση ότι η διεθνής συμπεριφορά είναι θεσμοποιημένη, σύμφωνα και με τη σχετική διατύπωση του John Ruggie σε σχετικό άρθρο του το 1975. Στο ίδιο άρθρο ο John Ruggie εισήγαγε την έννοια των «Διεθνών Καθεστώτων» και όρισε ως διεθνές καθεστώς: *«μία σειρά αμοιβαίων προσδοκιών, κανόνων και κανονισμών, σχεδίων, οργανωτικών δραστηριοτήτων και οικονομικών δεσμεύσεων που έχουν γίνει αποδεκτές από μία ομάδα κρατών»*<sup>677</sup>. Ένα πολύ σημαντικό τμήμα της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, που αναδύθηκε τελικά με σαφήνεια περίπου τη δεκαετία του 1980, είναι αυτό που εστιάζει στις εν λόγω κανονιστικές δομές. Η ανάλυση των διεθνών καθεστώτων προσπάθησε να καλύψει το κενό που είχε δημιουργηθεί στις Διεθνείς

<sup>676</sup> Ένα επιμέρους τμήμα του τομέα μελέτης των διεθνών οργανισμών που αναπτυσσόταν στους κόλπους των Διεθνών Σχέσεων και κυρίως αυτό που αφορούσε τη μελέτη της περιφερειακής ολοκλήρωσης προκάλεσε έντονες θεωρητικές αντιπαραθέσεις στη δεκαετία του 1960.

<sup>677</sup> «A set of mutual expectations, rules and regulations, plans, organisational energies and financial commitments, which have been accepted by a group of states»: Keohane, O. R., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, ό.π., σελ. 57

Σχέσεις επικεντρώνοντας σε ένα είδος μελέτης που δεν ήταν ούτε τόσο ευρύ όσο η μελέτη του διεθνούς συστήματος ούτε τόσο περιορισμένο όσο η μελέτη των επίσημων διεθνών οργανισμών.<sup>678</sup> Έκτοτε έχει γίνει πολύ μεγάλη ακαδημαϊκή συζήτηση στους κόλπους των διεθνολόγων αναφορικά με τον ορισμό του όρου «Διεθνές Καθεστώς». Ο ευρύτερα αποδεκτός ορισμός των διεθνών καθεστώτων αποτυπώθηκε από το Stephen Krasner, σύμφωνα με τον οποίο τα διεθνή καθεστώτα ορίζονται ως: «ευδιάκριτοι ή δυσδιάκριτοι, κανόνες, αρχές, πρότυπα και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, γύρω από τα οποία οι προσδοκίες των διεθνών δρώντων συμπίπτουν με μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα των διεθνών σχέσεων».<sup>679</sup>

Ο Keohane και ο Nye ορίζουν το καθεστώς σαν μία σειρά κατευθυντήριων ρυθμίσεων που περιλαμβάνουν δίκτυα κανόνων, κανονισμών και διαδικασιών που ομαλοποιούν και συστηματοποιούν τη συμπεριφορά ενώ ελέγχουν και τις επιπτώσεις αυτής της συμπεριφοράς.<sup>680</sup> Ο Hedley Bull χρησιμοποιώντας διαφορετική ορολογία αναφέρεται στην σημασία των κανόνων και των θεσμών για τη διεθνή κοινωνία. Με τους κανόνες αναφέρεται σε γενικές επιτακτικές αρχές που απαιτούν από ή εξουσιοδοτούν ορισμένες τάξεις ανθρώπων ή ομάδες να συμπεριφερθούν με προκαθορισμένο τρόπο. Οι θεσμοί σύμφωνα με τον Bull βοηθούν ώστε να διασφαλιστεί η συμμόρφωση προς τους κανόνες, μέσω της διατύπωσης των κανόνων αυτών, της διάδοσης τους, της διαχείρισης τους, της επιβολής τους, της ερμηνείας τους, της νομιμοποίησης τους αλλά και της υιοθέτησής τους.<sup>681</sup>

Σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση δεν υπάρχει αντίδοτο στο δίλημμα που υποχρεωτικά αντιμετωπίζουν τα κράτη. Ο J. Herz ήταν από

<sup>678</sup> Haggard S. & Simmons B.A., "Theories of International Regimes", International Organisation, Vol. 41, No. 3, 1987, p. 492. Σύμφωνα με σχολιαστές της Θεωρίας των Καθεστώτων, η έννοια του καθεστώτος στηρίζεται στην έννοια της «αλληλεξάρτησης» στο διεθνές πεδίο: Evans G., *Dictionary of International Relations*, Penguin, England, 1999, σελ. 471.

<sup>679</sup> Βλ. Krasner S. D., «Sovereignty, Regimes and Human Rights», στο "Regime Theory and International Relations", Rittberger V. (ed.), Clarendon Press, Oxford (reprinted 1997), σελ. 140.

<sup>680</sup> Krasner, S.D., *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*, (Volume 36 International Organisation 2 1982), σελ. 186.

<sup>681</sup> Bull H., *Η Αναρχία Κοινωνία*, ό.π., σελ. 54.



τους πρώτους που ανέπτυξε μια τέτοια συλλογιστική. Εκκινώντας από βασικές υποθέσεις του «ρεαλιστικού παραδείγματος», δηλαδή τον άναρχο χαρακτήρα της διεθνούς πολιτικής και την πρωτοκαθεδρία των εθνών-κρατών, κατέληξε στη θέση ότι συγκρουόμενα εθνικά συμφέροντα πολύ συχνά συνυπάρχουν με διάφορα άλλα κρατικά συμφέροντα και επιδιώξεις, με αποτέλεσμα την επίτευξη κάποιας μορφής συνεργασίας.<sup>682</sup>

Παρά το γεγονός ότι οι στρατιωτικές αντιπαραθέσεις αποτελούν κεντρικό χαρακτηριστικό της διεθνούς πολιτικής και ενδεχόμενα λάθη μιας πολιτικής ηγεσίας σε ζητήματα ασφάλειας μπορούν να αποδειχθούν μοιραία, εν τούτοις η διεθνής πολιτική δε συνιστά μόνον σύγκρουση.<sup>683</sup> Αυτή η προσέγγιση της διεθνούς πολιτικής, η οποία συχνά αποκαλείται νεοφιλελεύθερος θεσμισμός,<sup>684</sup> υποστηρίζει ότι η συνεχής διάδραση μεταξύ εθνικών επιδιώξεων και συμφερόντων συντελεί τελικώς στη δημιουργία ενός ιδιαίτερα σύνθετου πεδίου σχέσεων το οποίο χαρακτηρίζεται τόσο από σύγκρουση όσο και από συνεργασία. Ο βασικός στόχος αυτής της προσέγγισης στον τομέα της ασφάλειας, αφορά στον έλεγχο της κούρσας των εξοπλισμών (arm race), στη μείωση στον ελάχιστο βαθμό του κινδύνου ξαφνικής επίθεσης και, γενικότερα, στην ελαχιστοποίηση των συνεπειών του «διλήμματος ασφαλείας» στις σχέσεις μεταξύ των κρατών.<sup>685</sup> Με βάση τα παραπάνω πλαίσια αναπτύχθηκε και η συζήτηση για τα διεθνή καθεστώτα. Η ανάλυση των διεθνών καθεστώτων παρεμβλήθηκε μεταξύ της ρεαλιστικής άποψης του άναρχου χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων και της φορμαλιστικής ιδεαλιστικής άποψης για τους διεθνείς οργανισμούς και το διεθνές δίκαιο, η οποία είχε ουσιαστικά προσπαθήσει να αντιγράψει και να μεταφέρει στις

<sup>682</sup> Βλ. Sato S., "International Regimes, Regional Organizations and Alliances: their Contribution to International Order", στο "Future Sources of Global Conflict", (ed. Taylor T. and Sato S.), Vol. 4, Royal Institute of International Affairs, G. Britain 1995, σελ. 181. – Επίσης Τσάκωνας Π., «Καθεστώτα Ασφαλείας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού Εξοπλισμών», στο «Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου», Τσάκωνας Π. και Γιαλλουρίδης Χρ. επιμ., εκδόσεις Σιδέρης, 1999, σελ. 45-83.

<sup>683</sup> Βλ. Τσάκωνας, ό.π., σελ. 45-83

<sup>684</sup> Steans, J. & Pettiford, L. *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*. Τουρίκης. Αθήνα, 2010. σελ 71-2.

<sup>685</sup> Βλ. Lipson Ch., «Are Security regimes Possible? Historical Cases and Modern Issues», στο Inbar E. (ed.), "Regional Security Regimes", N.Y., State University of New York Press, 1995, σελ. 5.

διεθνείς σχέσεις την πραγματικότητα των ενδοκρατικών πολιτικών συστημάτων. Οι θεωρητικοί των διεθνών καθεστώτων δέχονται τη θέση των ιδεαλιστών ότι η διακρατική συμπεριφορά υπάγεται σε ορισμένους κανόνες, αλλά πιστεύουν, όπως και οι ρεαλιστές, ότι η συμπεριφορά αυτή είναι συμβατή με την επιδίωξη των εθνικών συμφερόντων.<sup>686</sup> Τα διεθνή καθεστώτα ασφαλείας είναι δυνατόν να προκύψουν ως αποτέλεσμα επίσημων συμφωνιών που έχουν συνομολογηθεί ανάμεσα σε κυβερνήσεις κρατών αλλά και ως αποτέλεσμα ανεπίσημων κανόνων και έμμεσης συναντίληψης πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα. Σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία ότι τα διεθνή καθεστώτα μπορούν, από τη στιγμή που θα δημιουργηθούν, να επιτελέσουν μια σειρά από λειτουργίες οι οποίες θα αφορούν τη θεσμοποίηση των σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων σε αυτά κρατών στη βάση συγκεκριμένων κανόνων και προτύπων συμπεριφοράς.<sup>687</sup> Η μελέτη ειδικότερα των «καθεστώτων ασφαλείας» αποτελεί ένα χρήσιμο αναλυτικό εργαλείο προκειμένου να αναζητηθούν και να εξετασθούν εκείνες οι πολιτικο-στρατιωτικές διευθετήσεις που μπορούν σταδιακά να οδηγήσουν ανταγωνιστικά κράτη σε περισσότερο ειρηνικές σχέσεις. Η δυνητική συνεισφορά των καθεστώτων ασφαλείας αφορά στη μείωση της αβεβαιότητας για τις πραγματικές διαθέσεις του αντιπάλου. Παράλληλα, τα καθεστώτα ασφαλείας προσφέρουν τη δυνατότητα στα κράτη να αναπτύξουν κανάλια επικοινωνίας τα οποία θα τους επιτρέψουν σταδιακά την «ορθολογικοποίηση» και τη διαχείριση με τον καταλληλότερο τρόπο της υφισταμένης μεταξύ τους αντιπαλότητας.<sup>688</sup>

<sup>686</sup> Κώνστας Δ. – Αρβανιτόπουλος Κ., *Διεθνείς Σχέσεις, συνέχεια και μεταβολή*, Τόμος Α', Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1997, σελ. 288

<sup>687</sup> Sato, "International Regimes, Regional Organizations and Alliances: their Contribution to International Order", στο "Future Sources of Global Conflict", (ed. Taylor T. and Sato S.), Vol. 4, Royal Institute of International Affairs, G. Britain 1995, σελ.180.

<sup>688</sup> Βλ. Τσάκωνας Π., «Καθεστώτα Ασφαλείας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού Εξοπλισμών.», στο «Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου», Τσάκωνας Π. και Γιαλουρίδης Χρ. επιμ., εκδ. Σιδέρης, 1999, σελ. 50-51.

### 5.5.1. Συμβάσεις Ελέγχου και Απαγόρευσης των Πυρηνικών στα Πλαίσια του Ο.Η.Ε.

Στα πλαίσια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ξεκίνησε η υπογραφή πολυμερών συμβάσεων που απαγορεύουν ή περιορίζουν τη χρήση των πυρηνικών όπλων. Αφού είχε προηγηθεί ένας μεγάλος αριθμός ψηφισμάτων της Γενικής Συνέλευσης με θέμα τα πυρηνικά όπλα.<sup>689</sup>

Το 1963 έχουμε την πρώτη διεθνή σύμβαση που αφορά αποκλειστικά τα πυρηνικά όπλα. Η Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης Πυρηνικών Δοκιμών (Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, Outer Space and Under Water) απαγορεύει τις πυρηνικές δοκιμές στην ατμόσφαιρα, στο διάστημα και υπό τη θάλασσα. Αριθμεί 124 μέρη, ανάμεσα στα οποία και η Ελλάδα, που κύρωσε τη Συνθήκη με το Ν.4335/1963. Ο σκοπός της συνθήκης ήταν βασικά οικολογικός, δεδομένου ότι οι πυρηνικές δοκιμές αποτελούν την βασική πηγή ραδιενεργούς μόλυνσης, η οποία μπορεί να επεκταθεί και πέρα των συνόρων του κράτος που πραγματοποιεί τη δοκιμή.

Έτσι, η συνθήκη απαγορεύει τις πυρηνικές δοκιμές σε όλες τις προαναφερθείσες περιοχές που βρίσκονται όχι μόνο υπό την δικαιοδοσία των κρατών μερών<sup>690</sup>, αλλά και *«το να προκαλεί, ευθαρρύνει και να συμμετέχει διεξάγοντας οποιαδήποτε δοκιμαστική έκρηξη πυρηνικού όπλου ή οποιαδήποτε άλλη πυρηνική έκρηξη οπουδήποτε, η οποία θα λάμβανε χώρα σε οποιοδήποτε περιβάλλον από αυτά που περιγράφηκαν»*<sup>691</sup>. Επιτρέπονται μόνο τις υπόγειες πυρηνικές εκρήξεις, εφόσον βέβαια δεν προκαλεί διασυννοριακή ρύπανση <sup>692</sup>.

Η διαφοροποίηση που υπάρχει ανάμεσα στις δύο παραγράφους εξηγείται από το ότι οι εκρήξεις που πραγματοποιούνται στην ατμόσφαιρα και κάτω από την θάλασσα είναι αποδεδειγμένα βλαβερές, οπότε πρέπει να απαγορευτούν. Οι υπόγειες όμως εκρήξεις δεν

<sup>689</sup> Για παράδειγμα: A/RES/380 (1951), A/RES/502 (1952), A/RES/808 (1955), A/RES/1149 (1958)

<sup>690</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 1 Σύμβασης για την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών

<sup>691</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 1 (b) Σύμβασης για την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών

<sup>692</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 2 Σύμβασης για την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών

συνεπάγονται απαραίτητα την έκλυση ραδιενεργών καταλοίπων, οπότε απαγορεύονται υπό όρους. Οι συντάκτες της συνθήκης, θέλησαν περισσότερο να περιορίσουν την ραδιενεργό έκλυση, παρά την καταστροφή που προκαλείται από μία πυρηνική έκρηξη.<sup>693</sup> Η σύμβαση αποδείχθηκε ανεπαρκής. Οι δυο πυρηνικές δυνάμεις, η Γαλλία και η Κίνα, δεν υπέγραψαν τη Συνθήκη και συνέχισαν μέχρι τη δεκαετία του '90 τις πυρηνικές δοκιμές στη επιφάνεια της γης.

Ένα χρόνο αργότερα, το Συμβούλιο Ασφαλείας με το ψήφισμα 255/1968 παρέχει μία θετική διασφάλιση στα μη πυρηνικά κράτη. Η χρήση ή η απειλή χρήσης πυρηνικών όπλων εναντίον ενός μη πυρηνικού κράτους συνεπάγεται άμεση λήψη μέτρων από το Συμβούλιο Ασφαλείας και κυρίως από τα μόνιμα μέλη του<sup>694</sup>. Σε μία τέτοια περίπτωση ενεργοποιείται η συλλογική νόμιμη άμυνα σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη.

Την ίδια χρονιά υπογράφεται και η Συνθήκης επί των αρχών που διέπουν τη δραστηριότητα των κρατών κατά την εξερεύνηση και χρησιμοποίηση του διαστήματος περιλαμβανομένης της Σελήνης και άλλων ουρανών σωμάτων. Η Συνθήκη έχει σήμερα 98 μέλη. Αποβλέπει στην ειρηνική χρήση του διαστήματος, ενώ συναντάμε και την εξής ενδιαφέρουσα πρόβλεψη: *«απαγορεύεται η τοποθέτηση σε τροχιά γύρω από τη Γη αντικειμένων που να φέρουν πυρηνικά όπλα ή κάθε άλλο είδος όπλων μαζικής καταστροφής, η εγκατάσταση τέτοιων όπλων σε ουράνια σώματα...»*<sup>695</sup>.

Το 1971 έχουμε μία ακόμα συνθήκη για τα πυρηνικά όπλα, την Συνθήκη απαγόρευσης τοποθέτησης πυρηνικών όπλων ή άλλων όπλων μαζικής καταστροφής στους βυθούς των θαλασσών και των ωκεανών και το υπέδαφός τους (Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof, Sea Bed Treaty).

<sup>693</sup> Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Η Απειλή και η Προστασία του Περιβάλλοντος από τα Όπλα*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Κομοτηνή, 1985, σελ. 47

<sup>694</sup> *"The United Nations and Disarmament"* ibid, σελ. 60

<sup>695</sup> Άρθρο IV Συνθήκης για το διάστημα

Ως ωκεάνιος βυθός ορίζεται ο βυθός σε απόσταση μεγαλύτερη των 12 ναυτικών μιλίων από τις ακτογραμμές<sup>696</sup>.

#### 5.5.2. Οι Συνθήκες που εγκαθιστούν αποπυρηνικοποιημένες ζώνες

Οι αποπυρηνικοποιημένες ζώνες (nuclear-weapon-free zones) ξεκίνησαν ως μία προσπάθεια να περιοριστούν οι περιοχές του πλανήτη όπου μπορούσαν να τοποθετηθούν, να δοκιμαστούν ή να χρησιμοποιηθούν πυρηνικά όπλα<sup>697</sup>. Η Συνθήκη για την Ανταρκτική (1959) υπήρξε η πρώτη αυτής της κατηγορίας. Ακολουθήθηκε, όπως είδαμε, από την Συνθήκη του Τλατελόλκο για την Λατινική Αμερική (1967) η οποία προβλέπει μόνο ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας.<sup>698</sup>

Παράλληλα τα κράτη μέρη οφείλουν: *«να απαγορεύουν και να προλαμβάνουν τη δοκιμή, χρήση, κατασκευή, παραγωγή ή κατοχή με οποιοδήποτε τρόπο των πυρηνικών όπλων από τα ίδια τα μέρη άμεσα ή έμμεσα, δια μέσω τρίτου, ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο»*<sup>699</sup>. Οι απαγορεύσεις προχωρούν και στην παραλαβή, εγκατάσταση, ανάπτυξη και κατοχή πυρηνικών όπλων άμεσα ή έμμεσα από τα κράτη μέρη.<sup>700</sup> Η Συνθήκη επιτρέπει τις πυρηνικές δοκιμές για ειρηνικούς σκοπούς υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 18<sup>701</sup>.

Στο πνεύμα των παραπάνω συμβάσεων υπογράφηκε και η Συνθήκη της Rarotonga για το Νότιο Ειρηνικό (1985). Σύμφωνα με αυτή καθένα από τα 13 κράτη μέλη της απαγορεύεται να κατασκευάσει και να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, ενώ απαγορεύονται και οι πυρηνικές δοκιμές στην περιοχή<sup>702</sup>. Το 1996 υιοθετήθηκε η Συνθήκη της Pelindaba από τα αφρικανικά κράτη και το 1997 η Συνθήκη της Bangkok για τη Νοτιοανατολική Ασία. Οι συνθήκες αυτές περιέχουν ανάλογες ρυθμίσεις

<sup>696</sup> Άρθρο 2 Συνθήκης του θαλάσσιου βυθού

<sup>697</sup> The United Nations and Disarmament – A short history, United Nations, New York, 1988, σελ. 67.

<sup>698</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 1 Συνθήκης Τλατελόλκο

<sup>699</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 1 (a) Συνθήκης Τλατελόλκο

<sup>700</sup> Άρθρο 1 παράγραφος 1 (b) Συνθήκης Τλατελόλκο

<sup>701</sup> Άρθρο 12 παράγραφος 2 (c) Συνθήκης Τλατελόλκο

<sup>702</sup> Άρθρο 12 παράγραφος 2 (c) Συνθήκης Τλατελόλκο

με τις προαναφερθείσες. Η Συνθήκη για την Αφρική έχει υπογραφεί από 50 αφρικανικά κράτη με 19 όμως επικυρώσεις, με αποτέλεσμα να είναι η μόνη που δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ.

Οι συνθήκες που μόλις παρουσιάστηκαν πηγαίνουν ένα βήμα παραπέρα από την Συνθήκη μη διασποράς, οι οποίες αποτελούν, κατά την άποψη και της Γενικής Συνέλευσης την πιο αποτελεσματική πρόληψη της οριζόντιας και κάθετης διασποράς<sup>703</sup>, εφόσον προβλέπουν την πλήρη απαγόρευση των πυρηνικών όπλων για τις περιοχές όπου έχουν θεοπιστεί<sup>704</sup>. Επιπλέον, τα μέτρα εξακρίβωσης είναι πιο ευρεία, εφόσον προβλέπονται και ειδικές επιθεωρήσεις όταν υποβληθεί μία καταγγελία από ένα κράτος μέλος της σύμβασης.<sup>705</sup>

### 5.5.3. Η Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών (Limited Test Ban Treaty)<sup>706</sup>

Η Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών υπεγράφη στις 5 Αυγούστου 1963 στη Μόσχα από τις κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, της Μεγάλης Βρετανίας, και της Σοβιετικής Ένωσης. Η Συνθήκη απαγορεύει τις πυρηνικές δοκιμές στον αέρα, το νερό και τη στρατόσφαιρα, όχι όμως και υπόγεια. και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Οκτωβρίου 1963. Το κείμενο της Συνθήκης είχε απώτερο στόχο τον πλήρη και γενικό αφοπλισμό. Ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα της κυβέρνησης Kennedy για την υπογραφή μιας συνθήκης απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών ήταν ότι αυτή θα μπορούσε να ελέγξει τη διασπορά των πυρηνικών όπλων. Το 1961, μόνο τέσσερα κράτη (ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Ηνωμένο Βασίλειο, και Γαλλία) είχαν αποκτήσει πυρηνικά όπλα

<sup>703</sup> Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Η Απειλή και η Προστασία του Περιβάλλοντος από τα Όπλα*, ό.π., σελ. 55.

<sup>704</sup> Ντόκος Θάνος, *Αναζητώντας την ειρήνη: Μέτρα για την διεθνή ασφάλεια και τη μη διασπορά των πυρηνικών όπλων*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1992, σελ.222

<sup>705</sup> Άρθρο 16 Συνθήκης Tlatelolco, Παράρτημα 4 Συνθήκης για το Νότιο Ειρηνικό, Παράρτημα 4 Συνθήκης Pelindaba.

<sup>706</sup> Συχνά αναφέρεται και με την ονομασία ως μερική Συνθήκη απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών (PTBT), περιορισμένη Συνθήκη απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών (LTBT), ή Συνθήκη της Μόσχας για τις πυρηνικές δοκιμές, βλ. σε Nagendra Singh και Edward McWhinney, *Nuclear Weapons and Contemporary International Law*, εκδ. Martinus Nijhoff Publishers, Χάγη, 1989, σελ. 230.

άλλες χώρες όπως η Κίνα και το Ισραήλ ήταν στα πρόθυρα της απόκτησης πυρηνικών δυνατοτήτων. Στις ΗΠΑ, κυρίως ο υπουργός Άμυνας Robert Strange McNamara αλλά και άλλοι σύμβουλοι του Προέδρου, ανησύχησαν ότι ο η διασπορά των πυρηνικών θα καθιστούσε τον κόσμο πολύ πιο επικίνδυνο. Στις 21 Μαρτίου 1963, ο ίδιος ο Kennedy εξέφρασε την ανησυχία του λέγοντας: *«βλέπω την περίπτωση ότι στη δεκαετία του '70 οι Ηνωμένες Πολιτείες θα πρέπει να αντιμετωπίσουν έναν κόσμο στον οποίο 15 ή 20 ή 25 κράτη θα έχουν αυτά τα [πυρηνικά] όπλα»*.<sup>707</sup>

Οι προσπάθειες για τη σύναψη μιας διεθνούς συνθήκης που να αφορά τον τερματισμό των πυρηνικών δοκιμών ξεκίνησαν το Μάιο του 1955 στην Υποεπιτροπή των 5 (ΗΠΑ, Καναδάς, Γαλλία, ΕΣΣΔ, Ην. Βασίλειο) της Επιτροπής του ΟΗΕ για τον Αφοπλισμό. Οι διαπραγματεύσεις για την σύναψη της Συνθήκης για την απαγόρευση των δοκιμών διάρκεσαν πάνω από οκτώ χρόνια καθώς εμπλέκονταν περίπλοκα τεχνικά θέματα αλλά και διαφορετικές προσεγγίσεις για την ασφάλεια και τον έλεγχο των εξοπλισμών. Η LTBT ήταν το πρώτο σημαντικό βήμα στον έλεγχο των εξοπλισμών, όχι μόνο στους τομείς των πυρηνικών όπλων αλλά και των συμβατικών. Για πρώτη φορά έγινε αντιληπτό ότι, μετά και την κρίση του Βερολίνου και της Κούβας όταν οι δύο υπερδυνάμεις βρέθηκαν τόσο κοντά στη σύγκρουση, ήταν ανάγκη να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες ενός ανεπιθύμητου πολέμου. Απτή συνέπεια υπήρξε η LTBT. Η πολιτική του ελέγχου των εξοπλισμών πρέπει να πιστωθεί στις κυβερνήσεις Kennedy και Khrushchev οι οποίοι συμπορεύτηκαν στην ύφεση και τη συνεννόηση.<sup>708</sup>

Η Συνθήκη περιείχε πολλά θετικά στοιχεία για τη διεθνές σύστημα, χωρίς να βλάπτει τα συμφέροντα των ΗΠΑ-ΕΣΣΔ. Τούτο διότι είχαν αποκτήσει επαρκείς γνώσεις στα πυρηνικά από τις έως τότε δοκιμές τους (το 93,71% των οποίων έλαβαν χώρα στην ατμόσφαιρα και το

<sup>707</sup> Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President. January 1 to November 22, 1963. United States Government Printing Office: Washington, DC. 1964, σελ. 107.

<sup>708</sup> Roland J. Terchek, *The Making of the Test Ban Treaty*, Martinus Nijhoff, Hague, 1970, σελ. 29-44.

διάστημα).<sup>709</sup> Άλλωστε, και οι Σοβιετικοί παραδέχονταν ότι οι ΗΠΑ δεν αποκόμιζαν στρατηγικά οφέλη από τη Συνθήκη.<sup>710</sup> Η LTBT είχε μεγάλη συμβολική σημασία καθώς, όπως ο Kennedy παραδέχτηκε, ήταν «ένα βήμα προς την παγκόσμια ύφεση». Ωστόσο, και οι δύο χώρες απέκτησαν τη δυνατότητα να στρέψουν την έρευνά τους από την κατασκευή πυρηνικών βομβών πολλών χιλιάδων στα οπλικά συστήματα μεταφοράς των βομβών, τα οποία τότε δεν είχαν ακρίβεια στο στόχο.<sup>711</sup> Στα επόμενα χρόνια, 108 χώρες υπέγραψαν τη Συνθήκη, με σημαντικότερες εξαιρέσεις τη Γαλλία και την Κίνα. Αν και οι Αμερικανοί, οι Βρετανοί, και οι Σοβιετικοί σταμάτησαν τις ατμοσφαιρικές δοκιμές, η Κίνα και η Γαλλία εξέλαβαν τη Συνθήκη ως παράδειγμα της υποκρισίας των δύο υπερδυνάμεων και δεν την υπέγραψαν ποτέ<sup>712</sup>.

Τέλος, με τη συνθήκη μειώθηκε η ρύπανση του περιβάλλοντος από τα ραδιενεργά κατάλοιπα των δοκιμών. Το σημαντικότερο και πιο επικίνδυνο ζήτημα ήταν αυτό της ραδιενεργούς τέφρας. Έτσι εμφανίστηκαν οι υπερδυνάμεις να συμφιλιώνονται και αυτό ήταν προς όφελός τους, καθώς ενίσχυσε το διεθνές τους γόητρο. Άλλωστε, ο συμβολικός χαρακτήρας της συνθήκης φαίνεται και από το προοίμιο της, με την αναφορά στο γενικό και ολοκληρωμένο αφοπλισμό και στην εξάλειψη του ανταγωνισμού των εξοπλισμών. Ακόμα, η Συνθήκη συνιστούσε το πρώτο νομικό εργαλείο στον αγώνα για περιορισμό της διάδοσης των πυρηνικών όπλων, καθώς εμποδίζει άλλες χώρες να αποκτήσουν πυρηνικά, στο μέτρο που δε θα μπορούσαν να προχωρήσουν σε δοκιμές, παρά μόνο στο υπέδαφός τους.<sup>713</sup>

Επίσης οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση συμφώνησαν την άνοιξη του 1974 να διερευνήσουν τις δυνατότητες περαιτέρω

<sup>709</sup> Κουσκουβέλης Ηλ., *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική*, εκδ. Ποιότητα, 2000, Αθήνα, σελ. 217.

<sup>710</sup> Bettati, M., *Le conflit sino-soviétique*, εκδ. Colin, Paris, 1971, σελ. 276

<sup>711</sup> A. Wenger, -M. Gerber, John F. Kennedy and the Limited Test Ban Treaty: A Case Study of Presidential Leadership, (Presidential Studies Quarterly, Vol. 29 is. 2), σελ. 465-466 σελ 460

<sup>712</sup> Wittner, Lawrence S. *The Struggle Against the Bomb : Resisting the Bomb - A History of the World Nuclear Disarmament Movement, 1954-1970*, εκδ. Stanford University Press, 1997, σελ. 430

<sup>713</sup> National Security Archive. The Making of the Limited Test Ban Treaty, 1958-1963, doc. 42



περιορισμών των πυρηνικών δοκιμών. Έτσι, μια ομάδα εμπειρογνομόνων των ΗΠΑ στάλθηκε στη Μόσχα για τεχνικές συνομιλίες και στη διάρκεια της συνόδου κορυφής στη Μόσχα, τον Ιούλιο του 1974, υπογράφηκε η Συνθήκη για την απαγόρευση των υπόγειων πυρηνικών δοκιμών (Threshold Test Ban Treaty) που καθιέρωσε απαγόρευση των υπόγειων δοκιμών άνω των 150 κιλοτόνων. Το 1976 οι ΗΠΑ και ΕΣΣΔ εκδήλωσαν τη θέλησή τους να τηρήσουν τη Συνθήκη, παρόλο που αυτή δεν είχε κυρωθεί. Τούτο συνέβη αφού τεχνολογικά κατέστη εφικτό να επαληθεύονται με βεβαιότητα οι υπόγειες δοκιμές. Έτσι η ΤΤΒΤ, σε συνδυασμό με τη Συνθήκη για τις Ειρηνικές Υπόγειες Δοκιμές (Peaceful Nuclear Explosion Treaty) που ήταν συμπληρωματική της, τέθηκε σε ισχύ το 1990<sup>714</sup>.

#### 5.5.4. Ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΙΑΕΑ)

Το 1953 ο Αμερικανός Πρόεδρος Αϊζενχάουερ πρότεινε τη δημιουργία ενός διεθνούς οργανισμού για την ατομική ενέργεια στα πλαίσια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Έκτοτε ξεκίνησαν πολυμερείς διαπραγματεύσεις, οι οποίες κατέληξαν στην υπογραφή του Καταστατικού του Διεθνούς Οργανισμού Ατομικής Ενέργειας [ΔΟΑΕ] (International Atomic Energy Agency, IAEA) τον Οκτώβριο του 1956, με σκοπό να προωθηθούν οι ειρηνικές εφαρμογές της ατομικής ενέργειας και να αποτραπεί η στρατιωτική της χρήση.<sup>715</sup>

Ο Οργανισμός ξεκίνησε τη λειτουργία της τον Ιούλιο του 1957, με έδρα τη Βιέννη. Πρόκειται για συνδεδεμένο με τον ΟΗΕ οργανισμό, με άμεση πρόσβαση στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Τα μέλη του σήμερα ανέρχονται σε 159<sup>716</sup>. Αποτελείται από τα εξής όργανα:

α) την Γενική Συνέλευση (General Conference)<sup>717</sup>, το συλλογικό όργανο που συνέρχεται σε ετήσια βάση για να εγκρίνει το πρόγραμμα και τον προϋπολογισμό του οργανισμού. Παράλληλα διεξάγει

<sup>714</sup> Διαδίκτυο. Atomic archive.com, Threshold Test Ban Treaty( 1974), <http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty10.shtml>

<sup>715</sup> Άρθρο 2 Καταστατικού ΙΑΕΑ.

<sup>716</sup> <http://www.iaea.org/About/Policy/MemberStates/> (Ιούνιος 2013)

<sup>717</sup> Άρθρο 5 Καταστατικού ΙΑΕΑ

συζητήσεις πάνω σε θέματα που προτείνει το Συμβούλιο Διευθυντών, ο Γενικός Διευθυντής ή κάποιο κράτος μέλος.

β) το Συμβούλιο Διευθυντών (Board of Governors)<sup>718</sup>, που αποτελείται από 35 μέλη, εκλεγμένα από την Γενική Συνέλευση, και συνέρχεται πέντε φορές το χρόνο. Μελετά το πρόγραμμα και τον προϋπολογισμό τους οργανισμού, εξετάζει αιτήσεις για συμμετοχή στον οργανισμό, εγκρίνει τις συμφωνίες διασφάλισης, αποφασίζει για τα μέτρα ελέγχου και εξακρίβωσης και διορίζει τον Γενικό Διευθυντή.

Ο Γενικός Διευθυντής (Director General)<sup>719</sup> είναι ο επικεφαλής του διοικητικού προσωπικού του οργανισμού. Η θητεία του είναι τετραετής και διορίζεται από το Συμβούλιο Διευθυντών, μετά από έγκριση της Γενικής Συνέλευσης. Το Καταστατικό προβλέπει ότι ο ΔΟΑΕ θα θεσπίζει μέτρα ελέγχου και διασφάλισης. Με σκοπό να εξασφαλιστεί η εφαρμογή αυτών των μέτρων<sup>720</sup>, η χώρα οφείλει να μεταβιβάζει στον οργανισμό τα σχέδια για την κατασκευή εξοπλισμού και εγκαταστάσεων σχετικών πυρηνικής τεχνολογίας για να εξεταστούν και εγκριθούν εφόσον τηρούν όλες τις προϋποθέσεις. Τα λογιστικά στοιχεία των πυρηνικών υλικών και τα αρχεία λειτουργίας των πυρηνικών εγκαταστάσεων πρέπει επίσης να βρίσκονται στην διάθεση του οργανισμού. Ο υπεύθυνος κάθε πυρηνικής εγκατάστασης οφείλει περιοδικά να συντάσσει αναφορές προς τον ΔΟΑΕ. Τέλος, προβλέπεται η δυνατότητα αποστολής επιθεωρητών στο έδαφος των κρατών μελών, με την συγκατάθεση του κράτους μέλους.

Μετά την σύναψη της Συνθήκης μη Διασποράς πυρηνικών όπλων ο ρόλος του ΔΟΑΕ αναβαθμίστηκε, εφόσον γίνεται το όργανο επαλήθευσής της. Κάθε κράτος μέλος της Συνθήκης, σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 3, αναλαμβάνει να εφαρμόζει τα μέτρα ελέγχου και διασφάλισης που ορίζει ο Οργανισμός, συνάπτοντας με τον τελευταίο μία Συμφωνία Διασφάλισης (Safeguard Agreement), σε υποχρεωτική βάση για τα μη πυρηνικά κράτη και σε προαιρετική για τα έχοντα πυρηνικά όπλα κράτη. Οι δραστηριότητες που αναπτύσσει ο οργανισμός βάσει αυτών των

<sup>718</sup> Άρθρο 6 Καταστατικού ΙΑΕΑ

<sup>719</sup> Άρθρο 7 Καταστατικού ΙΑΕΑ

<sup>720</sup> Άρθρο 12 Καταστατικού ΙΑΕΑ

συμφωνιών αποσκοπούν στην διαπίστωση ότι τα πυρηνικά προγράμματα των μη πυρηνικών κρατών αφορούν ειρηνικούς σκοπούς. Τα κράτη οφείλουν να υποβάλουν όλες τις σχετικές πληροφορίες για εγκαταστάσεις όπου υπάρχουν πυρηνικά υλικά ή διεξάγονται ερευνητικές δραστηριότητες. Σήμερα 156 κράτη έχουν συνάψει τέτοιες συμφωνίες, ανάμεσά τους οι πέντε πυρηνικές δυνάμεις, η Ινδία, το Πακιστάν και το Ισραήλ.<sup>721</sup> Τα κράτη με πυρηνικά όπλα συμφώνησαν να προσυπογράψουν τα μέτρα προστασίας του ΔΟΑΕ μετά από πίεση των μη πυρηνικών κρατών να αποδεχτούν ισότιμες δεσμεύσεις. Τα τελευταία ανησυχούσαν μήπως η ατομική τους βιομηχανία καταστεί λιγότερο ανταγωνιστική εξαιτίας των περιορισμών που έθεταν τα μέτρα πυρηνικής ασφάλειας.<sup>722</sup> Ο έλεγχος της συμμόρφωσης των κρατών με τις προβλέψεις των συμφωνιών επιτυγχάνεται με την υποβολή εκθέσεων. Κάθε κράτος οφείλει να καταθέσει μία πρώτη αναφορά μετά την θέση σε ισχύ της συμφωνίας διασφάλισης, στην οποία θα αναφέρονται οι πυρηνικές εγκαταστάσεις και τα πυρηνικά υλικά που κατέχει<sup>723</sup>. Κάθε αλλαγή που πραγματοποιείται οφείλει να κοινοποιείται μέσα σε 30 ημέρες. Το κράτος οφείλει παράλληλα να κρατά εθνικά αρχεία σχετικά με τα ραδιενεργά υλικά που υπάρχουν στο έδαφός του και για τις εγκαταστάσεις<sup>724</sup>, τα αρχεία τα οποία θα υπόκεινται στον έλεγχο των επιθεωρητών.

Τα μέτρα επαλήθευσης που χρησιμοποιεί ο οργανισμός περιλαμβάνουν επιτόπιες επιθεωρήσεις, επισκέψεις και monitoring. Οι επιθεωρήσεις του ΔΟΑΕ χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

ι). Ad hoc επιθεωρήσεις για την επιβεβαίωση της εγκυρότητας των κρατικών αναφορών, ή των αναφορών που κατατίθενται σε περίπτωση κάποιας αλλαγής στο πυρηνικό πρόγραμμα, καθώς και την εξακρίβωση των ποσοτήτων πυρηνικού υλικού που πρόκειται να μεταφερθεί.<sup>725</sup>

<sup>721</sup> <http://www.iaea.org/safeguards/sv.html> (Ιούνιος 2013)

<sup>722</sup> <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/index.html>

<sup>723</sup> Άρθρο 62 Συμφωνιών Διασφάλισης.

<sup>724</sup> Άρθρο 51 Συμφωνιών Διασφάλισης.

<sup>725</sup> Άρθρο 71 Συμφωνιών Διασφάλισης.

ii). Επιθεωρήσεις ρουτίνας, οι οποίες μπορεί να είναι είτε προγραμματισμένες είτε όχι, με μία 24ωρη προειδοποίηση. Πραγματοποιούνται για να βεβαιωθεί η εγκυρότητα των αναφορών καθώς και η σύμφωνη με τις συμφωνίες φύλαξη των πυρηνικών υλικών<sup>726</sup>.

iii). Ειδικές επιθεωρήσεις, σε περίπτωση που είτε χρειάζεται συμπληρωματική επιθεώρηση μετά από μία επιθεώρηση ρουτίνας, είτε χρειάζεται πρόσβαση σε εγκαταστάσεις και δεδομένα που δεν προβλέπεται στις κατηγορίες i και ii, εφόσον ο οργανισμός κρίνει ότι οι πληροφορίες και οι εξηγήσεις που παρέχει το κράτος δεν επαρκούν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων της<sup>727</sup>.

Στις επιθεωρήσεις, οι ελεγκτές αντιπαραβάλλουν τα εθνικά αρχεία με τις αναφορές που λαμβάνει ο οργανισμός, επισκέπτονται τις εγκαταστάσεις για την τοποθέτηση συστημάτων παρακολούθησης και επιβεβαιώνουν τις όποιες αλλαγές<sup>98</sup>.

Παράλληλα, ο ΔΟΑΕ λειτουργεί και ως μηχανισμός έγκαιρης προειδοποίησης σε περίπτωση όπου εντοπιστεί κάποια παρέκκλιση, ή ως συντονιστικό όργανο για την ανάληψη διεθνούς δράσης σε μια πιθανή κρίση. Ο Γενικός Διευθυντής του ΔΟΑΕ εκτιμά σε ποιο βαθμό υπάρχει παραβίαση της συμφωνίας διασφάλισης και παραπέμπει την υπόθεση στο Συμβούλιο Κυβερνώντων, το Συμβούλιο Ασφαλείας και τη Γενική Συνέλευση για περαιτέρω ενέργειες. Ωστόσο το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι αυτό που έχει τον τελευταίο λόγο.

<sup>726</sup> Άρθρο 72 Συμφωνιών Διασφάλισης.

<sup>727</sup> Άρθρο 73 Συμφωνιών Διασφάλισης.

#### 5.5.5. Συνθήκη για τη μη Διασπορά Πυρηνικών Όπλων

Η Συνθήκη για τη μη διασπορά των πυρηνικών όπλων (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons)<sup>728</sup> του 1968 αποτελεί το μοναδικό ως σήμερα διεθνές κείμενο που ελέγχει τα πυρηνικά όπλα και την πυρηνική τεχνολογία. Για αυτό το σκοπό, απαγορεύει στα μη πυρηνικά κράτη να αποκτήσουν στο μέλλον πυρηνικά όπλα. Στις αρχές του 2013 η συνθήκη απαριθμεί 189 μέλη. Ακόμα ωστόσο δεν έχει επιτύχει παγκόσμια καθολική συμμετοχή, με τέσσερα κράτη κάτοχους πυρηνικών όπλων, την Β. Κορέα, Ινδία, το Ισραήλ και το Πακιστάν, να μην έχουν προσχωρήσει ακόμα στην συνθήκη.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη προβλέπονται αναθεωρητικές διασκέψεις κάθε πέντε χρόνια. Στην αναθεωρητική συνδιάσκεψη του 1995 αποφασίστηκε να αποκτήσει η συνθήκη απεριόριστη χρονική ισχύ σύμφωνα με την πρόβλεψη του άρθρου Χ. Πιο αναλυτικά, εκτός από την πρόληψη της διάδοσης των πυρηνικών όπλων, η συνθήκη προβάλλει ως στόχους την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας για την εκμετάλλευση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς και, σε κάποιο απώτερο σημείο, ο πλήρης πυρηνικός αφοπλισμός. Ο τελευταίος αυτός στόχος δεσμεύει τις πέντε νόμιμες πυρηνικές δυνάμεις, οι οποίες ήταν και τα μόνα κράτη που κατασκεύασαν πυρηνικά όπλα πριν το 1967.

Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι η Σύμβαση για τη μη διασπορά είναι άνιση, καθώς διακρίνει τα μέρη της σε δύο κατηγορίες. Αφενός υπάρχουν τα πυρηνικά κράτη (nuclear-weapon states), δηλαδή όσα

---

<sup>728</sup> NPT: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Υπεγράφη την 1η Ιουλίου 1968 και τέθηκε σε ισχύ στις 5 Μαρτίου 1970. Η NPT αποτελεί μια διεθνή συνθήκη ορόσημο, στόχος της οποίας είναι να αποτρέψει τη διάδοση των πυρηνικών όπλων και της τεχνολογίας τους, να προωθήσει η συνεργασία για τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας και να προάγει περαιτέρω τον πυρηνικό αφοπλισμό αλλά και το γενικό και πλήρη αφοπλισμό. Στις 11 Μαΐου 1995, η ισχύς της Συνθήκης επεκτάθηκε για αόριστο χρόνο. Συνολικά 189 κράτη έχουν υπογράψει και επικυρώσει τη Συνθήκη. Για να προάγει το στόχο της μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων αλλά για ενισχύσει την εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μερών, η Συνθήκη καθιερώνει ένα σύστημα προστασίας υπό την ευθύνη του ΙΑΕΑ (International Atomic Energy Agency), που αποτελεί ένα από τα Specialised Agencies του ΟΗΕ. Τα μέτρα προστασίας αφορούν τον έλεγχο της συμμόρφωση των κρατών μερών προς τη Συνθήκη, μέσω επιθεωρήσεων που διενεργούνται από το ΙΑΕΑ μετά από την υπογραφή σχετικής safeguards agreement από κάθε μία χώρα μέρος της Συνθήκης ξεχωριστά με το ΙΑΕΑ μέσα σε 18 μήνες από την υπογραφή της Συνθήκης.

κράτη είχαν διεξάγει πυρηνικές δοκιμές πριν την 1<sup>η</sup> Ιανουαρίου 1967<sup>729</sup>, και αφετέρου τα μη πυρηνικά κράτη (non-nuclear-weapon states). Τα δεύτερα υπόκεινται σε μία σειρά υποχρεώσεων. Πιο συγκεκριμένα, οφείλουν

α) να μην κατασκευάσουν ή αποκτήσουν πυρηνικά όπλα,<sup>730</sup> να συνάψουν συμφωνίες διασφάλισης (safeguard agreements) με τον Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας και να υπόκεινται στον έλεγχο από επιθεωρητές του τελευταίου οι οποίοι θα ελέγχουν κατά πόσον οι πυρηνικές ύλες αυτών των χωρών δεν χρησιμοποιούνται σε παράνομα οπλικά προγράμματα<sup>731</sup>,

β) απαγορεύεται να εξάγουν πυρηνικά υλικά ή εξοπλισμό προς μη πυρηνικά κράτη, εκτός κι αν αυτό προβλέπεται από στις δικλίδες ασφαλείας της συνθήκης<sup>732</sup>.

Για να ξεπεραστεί αυτή η εγγενής ανισότητα, οι συντάκτες έκαναν μία προσφορά στα μη πυρηνικά κράτη που πρακτικά αποδείχθηκε ιδιαίτερα ελκυστική. Το άρθρο IV ορίζει πως: *«Τίποτα στην παρούσα συνθήκη δεν πρέπει να ερμηνευτεί έτσι ώστε να επηρεάζει το αναφαίρετο δικαίωμα όλων των Μερών στο να αναπτύξουν έρευνα, παραγωγή και χρήση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς, χωρίς διακρίσεις και σύμφωνα με τα άρθρα I και II της συνθήκης»*.<sup>733</sup> Δελεαστική θεωρείται ακόμα η πρόβλεψη του άρθρου VI σύμφωνα με το οποίο: *«Κάθε μέρος της Συνθήκης υποχρεούται να προβεί σε διαπραγματεύσεις με βάση την καλή πίστη για να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα αρχικά για τη διακοπή της κούρσα των πυρηνικών εξοπλισμών, και για την σύναψη μιας συνθήκης σχετικά με τον απόλυτο αφοπλισμό υπό ένα αυστηρό και αποτελεσματικό διεθνή έλεγχο»*.<sup>734</sup>

<sup>729</sup> Άρθρο IX, παράγραφος 2 Συνθήκης μη διασποράς

<sup>730</sup> Άρθρο II Συνθήκης μη διασποράς

<sup>731</sup> Άρθρο III, παράγραφος 1,4 Συνθήκης μη διασποράς

<sup>732</sup> Άρθρο IX, παράγραφος 2 Συνθήκης μη διασποράς

<sup>733</sup> Τα Άρθρα 1 και 2 της Συνθήκης απαγορεύουν την απόκτηση πυρηνικών όπλων σε όλα τα συμβαλλόμενα μέλη εκτός από τα πέντε κράτη που έχουν ήδη στην κατοχή τους δηλαδή στις Η.Π.Α., την Πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. και νυν Ρωσία, στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και την Κίνα, τα οποία κάποια στιγμή θα πρέπει να τα εγκαταλείψουν

<sup>734</sup> Άρθρο IV Συνθήκης μη διασποράς.

Η ανισότητα της συνθήκης δεν ήταν δυνατό να μην υποστεί κριτικές, ιδιαίτερα κατά το πόσο ήταν νόμιμη ή παράνομη. Πολλά από τα μη πυρηνικά κράτη θεώρησαν άδικο το σύστημα, με συνέπεια, ακόμα και σήμερα, το καθεστώς να μην διακρίνεται για την σταθερότητα, την συνοχή και την αποτελεσματικότητά του.

Από τη μια, οι πυρηνικές δυνάμεις δεν συμμορφώθηκαν με την προσαγή του άρθρου VI. Μετά από πολλές πιέσεις των μη πυρηνικών κρατών, στην αναθεωρητική συνδιάσκεψη της NPT του 2000, συμφώνησαν να ακολουθήσουν ένα πρόγραμμα δράσης 13 βημάτων με σκοπό την εξάλειψη των πυρηνικών τους οπλοστασίων. Το πρόγραμμα όμως παρέμεινε ένα ευχολόγιο. Πολλές από τις συνθήκες που σχετίζονται με τον αφοπλισμό είτε ναυάγησαν στις διαπραγματεύσεις, είτε απέτυχαν να επικυρωθούν. Ακόμα, οι ΗΠΑ και η Ρωσία δηλώνουν ότι θα διατηρήσουν τα πυρηνικά τους όπλα, ενώ όλα τα πυρηνικά κράτη, με πρωτοστάτη τις Ηνωμένες Πολιτείες, εφαρμόζουν νέα, εξελιγμένα προγράμματα γύρω από προηγμένα πυρηνικά όπλα<sup>735</sup>. Το Διεθνές Δικαστήριο στη γνωμοδότησή του το 1996, υπογράμμισε ομόφωνα την υποχρέωση για τον πυρηνικό αφοπλισμό, λέγοντας ότι: *«Υπάρχει μια υποχρέωση να ακολουθηθεί και τίθενται διαπραγματεύσεις που θα οδηγήσουν στην κατάργηση των πυρηνικών υπό αυστηρό και αποτελεσματικό διεθνή έλεγχο»*.<sup>736</sup>

Είναι μάλλον απίθανο η απογοήτευση να οδηγήσει σε καταγγελία του καθεστώτος. Όμως μπορεί να ενισχύσει το αρνητικό κλίμα που ήδη υπάρχει γύρω από την απονομιμοποίηση των πυρηνικών όπλων. Η μη διασπορά και ο αφοπλισμός είναι δύο στόχοι που μπορούν να επιχειρηθούν μόνο παράλληλα και σε καμία περίπτωση ανεξάρτητα.

<sup>735</sup> "2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Final Document", New York, 2000. Article VI, p 15.

<sup>736</sup> Η βόμβα καταδικάζεται από περισσότερες από 12 βασικές αρχές του Διεθνούς δικαίου. Στις 8-6-96 το Διεθνές Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του στο ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ σχετικά με τη νομιμότητα της απειλής ή χρήσης πυρηνικών όπλων. Σύμφωνα με αυτή όλα τα κράτη «έχουν υποχρέωση να επιμείνουν σε διαπραγματεύσεις που θα οδηγήσουν στον πυρηνικό αφοπλισμό κάτω από αυστηρό και αποδοτικό διεθνή έλεγχο». <http://www.wagingpeace.org/menu/issues/nuclear-weapons/10-reasons-abolish-nw.htm>. (28/6/2013).

Από την άλλη, το άρθρο IV δίνει τη δυνατότητα σε κάθε μη πυρηνικό κράτος να αναπτύξει πλήρη κύκλο παραγωγής πυρηνικού υλικού, που αποβλέπει στην παραγωγή πυρηνικής ενέργειας προορισμένης για ειρηνικούς σκοπούς. Δημιουργήθηκε όμως έτσι ένα κενό στη συνθήκη: Κάθε κράτος μπορεί νόμιμα και στο πλαίσιο της Συνθήκης μη διασποράς, να δημιουργήσει όλη την απαραίτητη υποδομή για την μελλοντική παραγωγή των απαραίτητων υλικών (εμπλουτισμένο ουράνιο ή πλουτώνιο) για την κατασκευή πυρηνικών όπλων. Το παράδειγμα της Βόρειας Κορέας και του Ιράν εντάσσονται σε αυτή την περίπτωση.

Ένα ακόμα σημαντικό πρόβλημα, το οποίο επιβεβαιώθηκε πριν από ορισμένα χρόνια, είναι η δυνατότητα αποχώρησης από τη συνθήκη. Το άρθρο X προβλέπει ότι: *«κάθε μέρος στη βάση της άσκησης της εθνικής του κυριαρχίας έχει το δικαίωμα να αποσυρθεί από τη συνθήκη, αν κρίνει ότι εξαιρετικά περιστατικά, σχετικά με το αντικείμενο της συνθήκης, απειλούν τα (ζωτικής σημασίας) συμφέροντα της χώρας του»*. Όρος για την άσκηση αυτού του δικαιώματος είναι μία τρίμηνη προειδοποίηση προς τα υπόλοιπα κράτη μέλη και το Συμβούλιο Ασφαλείας, στην οποία θα αναφέρει τα έκτακτα γεγονότα που το οδήγησαν σε αυτή την απόφαση.

Με βάση αυτή την πρόβλεψη, η Βόρεια Κορέα το 2003, αφού απομάκρυνε όλους τους μηχανισμούς ελέγχου του ΔΟΑΕ, ανακοίνωσε την αποχώρηση της από τη Συνθήκη. Το γεγονός αυτό έθεσε επί τάπητος το ζήτημα ερμηνείας του άρθρου X. Αν δοθεί το δικαίωμα σε κάθε κράτος μέλος να αποσύρεται όποτε θελήσει, τότε ελλοχεύει ο σοβαρός κίνδυνος ένας εν δυνάμει κτήτορας πυρηνικών όπλων να αναπτύξει νόμιμα, στο πλαίσιο της συνθήκης, όλη την απαραίτητη υποδομή για κατασκευή των εν λόγω όπλων, με την πρόφαση ότι αναπτύσσει ένα ειρηνικό πυρηνικό πρόγραμμα. Στη συνέχεια, όταν είναι έτοιμος και πρόθυμος να φανερώσει τις πραγματικές του προθέσεις, μπορεί απλά να αποχωρήσει από το καθεστώς που ορίζει η συνθήκη.

Ανάμεσα στις λύσεις που προτείνονται, έχει διατυπωθεί μία πρόταση που εμπλέκει τον ΔΟΑΕ. Σύμφωνα με αυτή, ο οργανισμός θα πρέπει να εξετάσει κατά πόσο συντρέχουν οι λόγοι που επικαλείται το κράτος, το



οποίο θα πρέπει να πείσει αφενός τον Γενικό Διευθυντή και το Συμβούλιο Κυβερνητών για τη συμμόρφωσή του με τις υποχρεώσεις του<sup>737</sup>. Αν ο ΔΟΑΕ δεν επικυρώσει την συμμόρφωσή του, τότε δεν θα επιτρέπεται η αποχώρηση από την Συνθήκη μη διασποράς. Ως επιπλέον δικλείδα ασφαλείας στην περίπτωση αποχώρησης, θα πρέπει να τεθεί η καταστροφή των πυρηνικών εγκαταστάσεων τις οποίες δεν δήλωσε και δεν ελέγχθηκαν από τον ΔΟΑΕ.

Το σημαντικότερο σημείο της Συνθήκης αποτέλεσε και το μεγαλύτερο μειονέκτημά της. Ενώ προέβλεπε τον πυρηνικό αφοπλισμό των ήδη υπαρχόντων πυρηνικών κρατών, δεν εμπεριείχε κανένα σχετικό χρονοδιάγραμμα για την πραγματοποίηση του Άρθρου VI. Αντίθετα, οι υποχρεώσεις των υπολοίπων μερών ήταν αυστηρότατες και άμεσα εκτελέσιμες. Ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003, έστω και προσχηματικά, οι κυρώσεις προς τη Β. Κορέα και το Ιράν καταδεικνύουν τη βούληση των πυρηνικών κρατών να αποτρέψουν τη διάδοση των ατομικών όπλων. Βέβαια η περίπτωση της Ινδίας και του Πακιστάν καθώς και του Ισραήλ αποτελούν περιπτώσεις αποτυχίας να λειτουργήσουν από κοινού

Διατρέχοντας τα θεσμικά κείμενα σχετικά με τα πυρηνικά όπλα μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις:

α) καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου οι Μεγάλες Δυνάμεις που απέκτησαν σταδιακά πυρηνικά όπλα, ΗΠΑ 1945, ΕΣΣΔ 1949, Ηνωμένο Βασίλειο 1952, Γαλλία 1960 και Κίνα 1964, λειτούργησαν εξ αρχής με γνώμονα το εθνικό συμφέρον αποκτώντας και αναπτύσσοντας τις πυρηνικές τους δυνατότητες σε βαθμό που επέβαλαν οι στρατηγικές του αναγκαιότητες,

β) τα κράτη κάτοχοι πυρηνικών όπλων λειτούργησαν ηγεμονικά, επιδίωξαν και πέτυχαν να θεσμοποιήσουν ένα καθεστώς που αναμφίβολα προβαίνει σε μια σαφή διάκριση μεταξύ των κρατών κατόχων και μη κατόχων πυρηνικών και τη διαιώνισή του,

<sup>737</sup><http://www.un.org/disarmament/education/wmdcommission/files/No1.pdf>.  
"Review of Recent Literature on WMD Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation", Stockholm International Peace Research Institute, May 2004, p. 16.

γ) όλες οι συνθήκες που αφορούν τα πυρηνικά όπλα και τα καθεστώτα ασφαλείας που δημιουργήθηκαν, πέραν των γενικόλογων διακηρύξεων, περί αφοπλισμού και προστασίας του περιβάλλοντος, έλαβαν χώρα μόνο όταν συνυπολογίστηκαν τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων έχοντας εκπληρώσει τους στρατηγικούς τους σχεδιασμούς, επιδίωκαν ταυτόχρονα τη διατήρηση του πυρηνικού τους μονοπωλίου. Ο ΟΗΕ και ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας λειτούργησε επικουρικά προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, αποδεχόμενος τη διάκριση κατεχόντων και μη και την ουσιαστική απροθυμία για πυρηνικό αφοπλισμό των πυρηνικών δυνάμεων παρ' όλο που προβλέπετε από τη Συνθήκη NPT.

### **5.6. ΟΗΕ Το ιστορικό πλαίσιο**

Πριν ακόμη οι ΗΠΑ εισέλθουν στον πόλεμο, ο Αμερικανός πρόεδρος Roosevelt υπέγραψε το 1941 με το Βρετανό πρωθυπουργό Churchill τον Χάρτη του Ατλαντικού, στον οποίο ορίζονταν οι κύριες αρχές για τις οποίες θα πολεμούσαν οι Σύμμαχοι: η ασφάλεια των εθνών και η άρνηση της βίας.<sup>738</sup> Τον Ιανουάριο του 1942, είκοσι κράτη, ανάμεσά τους η Σοβιετική Ένωση, η Κίνα και οι ΗΠΑ, υπέγραψαν τη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών, η οποία συμφωνούσε σε γενικές γραμμές με τις αρχές του Χάρτη. Ακολούθησε τον Οκτώβριο του 1943 η Διακήρυξη της Μόσχας, που προέβλεπε την ίδρυση ενός παγκόσμιου οργανισμού με στόχο τη διατήρηση της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας. Με πρωτοβουλία του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών Kordel Hall, συναντήθηκαν μεταξύ Αυγούστου και Οκτωβρίου του 1944 στο Dumbarton Oaks, κοντά στην Washington, Αμερικανοί, Βρετανοί, Ρώσοι και Κινέζοι νομομαθείς οι οποίοι και καθόρισαν την οργανωτική δομή και τις αρμοδιότητες του νέου οργανισμού. Σημειωτέον ότι το 1944 επίσης πραγματοποιήθηκε η συνδιάσκεψη του Breton Woods, στην οποία καταστρώθηκαν σχέδια για ένα νέο εμπορικό και οικονομικό σύστημα, με τη δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ-

<sup>738</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκης, 2004, σελ.38.

International Monetary Fund) και της Παγκόσμιας Τράπεζας, ώστε να αντιμετωπιστούν προβλήματα νομισματικών ισοτιμιών και να ενισχυθεί η οικονομική πρόοδος.<sup>739</sup>

Την άνοιξη του 1945 συναντήθηκαν στον Άγιο Φραγκίσκο οι εκπρόσωποι πενήντα ενός κρατών που συμμάχησαν εναντίον της Γερμανίας και της Ιαπωνίας για να επικυρώσουν το κείμενο 111 άρθρων του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.<sup>740</sup> Την 24<sup>η</sup> Οκτωβρίου συντελέστηκε η μαζική εισδοχή σ' αυτόν των πρώτων είκοσι επτά κρατών.<sup>741</sup> Η Ελλάδα έγινε το εικοστό όγδοο μέλος του την επομένη, την 25<sup>η</sup> Οκτωβρίου 1945. Τότε γεννήθηκε η ελπίδα ότι ο ΟΗΕ θα δέσμευε όλα τα κράτη στο ιδανικό της «συλλογικής ασφάλειας», όπου τα διεθνή ζητήματα θα επιλύονται κυρίως με συμβιβασμό και διαιτησία, παρά με τις παραδοσιακές μεθόδους της

#### 5.6.1. Το Συμβούλιο Ασφαλείας: Η Θεσμοθετημένη Υπεροχή των Μεγάλων Δυνάμεων

Οι τεράστιες απώλειες και καταστροφές του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου έκαναν τις Συμμαχικές Δυνάμεις να επαναλάβουν την προσπάθεια της δημιουργίας ενός πλέον αποτελεσματικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας, συνοδευόμενου από την απαγόρευση της προσφυγής στη βία. Το πολιτικό θεμέλιο του συστήματος αυτού ήταν η συνεργασία των Δυνάμεων που θα είχαν την ευθύνη της λειτουργίας του, συνεργασία που είχε αναπτυχθεί στη διάρκεια του πολέμου.

Το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας, που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε. αποτελεί θεσμική αντήχηση της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας. Όπως στη μεταναπολεόντεια περίοδο, έτσι και το 1945, οι μεγάλες Δυνάμεις θεώρησαν σκόπιμο να θέσουν υπό τον έλεγχο τους τις διεθνείς διεργασίες και να συναποφασίσουν για την ανάληψη κοινής

<sup>739</sup> Young, J, *ibid*, σελ.38

<sup>740</sup> Έμμενε η τελική υπογραφή των Τριών Μεγάλων, τον Φεβρουάριο του 1945 στη Γιάλτα, για να επισφραγιστεί η δημιουργία του.

<sup>741</sup> Αργεντινή, Βραζιλία, Λευκορωσία, Χιλή, Εθνικιστική Κίνα, Κούβα, Δανία, Δομινικανή Δημοκρατία, Σαλβαδόρ, Γαλλία, Αϊτή, Ιράν, Λίβανος, Λουξεμβούργο, Ν. Ζηλανδία, Νικαράγουα, Παραγουάη, Φιλιππίνες, Πολωνία, Σαουδική Αραβία, Συρία, Τουρκία, Ουκρανία, Σοβιετική Ένωση, Αίγυπτος, Βρετανία, ΗΠΑ.

δράσης στις περιπτώσεις σοβαρής απειλής ή παραβίασης της ειρήνης. Τον αναβαθμισμένο αυτό ρόλο θα διαδραμάτιζαν, μέσω του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, τα πέντε μόνιμα μέλη: οι ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση, η Βρετανία, η Γαλλία και η Κίνα, αντανακλώντας εν πολλοίς τη μεταπολεμική κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα. Η υπεροχή των πέντε κρατών διασφαλίστηκε νομικά με την αναγνώριση σε αυτά του δικαιώματος αρνησικυρίας, veto, στη λήψη των αποφάσεων από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Σύμφωνα με το Χάρτη του ΟΗΕ<sup>742</sup> για τη λήψη αποφάσεων επί ουσιαστικών ζητημάτων απαιτείται π. θετική ψήφος και των πέντε μονίμων μελών, μολονότι στην πρακτική και η αποχή θεωρήθηκε ως ισοδυναμούσα με θετική ψήφο<sup>743</sup>. Η διάταξη αυτή είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την ενεργοποίηση και εφαρμογή του μηχανισμού συλλογικής ασφαλείας, κεφάλαιο 7 του Χάρτη, δεδομένου ότι στην περίπτωση απειλής της ειρήνης, παραβίασεως της ειρήνης ή επιθετικής ενέργειας το Συμβούλιο Ασφαλείας, αποφασίζοντας με τη σύμφωνη ψήφο των πέντε μονίμων μελών, μπορεί ν' αποστείλει στρατό του Ο.Η.Ε. κατά του κράτους που παραβιάζει την ειρήνη.<sup>744</sup>

Η αντιπαράθεση, όμως, των δυτικών Δυνάμεων και της Σοβιετικής Ένωσης λόγω του Ψυχρού Πολέμου δεν επέτρεψε τη λειτουργία του συστήματος συλλογικής ασφαλείας που εγκαθιδρύθηκε με το χάρτη του ΟΗΕ. Το ζήτημα, λοιπόν, έγκειτο στο γεγονός ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις εμπόδιζαν σε μεγάλο βαθμό την ευρυθμή λειτουργία του Οργάνου δημιουργώντας συνεχώς προβλήματα μέσω της διαρκούς άσκησης veto.<sup>745</sup> Επρόκειτο, συνεπώς, για θέμα των συμφερόντων και της

<sup>742</sup> Καταστατικός Χάρτης ΟΗΕ, άρθρο 27, παρ.3

<sup>743</sup> Η απόφαση επιβολής μέτρων του ΟΗΕ κατά της Β. Κορέας το 1950 λήφθηκε εν απουσία της ΕΣΣΔ.. Ιωάννου Ε, *Ηνωμένα Έθνη: Οργανική Δομή και Λειτουργία του Συστήματος*, Παν/κες Σημειώσεις Παντείου Παν/μιου, Αθήνα, 1992, σελ 10-2.

<sup>744</sup> Καταστατικός Χάρτης Άρθρο 42. «Αν το Συμβούλιο Ασφαλείας κρίνει ότι τα μέτρα που προβλέπονται από το Άρθρο 41 θα ήταν ανεπαρκή ή ότι έχουν αποδειχτεί ανεπαρκή, μπορεί να προχωρήσει με αεροπορικές, θαλάσσιες ή χερσαίες δυνάμεις στην ανάληψη της δράσης που θα ήταν αναγκαία για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης. Αυτή η δράση θα μπορούσε να περιλαμβάνει στρατιωτικές επιδείξεις, αποκλεισμό και άλλες επιχειρήσεις αεροπορικών, θαλάσσιων ή χερσαίων δυνάμεων των Μελών των Ηνωμένων Εθνών».

<sup>745</sup> Η δυνατότητα του διπλού veto, δηλαδή χρήση του δικαιώματός ακόμη και για διαδικαστικά θέματα, δημιούργησε τεράστια προβλήματα στη λειτουργία του Οργάνου. Ιωάννου Ε, *ibid*, σελ 8.

κατανομής ισχύος μεταξύ των μόνιμων Μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας. Η ίδια η σύστασή του, εξάλλου, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως άλλωστε και εκείνη της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ) μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν δηλωτική του γεγονότος τόσο του διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων όσο και του συμβιβασμού των αντιτιθέμενων συμφερόντων. Η διαμάχη, από την άλλη μεριά, των δύο υπερδυνάμεων επηρέασε τα μέγιστα και τη λειτουργία του ΟΗΕ, ο οποίος δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τη δίνη του Ψυχρού Πολέμου, αδυνατώντας να συμβάλει ικανοποιητικά στον τομέα της ειρήνης, της ασφάλειας και του αφοπλισμού.

Το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας το οποίο θεσμοθετήθηκε αρχικά στα πλαίσια της ΚτΕ και εγκολπώθηκε και στον καταστατικό χάρτη του ΟΗΕ αποτέλεσε την κοινή προσπάθεια της κοινότητας κρατών να επιλύσουν συλλογικά το πρόβλημα της βίας στο διεθνές σύστημα. Αρμόδιος φορέας για τη λειτουργία του εν λόγω μηχανισμού είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας του οργανισμού στον οποίο κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν τα 5 μόνιμα μέλη. Η σύνθεση του οργάνου αποτελεί συγκερασμό των ιδεαλιστικών και των πραγματιστικών αντιλήψεων που επικρατούν στο διεθνές σύστημα για τον καταλληλότερο τρόπο διατήρησης της διεθνούς τάξης. Η αναγκαιότητα ύπαρξης του συγκεκριμένου οργάνου αντανάκλα τη βούληση των περισσότερων κρατών και εμφορείται από ιδεαλιστικές προσεγγίσεις για το πως θα πραγματώνεται η διεθνής ασφάλεια. Η συμμετοχή όμως των 5 μόνιμων μελών, με το προνομιακό καθεστώς του δικαιώματος αρνησικυρίας, διέπεται μάλλον από ρεαλιστικές θέσεις για τον καταμερισμό της ισχύος στη συγκεκριμένη συγκυρία, δηλαδή ποια ήταν τα ισχυρότερα κράτη μετά το τέλος του Β'ΠΠ, και την ανάγκη μιας αποτελεσματικής λειτουργίας που αποτέλεσε αναγκαία όχι όμως και ικανή συνθήκη πραγμάτωσή του.

Ο ΟΗΕ μέσω κυρίως της Γενικής Συνέλευσης και του Συμβουλίου Ασφαλείας, αλλά και των άλλων οργάνων, αποτελεί αποτύπωση της κανονιστικής ανάπτυξης του διεθνούς συστήματος επί τη βάση των αρχών του διεθνούς δικαίου, που συμπυκνώνονται στη νομική ισότητα

και ανεξαρτησία των κρατών, και την κατανομή ισχύος που αποτελεί το ειδικό καθεστώς που ρυθμίζει τις διακρατικές σχέσεις. Χωρίς αμφιβολία η θέση των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας στο διεθνή καταμερισμό ισχύος και οι προνομιακές τους αρμοδιότητες το κατατάσσουν σε ηγεμονικού τύπου όργανο. Η υπαγωγή του Συμβουλίου Ασφαλείας υπό την ηγεμονική διαχείριση των 5 μονίμων μελών, όπως κατέδειξε η διεθνής πρακτική 60 και πλέον ετών, δεν οδήγησέ πάντα σε ευθύγραμμες εφαρμογές των προβλέψεων του διεθνούς δικαίου για τη διατήρηση της διεθνούς τάξης. Η πρακτική απέδειξε ότι οι αντικρουόμενες επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων οδηγούν σε θεσμική παράλυση τον οργανισμό, ως φορέα συλλογικής ασφάλειας, λόγω του δικαιώματος αρνησικυρίας των μονίμων μελών.

Στο βαθμό λοιπόν που ο ΟΗΕ αποτελεί την κορωνίδα της διεθνούς οργάνωσης και ο καταστατικός χάρτης το βασικό πλαίσιο αρχών που συνδιαλέγονται τα κράτη-μέλη η αδυναμία του να επιλύει, ή να επιλύει ομοιόμορφα, ζητήματα ασφάλειας στο διεθνές σύστημα καθορίζει αποφασιστικά τον τρόπο που ενεργούν τα κράτη όταν θέτονται ανάλογα ζητήματα. Η ενσωμάτωση του συστήματός ισορροπίας ισχύος στο θεσμικό πλαίσιο του ΟΗΕ μέσω των ειδικών αρμοδιοτήτων του ΣΑ δεν επίλυσε το ζήτημα της διατήρησης της τάξης στο διεθνές σύστημα με ενιαίο και καθολικό τρόπο. Επομένως η μέχρι τώρα θεσμική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματός δεν έχει δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες που θα επιφέρουν την τάξη όχι μόνο επί τη βάση των αρχών του διεθνούς δικαίου αλλά και θεσμών με έντονα χαρακτηριστικά συλλογικής ηγεμονίας.

#### 5.6.2. Ο Ρόλος του ΟΗΕ στην Αποαποικιοποίηση

Χωρίς αμφιβολία ο ΟΗΕ διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτοδιάθεσης των λαών που άνοιξε με ιδιαίτερη σφοδρότητα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Πολλοί θεωρούν ότι ο ΟΗΕ επέδρασε θετικά στη διαδικασία της αποαποικιοποίησης, αν και διαπιστώνουν ότι ήταν αναπόφευκτη, καθώς τόσο η Βρετανία όσο και η Γαλλία κατανόησαν ότι ήταν αδύνατο να διατηρήσουν τις παλιές

αυτοκρατορικές τους δομές.<sup>746</sup> Επίσης η Σοβιετική Ένωση επιθυμούσε να θέσει τέλος στην αποικιοκρατία, γιατί έτσι αποδυνάμωνε έναν παλιό αντίπαλο, τη Μεγάλη Βρετανία, καταφέροντας ταυτόχρονα ένα γενναίο πλήγμα στην καπιταλιστική Δύση.<sup>747</sup> Από την άλλη πλευρά οι ΗΠΑ που δεν επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν τους Ευρωπαίους συμμάχους τους και να αφήσουν τη Σοβιετική Ένωση να πάρει ενδεχομένως τη θέση τους στα νέα κράτη, δεν ήταν δυνατόν να παρακάμψουν τις παραδοσιακά αντι-αποικιακές τους αντιλήψεις, άλλωστε ο ιδεαλισμός σπάνια απουσίαζε από τη διαδικασία «παραγωγής» της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Παρά τις διαφορετικές αλλά όχι αντίθετες απόψεις ευσταθεί ο ισχυρισμός ότι ο ρόλος του Ο.Η.Ε. στην αυτοδιάθεση των λαών ήταν καταλυτικός. Ξεπερνώντας τις διατάξεις ενός, μέχρι εκείνη την εποχή, συντηρητικού Διεθνούς Δικαίου<sup>748</sup>, από το βήμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, εκδηλώθηκε κατά κύριο λόγο το κύμα της αποαποικιοποίησης που σάρωσε το διεθνές status quo που είχαν, μέχρι τότε, εδραιώσει οι ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές δυνάμεις απαλείφοντας τα τελευταία μη κρατοκεντρικά ίχνη οργάνωσης του διεθνούς συστήματος. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα εξετάσουμε τις πολιτικές των κυριότερων Μεγάλων Δυνάμεων όπως αυτές έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Βασικός σκοπός είναι η διερεύνηση του προβληματισμού σχετικά με το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στην επιβολή και διατήρηση της διεθνούς τάξης υπό το νέο καθεστώς των «πυρηνικοποιημένων» Διεθνών Σχέσεων.

<sup>746</sup> Boswell T., "Hegemony and Bifurcation Points in World History", *Journal of World-Systems Research*, Vol.1, No. 15, 1995, p.34.

<sup>747</sup> Σπυρόπουλος Γ., *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις: Μύθοι και Πραγματικότητες*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005, σελ 56, 63-4.

<sup>748</sup> Μπράβος Θανάσης, *Η Συμβολή ενός παγκόσμιου οργανισμού στη διαμόρφωση της σύγχρονης παγκόσμιας ιστορίας. ΟΗΕ και από-αποικιοποίηση*, *Αγορά Χωρίς Σύνορα* Τόμος 14 (3) 2009, σελ 203

## 5.7 Σοβιετική Ένωση

### 5.7.1. Η Σοβιετική Εξωτερική πολιτική μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Ο Στάλιν θεωρούσε τις καπιταλιστικές χώρες αμετάκλητα εχθρικές.<sup>749</sup> Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι Σοβιετικοί ηγέτες δεν ήταν σε θέση να ακολουθήσουν επεκτατική εξωτερική πολιτική, κυρίως, επειδή ήταν αναγκασμένοι να επικεντρωθούν στη σταθεροποίηση της εξουσίας τους στο εσωτερικό και στην ανοικοδόμηση της οικονομίας τους, η οποία είχε καταστραφεί έπειτα από τόσα χρόνια πολέμου.<sup>750</sup> Η δεκαετία του 1930 ήταν μια δεκαετία μεγάλου κινδύνου για τη Σοβιετική Ένωση. Αντιμετώπιζε θανάσιμες απειλές από τη ναζιστική Γερμανία στην Ευρώπη<sup>751</sup> και από την αυτοκρατορική Ιαπωνία στη Βορειοανατολική Ασία.<sup>752</sup> Τα σοβιετικά και τα ιαπωνικά στρατεύματα ενεπλάκησαν σε μια σειρά μεθοριακών συγκρούσεων στα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι οποίες κορυφώθηκαν σε ένα σύντομο πόλεμο στο Νομονχάν το καλοκαίρι του 1939. Η Μόσχα δεν ήταν σε θέση να επιτεθεί στην Ασία κατά τη δεκαετία του 1930, άντ' αυτού επικεντρώθηκε στην αναχαίτιση της ιαπωνικής επέκτασης. Με αυτόν τον σκοπό οι Σοβιετικοί διατήρησαν μια ισχυρή στρατιωτική παρουσία στην περιοχή και παρείχαν βοήθεια στην Κίνα μετά την έναρξη του σινοϊαπωνικού πολέμου το καλοκαίρι του 1937. Στόχος τους ήταν να κρατήσουν την Ιαπωνία καθηλωμένη σε έναν πόλεμο φθοράς με την Κίνα.<sup>753</sup> Η κύρια στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης για την αντιμετώπιση της Γερμανίας εμπεριείχε μια σημαντική επιθετική διάσταση. Μόλις ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία, ο Στάλιν θεώρησε ότι το Γ' Ράιχ ήταν πιθανό να ξεκινήσει έναν πόλεμο μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ευρώπη και ότι δεν υπήρχαν πολλές

<sup>749</sup> Kissinger Henry, *Διπλωματία*, ό.π., σελ 501.

<sup>750</sup> Τσακαλογιάννης Π, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασιλίλη στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Β', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα, 2000, σελ 317-20.

<sup>751</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π., σελ 305-6.

<sup>752</sup> Ευαγόρου Ε., «Η υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: αντιθέσεις και συγκλίσεις στρατηγικών στόχων ασφαλείας και ηγεμονικής επιβολής με ιδεολογικά προτάγματα», σελ 123, στο: Ήφαιστος Π, - Κολιόπουλος Κ, - Χατζηβασιλείου Ε.(Επιμέλεια), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια;* ΙΔΙΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012.

<sup>753</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 398-400.



πιθανότητες ανασύστασης της Τριπλής Συμμαχίας (Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ρωσία) για να αποτραπεί η ναζιστική Γερμανία ή να πολεμήσει εναντίον της αν ξεσπούσε πόλεμος. Έτσι, ο Στάλιν ακολούθησε μια στρατηγική μεταφοράς των βαρών στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία ενώ προσπάθησε να αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τον Χίτλερ, υπογραφή του γερμανοσοβιετικού συμφώνου τον εν δυνάμει ηγεμόνα, προφανώς αντιβαίνοντας στις ιδεολογικές του πεποιθήσεις, προς εξυπηρέτηση των στρατηγικών αναγκαιοτήτων της ΕΣΣΔ<sup>754</sup>

Η Σοβιετική Ένωση υπέστη τεράστιες απώλειες στα πρώτα χρόνια του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου, αλλά τελικά ανέστρεψε την πορεία του πολέμου ενάντια στο Γ' Ράιχ και άρχισε να εξαπολύει μεγάλες επιθέσεις προς το Βερολίνο το 1943. Όμως ο Κόκκινος Στρατός δεν ενδιαφερόταν μόνο να νικήσει τη Βέρμαχτ και να ανακαταλάβει τα χαμένα σοβιετικά εδάφη. Ο Στάλιν ήταν αποφασισμένος να κατακτήσει εδάφη στην Ανατολική Ευρώπη όπου η σοβιετικοί θα κυριαρχούσαν μετά την ήττα της Γερμανίας.<sup>755</sup>

Με τη Γερμανία και την Ιαπωνία ηττημένες ολοκληρωτικά και τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο αποδυναμωμένες, η Σοβιετική Ένωση αναδύθηκε από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως δυνητικός ηγεμόνας στην Ευρώπη και τη Βορειοανατολική Ασία.<sup>756</sup> Οι Σοβιετικοί σίγουρα θα είχαν αποπειραθεί να κυριαρχήσουν στις δύο αυτές περιφέρειες μετά το 1945 αν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν υιοθετούσαν μια στρατηγικά ανάσχεσης που σταδιακά επεκτάθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η Σοβιετική Ένωση και οι Ανατολικοευρωπαίοι σύμμαχοί της ήταν αντιμέτωποι με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους Δυτικοευρωπαίους συμμάχους τους. Πράγματι, ο κυριότερος στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της ήταν να ελέγξει την Ανατολική Ευρώπη.<sup>757</sup> Παρά την

<sup>754</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 400-401 και Ευαγόρου Ε., «Η υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: αντιθέσεις και συγκλίσεις στρατηγικών στόχων ασφαλείας και ηγεμονικής επιβολής με ιδεολογικά προτάγματα» ό.π., σελ. 127.

<sup>755</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 402-403.

<sup>756</sup> Ευαγόρου Ε., ό.π., σελ. 131.

<sup>757</sup> Watson A., Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας, σ. 504-505.

απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών και των συμμάχων τους να αναχαιτίσουν τη σοβιετική επέκταση σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη όποτε δόθηκαν στους Σοβιετικούς κάποιες ευκαιρίες επέκτασης οι σχεδόν πάντοτε τις εκμεταλλεύτηκαν. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι Σοβιετικοί διαμορφωτές πολιτικής ήταν αποφασισμένοι να κερδίσουν τους συμμάχους και να αποκτήσουν επιρροή σε όλες σχεδόν τις περιοχές του Τρίτου Κόσμου, περιλαμβανομένης της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Μέσης Ανατολής, της Νότιας και Νοτιοανατολικής Ασίας, όντας ο κύριος φορέα της κομμουνιστική ιδεολογίας στη προσπάθεια παγκόσμιας εγκαθίδρυσης του.<sup>758</sup> Όμως η Μόσχα δεν ήταν αποφασισμένη να κατακτήσει και να ελέγξει εδάφη σε αυτές τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Αντ' αυτού, αναζητούσε κράτη-πελάτες τα οποία θα της ήταν χρήσιμα στον πλανητικό ανταγωνισμό της με τις Ηνωμένες Πολιτείες.<sup>759</sup> Όταν ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε το 1945, οι Ηνωμένες Πολιτείες έγιναν ο κυριότερος εχθρός της Μόσχας στη Βορειοανατολική Ασία, ενώ η Κίνα έγινε ένας σημαντικός της σύμμαχος, τα πρώτα τουλάχιστον έτη<sup>760</sup>, έπειτα από τη νίκη του Mao επί των εθνικιστών το 1949. Οι Σοβιετικοί ηγέτες ενδιαφέρονταν επίσης για επέκταση στην περιοχή του Περσικού Κόλπου, ιδίως στο πλούσιο πετρέλαιο του Ιράν το οποίο συνόρευε με τη Σοβιετική Ένωση.<sup>761</sup>

<sup>758</sup> Ευαγόρου Ε., «Η υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: αντιθέσεις και συγκλίσεις στρατηγικών στόχων ασφαλείας και ηγεμονικής επιβολής με ιδεολογικά προτάγματα», ό.π., σελ 117-8.

<sup>759</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 396, 404.

<sup>760</sup> Ο χορός των πυρηνικών κρίσεων μεταφέρεται στην Άπω Ανατολή. Το 1949 ο αγώνας για την εξουσία της Κίνας έληξε με την επικράτηση του κομμουνιστή Mao και την εξορία του αντιπάλου του, Chiang Kai-Shek στην Ταϊβάν. Από εκεί ο Chiang Kai-Shek ήταν σε θέση να απειλεί με εισβολή και ανατροπή του καθεστώτος. Τον Αύγουστο του 1954 μετέφερε περίπου 70.000 στρατιώτες σε δύο νήσους, 8 μίλια από τις κινεζικές ακτές. Η αντίδραση του Mao ήταν ο βομβαρδισμός των νησιών. Το αμερικανικό Γενικό Επιτελείο συστήνει τον βομβαρδισμό της Κίνας με ατομικά όπλα. Η κινεζική απάντηση στην απειλή περιπλέκει την υπόθεση καθώς το Νοέμβριο καταδικάζονται σε θάνατο 13 αιχμάλωτοι αμερικανοί πιλότοι (Κορέα). Το Μάρτιο του 1955 οι δηλώσεις του Αμερικανού ΥπΕΞ αλλά και του ίδιου του προέδρου Eisenhower προετοιμάζουν τον κόσμο για τη χρήση της ατομικής βόμβας εναντίον της Κίνας. Από τον Απρίλιο ξεκινάει η αποκλιμάκωση με την Κίνα να δηλώνει ότι θα διαπραγματευθεί το θέμα της Ταϊβάν, ενώ το Μάιο σταματάει τον βομβαρδισμό των δύο νησιών και ένα μήνα αργότερα απελευθερώνει 11 από τους πιλότους. Χατζηβασιλείου Ε., ό.π., σελ. 120.

<sup>761</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ. 394-395.

Η Σοβιετική Ένωση επεδίωξε να επεκτείνει την επιρροή όσο το δυνατόν περισσότερο, χωρίς να προκαλέσει έναν θερμό πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους συμμάχους της. Η εξωτερική πολιτική του Στάλιν υπήρξε, κατά την πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου, αναθεωρητική επιδιώκοντας να ενοποιήσει στρατηγικά και ιδεολογικά ένα γεωγραφικό χώρο, μέσω της δημιουργίας εξαρτημένων από αυτή κρατών.<sup>762</sup> Οι τέσσερις βασικοί του στόχοι ήταν το Ιράν, η Τουρκία, η Ανατολική Ευρώπη και η Κορέα.<sup>763</sup>

### 5.7.2. Αντεπίθεση της Μόσχας

Η εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ δε θα μπορούσε να μείνει αναπάντητη από την ΕΣΣΔ.<sup>764</sup> Η Σοβιετική Ένωση ήταν αποφασισμένη να συγκροτήσει τους δικούς της πολιτικοστρατιωτικούς θεσμούς, COMECON (1949) και Σύμφωνο της Βαρσοβίας (1955) δημιουργώντας μια ζώνη επιρροής στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη<sup>765</sup>.

Μια μόλις εβδομάδα μετά την αναχώρηση του Μολότοφ από το Παρίσι, η ΕΣΣΔ υπέγραψε ειδική συμφωνία οικονομικής συνεργασίας και εμπορίου με την κυβέρνηση της Βουλγαρίας, και πριν από το τέλος Αυγούστου ολοκλήρωσε τον κύκλο υπογραφής ανάλογων συμφωνιών με την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Γιουγκοσλαβία, την Πολωνία και τη Ρουμανία. Οι συμφωνίες αυτές αποτέλεσαν και το πρώτο βήμα για τη μετέπειτα δημιουργία της Comecon το 1949, ουσιαστικά μιας σοσιαλιστικής κοινής αγοράς. Μια ακόμα επιθετική κίνηση της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως αφετηρία και αυτή την καταγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ από τον Μολότοφ στην Τριμερή Προκαταρτική Συνάντηση στη Γαλλία.<sup>766</sup> Η Μόσχα σε ιδεολογικοπολιτικό επίπεδο, κάλεσε τα κομμουνιστικά κόμματα της Γαλλίας και της Ιταλίας τα μεγαλύτερα κομμουνιστικά κόμματα του καπιταλιστικού κόσμου, καθώς

<sup>762</sup> Ευαγόρου Ε., ό.π. σελ 134.

<sup>763</sup> Mearsheimer J., ό.π., σελ 406.

<sup>764</sup> Young J, ό.π., σελ.45

<sup>765</sup> Bideleux Robert and Jeffries Ian, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge, 1998. p. 534–6.

<sup>766</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2004, σελ. 46

και τα «ελεγχόμενα» εργατικά συνδικάτα στις δύο αυτές χώρες να εκδηλώσουν με κάθε τρόπο την αντίθεση στο αμερικανικό σχέδιο και να δυσχεράνουν την υλοποίηση του, η οποία εγκαινιάσθηκε στα μέσα του 1948, γεγονός που αύξανε την ιδεολογική επιρροή των Σοβιετικών στη γηραιά ήπειρο.<sup>767</sup> Μέχρι τι 1953 η Ανατολική Ευρώπη είχε γίνει ακριβές αντίγραφο της ΕΣΣΔ σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο και τα κομμουνιστικά κόμματα, των χωρών, είχαν διεισδύσει σε όλες τις πλευρές του ανθρώπινου βίου.<sup>768</sup>

### 5.7.3. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας.

Εκτός από τις πολλές καταγγελίες για τον επιθετικό χαρακτήρα της Ατλαντικής Συμμαχίας η πρώτη αξιοσημείωτη αντίδραση του ανατολικού συνασπισμού εκδηλώθηκε τον Μάιο του 1954, όταν η Σοβιετική Ένωση ζήτησε να γίνει μέλος του NATO. Το αίτημα απορρίφθηκε από τη Συμμαχία.

Πολύ σοβαρότερη και αμεσότερη ήταν η αντίδραση των Ανατολικών στην ένταξη της Δυτικής Γερμανίας στο NATO στις 6 Μαΐου 1955. Στις 14 Μαΐου 1955,<sup>769</sup> ανάμεσα σε οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης: Αλβανία, Ανατολική Γερμανία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σοβιετική Ένωση και Τσεχοσλοβακία, υπογράφηκε το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, σύμφωνο, κατά το κείμενό του, φιλίας,

<sup>767</sup> Την Μεταπολεμική περίοδο σημειωνόταν άνοδος των κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη (Γαλλία, Ιταλία), Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002.σελ 62.

<sup>768</sup> Young John W.,.ό.π., σελ. 404.

<sup>769</sup> Βαρσοβίας, Σύμφωνο Στρατιωτικό Σύμφωνο που υπογράφηκε στις 14 Μαΐου 1955 στη Βαρσοβία, μεταξύ ΕΣΣΔ, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Αλβανίας, Τσεχοσλοβακίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας και Ανατολικής Γερμανίας. Ως παρατηρητές παραβρέθηκαν και αντιπρόσωποι της Λαϊκής Κίνας, της Βόρειας Κορέας και του Βόρειου Βιετνάμ. Το Σύμφωνο αυτό υπογράφηκε σε αντιστάθμισμα του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) και η επίσημη ονομασία του ήταν «Σύμφωνο αμοιβαίας βοήθειας και ενιαίας διοίκησης». Ο χαρακτήρας του ήταν αμυντικός και σκοπός του η πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και στρατιωτική συνεργασία των μελών του. Η απόφαση υπογράφηκε από τους οκτώ πρωθυπουργούς των κρατών-μελών. Με την ίδια απόφαση διορίστηκε διοικητής των ενόπλων δυνάμεων του Συμφώνου ο Σοβιετικός στρατάρχης Κόνιεφ, που τον διαδέχτηκε ο στρατάρχης Γκρέτσκο. Το 1968 αποχώρησε η Αλβανία. Το 1985 υπογράφηκε από τις χώρες που το συναποτελούσαν συμφωνία εικοσαετούς παράτασης του βίου του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Μετά την πτώση όμως του κομμουνισμού στο άλλοτε ανατολικό μπλοκ και τη λήξη του ψυχρού πολέμου, οι χώρες-μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας αποφάσισαν το 1990 τη διάλυσή του.

συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας, η οποία, όπως και στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, περιλαμβάνει και τη χρήση ένοπλης βίας.<sup>770</sup> Στο κείμενο τονίζεται ο αμυντικός και φιλειρηνικός χαρακτήρας του Συμφώνου και δηλώνεται ότι, εν καιρώ, θα είναι ευπρόσδεκτες σε αυτό και χώρες με διαφορετικά κρατικά και κοινωνικά συστήματα. Στο ακροτελεύτιο άρθρο διακηρύσσεται ότι το Σύμφωνο της Βαρσοβίας θα πάψει να υπάρχει στην περίπτωση όπου στην Ευρώπη θα δημιουργηθεί σύστημα συλλογικής ασφαλείας με την υπογραφή σχετικού πανευρωπαϊκού συμφώνου.

Για τις διαβουλεύσεις σχετικά με την εφαρμογή του και για τις συζητήσεις επί άλλων θεμάτων το Σύμφωνο προέβλεπε τη σύσταση Πολιτικής Συμβουλευτικής Επιτροπής, όπου αντιπροσωπεύονταν όλα τα κράτη-μέλη σε ανώτατο επίπεδο. Στο στρατιωτικό τομέα ιδρύθηκε Ενωμένη Διοίκηση Ενόπλων Δυνάμεων, υπό τις διαταγές της οποίας τέθηκαν τμήματα των εθνικών στρατών των χωρών-μελών. Επικεφαλής της στρατιωτικής αυτής δύναμης ήταν ο αρχιστράτηγος των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων. Ο πρώτος που τοποθετήθηκε σε αυτή τη θέση ήταν ο σοβιετικός στρατάρχης Ιβάν Κόνιεφ.

Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ωστόσο, εξίσου ισχυρό με το αντίπαλό του της Δύσης, η συνολική δύναμή του υπολογιζόταν σε 6 εκατομμύρια άνδρες, δεν ήταν μόνο απάντηση στο ΝΑΤΟ. Οι σοβιετικοί ηγέτες Νικίτα Χρουστσόφ, γραμματέας του σοβιετικού ΚΚ, και Νικολάι Μπουλγκάνιν,<sup>771</sup> πρωθυπουργός, είδαν στο Σύμφωνο ένα μέσον για να εδραιώσουν ακόμη περισσότερο την επιβολή της ΕΣΣΔ επί των υπολοίπων χωρών-μελών του.

Ως τις αρχές της δεκαετίας του 1960 η Σοβιετική Ένωση χρησιμοποίησε το Σύμφωνο της Βαρσοβίας περισσότερο ως εργαλείο για τη διπλωματία της προς τη Δύση παρά ως ενεργή πολιτικοστρατιωτική συμμαχία. Υπό την ηγεσία του Χρουστσόφ η Σοβιετική Ένωση επεδίωξε να προβάλει προς το εξωτερικό εικόνα περισσότερο διαλλακτική και λιγότερο απειλητική. Για τον σκοπό αυτόν χρησιμοποίησε την Πολιτική

<sup>770</sup> Χατζηβασιλείου Ε, ό.π., σελ 150-2.

<sup>771</sup> Χατζηβασιλείου Ε, ό.π. σελ 147.

Συμβουλευτική Επιτροπή του Συμφώνου της Βαρσοβίας για να δημοσιοποιήσει τις πρωτοβουλίες της εξωτερικής πολιτικής της και τις επιθέσεις ειρήνης, μεταξύ των οποίων ήταν και οι συχνές εκκλήσεις για τη δημιουργία συλλογικού πανευρωπαϊκού συστήματος ασφαλείας, το οποίο θα αντικαθιστούσε τις υφιστάμενες στρατιωτικές συμμαχίες.<sup>772</sup>

Η νέα αυτή στάση προς τη Δύση αντανakλούσε τη διαδικασία της «αποσταλινοποίησης» στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, την οποία είχε εγκαινιάσει ο Χρουστσόφ(Khrushchev) το 1956 στο 20<sup>ο</sup> Συνέδριο του σοβιετικού ΚΚ, όταν είχε καταγγείλει τις αυθαιρεσίες, την τρομοκρατία και την προσωπολατρία της σταλινικής περιόδου.<sup>773</sup>

#### 5.7.4.Οι εξεγέρσεις των συμμάχων της ΕΣΣΔ

Η πρώτη κρίση στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο επήλθε μεταξύ του Στάλιν και του Γιουγκοσλάβου ηγέτη Τίτο το καλοκαίρι του 1948. Η ρήξη προήλθε από τις αξιώσεις της Μόσχας για πλήρη εναρμόνιση της Γιουγκοσλαβίας με τις επιλογές της. Η φήμη των Παρτιζάνων, κατέλαβαν μόνοι τους την εξουσία στη Γιουγκοσλαβία μετά την αποχώρηση των Γερμανών, μάλλον απέτρεψε μια πιθανή επέμβαση του Στάλιν. Η Γιουγκοσλαβία παρέμεινε κομμουνιστική χώρα δεν ήταν όμως στη σφαίρα επιρροής της ΕΣΣΔ αφού απεπέμφθη από την Cominform.<sup>774</sup> Αμέσως μετά το θάνατο του Στάλιν, Ιούνιος 1953, σημειώθηκε εξέγερση στην Αν. Γερμανία την οποία όμως εύκολα κατέστειλαν οι σοβιετικές δυνάμεις κατοχής.<sup>775</sup> Στην περίοδο μετά το Στάλιν το πνεύμα της αποσταλινοποίησης μεταδόθηκε και σε μερικές τουλάχιστον από τις άλλες χώρες-μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Τα κομμουνιστικά κόμματα της Πολωνίας και της Ουγγαρίας έχασαν τον έλεγχο αυτής της διαδικασίας στις χώρες τους. Οι κρίσεις που ακολούθησαν απείλησαν την ακεραιότητα ολόκληρου του συμμαχικού συστήματος της Ανατολικής Ευρώπης και οδήγησαν σε σημαντική αλλαγή του ρόλου του

<sup>772</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου. 1945-1991-πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2004 σελ 419.

<sup>773</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου. 1945-1991-πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2004 σελ 56.

<sup>774</sup> Χατζηβασιλείου Ε, ό.π.,σελ 105

<sup>775</sup> Χατζηβασιλείου Ε, ό.π., σελ 147.

Συμφώνου της Βαρσοβίας ως στοιχείου για τη σοβιετική ασφάλεια. Στην Πολωνία η κρίση που προκάλεσαν οι ταραχές και οι απεργίες του Ιουνίου 1956 ξεπεράστηκε προσωρινά όταν ο ηγέτης της χώρας Wladyslaw Gomulka εφάρμοσε μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις αλλά και έπεισε τον Χρουστσόφ ότι ενδεχόμενη επέμβαση θα προκαλούσε γενική εξέγερση.<sup>776</sup>

Δεν συνέβη το ίδιο στην Ουγγαρία, όπου, από τις 23 Οκτωβρίου ως τις 4 Νοεμβρίου 1956, σημειώθηκε γενική εξέγερση την οποία κατέπνιξαν τα σοβιετικά τανκς.<sup>777</sup> Οι δύο αυτές κρίσεις απέτελεσαν σοβαρή δοκιμασία για την ενότητα του Συμφώνου της Βαρσοβίας, οι δυνάμεις του οποίου ωστόσο δεν έλαβαν από κοινού μέρος στα γεγονότα, αν και ο Χρουστσόφ επικαλέστηκε τις αρχές του. Η Ουγγαρία επιχείρησε να αποχωρήσει από το Σύμφωνο αλλά μετά την καταστολή της εξέγερσης αναγκάστηκε να παραμείνει. Το ρήγμα στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα βαθαίνει χαρακτηριστικό παράδειγμα η αυτονόμηση της εξωτερικής πολιτικής, κατά τη δεκαετία του '60, της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας από τη Σοβιετική επιρροή, με συνέπεια την πλήρη ρήξη των σχέσεων της με τη ΕΣΣΔ στα τέλη του 1961.<sup>778</sup>

Το 1968 υπήρξε το έτος όπου οι δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας, εκτός της Ρουμανίας και της Αλβανίας, για πρώτη και μοναδική φορά, ανέλαβαν κοινή δράση. Στις 20 Αυγούστου 23 σοβιετικές μεραρχίες, μία ουγγρική, δύο ανατολικογερμανικές και δύο πολωνικές, καθώς και μία βουλγαρική ταξιαρχία, εισέβαλαν στην Τσεχοσλοβακία για να ανακόψουν την πορεία της προς τη φιλελευθεροποίηση όπου την οδηγούσε ο ηγέτης της Alexander Dubcek τερματίζοντας με βίαιο τρόπο το βραχύβιο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα που έμεινε γνωστό ως «Άνοιξη της Πράγας».<sup>779</sup>

Η επέμβαση των χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία κλόνισε βαθιά την ενότητά του. Μία χώρα-μέλος του, η

<sup>776</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2004, σελ 57.

<sup>777</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π., σελ 421.

<sup>778</sup> Χατζηβασιλείου Ε, ό.π., σελ 221-2.

<sup>779</sup> Τσακαλογιάννης Π, ό.π., 434-5.

Ρουμανία, όχι μόνο είχε αρνηθεί να λάβει μέρος στην επιχείρηση αλλά και την κατήγγειλε διά στόματος του ηγέτη της Νικολάε Τσαουσέσκου ως παραβίαση του διεθνούς δικαίου αλλά και της θεμελιώδους αρχής του ίδιου του Συμφώνου της Βαρσοβίας περί μη επεμβάσεως των μελών του στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων μελών.<sup>780</sup> Μια άλλη χώρα-μέλος, η Αλβανία, κατήγγειλε επίσης την επέμβαση και τη χρησιμοποίησε ως πρόσχημα για να αποχωρήσει και τυπικά το 1968 από τη Συμμαχία, στις δραστηριότητες της οποίας είχε πάψει ουσιαστικά να μετέχει από το 1962. Ο γεωγραφικός παράγοντας, δεν συνόρευε με κάποιο μέλος του Συμφώνου της Βαρσοβίας μάλλον επέδρασε θετικά στην επιτυχία του αλβανικού εγχειρήματος.<sup>781</sup>

Η επέμβαση στην Τσεχοσλοβακία σήμαινε την εφαρμογή του «δόγματος Μπρέζνιεφ» (Brezhnev) που σήμαινε το δικαίωμα της Μόσχας να επεμβαίνει στα πλαίσια της Σοσιαλιστικής Κοινοπολιτείας για να προασπίζει τα συμφέροντα του παγκόσμιου σοσιαλιστικού κινήματος όπως τουλάχιστον διακήρυττε<sup>782</sup>. Τη δεκαετία που ακολούθησε οι ανατολικοευρωπαίοι σύμμαχοι, κατά τις συσκέψεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας, σχημάτιζαν μεταξύ τους συμμαχίες στο εσωτερικό του και εναντιώνονταν στη Σοβιετική Ένωση, αρνούνταν την παρουσία των σοβιετικών στρατευμάτων στο έδαφος των άλλων χωρών-μελών και καθυστέρουσαν ή εμποδίζαν τις σοβιετικές πολιτικές πρωτοβουλίες. Η Σοβιετική Ένωση δεν μπορούσε πλέον να χρησιμοποιεί τη Συμμαχία<sup>783</sup> για να επιβάλει τις θελήσεις της στα ηγεμονευόμενα σε αυτήν μέλη της ούτε και να εξασφαλίζει, μέσω της Συμμαχίας, την αυτόματη υποστήριξή τους για τις αποφάσεις της. Τη δεκαετία του 1970 το Σύμφωνο της Βαρσοβίας απείχε αρκετά από την κατάσταση όπου βρισκόταν τις δύο

<sup>780</sup> Χατζηβασιλείου Ε., ό.π., σελ 222.

<sup>781</sup> Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2004, σελ 422.

<sup>782</sup> Σύμφωνα με τη λογική του συγκεκριμένου δόγματος οι ένοπλες δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας δύνανται να επεμβαίνουν παραβιάζοντας την κυριαρχία ενός κράτους-μέλους.. Έμεινε επίσης γνωστό ως «δόγμα της περιορισμένης κυριαρχίας». Τσακαλογιάννης Π., ό.π., σελ. 432.

<sup>783</sup> Ο Walt ορίζει ως συμμαχία: «μια επίσημη ή ανεπίσημη σχέση συνεργασίας ασφάλειας ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα κυρίαρχα κράτη». Walt Stephen, *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell University Press, 1987, p, 1(υποσημείωση).



προηγούμενες δεκαετίες. Η Σοβιετική Ένωση το χρησιμοποιούσε πλέον ως βήμα για τη διαχείριση των σχέσεών της με τους συμμάχους της και για να αποσπά την υποστήριξή τους σε θέματα όπως η ύφεση, ο Τρίτος Κόσμος, το κίνημα της Αλληλεγγύης στην Πολωνία, ο καταμερισμός των δαπανών της Συμμαχίας και οι σχέσεις με το ΝΑΤΟ.

Οι δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας δεν επενέβησαν έμπρακτα ούτε στην επόμενη μεγάλη κρίση που εκδηλώθηκε στην Πολωνία, το 1982, μέσω απεργιών και γενικότερων κοινωνικών ταραχών.<sup>784</sup> Αλλά ο Χρουστσόφ χρησιμοποίησε έμμεσα την απειλή της επέμβασης για να ελέγξει την κατάσταση, η οποία οδήγησε στην κήρυξη στρατιωτικού νόμου από το Στρατηγό Γιαρουζέλσκι. Η μη επέμβαση της ΕΣΣΔ σήμαινε πως το «δόγμα Μπρέσνιεφ» ήταν πλέον ανεφάρμοστο, ειδικά μετά τη σοβιετική επέμβαση στο Αφγανιστάν (1979), τα όρια των στρατιωτικών επεμβάσεων στην Ανατολική Ευρώπη φαίνεται να είχαν εξαντληθεί.<sup>785</sup> Σε αυτές περίπου τις γραμμές, με τη συνοχή του διαρκώς δοκιμαζόμενη, με τα μέλη του να διεκδικούν ολοένα μεγαλύτερη αυτονομία και με τη Σοβιετική Ένωση άλλοτε να υποχωρεί στα αιτήματά τους και άλλοτε να αντιστέκεται, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας συνέχισε την πορεία του ως το 1985, όταν την εξουσία στην ΕΣΣΔ ανέλαβε ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Μερικοί στη Δύση είχαν πιστέψει τότε ότι ο νέος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης, σε ένδειξη καλής θελήσεως, θα διέλυε το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, του οποίου η προβλεπόμενη από τη συνθήκη διάρκεια, 20 χρόνια, με αυτόματη ανανέωση για άλλα δέκα, έληγε τον Μάιο του 1985. Αλλά μια από τις πρώτες ενέργειες του Γκορμπατσόφ ήταν να συγκαλέσει διάσκεψη των ανατολικοευρωπαίων ηγετών, η οποία τον Απρίλιο του 1985 ανανέωσε τη συνθήκη στο ίδιο πνεύμα με την αρχική. Παρ' όλα αυτά το Σύμφωνο της Βαρσοβίας δεν είχε πλέον μπροστά του πολλά χρόνια ζωής. Με τις κοσμογονικές αλλαγές που εγκαινιάστηκαν στην Ανατολική Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1980 άρχισε το ψυχорράγημά του. Την 1η Ιουλίου 1991, στην τελευταία σύνοδο των ηγετών του στην Πράγα, ανακοινώθηκε ότι το Σύμφωνο της

<sup>784</sup> Τσακαλογιάννης Π., ό.π., σελ 432.

<sup>785</sup> Ibid, σελ 432.

Βαρσοβίας τερματίζει τη λειτουργία του. Τα σοβιετικά στρατεύματα αποσύρθηκαν βαθμιαία από τις πρώην χώρες-μέλη του.

Η Σοβιετική Ένωση κατά την περίοδο του Ψυχρού πολέμου οικοδόμησε στην Ανατολική Ευρώπη, αρχικά μέσω των εδαφικών κατακτήσεων ως συνέπεια της υποχώρησης των γερμανικών στρατευμάτων και κατόπιν με την εγκαθίδρυση φίλα προσκείμενων καθεστώτων, μια σφαίρα επιρροής που επέλυε σε μεγάλο βαθμό τη διαχρονική ανησυχία της Μόσχας για εισβολή στα εδάφη της. Ο συνασπισμός των σοσιαλιστικών κρατών που ηγούνταν επιδίωκε να γίνει φορές της επαναστατικής, για το διεθνές σύστημα κι όχι μόνο, ιδεολογίας που σταδιακά θα διαχεόταν σε όλο και μεγαλύτερο αριθμό χωρών με σκοπό την επικράτηση σοσιαλιστικών καθεστώτων που μελλοντικά θα οδηγούσαν στην παγκόσμια αταξική κοινωνία και τη οριστική διασφάλιση της διεθνούς τάξης.<sup>786</sup> Σταδιακά η ΕΣΣΔ εγκατέλειψε το όραμα της παγκόσμιας αταξικής κοινωνίας λόγω της αντιπαράθεσης της με τις ΗΠΑ αλλά και της απροθυμίας των κρατών, ακόμη και των συμμάχων της να αποδεχτούν την ηγεμονική της αξίωση. Ο στόχος της επαναστατικής ιδεολογίας περί του επερχόμενου παγκόσμιου κοινωνικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστικά πρόσημα σταδιακά απώλεσε την ουσία του και απέκτησε μάλλον μια πιο λειτουργική εφαρμογή: τη νομιμοποίηση της ηγεμονίας που είχε οικοδομήσει, η ΕΣΣΔ, στην Ευρώπη και στην προσπάθεια διάχυσης της επιρροής της κυρίως στον Τρίτο Κόσμο. Η Σοβιετική ηγεμονική αξίωση απέτυχε. Γεωπολιτικοί και λόγοι, που άπτονται αδυναμιών του σοβιετικού συστήματος,<sup>787</sup> οδήγησαν την Σοβιετική ηγεμονία σε χαμηλό βαθμό συναίνεσης από τα συμμαχικά κράτη. Η επεμβατική πολιτική της ΕΣΣΔ καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, έναντι των συμμάχων της, και η γεωγραφική της εγγύτητα με κράτη που άνηκαν στο δυτικό κόσμο, δημιουργώντας τους παραστάσεις απειλής, μάλλον αποτέλεσαν παράγοντες που περιορίσαν τα

<sup>786</sup> Watson A., ό.π., σελ 507.

<sup>787</sup> Μπανανάσης Στέργιος, *Δομικά Προβλήματα της Σοβιετικής Οικονομίας*, σελ. 211-3, *Η Σοβιετική Ένωση : από την μετεξέλιξη στην αποσύνθεση*, επιμέλεια Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, - Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.

περιθώρια επιλογών στην άσκηση της ηγεμονίας της και παράλληλα βοήθησαν τις ΗΠΑ να ηγηθούν ευκολότερα της δική τους συμμαχίας και τελικά να επικρατήσουν στον Ψυχρό Πόλεμο.

## **5.8. Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.**

### 5.8.1. Το Δόγμα της Ανάσχεσης

Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ανέδειξε τις ΗΠΑ ως τον κυριότερο δρώντα του διεθνούς συστήματος και βασικότατο πυλώνα της οικοδόμησης της νέας διεθνούς τάξης. Ταυτόχρονα τερματίστηκε η ιστορική περίοδος όπου οι ΗΠΑ απείχαν, ή συμμετείχαν επιλεκτικά, Α'Π.Π., στα τεκταινόμενα του Ανατολικού ημισφαιρίου προσαρμόζοντας την πολιτική τους στο ειδικό βάρος που είχαν στο Μεταπολεμικό καταμερισμό ισχύος.

Η αναθεωρητική πολιτική της ΕΣΣΔ μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως περιγράφηκε ακροθιγώς, εκμηδένισε και τις όποιες αιτιάσεις για αποχώρηση των ΗΠΑ από το ανατολικό ημισφαίριο. Η αμερικανική εξωτερική πολιτική είχε περιέλθει σε μια φάση αναζήτησης της καλύτερης στρατηγικής για την αντιμετώπιση της δυναμικής επανόδου και αύξουσας επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης. Ο George Kennan, επιτετραμμένος της αμερικανικής πρεσβείας στη Μόσχα, μέσω ενός εκτενούς τηλεγραφήματος, 8.000 λέξεων, αλλά και ενός άρθρου με τίτλο: “The Sources of Soviet Conduct”, δημοσιευμένο ανώνυμα από τον κύριο Χ, τον Ιούλιο του 1947, στο περιοδικό Foreign Affairs πρότεινε τη στρατηγική της «ανάσχεσης»(containment). Η «ανάσχεση», με διάφορες παραλλαγές επικράτησε ως κύρια πτυχή της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Ο Kennan ξεκινά από την θέση ότι η πολιτική προσωπικότητα της ΕΣΣΔ καθορίστηκε από την ιδεολογία και τις ιστορικές συγκυρίες. Ο επεκτατισμός της, που την χαρακτήριζε μετά τον Β' ΠΠ, ήταν κατά βάση ιδεολογικός, στηριζόμενος στο σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό και ταυτόχρονα στην καταλυτική επίδραση του σταλινικού καθεστώτος στα κομμουνιστικά κόμματα άλλων χωρών. Η πολιτική αυτή του

επεκτατισμού πάλι εξυπηρετούσε τις εσωτερικές ανάγκες του κράτους. Πίστευε όμως πως η άμεση επέκταση της σοβιετικής επιρροής ήταν στις επιδιώξεις της σοβιετικής πολιτικής, όχι όμως άμεσα αλλά μακροπρόθεσμα, και πάντως όχι με τα μέσα που είχε χρησιμοποιήσει ο Χίτλερ για να επιτύχει τους σκοπούς του. Για τον Κένναν, *«το Κρεμλίνο δεν διστάζει να υποχωρήσει ενώπιον ανώτερης ισχύος... Η πολιτική του δραστηριοποίηση είναι ένα ρευστό ποτάμι που κινείται συνεχώς, οπουδήποτε του επιτρέπεται να προχωρήσει, στην κατεύθυνση ενός δεδομένου στόχου. Το κύριο μέλημά του είναι να βεβαιώσει ότι έχει γεμίσει κάθε διαθέσιμη γωνία στη λεκάνη της παγκόσμιας ισχύος. Αν όμως συναντήσει ανυπέρβλητα εμπόδια στο δρόμο του, τα δέχεται στωικά και συμβιβάζεται με αυτά»*<sup>788</sup>. Συνεπώς, η πολιτική που εισηγούνταν ο Κένναν διατυπωνόταν ως εξής: *«Υπό τις συνθήκες αυτές είναι εμφανές ότι το κύριο στοιχείο της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής προς τη Σοβιετική Ένωση πρέπει να είναι μία μακροχρόνια, υπομονετική αλλά σθεναρή και άγρυπνη ανάλυση των ρωσικών επεκτατικών τάσεων»*. Κατά τον Κένναν: *«οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν τη δύναμη να προκαλέσουν τεράστια αύξηση των εντάσεων κάτω απ' τις οποίες θα πρέπει να λειτουργεί η σοβιετική πολιτική... και... να ενισχύσουν τις τάσεις που θα πρέπει τελικά να βρουν διέξοδο στη διάλυση ή το βαθμιαίο μετριασμό της σοβιετικής δύναμης»*.<sup>789</sup>

Αν λοιπόν οι Ηνωμένες Πολιτείες επέμεναν στη σταθερή τήρηση της πολιτικής της ανάλυσης διαχρονικά, τότε η επισώρευση προβλημάτων και δυσκολιών στη Σοβιετική Ένωση, θα έφτανε σταδιακά σε τόσο κρίσιμο σημείο, οπότε: *«εφόσον οτιδήποτε λάβει χώρα που θα κλονίσει την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του κόμματος ως πολιτικού εργαλείου, η Σοβιετική Ρωσία ενδέχεται να αλλάξει από τη μια μέρα στην άλλη, ώστε από μία από τις ισχυρότερες να μετατραπεί σε μία από τις πιο αδύναμες και αξιολύπητες εθνικές κοινωνίες»*. Είναι αξιοθαύμαστη στο σημείο αυτό η διορατικότητα του Κένναν. Όπως έχει σημειώσει ο Kissinger πως κανένα

<sup>788</sup> Αναφέρεται στο: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, 2002, σελ. 63.

<sup>789</sup> Αναφέρεται στο: Horovitz David, *Από τη Γιάλτα στο Βιετνάμ*, Αθήνα, Κάλβος, 1975, σελ. 347

άλλο *έγγραφο* διαχρονικά δεν επηρέασε τόσο την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ στον Ψυχρό Πόλεμο<sup>790</sup>.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Κένναν τα αμερικανικά εθνικά συμφέροντα θα εξασφαλιζονταν, εφόσον οι ΗΠΑ επικεντρώνονταν σε πολιτικούς στόχους υψηλής γεωπολιτικής προτεραιότητας<sup>791</sup>. Πρωταρχικής σημασίας ήταν τα πέντε μεγάλα κέντρα βιομηχανικής και στρατιωτικής ισχύος: ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανία, Γερμανία, και Ιαπωνία. Εφόσον τα τέσσερα από τα πέντε ήταν εκτός του σοβιετικού ελέγχου, θα έπρεπε οι ΗΠΑ να χρησιμοποιήσουν την οικονομική τους υπεροχή ώστε αυτά να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους έναντι της Μόσχας. Περαιτέρω, περιοχές όπως το βόρειο μισό του Ατλαντικού, η Μεσόγειος, η Μέση Ανατολή μέχρι και το Ιράν, η Ιαπωνία, και οι Φιλιππίνες, αποτελούσαν στρατηγικά σημεία στη σκέψη του Κένναν, σε ό,τι αφορά την απρόσκοπτη πρόσβαση σε πρώτες ύλες και ενέργεια, ώστε αν οι Ηνωμένες Πολιτείες επιτύγχαναν τον έλεγχο τους, θα καθιστούσαν ασφαλή έναντι των σοβιετικών, τα τέσσερα από τα πέντε προαναφερθέντα σημαντικά βιομηχανικά κέντρα του κόσμου<sup>792</sup>.

Στο πλαίσιο αυτό ερμηνεύεται η πολιτική των ΗΠΑ για την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική σταθερότητα και προσήλωση στη δημοκρατία δυτικού τύπου στην Δυτική Ευρώπη και την Ιαπωνία. Έτσι, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι στη σκέψη του Κένναν η ανάσχεση θα έπρεπε να υλοποιηθεί με οικονομικές και πολιτικές μεθόδους. Δεν επρόκειτο η Δύση να έρθει σε άμεση στρατιωτική σύγκρουση με τη Σοβιετική Ένωση, αλλά εμμέσως να αποτρέψει με οικονομικά, ιδεολογικά, πολιτικά και ψυχολογικά μέσα, την επέκταση της σοβιετικής επιρροής.<sup>793</sup> Η θεώρηση αυτή της ανάσχεσης επιβεβαιώνεται σε σημαντικό βαθμό από την εξωτερική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση Truman όσο καιρό ο Κένναν βρισκόταν σε θέση να την επηρεάζει σημαντικά, δηλαδή κατά το διάστημα που επικεφαλής του

<sup>790</sup> Kissinger Henry, *Διπλωματία*, ό.π., σελ. 509.

<sup>791</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, 2002, σελ. 114.

<sup>792</sup> Παπασωτηρίου Χ., *ibid*, σελ. 114-115.

<sup>793</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, 2002, σελ. 117.

State Department ήταν ο George Marshall, μεταξύ Απριλίου 1947 και Δεκεμβρίου 1948. Στην περίοδο αυτή τοποθετείται η έναρξη εφαρμογής του περίφημου «Σχεδίου Marshall» για την οικονομική ανόρθωση της μεταπολεμικής Ευρώπης ως αντίβαρο στη σοβιετική ιδεολογικο-πολιτική επιρροή.

Η διαδοχή του Marshall από τον Dean Acheson το 1949 καθώς και η μια σειρά γεγονότων που υποδείκνυαν περαιτέρω σκλήρυνση της σοβιετικής στάσης όπως η έναρξη του αποκλεισμού του Βερολίνου τον Ιούνιο του 1948 και η πρώτη σοβιετική πυρηνική δοκιμή τον Αύγουστο του 1949, καθώς επίσης η έναρξη της κομμουνιστικής επανάστασης στην Κίνα ένα μήνα αργότερα και του πολέμου στην Κορέα τον Ιούνιο του 1950, απομάκρυναν την αμερικανική ηγεσία από τη γραμμή που είχε χαράξει ο Κένναν, ευνοώντας μια ερμηνεία της ανάσχεσης με περισσότερο στρατιωτικούς όρους.

Η αλλαγή αυτή κατεύθυνσης εκφράστηκε με παραστατικότητα από το περιεχόμενο της απόρρητης έκθεσης που εκδόθηκε από Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ τον Απρίλιο του 1950 υπό την κωδική ονομασία NSC-68 και συντάκτη τον Paul Nitze, στις 14 Απριλίου 1950. Σύμφωνα λοιπόν με την αναθεωρημένη εκδοχή της ανάσχεσης που εκφραζόταν στο NSC-68, θεωρούνταν πλέον οποιαδήποτε επέκταση της σοβιετικής επιρροής ως επικίνδυνη. Όπως παρατηρεί ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου: *«Έχοντας αποποιηθεί την ιεράρχηση των πολιτικών στόχων, το NSC-68 οδηγούσε στην αυτόματη αμερικανική αντίδραση σε κάθε σοβιετική πρωτοβουλία οπουδήποτε στην υφήλιο ανεξάρτητα από τις τοπικές συνθήκες και την εγγενή γεωπολιτική σημασία της διακυβευόμενης περιοχής. Στην πράξη το NSC-68 οδηγούσε σε ακόμη ευρύτερο παγκόσμιο παρεμβατισμό των ΗΠΑ, καθώς ταύτιζε τον κομμουνισμό γενικά με τη Σοβιετική Ένωση»*<sup>794</sup>. Φυσικά, όπως προείπαμε, η έμφαση για την επίτευξη των στόχων του NSC-68, δινόταν κυρίως στα στρατιωτικά μέσα υποστηρίζοντας την ανάπτυξη των συμβατικών δυνάμεων ώστε οι ΗΠΑ να μη βρεθούν ποτέ στο δίλημμα να υποχωρήσουν ή να απαντήσουν με

<sup>794</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, 2002. σ. 117.

πυρηνικά στην περίπτωση σοβιετικής επεκτατικής κίνησης ανάλογη αυτής της ναζιστικής Γερμανίας. Δηλαδή, μέσω της ανάπτυξης των συμβατικών δυνάμεων επιδιωκόταν να καταστεί η Αμερική ικανή να αντεπιτεθεί με συμβατικά μέσα.

Σαφής λοιπόν στόχος των δυτικών δυνάμεων ήταν η συγκράτηση της επεκτατικής πολιτικής της χερσαίας ευρασιατικής δύναμης της ΕΣΣΔ και η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ αυτής και της ναυτικής δημοκρατικής Δύσης. Στο πλαίσιο αυτό ερμηνεύεται και η ίδρυση του ΝΑΤΟ. Σύμφωνα με την ανάλυση του Kissinger: *«Έτσι, δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου σαν ένας τρόπος σύνδεσης της Αμερικής με την άμυνα της Δυτικής Ευρώπης. Το ΝΑΤΟ αποτέλεσε ορόσημο για τη μεταστροφή της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Αμερικανικές και Καναδικές δυνάμεις ενώθηκαν με τα στρατεύματα της Δυτικής Ευρώπης υπό μια διεθνή διοίκηση του ΝΑΤΟ. Το αποτέλεσμα ήταν μια αναμέτρηση μεταξύ δυο στρατιωτικών συμμαχιών και δυο σφαίρες επιρροής καθ' όλο το μήκος της διαχωριστικής γραμμής στην Ευρώπη»*<sup>795</sup>.

#### 5.8.2. Η Δεύτερη Κρίση του Βερολίνου.

Απότοκο της στρατηγικής της ανάσχεσης ήταν επίσης οι κρίσεις του Βερολίνου του 1958-9 και του 1961, οι οποίες τελικά οδήγησαν στην ανέγερση του τείχους του Βερολίνου στις 13 Αυγούστου 1961. Ο πρόεδρος της ανατολικής Γερμανίας, Έριχ Χόνεκερ, δήλωσε ότι: *«το αντιφασιστικό προστατευτικό τείχος έχει ως σκοπό την προστασία της ειρήνης»*. Η επικοινωνία οποιασδήποτε μορφής του Ανατολικού με του Δυτικού Βερολίνου διακόπηκε, και 16 εκατομμύρια Γερμανοί εγκλωβίστηκαν. Όλες οι συγκοινωνίες μεταξύ των δύο τομέων της πόλης διακόπηκαν. Το Βερολίνο χωρίστηκε στα δύο και οι κάτοικοί του δεν θα επιτρεπόταν να περνούν οι πολίτες του Ανατολικού Βερολίνου, χωρίς ειδική άδεια.<sup>796</sup>

<sup>795</sup> Kissinger H., *Διπλωματία*, Αθήνα, Λιβάνης, 1995, σελ. 512.

<sup>796</sup> Χατζηβασιλείου Ε., ό.π., σελ 205-8.

Ο Khrushchev ήδη από το 1958-59 είχε θέσει τελεσίγραφο προς τη Δύση απειλώντας με αναγνώριση της ΛΔ Γερμανίας, εάν οι Δυτικοί Σύμμαχοι δεν απέσυραν τις δυνάμεις τους από το Δυτικό Βερολίνο. Ο Eisenhower αντέδρασε υπενθυμίζοντας το δόγμα των ΗΠΑ περί μαζικών αντιποίνων κατά της ΕΣΣΔ, και όξυνε αφετέρου για άλλη μια φορά την ένταση μεταξύ των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ.

Ο Khrushchev, μετά την αλλαγή ηγεσίας στις ΗΠΑ και αφού μεσολάβησε η αμερικανική εισβολή στον Κόλπο των Χοίρων, επανέλαβε την απειλή του για υπογραφή χωριστής συνθήκης ειρήνης με την ΛΔ Γερμανίας και έθεσε μια εξάμηνη προθεσμία στις ΗΠΑ για την επίλυση του προβλήματος.<sup>797</sup> Ο Kennedy σκόπευε να διαβεβαιώσει τους συμμάχους στη Δυτική Ευρώπη, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν πρόθυμες να διατηρήσουν την υπεροπλία σε πυρηνικές δυνάμεις συγκριτικά με τη Ειδικότερα, κατά την πρώτη συνάντηση Kennedy - Khrushchev στη Βιέννη (3-6 Ιουνίου 1961), πέντε εβδομάδες μετά από την αποτυχία της απόβασης στο κόλπο των χοίρων της Κούβας, ο σοβιετικός ηγέτης τήρησε σκληρή γραμμή. Εξήγγειλε, υπό μορφή συγκαλυμμένου τελεσιγράφου, την πρόθεσή του για το καθεστώς της πρόσβασης στο Δυτικό Βερολίνο, δηλαδή να εμποδίσει τη μετακίνηση του πληθυσμού, κυρίως νέων και μορφωμένων, το σημαντικότερο μέρος του εργατικού δυναμικού, του Ανατολικού Βερολίνου, και γενικά της ΛΔ Γερμανίας, προς τη δυτική πλευρά της πόλης,<sup>798</sup> και απείλησε μάλιστα με πόλεμο εάν οι Ηνωμένες Πολιτείες ή οι σύμμαχοί τους προσπαθούσαν να τον σταματήσουν. Όμως ο Kennedy, μετά το δεύτερο τελεσίγραφο του Σοβιετικού ηγέτη, κήρυξε επιστράτευση 120.000 εφέδρων τονίζοντας ότι οι ΗΠΑ ήταν αποφασισμένες να προχωρήσουν στη χρήση όλων των απαιτούμενων μέσων προκειμένου να υπερασπιστούν το εδαφικό καθεστώς και την ελευθερία του Βερολίνου<sup>799</sup>. Θέλησε κατ' αυτό τον

<sup>797</sup> Wenger Andreas and Marcel Gerber, «John F. Kennedy and the Limited Test Ban Treaty: A Case Study of Presidential Leadership», *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 29 is. 2, σελ. 465-466

<sup>798</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, ό.π., σελ. 185.

<sup>799</sup> Calvocoressi Peter, *Διεθνής Πολιτική 1945-2000*, εκδ. Τουρική, Αθήνα, 2004, σελ 66.



τρόπο ο νέος Πρόεδρος να ενισχύσει τις συμβατικές δυνάμεις της Δύσης ώστε να μη στηριζόταν μόνο στα πυρηνικά όπλα.<sup>800</sup> Έτσι, δοκιμάστηκε στην πράξη το νέο δόγμα της ευέλικτης ανταπόδοσης. Ακόμα, με σκοπό να στείλει μήνυμα στους Γάλλους και τους Δυτικογερμανούς ότι οι ΗΠΑ δεν διαπραγματεύονταν για τη συνθήκη από αδυναμία, ο Kennedy αποφάσισε να καταστήσει δημόσια τη βούλησή του για άρση του χάσματος των πυραύλων<sup>801</sup> και να δηλώσει ότι οι ΗΠΑ προηγούνταν καταφανώς στην κούρσα των πυρηνικών εξοπλισμών.<sup>802</sup> Ασφαλώς και το Βερολίνο εξακολουθούσε να επηρεάζει τις εξελίξεις των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης, έτσι ο αντιπρόεδρος των ΗΠΑ Lyndon Johnson μετέβη αεροπορικώς στην πόλη, ενώ ταυτόχρονα ενισχύθηκαν τα αμερικανικά στρατεύματα στο δυτικό μέρος. Η κρίση κορυφώθηκε τον Οκτώβριο του 1961 με την αντιπαράταξη αμερικανικών και σοβιετικών τεθωρακισμένων στο σημείο ελέγχου Τσάρλι. Εν τέλει όμως, ο Khrushchev απέσυρε και το δεύτερο τηλεσίγγραφο που είχε θέσει για την αναγνώριση της ΛΔ Γερμανίας.<sup>803</sup>

Εντούτοις το ζήτημα του Βερολίνου είχε διευθετηθεί, καθώς ήδη από τις 26 Φεβρουαρίου 1962, ο Khrushchev προσπάθησε να πείσει τον Ανατολικογερμανό ηγέτη Walter Ulbricht ότι τα σχέδια για ξεχωριστή συνθήκη ειρήνης ΕΣΣΔ-ΛΔ Γερμανίας, που αποτελούσαν σημαντικό ζήτημα αντιπαράθεσης κατά τη διάρκεια της κρίσης του Βερολίνου, δεν ήταν πλέον απαραίτητα. Ο Khrushchev θεωρούσε ότι το τείχος του Βερολίνου έλυνε de facto το θέμα της ύπαρξης της ΛΔ Γερμανίας.

Τέλος στις επαφές του Σοβιετικού απεσταλμένου Anastas Mikoyan, το Νοέμβριο του 1962 στις ΗΠΑ, το θέμα του Βερολίνου δεν τέθηκε καθόλου.<sup>804</sup> Έτσι η αμερικανοβρετανική άποψη ήταν πλέον ότι το ζήτημα του Βερολίνου δε θα έπρεπε να στεκόταν εμπόδιο στις συνομιλίες

<sup>800</sup> Παπασωτηρίου Χ, ό.π., σελ. 184-85

<sup>801</sup> Κουσκουβέλης Η, ό.π., σελ 135-7.

<sup>802</sup> McGeorge Bundy, *Danger and Survival: Choices about the Bomb in the First Fifty Years*, εκδ. Vintage, New York, 1988, σελ. 381-82;

<sup>803</sup> Gaddis John Lewis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, 1997, σελ. 240-259

<sup>804</sup> Memorandum of Rusk-Mikoyan Conversation, 30 November 1962, σε FRUS, 1961-1963, Vol. V, σελ. 589

του Απριλίου 1963, καθώς το ζήτημα είχε και από σοβιετικής πλευράς λήξει.<sup>805</sup> Στόχος του ήταν απλώς η διάσωση του καθεστώτος της Ανατολικής Γερμανίας, από το οποίο διέρρεαν μέσω του Δυτικού Βερολίνου προς τη Δύση εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι κάθε χρόνο.

### 5.8.3. Η κρίση της Κούβας.

Η κρίση των Πυραύλων στην Κούβα τον Οκτώβριο του 1962 ήταν ένα γεγονός που έφερε τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση στο χείλος της σύγκρουσης. Η σοβιετική προσπάθεια να αναπτυχθούν 42 μεσαίου και 24-32 ενδιάμεσου βεληνεκούς, βαλλιστικοί πυραύλοι (IRBMs) στην Κούβα, στις αρχές φθινοπώρου του 1962 πυροδότησε την πιο επικίνδυνη κρίση του Ψυχρού Πολέμου.<sup>806</sup> Απρόβλεπτη και ανεπιθύμητη και από τις δυο πλευρές, αυτή η αντιπαράθεση με απειλή πολέμου, τελικά επιλύθηκε ειρηνικά, μέσω προσεκτικής διαχείρισης της κρίσης και από την Ουάσιγκτον και από τη Μόσχα. Οι κίνδυνοι από την κρίση αύξησαν την πίεση και στις δύο πλευρές για ένταση των προσπαθειών ώστε να σημειωθεί πρόοδος στις διαπραγματεύσεις για μια συνθήκη απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών. Την ίδια εντύπωση περί ανάγκης συμβιβασμού στο θέμα σχημάτισαν μετά την κρίση και οι δύο ηγέτες<sup>807</sup> όπως καταδεικνύει κι ο τρόπος παρουσίασης της λύσης της πυραυλικής κρίσης στο εσωτερικό των χωρών τους. Σε ένα εχθρικά διαμορφωμένο *quid pro quo* που πρότεινε αρχικά ο Khrushchev, ο σοβιετικός ηγέτης τελικά δέχθηκε να αποσύρει τους πυραύλους σε ανταλλαγή με μια δήλωση του Kennedy πως δεν θα εισέβαλε στην Κούβα, μαζί με κάποιες άλλες εγγυήσεις σχετικά με την απόσυρση των αμερικανικών πυραύλων απ την Τουρκία.<sup>808</sup> Οι Σοβιετικοί, αρχικά εμφανίστηκαν σκληροί ως προς το ζήτημα της Κούβας αφού έπρεπε να

<sup>805</sup> Kennedy and Macmillan to Khrushchev, 15 April 1963, σε FRUS, 1961–1963, Vol. VI, σελ. 268-270.

<sup>806</sup> Χατζηβασιλείου Ε., ό.π., σελ 209.

<sup>807</sup> Khrushchev Sergei, «How My Father and President Kennedy Saved the World», American Heritage, vol. 53, is. 5, Οκτώβριος 2002

<sup>808</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, ό.π., σελ 193.

κερδίσουν και την υποστήριξη των Κινέζων, εμφανιζόμενοι έτοιμοι για σύγκρουση με τις ΗΠΑ.<sup>809</sup>

Μετά από τη λήξη της κρίσης των πυραύλων, ο Kennedy θεώρησε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να εκμεταλλευτούν τη νέα κατάσταση για να προχωρήσουν σε μια σημαντική αλλαγή στις σχέσεις μεταξύ Ανατολής-Δύσης. Υπαινίχτηκε μια τέτοια ευκαιρία στον Krushchev, σε επιστολή της 28ης Οκτωβρίου 1962: *«Ίσως τώρα, καθώς κάναμε ένα βήμα πίσω από τον κίνδυνο» σημείωσε, «μπορούμε μαζί να σημειώσουμε πραγματική πρόοδο» στον τομέα του αφοπλισμού και «σκέφτομαι ότι πρέπει να δώσουμε προτεραιότητα στα ζητήματα σχετικά με τη διασπορά των πυρηνικών όπλων, στη γη και στο διάστημα, και στη μεγάλη προσπάθεια για μια συνθήκη απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών».*<sup>810</sup>

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, όλα τα εμπλεκόμενα μέρη συνειδητοποίησαν ότι στην πυρηνική εποχή, οι κίνδυνοι του Ψυχρού Πολέμου ήταν πάρα πολύ μεγάλοι για να γίνουν αποδεκτοί ως μόνιμα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του διεθνούς συστήματος. Αν και η κρίση της Κούβας δεν σταμάτησε τη στρατηγική κούρσα εξοπλισμών μεταξύ των υπερδυνάμεων, ωστόσο επηρέασε θετικά στην έναρξη διαδικασιών ελέγχου των εξοπλισμών.

Οι κρίσεις του Βερολίνου και της Κούβας έφεραν τις δύο υπερδυνάμεις και τους εκατέρωθεν συνασπισμούς πολύ κοντά σε μια ένοπλη αντιπαράθεση που πιθανόν θα κλιμακώνονταν με τη χρήση πυρηνικών όπλων. Τελικά επικράτησε σύνεση μέσω αμοιβαίων υποχωρήσεων. Η κορύφωση του Ψυχρού Πολέμου ήταν πλέον γεγονός ταυτόχρονα η απειλή κατάρρευσης της διεθνούς τάξης, από έναν ενδεχόμενου πυρηνικό πόλεμο, μείωνε δραματικά τα οφέλη που ενδεχομένως θα προέκυπταν για όποιον επικρατούσε. Το αφόρητο κόστος ενός πυρηνικού πολέμου λειτούργησε θετικά προς τη διατήρηση της διεθνούς τάξης.

<sup>809</sup> Zubok Vladislav and Pleshakov Constantine, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*, εκδ. Harvard University Press, Cambridge, 1996, σελ. 210-74.

<sup>810</sup> Επιστολή Kennedy στο Khrushchev, 28 Οκτωβρίου 1962, σε FRUS, 1961-1963, vol. VI, σελ. 187-88.

#### 5.8.4.Οικονομικοί και πολιτικοστρατιωτικοί Οργανισμοί

Όπως προαναφέραμε η ανάσχεση είχε δύο όψεις οικονομικοπολιτική του Κένναν και στρατιωτική του NSC-68, ιδωμένες ως ενιαίο σύνολο, δείχνουν πως η στρατηγική της Δύσης και συγκεκριμένα των ΗΠΑ, στόχευε σε ένα πολυδιάστατο περιορισμό της επέκτασης της ΕΣΣΔ. Ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου θεωρεί ότι: *«τόσο με τους όρους της θεωρίας της υψηλής στρατηγικής όσο και της θεωρίας της διεθνούς πολιτικής οικονομίας οι ΗΠΑ κατόρθωσαν να δημιουργήσουν έναν εξαιρετικά επιτυχημένο συνασπισμό των πιο αναπτυγμένων χωρών του κόσμου, με αποτέλεσμα η Σοβιετική Ένωση να κατορθώσει να αμφισβητήσει την παγκόσμια αμερικανική επιρροή μονάχα σε περιοχές του Τρίτου Κόσμου, που κατά την ιεράρχηση του Κένναν ήταν ασήμαντες, όσον αφορά την παγκόσμια ισορροπία ισχύος. Το οικονομικό σύστημα Breton Woods, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα η δημιουργία της ΕΟΚ με τη συμμετοχή της Δυτικής Γερμανίας, η ενσωμάτωση της Ιαπωνίας στο διεθνές ανοικτό οικονομικό σύστημα αποτέλεσαν τα πιο επιτυχημένα στοιχεία της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής στον ψυχρό πόλεμο»*<sup>811</sup>.

##### *α) Breton Woods.*

Τον Ιούλιο του 1944 , οι εκπρόσωποι 44 χωρών συναντήθηκαν στο Bretton Woods του New Hampshire, με στόχο την εκ νέου καθιέρωση ενός βιώσιμου νομισματικού συστήματος. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στην ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (Δ.Ν.Τ) με σκοπό τον σχεδιασμό ενός διεθνούς νομισματικού συστήματος που θα διαφύλαττε την πλήρη απασχόληση και την σταθερότητα των τιμών και θα επέτρεπε ταυτόχρονα σε κάθε χώρα να επιτύχει την ισορροπία του εξωτερικού τομέα της οικονομίας της, χωρίς να επιβάλλει περιορισμούς στο διεθνές εμπόριο, το οποίο έγινε γνωστό ως σύστημα του Bretton Woods.

---

<sup>811</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, 2002, σελ. 116.

Το σύστημα του Bretton Woods λειτούργησε με βάση ένα κανόνα ανταλλαξιμότητας σε χρυσό, με τον οποίο οι χώρες είχαν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες έναντι του αμερικάνικου δολαρίου και η τιμή του αμερικάνικου δολαρίου ήταν σταθερή σε όρους χρυσού και ίση με 35 δολάρια ανά ουγκιά. Βασιζόμενο στις αρχές των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και της μετατρεψιμότητας σε χρυσό ή άλλα νομίσματα και μπήκε σε πλήρη λειτουργία στα τέλη της δεκαετίας του '50. Μόνο οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής διατηρούσαν την μετατρεψιμότητα σε χρυσό κατά την εποχή του Bretton Woods, αλλά η συμφωνία διευκρίνιζε ότι τα νομίσματα των κρατών μελών ήταν μετατρέψιμα στα νομίσματα των άλλων και με σταθερές ισοτιμίες.<sup>812</sup>

β) Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Found)

Με τη συμφωνία του ΔΝΤ έγινε προσπάθεια να υπάρξει στο σύστημα επαρκής ευελιξία, ώστε οι χώρες να έχουν την δυνατότητα να επιτύχουν με ομαλό τρόπο το στόχο της εξωτερικής ισορροπίας χωρίς να θυσιάζουν τους εσωτερικούς τους στόχους ή τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, το ΔΝΤ παρείχε χρηματοδοτικές διευκολύνσεις στις χώρες που είχαν ελλείμματα και επέτρεπε την αναπροσαρμογή των ισοτιμιών στις περιπτώσεις «θεμελιώδους ανισορροπίας».

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο επιφορτίστηκε με την πρόληψη μιας νέας παγκόσμιας ύφεσης. Αυτό θα το πετύχαινε ασκώντας σε διεθνές επίπεδο πιέσεις στις χώρες εκείνες που δεν συνέβαλλαν όσο έπρεπε στη διατήρηση της παγκόσμιας συνολικής ζήτησης, επιτρέποντας στις οικονομίες τους να διολισθήσουν προς μια ύφεση. Όποτε θα ήταν αναγκαίο θα παρείχε επίσης ρευστότητα με την μορφή δανείων σε εκείνες τις χώρες που αντιμετώπιζαν οικονομική ύφεση και ήταν ανίκανες να αναζωογονήσουν την συνολική ζήτηση με τους δικούς τους πόρους.

Με άλλα λόγια, το Δ.Ν.Τ. ιδρύθηκε με την πεποίθηση πως υπάρχει ανάγκη για συλλογική δράση σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να

<sup>812</sup> <http://www.econ.iastateedu/classes/econ355/choi/bre.htm>

εξασφαλιστεί η οικονομική σταθερότητα, όπως ακριβώς τα Ηνωμένα Έθνη ιδρύθηκαν με την πεποίθηση πως υπήρχε ανάγκη για συλλογική δράση σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να εξασφαλιστεί η πολιτική σταθερότητα<sup>813</sup>.

#### γ) Η Παγκόσμια Τράπεζα ( World Bank)

Η Διεθνής Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη, γνωστή ως Παγκόσμια Τράπεζα, έχει ως αποστολή την μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση της ανασυγκρότησης και της ανάπτυξης. Ιδρύθηκε ταυτόχρονα με το Δ.Ν.Τ. και αποτέλεσε «αδελφό οργανισμό».<sup>814</sup> Χρησιμοποιώντας τα κεφάλαιά της και σημαντικά ποσά που δανείζεται από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές, χορηγεί δάνεια που προορίζονται για τη χρηματοδότηση έργων υποδομής, βιομηχανικών και αγροτικών επενδύσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Μάλιστα, πολλοί από το τεχνικό προσωπικό της Τράπεζας παραμένουν στη δανειζόμενη χώρα για να βοηθήσουν στην εφαρμογή των επενδυτικών σχεδίων. Ταυτόχρονα προσφέρει εκτενείς στατιστικές πληροφορίες και εκθέσεις ερευνών που είναι διαθέσιμες στο κοινό. Ο όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας περιλαμβάνει την Εταιρεία Διεθνών Χρηματοδοτήσεων (International Financing Corporation) της οποίας τα δάνεια και οι επενδύσεις σε μετοχές περιορίζονται στον ιδιωτικό τομέα των αναπτυσσόμενων χωρών.<sup>815</sup>

Με την πάροδο του χρόνου, ο ρόλος της Παγκόσμιας Τράπεζας μεταβλήθηκε και απέκτησε νέα χαρακτηριστικά. Η Παγκόσμια Τράπεζα χορηγεί πλέον δάνεια για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ισοζυγίων πληρωμών χρηματοδοτώντας «προγράμματα διαρθρωτικών προσαρμογών». Αναγνωρίζοντας ότι οι ανισορροπίες των ισοζυγίων

<sup>813</sup> Gilpin Robert, *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού - Η Παγκόσμια Οικονομία στον 21ο αιώνα*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2003, σελ. 27,72-3.

<sup>814</sup> «Επειδή το Δ.Ν.Τ. δεν επιτρεπόταν να εκδώσει χρήμα, ο John Maynard Keynes παραπονιόταν ότι η πρότασή του για τη δημιουργία μιας «τράπεζας» οδήγησε στην ίδρυση ενός «ταμείου» και ονομάσθηκε «τράπεζα» ο οργανισμός που στην πραγματικότητα ήταν ένα «ταμείο».

<sup>815</sup> Giddy Ian H., *Παγκόσμιες Χρηματοπιστωτικές Αγορές*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σελ. 150 - 151.

πληρωμών θέτουν τα μεγαλύτερα εμπόδια στη μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση των αναπτυσσόμενων χωρών, το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα έχουν εξομοιώσει τους ρόλους τους και έχουν συνενώσει τις δυνάμεις τους, για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα τα προβλήματα των ισοζυγίων πληρωμών στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

*δ) Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (G.A.T.T)*

Μεταπολεμικά η G.A.T.T δεσπόζει του τρόπου ρύθμισης του διεθνούς εμπορίου και αποτέλεσε το νομικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή της διεθνούς ανταλλαγής αλλά συγχρόνως και το κύριο όργανο φιλελευθεροποίησης του εμπορίου.<sup>816</sup> Ενεργοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1948 και είχε μόνο 23 μέλη. Η G.A.T.T. είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας με στόχο την ελεύθερη διακίνηση του εμπορίου που πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισαν οι ΗΠΑ. Στα πλαίσια του «Γύρου της Ουρουγουάης», 1995, η GATT αντικαταστάθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου έχοντας πλέον 159 μέλη.<sup>817</sup>

*ε) Ο Οργανισμός Βόρειο-Ατλαντικού Συμφώνου (NATO)*

Ο Οργανισμός Βόρειο-Ατλαντικού Συμφώνου (NATO) ιδρύθηκε στις 4 Απριλίου 1949 με τη Συνθήκη της Washington και αποτελείται από είκοσι οκτώ κράτη από τη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη.<sup>818</sup>

Οι απαρχές της Συμμαχίας εντοπίζονται στην εξ ανατολών απειλή εναντίον της ασφάλειας και της κυριαρχίας των δυτικό-ευρωπαϊκών κυρίως κρατών όπως επίσης και κατά της Ελλάδας και της Τουρκίας.<sup>819</sup>. Τα μέλη της συμμαχίας κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών της

<sup>816</sup> Πουρναράκης Γ, *Διεθνής Οικονομική. Μια Εισαγωγική Προσέγγιση*, Αθήνα, Πουρναράκης, 1996, σελ 287

<sup>817</sup> Πουρναράκης Γ, *Διεθνής Οικονομική. Μια Εισαγωγική Προσέγγιση*, Αθήνα, Πουρναράκης, 1996, σελ 289.

<sup>818</sup> Τα 28 κράτη-μέλη του NATO, μετά και την τελευταία διεύρυνση του Απριλίου 2009, είναι τα ακόλουθα με βάση τη χρονική στιγμή ένταξης τους στη συμμαχία (σε παρένθεση η χρονολογία): Βέλγιο, Καναδάς, Δανία, Γαλλία, Ισλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (1949), Ελλάδα, Τουρκία (1952), Γερμανία (1957), Ισπανία (1982), Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία (1999), Βουλγαρία, Εσθονία, Λεττονία, Λιθουανία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία (2004) και Αλβανία, Κροατία (2009).

<sup>819</sup> NATO Handbook, Brussels, BE: NATO Public Diplomacy Division, 2006, pp. 16-17.

Ευρώπης και της Β. Αμερικής στα πλαίσια της οποίας τα μέλη της συνεργάζονται με σκοπό τη συλλογική ασφάλεια και άμυνα της ευρωατλαντικής περιοχής. Η συνθήκη του NATO –σύμφωνα με το άρθρο 5 του Βορειοατλαντικού συμφώνου- πρέσβευε τη «*συνεχή και αποτελεσματική ατομική προσπάθεια και κοινή βοήθεια*» ανάμεσα στα μέλη του συμφώνου, όπου σε μία πιθανή επίθεση εναντίον ενός «*θα ληφθεί ως επίθεση εναντίον όλων*».<sup>820</sup>

Η δημιουργία του NATO αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό πλεονέκτημα για την αμερικανική ηγεσία, αφού οι ΗΠΑ δεσμεύθηκαν σε μία συμμαχική συμφωνία εν καιρώ ειρήνης και δεν θα επέτρεπαν πλέον κανένα κενό στην ισορροπία ισχύος και κατά συνέπεια δεν θα ήταν αναγκασμένες να εισέλθουν σε ένα πόλεμο εκ των υστέρων. Επίσης ο ευρωπαϊκός επανεξοπλισμός έπρεπε να προχωρήσει έναντι της στρατιωτικής υπεροχής του Στάλιν. Η Ατλαντική Συμμαχία εξυπηρετούσε δύο λειτουργίες ζωτικής σημασίας για τα αμερικανικά συμφέροντα. Βασικά, προέβλεπε στην αντιμετώπιση της Σοβιετικής απειλής, η συμμαχία θα ενέτεινε τη συλλογική άμυνα των μελών στις Σοβιετικές προκλήσεις. Επιπροσθέτως η Βορειοατλαντική Συνθήκη του '49 σήμανε την απαρχή της αμερικανικής κυριαρχίας σε θέματα άμυνας και ασφάλειας εντός του δυτικού κόσμου.<sup>821</sup>

#### 5.8.5. Η Αμερικανική Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο.

##### *α) Το Δόγμα των Μαζικών Αντιποίνων*

Ο πόλεμος της Κορέας είχε για τις ΗΠΑ ιδιαίτερα υψηλό κόστος σε έμψυχο δυναμικό και μέσα. Η ανάγκη μείωσης των στρατιωτικών δαπανών εμφάνισε ως μόνη λύση τη συνέχιση της παραγωγής πυρηνικών, ατομικών και όπλων υδρογόνου.<sup>822</sup>

Με βάση αυτά τα συμπεράσματα κινήθηκε η νέα κυβέρνηση του Αϊζενχάουερ. Οι ΗΠΑ έθεσαν τα πυρηνικά όπλα στο επίκεντρο του

<sup>820</sup> Η Συνθήκη του Βορείου Ατλαντικού, Washington D.C. 4 Απριλίου 1949, Άρθρο 5.

<sup>821</sup> Κ. Αρβανιτόπουλος – Π. Ηφαιστος, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Αθήνα, Ποιότητα, 2003, σελ.107

<sup>822</sup> Freedman Lawrence, «The first two generations of nuclear strategists», στο Paret Peter (editor) *Makers of modern strategy, from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press, 1986, σελ 739-740



δόγματός τους. Τον Ιανουάριο του 1954, σε έναν από τους πιο γόνιμους λόγους της πυρηνικής εποχής, ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Dulles ανακοίνωσε ότι οι ΗΠΑ είχαν την μελλοντική πρόθεση να αποτρέψουν την επιθετικότητα βασιζόμενες πρωτίστως στην μεγάλη δυνατότητα να ανταποδώσουν, άμεσα, με μέσα και σε τόπο της δικής τους επιλογής. Η πολιτική αυτή έγινε γνωστή ως δόγμα «μαζικών αντιποινών».<sup>823</sup>

Ο Αϊζενχάουερ είχε την αίσθηση ότι τα πυρηνικά όπλα θα επέτρεπαν στις Ηνωμένες Πολιτείες να εξισορροπήσουν αποτελεσματικά την αριθμητική υπεροχή σε προσωπικό του Συμφώνου της Βαρσοβίας και ταυτόχρονα να εξοικονομήσει πόρους την από την ανάγκη διατήρησης μεγάλου αριθμού συμβατικών δυνάμεων.<sup>824</sup> Όσον αφορά τον Dulles το δόγμα των μαζικών αντιποινών ήταν η στρατηγική που θα έδινε στην «ελεύθερη κοινωνία» (Δυτικό κόσμο) τη δυνατότητα να αποκτήσει το προβάδισμα των κινήσεων, στην αντιπαράθεση με την ΕΣΣΔ, και να μην βασίζεται σε απλές κινήσεις αντίδρασης.

Η πολιτική αυτή δημιούργησε αντιδράσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Οι Δημοκράτες διαμαρτύρονταν ότι οι ΗΠΑ τέθηκαν στην εξαιρετικά δύσκολη θέση να πρέπει να επιλέγουν κάθε φορά ανάμεσα στον ολοκληρωτικό πυρηνικό πόλεμο και στην αποδοχή περιορισμένης Κομμουνιστικής επιθετικότητας. Οι Σύμμαχοι από την πλευρά τους θεωρούσαν, με κύριο εκφραστή τον Ντε Γκολ, πως ήταν εξαιρετικά απίθανο οι ΗΠΑ να υπερασπισθούν την Δυτική Ευρώπη, επιτιθέμενες στην Σοβιετική Ένωση με ατομικά όπλα, καθώς αυτό θα προκαλούσε παρόμοια σοβιετικά αντίποινα ενάντια στις αμερικανικές πόλεις τους.<sup>825</sup>

<sup>823</sup> Freedman Lawrence, «The first two generations of nuclear strategists», στο Paret Peter (editor): *Makers of modern strategy, from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press, 1986, σελ, 740.

<sup>824</sup> Kedzior Richard W., *Evolution and endurance - the US Army division in the 20th century*, RAND, Santa Monica, CA, 2000, σελ 23.

<sup>825</sup> Wells Samuel F. Jr., "The origins of massive retaliation", *Political Science Quarterly*, Vol 96, Issue 1 (Spring 1981), σελ 33

*β) Το Δόγμα της Ευέλικτης Ανταπόδοσης*

Σημείο καμπής στη δεκαετία του 1950 θεωρείται η εκτόξευση του διαστημοπλοίου Σπούτνικ. Η εκτόξευσή του έγινε με πυραυλικό φορέα, γεγονός που για πολλούς σήμαινε πως η Σοβιετική Ένωση απέκτησε δυνατότητα χρήσης Διηπειρωτικών Βαλλιστικών Πυραύλων - ICBM.

Το γεγονός αυτό είχε αντίκτυπο σε επίπεδο δόγματος και σε επίπεδο τακτικών εφαρμογών. Η αποτροπή στην οποία βασιζόνταν οι Αμερικανοί μπορούσε να αποτύχει και να κλιμακωθεί σε έναν ολοκληρωτικό πυρηνικό πόλεμο. Σε μία τέτοια περίπτωση θα ήταν δύσκολο να διακριθούν τα όρια ανάμεσα σε τακτικά και στρατηγικά όπλα. Το δίλημμα υποχώρηση ή πυρηνικός όλεθρος<sup>826</sup> κατέδειξε στην αμερικανική κυβέρνηση την ανάγκη υιοθέτησης νέου δόγματος. Η αλλαγή ήρθε μετά από κάποιο διάστημα, όταν ο Κένεντυ ζήτησε από τον Υπουργό Άμυνας Μακναμάρα να σχεδιάσει και να αναπτύξει τις δυνάμεις χωρίς περιορισμό στην οροφή των κονδυλίων. Στην αρχή ο Μακναμάρα, όπως και οι προκάτοχοί του στην προηγούμενη προεδρία, δεν πίστευε ότι χρειαζόνταν νέα συμβατικά όπλα. Η κρίση όμως του Βερολίνου (1961-1962) τον έπεισε για το αντίθετο, όχι ως μέσο λύσης αλλά ως μέσο κλιμάκωσης μιας κρίσης.<sup>827</sup>

Πολιτικές και τεχνολογικές παράμετροι οδήγησαν στην υιοθέτηση του δόγματος της «Ευέλικτης Ανταπόδοσης» το οποίο έδινε περισσότερες επιλογές στην κλιμάκωση μιας μη πυρηνικής κρίσης και στην απάντηση που θα έδιναν οι Ηνωμένες Πολιτείες ανάλογα με το πλήγμα που πιθανόν να δεχόντουσαν, δίνοντας βάρος και στις συμβατικές δυνάμεις. Μ' αυτό τον τρόπο θεωρούνταν ότι η Αποτροπή θα ήταν πιο αξιόπιστη, κάνοντας την πυρηνική σύγκρουση το τελευταίο σενάριο στην κλίμακα της αποτροπής.

*γ) Το δόγμα της Στρατηγικής Επάρκειας*

Η νέα κυβέρνηση Νίξον που είχε έρθει στην εξουσία, δεν ήταν διατιθέμενη να αφήσει στην Σοβιετική Ένωση να γίνει κυρίαρχη

<sup>826</sup> Παπασωτηρίου Χ, ό.π., σελ 183.

<sup>827</sup> Παπασωτηρίου, Χ, ό.π., σελ 184-6.

πυρηνική δύναμη. Για το λόγο αυτό υιοθέτησε το δόγμα της «Στρατηγικής Επάρκειας»<sup>828</sup>. Το δόγμα αυτό προϋπέθετε ορισμένα στοιχεία για να μπορέσει να υπάρξει η επιθυμητή ισορροπία με την ΕΣΣΔ. Τα στοιχεία αυτά είναι η βέβαιη καταστροφή, οι ευέλικτες πυρηνικές επιλογές, η σταθερότητα κρίσεως και η αντιλαμβανόμενη ισότητα.<sup>829</sup>

Ο Νίξον και ο Κίσινγκερ σε σχέση με τη Σοβιετική Ένωση υιοθέτησαν μια πολιτική διασύνδεσης (linkage) σύμφωνα με την οποία η πρόοδος των διμερών σχέσεων θα ήταν ευθέως ανάλογη με την πρόοδο των ζητημάτων που αμφότεροι θεωρούν υψηλής προτεραιότητας.<sup>830</sup> Η Σοβιετική Ένωση έχοντας επιτύχει ισότητα των πυρηνικών δυνάμεων με τις ΗΠΑ επιθυμούσε μια συμφωνία περιορισμού των πυρηνικών όπλων. Οι ΗΠΑ επιδίωκαν μεταστροφή της Σοβιετικής πολιτικής στον Τρίτο Κόσμο, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου διακυβευόταν μείζονα εθνικά συμφέροντα. Έτσι οδηγήθηκαν στην αρχή από μια σειρά συμφωνιών περιορισμού των πυρηνικών όπλων (Συνθήκες SALT - Strategic Arms Limitation Treaty), αφού με τον έλεγχο των εξοπλισμών δημιουργούνταν βάσεις για την ύφεση.<sup>831</sup>

#### δ) Το Δόγμα Τριάδας.

Στην επόμενη διακυβέρνηση, του Προέδρου Τζ. Φορντ με υπουργό άμυνας τον Σλέσινγκερ, τέθηκαν οι βάσεις για ένα νέο δόγμα, το οποίο όμως συστηματοποιήθηκε από τον επόμενο Υπ. Άμυνας Χάρολντ Μπράουν 1977-1981, επί προεδρίας Κάρτερ. Καταρχάς συμφωνούσε με τον Σλέσινγκερ στην ανάγκη ανάπτυξης των Αμερικανικών δυνάμεων και στην συλλογική ασφάλεια, αλλά με περισσότερη αφοσίωση στον έλεγχο των εξοπλισμών. Πίστευε δηλαδή στην ουσιαστική ισοτιμία (essential equivalence) στον πυρηνικό ανταγωνισμό με την ΕΣΣΔ.<sup>832</sup>

<sup>828</sup> Κουσκουβελής Η, ό.π., σελ 157.

<sup>829</sup> Κουσκουβελής, Η, ό.π., σελ 158.

<sup>830</sup> Παπασωτηρίου Χ, ό.π., σελ 266

<sup>831</sup> Παπασωτηρίου Χ, ό.π., σελ. 266.

<sup>832</sup> [www.defenselink.mil/specials/secdef\\_historics/bio/brown.htm](http://www.defenselink.mil/specials/secdef_historics/bio/brown.htm), ημερομηνία 26/7/2003 «Αυτό σήμαινε ότι, οι Σοβιετικές στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις, δεν αποτελούν εργαλεία πολιτικού κέρδους, διπλωματικού εξαναγκασμού ή

Ο Χ. Μπράουν έδωσε έμφαση και σε αυτό που αποκαλέστηκε ως Δόγμα Τριάδας (Triad Doctrine)<sup>833</sup>, την διατήρηση δηλαδή τριών όπλων, των ICBM, (Διηπειρωτικών Πυραύλων εκτοξευμένων από τη ξηρά, SLBM (Διηπειρωτικών Πυραύλων εκτοξευμένων από υποβρύχια) και των στρατηγικών βομβαρδιστικών Επιπλέον στήριξε την παραγωγή των πυραύλων MX που μέσα στη δεκαετία του 1980 θα αντικαθιστούσαν τους ευπαθής Minuteman και Titan (ICBMs). Στις αρχές του 1979 ο Μπράουν και το επιτελείο του είχαν αναπτύξει την Αντισταθμιστική Στρατηγική (Countervailing Strategy). Παρόλο που ο Μπράουν δεν απέκλεισε την προσέγγιση της Βέβαιης Καταστροφής πίστευε ότι μια τέτοια καταστροφή δεν πρέπει να είναι αυτόματη και ανεξάρτητη από μια επίθεση του αντιπάλου. Δεν θα χρειαζόταν δηλαδή να προχωρήσουν στην Βέβαιη Καταστροφή στην περίπτωση που η αποτροπή αποτύγχανε. Με άλλα λόγια οι ΗΠΑ προσπάθησαν να καταστήσουν σαφές, σε επίπεδο δόγματος αλλά και σε επίπεδο εξοπλισμών, στους Σοβιετικούς, ότι αν επέλεγαν ένα ενδιάμεσο επίπεδο επιθετικότητας, θα απαντούσαν με μεγάλες (αλλά και πάλι σε επίπεδο κατώτερο του μέγιστου) πυρηνικές επιθέσεις. Οι επιθέσεις αυτές θα αφορούσαν τομείς που η Σοβιετική ηγεσία θεωρούσε τα πιο σημαντικές, όπως τα πολιτικά και στρατιωτικά κέντρα, τις στρατιωτικές συμβατικές και πυρηνικές δυνάμεις, και το βιομηχανικό τομέα υποδομές απαραίτητες για τη διεξαγωγή ενός πολέμου.

---

στρατιωτικής ανωτερότητας' η πυρηνική σταθερότητα, ειδικά σε περίοδο κρίσεων, διατηρείται με τον ακόλουθο τρόπο, κάθε πλεονέκτημα σε χαρακτηριστικά ισχύος που απολαμβάνουν οι Σοβιετικοί αντισταθμίζονται από αντίστοιχα Αμερικανικά σε άλλους τομείς, και η Αμερικανική θέση δεν είναι, και δεν εκλαμβάνεται ως υποδεέστερη σε απόδοση σε σχέση με τις στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις της Σοβιετικής Ένωσης»

<sup>833</sup> Το Δόγμα Τριάδας έχει την λογική του βάση στην Ευέλικτη Ανταπόδοση. Η βασική του ιδέα ήταν ότι το κάθε ένα από τα μέρη του (ICBM, SLBM, στρατηγικά βομβαρδιστικά) θα μπορούσαν ανεξάρτητα το καθένα να επιφέρουν πλήγματα υψηλού κόστους στην ΕΣΣΔ. Ακόμα κι αν τα δύο απ' αυτά ετίθεντο εκτός λειτουργίας το τρίτο θα μπορούσε να επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Το κάθε ένα είχε τα θετικά και αρνητικά του στοιχεία. Τα στρατηγικά βομβαρδιστικά ήταν ευάλωτα όσο ήταν στο έδαφος αλλά μπορούσαν να ανακληθούν, τα ICBM ήταν πιο ασφαλή αλλά τα σιλό τους δεν άντεχαν απευθείας πυρηνικό πλήγμα. Τα πιο ασφαλή όλων είναι τα SLBM αλλά δεν ήταν τόσο ακριβή και η επικοινωνία μαζί τους ήταν δύσκολη (με τα υποβρύχια-φορείς). Gaddis, John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security*, Oxford University Press, 1982.

Στον σχεδιασμό τους οι ΗΠΑ, δεν αμέλησαν το «πρόβλημα» του τερματισμού του πολέμου, ούτε θα το αγνοούσαν σε περίπτωση που γινόταν ένας πόλεμος. Για το λόγο αυτό έχουν και θα διατηρήσουν ικανότητες για να επιτεθούν στο πλήρες φάσμα των στόχων που έχουν θέσει, συμπεριλαμβανομένης της Σοβιετικής οικονομικής βάσης, αν αυτό αποτελεί την κατάλληλη απάντηση σε ένα Σοβιετικό χτύπημα.<sup>834</sup>

Ένας άλλος τομέας που έδωσε βάση ο Μπράουν ήταν η συλλογική ασφάλεια, όπως προαναφέραμε. Στα πλαίσια αυτά ενίσχυσε τον ρόλο και την υπόσταση του NATO. Για το σκοπό αυτό σχεδιάστηκαν 10 βήματα που αφορούσαν τους εξής τομείς: αυξημένη ετοιμότητα, ταχεία ενίσχυση, ισχυρότερες Ευρωπαϊκές δυνάμεις εφεδρείας, ηλεκτρονικός πόλεμος, εκλογικευμένες διαδικασίες για συνεργασία στους εξοπλισμούς, συντονισμός εφοδιασμού και αυξημένα αποθέματα πολέμου, εκσυγχρονισμός στις ναυτικές δυνάμεις, ολοκληρωμένη αεράμυνα, αποτελεσματική διοίκηση, έλεγχος και πληροφορίες, και εκσυγχρονισμός των τακτικών πυρηνικών δυνάμεων. Ενίσχυση των συμμαχιών δεν έγινε μόνο με τα μέλη του NATO αλλά και των κυριότερων συμμάχων στην Ασία δηλαδή της Ιαπωνίας και της Ν. Κορέας.<sup>835</sup>

*ε) Η Στρατηγική «επικράτησης» του Reagan.*

Ο Πρόεδρος Ρέιγκαν και οι συνεργάτες του υποστήριξαν ότι η ΕΣΣΔ είχε πετύχει την υπεροχή σε κρίσιμους τομείς του στρατηγικού οπλοστασίου. Συνέπεια αυτής της εκτίμησης ήταν να ξεκινήσουν οι ΗΠΑ ένα πολυέξοδο πρόγραμμα επιθετικών όπλων και, στη συνέχεια, να εξαγγείλουν τη στρατηγική της "επικράτησης" (prevailing).<sup>836</sup>

Σημαντικότερη αλλαγή, δεν είναι μόνο στις πυρηνικές δυνάμεις, αλλά η απόφαση του Ρέιγκαν να στηρίξει τα διάφορα επαναστατικά και αντεπαναστατικά κινήματα, που δρούσαν κατά κύριο λόγο στις χώρες

<sup>834</sup> Ο.π, υποσημείωση 54.

<sup>835</sup> Κουσκουβέλης Ηλίας, *Πυρηνική Αποτροπή και Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2000, σελ.160-4.

<sup>836</sup> Κουσκουβέλης Ηλίας, *Πυρηνική Αποτροπή και Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2000, σελ. 164-5.

του Τρίτου Κόσμου, ως αντίμετρο στο Σοβιετικό επεκτατισμό στις χώρες αυτές. Η πολιτική αυτή γνώρισε μεγάλη «άνθιση» επί προεδρίας Ρέιγκαν και ειδικά την οκταετία της διακυβέρνησής του συναντούμε τα περισσότερα παραδείγματα στήριξης τέτοιων κινημάτων.<sup>837</sup> Ο ρεπουμπλικάνος Πρόεδρος αναγνώριζε το μέγεθος της Σοβιετικής απειλής σύμφωνα με την άποψη των συντηρητικών εν τούτοις πίστευε στην επικείμενη κατάρρευση της ΕΣΣΔ, έτσι υιοθέτησε μια πολιτική αύξησης των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ ώστε να παρασύρει τους σοβιετικούς σε μια κούρσα εξοπλισμών που είχε σαν στόχο την περαιτέρω όξυνση των ήδη υπαρχόντων εσωτερικών προβλημάτων της ΕΣΣΔ. Ακολουθώντας το δόγμα της ευέλικτης ανταπόδοσης εγκαθιστά στη Δυτική Ευρώπη πυρηνικούς πυραύλους μέσου βεληνεκούς σε αντιστάθμιση των σοβιετικών SS-20. Ακόμα υιοθετώντας την στρατηγική της ενεργούς προετοιμασίας για τη διεξαγωγή πυρηνικού πολέμου αποσκοπούσε στην αποτροπή μιας ενδεχόμενης σοβιετικής συμβατικής επίθεσης στη δυτική Ευρώπη. Η ανάπτυξη του αμφιλεγόμενου συστήματος SDI για την αντιπυραυλική άμυνα των ΗΠΑ το οποίο πλέον οι σοβιετικοί δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν συνέβαλε στην αλλαγή στάσης της ΕΣΣΔ μετά το 1985 προς την ομαλοποίηση των σχέσεων τους με τις ΗΠΑ.

Στα πλαίσια της παγκόσμιας αντικομμουνιστικής σταυροφορίας οι ΗΠΑ συγκρούσθηκαν με αριστερά επαναστατικά κινήματα και καθεστώτα στην κεντρική Αμερική και Αφρική (Νικαράγουα, Γρενάδα, Λίβανο). Ωστόσο η αμερικάνικη εμπλοκή στον Τρίτο Κόσμο συνέπεσε με το φιλελεύθερο ρεύμα που οδήγησε πολλές χώρες μεταξύ των οποίων και την Νικαράγουα στον εκδημοκρατισμό.<sup>838</sup>

Συνειδητοποιώντας τη μεταστροφή της σοβιετικής πολιτικής επί Γκορμπατσόφ, μέσω της περεστρόικα, ο Ρέιγκαν αλλάζει στάση ώστε να υποστηρίξει τους μεταρρυθμιστές με κινήσεις εξομάλυνσης των διμερών τους σχέσεων. Μετά τις ελεύθερες εκλογές στην Πολωνία και την

<sup>837</sup> Παπασωτηρίου Χ. ό.π., σελ 356-7.

<sup>838</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική : 1945-2002*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ. 349-62.

επανένωση της Γερμανίας στα πλαίσια του NATO και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έγινε φανερή η αδυναμία της ΕΣΣΔ να παρέμβει δυναμικά για την αποκατάσταση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Ο Μπους κρατώντας χαμηλούς τόνους έμεινε σταθερά προσηλωμένος στην προσέγγιση με τον Γκορμπατσόφ αφού γνώριζε ότι σε αντίθετη περίπτωση θα ενίσχυε τους σκληροπυρηνικούς στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης. Η συνεργασία ΗΠΑ-ΕΣΣΔ στα πλαίσια του ΟΗΕ για την επέμβαση στον Περσικό κόλπο αποτέλεσε το επιστέγασμα στην πολιτική προσέγγισης των υπερδυνάμεων. Οι ΗΠΑ παρά την προσπάθεια συγκράτησης των αποσχιστικών τάσεων των σοβιετικών δημοκρατιών, αφού θεωρούσαν πιθανή μια αστάθεια και σύγκρουση των διαδόχων κρατών βασισμένη στο «εθνικιστικό μίσος» δεν τα κατάφεραν και έτσι η ΕΣΣΔ διασπάστηκε στα τέλη του 1991. Ένα μήνα μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ ο Μπους διακήρυξε από το Κογκρέσο τη νίκη των ΗΠΑ στον Ψυχρό Πόλεμο.<sup>839</sup>

### 5.9. Κίνα

Το τέλος του εμφυλίου πολέμου στην Κίνα και η επικράτηση των κομμουνιστών του Mao Zedong συνοδεύτηκε από μια σειρά ενεργειών με σκοπό την οικονομικοκοινωνική μεταμόρφωση της χώρας. Η εθνικοποίηση της βιομηχανίας (1949-52), η αγροτική μεταρρύθμιση (1950) και η εφαρμογή νέου Συντάγματος (1954) είναι μερικές μόνο από τις προσπάθειες για την αναμόρφωση της διάρθρωσης του κράτους. Στο διεθνές πεδίο, η Κίνα άρχισε να μετέχει ενεργά λαμβάνοντας μέρος στον πόλεμο της Κορέας (1950-53)<sup>840</sup> και συμμετέχοντας στη διάσκεψη της Γενεύης (1954). Παράλληλα, διεξήγαγε διαπραγματεύσεις με τις γειτονικές χώρες για τη διευθέτηση των συνόρων.

<sup>839</sup> Παπασωτηρίου Χ, ό.π., σελ 363-74. Young, J, *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991, πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκης 2004 449-60

<sup>840</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ 245-6.

Η πιο σημαντική επιτάχυνση στη μεταμόρφωση της πολιτικοοικονομικής διάρθρωσης της Κίνας υπήρξε η λεγόμενη μορφωτική επανάσταση (1966-67)<sup>841</sup>, μια αυθεντική δεύτερη επανάσταση που ενέτεινε στην κορυφή τη σύγκρουση των δύο αντιτιθέμενων τάσεων, που είχαν από καιρό εμφανιστεί στη διοίκηση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας. Της τάσης του Mao Zedong, της λεγόμενης μαρξικολενινιστικής που πρότεινε επαναστατικές αλλαγές και εκείνης του Liu Shaoqi ο οποίος συγγενής προς τη σοβιετική ιδεολογία δεν υποστήριζε επαναστατικές αλλαγές. Η μορφωτική επανάσταση επέβαλε οριστικά και την ιδεολογική ρήξη με τη Σοβιετική Ένωση η οποία κατηγορήθηκε ανοικτά για ρεβιζιονισμό, ρήξη που είχε γίνει γνωστή από το 1960.<sup>842</sup>

Οι πυρηνικές φιλοδοξίες της Κίνας<sup>843</sup> ανησυχούσαν αρκετά την κυβέρνηση Kennedy. Ο Mao Zedong και η κινεζική ηγεσία είχαν αποφασίσει να προχωρήσουν στην ανάπτυξη πυρηνικών όπλων από τα μέσα της δεκαετίας του '50, ενόψει μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης με τις ΗΠΑ και για ζητήματα πέραν αυτού της Ταϊβάν. Η θέση της Ουάσιγκτον ήταν ότι για να αποτραπεί η κινεζική ανάπτυξη πυρηνικού οπλοστασίου θα ήταν χρήσιμη η απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών. Υπήρχε η αντίληψη ότι μια εξοπλισμένη με πυρηνικά όπλα Κίνα θα ήταν σοβαρή απειλή για την ασφάλεια των ΗΠΑ αλλά και θα αύξανε την επιρροή της στην Ασία.<sup>844</sup>

Ανώτερα στελέχη της κυβέρνησης Kennedy εξέτασαν τις δυνατότητες να αποτρέψουν τους Κινέζους από την απόκτηση πυρηνικών όπλων, χωρίς να αποκλειστεί η ανάληψη στρατιωτικής δράσης. Θεωρούσαν ότι ο καλύτερος τρόπος για τη διακοπή του πυρηνικού προγράμματος της Κίνας, ή τουλάχιστον για τη διεθνή απομόνωση του Πεκίνου, ήταν να

<sup>841</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ 271-4.

<sup>842</sup> Χατζηβασιλείου Ε., ό.π., σελ 195-199.

<sup>843</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ. 306.

<sup>844</sup> Burr William and Richelson, Jeffrey T. «Whether to 'Strangle the Baby in the Cradle: The United States and the Chinese Nuclear Program, 1960-1964», *International Security*, Vol. 25, No.3 (Χειμώνας 2000/2001), σελ. 61



υπογραφεί μια συνθήκη απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών με τη Σοβιετική Ένωση.<sup>845</sup> Η Ουάσιγκτον θεωρούσε ότι μια τέτοια διαπραγμάτευση ήταν δυνατή με τους Σοβιετικούς επειδή και αυτοί γνώριζαν ότι τα όπλα της Κίνας μπορούσαν να πλήξουν εξίσου την ΕΣΣΔ όπως και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Πιθανότατα, η υπογραφή της Συνθήκης από την ΕΣΣΔ θα οδηγούσε σε ρήξη τις σχέσεις της με την Κίνα. Επιπλέον, θα αύξανε τη διεθνή πίεση στην Κίνα και σε άλλες χώρες για να σταματήσουν τις προσπάθειες εξοπλισμού με πυρηνικά όπλα. Στην περίπτωση που υπογράφονταν και εφαρμόζονταν η συνθήκη απαγόρευσης των δοκιμών και οι Κινέζοι δεν διέκοπταν το πρόγραμμα απόκτησης πυρηνικών όπλων, ο Kennedy και οι σύμβουλοί του εξέτασαν το ενδεχόμενο κοινής στρατιωτικής δράσης των Ηνωμένων Πολιτειών της Σοβιετικής Ένωσης εναντίον της Κίνας.<sup>846</sup>

Η έκρηξη της πρώτης κινέζικης ατομικής βόμβας (1964) και της πρώτης θερμοπυρηνικής βόμβας (1967) ενίσχυσε την αδιαλλαξία στην τήρηση της επαναστατικής γραμμής που καθόρισε ο Mao. Η θέση αυτή επικυρώθηκε το 1971 όταν η Κίνα κατέλαβε θέση μόνιμου μέλους στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε.. Το σχίσμα μεταξύ Ε.Σ.Σ.Δ. και Κίνας ήδη από τη δεκαετία του '60 καλλιέργησε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της σινοαμερικανικής προσέγγισης επί Nixon. Το φάσμα της σινοσοβιετικής αντιπαράθεσης ήταν ευρύ: μεθοριακές διαφορές, ιδεολογικές καταγγελίες του Mao προς τη Μόσχα για εγκατάλειψη των πραγματικών κομμουνιστικών αρχών, κινέζικη ενθάρρυνση προς τους δορυφόρους της Ε.Σ.Σ.Δ. να αποτινάξουν το σοβιετικό ζυγό, καθώς και η υπονόμευση της σοβιετικής επιρροής στον Τρίτο κόσμο εξαιτίας της βοήθειας και προπαγάνδας του Πεκίνου. Η τάση των αμερικανικών ηγεσιών ήταν να αποδίδουν τις σινοσοβιετικές τριβές στην Κίνα, το καθεστώς της οποίας θεωρείτο ιδιαίτερα αδιάλλακτο και επιθετικό. Στην πραγματικότητα μεταξύ των δύο μεγαλύτερων κομμουνιστικών δυνάμεων υπήρχε μια μακροχρόνια συγκρουσιακή γεωπολιτική δυναμική. Η Κίνα

<sup>845</sup> Εκτενής αναφορά στο μέρος του παρόντος κεφαλαίου για τη Συνθήκη Απαγόρευσης των Πυρηνικών Δοκιμών

<sup>846</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιοτητα, 2013, σελ. 306.

είχε ιστορικούς λόγους να φοβάται το ρωσικό επεκτατισμό σε βάρος της<sup>847</sup>. Η Ρωσία από την άλλη φοβόταν το ενδεχόμενο ο αυξανόμενος κινεζικός πληθυσμός να εισρεύσει στις αραιοκατοικημένες ανατολικές επαρχίες της.<sup>848</sup>

Η γεωπολιτική σύγκρουση Κίνας - ΕΣΣΔ πήρε αιματηρή μορφή το 1969 όταν ξέσπασαν μεθοριακές ανταλλαγές πυρός. Για την Αμερική, η ευκαιρία που της παρουσιάστηκε ταυτιζόταν με τις ανάγκες της. Η κυβέρνηση Nixon κατέληξε ότι η σοβιετική πλευρά πρέπει να ήταν η κύρια πηγή εντάσεων και διαμήνυσε δημόσια την πρόθεση της να μην μείνει αδρανής, εφόσον η σινοσοβιετική σύγκρουση κλιμακωνόταν σε γενικό πόλεμο. Nixon και Kissinger διέγνωσαν την ευκαιρία να καταστήσουν τις ΗΠΑ την κυρίαρχη πλευρά σε μια τριγωνική σχέση. Και οι δύο αντιλαμβάνονταν τη διεθνή πολιτική με τους όρους της ισορροπίας των δυνάμεων και της Realpolitik και απομακρύνθηκαν από την ιδεολογικοποιημένη οικουμενική ανάλυση του κομμουνισμού, την κλασική δηλαδή αμερικανική μανιχαϊστική αντίληψη του κόσμου<sup>849</sup>.

Οι διαδικασίες της αμερικανικής προσέγγισης της Κίνας ήταν εξαιρετικά ανορθόδοξες και εν μέρει εξωθεσμικές. Nixon και Kissinger παρέκαμψαν πλήρως το αρμόδιο Υπουργείο Εξωτερικών και συνεπώς παρέκαμψαν το ακανθώδες θέμα της Ταϊβάν, που η Κίνα θεωρούσε εθνικό της έδαφος, καθώς και το συναφές θέμα της κινέζικης εκπροσώπησης στον Ο.Η.Ε.. Η μυστική διπλωματία του Kissinger υλοποιήθηκε δίνοντας έμφαση στη σοβιετική απειλή και έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Το Φεβρουάριο του 1972 ο Nixon έγινε ο πρώτος Πρόεδρος των ΗΠΑ που επισκέφθηκε την Κίνα. Σε συνδυασμό με την πρόοδο της ύφεσης μεταξύ ΗΠΑ - ΕΣΣΔ οι ΗΠΑ κατόρθωσαν να είναι η κυρίαρχη πλευρά σε μια τριγωνική σχέση. Η Μόσχα και το Πεκίνο

<sup>847</sup> Ο Στάλιν προσάρτησε κινέζικα εδάφη στη Γιάλτα ως αντάλλαγμα για την είσοδο της Σ.Ε. στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας.

<sup>848</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ 308-9.

<sup>849</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002, σελ. 263-267.

έβλεπαν η καθεμία την άλλη ως απειλητικότερη από την Ουάσινγκτον, ώστε και οι δύο να επιζητούν καλές σχέσεις με τις ΗΠΑ<sup>850</sup>.

Αναμφίβολα, το άνοιγμα των ΗΠΑ στην Κίνα υπήρξε η αποδοτικότερη κίνηση έναντι της ΕΣΣΔ σε όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Χωρίς κόστος, οι ΗΠΑ άλλαξαν την παγκόσμια ισορροπία ισχύος σε βάρος της Σοβιετικής Ένωσης περιπλέκοντας το θεμελιώδες στρατηγικό της πρόβλημα της περικύκλωσης της από εχθρικές δυνάμεις. Η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ τέθηκε σε ρεαλιστική βάση και προώθησε την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος απαλλαγμένη από τις ιδεολογικές αγκυλώσεις που ενίοτε προβάλλει η παράδοση της αμερικανικής επανάστασης και η σταυροφορική ρητορική της.

Η Κίνα από την άλλη πλευρά κινήθηκε επίσης στη βάση του εθνικού συμφέροντος με όρους πολιτικού ρεαλισμού. Με δεδομένη τη σινοσοβιετική ρήξη, η θέση της Κίνας ήταν δυσχερής και χρειαζόταν την υποστήριξη της Ουάσινγκτον. Με την επιφυλακτικότητα που διακρίνει πάντα την κινεζική ηγεσία, έγινε δέκτης της αμερικανικής προσέγγισης αφού διέγινωσεν οφέλη από την προσέγγιση αυτή. Το 1979 ενώ οι ΗΠΑ αναγνώρισαν και *de jure* τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας προχωρώντας στη σύναψη διπλωματικών σχέσεων, οι σινοσοβιετικές σχέσεις επιδεινώθηκαν εξαιτίας της εισβολής των σοβιετικών στρατευμάτων στο Αφγανιστάν. Στην Ασιατική ήπειρο οι ισορροπίες ήταν εξαιρετικά εύθραυστες. Η Κίνα υποστήριξε το Πακιστάν για να εξισορροπήσει τη σοβιετική υποστήριξη της Ινδίας στην ινδοπακιστανική σύγκρουση. Το 1978 η Κίνα ενεπλάκη σε αιματηρές διασυνοριακές συγκρούσεις με το Βιετνάμ μετά την εισβολή στην Καμπότζη<sup>851</sup>.

Στο εσωτερικό, ο θάνατος του Mao (1976) σήμανε την εγκατάλειψη από το Κ.Κ.Κίνας της επαναστατικής ατζέντας περί προώθησης του σοσιαλισμού μέσα από τη παγκόσμια πάλη των τάξεων και την υιοθέτηση μιας μεταεπαναστατικής ατζέντας με προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό με επικεφαλής τον Deng Xiaoping.

<sup>850</sup> Kissinger H., *Διπλωματία*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 1995, σελ. 783-803. και Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική : 1945-2002*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ 310.

<sup>851</sup> H. Kissinger H., *ό.π.*, σελ. 803-815.

Στόχος ήταν η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και η βελτίωση του επιπέδου ζωής του κινεζικού λαού μέσω της φιλελευθεροποίησης της οικονομίας, της ενθάρρυνσης των ξένων επενδύσεων, της ένταξης στη διεθνή οικονομική τάξη και άλλες καπιταλιστικού προτύπου μεταρρυθμίσεις που δημιούργησαν το μοντέλο της «σοσιαλιστικής οικονομίας της αγοράς».<sup>852</sup>

Στο τριγωνικό σχήμα Ουάσινγκτον - Πεκίνο - Μόσχα οι σινοαμερικανικές σχέσεις ήταν η εξαρτημένη μεταβλητή και οι αμερικανοσοβιετικές η ανεξάρτητη, με αποτέλεσμα να υπόκεινται σε μεγάλες διακυμάνσεις ανάλογα με την εξέλιξη της αμερικανοσοβιετικής *detente*. Τη δεκαετία του '80 η σινοαμερικανική προσέγγιση της προηγούμενης δεκαετίας αντιμετωπιζόταν με καχυποψία καθώς η νέα ρεπουμπλικανική κυβέρνηση Ρέιγκαν ενέτεινε την αντιπαράθεση με την ΕΣΣΔ με κούρσες εξοπλισμών, έδειχνε ιδιαίτερη υποστήριξη στην Ταϊβάν και χρησιμοποιούσε το κινέζικο χαρτί κατά βούληση.<sup>853</sup> Το Πεκίνο εξακολουθούσε να θεωρεί την ΕΣΣΔ την κύρια εξωτερική απειλή. Ωστόσο, η κινεζική ηγεσία εφάρμοσε με συνέπεια υψηλή πολιτική ίσων αποστάσεων από τις δύο υπερδυνάμεις. Όσο αφορά στη Μόσχα, το Πεκίνο απαιτούσε για τη βελτίωση των διμερών σχέσεων παραχωρήσεις σε σχέση με τα διασυννοριακά προβλήματα, τη ρωσική εισβολή στο Αφγανιστάν και τη ρωσική υποστήριξη στο Βιετνάμ. Από την άλλη πλευρά, επέκρινε τις ΗΠΑ για την πολιτική τους στη Λατινική Αμερική και την Μέση Ανατολή. Αντιθέτως προχώρησε σε ομαλοποίηση των σχέσεων με τις γειτονικές χώρες<sup>854</sup>.

Ο Deng Xiaoping ως καταρχήν ρεαλιστής, με άξονες τις μεταρρυθμίσεις σε γεωργία, βιομηχανία, επιστήμη και τεχνολογία και στην άμυνα αποκατέστησε μια ισορροπία δυνάμεων στην Κεντρική Ασία

<sup>852</sup> Miller Lyman and Lui Xiaohong, "The Foreign Policy of China's Third Generation Elite, in the Making of Chinese Foreign and Security Policy in the Era of Reform", edited by D. Lampton. Stanford University Press, Stanford California, 2001, σελ. 129

<sup>853</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική : 1945-2002*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002, σελ. 352-354 και Kissinger H., *ό.π.*, 209-214

<sup>854</sup> Kennedy Paul, *Προετοιμασία για τον 21<sup>ο</sup> αιώνα*, Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1994, σελ. 514-517.

που επέτρεψε στην Κίνα να νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια, Η ειρήνη βεβαίως ήταν απαραίτητη για τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των τεσσάρων κλάδων εκουγχρονισμού και τη συνέχιση της στρατηγικής του Deng<sup>855</sup>.

Αναμφίβολα η περίπτωση της Κίνας, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, μας καταδεικνύει την προτεραιότητα που επιφυλάσσουν οι Μεγάλες Δυνάμεις στα στρατηγικά τους συμφέροντα έναντι των ιδεολογικών του προταγμάτων. Τόσο η Κίνα όσο και οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ λειτούργησαν στα πλαίσια της τριγωνικής τους σχέσης με αμιγώς γεωπολιτικά κριτήρια παρακάμπτοντας τις ιδεολογικές τους συγκλίσεις και αποκλίσεις. Η αντιπαλότητα μεταξύ ΕΣΣΔ και Κίνας από τις αρχές της δεκαετίας του '60 αμφισβήτησε τη σοβιετική ηγεμονία στο σοσιαλιστικό κόσμο, αποτέλεσε ένα ακόμη εμπόδιο προς την διάχυση της κομμουνιστικής ιδεολογίας σε παγκόσμιο επίπεδο και οδήγησε τις δύο μεγάλες σοσιαλιστικές χώρες στην υιοθέτηση πολιτικών με άξονα τα κρατικά τους συμφέροντα.

### **5.10. Γαλλία**

Η μεταπολεμική εξωτερική πολιτική της Γαλλίας έχοντας επίγνωση των περιορισμών που της έθεσε το διπολικό σύστημα ισχύος η εν λόγω χώρα επιδίωξε να πραγματώσει σκοπούς που ξεπερνούσαν τις δυνατότητές της<sup>856</sup>. Τα ζητήματα – προβλήματα που διέπουν τη γαλλική εξωτερική πολιτική διαχρονικά είναι: α) η ειρήνη και η ισορροπία στη δυτική Ευρώπη, β) η συγκράτηση – ανάσχεση της Γερμανίας, γ) οι ισορροπες ατλαντικές σχέσεις, με ΗΠΑ και Μ Βρετανία και δ) η ισορροπία με τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και κυρίως την ΕΣΣΔ.

Οι τέσσερις αυτές πτυχές αλληλοσυνδέονται με τους τρεις παγιωμένους στόχους του γαλλικού λαού και της πολιτικής ηγεσίας του, όπως προσδιορίζονται από τους κοινωνικοπολιτικούς ελέγχους που

<sup>855</sup> Merle Goldman, Roderick MacFarquhar, *“Dynamic Economy, Declining Party-State”* in *The Paradox of China's post-Mao Reforms*, Harward University Press, Cambridge, 1999, σελ. 3-29.

<sup>856</sup> Ήφαιστος Π, *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα 1999, Κεφ 3ο, σελ 69 - 70

λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των κρατών. Η εθνική ανεξαρτησία, η κατάκτηση θέσης μεγάλης δύναμης και το εθνικό γόητρο αποτελούν διαχρονικές γαλλικές επιδιώξεις. Μέσα από αυτό το πρίσμα εξηγείται σε ικανοποιητικό βαθμό η πολιτική της Γαλλίας αμέσως μετά τον Β'ΠΠ. Έχοντας επομένως διαγράψει τους στόχους της και σε συνάρτηση με τους περιορισμούς που επέβαλαν οι ανακατανομές ισχύος μεταπολεμικά η Γαλλία καθόρισε τις στρατηγικές της: α) τη δημιουργία πυρηνικού οπλοστασίου, β) ειδική σχέση με τη Γερμανία, γ) τακτικούς ελιγμούς σ' ευρωπαϊκό επίπεδο ούτως ώστε να δημιουργηθούν οι ευνοϊκότερες συνθήκες χωρίς όμως να παρεκκλίνει από τις σταθερές επιλογές, και δ) αυτονομία δράσεως εν σχέσει με τις δύο υπερδυνάμεις.<sup>857</sup>

Αναμφίβολα ο στρατηγός De Gaulle ήταν ο κυριότερος εμπνευστής και εκφραστής της συγκεκριμένης πολιτικής, η οποία επιβίωσε σχεδόν αναλλοίωτη όλων των γαλλικών κυβερνήσεων. Η αδιαλλαξία της Γαλλίας να συναινέσει στο φαινόμενο της αποαποικιοποίησης, που σταδιακά έλαβε τεράστιες διαστάσεις, είχε ως στόχο την συνέχιση της απρόσκοπτης εισροής πρώτων υλών, απαραίτητων συστατικών για την οικονομική και στρατιωτική ενδυνάμωση της. Σχετικά με το γερμανικό ζήτημα η επιδίωξη ήταν ξεκάθαρη, είτε ένα αποδυναμωμένο κρατικό μόρφωμα, είτε μία ισχυρότερη πολιτική οντότητα στα πλαίσια μίας νέας ευρωπαϊκής τάξης πραγμάτων. Για να αντιμετωπίσει όμως άμεσα το γερμανικό πρόβλημα συνυπέγραψε με την Βρετανία το Σύμφωνο της Δουκέρνης (1947), που συνιστούσε μια αντι-γερμανική συσπείρωση που τον επόμενο χρόνο διευρύνθηκε με τη συμμετοχή του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου, μετονομαζόμενο σε Σύμφωνο των Βρυξελλών. Το βήμα αυτό της προσπάθειας ίδρυσης της Ε.Α.Κ. κ επόμενο θεσμικό ΕΠΚ<sup>858</sup>, βάση του σχεδίου Pleven, αποδείχθηκε ιδιαίτερα τολμηρό προβλέποντας υπερεθνικές δομές ομοσπονδιακού χαρακτήρα<sup>859</sup>, την ένταξη του γερμανικού στρατού υπό δυτικοευρωπαϊκό

<sup>857</sup> Ήφαιστος Π, *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 1999, Κεφ 3<sup>ο</sup> παρ 3 και 4.

<sup>858</sup> ΕΑΚ:Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα. ΕΠΚ: Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα.

<sup>859</sup> Ήφαιστος Π., *Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*, Εκδ Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, Κεφ 2<sup>ο</sup>, σελ.51 – 53.

έλεγχο και τη νέα οργανωτική δομή στο NATO<sup>860</sup>. Η συζήτηση του σχεδίου προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στη Γαλλία, το κοινοβούλιο της οποίας το απέρριψε δείχνοντας απροθυμία να συμμετάσχει σε υπερεθνικούς οργανισμούς, που άπτονται της άμυνας και της εξωτερικής πολιτικής. Οι πολιτικές αυτές δυνάμεις, που δε συναινούσαν σε μία διαδικασία ολοκλήρωσης συσπειρώθηκαν γύρω από το στρατηγό De Gaulle.

Η γαλλική θέση αποκρυσταλλώθηκε από τον De Gaulle και επιδίωκε να ξεπεραστούν οι συνέπειες του Β'ΠΠ, κυρίως ο διαχωρισμός της Ευρώπης και να δημιουργηθεί ένα πανευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας κυρίαρχων κρατών, που θα ανέπτυσσαν συνεργασιακές και εξισορροπημένες σχέσεις. Η ίδρυση της ΕΚΑΧ, Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χαλυβα, που συνιστούσε τον από κοινού έλεγχο Γαλλίας και Γερμανίας στους πλουτοπαραγωγικούς πόρους του Ruhr και η μεταγενέστερη ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1956, ήταν αποτέλεσμα της απροθυμίας των χωρών για υπερεθνικές ρυθμίσεις. Η Γαλλία αν και πρωτοστάτησε στην υιοθέτηση αυτών των επιλογών σ' ευρωπαϊκό επίπεδο δεν ήταν αντίθετη στην δημιουργία, εντός της δυτικής συμμαχίας, ενός Διευθυντηρίου αποτελούμενο από την ίδια, τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Επιζητούσε λοιπόν ισόρροπες σχέσεις εντός της δυτικής συμμαχίας, με τους αγγλοσάξονες, και ήταν και έτοιμη να εγκαθιδρύσει μαζί τους ένα νέο κονσέρτο δυνάμεων.

#### 5.10.1.Γαλλική Πυρηνική Στρατηγική

Στο γενικότερο περιοριστικό πλαίσιο του ψυχροπολεμικού κόσμου στην άσκηση της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής εντάσσεται και η πυρηνική στρατηγική της, που στόχο είχε ν' ανατρέψει την περιοριστική για τα γαλλικά συμφέροντα κατάσταση. Όπως και στην περίπτωση της Κίνας, έτσι και η Γαλλία επιθυμούσε την ανάπτυξη πυρηνικού οπλοστασίου, στα πλαίσια της πολιτικής του De Gaulle για εξισορρόπηση

<sup>860</sup> Ήφαιστος Π., *Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*, Εκδ Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, Κεφ 2°, σελ. 51 – 53.

και απεξάρτηση από τις ΗΠΑ. Ήδη από το 1958, όταν ο De Gaulle ανήλθε στην προεδρία, αποφασίστηκε η δοκιμή πυρηνικής βόμβας, η οποία πέτυχε το 1960.

Αρχικά η Γαλλία είχε επιδιώξει την παραγωγή πυρηνικών όπλων μέσω της Euratom, αλλά ο De Gaulle δεν επιθυμούσε συνεργασία με τους Ιταλούς και Γερμανούς. Η Γαλλία εξ αρχής αμφισβητούσε την αξιοπιστία των αμερικανικών εγγυήσεων για πυρηνική κάλυψη της Δυτικής Ευρώπης, τόσο τη δεκαετία του '50 όταν ίσχυε το δόγμα των μαζικών αντιποίνων<sup>861</sup>, όσο και όταν υιοθετήθηκε το δόγμα της ευέλικτης ανταπόδοσης<sup>862</sup>, όταν η ΕΣΣΔ ανέπτυξε εφάμιλλες πυρηνικές δυνατότητες.

Η υιοθέτηση αυτού του δόγματός από το NATO και η ταυτόχρονη ανάπτυξη του γαλλικού πυρηνικού προγράμματος προκάλεσε την έξοδο της από τη συμμαχία. Η Γαλλία απέρριψε το αμερικανικό σχέδιο για τη δημιουργία μίας πολυεθνικής Ναυτικής Δύναμης (MLF), η οποία αποτελούσε μία προσπάθεια των αμερικανών να αποτρέψουν τα ευρωπαϊκά κράτη ν' αναπτύξουν εθνικά πυρηνικά οπλοστάσια παρέχοντας τους ένα αυξημένο ρόλο στη διοίκησή τους μέσα όμως στα ατλαντικά πλαίσια. Ο De Gaulle αμφισβητούσε και την υπόσταση του NATO ως ισόρροπης συμμαχίας επικρίνοντας την ηγετική θέση των ΗΠΑ<sup>863</sup>. Θεωρούσε ότι, μεσοπρόθεσμα η διαίρεση της Ευρώπης έπρεπε να λάβει τέλος, και πως ο διπολισμός ήταν μία ανεπίτρεπτη κατάσταση. Το γεγονός ότι ο De Gaulle δεν ενημερώθηκε από τις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της κρίσης της Κούβας το 1962 επιβεβαίωσε την άποψή του ότι

<sup>861</sup> « Το εν λόγω δόγμα προέβλεπε ότι σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης στη Δυτική Ευρώπη οι ΗΠΑ θα προέβαιναν σε μαζικά πυρηνικά πλήγματα». Ifestos, Panagiotis, *Nuclear Strategy and European Security Dilemmas*, Gower Publishers, England 1988, p. 87-94.

<sup>862</sup> « Με το συγκεκριμένο δόγμα η Ατλαντική συμμαχία προσπάθησε να επιλύσει το δίλημμα υποχώρηση ή πυρηνικός όλεθρος που συνεπαγόταν το δόγμα των μαζικών αντιποίνων. Σε πρώτη φάση μία σοβιετική επίθεση θα αντιμετωπιζόταν με συμβατικά όπλα, κατόπιν με πυρηνικά όπλα μικρού και μεσαίου βεληνεκούς κι αν ούτε σ' αυτή την περίπτωση δεν υποχωρούσε η ΕΣΣΔ θα υπήρχε κλιμάκωση με στρατηγικά πυρηνικά όπλα»

<sup>863</sup> Αρβανιτόπουλος Κ. – Ήφαιστος Π., *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, ό.π., Κεφ 2ο, σελ 121



η Γαλλία χρειαζόταν ανεξάρτητη «force de frappe».<sup>864</sup> Η άμυνα της χώρας θα βασιζείται πλέον στα δικά της πυρηνικά όπλα και στο δόγμα της αναλογικής αποτροπής, σύμφωνα με το οποίο μία μεσαιού μεγέθους πυρηνική δύναμη είναι σε θέση να αποτρέψει την επίθεση από μία μεγαλύτερης επιβάλλοντας της υψηλότερο κόστος από το υποθετικό όφελος<sup>865</sup>.

Το πυρηνικό οπλοστάσιο αποτελούσε για τη Γαλλία ένα σημείο αναφοράς για την εθνική της ανεξαρτησία και το ισχυρότερο «χαρτί» έναντι της οικονομικά ισχυρότερης και δημογραφικά μεγαλύτερης Γερμανίας. Η γαλλική στρατηγική σκέψη θεωρούσε ότι μαζί με τη Βρετανία έπρεπε να αποτελέσουν τον “πυρηνικό εγγυητή” της Γερμανίας και της Δυτικής Ευρώπης συμπληρώνοντας το ρόλο των ΗΠΑ<sup>866</sup>, το οποίο θεωρούσε σημαντικότερο σε περιόδους κρίσεων μεταξύ των δύο συνασπισμών. Οι βασικές στρατηγικές επιλογές του De Gaulle επιβίωσαν όλων των επόμενων Γάλλων Προέδρων. Η οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο γαλλογερμανικός άξονας και η απόκτηση πυρηνικών όπλων σκοπό είχαν την εξισορρόπηση των ετεροβαρών ενδοατλαντικών σχέσεων και τη διατήρηση της θέσης και του ρόλου της Γαλλίας στον παγκόσμιο συσχετισμό ισχύος.

### **5.11. Ηνωμένο Βασίλειο.**

Όπως και η Γαλλία έτσι και η Βρετανία μεταπολεμικά είχε απολέσει σημαντικό μέρος της θέσης και του ρόλου της στο διεθνές σύστημα, όχι βέβαια στον ίδιο βαθμό και έκταση με τη Γαλλία αλλά σίγουρα χρειάζονταν μία στρατηγική έτσι ώστε να συνεχίσει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στα παγκόσμια δρώμενα. Η κρίση του Σουέζ το 1956 αντικατοπτρίζει τους νέους συσχετισμούς δυνάμεων· η

<sup>864</sup> Wenger A. – Gerber M., “John F. Kennedy and the Limited Test Ban Treaty: A Case Study of Presidential Leadership”, *Presidential Studies Quarterly* Vol.29, issue 2, σελ. 465-466,

<sup>865</sup> Ήφαιστος Π.– Τσαρδανίδης Χ., *Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλειας και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*, Εκδ Ι Σιδέρης, Αθήνα, 1992, Κεφ 5ο, σελ 106.

<sup>866</sup> Ήφαιστος Π.– Τσαρδανίδης Χ., *Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλειας και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*, Εκδ Ι Σιδέρης, Αθήνα, 1992, Κεφ 5ο, σελ 107

Αγγλία και η Γαλλία, σε συνεργασία με το Ισραήλ, προχώρησαν σε ένοπλη επέμβαση στην Αίγυπτο ως απάντηση της κρατικοποίησης της διώρυγας από το Νάσερ. Η καταλυτική επέμβαση των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ ανάγκασε τις δύο ευρωπαϊκές δυνάμεις να υποχωρήσουν καταδεικνύοντας τους ποιες χώρες διαθέτουν ισχύ για άσκηση εξωτερικής πολιτική πλανητικών διαστάσεων<sup>867</sup>.

Η βρετανική εξωτερική πολιτική προσαρμόστηκε γρήγορα στις νέες συνθήκες και το 1948 ο W Churchill καθόρισε τους «τρεις κύκλους» στους οποίους θα δραστηριοποιείται:

α) η Βρετανική κοινοπολιτεία, ως συνέχεια της Αυτοκρατορίας διατηρώντας ένα πιο χαλαρό θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο με τις πρώην αποικίες. Αυτή η πολιτική θα εξασφάλιζε: την διαιώνιση της αγγλικής επιρροής, τη συνέχιση της εισαγωγής πρώτων υλών, τη διατήρηση των βρετανικών εξαγωγών και τη διάδοση της Αγγλικής γλώσσας.

β) ο αγγλοσαξονικός κόσμος με έμφαση στην ανάπτυξη μίας ειδικής – προνομιακής σχέσης με τις ΗΠΑ. Η προσπάθεια για την οικοδόμηση αυτής της σχέσεως συνιστά τη πρωταρχική επιλογή της Βρετανίας μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, γεγονός που αναμφίβολα επηρέασε και επηρεάζει τη στάση της χώρας στα ευρωπαϊκά ζητήματα και

γ) ο ευρωπαϊκός χώρος μέσα στον οποίο η Βρετανία θα ασκεί τον παραδοσιακό της ρόλο για σταθερότητα και ισορροπία δυνάμεων στην Ηπειρωτική Ευρώπη<sup>868</sup>.

Γενικά οι Βρετανοί πολιτικοί πίστευαν ότι το κενό ισχύος στην Ευρώπη πρέπει να συμπληρωθεί με την παρουσία των ΗΠΑ, πράξη που θα εξασφάλιζε την ασφάλεια της Δυτικής Ευρώπης από τη σοβιετική απειλή, θα επίλυε τα ενδοευρωπαϊκά ζητήματα ασφάλειας και κυρίως αυτό που άπτεται της θέσεως και του ρόλου της Γερμανίας στο μεταπολεμικό σύστημα. Βασική επιδίωξη των ατλαντικών θεσμών, για την οικοδόμηση των οποίων η Βρετανία εργάστηκε συστηματικά, ήταν η

<sup>867</sup> Ήφαιστος Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 1999, Κεφ 4<sup>ο</sup>, σελ 175-176.

<sup>868</sup> Ήφαιστος Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 1999, Κεφ 4<sup>ο</sup>.

ανάσχεση της ΕΣΣΔ, ο έλεγχος της Δ Γερμανίας<sup>869</sup> και γενικά της κατανομής ισχύος στην Ευρώπη. Ακόμη η ανάπτυξή τους θα της εξασφάλιζε, λόγω και της ειδικής σχέσης με τις ΗΠΑ, ενισχυμένο ρόλο σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο.

Στο βαθμό πλέον που η Αγγλία δεν ήταν σε θέση ν' ασκήσει μία αυτοκρατορική εξωτερική πολιτική, διεκδίκησε το ρόλο του εξισορροπητή της παγκόσμιας και ευρωπαϊκής πολιτικής.<sup>870</sup> Η κατάληψη αυτής της θέσεως ήταν δυσκολότερη υπό συνθήκες εντάσεως μεταξύ των υπερδυνάμεων· η στάση της Βρετανίας μετά το θάνατο του Στάλιν (1953) ήταν καταλυτική στη προσπάθεια για ύφεση των σχέσεων Ανατολής – Δύσης.

#### 5.11.1. Η Βρετανική πυρηνική στρατηγική

Βασική επιδίωξη και της βρετανικής αμυντικής πολιτικής ήταν η ανάπτυξη πυρηνικού οπλοστασίου σε συνεργασία με τις ΗΠΑ ως μέρος της ειδικής - προνομιακής σχέσης. Η πρώτη βρετανική πυρηνική δοκιμή πραγματοποιήθηκε το 1952, αναδεικνύοντάς την ως την τρίτη χώρα που διέθετε πυρηνικό οπλοστάσιο. Η ενέργεια που καθόρισε τις βρετανικές αμυντικές επιλογές, που ήταν απόρροια της πολιτικής απόφασης της Αγγλίας για μία ειδική σχέση με την Αμερική, ήταν η Συμφωνία του Nassau το 1962. Τηλεγραφικά η συμφωνία αυτή σήμαινε την εγκατάλειψη κάθε προσπάθειας ενός αυτόνομου ευρωπαϊκού αμυντικού συστήματος και οδήγησε τη Γαλλία εκτός στρατιωτικού σκέλους του NATO<sup>871</sup>.

Επιγραμματικά η Βρετανία επιδίωξε και κατόρθωσε να οικοδομήσει τους ατλαντικούς θεσμούς: α) για να καλύψει με την παρουσία της Αμερικής το κενό ισχύος στην Ευρώπη, β) να επιτύχει ενδοευρωπαϊκή

<sup>869</sup> « Η δήλωση του Λόρδου Ismay είναι παραπάνω από αποκαλυπτική: Στόχος του NATO είναι να φέρει τους Αμερικάνους μέσα, να κρατήσει τους Γερμανούς κάτω και τους Ρώσους έξω από την Ευρώπη». Τσακαλογιάννης Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία – Από τη Βασιλή στο Τείχος του Βερολίνου 1789-1989*, Τόμος Β', Αθήνα, Σιδέρης, 1997, σελ 403.

<sup>870</sup> Π Ήφαιστος – Χ Τσαρδανίδης, *Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλειας και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*, Εκδ Ι Σιδέρης, Αθήνα, 1992, σελ, 115.

<sup>871</sup> Ήφαιστος Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 1999, Κεφ 4<sup>ο</sup>, σελ. 183.

ασφάλεια, με έλεγχο της Γερμανίας, γ) να παρεμποδίσει σοβιετικές αναθεωρητικές τάσεις και δ) να διασφαλίσει την ισορροπία δυνάμεων στη Ευρασία. Οι παραπάνω επιλογές καταδεικνύουν την προσαρμοστικότητα της βρετανικής πολιτικής στους νέους και αρνητικούς, γι' αυτή, συσχετισμούς ισχύος που επικράτησαν μεταπολεμικά στο διεθνές σύστημα. Κοινή συνισταμένη των ενεργειών όλων των μεταπολεμικών κυβερνήσεων του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν η διατήρησή του ως μεγάλης δύναμης στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος.

## **5.12. Η Διεθνής Τάξη υπό το πρίσμα των πυρηνικών όπλων**

### **5.12.1. Διλήμματα ασφαλείας την πυρηνική εποχή.**

Ο καλύτερος τρόπος για να κατανοήσουμε τον τρόπο λειτουργίας της πολιτικής ζωής είναι, σύμφωνα με τον Thomas Hobbes, να φανταστούμε τον άνθρωπο να επιβιώνει στην «φυσική κατάσταση»<sup>872</sup>. Οι δυσκολίες, η επισφαλής επιβίωση και ο ατέρμονος φόβος μέσα στον οποίο ζει, σε ατομικό επίπεδο, τον ωθούν στην αναζήτηση διεξόδου από αυτή την εξαιρετικά δυσάρεστη κατάσταση. Μια οδός διαφυγής, που θα τον οδηγήσει σε πιο πολιτισμένες συνθήκες και θα του εξασφαλίσει ως ένα επίπεδο την επιβίωσή του, είναι η δημιουργία και διατήρηση μορφών κοινωνικής οργάνωσης στα πλαίσια της οποίας οι άνθρωποι ξεφεύγουν από την αγριότητα και μετατρέπουν τον φόβο που νιώθουν ο ένας για τον άλλο σε συνεργασία και συνεννόηση, γεγονός που τους εγγυάται την αμοιβαία ασφάλειά τους<sup>873</sup>.

Η σύγχρονη εκδοχή της πολιτικής οργάνωσης είναι το κράτος.<sup>874</sup> Η αίσθηση του ανήκειν σε μια οργανωμένη κοινωνία οδηγεί τους

<sup>872</sup> Η «Φυσική κατάσταση», όπως εξηγεί ο Hobbes στο έργο του «Λεβιάθαν» είναι εκείνη η κατάσταση κατά την οποία δεν έχουν σχηματιστεί ακόμα κυρίαρχα κράτη, οι άνθρωποι βρίσκονται σε μια ατέρμονη εμπόλεμη κατάσταση, η ρήση "bellum omni contra omnes" (πόλεμος όλων εναντίων όλων) περιγράφει επακριβώς την κατάσταση που επικρατεί. Κάθε άνθρωπος κάτω από αυτές τις συνθήκες κινδυνεύει ανά πάσα στιγμή. Η επιβίωση είναι επισφαλής και οι άνθρωποι ζουν υπό το καθεστώς του φόβου. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει η ανθρώπινη ζωή είναι μοναχική, φτωχική, μίζερη, κτηνώδης και σύντομη... Hobbes Thomas, *Leviathan*, edited by Tuck Richard, Cambridge University Press, 1996

<sup>873</sup> Jackson Robert και Georg Sorensen, *Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών σχέσεων, Η σύγχρονη συζήτηση*, Μετάφραση Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, Gutenberg, Αθήνα, 2006, σελ. 118-22.

<sup>874</sup> Ibid, σελ. 119

ανθρώπους σε εξομάλυνση των σχέσεων τους, σε ειρηνική συνύπαρξη και σε συνεργασία υπό μια κυρίαρχη κυβέρνηση η οποία διαθέτει πλήρη εξουσία και αξιόπιστη ισχύ, για να τους προστατεύει από εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Σε αυτό το νέο περιβάλλον οι άνθρωποι ζουν υπό συνθήκες τάξης κι έχοντας καταρχάς εξασφαλίσει την επιβίωσή τους έχουν την δυνατότητα να ευημερήσουν.

Η ύπαρξη του κράτους ως λύση στο πρόβλημα της φυσικής κατάστασης δημιουργεί αυτόματα ένα σοβαρό πολιτικό ζήτημα. Η δημιουργία του κράτους έχει διττό χαρακτήρα, από την μία πλευρά, λειτουργεί ως διέξοδος από την δυσάρεστη φυσική κατάσταση ανάμεσα στους ανθρώπους, ενώ από την άλλη το κράτος τείνει να αναπαράγει αυτό το πρόβλημα στις σχέσεις ανάμεσα στα έθνη. Στη θέση των μεμονωμένων ατόμων βρίσκονται πλέον τα κράτη τα οποία βιώνουν την φυσική κατάσταση. Έτσι λοιπόν προκαλείται αυτό που ονομάζεται δίλημμα ασφαλείας στην διεθνή πολιτική. Η εξασφάλιση της προσωπικής και εσωτερικής ασφάλειας επιτυγχάνεται μέσω της κρατικής συγκρότησης που οδηγεί αναπόφευκτα στην οικοδόμηση ενός άναρχου διεθνούς συστήματος αφήνοντας ανοικτό το ζήτημα κατοχύρωσης της διεθνούς τάξης.<sup>875</sup>

Τα κράτη δρουν μέσα σε ένα σύστημα κυρίαρχων-ανεξάρτητων πολιτικών υποκειμένων από το οποίο απουσιάζει μια παγκόσμια κυβέρνηση που θα μπορούσε να διευθετήσει τις όποιες διαφορές ανέκυπταν μεταξύ τους και θα επέβαλλε την τάξη στο σύστημα. Δεδομένης αυτής της κατάστασης, η αύξηση της ισχύος ενός κράτους, συνιστά μείωση της σχετικής ισχύος κάποιου άλλου, γεγονός που προκαλεί σημαντικά διλήμματα ασφαλείας στα εμπλεκόμενα μέρη.

Από την στιγμή που όλες οι κοινωνίες επιζητούν την ανεξαρτησία τους βρίσκονται αναγκαστικά σε εγρήγορση για τους κινδύνους κατά της εθνικής τους ασφάλειας, λόγω της άνισης ανάπτυξης και της συνεπαγόμενης άνισης κατανομής ισχύος μέσα στο σύστημα.<sup>876</sup> Κάθε

<sup>875</sup> Ibid, σελ. 120.

<sup>876</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Δ' έκδοση, Αθήνα, 1999, σελ. 66.

κράτος, μέσα στο σύστημα, βρίσκεται σε κατάσταση διαρκούς εγρήγορσης μήπως απολέσει την ανεξαρτησία του από ενέργειες άλλου ή άλλων δρώντων. Λόγω αυτής του κινδύνου που προκαλείται, εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος, προσπαθεί να ενισχύσει την ασφάλεια του αποκτώντας όλο και περισσότερη ισχύ. Το κάθε κράτος διακατέχεται από την πεποίθηση πως για να διατηρήσει την ασφάλεια του, πρέπει να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις ενδεχόμενες εξωτερικές απειλές. Η συμπεριφορά του αυτή όμως, χωρίς πολλές φορές το ίδιο να το αντιλαμβάνεται, θεωρείται απειλητική για τα υπόλοιπα μέρη του συστήματος. Έτσι λοιπόν, ο αγώνας για απόκτηση ασφάλειας, όπως είναι φυσικό, μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, αυξάνει την ανασφάλεια των άλλων κρατών τα οποία νιώθουν πως απειλούνται και τα οδηγεί σε αντίστοιχες πρακτικές για απόκτηση ισχύος και ασφάλειας,<sup>877</sup> έτσι ώστε να καταφέρουν να εξισορροπήσουν την άλλη δύναμη. Το δίλημμα ασφαλείας επομένως μέσα στο σύστημα ευνοεί περισσότερο την σύγκρουση και εμποδίζει την ανάπτυξη της συνεργασίας<sup>878</sup>, καθώς υπάρχει πάντοτε ο φόβος κάποιο κράτος, αποκτώντας μεγάλη δύναμη, να προβάλει αναθεωρητικές αξιώσεις σε βάρος των άλλων κρατών.

#### 5.12.2. Η πυρηνική επιλογή ως απάντηση των διλημμάτων ασφαλείας

Μια πρακτική απόκτησης ισχύος και ασφάλειας στον σύγχρονο κόσμο, που φέρνει τα κράτη αντιμέτωπα με το δίλημμα ασφαλείας, είναι και η προσπάθεια δημιουργίας και απόκτησης πυρηνικών όπλων, κυρίως από τα κράτη εκείνα τα οποία αισθάνονται πολύ έντονη την απειλή από άλλα κράτη, τα οποία διαθέτοντας ήδη το όπλα μαζικής καταστροφής. Τα πυρηνικά όπλα λόγω της καταστροφικότητάς τους, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έχουν κυρίως αποτρεπτική λειτουργία, δηλαδή ο κύριος σκοπός τους δεν είναι να χρησιμοποιηθούν από τα πυρηνικά κράτη, αλλά κυρίως να εκφοβίσουν τον αντίπαλο με την απειλή χρήσης τους, ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι απεριόριστες καταστροφικές τους

<sup>877</sup> Gilpin Robert, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ. 167.

<sup>878</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, ό.π., σελ. 66.

συνέπειες όπως είναι φυσικό προκαλούν στα μη πυρηνικά κράτη το αίσθημα του φόβου και τις αδυναμίες αντίστασης, καθώς μόνο με τις συμβατικές τους δυνάμεις δεν μπορούν να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους επιφέροντας τους αποφασιστικά πλήγματα.

Η ύπαρξη κρατών που έχουν στην διάθεση τους πυρηνικά όπλα έχει ως συνέπεια να αυξάνει την ανασφάλεια των μη πυρηνικών κρατών. Τα πυρηνικά κράτη, ακόμα και αν δεν συμπεριφέρονται επιθετικά προβάλλοντας ηγεμονικές αξιώσεις, θεωρούνται απειλή και ο μόνος τρόπος για να μετριαστεί η απειλή είναι τα μη πυρηνικά κράτη να αντιδράσουν ανάλογα αποκτώντας και αυτά πυρηνικά όπλα. Σε ένα περιβάλλον λοιπόν στο οποίο ήδη υπάρχουν πυρηνικές δυνάμεις, κράτη τα οποία νιώθουν να βρίσκονται στο στόχαστρο πυρηνικών κρατών επιδιώκουν την απόκτηση πυρηνικών όπλων κυρίως για να εξασφαλίσουν την επιβίωση, την ασφάλεια και την ανεξαρτησία τους, κι έπειτα για να κερδίσουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα ισχύος συγκριτικά με τους αντιπάλους τους.

Κάθε κράτος βρίσκεται σε συνεχή προσπάθεια απόκτησης ισχύος, κυρίως στρατιωτικής, έτσι ώστε διατηρώντας τη θέση και το ρόλο του μέσα στο σύστημα να επιτύχει τους σκοπούς τις εξωτερικής του πολιτικής. Σύμφωνα με τον καθηγητή ψυχολογίας Abraham Maslow οι άνθρωποι καθορίζουν την δράση τους σύμφωνα πάντοτε με την ιεράρχηση των αναγκών τους<sup>879</sup>. Παρόμοια ιεράρχηση υπάρχει και κατά την εξέταση των πυρηνικών φιλοδοξιών κάθε κράτους. Το μοντέλο της «ιεραρχίας των πυρηνικών κινήτρων» επεξηγεί τους λόγους για τους οποίους ένα κράτος επιδιώκει να αποκτήσει πυρηνικά όπλα. Οι σημαντικότεροι λόγοι που ωθούν το κράτος σε αυτό το βήμα είναι : η επιβίωση, η αποτροπή, το γόητρο, η ασφάλεια και ηγεμονία, η αυτονομία και η απόκτηση μιας θέσης μεταξύ των υπερδυνάμεων.<sup>880</sup>

Η επιβίωση αποτελεί το βασικότερο από τα κίνητρα που ωθούν τα κράτη στην απόκτηση πυρηνικών όπλων, καθώς αποτελεί τον

<sup>879</sup> Strain R., Frederic, *"Discerning Iran's Nuclear strategy: An examination of motivations, strategic culture and Rationality"*, Air War College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, 15 April 1996, σελ. 7.

<sup>880</sup> Ibid, σ. 7

πρωταρχικό τους στόχο. Ένα κυρίαρχο κράτος θα πρέπει να είναι σε θέση να εγγυηθεί για την ασφάλεια των πολιτών του και θα πρέπει να λαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα, στο πλαίσιο της αρχής της αυτοβοήθειας, που θα του επιτρέπουν να διατηρεί την εδαφική του ακεραιότητα και την ανεξαρτησία του. Την λειτουργία αυτή, σε έναν πυρηνικό κόσμο, έρχεται να την επιτελέσει η απόκτηση πυρηνικών όπλων, η οποία θα προσδώσει σημαντικά πλεονεκτήματα ισχύος στο ενδιαφερόμενο κράτος.

Η αποτροπή είναι ένα ακόμα κίνητρο για απόκτηση πυρηνικών όπλων καθώς περιλαμβάνει προληπτική δράση προς οποιονδήποτε εχθρό αυξάνοντας το κόστος οποιασδήποτε επέμβασης σε απαγορευτικά επίπεδα.<sup>881</sup> Μια επέμβαση ενάντια σε ένα πυρηνικό κράτος θα καθιστούσε το κόστος υψηλότερο από τα οφέλη. Δεδομένου λοιπόν του γεγονότος ότι τα κράτη συμπεριφέρονται ως ορθολογικοί δρώντες, κανένα κράτος δεν θα επεδίωκε να επιτεθεί σε μια πυρηνική δύναμη γνωρίζοντας ότι αυτά που θα κερδίσει θα είναι σαφώς λιγότερα από αυτά που θα χάσει. Η αυξημένη πιθανότητα επιβίωσης έστω κι ενός μικρού μέρους των πυρηνικών όπλων μετά το πρώτο χτύπημα το οποίο θα έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει σημαντικές απώλειες στον εχθρό θα δράσει αποτρεπτικά στην αρχική σκέψη του επιτιθέμενου.<sup>882</sup>

Η απόκτηση πυρηνικών όπλων από ένα κράτος, όπως είναι φυσικό, προκαλεί αλλαγές τόσο σε εσωτερικό όσο και σε εξωτερικό επίπεδο αναφερόμενος στις δραματικές αλλαγές που επιφέρουν τα πυρηνικά όπλα στη μορφή και στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου ο Παναγιώτης Κονδύλης σημειώνει ότι η δυνατότητα μιας μεσαίας ή μείζονος δύναμης να πλήξει με βαλλιστικούς πυραύλους και πυρηνικές κεφαλές τη βάση ακόμα και τις ίδιες της υπερδύναμης ουσιαστικά θα επηρεάσει την πορεία της πλανητικής πολιτικής. Σχετικά με τα οφέλη της πυρηνικής ισχύος αναφέρει ότι *«ενώ η γενική διαφορά δυναμικού παραμένει περίπου η ίδια, η διαφορά των στρατιωτικοπολιτικών δυνατοτήτων μειώνεται»*.<sup>883</sup>

---

<sup>881</sup> Ibid, σ. 9

<sup>882</sup> Κονδύλης Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 373

<sup>883</sup> Κονδύλης, Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 372



Το κράτος πλέον αποκτά κύρος, σε στρατιωτικό επίπεδο, που του προσδίδει φήμη, ασφάλεια, μεγάλη αυτονομία και θέση μεγάλης δύναμης. Το κράτος υπερβαίνει το πρότερο επίπεδο στο οποίο βρισκόταν και ενισχύει τη θέση και το ρόλο του μέσα στο σύστημα. Το πλεονέκτημα σύμφωνα και πάλι με τον Παναγιώτη Κονδύλη έγκειται στη δυνατότητα των ατομικών όπλων να χρησιμοποιηθούν χωρίς να απαιτείται η κινητοποίηση, ο συντονισμός ή το υψηλό επίπεδο μαχητικής ετοιμότητας του συνόλου των ενόπλων δυνάμεων.<sup>884</sup> Για τα μικρότερα κράτη τα πυρηνικά όπλα εκλαμβάνονται ως το μέσον που θα τους προσδώσει κύρος στο διεθνές σύστημα δυσανάλογο της πραγματικής τους δύναμης. *«Τα καθοριστικά κίνητρα της απόφασης για πυρηνικοποίηση δεν είναι τεχνικά αλλά πολιτικά - Είτε ο φόβος μπροστά σε έναν ατομικά εξοπλισμένο εχθρικό γείτονα (Ιράν - Ισραήλ), είτε η επιθυμία απόκτησης περιφερειακού γοήτρου»*.<sup>885</sup>

### 5.12.3. Πυρηνική αποτροπή

Ως αποτροπή γενικά θα μπορούσαμε να ορίσουμε *«τις ενέργειες και στρατιωτικές δυνατότητες που αποτρέπουν έναν αντίπαλο από στρατιωτική επίθεση εξαιτίας της απειλής να υποστεί απαράδεκτα μεγάλες καταστροφές»*<sup>886</sup>. Αποτροπή σημαίνει λοιπόν να πεισθεί ο αντίπαλος να παραιτηθεί από τις αξιώσεις του χωρίς να υπάρξει άσκηση βίας από την άλλη πλευρά. Το σημαντικότερο στοιχείο της έννοιας της αποτροπής είναι η αξιοπιστία της απειλής που εκτοξεύεται κάθε φορά. Η απειλή πρέπει να είναι τεχνικά και ψυχολογικά αξιόπιστη<sup>887</sup>. Θα πρέπει δηλαδή αφενός η πολιτική ηγεσία που τη διατυπώνει να φαίνεται αποφασισμένη να την πραγματοποιήσει και αφετέρου να υπάρχει η στρατιωτική ή άλλη ικανότητα εφαρμογής της απειλής. Η αποτροπή επιθέσεων με χρήση στρατιωτικής δύναμης ήταν πάντοτε στο προσκήνιο για κάθε κράτος. Το καινούριο στοιχείο στην εποχή των πυρηνικών

<sup>884</sup> Ibid, σελ. 373.

<sup>885</sup> Ibid. σελ. 374.

<sup>886</sup> Βαληνάκης Γ. Γιάννης και Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσ/νίκη, 2000.

<sup>887</sup> Ibid, σ.130

όπλων είναι ότι έχει αναχθεί σε πρωταρχικό στόχο της πολιτικής λόγω της απροθυμίας τους να χρησιμοποιήσουν τα πυρηνικά όπλα σε έναν πόλεμο<sup>888</sup>. Η απειλή χρήσης πυρηνικής ισχύος για την άμυνα έναντι ενδεχόμενης επίθεσης από τον αντίπαλο και τους συμμάχους του ήταν το επίκεντρο της θεωρίας της στρατηγικής αποτροπής.

Η κατοχή πυρηνικών όπλων εκφράζει για μια χώρα την υπέρτατη επιθετικότητα, η οποία όμως δεν συνεπάγεται απαραίτητα και επίθεση λόγω της καταστροφικότητας των πυρηνικών όπλων. Η επίθεση και τελικά η νίκη κατά ενός αντιπάλου, που κατέχει και αυτός πυρηνικά, θεωρείται εξαιρετικά αβέβαιη καθώς το κόστος του πολέμου είναι τεράστιο και η πιθανότητα ολοκληρωτικής καταστροφής και των δύο πολύ μεγάλη. Τα πυρηνικά κράτη πολύ δύσκολα θα έπαιρναν το ρίσκο να οδηγηθούν σε άμεσο πόλεμο πυρηνικής ή συμβατικής φύσεως με απρόβλεπτες συνέπειες και αβάστακτες απώλειες και για τις δύο πλευρές<sup>889</sup>. Εφόσον λοιπόν η χρησιμοποίησή τους, από τη στιγμή που τα κατείχαν τουλάχιστον δύο κράτη, θεωρείται σχεδόν αδύνατη, επιδρούν περισσότερο ψυχολογικά στον αντίπαλο, καθώς τον εγκλωβίζουν σε μια κατάσταση φόβου και συνεπώς αποτροπής<sup>890</sup>.

Τα πυρηνικά όπλα λοιπόν, με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, έχουν την τάση να αποτρέπουν τον πόλεμο και όχι να τον προκαλούν. Αν και είναι επικίνδυνα και οπωσδήποτε δεν προσφέρουν βεβαιότητα για παγκόσμια ασφάλεια, ωστόσο λειτουργούν αποτρεπτικά για όσους επιθυμούν να προβούν σε επιθετικές ενέργειες. Επιβάλλουν στις εμπλεκόμενες χώρες την αναγκαστική συνύπαρξη χωρίς την υποχώρηση του ενός ή του άλλου από τις θέσεις του<sup>891</sup>.

Στην περίπτωση που δεν υπάρχει δυνατότητα αποτροπής, τότε ο αντίπαλος καθίσταται ανίκανος να εμποδίσει μια επίθεση εναντίον του

<sup>888</sup> Βλ. Bull H., *Η Αναρχία Κοινωνία*, ό.π., σελ. 167.

<sup>889</sup> Περίπτωση ΗΠΑ - Σοβιετικής Ένωσης στην διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Οι δύο αυτές υπερδυνάμεις που ανταγωνίστηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο σε όλους τους τομείς, κατάφεραν να μην φθάσουν σε μια άμεση και ανοιχτή πολεμική σύγκρουση, πολλές φορές λόγω της σύνεσης που τους επέβαλλε η κατοχή πυρηνικών όπλων.

<sup>890</sup> Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2000, σελ. 17.

<sup>891</sup> Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2000, σελ. 16.

και ειδικότερα μια επίθεση στην οποία θα χρησιμοποιηθούν πυρηνικά όπλα εναντίον του κατάστασης που είναι εξαιρετικά μειονεκτική για το μη πυρηνικό κράτος, καθώς το επιτιθέμενο πυρηνικό κράτος θα έχει την ευκαιρία να ξεκινήσει έναν πόλεμο και να τον κερδίσει χωρίς ιδιαίτερο κόστος. Το ενδεχόμενο αυτό οδηγεί κατά συνέπεια το κάθε μη πυρηνικό κράτος σε πρακτικές που θα το απαλλάξουν από την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκεται. Η μόνη κατάλληλη πρακτική σε αυτή την περίπτωση είναι η ικανότητα αποτροπής του αντιπάλου, δηλαδή η απόκτηση εκείνων των μέσων τα οποία θα οδηγήσουν σε τέτοιο συσχετισμό δυνάμεων που θα επιτρέπει στους αντιπάλους να εμποδίσουν, ο καθένας από την πλευρά του, μια επίθεση είτε συμβατική είτε πυρηνική.

Η κατάσταση αυτή, της προσπάθειας να αποκτηθούν τα κατάλληλα μέσα για την αποτροπή, οδήγησε στην αναζήτηση μεγαλύτερης σταθερότητας. Οδήγησε σε μια κατάσταση η οποία θα εξασφάλιζε ότι καμία δύναμη δεν θα είχε το πλεονέκτημα σε σχέση με την άλλη να επιφέρει το πρώτο πλήγμα. Δηλαδή καμία δύναμη δεν θα αποκτούσε την δυνατότητα να πλήξει προληπτικά και αιφνιδιαστικά τον αντίπαλο, τόσο αποτελεσματικά, ώστε να εξουδετερώσει τις δυνάμεις αντιποίνων του<sup>892</sup>. Για να παραμείνει λοιπόν σταθερή η αποτροπή και καμία δύναμη να μην αποκτήσει πλεονέκτημα έναντι της άλλης, κάθε μια θα πρέπει να διατηρεί αρκετές δυνάμεις ώστε να μπορεί κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες να ανταποδώσει πιθανή πυρηνική επίθεση. Θα πρέπει δηλαδή κάθε δύναμη να διατηρεί την ικανότητα του δεύτερου πλήγματος. Κατά συνέπεια το κύριο προαπαιτούμενο για μια δύναμη δεύτερου πλήγματος είναι να μπορεί να επιβιώσει από την επιθετική ενέργεια του εχθρού, ώστε να προβεί σε αντίποινα<sup>893</sup>.

Η σταθερότητα σε μια περίοδο πυρηνικής αφθονίας θα μπορούσε λοιπόν να επέλθει, με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, μόνο μέσα από ένα πυρηνικό αδιέξοδο, στο οποίο οι εμπλεκόμενες πλευρές θα διαθέτουν άτρωτες δυνάμεις ανταπόδοσης, καθώς ο πιο αποτελεσματικός

<sup>892</sup> Βλ. Βαληνάκης Γ. Γιάννης και Κωνσταντίνος Ε. Μπότσιου, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή*, ό.π., σελ.143.

<sup>893</sup> Κολιοπουλος Κ, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως τις μέρες μας*, Αθήνα: Ποιότητα, 2008 σελ 257.

τρόπος για να αποτραπεί η χρήση πυρηνικών όπλων από ένα κράτος είναι η απειλή της ανάπτυξης και χρησιμοποίησης του ίδιου όπλου. Η κατάσταση αυτή στην οποία κάθε πλευρά έχει εξασφαλίσει την ικανότητα να προκαλέσει μεγάλες καταστροφές στην άλλη ακόμα και αφού έχει δεχθεί πρώτη μια πυρηνική επίθεση περιγράφεται με τον όρο « αμοιβαία εξασφαλισμένη καταστροφή» (mutual assured destruction, MAD), είναι όμως γνωστή και με τον όρο «ισορροπία του τρόμου»<sup>894</sup>. Η υπόθεση που στηρίζει την «ισορροπία του τρόμου» είναι ότι από την στιγμή που και οι δύο πλευρές είναι σε θέση να εξασφαλίσουν την καταστροφή, οι κίνδυνοι που συνδέονται με τις επιθετικές ενέργειες είναι τόσο μεγάλοι, που είναι αδύνατο να μην λειτουργήσει η αποτροπή.

Σε έναν συμβατικό πόλεμο, η αβεβαιότητα του αποτελέσματος δεν λειτουργεί κατασταλτικά για το επιτιθέμενο κράτος, η ήττα δεν σημαίνει απαραίτητα και ολοκληρωτική καταστροφή, κατά συνέπεια το ρίσκο είναι μικρότερο και η πιθανότητα να ξεσπάσει συμβατικός πόλεμος μεγαλύτερη, καθώς οι απώλειες θα είναι περιορισμένες. Στην περίπτωση ενός πυρηνικού πολέμου από την άλλη πλευρά τα δεδομένα είναι τελείως διαφορετικά. Εάν δύο πυρηνικά κράτη<sup>895</sup> οδηγηθούν σε πόλεμο η απόλυτη καταστροφή και για τις δύο πλευρές είναι το πιθανότερο αποτέλεσμα. Η νίκη, σε αυτή την περίπτωση, είναι πιθανή αλλά τα κέρδη από αυτήν είναι ελάχιστα ενώ το κόστος και οι απώλειες είναι τεράστιες. Όπως και ο ίδιος ο Waltz χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Όταν το ερώτημα που τίθεται είναι πλέον αν ήμαστε διατεθειμένοι να χάσουμε μία, δύο ή δέκα πόλεις, το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να σταματήσουμε να σκεφτόμαστε το ρίσκο που θα πάρουμε και να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε το πώς θα το αποφύγουμε»*<sup>896</sup>. Η έννοια της αποτροπής λοιπόν, καθίσταται σημαντικότερη σε ένα περιβάλλον πυρηνικής αφθονίας, καθώς μπορεί να λειτουργήσει εξισορροπητικά μεταξύ

<sup>894</sup> Κολιοπουλος Κ, *ibid*, σελ 263.

<sup>895</sup> Με τον όρο πυρηνικά κράτη αναφερόμαστε στα κράτη εκείνα που έχουν ήδη προχωρήσει στην κατασκευή και απόκτηση πυρηνικών όπλων.

<sup>896</sup> Scott Sagan and Waltz Kenneth N, *The spread of nuclear weapons: a debate renewed*, W.W. Norton & Company, Inc, New York, 2003, σελ. 9

μικρότερων ή μεγαλύτερων πυρηνικών δυνάμεων και να αποτρέψει ένα πιθανό πυρηνικό ολοκαύτωμα.

#### 5.12.4. Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή- Στρατηγική Σταθερότητα

Η πυρηνική ισορροπία βασίζεται στη μεγάλη ισχύ του πυρηνικού όπλου. Μέχρι και την εμφάνιση των πυρηνικών όπλων η ισορροπία της ισχύος σήμαινε ότι δύο κράτη ή δύο συνασπισμοί ήταν λιγότερο ή περισσότερο στρατιωτικά ισοδύναμοι. Αυτό μπορεί να απέτρεπε μια μεταξύ τους σύγκρουση και, εάν δεν την απέτρεπε, σε περίπτωση που οι αντίπαλοι οδηγούνται στη σύγκρουση, προοιωνίζε μια αμφίρροπη σύγκρουση της μίας χώρας με την άλλη<sup>897</sup>. Η πυρηνική ισορροπία δεν αποτιμάται με βάση την ισότητα ή τη σχετική ισοτιμία σε αριθμούς κεφαλών ή πυραύλων που διαθέτει η μία ή η άλλη πλευρά αλλά με βάση τη δυνατότητα καταστροφής που μπορεί η μια πλευρά να προκαλέσει στην άλλη έστω και με μικρότερο αριθμό πυρηνικών κεφαλών. Για τη διατήρηση ενός αξιόπιστου πυρηνικού οπλοστασίου απαιτούνται τρεις προϋποθέσεις: α) απόκτηση, β) επιβιωσιμότητα και γ) διεισδυτικότητα.<sup>898</sup>

Όπως προαναφέραμε αποτροπή είναι η δυνατότητα ενός κράτους να αποκλείει τη μη επιθυμητή για αυτό δράση ενός άλλου κράτους<sup>899</sup>. Αυτό δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα πειθούς αλλά αποτέλεσμα μιας συνάρτησης: αφενός της απειλής ή χρήσης βίας που διαθέτει το κράτος που αποτρέπει και αφετέρου των κινδύνων του κράτους που αποτρέπεται για τις συνέπειες της εναντίον του χρήσης βίας. Η μονομερής αποτροπή είναι πιο κοντά στην έννοια του πειθαναγκασμού<sup>900</sup> και πρόκειται για μια κατάσταση σχετικά απλή, αφού μόνο ο ένας απειλεί τον άλλο, χωρίς ταυτοχρόνως να εκτίθεται σε ανάλογη απειλή. Πιο σύνθετη από την απλή

<sup>897</sup> Bull H., *Η Αναρχή Κοινωνία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2001, σελ. 159.

<sup>898</sup> Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως τις μέρες μας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008, σελ 254.

<sup>899</sup> Freedman L., "Deterrence: A Reply", *The Journal of Strategic Studies*, vol. 28, no. 5, 2005, p. 790,

<sup>900</sup> Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως τις μέρες μας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008, σελ. 21.

είναι η αμοιβαία αποτροπή όπου δύο ή περισσότερες δυνάμεις αποτρέπονται αμοιβαίως να πράξουν κάτι<sup>901</sup>.

Η αποτροπή, μέσω αντιποίνων,<sup>902</sup> λοιπόν στο πυρηνικό επίπεδο είναι αποτέλεσμα της επιθετικότητας των όπλων<sup>903</sup>. Η επιθετικότητα όμως αυτή δεν συνεπάγεται και την επίθεση αφού μπροστά στην καταστροφή που απειλείται από την πιθανή χρήση τους οι εν δυνάμει αντίπαλοι διστάζουν, διότι η προοπτική της νίκης εναντίον ενός αντιπάλου που κατέχει και αυτός πυρηνικά όπλα καθίσταται αβέβαιη και πιθανώς αδύνατη. Το κόστος δηλαδή ενός πολέμου μεταξύ σχετικά ισοδύναμων αντιπάλων προσιώνίζεται μεγάλο και ενδεχομένως απαγορευτικό. Συνοψίζοντας η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή είναι αποτέλεσμα της αμοιβαίας απειλής με πυρηνικά και της εν δυνάμει πρόκλησης κόστους που δεν είναι αποδεκτό <sup>904</sup>.

Η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ άρχισε να ενισχύεται στο βαθμό που η απειλή των αντιποίνων γινόταν όλο και πιο αξιόπιστη βασικά για τους εξής λόγους: Πρώτον, διότι αυξάνονταν οι πυρηνικές κεφαλές και ο αριθμός των διηπειρωτικών πυραύλων σε σημείο που έφτασαν σε ισορροπία, γεγονός που σήμαινε πως υπήρχε η δυνατότητα ανταπόδοσης και δευτερον λόγω της βελτίωσης των συστημάτων ελέγχου και διοίκησης που σήμαινε πως οποιοδήποτε πρώτο πλήγμα είχε πολύ μικρές πιθανότητες να είναι τυχαίο και να μην ήταν προϊόν μιας δύσκολης απόφασης· με την εγκατάσταση δε και τη λειτουργία του κόκκινου τηλεφώνου οι πιθανότητες ενός τέτοιου ενδεχομένου μειωνόταν σημαντικά. Τέλος το πιο σημαντικό ήταν η ανάπτυξη δορυφόρων, ιδιαίτερα των δορυφόρων έγκαιρης προειδοποίησης μιας και ο χρόνος προειδοποίησης για μια πυραυλική επίθεση διπλασιαζόταν<sup>905</sup>. Πριν τους

<sup>901</sup> Βαληνάκης Ι., *Εισαγωγή στην πυρηνική στρατηγική*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 24.

<sup>902</sup> Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως τις μέρες μας*, ό.π., σελ. 24.

<sup>903</sup> Champion D. & Mattis R., *"Terrorism, Weapons of Mass Destruction and Deterrence"*, Criminal Justice Studies, vol. 16, no. 1, 2003, σελ. 31

<sup>904</sup> Κονδύλης Π., *Θεωρία του Πολέμου*, Θεμέλιο, Αθήνα. 1999, σελ.163-7.

<sup>905</sup> Κουσκουβέλης Η., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ. 413-8

δορυφόρους έγκαιρης προειδοποίησης τα χερσαία και εναέρια ραντάρ μπορούσαν να ειδοποιήσουν για μια επίθεση το πολύ 10 λεπτά πριν την πραγματοποίηση του πρώτου πλήγματος, όταν δηλαδή οι διηπειρωτικοί πυραύλοι θα εισέρχονταν στην ατμόσφαιρα. Με τους δορυφόρους τα κράτη είχαν τη δυνατότητα να ανιχνεύσουν την εκτόξευση των πυραύλων και το χρόνο να πυροδοτήσουν τους δικούς τους. Τέλος η δυνατότητα εγκατάστασης διηπειρωτικών πυραύλων σε υποβρύχια SLBM, μείωνε δραστικά το χρόνο προώθησης<sup>906</sup> όπως επίσης και τη δυνατότητα εντοπισμού του υποβρυχίου.

Για όλους αυτούς τους λόγους η πιθανότητα ενός πλήγματος χωρίς ανταπόδοση ελαχιστοποιήθηκε. Αυτή είναι και η αιτία που άρχισε να γίνεται λόγος και για αμοιβαία εξασφαλισμένη καταστροφή<sup>907</sup>. Με την αύξηση όμως των δυνατοτήτων των οπλοστασίων οι δύο πλευρές παγιδευμένες στη δίνη του ανταγωνισμού όταν βρέθηκαν μπροστά στη βεβαιότητα της καταστροφής άρχισαν να συνεργάζονται με σκοπό αφενός την εξάλειψη πιθανών κινήτρων τα οποία θα ωθούσαν τη μία ή την άλλη πλευρά να προβεί πρώτη, αισθανόμενη την πιθανότητα μεγαλύτερου οφέλους από το αναμενόμενο κόστος, σε μια πυρηνική επίθεση. Προς την κατεύθυνση αυτή οι δύο υπερδυνάμεις κινήθηκαν από κοινού ξεκινώντας τις διαδικασίες ελέγχου των εξοπλισμών.

Στόχος της παραπάνω διαδικασίας ήταν η μείωση ή εξάλειψη των αποσταθεροποιητικών οπλικών συστημάτων. Ως αποσταθεροποιητικά θεωρούνται όλα εκείνα που μπορούν να προκαλέσουν ζημιά στα υφιστάμενα οπλικά συστήματα της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής ή να δημιουργήσουν μια δυνατότητα (παράθυρο ευκαιρίας) στη μία πλευρά να αναλάβει πρώτη μια πυρηνική επίθεση. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, μέσω διεθνών συμφωνιών απαγορεύτηκαν οι πυρηνικές δοκιμές στο διάστημα, απαγορεύτηκε, ανεπιτυχώς ίσως έως ένα βαθμό, η διάδοση των πυρηνικών όπλων, νομιμοποιήθηκε ουσιαστικά η

<sup>906</sup> Ιδιαίτερα δε η δυνατότητα εκτόξευσης από την περιοχή της Αρκτικής μειώνει δραστικά την προωθητική φάση με αποτέλεσμα η άμυνα κατά των SLBM να είναι εξαιρετικά δύσκολη. Βλ. Χατζηκωνσταντίνου Κ., *Η νομική διάσταση του Πολέμου των Άστρων*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988.

<sup>907</sup> Mutual Assured Destruction MAD, βλ. Krepon M., "Moving Away from MAD", *Survival*, vol. 43, 2001, σελ. 83.

δορυφορική παρακολούθηση και κυρίως απαγορεύτηκαν τα αντιβαλλιστικά συστήματα. Η αιτία είναι προφανής: η ισορροπία του τρόμου στηριζόταν αποκλειστικά σε επιθετικά όπλα (πυραύλους με πυρηνικές κεφαλές) και η οποιαδήποτε άμυνα θα αλλοίωνε αυτή τη σχέση υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς<sup>908</sup>. Επομένως η φιλοσοφία της παγκόσμιας ισορροπίας απέρρεε από το ξίφος και μόνο, και όποιος συνδυασμός του με την ασπίδα δεν ήταν αποδεκτός<sup>909</sup>. Κατά συνέπεια η ανάπτυξη αντιπυραυλικών συστημάτων τόσο σε επίπεδο υπερδυνάμεων όσο και σε επίπεδο μικρότερων δυνάμεων μπορεί να λειτουργήσει αποσταθεροποιητικά. Και αυτό γιατί κατά το χείριστο σενάριο η χώρα που θα τα κατέχει θα μπορεί ατιμώρητα να εξαπολύσει ακόμη και έναν πυρηνικό πόλεμο και να τον κερδίσει (θεωρητικά) ανατρέποντας πλήρως τη στρατηγική ισορροπία.<sup>910</sup>

Η δυνατότητα μιας ατιμωρητί νίκης οδηγεί σε κίνητρα για την έναρξη ενός πολέμου από και προς όφελος του κατέχοντος αντιπυραυλικά συστήματα. Σε μια λιγότερο κακή εξέλιξη είτε η χώρα που τα κατέχει μπορεί να επιβάλλει τους όρους της στους αντιπάλους είτε η ίδια και οι αντίπαλοί της εισέρχονται σε μια κούρσα εξοπλισμών αμυντικών αλλά και επιθετικών συστημάτων. Στην σύγχρονη εποχή της διασποράς των όπλων μαζικής καταστροφής, καθώς και των νέων προκλήσεων και απειλών ασφαλείας, προτάσεις όπως αυτές των ΗΠΑ για ανάπτυξη όπλων στο διάστημα<sup>911</sup> ή για ανάπτυξη μιας αντιπυραυλικής ασπίδας σε εθνικό επίπεδο<sup>912</sup>, που δεν αποκλείει ρητά την ανάπτυξη στοιχείων στο διάστημα, όπως και τάσεις για μια περιφερειακή αντιπυραυλική ασπίδα, στα πλαίσια του NATO, της οποία τμήματα θα

<sup>908</sup> Kuskavelis I., *The Method of Genetic Effectiveness and the Future of the Military Regime of Outer Space*, στο Zwaan T.L., Vries W.W.C., Tuinder P.H., Kuskavelis I., (eds) *Space Law: Views of the Future*, International Institute of Space Law, Kluwer, Deventer 1988, σελ. 102

<sup>909</sup> Krepinevich A., *"Cavalry to Computer: The pattern of Military Revolutions"*, *The National Interest*, vol. 37, 1994, σελ. 30-42

<sup>910</sup> Gray C., *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and Evidence of History*, Frank Cass, London, 2002.

<sup>911</sup> Report of the Commission to Assess United States National Security Space Management and Organization, 2001, διαθέσιμο στο: <http://www.space.gov/docs/fullreport.pdf>

<sup>912</sup> Fowler C., *National Missile Defense*, IEEE AESS Systems Magazine, January 2002, σελ. 4-13.



περιέχονται στην Ευρώπη<sup>913</sup>, οδηγεί αναπόφευκτα σε μια νέα κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων (κυρίως μεταξύ ΗΠΑ-Ρωσίας αλλά και ενδεχομένως μεταξύ και της Κίνας). Σε επίπεδο μικρών πυρηνικών δυνάμεων η ανάπτυξη αντιπυραυλικών ικανοτήτων από ένα ισχυρότερα πυρηνικό κράτος οδηγεί σε ανασφάλεια των τελευταίων λόγω της αμφισβήτησης της δυνατότητας δευτέρου πλήγματος.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως αυτό οδηγεί σε περιφερειακή ανασφάλεια, με συνέπεια τον κλονισμό της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας εξαιτίας του ότι διαταράσσεται το δόγμα της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής αφού με νέους παίκτες, πέραν των 5 του Συμβουλίου Ασφαλείας, οι σχέσεις πολλαπλασιάζονται, μιας και σε τελική ανάλυση η συνολική αποτροπή είναι το άθροισμα των διμερών σχέσεων αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής (π.χ. το άθροισμα της ξεχωριστής σχέσης αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής ΗΠΑ και Ηνωμένου Βασιλείου με τη Ρωσία, ΗΠΑ-ΗΒ-Γαλλία με Ρωσία-Κίνα, ΗΠΑ-Ισραήλ με Ιράν-Πακιστάν, κτλ.).

#### 5.12.5. Συμφωνίες ΗΠΑ-ΕΣΣΔ για τον έλεγχο των εξοπλισμών.

Εκτός από τις συνθήκες απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών (LTBT) και μη διασποράς τους (NPT), που αντικειμενικό σκοπό είχαν την παρεμπόδιση των υπολοίπων μη κατόχων πυρηνικών να αποκτήσουν την κατάλληλη τεχνολογία για την κατασκευή πυρηνικού οπλοστασίου, υπέγραψαν και διμερείς συμφωνίες ελέγχου των πυρηνικών εξοπλισμών τους. Στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ, ανέπτυξαν μια σχέση έντονου ανταγωνισμού για την απόκτηση πυρηνικών όπλων υψηλής τεχνολογίας προκειμένου να διατηρήσουν την ισοδυναμία των οπλοστασίων τους.

Οι διμερείς διαπραγματεύσεις για τον περιορισμό των στρατηγικών όπλων SALT<sup>914</sup> (Strategic Arms Limitation Talks) άρχισαν το 1969 στο

<sup>913</sup> Johnson R., “Ballistic Missile Defense and the Weaponization of Space”, Disarmament Diplomacy, vol. 3, 2004, σελ. 5.

<sup>914</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ 271.

Ελσίνκι και διήρκησαν 10 έτη. Τον Μάιο 1972, υπογράφηκε η Συνθήκη SALT I η οποία περιλαμβάνει τρεις επιμέρους συμφωνίες:

α) Συνθήκη για τους Αντιβαλλιστικούς Πυραύλους (ABM). Επέτρεπε στην κάθε πλευρά την ανάπτυξη μέχρι δυο συστημάτων των 100 ABM. ( Τροποποιήθηκε το 1974 από τη Συμφωνία του Βλαδιβοστόκ που περιόρισε τα επιτρεπόμενα συστήματα των 100 ABM σε ένα για κάθε πλευρά).<sup>915</sup>

β) Προσωρινή Συμφωνία για τα Επιθετικά Στρατηγικά Όπλα. Περιορίζει τον αριθμό των επιθετικών πυραύλων ICBM (Inter-Continental Ballistic Missiles) & SLBM (Sea-Launched Ballistic Missiles).

γ) Πρωτόκολλο της Προσωρινής Συμφωνίας. Καθόριζε συγκεκριμένες οροφές των οπλικών συστημάτων.<sup>916</sup> Η υπογραφή της συνθήκης διασφάλιζε τη στρατηγική ισοότητα ανάμεσα σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ και την αποδοχή εν μέρους της Σοβιετικής Ένωσης του υφιστάμενου διακρατικού συστήματος.

Οι συνομιλίες για τη συνέχιση της διαδικασίας SALT άρχισαν το Νοέμβριο 1972 στη Βιέννη και κατέληξαν στην υπογραφή της Συνθήκης SALT II το 1979. η εν λόγω Συμφωνία έθετε λιγότερους περιορισμούς από την προηγούμενη, ενώ επέτρεπε την αύξηση του αριθμού των πυρηνικών κεφαλών, την ανάπτυξη νέων εκτοξευτών και τον εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων οπλικών συστημάτων. Η αμερικάνικη Γερουσία αρνήθηκε να επικυρώσει την SALT II.

Τον Ιούνιο 1982, άρχισαν στη Γενεύη οι συνομιλίες START (Strategic Arms Reduction Talks) με πρωτοβουλία των ΗΠΑ και σκοπό τη μείωση των στρατηγικών όπλων, αλλά διεκόπησαν τον επόμενο χρόνο από την πλευρά των Σοβιετικών, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την εγκατάσταση στην Ευρώπη των αμερικανικών πυραύλων Persing & Cruise. Οι εν λόγω συνθήκες αντικειμενικό σκοπό είχαν τη διατήρηση

<sup>915</sup> Κουσκουβέλης, Η, *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σελ.160.

Για το πρωτότυπα κείμενα: <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/abm/index.htm>

<sup>916</sup> Παπασωτηριου Χ *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ. 271.

της ισορροπίας μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Η Συνθήκη START I υπογράφηκε στις 31 Ιουλίου 1991 και τέθηκε σε ισχύ στις 5 Δεκεμβρίου 1994, ανάμεσα στην κυβέρνηση των ΗΠΑ και της πρώην ΕΣΣΔ, πέντε μήνες πριν την κατάρρευση της τελευταίας και προέβλεπε σημαντική μείωση στα πυρηνικά οπλοστάσια των δύο υπερδυνάμεων. Η ισχύς της συμφωνίας αναμένεται να λήξει στις 5 Δεκεμβρίου 2009.<sup>917</sup> Η μείωση των στρατηγικών πυρηνικών όπλων εν πολλοίς αφορούσε την απόσυρση παλαιών οπλικών συστημάτων.<sup>918</sup> Η σχετική ποσοτική ισορροπία, ο έλεγχός των ποιοτικών παραμέτρων των οπλικών συστημάτων και η μηδαμινές δυνατότητες αντιβαλλιστικής άμυνας, όπως προέβλεπε η ABM<sup>919</sup>, σκοπό είχαν την εξασφάλιση ικανότητας δευτέρου πλήγματος και από τις δύο χώρες που ήταν εκ των ων ουκ άνευ της πυρηνικής τους ισορροπίας.

### **5.13. Η Διεθνής Τάξη από τη σκοπιά της Πυρηνικοποίησης**

Ο αείμνηστος Kenneth Waltz στο άρθρο του “The Spread of Nuclear Weapons: More may be better”<sup>920</sup> υποστήριξε πως ήταν προς το συμφέρον των ΗΠΑ να επιτρέψουν την διασπορά των πυρηνικών όπλων έστω και σταδιακά, για να αποφευχθεί η αποσταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος. Η εξόχως προοδευτική και αισιόδοξη θέση του Waltz αποτέλεσε έμπνευση για μια σειρά από αναλυτές του δομικού ρεαλισμού, και του ρεαλιστικού ρεύματος γενικότερα,<sup>921</sup> οι οποίοι είδαν στην διασπορά των πυρηνικών όπλων το μέσο για να αποβληθεί κάθε πόλεμος από τις διακρατικές σχέσεις. Ο πυρηνικός αυτός οπτιμισμός δεν επικαλείται την ηθική, ούτε κάποια διεθνή κοινή γνώμη, αλλά

<sup>917</sup> <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/start1/index.htm>

<sup>918</sup> [http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/start1/annexes/agr\\_statements.htm](http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/start1/annexes/agr_statements.htm)

<sup>919</sup> <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/abm/index.htm>

<sup>920</sup> Waltz Kenneth, “*The Spread of Nuclear Weapons: More May Better*”, Adelphi Papers, No 171, International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο, 1981

<sup>921</sup> Για δυο άρθρα που συμμερίζονται τον πυρηνικό οπτιμισμό –τουλάχιστον ως προς την αποβολή των μεγάλων πολέμων- του Waltz βλ. Mearsheimer J., “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War, *International Security* Vol.15, No.1 (Καλοκαίρι 1990), και Jervis Robert, “*The Political Effects of Nuclear Weapons*”, *International Security*, Vol.13, No.2. (Ανοιξη 1988).

χρησιμοποιεί ένα από τα πιο κλασσικά αναλυτικά εργαλεία του ρεαλισμού: την ανάλυση με βάση την έννοια του εθνικού συμφέροντος. Τα επιχειρήματα του βρίσκονται σε δυο επίπεδα: αφενός υποστηρίζει πως η διασπορά των πυρηνικών όπλων είναι αναπόφευκτη και άρα κάτι που δεν υπάρχει λόγος οι ΗΠΑ να προσπαθούν να αποτρέψουν επιδεινώνοντας τις σχέσεις τους με τις υπόλοιπες χώρες. Σε δεύτερο επίπεδο υποστηρίζει την θεωρία της πυρηνικής ειρήνης, που αργότερα θα μετεξελιχθεί στο σύστημα με veto κάθε μονάδας<sup>922</sup>. Οι ΗΠΑ θα πρέπει να αφήσουν τις υπόλοιπες χώρες να έχουν πρόσβαση στην πυρηνική τεχνολογία καθώς κάτι τέτοιο θα δημιουργήσει ένα σύστημα όπου κάθε χώρα θα έχει πυρηνικό veto και η άμυνα θα ευνοείται έναντι της επίθεσης<sup>923</sup>. Το καθεστώς πυρηνικής αποτροπής που θα βρίσκονταν μεταξύ τους οι δρώντες του διεθνούς συστήματος θα τους απέτρεπε από αναθεωρητικές και επιθετικές ενέργειες. Για τον Waltz ένα διεθνές σύστημα με πολλές πυρηνικές δυνάμεις, αλλά διπολικό στην δομή του, καθώς σύμφωνα με τον Waltz η πυρηνική διασπορά δεν ήταν αρκετή για να μεταβάλει την σχετική θέση των υπερδυνάμεων, είναι ένα σταθερό σύστημα το οποίο κάνει τον πόλεμο αδύνατο. Παρόμοιες απόψεις έχει εκφράσει και ο Hedley Bull, ο οποίος ήδη από το 1961 έγραφε πως 26 κράτη θα μπορούσαν δυνητικά να αποκτήσουν πυρηνικές δυνατότητες και αυτό ήταν μια διαδικασία που θα ήταν δύσκολο να αποφευχθεί<sup>924</sup>. Από την άλλη ο Stephen Walt υποστήριξε πως η αμερικανική προσπάθεια για μη διάδοση των πυρηνικών όπλων αυτοϋπονομεύεται λόγω του πυρηνικού οπλοστασίου της Ουάσιγκτον, αλλά και του πιθανού εμπορίου πυρηνικών υλικών που πιθανώς να διακινήσει η Β. Κορέα και

<sup>922</sup> Για μια ολοκληρωμένη εικόνα των θέσεων αυτών του Waltz και το κλασσικό βιβλίο του δομικού ρεαλισμού βλ. Kenneth Waltz, „Theory of International Politics”, Addison-Wesley, Reading, MA, 1979 ενώ για μια πιο σύγχρονη οπτική πάνω στις βασικές θέσεις του πυρηνικού οπτιμισμού του βλ. Kenneth N. Waltz, „Nuclear Myths and Political Realities”, American Political Science Review, Vol.84, No.3 (Σεπτέμβριος 1990)

<sup>923</sup> Η ανάλυση άμυνας-επίθεσης είναι ένα κλασσικό θέμα για τους αμυντικούς ρεαλιστές. Για την καλύτερη ανάλυση αυτού του μηχανισμού βλ. Van Evera Stephen, *Causes of War. Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1999. Ενώ το ίδιο θέμα συναντάμε και στον John Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, ό.π., σελ.366-370.

<sup>924</sup> Όπως παρατίθεται στους Baylis J. and Smith Steve, *The Globalization of World Politics, an Introduction to International Relations*, Oxford Press, Oxford, 2005.

την αλληλοϋποστήριξη από χώρες που επιδιώκουν την απόκτηση πυρηνικών όπλων (Π.χ. Ιράν). Για τους δομικούς ρεαλιστές, απλά δεν υπάρχει κανένας λόγος για μια δύναμη που έχει εμπλακεί σε κατάσταση «εξασφαλισμένης καταστροφής»(MAD) να επιδιώξει την έξοδό της από αυτή. Υποστηρίζουν πως μια κατάσταση MAD είναι προτιμότερη και από τον παγκόσμιο πυρηνικό αφοπλισμό που επικαλείτο το αντιπυρηνικό κίνημα: σε ένα καθεστώς αμοιβαία εξασφαλισμένης καταστροφής τα αίτια του πολέμου, σύμφωνα με τον St VanEvera, αντισταθμίζονται, δεν επιτρέπεται εσφαλμένη αισιοδοξία για στρατιωτική επιτυχία, εκμηδενίζει το πλεονέκτημα της πρώτης κίνησης, εξαφανίζει τις ευκαιρίες και τις αδυναμίες με το πυρηνικό βετο, μειώνει την σημασία της υλικής υπεροχής και δίνει ένα πλεονέκτημα στην άμυνα σε σχέση με την επίθεση.

#### **5.14.Αποτίμηση της ψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης**

Η τάξη στο ετερογενές<sup>925</sup> διεθνές σύστημα, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ήταν συνάρτηση των σχέσεων μεταξύ των δύο κυρίαρχων δυνάμεων, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Οι δύο Ηγεμονικές Δυνάμεις ακολούθησαν διαφορετικές στρατηγικές για να θεμελιώσουν τις συμμαχίες τους. Οι ΗΠΑ επέλεξαν την νομιμοποίηση μέσω παροχής οφελών στους συμμάχους τους και της εγκαθίδρυσης δημοκρατικών θεσμών. Επιπροσθέτως η παρουσία των ΗΠΑ στην ευρωπαϊκή Ήπειρό, όπως εύστοχα παρατήρησε ο Josef Joffe<sup>926</sup>, απήλλαξε τους δυτικοευρωπαίους από την ανάγκη αυτόνομης επιλογής στα ζητήματα της άμυνας, οι ΗΠΑ απάλειψαν τα συστημικά αίτια των συγκρούσεων που είχαν προκαλέσει τόσους πολλούς από τους ευρωπαϊκούς πολέμους στο παρελθόν. Στα πλαίσια της στρατηγικής της ανάσχεσης, η Δυτική Ευρώπη καθίσταται «καταναλωτής ασφαλείας» την οποία της παρέχουν οι ΗΠΑ για σκοπούς εξυπηρέτησης των δικών τους εθνικών συμφερόντων.

<sup>925</sup> Για τη διάκριση μεταξύ ομοιογενών και ετερογενών διεθνών συστημάτων βλ: Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2006, σελ.145-159.

<sup>926</sup> Joffe Josef, "Europe's American Pacifier", Foreign Policy, No. 54, Spring 1984, σελ. 68-69, 72 και 81.

Ανάλογες δομές ασφαλείας δημιούργησαν οι ΗΠΑ, με προεξέχουσα χώρα την Ιαπωνία, και στην Ασία.<sup>927</sup> Δημιούργησαν: το Δ.Ν.Τ., την Παγκόσμια Τράπεζα, την G.A.T.T., ή αποδέχθηκαν, (Ευρωπαϊκές Κοινότητες) οργανισμούς οικονομικής συνεργασίας παρέχοντας ευημερία και ανάπτυξη στις περισσότερες χώρες της Δύσης καθιστώντας την αμερικανική ηγεμονία αναμφισβήτητη και σχετικά αποδέκτη.

Αντίθετα, η ΕΣΣΔ στηρίχθηκε στην επιβολή και βίαιη, πολλές φορές, διατήρηση των καθεστώτων και απολάμβανε σαφώς χαμηλότερο βαθμό νομιμοποίησης. Η ηγεμονία που άσκησε η Σοβιετική Ένωση στην Ανατολική Ευρώπη έχει σαφώς εντονότερα χαρακτηριστικά και χαμηλότερο βαθμό συναίνεσης, το καταδεικνύουν οι επεμβάσεις στην Ουγγαρία (1956), την Τσεχοσλοβακία (1967) το κίνημα της αλληλεγγύης στην Πολωνία(1980) αλλά και οι προστριβές με τ' άλλα κράτη της Συμμαχίας, κυρίως με την Κίνα. Ο επαναστατισμός της κομμουνιστικής ιδεολογίας, έστω και ρητορικά, λειτούργησε μάλλον αποσταθεροποιητικά για το σοσιαλιστικό μπλοκ. Η ΕΣΣΔ δεν μπόρεσε να διατηρήσει την ηγεμονία της στο σοσιαλιστικό κόσμο, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ που πέτυχαν μεγαλύτερο βαθμό συναίνεσης από τους δυτικούς τους συμμάχους λόγω και της Σοβιετικής απειλής.

Σταθερή πολιτική επιλογή των ΗΠΑ δεν ήταν άλλος από την τελική εξουδετέρωση της σοβιετικής απειλής, μέσω της επίμονης και με συνδυασμό διαφορετικών μέσων αντίκρουσης των κάθε είδους προσπάθειών προβολής ισχύος που κατέβαλε η ΕΣΣΔ. Παράλληλα, πρέπει να τονίσουμε ότι πάντοτε οι δύο αυτές κατηγορίες μέσων συνυπήρχαν στο μείγμα πολιτικής που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ, έστω σε διαφορετικές αναλογίες. Σε τελική ανάλυση είναι πλέον προφανές ότι ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν στην ουσία μια κούρσα αντοχής μεταξύ δύο υπερδυνάμεων στην οποία επικράτησε εκείνη που διέθετε τον καλύτερο

---

<sup>927</sup> Ross Robert, *"The Geography of the Peace: East Asia in the Twenty-first Century"*, International Security Volume 23, Number 4, Spring 1999, pp. 81-118. Επίσης Μικελής Κ. – Στρόικος Δ., «Μεταξύ Ηγεμονίας και Περιφερειοποίησης; Η Εξέλιξη της ASEAN και της περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού μετά τον Ψυχρό Πόλεμο», σελ 224-5. στο "Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο - Οι Διεθνείς Θεσμοί σε Κίνηση" (επιμ) Περράκης Στέλιος, Αθήνα, Σιδέρης, 2011.

συνδυασμό παραγόντων ισχύος: πόρων, στρατιωτικών μέσων, τεχνολογίας αλλά και πολιτικο-οικονομικής οργάνωσης και ιδεολογικής επιρροής.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη κρατικής συμπεριφοράς: *«είναι αμφισβητήσιμο εάν έχει υπάρξει οποιαδήποτε περίπτωση στην ιστορία μίας δύναμης που να αποπλίζεται μονομερώς και εθελοντικά.»*<sup>928</sup> Πράγματι, η συμπεριφορά της Σοβιετικής Ένωσης τα τελευταία χρόνια του Ψυχρού Πολέμου ήταν ιδιαίτερη επειδή συνεπαγόταν την πλήρη εγκατάλειψη από τη θέση της μεγάλης δύναμης στο διεθνές σύστημα χωρίς να αναγκαστεί να το πράξει μέσω του εξαναγκασμού ή του πολέμου. Η ύπαρξη των πυρηνικών προσφέρει μια ικανοποιητική εξήγηση για το ειρηνικό τέλος του Ψυχρού Πόλεμου γεγονός όχι σύνηθες στον τρόπο που λειτουργούν οι Μεγάλες Δυνάμεις τα τελευταία 500 έτη του σύγχρονου διακρατικού βίου.

Ο ΟΗΕ καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου λειτουργούσε μέσα στο ασφυκτικό πλαίσιο του ανταγωνισμού των δύο υπερδυνάμεων. Προσπαθώντας να χειραγωγήσουν τις αποφάσεις τους και χρησιμοποιώντας πολλές φορές το δικαίωμα της αρνησικυρίας, όπως προβλέπει για τα μόνιμα κράτη του Συμβουλίου Ασφαλείας ο Καταστατικός Χάρτης, οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ ουσιαστικά αδρανοποίησαν τη λειτουργία του μηχανισμού Συλλογικής Ασφάλειας. Χωρίς όμως αμφιβολία η συμβολή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ήταν πολύ σημαντική στη διαδικασία αποαποικιοποίησης, που έλαβε χώρα τις πρώτες δεκαετίες μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλάζοντας τη μορφή του Διεθνούς Συστήματός. Μέσω της Γενικής Συνέλευσης αλλά και των επιλογών των δύο Μεγάλων Δυνάμεων που συνέκλιναν στο συγκεκριμένο ζήτημα, τα τελευταία υπολείμματα των παλαιών Αυτοκρατοριών ανακηρύχθηκαν ανεξάρτητα κράτη. Η αποαποικιοποίηση και η δημιουργία νέων κρατών, εκτός των άμεσων συμμαχικών συνασπισμών, αποτέλεσε νέο πεδίο ανταγωνισμού των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ για τη διεύρυνση των σφαιρών επιρροής τους. Δίχως αμφιβολία η όλη διαδικασία ενίσχυσε τον κρατοκεντρικό χαρακτήρα του διεθνούς

---

<sup>928</sup> Wight Martin, *Power Politics*, New York, Penguin, 1986, p. 262.

συστήματος και την περαιτέρω κανονιστική του ανάπτυξη λόγω κυρίως των αποφάσεων που λαμβάνονται στη Γενική Συνέλευση.

Ο ΟΗΕ προσπάθησε να κινήσει τις διαδικασίες ελέγχου των εξοπλισμών επιδιώκοντας τον πλήρη πυρηνικό αφοπλισμό. Οι προσπάθειες του στο εν λόγω εγχειρήματος δεν τελεσφόρησαν λόγω της σπουδαιότητας του διακυβεύματος για τα πυρηνικά κράτη. Στο ζήτημα αυτό ο Οργανισμός ευθυγραμμίστηκε πλήρως με τις επιταγές των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ αποδεχόμενος τις συνθήκες για την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών (LTBT) και της μη διασποράς των πυρηνικών όπλων (NPT) που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των κρατών κατόχων πυρηνικών όπλων. Οι εν λόγω συνθήκες αποτέλεσαν μια προσπάθεια των μεγάλων πυρηνικών δυνάμεων να διατηρήσουν το μονοπώλιο του πυρηνικού όπλου έναντι των υπολοίπων διατυπώνοντας μια γενικόλογη, αλλά ανεφάρμοστη μέχρι και σήμερα 40 έτη μετά, ιδέα περί γενικού πυρηνικού αφοπλισμού. Ιδιαίτερα η ΝΤΡ αποτέλεσε προσπάθεια από κοινού ηγεμονικής διαχείρισης του ζητήματος της διασποράς των πυρηνικών που συνεχίζει να αποτελεί πηγή αστάθειας για το διεθνές σύστημα (Ιραν, Β. Κορέα). Γενικά ο ΟΗΕ, παρά τις θεσμικές αγκυλώσεις του και του έντονα ανταγωνισμό και τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, συντέλεσε σημαντικά στην διατήρηση της διεθνούς τάξης μέσω της ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου<sup>929</sup> και της διαδικασίας ειρηνικής επίλυσης των διαφορών. Σίγουρα όμως εξακολουθεί να παραμένει εξαρτημένη μεταβλητή των συσχετισμών ισχύος όπως έχει καταδείξει η σχεδόν εβδομηνταχρόνη πορεία του.

Οι υπόλοιπες δυνάμεις ακολούθησαν πολιτικές ενίσχυσης της θέσης και του ρόλου τους στο ψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα. Η Κίνα, ο έτερος πόλος του κομμουνιστικού κόσμου, ήρθε σε ευθεία

<sup>929</sup> Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ καλεί ρητά τα Ηνωμένα Έθνη να αναλάβουν την προοδευτική κωδικοποίηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου. Οι περισσότερες από 500 συμβάσεις, συνθήκες και δεδομένα που έχουν προκύψει από αυτή την εργασία, παρέχουν το πλαίσιο για την προώθηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, καθώς και της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Οι συμβάσεις αυτές δεσμεύουν νομικά τα κράτη που τις έχουν επικυρώσει.  
[http://www.unric.org/el/index.php?option=com\\_content&view=article&id=22&Itemid=35](http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=35)



αντιπαράθεση με την ΕΣΣΔ τόσο για ιδεολογικούς λόγους, σχετικά με το ποια εφαρμόζει πιστότερα τα σοσιαλιστικά δόγματα, αλλά κυρίως για γεωπολιτικούς, οι οποίοι έχουν μεγαλύτερο ειδικό βάρος στις επιλογές των Μεγάλων Δυνάμεων. Η περίπτωση της Κίνας είναι χαρακτηριστική διότι καταδεικνύει την προτεραιότητα των γεωπολιτικών προτεραιοτήτων έναντι της ιδεολογικής συγγένειας, η προσέγγιση της Κίνας με τις ΗΠΑ σήμαινε την αποτυχία της ΕΣΣΔ να ηγηθεί του κομμουνιστικού κόσμου με σκοπό την επικράτηση του σε παγκόσμια κλίμακα ταυτόχρονα ίσως την πιο ρεαλιστική ενέργεια των ΗΠΑ τη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Η έντονη αμφισβήτηση της σοβιετικής ηγεμονίας από την Κίνα αλλά και από τους άλλους συμμάχους της σε συνδυασμό με τον έντονο ανταγωνισμό από τις ΗΠΑ τη δεκαετία του '80 καθώς και οι εσωτερικές αδυναμίες, (οικονομικές, τεχνολογικές, γραφειοκρατικές, κοσμοθεωρητικές)<sup>930</sup> οδήγησαν στη κατάρρευση της ΕΣΣΔ και στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Για τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο η μεταπολεμική περίοδος συνιστά μια οδυνηρή μάλλον διαδικασία διαχείρισης της απώλειας στο παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος. Η αποαποικιοποίηση επιτάχυνε τη διαδικασία κι έκανε το εγχείρημα της ανάκτησης θέσης και ρόλου ακόμη πιο δύσκολο. Η πυρηνικοποίηση αποτέλεσε και για τις δύο μέσο διεύρυνσης της ισχύος του. Στα κράτη της δυτικής συμμαχίας, η ηγεμονία των ΗΠΑ φυσικά δεν ήταν ανέφελη, με κορύφωση την αποχώρηση της Γαλλίας επί προεδρίας Charles De Gaulle από το στρατιωτικό σκέλος της συμμαχίας το 1967<sup>931</sup>. Εντός των δυτικών πολιτικοστρατιωτικών οργανισμών και καθεστώτων, υπήρχε μεγαλύτερος βαθμός ανεξαρτησίας για τους συμμάχους των ΗΠΑ, σε σχέση με την επικυριαρχία που ασκούσε η ΕΣΣΔ στις αντίστοιχες δομές, όπως το

<sup>930</sup> Καλογεράτος Π., *Θεσμικές και Πολιτικές Αλλαγές στην Σοβιετική Ένωση 1985-1991*, σελ. 21-61 και Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, *Το Ζήτημα των Εθνοτήτων από το «Σοβιετικό Λαό» στην εθνική συγκρότηση*, σελ 92-123. *Η Σοβιετική Ένωση: από την μετεξέλιξη στην αποσύνθεση*: (επιμέλεια) Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης,- Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.

<sup>931</sup> Watson A., *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, ό.π., σελ. 508.

Συμφώνου της Βαρσοβίας (Warsaw Pact)<sup>932</sup>, καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξης του την περίοδο 1955-1991<sup>933</sup>.

Ο φόβος εγκαθίδρυσης μίας σοβιετικής ηγεμονίας στην Ευρώπη οδήγησε τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη κάτω από το Αμερικάνικο (ΗΠΑ) ηγεμονικό πρότυπο προς το κέντρο του φάσματος της διεθνούς κοινωνίας κρατών. Στον αντίποδα, η Σοβιετική ηγεμονία επέβαλε, στους συμμάχους της καταναγκασμούς ωθώντας το εκκρεμές προς το αυτοκρατορικό άκρο του φάσματος της διεθνούς κοινωνίας κρατών<sup>934</sup>.

Ψυχροπολεμικά η τάξη επήλθε τόσο της επιτυχημένης αμερικανικής πολιτικής αλλά όσο ισχυρών πυρηνικών οπλοστασίων που έκαναν ασύμφορη κάθε επιλογή πολέμου. Επίσης η γεωγραφική εγγύτητα της Σοβιετικής απειλής οδήγησαν τα δυτικά κράτη, όχι μόνο της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, να συναινέσουν στις βασικές και συγκλίνουσες επιλογές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Τα κράτη της Δύσης αποδέχθηκαν την αμερικανική Ηγεμονία λόγω τη σαφώς πιο απειλητικής σοβιετικής πολιτικής. Συμπαράτάχθηκαν με τις ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα διότι εξυπηρετούσαν καλύτερα τα συμφέροντά τους. Τα κράτη της Δύσης αναγνώριζαν το διευρυμένο ρόλο των ΗΠΑ κατά το Ψυχρό Πόλεμο λόγω της Σοβιετικής απειλής και της εγγενούς αδυναμίας τους να την αποτρέψουν. Η πυρηνική εγγύηση των ΗΠΑ ήταν αξιόπιστη για τους ευρωπαϊούς εταίρους, με εξαίρεση τη στάση της Γαλλίας μετά την αλλαγή από το NATO του δόγματος των «μαζικών αντιποίνων» από το δόγμα της «ευέλικτης ανταπόδοσης», στο βαθμό που υπήρχε σύγκλιση συμφερόντων σχετικά με τη σοβιετική απειλή. Τα δυτικά κράτη αν δεν αποδέχονταν την Αμερικανική Ηγεσία θα έπρεπε να διαχειριστούν τις

<sup>932</sup> Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (1955-1991), επίσημα Συνθήκη Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας, δημιουργήθηκε στις 14 Μαΐου 1955 ως αντίδραση του Ανατολικού Κομμουνιστικού Συμπλέγματος στην ένταξη της τότε Δυτικής Γερμανίας στο NATO. «Το σύμφωνο αυτό, υπογράφηκε από τη Σοβιετική Ένωση και όλες τις χώρες δορυφόρους της και αποτελούσε έναν περιφερειακό οργανισμό ασφαλείας σύμφωνα με το άρθρο 52 του Χάρτη του ΟΗΕ». Βλ. Calvocoressi, P., *Διεθνής Πολιτική 1945-2000*, ό.π., σελ. 441-442.

<sup>933</sup> Christopher Bellamy "Warsaw Pact", *The Oxford Companion to Military History*, ed. Richard Holmes, Oxford University Press, Oxford Reference Online. Glasgow Libraries, 2001.

<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t139.e1364> [11Απριλίου 2011]

<sup>934</sup> Watson A., *ibid*, σελ. 131-132.

εσωτερικές τους έριδες και να αναπτύξουν δικές τους δυνάμεις για να αποτρέψουν το σοβιετικό αναθεωρητισμό. Η αποδοχή επομένως μιας ιεραρχίας εντός της συμμαχίας είχε πολιτικοστρατηγικά κίνητρα με όρους κόστους – οφέλους και μικρότερου κακού από τις δυτικές μείζονες και ελάσσονες δυνάμεις.

Το πυρηνικό όπλο λειτούργησε, τόσο κατά την τελευταία περίοδο του Ψυχρού Πολέμου όσο και κατά τη μετάβαση στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, ως ένας μηχανισμός ειρηνικής προσαρμογής των συνεπειών της άνισης ανάπτυξης στο διεθνές σύστημα διασφαλίζοντας τουλάχιστον μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και των εκατέρωθεν συνασπισμών τους τη τάξη. Ούτε η ΕΣΣΔ μπόρεσε να χρησιμοποιήσει στρατιωτική ισχύ, σε μεγάλη κλίμακα, για να περιορίσει την πτώση της και να ελέγξει την αναπόδραστη ενίσχυση της αμερικανικής επιρροής στα σημεία του πλανήτη που εξέλειψε η σοβιετική επικυριαρχία, ούτε και οι ΗΠΑ μπόρεσαν να επιφέρουν την ολοκληρωτική ήττα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και να αξιώσουν πλήρη εναρμόνιση της εξωτερικής της πολιτικής με τις επιταγές της αμερικανικής διπλωματίας. Φυσικά δεν σημαίνει πως η απουσία ηγεμονικών πολέμων κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου επέφερε τη τάξη στο διεθνές σύστημα, από το 1945 μέχρι το 1989 καταγράφονται 58 συγκρούσεις<sup>935</sup> ουσιαστικά μετατοπίζοντας τον πόλεμο από το κέντρο του διεθνούς συστήματος, με όρους κατανομής ισχύος, στην περιφέρεια του.

Στα πλαίσια της γεωπολιτικής κάλυψης της Δύσης από τις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αναπτύχθηκαν φιλελεύθερες αντιλήψεις, περί δημοκρατικής ειρήνης και «ήπιου» φιλελεύθερου ηγεμονισμού<sup>936</sup>, αιτιάσεις που γιγαντώθηκαν τη μεταψυχροπολεμική εποχή, παρακάμπτοντας στρατηγικές αναγκαιότητες. Δίχως αμφιβολία η σταθερότητα εντός του δυτικού κόσμου ήταν εκ των ων ουκ άνευ, της

<sup>935</sup> Σε αυτή την περίοδο καταγράφονται 58 διεθνείς συγκρούσεις, από τις οποίες μόνο το 8% οφείλεται σε οικονομικά και αποικιοκρατικά συμφέροντα. Η κύρια αιτία ήταν ιδεολογικού χαρακτήρα και αφορούσε το πολιτικό σύστημα που θα επικρατούσε μετά τις εχθροπραξίες. Ψαλιδόπουλος Μ., *Διεθνής σύγκρουση και οικονομική σκέψη Διεθνές εμπόριο και εθνικό συμφέρον, 17ος-20ος αιώνας*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα, 2003, σελ 60-2.

<sup>936</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική τον 21ο αιώνα*, ό.π., σελ 248-50.

επιτυχημένης αμερικανικής πολιτικής κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, όμως η αναγωγή της φιλελεύθερης ιδεολογία ως την θεραπαινίδα των διαχρονικών αποσταθεροποιητικών διεργασιών του διεθνούς συστήματος αποτελεί μάλλον υπόθεση εργασίας κι όχι πραγματικότητα. Η ιδεολογική ομοιογένεια σαφώς δημιουργεί ευνοϊκότερες προϋποθέσεις άσκησης της ηγεμονικής πολιτικής του ισχυρότερου δρώντα, όμως δεν σημαίνει πως δημιουργεί συνθήκες αιωνεί τάξης στο διεθνές σύστημα. Η πυρηνική ισορροπία, ιδιαίτερα μετά το 1963, έδωσε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να αναπτύξει τους υπόλοιπους συντελεστές ισχύος, οικονομικούς, θεσμικούς ιδεολογικούς, χωρίς να κινδυνεύει από έναν προληπτικό χτύπημα από την ΕΣΣΔ, οι σύμμαχοι αποδέχθηκαν την κυρίαρχή θέση και ρόλο των ΗΠΑ στο δυτικό κόσμο αφενός γιατί ήταν η ισχυρότερη χώρα αφετέρου διότι εξυπηρετούνταν με τον καλύτερο τρόπο τα εθνικά τους συμφέροντα.

## **Κεφάλαιο 6°**

### **Η Μεταψυχροπολεμική διεθνής Τάξη**

#### **6.1 Η Νέα Κατανομή Ισχύος.**

Βασικό χαρακτηριστικό της μετάβασής του διεθνούς συστήματος από την ψυχροπολεμική στη μεταψυχροπολεμική περίοδο αποτελεί το γεγονός πως έλαβε χώρα με σχετικά ειρηνικό τρόπο, δηλαδή την απουσία ηγεμονικής σύγκρουσης. Η διεθνής τάξη δεν κατέρρευσε όπως συνέβηκε: με τον Τριακονταετή πόλεμο (1618-1648), τους πολέμους του Λουδοβίκου του 14<sup>ου</sup> (1667-1713), της Γαλλικής Επανάστασης και του Ναπολέοντα (1792-1814), καθώς και ο Α'ΠΠ και ο Β'ΠΠ (1914-1918 και 1939-1945)<sup>937</sup>. Χωρίς αμφιβολία η συστημική αλλαγή δεν σήμαινε την παντελή απουσία συγκρούσεων, αλλά είχαν περιφερειακό ρόλο δίκως να απειλήσουν τη διεθνή τάξη.<sup>938</sup>

##### 6.1.1. Η πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου (1989-1991) αποτέλεσε την πιο πρόσφατη μείζονα ανακατανομή ισχύος του διεθνούς συστήματος<sup>939</sup>. Η κατάρρευση της σοβιετικής ηγεμονίας στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, καθώς και την Ασία αναίρεσε τον κίνδυνο της στρατιωτικής απειλής στη Δύση, δημιουργώντας ένα τεράστιο κενό ισχύος, ισοβαρές του εκτοπίσματος μιας υπερδύναμης. Το κενό αυτό καλύφθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις Η.Π.Α. που αναδείχθηκαν ως η ισχυρότερη χώρα στο διεθνές σύστημα, θέση η οποία βελτιώθηκε ακόμη περισσότερο τη δεκαετία του '90. Η υπεροχή των ΗΠΑ συνοδεύτηκε και με την αξίωση επιβολής των αγγλοσαξονικών πολιτικών και οικονομικών προτύπων ως

<sup>937</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 74.

<sup>938</sup> Ενδεικτικά, οι πόλεμοι στη πρώην Γιουγκοσλαβία (εμφύλιος το 1991, πόλεμος στη Βοσνία 1995, στο Κόσσοβο 1999, και στη ΠΓΔΜ το 2001) οι δύο πόλεμοι στο Ιράκ(1991 και 2003), στον Καύκασο ( Αρμενίας – Αζερμπαϊτζαν 1990-4, Ρωσίας-Γεωργίας το 2008), ο Εμφύλιος στη Λιβύη (2011) και τη Συρία (2013) κ.α. καταδεικνύουν πως τη μεταψυχροπολεμική εποχή η διεθνής τάξη απειλείται από διάφορες μορφές συγκρούσεων. Για την εν λόγω προβληματική: Χειλά Ε., *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013.

<sup>939</sup> Gilpin Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, σελ. 85.

καθολικά εφαρμοστέων. Η εν λόγω πολιτική των ΗΠΑ τα τελευταία 20 έτη επιδιώκει την δημιουργία ενός πιο ομοιογενούς διεθνούς συστήματος<sup>940</sup> επί τη βάσει φιλελεύθερων αρχών, πιστεύοντας πώς έχουν, οι ΗΠΑ, το καλύτερο σύστημα διακυβέρνησης στον κόσμο το ζήτημα διατήρησης της διεθνούς τάξης θα επιλυόταν αν ο υπόλοιπος πλανήτης ενστερνιστεί αυτές τις αρχές.<sup>941</sup> Όπως επισημαίνει ο John Lewis Gaddis, η ηγεμονία με τη συναίνεση του δυτικού συνασπισμού που «κατάφεραν να επιτύχουν οι Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, πολύ απλά έγινε το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα.»<sup>942</sup>

Παρά τις αλλαγές στη διπολική δομή ο K. Waltz το 1993 ισχυρίστηκε ότι το σύστημα παραμένει διπολικό αφού η Ρωσία, τουλάχιστον στρατιωτικά, παραμένει μεγάλη δύναμη, ενώ δεν έχουν αναδυθεί άλλες μεγάλες δυνάμεις. Τα πυρηνικό οπλοστάσιο της Ρωσίας της εξασφαλίζει μια αμυντική επάρκεια, οι ανεξάντλητοι πόροι και η γεωγραφική παρουσία στην Ευρώπη και στην Ασία αναπληρώνουν τις αδυναμίες τις στη διαδικασία εκδημοκρατισμού και εξυγίανσης της οικονομίας της<sup>943</sup>.

Εντούτοις, η απουσία αντίπαλης υπερδύναμης ή συνδυασμού μεγάλων δυνάμεων που να μπορούσε να εξισορροπήσει τις ΗΠΑ ήταν φανερό για S. Huntington ο οποίος χαρακτήρισε το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα ως περίεργο μονοπολυπολικό υβρίδιο.<sup>944</sup> Το σύστημα δεν ήταν αμιγώς μονοπολικό διότι δεν υπήρχε απουσία άλλων μεγάλων

<sup>940</sup> Χεϊλά Ειρήνη, *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2006, σελ. 269-78

<sup>941</sup> Kissinger H, *Διπλωματία*, ό. π., σελ. 22.

<sup>942</sup> Gaddis John Lewis, *Surprise Security and the American Experience*, Harvard, Harvard University, press, 2005, σελ. 77

<sup>943</sup> Kenneth N. Waltz, *"The Emerging Structure of International Politics"*, International Security, τόμ.18, No. 2 (1993), σελ. 44-79

<sup>944</sup> Αν και οι απόψεις διίστανται για το κατά πόσον οι Η.Π.Α. είναι πραγματικά παγκόσμιος ηγεμόνας ή όχι, εν τούτοις κανένας δεν αμφισβητεί μέχρι στιγμής την πρωτοκαθεδρία τους στο διεθνές σύστημα, η οποία οφείλεται τόσο σε υλικούς όσο και ιδεολογικούς παράγοντες. Οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέμειναν πλέον το μόνο κράτος που είχε τη δυνατότητα προβολής ισχύος σε πλανητική κλίμακα και στην ουσία το διεθνές σύστημα έτεινε προς την μονοπολικότητα. Zelikow Philip - Rice Condoleezza, *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*, Cambridge, Harvard University Press, 1997, σελ. 367.

δυνάμεων, δεν ήταν και αμιγώς πολυπολικό. Περιείχε στοιχεία και των δύο μοντέλων του Kaplan. Υπάρχει μια υπερδύναμη η οποία υπερέχει σε όλους τους τομείς και έχει τη δυνατότητα να προβάλλει την ισχύ της και να προωθεί τα συμφέροντα της σε όλα τα σημεία του πλανήτη. Παρατηρείται λοιπόν, ότι η διευθέτηση των διεθνών προβλημάτων γίνεται με πρωτοβουλία και ανάληψη δράσης από την υπερδύναμη αλλά και με κάποιου τύπου συνεννόηση με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις δεν μπορούν να αναλάβουν πρωτοβουλίες χωρίς τη συγκατάθεση της υπερδύναμης<sup>945</sup>.

Οι μεγάλες δυνάμεις αυτού του πολυπολικού συστήματος δεν έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν την ισχύ τους και να προωθήσουν τα συμφέροντα τους σε πλανητικό επίπεδο αλλά δρουν σε περιφερειακά συστήματα. Μπορούμε κατά τον Brzezinski να διακρίνουμε μεγάλες δυνάμεις ή δραστήριους γεωστρατηγικούς παίκτες και γεωπολιτικούς άξονες. Γεωστρατηγικοί παίκτες χαρακτηρίζονται τα κράτη που έχουν την ικανότητα και την εθνική βούληση να ασκούν δύναμη ή επιρροή πέρα από τα σύνορα τους σε περιφερειακό επίπεδο. Τέτοιες δυνάμεις είναι η Γαλλία και η Γερμανία στην Ευρώπη, η Ρωσία στην Ευρασία, η Κίνα και η Ινδία στην Ασία. Η Μ. Βρετανία, παρότι είναι πολύ σημαντική χώρα, δεν συγκαταλέγεται στους γεωστρατηγικούς παίκτες λόγω της ειδικής σχέσης της με την υπερδύναμη αντισταθμίζοντας το γαλλογερμανικό άξονα στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Το εγχείρημα των Ευρωπαίων για πολιτική ενοποίηση θα μπορούσε να δημιουργήσει μια μεγάλη δύναμη ικανή να απειλήσει ευθέως τα πλανητικής εμβέλειας εθνικά συμφέροντα των ΗΠΑ. Ωστόσο, η έλλειψη κοινής αμυντικής και εξωτερικής πολιτικής δεν επιτρέπει στην Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει πόλος ικανός να εξισορροπήσει την Ουάσινγκτον.<sup>946</sup> Διλήμματα εξάλλου, προκαλεί στους Ευρωπαίους και ο ρόλος της ενωμένης Γερμανίας, ιδιαίτερα ο τρόπος που λειτουργεί εντός τις Ε.Ε. κατά την τρέχουσα οικονομική κρίση, η

<sup>945</sup> Huntington Samuel, *"The Lonely Superpower"*, Foreign Affairs (Μάρτιος - Απρίλιος 1999), τόμ. 78, No. 2, σελ. 35

<sup>946</sup> Κατά τον Mearsheimer η Ευρώπη παραμένει διπολική και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, με τη Ρωσία και τις Ηνωμένες Πολιτείες να είναι οι κύριοι αντιπάλοι στην εν λόγω περιφέρεια. Mearsheimer John, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, ό.π. σ. 734

οποία ξεπερνώντας τους περιορισμούς που επέβαλλε ο διπολισμός και τα σύνδρομα του παρελθόντος, από τη μια αυξάνει την οικονομική και συμβατική στρατιωτική ισχύ της και από την άλλη διατηρεί μια ειδική σχέση με τη Ρωσία η οποία προκαλεί ανησυχία στους δυτικοευρωπαίους. Συνεπώς, η Ευρώπη εξακολουθεί να αποτελεί καταναλωτή ασφάλειας και εξακολουθεί να είναι δεμένη στο άρμα των Ηνωμένων Πολιτειών το οποίο παίρνει θεσμική μορφή στα πλαίσια του ΝΑΤΟ. Οι Αμερικάνοι φαίνεται να σώζουν ακόμη τους Ευρωπαίους από του εαυτούς τους και οι Ευρωπαίοι φαίνονται ανίκανοι και απρόθυμοι να απειλήσουν την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ<sup>947</sup>.

Είναι αλήθεια ότι οι ΗΠΑ τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια εξαρτιόνταν ελάχιστα από άλλες δυνάμεις, είχαν πληθώρα επιλογών και τη δυνατότητα να πιέσουν άλλες χώρες να αποδεχτούν τις επιλογές τους. Ωστόσο, οι αλλαγές στο χαρακτήρα της ίδιας της παγκόσμιας κατάστασης περιπλέκουν τα διλήμματα τα οποία αντιμετωπίζει η αμερικανική ηγεσία. Σήμερα τείνουν να υπάρχουν περισσότεροι περιορισμοί στην άμεση χρήση βίας από ότι στο παρελθόν. Συνεπώς, η αμερικανική ηγεμονία συνεπάγεται την άσκηση αποφασιστικής επιρροής, αλλά σε αντίθεση με τις αυτοκρατορίες του παρελθόντος, όχι άμεσου ελέγχου. Τα πυρηνικά όπλα μείωσαν τη χρησιμότητα του πολέμου ως εργαλείου πολιτικής ενώ η αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των εθνών καθιστά λιγότερο εξαναγκαστική την πολιτική εκμετάλλευση του οικονομικού εκβιασμού. Έτσι, οι ελιγμοί, η διπλωματία, η οικοδόμηση συμμαχιών, η εισδοχή ανταγωνιστικών δυνάμεων στο αμερικανικό, εν πολλοίς, διεθνές σύστημα και η καλά σχεδιασμένη χρησιμοποίηση πολιτικών μέσων έγιναν τα βασικά συστατικά της επιτυχούς άσκησης γεωστρατηγικής ισχύος<sup>948</sup>.

Η διεθνή τάξη την οποία παρήγαγε και συνεχίζει, εν μέρει να παράγει, η αμερικανική ηγεμονία περιλάμβανε ένα συλλογικό σύστημα ασφαλείας, το οποίο περιλαμβάνει ολοκληρωμένη διοίκηση και δυνάμεις (ΝΑΤΟ, Συμφωνία ασφαλείας ΗΠΑ - Ιαπωνίας κλπ), την περιφερειακή

<sup>947</sup> Ifestos Panagiotis, *Nuclear Strategy and European Security Dilemmas*, Gower Publishers, England, 1988, σελ. 75-81

<sup>948</sup> Brzezinski Z., *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Αθήνα, Α. Λιβάνη, 1998, σελ. 70-2.



οικονομική συνεργασία (NAFTA) και εξειδικευμένους παγκόσμιους οργανισμούς συνεργασίας (Παγκόσμια Τράπεζα, Δ.Ν.Τ. και Π.Ο.Ε.), διαδικασίες οι οποίες δίνουν έμφαση στη συναινετική λήψη αποφάσεων, με κυρίαρχη βεβαίως θέση των ΗΠΑ, την προτίμηση στις δημοκρατίες ως μέλη βασικών συμμαχιών και υποτυπώδη παγκόσμια συνταγματική και δικαστική δομή (Διεθνές Δικαστήριο)<sup>949</sup>.

Βασικό χαρακτηριστικό της μεταψυχροπολεμικής εποχής είναι η μετατόπιση του κέντρου βάρους του διεθνούς συστήματος από τον Ατλαντικό στον Ειρηνικό.<sup>950</sup> Ο καταμερισμός ισχύος στην Ασία βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο. Η εντυπωσιακή, χωρίς προηγούμενο αύξηση της οικονομικής ισχύος των ασιατικών κρατών σε συνδυασμό με την προβληματική πολιτική τους κατάσταση διαμορφώνουν μια κατάσταση που θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε συγκρούσεις για τα ήδη υπάρχοντα διαφιλονικούμενα προβλήματα. Η Ασία παρουσιάζεται εξαιρετικά ελλειμματική σε περιφερειακή πολιτική ανάπτυξη. Στερείται τις πολυμερείς δομές που θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τις εδαφικές, εθνοτικές και εθνικές συγκρούσεις. Καμιά από τις τρεις περιφερειακές ενώσεις - ASEAN (Ένωση Νοτιοανατολικών Ασιατικών Εθνών),<sup>951</sup> ARF (Ασιατικό Περιφερειακό Φόρουμ) και APEC (Ομάδα Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας - Ειρηνικού) - δεν μπορεί να αξιώσει ρόλο δεσμευτικού ιστού που συγκρατεί τους ανερχόμενους ασιατικούς εθνικισμούς.

Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με τη σταδιακή αύξηση των εισαγωγών εξοπλισμών δυναμιτίζουν τη ασιατική ισορροπία και μπορεί να προκαλέσουν επιδείνωση στα ήδη εκκρεμή ζητήματα. Για παράδειγμα, η επιθυμία της ευημερούσας Ταϊβάν να ανεξαρτητοποιηθεί προκαλεί τη έντονη δυσφορία της Κίνας. Επιπλέον η Νότια Κινεζική

<sup>949</sup> Brzezinski Z., ό.π., σελ. 60-1.

<sup>950</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 37-40.

<sup>951</sup> Μικελής Κ. - Στρόικος Δ., «Μεταξύ Ηγεμονίας και Περιφερειοποίησης; Η Εξέλιξη της ASEAN και της περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού μετά τον Ψυχρό Πόλεμο», σελ 224-5. στο «*Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο - Οι Διεθνείς Θεσμοί σε Κίνηση*» (επιμ) Περράκης Στέλιος, Αθήνα, Σιδέρης, 2011.

Θάλασσα είναι περιοχή που προκαλεί κίνδυνο σύγκρουσης της Κίνας με αρκετά κράτη της Νοτιοανατολικής Ασίας για τους νήσους Σπράτλι και Πάρασελ.<sup>952</sup> Οι νήσοι Σενκάκου αποτελούν αντικείμενο διεκδίκησης με συμβολική σημασία τόσο εκ μέρους της Ιαπωνίας όσο και της Κίνας. Άλλες λανθάνουσες εδαφικές διαφορές δεν λείπουν διαγράφοντας μια εικόνα λανθάνουσας σύγκρουσης στην περιοχή του πλανήτη με τους μεγαλύτερους πληθυσμούς και τη ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη.<sup>953</sup>

Η Κίνα είναι αναμφισβήτητα ο σημαντικότερος δρων της εν λόγω περιοχής. Όντας ήδη σημαντική περιφερειακή δύναμη είναι πιθανό να τρέφει ευρύτερες βλέψεις, με δεδομένη και την ιστορικά διαμορφωμένη κοσμοαντίληψή της πως το κινεζικό κράτος αποτελεί το κέντρο του κόσμου. Οι επιλογές τις οποίες κάνει η Κίνα αρχίζουν ήδη να επηρεάζουν τη γεωπολιτική κατανομή ισχύος στην Ασία, τα γειτονικά κράτη πριν προβούν ενέργειες που αφορούν περιφερειακά συνυπολογίζουν τα κινεζικά συμφέροντα. Παράλληλα, η αύξηση της ισχύος και του κύρους της Κίνας δημιουργεί προβληματισμό για το ενδεχόμενο προσπάθειας επιβολής περιφερειακής κινεζικής ηγεμονίας. Ιδιαίτερα η Ιαπωνία, το έτερο οικονομικά ισχυρό κράτος της περιοχής προβληματίζεται για τις επιλογές απέναντι στην αυξανόμενη κινεζική ισχύ.<sup>954</sup> Η πορεία αυτή θα έχει αναπόφευκτα επιπτώσεις στη θέση της Αμερικής στην Άπω Ανατολή. Η αμερικανική διπλωματία πρέπει να βρει τη χρυσή τομή μεταξύ συνεργασίας με το ισχυρό κράτος της περιοχής και ανάσχεσης ώστε να μην απειλήσει αυτό τα αμερικανικά συμφέροντα. Μια πιο δραστήρια εμφάνιση της Κίνας στην παγκόσμια σκηνή θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό και τη Ρωσία από τη στιγμή που ο διαμελισμός της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε στο δυτικό άκρο της Κίνας μια σειρά κρατών απέναντι στα οποία οι Κινέζοι ηγέτες δεν άργησαν να δραστηριοποιηθούν.

<sup>952</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιοτητα, 2013, σελ. 360-1.

<sup>953</sup> Mearsheimer John, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 2007, σελ 722

<sup>954</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιοτητα, 2013, σελ. 363.

Η Ιαπωνία ως μια από τις ισχυρότερες οικονομικές δυνάμεις στον πλανήτη διαθέτει σαφώς τη δυναμική για να ασκήσει πολιτική ανάλογη μιας δύναμης πρώτης κατηγορίας. Ωστόσο, στον τομέα της ασφάλειας πρόκειται για κράτος εξαρτώμενο από ΗΠΑ και λαμβάνει αποφάσεις σε συνεργασία με την Ουάσινγκτον. Ένας ακόμη λόγος που περιορίζει τις ιαπωνικές φιλοδοξίες είναι η ιστορική εχθρότητα πολλών ασιατικών δυνάμεων απέναντι σε οποιαδήποτε επιδίωξη της Ιαπωνίας να παίξει εξέχοντα ρόλο σε αυτή την περιφέρεια εξαιτίας των αναμνήσεων του Β' ΠΠ. Ο αυτοπεριορισμός της Ιαπωνίας επιτρέπει στις ΗΠΑ να παίζουν κεντρικό ρόλο στον τομέα της ασφάλειας στην Άπω Ανατολή. Τίθεται βεβαίως υπό αμφισβήτηση αν ο αυτοπεριορισμός της Ιαπωνίας θα συνεχιστεί επ' αόριστο, ειδικά μετά την ανάδειξη της Κίνας σε περιφερειακή δύναμη. Η Ιαπωνία, δεν είναι αλλά διαθέτει τη δυναμική να μεταβληθεί γρήγορα σε γεωστρατηγικό παίκτη γεγονός που επιβάλλει στις ΗΠΑ την ειδική υποχρέωση να καλλιεργούν προσεκτικά την αμερικανο-ιαπωνική σχέση. Οποιοσδήποτε περιορισμός στους πολιτικούς δεσμούς μεταξύ Αμερικής και Ιαπωνίας θα είχε άμεσες επιπτώσεις στη σταθερότητα της περιοχής.

Μια ακόμη ανερχόμενη δύναμη στο νέο καταμερισμό ισχύος είναι η Ινδία που βλέπει τον εαυτό της ως δυνητικά σημαντικό περιφερειακό δρώντα και ως εν δύναμει αντίπαλο της Κίνας.<sup>955</sup> Η Ινδία αποτελεί την κυρίαρχη δύναμη στην Νότια Ασία, καθώς διαθέτει τον ισχυρότερο συμβατικό στρατό στην περιοχή και πυρηνικό οπλοστάσιο με σκοπό την αποτροπή του Πακιστάν, αλλά και για την εξισορρόπηση της κινεζικής ισχύος στην ευρύτερο γεωπολιτικό χώρο. Ενώ έχει γεωστρατηγικό όραμα για τον περιφερειακό της ρόλο επιδιώκει όμως μέχρι στιγμής ισόρροπες σχέσεις τόσο με τη Ρωσία όσο και με τις ΗΠΑ.<sup>956</sup> Στόχος της πάντως παραμένει η διατήρηση εποικοδομητικών σχέσεων με όλους τους πόλους της περιοχής έτσι ώστε να διατηρείται μια σχετική ισορροπία ισχύος που να εμποδίζει τις ηγεμονικές φιλοδοξίες της Κίνας.

<sup>955</sup> Brzezinski Z., *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Αθήνα, Α. Λιβάνη, 1998, σελ. 358-9.

<sup>956</sup> Mearsheimer John, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 2007, σελ. 716-7.

### 6.1.2. Η νέα οικονομική τάξη.

Ο όρος παγκοσμιοποίηση επικράτησε παγκοσμίως σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 90. Η κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας στην οικονομική επιστήμη ανέδειξε το ρόλο της τεχνολογίας, των επικοινωνιών και της αλληλεξάρτησης των αγορών. Σύμφωνα με τη φιλολογία περί παγκοσμιοποίησης οι κρατικοί δρώντες αποδυναμώνονται σταδιακά προς όφελος των πολυεθνικών εταιριών και των διεθνών καθεστώτων. Η καθιέρωση μιας παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς χωρίς σύνορα θεωρήθηκε ότι ήταν μονόδρομος ενώ η αποδυνάμωση της κρατικής ισχύος θα επέλθει αναπόφευκτα. Η πτώση του ανατολικού συνασπισμού αποτέλεσε, σύμφωνα με τις εν λόγω αιτιάσεις, απόδειξη της επικράτησης του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης που επιβάλλει την πρωτοκαθεδρία της οικονομίας επί της πολιτικής.

Η εξέταση και ανάλυση των οικονομικών τάσεων της δεκαετίας καταδεικνύουν μια διαφορετική πραγματικότητα. Από την μεταπολεμική περίοδο και έπειτα επιβεβαιώνεται η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στην παγκόσμια κατανομή πλούτου. Οι πολυεθνικές εταιρείες που θα μετέφεραν την οικονομία σε μια νέα παγκοσμιοποιημένη διάσταση φαίνεται να έχουν ακόμη έντονα εθνικό χαρακτήρα και να βρίσκονται σε συνεχή διαλεκτική διαδικασία με τις κυβερνήσεις των κρατών όπου εδρεύουν.<sup>957</sup> Οι κρατικές συλλογικές οντότητες αποδείχτηκαν ανθεκτικές στις νέες προκλήσεις και οι τάσεις παρουσιάζονται αντιφατικές. Ενώ από τη μία υπάρχει τάση ενοποίησης και ενσωμάτωσης σε ευρύτερα σύνολα όπως για παράδειγμα στην Ευρώπη, υπάρχει και η τάση κατακερματισμού σε πολλές περιοχές του πλανήτη. Ακόμα και στην περιοχή της Ευρώπης πάντως, η ενοποίηση της οικονομίας δεν οδήγησε σε αποδυνάμωση της κρατικής κυριαρχίας<sup>958</sup>.

Η παραπάνω τοποθέτηση δεν σημαίνει πως δεν υφίσταται ένα πολύπλοκο σύστημα οικονομικής συνεργασίας και αλληλεξάρτησης

<sup>957</sup> Gilpin Robert, *Παγκόσμια πολιτική οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ. 294-9.

<sup>958</sup> Μελάς Κώστας, *Παγκοσμιοποίηση, Νέα φάση διεθνοποίησης της οικονομίας, Μύθοι και πραγματικότητα*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1999, σελ.117-24.

μεταξύ των κρατών. Αξίζει εντούτοις να επισημανθεί ότι είναι οι πιο αναπτυγμένες οικονομικά περιοχές του πλανήτη που διαπλέκονται μεταξύ τους. Με επικεφαλής τις Ηνωμένες Πολιτείες οι περιοχές του πλανήτη που συμμετέχουν ενεργά στην αλληλεξάρτηση είναι η περιοχή της Ευρώπης, η Ιαπωνία και ακολούθως η αναδυόμενες χώρες της Ασίας, μεταξύ των οποίων και η Κίνα, και κάποιες χώρες της Λ. Αμερικής. Από την άλλη πλευρά είναι εμφανές ότι παρά το άνοιγμα των αγορών προϊόντων και κεφαλαίων παγκοσμίως, τα κράτη εξακολουθούν να διατηρούν μεγαλύτερες ροές με τα γειτονικά τους κράτη. Πρόκειται επομένως για μια περιφερειοποίηση της αγοράς παρά για παγκοσμιοποίηση.<sup>959</sup>

Ο ρόλος των ΗΠΑ στο μεταψυχροπολεμικό σύστημα είναι αδιαμφισβήτητα κομβικός. Τούτο μπορεί να υποστηριχθεί από τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας στη ρεαλιστική της εκδοχή. Η θεωρία υποστηρίζει πως μια διεθνής οικονομία χρειάζεται έναν ηγεμόνα ο οποίος να έχει δεσμευτεί να ασκεί οικονομική πολιτική σύμφωνα με τις αρχές της ανοικτής οικονομίας, όπως η Μ. Βρετανία το 19<sup>ο</sup> αιώνα και οι Ηνωμένες Πολιτείες τον 20<sup>ο</sup>. Ένας ηγεμόνας είναι απαραίτητη αν και όχι ικανή συνθήκη για την εγκαθίδρυση μιας ανοικτής παγκόσμιας οικονομίας. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι τα μόνα παραδείγματα επιτυχημένου πολυμερισμού συμπίπτουν με περιόδους εξαιρετικής οικονομικής κυριαρχίας μιας μόνο δύναμης. Ο ηγεμόνας είναι απαραίτητος διότι φροντίζει να παρέχονται τα συλλογικά αγαθά και εξασφαλίζει με αυτό τον τρόπο ένα ασφαλές περιβάλλον όπου τα υπόλοιπα κράτη έχουν συμφέρον να συμμετάσχουν στην οικονομική συνεργασία. Ο ηγεμόνας παρέχει τα αγαθά διότι ταυτίζει τα εθνικά του συμφέροντα με τη διατήρηση του ανοικτού οικονομικού συστήματος.

Η ύπαρξη λοιπόν και η λειτουργία διεθνών καθεστώτων δεν αμφισβητεί αλλά επιβεβαιώνει την ύπαρξη της αμερικανικής ηγεμονίας. Οι ΗΠΑ δημιούργησαν και διατηρούν το σύστημα της φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας για να προαγάγουν τα δικά τους συμφέροντα,

<sup>959</sup> Πελαγίδης Θεόδωρος, *Πόσο έχει προχωρήσει η παγκοσμιοποίηση;*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2001, σελ. 39-51.

ιδιαίτερα τα εθνικά τους και πρωτίστως εκείνα που άπτονται της ασφαλείας τους. Η παροχή διεθνών δημόσιων αγαθών όπως το ελεύθερο εμπόριο και η νομισματική σταθερότητα είναι προς το συμφέρον των ΗΠΑ και γι' αυτό χρησιμοποιούν τους πόρους και την επιρροή τους για την διαχείριση της διεθνούς οικονομίας. Η προτροπή κομμουνιστικών χωρών με συγκεντρωτικές οικονομίες να ενταχθούν στο παγκόσμιο σύστημα της ελεύθερης αγοράς έγιναν με γνώμονα το αμερικανικό και όχι το συμφέρον της εκάστοτε χώρας. Είναι επομένως χρήσιμο να αξιολογηθεί το οικονομικό θαύμα της Κίνας λαμβάνοντας υπόψη ότι το διεθνές οικονομικό σύστημα στο οποίο προσαρμόζεται η Κίνα είναι αυτό που εγκαθίδρυσαν και διαχειρίζονται οι ΗΠΑ.<sup>960</sup>

Στο πλαίσιο αυτό οι ΗΠΑ τη δεκαετία του 90 ενίσχυσαν τις πολυμερείς οικονομικές δομές. Η Ουάσινγκτον προώθησε το 1994 τη συμφωνία για το ελεύθερο εμπόριο στην περιοχή της Β. Αμερικής - NAFTA (North American Free Trade Area) - που περιλαμβάνει ΗΠΑ, Καναδά και Μεξικό. Επίσης μετά τη κρίση στην Αν. Ασία η ομάδα G - 7, οι ΗΠΑ και οι έξι πιο βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες του κόσμου θέσπισαν στα πλαίσια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ένα ταμείο έκτακτης ανάγκης ύψους 90 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Σε περιόδους που παρουσιάζεται ύφεση στην αμερικανική οικονομία η Ουάσινγκτον στρέφεται προς περιορισμούς και είναι λιγότερο πρόθυμη να στηρίξει τους διεθνείς θεσμούς. Η αλλαγή προς ένα άλλου είδους διεθνούς οικονομικού συστήματος χωρίς την αμερικανική ηγεμονία θα προκύψει μόνο αν συμβεί ένα εξόχως απρόσμενο γεγονός. Ακόμα και μείωση της υπεροχής των ΗΠΑ, που εν πολλοίς συνέβη μετά την οικονομική κρίση του 2008, δεν να προκάλεσε ανατροπή της σημερινής κατάστασης. Κρίνεται επομένως αμφίβολο αν το κινεζικό κράτος θα θελήσει, και πολύ περισσότερο αν θα μπορέσει, να ανατρέψει το διεθνές οικονομικό status quo παρά τη δυναμική της οικονομίας του. Μέχρι σήμερα η Κίνα

---

<sup>960</sup> Giplin Robert, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Η διεθνής Οικονομική Τάξη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σελ. 99-132.

λειτουργεί ως «τζαμπατζής» (free raider) του διεθνοποιημένου και αμερικανογενούς οικονομικού συστήματος.<sup>961</sup>

Η οικονομική ανάπτυξη των ΗΠΑ αν και δεν βρίσκεται στα μεταπολεμικά επίπεδα, δεν δείχνει τάση κατάρρευσης για το ορατό μέλλον. Τη δεκαετία του 90 υπήρξε εντυπωσιακή και στο δεύτερο μισό της δεκαετίας έφτασε το 4% ετησίως, ρυθμό καλύτερο από τη δυτική Ευρώπη και την Ιαπωνία. Υπήρξε δηλαδή αύξηση της οικονομικής υπεροχής των ΗΠΑ έναντι των άλλων μεγάλων οικονομικών δυνάμεων. Η ανεργία έπεσε στα 4% ενώ ο πληθωρισμός παρέμενε στο δύο, τιμές πολύ ευνοϊκότερες από αυτές των ανταγωνιστικών οικονομιών. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα αντικαταστάθηκαν από πλεονάσματα ως το τέλος της δεκαετίας χάρη στις αυξήσεις της φορολογίας επί Μπους του πρεσβύτερου και Κλίντον.

Ο μόνος τομέας στον οποίο οι ΗΠΑ βρίσκονται σε θέση εξάρτησης είναι αυτός της ενέργειας. Οι ΗΠΑ είναι ο μεγαλύτερος καταναλωτής ενέργειας στον κόσμο επομένως, ο έλεγχος της παγκόσμιας αγοράς καυσίμων είναι απαραίτητος για τη διασφάλιση της ευημερίας τους. Συνεπώς υπάρχει ανάγκη αμοιβαίας εξάρτησης ανάμεσα στις ΗΠΑ και στις κύριες χώρες παραγωγής πετρελαίου. Η αμερικανική οικονομία είναι ευάλωτη απέναντι σε ενδεχόμενες εξωτερικές κρίσεις σε πετρελαιοπαραγωγούς περιοχές γεγονός που διαγράφει ενδεχομένως κοινούς προσανατολισμούς με ένα κράτος καταναλωτή ενέργειας όπως η Κίνα. Προφανώς, το αμερικανικό εθνικό συμφέρον επιβάλλει την αποτροπή δημιουργίας αντιαμερικανικής συσπείρωσης. Η Ουάσινγκτον ακολουθεί οικονομική στρατηγική διαφοροποίησης για να μείωση της εξάρτησης της από την κάθε περιοχή αλλά και στρατηγικές ρύθμισης των αγορών, συνδυασμό δηλαδή συνεργασίας και καταναγκασμών προς τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη.

Η οικονομική πολιτική της Ουάσινγκτον κρίνεται επιτυχημένη διότι κατόρθωσε να ανοίξει κλειστές οικονομίες και να αντλήσει πόρους από

---

<sup>961</sup> Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20<sup>ου</sup> Αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, Συμπεράσματα.

τα αποταμιευτικά αποθέματα νέων βιομηχανικών χωρών όπως η Κίνα και αναπτυσσόμενων χωρών. Δεύτερον, κατάφερε να αναδιαμορφώσει το οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο χωρών στις οποίες επικρατούσε έντονος κρατικός παρεμβατισμός. Τέλος, κατάφερε να εδραιώσει το συγκριτικό πλεονέκτημα της στον τομέα των χρηματοπιστηριακών υπηρεσιών.

Η οικονομική αυτή στρατηγική έχει κόστος όχι μόνο για τις αναδυόμενες χώρες αλλά και για την ίδια την Αμερική. Οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες διευρύνθηκαν ραγδαία τη δεκαετία του 90 εξαιτίας ακριβώς των μεταρρυθμίσεων που οδήγησαν στην ανάπτυξη. Τα μέτρα στήριξης για τους πολίτες χαμηλών εισοδημάτων καταργήθηκαν ενώ την ίδια στιγμή μειώνονταν οι φόροι των υψηλών εισοδημάτων. Η ψαλίδα των κοινωνικών ανισοτήτων άνοιξε και το χάσμα διευρύνθηκε πολύ περισσότερο από ότι στις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες. Πρόκειται βέβαια για το κόστος που συνειδητά ανέλαβε η αμερικανική ηγεσία προκειμένου να παγιώσει την ηγεμονική της θέση στη διεθνή οικονομία.

### 6.1.3. Πρώτη αποτίμηση της μεταψυχροπολεμικής περιόδου.

Διαπιστώνουμε επομένως ότι και κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο ο ρόλος των ΗΠΑ στο διεθνές στερέωμα είναι ενισχυμένος. Ειδικότερα η νέα κατανομή ισχύος έδινε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ άσκησης εξωτερικής πολιτικής πλανητικού επιπέδου. Όσον αφορά το στρατιωτικό τομέα, παρά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ΗΠΑ συνέχισαν να δαπανούν, αν και σε απόλυτα μεγέθη μικρότερο αλλά σε σύγκριση με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ για αμυντικούς σκοπούς, κατάσταση που σωρευτικά αύξησε τόσο τις στρατιωτικές τους δυνατότητες διευρύνοντας το χάσμα με τ' άλλα ισχυρά κράτη<sup>962</sup>. Έτσι, η σημαίνουσα θέση των ΗΠΑ στο διεθνές οικονομικό σύστημα και η ραγδαία οικονομική τους ανάπτυξη, κατά τη δεκαετία του

---

<sup>962</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 94.



'90<sup>963</sup>, αύξησε ακόμη περισσότερο τους αμερικανικούς συντελεστές ισχύος. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα έγιναν οι φορείς των νεοφιλελεύθερων οικονομικών μεταρρυθμίσεων στα πρώην κουμμουνιστικά κράτη ενώ ταυτόχρονα οικοδομήθηκε ένα καθεστώς ελεύθερου εμπορίου μέσω της δημιουργίας του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Το νέο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, απότοκο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της M Thatcher και του R Reagan την δεκαετία του '80, δεν ήταν βιώσιμο για όλες της οικονομίες του πλανήτη. Ορισμένες χώρες, ιδιαίτερα οι νεοεισερχόμενες στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αλλά και οι αναπτυσσόμενες αντιμετώπισαν τεράστιες οικονομικές κρίσεις όπως η κρίση των ασιατικών "τίγρεων" το 1997 και η ρωσική οικονομική κατάρρευση το καλοκαίρι 1998<sup>964</sup>. Η κρίση της αμερικανικής οικονομίας από το 2008 και στην ΕΕ κυρίως από το 2010 και εντεύθεν διαφεύδουν τις αρχικές αισιόδοξες φιλελεύθερες αιτιάσεις για τη μορφή του μεταψυχροπολεμικού συστήματος.

Όλα τα παραπάνω γεγονότα αντανakλούν την κυρίαρχη πολιτικοστρατιωτικά θέση που κατείχαν οι ΗΠΑ στην πρώτη μεταψυχροπολεμική περίοδο, κατάσταση που της επέτρεψε να συμπεριφερθεί ηγεμονικά, όπως καταδεικνύουν μια σειρά επεμβάσεων που έλαβαν χώρα. Ειδικότερα, κατά τη πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους πραγματοποίησαν μια σειρά επεμβάσεων σε τρίτα κράτη κάνοντας χρήση ένοπλης.<sup>965</sup> Πιο συγκεκριμένα έχουν πραγματοποιηθεί δύο επεμβάσεις στο Ιράκ το 1991 και το 2003, η δεύτερη πραγματοποιήθηκε χωρίς την έγκριση του ΟΗΕ, στην Πρώην Γιουγκοσλαβία στη Βοσνία (1995) και στο Κόσσοβο (1999), και Αφγανιστάν (2001).<sup>966</sup> Αυτή η διαδοχή των μεταψυχροπολεμικών

<sup>963</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικάνικο πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 2002, Κεφ 25<sup>ο</sup>-28<sup>ο</sup>.

<sup>964</sup> Fouskas V., *"US Macht-Policy in Eurasia and the Re-fashioning of the Greater Middle East"*, Turkish Journal of International Relation, vol 2, number 2, Summer 2002.

<sup>965</sup> Ειδικά για τον πόλεμο στο Κόσσοβο βλ. Γαλλουρίδης Χριστόδουλος και Κεφαλά Βιβή Δ., *Κόσσοβο: Η εικόνα του πολέμου. Όψεις Σύγχρονου μιλιταριστικού ανθρωπισμού*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ. 26-32.

<sup>966</sup> Για τις επεμβάσεις στην μεταψυχροπολεμική εποχή βλ. Χειλά Ε, *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21<sup>ο</sup> αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013.

επεμβάσεων, παρά τις διαφορές, χαρακτηρίζεται από κρίσιμα στοιχεία συνέχειας που ερμηνεύουν τη φύση και τα χαρακτηριστικά του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος. Τόσο η βοσνιακή περίπτωση όσο και η αντίστοιχη του Αφγανιστάν καθώς και του Ιράκ αποδεικνύουν ότι παρά τις αισιόδοξες διακηρύξεις περί επικράτησης φιλελεύθερων αξιών οικουμενικού χαρακτήρα, όπως η δημοκρατία, η ελεύθερη οικονομία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισχύς και το εθνικό συμφέρον παραμένουν οι βασικοί πυλώνες δράσης και συμπεριφοράς των κρατών. Αυτό καθίσταται ακόμη πιο εμφανές όταν αναφερόμαστε στην ηγεμονική δύναμη του διεθνούς συστήματος, τις ΗΠΑ.

Όσον αφορά τον ευρασιατικό χώρο οι ΗΠΑ βλέποντας το κενό ισχύος, που δημιουργείται κατά την ίδια περίοδο αλλά και την αποδυνάμωση της Ρωσίας, υιοθέτησαν μία μεθοδική πολιτική αύξησης της επιρροής τους. Όχημα της αμερικανικής πολιτικής στο χώρο αυτό αποτέλεσε το NATO, ιδιαίτερα μετά την διεύρυνσή του και την διακήρυξη του νέου του δόγματος<sup>967</sup>. Στα πλαίσια λοιπόν της ατλαντικής συμμαχίας η αμερικανική εξωτερική πολιτική είχε να επιλύσει τρία ζητήματα:

α) τον πολιτικό και στρατιωτικό επανακαθορισμό του εχθρού. β) τον επανακαθορισμό του επιχειρησιακού ρόλου του NATO, και γ) την οργανωτική αναδόμηση της συμμαχίας<sup>968</sup>.

---

<sup>967</sup> «Ένα από τα πρώτα μέτρα προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η σύσταση του Βόρειο-Ατλαντικού Συμβουλίου Συνεργασίας το 1991. Μετά τη μετονομασία του σε Ευρωατλαντικό Συμβούλιο Σύμπραξης, έγινε το κύριο βήμα για διαβούλευση και συνεργασία μεταξύ του NATO και μη-μελών κρατών στον Ευρω-Ατλαντικό χώρο. Τρία κράτη Τσεχική Δημοκρατία, Ουγγαρία, και Πολωνία τον Μάρτιο του 1999 έγιναν μέλη, με αποτέλεσμα τα κράτη - μέλη να γίνουν 19. Κατά την Διάσκεψη Κορυφής της Πράγας τον Νοέμβριο του 2002, επτά ακόμη κράτη –Βουλγαρία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Ρουμανία, Σλοβακία και Σλοβενία – προσκλήθηκαν να αρχίσουν τις συζητήσεις για την ιδιότητα του μέλους και έγιναν επισήμως μέλη της Συμμαχίας στα τέλη του Μαρτίου 2004. Την 1<sup>η</sup> Ιανουαρίου 2009 η Αλβανία και η Κροατία αποτέλεσαν το τρίτο κύμα διεύρυνσης της συμμαχίας κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο».

[http://www.nato.int/docu/21-cent/21st\\_gr.pdf](http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_gr.pdf)

« Η υιοθέτηση του νέου δόγματος της συμμαχίας, από το συμβούλιο κορυφής τον Απρίλιο του 1999 στην Ουάσινγκτον, υιοθετεί τις κύριες επιλογές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής» βλ An Alliance for the 21st. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999.

<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>

<sup>968</sup> Φουσκάς Β., *Ζώνες Πολέμου, η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια και την ευρύτερη Μέση Ανατολή*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σελ. 110 – 111.

Με βάση αυτές τις προτεραιότητες οι ΗΠΑ και η Βρετανία προχώρησαν στην μετεξέλιξη του NATO από αμυντική συμμαχία σε πολιτικό οργανισμό<sup>969</sup> με στόχο την προώθηση των νεοφιλελεύθερων, αγγλοσαξονικής προελεύσεως, ιδεολογικών αρχών στα πρώην κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης καθώς και τις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου του 2001 έδωσαν το έναυσμα-αφορμή για την υιοθέτηση μιας εξωτερικής πολιτικής επεμβάσεων, με αντικειμενικό σκοπό την καθεστωτική αλλαγή σε κράτη, που κατά την πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ ενίσχυαν την τρομοκρατία (Π.χ. Αφγανιστάν, Ιράκ, Συρία). Η συγκεκριμένη πολιτική αποσταθεροποίησε το εύθραυστο περιφερειακό υποσύστημα αλλά κυρίως ενεργοποίησε τα αντιηγεμονικά αντανakλαστικά των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων που την αντιμετώπισαν ως προσπάθεια της υπερδύναμης για περαιτέρω ενίσχυση της θέσης στο διεθνές σύστημα<sup>970</sup>.

<sup>969</sup> Αρβανιτόπουλος Κ., *Η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα, 2000, Κεφ 3<sup>ο</sup>, σελ. 122.

<sup>970</sup> Οι αντιδράσεις των μεγάλων δυνάμεων, εν όψει της αμερικανοβρετανικής επέμβασης στο Ιράκ το Μάρτιο του 2003, έλαβαν χώρα στον ΟΗΕ και το NATO.

Η Γαλλία, η Γερμανία και το Βέλγιο αντέδρασαν ασκώντας βέτο στα πλαίσια του NATO για την ενίσχυση της Τουρκίας, έναντι του επερχόμενου πολέμου και γενικά τη ενεργοποίηση της συμμαχίας που είχε ζητήσει η Τουρκία γι' αυτό το σκοπό (άρθρο 4 της ιδρυτικής συνθήκης του NATO)· μια τέτοια πράξη ήταν πρόωρη και προεξοφλούσε την αποτυχία μίας ειρηνικής επίλυσης ήταν το επιχείρημα που επικαλέστηκαν. Επιβεβαίωσαν όμως την αλληλεγγύη τους προς την Τουρκία. Στις 17 Μαρτίου 2003 η Επιτροπή Αμυντικού Σχεδιασμού του NATO, κατά τη σύνοδο που απουσίαζε η Γαλλία, ενέκρινε το σχεδιασμό αμυντικών μέτρων για την προστασία της Τουρκίας σε περίπτωση πολέμου στο Ιράκ· η Γερμανία και το Βέλγιο εξέδωσαν κοινή δήλωση στην οποία υπογραμμίζουν πως η συμφωνία που επιτεύχθηκε στο NATO δεν αντιτίθεται στις προσπάθειες που διεξάγονται στα πλαίσια της απόφαση 1441 του ΟΗΕ.

Veto deepens Nato rift over Iraq, This article was first published on [guardian.co.uk](http://guardian.co.uk) at 18.09 GMT on Monday 10 February 2003. It was last updated at 18.09 GMT on Monday 10 February 2003.

<http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/10/iraq.france>

Iraq - Joint statement of Belgium, France and Germany, Brussels 16.02.2003

<http://www.ambafrance-uk.org/Iraq-Joint-statement-of-Belgium.html>

Στον ΟΗΕ η Γαλλία και η Γερμανία, που εκείνη την εποχή ήταν μη-μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας, επιδίωξαν ν' αποτρέψουν μία νέα απόφαση που θα νομιμοποιούσε την αμερικανοβρετανική επέμβαση στο Ιράκ. Προσέγγισαν τη Ρωσία και την Κίνα και παρουσίασαν μία νέα φόρμουλα για ειρηνική, και μέσω του οργανισμού, επίλυση της ιρακινής κρίσεως. Οι ΗΠΑ, η Βρετανία και η Ισπανία υπέβαλαν (22 Φεβρουαρίου) νέο σχέδιο απόφασης στον ΟΗΕ που προέβλεπε τη χρήση στρατιωτική βίας· τη ίδια μέρα η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία με την υποστήριξη της Κίνας κατέθεσαν μνημόνιο που όριζε ότι η προσφυγή σε στρατιωτικά μέσα είναι η έσχατη

## **6.2. Ζητήματα που απειλούν τη μεταψυχροπολεμική διεθνή Τάξη.**

Εκτός από την κατανομή ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων που παραδοσιακά επηρεάζει τη Διεθνή Τάξη, στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο έχουν εμφανιστεί μια σειρά ζητημάτων που δυνητικά μπορούν να την απειλήσουν.

Η διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής<sup>971</sup>. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως αποτέλεσμα τον ελλιπή έλεγχο της ασφάλειας του τεράστιου πυρηνικού της οπλοστασίου. Τα πυρηνικά όπλα υλικά και αποθέματα βρέθηκαν σε μία κατάσταση απουσίας μιας κεντρικής διαχειριστικής δύναμης με αποτέλεσμα πολλά κράτη να έχουν πρόσβαση σε αυτά με διάφορες μορφές απόκτησης όπως η αγορά, η κλοπή και η εκμετάλλευση πυρηνικών κοιτασμάτων. Επίσης η προσφορά τεχνογνωσίας λόγω της ύπαρξης πληθώρας επιστημόνων καθιστούσε πλέον της απόκτηση πυρηνικής τεχνολογίας απλούστερη και πιο προσβάσιμη σε περισσότερα κράτη. Η κατοχή πυρηνικών όπλων από περισσότερα κράτη αυξάνει την πιθανότητα χρησιμοποίησης της τόσο από κράτη που κυβερνούνται από ολοκληρωτικά καθεστώτα όσο και από μη κρατικές τρομοκρατικές οντότητες, γεγονός που μπορεί να διαταράξει το προϋπάρχον σύστημα ασφαλείας.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επέφερε μια αύξηση των εμφυλίων συγκρούσεις λόγω της κατάρρευσης των πολυεθνικών κρατών και της έξαρσης του εθνικισμού.<sup>972</sup> Η πτώση της ΕΣΣΔ ως εγγυήτριας μιας ιδεολογίας που στήριζε τη δημιουργία μη εθνικών, ανομοιογενών και πολυπολιτισμικών κρατών έφερε στο προσκήνιο εθνικιστικές τάσεις και αξιώσεις για τη δημιουργία ομοιογενών εθνικών κρατών. Σε ορισμένες περιπτώσεις η μετάβαση αυτή έγινε με ομαλό τρόπο, χαρακτηριστικό

---

λύση και έθεσαν ένα «ρεαλιστικό χρονοδιάγραμμα», με μία έκθεση των επιθεωρητών κάθε τρεις εβδομάδες και έναν πρώτο απολογισμό έπειτα από 120 ημέρες.

<sup>971</sup> Brown Chris, *"Reflections on the "War on Terror" two years on"*, International politics, 41 (1), 2004, p. 51-64.

<sup>972</sup> Χειλά Ε, *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ. 25.

παράδειγμα η πρώην Τσεχοσλοβακία και κράτη της Βαλτικής. Παρόλα αυτά στα Βαλκάνια και στην περιοχή της Κ. Ασίας δημιούργησε εστίες εθνοτικών και θρησκευτικών συγκρούσεων μεγάλης εκτάσεως που κατέληξαν σε μακροχρόνιους εμφυλίους πολέμους και αιματοχυσίες (Βοσνία, Κροατία, Κόσσοβο). Η ύπαρξη των αλυτρωτικών αυτών αιτημάτων υφίσταται σε πολλές περιοχές ακόμη και σήμερα (Γεωργία, Τσετσενία) με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πηγές εντάσεων που να μπορούν να αποτελέσουν αιτίες σύγκρουσης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.<sup>973</sup> Χωρίς αμφιβολία το βαρύτερο όμως φόρο αίματος πλήρωσε η αφρικανική ήπειρος με εκατομμύρια θύματα από τους πολέμους, την πείνα και τους λοιμούς. Μόνο η γενοκτονία στην Ρουάντα στοίχισε περισσότερες ζωές από ότι οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία. Στο τέλος της δεκαετίας του '90 ο πόλεμος ήταν τόσο διαδεδομένος στην Αφρική, ώστε πολλοί να αναφέρονται για τον Α' Αφρικανικό Πόλεμο κατ' αντιστοιχία με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο<sup>974</sup>. Παράγοντες όπως η δημογραφική έκρηξη, η οικονομική εξαθλίωση, η μετανάστευση και η οικολογική καταστροφή ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90 αποτελούν πηγές στρατηγικής αστάθειας όχι μόνο στον Τρίτο Κόσμο αλλά και των σχέσεων μεταξύ Βορρά και Νότου<sup>975</sup>.

Η τρομοκρατία. Ως μορφή διακρατικής απειλής η τρομοκρατία δεν πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία του 1990, αναμφίβολά όμως ως εντάθηκε στη μεταψυχροπολεμική εποχή με αποκορύφωμα ο τρομοκρατικό χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 στην Νέα Υόρκη Τρομοκρατία είναι: *« η χρήση βίας, ή η απειλή χρήσης βίας, με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών, θρησκευτικών, εθνικών-εθνικιστικών στόχων που απευθύνεται εναντίον ενός στόχου ή θύματος, η οποία δε συσχετίζεται απαραιτήτως με το επιδιωκόμενο σκοπό της τρομοκρατικής δραστηριότητας, και το κύριο μέσο της οποίας είναι ο φόβος του*

<sup>973</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 161-5.

<sup>974</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2002, σελ. 390.

<sup>975</sup> Πλατιάς Αθανάσιος, *Το νέο διεθνές σύστημα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σελ. 184-5.

θεωρούμενου ως αντιπάλου»<sup>976</sup>. Ιδιάζον χαρακτηριστικό αυτής της μορφής απειλής για την παγκόσμια ασφάλεια είναι ότι δεν έχει συγκεκριμένους στόχους ούτε συγκεκριμένα αποτελέσματα<sup>977</sup> αλλά εκφράζεται μέσα από τυφλή εκδικητική βία.

### **6.3.Διεθνής Τάξη. Ιδεολογική διάσταση.**

Αρχικά το τέλος του διπολισμού και της ιδεολογικοπολιτικής αντιπαράθεσης Ανατολής - Δύσης γέννησε υψηλές προσδοκίες για μία νέα διεθνή τάξη και έναν αναβαθμισμένο ρόλο του ΟΗΕ σε ζητήματα ειρήνης και ασφαλείας, οι εξελίξεις απογοήτευσαν όσους έτρεφαν υπερβολικές φιλοδοξίες. Η πολυπλοκότητα και η ιδιάζουσα φύση της νέας μορφής απειλών, όπως οι εθνικές συγκρούσεις, τα αποτυχημένα κράτη (failed states) ή η τρομοκρατία, έφεραν τους διεθνείς δρώντες αντιμέτωπους με κρίσιμα διλήμματα.<sup>978</sup>

Πολλοί οπαδοί της διεθνούς οργάνωσης μιλούν για προώθηση της συνεργασίας επί τη βάσει οικουμενικών κανόνων και αρχών, όπως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, αρκετοί συνάδελφοί τους επισημαίνουν ότι πολλές από τις κρίσιμες αποφάσεις στη διεθνή πολιτική λαμβάνονται από τα κράτη και όχι από διεθνείς θεσμούς με αυτόνομη βούληση. Το διεθνές σύστημα παραμένει, στον πυρήνα του, κρατοκεντρικό.<sup>979</sup>

Η συνεργασία στο πλαίσιο των διεθνών θεσμών δεν είναι απρόσκοπτη. Οι θεσμοί κυρίως μειώνουν το κόστος συναλλαγών και διευκολύνουν την πληροφόρηση παρά επιβάλλουν κανόνες.<sup>980</sup> Ο βασικός σκοπός στο σημείο αυτό είναι ο περιορισμός της αναρχίας ώστε

<sup>976</sup> Σακκάς Ι., «Η Πολιτική της Δύσης στη Μέση Ανατολή, το Ισλάμ και το Φαινόμενο της Τρομοκρατίας», στο: «Η Μεσόγειος στον 21ο αιώνα. Προβλήματα και Προοπτικές», Σεϊμένης Ι. επιμ., εκδ. Ζήτη, Ρόδος, 2002, σελ. 87-93.

<sup>977</sup> Παπασωτηρίου Χ, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, 175-192.

<sup>978</sup> Χειλά Ε, *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα. Ζητήματα Θεωρίας και Διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ. 23-6.

<sup>979</sup> R.J. Barry Jones, «The United Nations and the International Political System», στο Dimitris Bourantonis and Jarrod Wiener (eds), *The United Nations in the New World Order: The World Organization at Fifty*, London: Macmillan Press, 1995, σσ. 19 - 40.

<sup>980</sup> Keohane Robert O., «Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War» στο. Baldwin David A (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, 1993, σσ. 269 - 300.

οι αποφάσεις να λαμβάνονται συλλογικότερα.<sup>981</sup> Η δυνατότητα συνεργασίας που παρέχουν οι διεθνείς θεσμοί προκύπτει όταν οι συμμετέχοντες έχουν αμοιβαία επωφελή αποτελέσματα που περιορίζουν το κόστος επιβολής συμφερόντων. Έχει επισημανθεί ότι «*ακόμη και τα ισχυρά κράτη έχουν συμφέρον να ακολουθούν τους κανόνες των διεθνών θεσμών εφ' όσον η συμμόρφωση προς αυτούς καθιστά πιο προβλεπτή τη συμπεριφορά άλλων κρατών*».<sup>982</sup>

Όπως έχει επισημανθεί, η ηγεμονική σταθερότητα προϋποθέτει την ύπαρξη μίας δύναμης που ασκεί «έλεγχο σε πρώτες ύλες, πηγές κεφαλαίου, αγορές, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην παραγωγή αγαθών υψηλής αξίας, χρηματιστικό κεφάλαιο, τεχνολογίες, φυσικούς πόρους και σε μία μεγάλη εγχώρια αγορά».<sup>983</sup> Σύμφωνα με τη θεωρία ηγεμονικής σταθερότητας η ηγεμονική δύναμη «πληρώνει» για τη διάθεση των διεθνών δημοσίων αγαθών. Ωστόσο, αργότερα η θεωρία συμπέρανε πως τα διεθνή καθεστάτα αυτονομούνται από το κράτος ηγεμόνα αποκτούν τη δική του δυναμική κι αν όχι η επιβολή των αρχών τους θα επιτευχθεί μέσω «αγαθοεργούς ηγεμονίας» ή «εξαναγκαστικής, φιλόανθρωπης ηγεμονίας»<sup>984</sup> προσπαθώντας να ερμηνεύσουν το αμερικανοκεντρικό μεταψυχροπολεμικό σύστημα με πολιτικοϊδεολογικούς όρους.<sup>985</sup>

Μολονότι στη μεταψυχροπολεμική εποχή φαίνεται ότι υπάρχει ευρύτερη συμφωνία, ιδιαίτερα μεταξύ των δυτικών κρατών, αναφορικά με ζητήματα ασφαλείας, η ασυμμετρία συμφερόντων δεν επιτρέπει στα Ηνωμένα Έθνη να αναλάβουν ενεργό δράση όταν ανακύπτουν κρίσεις. Τα μέλη του ΟΗΕ, ιδιαίτερα τα πέντε μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, έχουν πολύ συχνά αποκλίνοντα συμφέροντα και αντιλήψεις.

<sup>981</sup> Stein Arthur, "Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World" στο Baldwin D., ό.π., σελ. 29 - 59.

<sup>982</sup> Keohane Robert O., *"International Institutions: Can Interdependence Work?"*, Foreign Policy, No. 110, Spring 1998, p. 86.

<sup>983</sup> Βλέπε Keohane R., *After Hegemony*, ό.π., p. 32 - 33.

<sup>984</sup> Για την παρατήρηση αυτή βλέπε τις απόψεις του Charles Kindleberger στο: Jarrod Wiener, *Leadership, the UN and the New World Order*, στο Bourantonis A. and Wiener J. (eds), ό.π., σελ. 46.

<sup>985</sup> Ήφαιστος Π, *Κοσμοθεωρία των Εθνών, Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*, Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 190-1.

Όπως αποδείχθη πολλές φορές τα τελευταία χρόνια, τα Ηνωμένα Έθνη ενεργοποιήθηκαν όταν τα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας συμφώνησαν έστω και στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή, Ιράκ 1990. Άλλες φορές πάλι, οι διαφωνίες το κατέστησαν αδρανές ή οδήγησαν σε μονομερείς επεμβάσεις και μείζονες κρίσεις, όπως με την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003. Ο ψυχρός παρατηρητής δεν μπορεί παρά να σημειώσει ότι και στις δύο περιπτώσεις, η εφαρμογή της συλλογικής ασφαλείας εναπόκειται είτε στη συναπόφαση των ηγεμονικών δυνάμεων του διεθνούς συστήματος είτε στην αυτονόμηση του κορυφαίου δρώντα στην ιεραρχία ισχύος, δηλαδή των ΗΠΑ, ο οποίος αποφάσισε να σύρει τον ΟΗΕ πίσω από τις επιλογές του είτε, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να τον αγνοήσει επιδεικτικά.

Η δράση των ηγεμονικών δυνάμεων κατέδειξε ότι δεν στηρίζονται σε οικουμενικές αρχές και κανόνες ή σε διακηρύξεις περί ύπαρξης μίας διεθνούς κοινωνίας. Όταν το πράττουν αυτό οφείλεται αρκετές φορές στην ανάγκη να αποκρύψουν το στοιχείο του εθνικού συμφέροντος στις αποφάσεις τους. Έτσι εξηγείται και η επιλεκτικότητα στην ανάληψη επεμβατικής δράσης σε περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι επιλογές γίνονται με γνώμονα το εθνικό συμφέρον και τα σχετικά κέρδη που θα αποκομίσουν από τη νέα κατάσταση που θα διαμορφωθεί.

Το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα εμφανίζει έντονα στοιχεία ηγεμονισμού.<sup>986</sup> Η αποδοχή της ηγεμονικής θέσης ενός κράτους στηρίζεται τόσο στην υπεροχή του στο οικονομικό και στρατιωτικό πεδίο όσο και στη νομιμοποίηση που αντλεί από τη συμπεριφορά του. Η νομιμοποίηση αυτή προκύπτει όχι μόνο από τη χρήση απειλών και υποσχέσεων αλλά και από την ικανότητα της ηγεμονικής δύναμης να

<sup>986</sup> Όπως έχει επισημανθεί, «ο ηγεμονισμός ορίζεται ως η κατάσταση στην οποία ένα κράτος είναι τόσο ισχυρό ώστε να μπορεί να καθορίσει τους βασικούς κανόνες που ρυθμίζουν τις διακρατικές σχέσεις και να επιθυμεί να το κάνει. Πέρα από τον ρόλο που διαδραματίζει στη διατήρηση ενός καθεστώτος, μπορεί επίσης να αναθεωρήσει τους ισχύοντες κανόνες, να προλάβει την υιοθέτηση αυτών στους οποίους αντιτίθεται ή να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στη δημιουργία νέων». Βλέπε χαρακτηριστικά Robert O. Keohane - Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, Little Brown and Company, 1977, σελ. 44.



δημιουργήσει ένα σύνολο κανόνων και αρχών με το οποίο θα «προσδέσει» τα ήσσονα κράτη στο άρμα της.<sup>987</sup> Αυτή την τακτική ακολουθούν οι ΗΠΑ μετά το 1945.

Ωστόσο, αυτή η τακτική δεν μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από τις μεταβολές στη δομή του συστήματος, η οποία επιβάλλει περιορισμούς και προσφέρει ευκαιρίες στα κράτη ανάλογα με τη θέση και τον ρόλο που κατέχουν στο διεθνές σύστημα. Το τέλος του διπολισμού γέννησε μία ασυμμετρία ισχύος μεταξύ της ηγεμονικής δύναμης και των υπολοίπων μονάδων του συστήματος. Παράλληλα, απελευθέρωσε σταδιακά τις ΗΠΑ από την υπερβολική προσκόλληση στους διεθνείς θεσμούς ως έναν από τους διαύλους προώθησης των συμφερόντων τους. Ολοένα και περισσότερο, η Ουάσιγκτον θεώρησε ότι δεν θα έπρεπε να δεσμεύεται από το πλαίσιο των διεθνών θεσμών όσο κατά τη διάρκεια της μεταψυχροπολεμικής περιόδου. Εκτιμήθηκε ότι οι διεθνείς θεσμοί θα ήταν χρήσιμοι όσο λειτουργούσαν υπό αμερικανική ηγεμονία.

Ο ηγεμονισμός οφείλεται λοιπόν στην ασυμμετρία ισχύος. Η ασυμμετρία ισχύος και τα διαφορετικά, συνήθως αντικρουόμενα, συμφέροντα μειώνουν την ευελιξία των διεθνών θεσμών και την ικανότητά τους να προσφέρουν λύσεις. Αυτό το γεγονός δεν θα μπορούσε παρά να έχει επιπτώσεις και στο ζήτημα των επεμβάσεων, οι οποίες περιορίζονται στο εσωτερικό αδύναμων κρατών και όχι των Μεγάλων Δυνάμεων που κυριαρχούν στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.<sup>988</sup>

Εξαιτίας του ηγεμονισμού και της ασυμμετρίας ισχύος υπέρ της Δύσης και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, οι επεμβάσεις μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

<sup>987</sup> Μία ηγεμονική δύναμη ασκεί την επιρροή της είτε με χειραγώγηση υλικών κινήτρων (material incentives) είτε με επιρροή επί των θεμελιωδών πεποιθήσεων (substantive beliefs) των ήσσονων κρατών. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει την «κοινωνικοποίησή» (socialization) τους σε ένα σύστημα στο οποίο ασκεί την πρωτοκαθεδρία. Η επιρροή επί των θεμελιωδών πεποιθήσεων είναι κρίσιμη διότι με αυτή ο ηγεμόνας μπορεί να διατηρήσει τη δεσπόζουσα θέση του ακόμη και όταν η υλική υπεροχή του σταδιακά εξασθενίσει. Για τις παραπάνω θέσεις βλέπε Ikenberry John and Kupchan Charles, *“Socialization and Hegemonic Power”*, International Organization, Vol. 44, No. 3, Summer 1990. Καθώς και Ikenberry John, *“The Future of International Leadership”*, Political Science Quarterly, Vol. 111, No. 3, Autumn 1996.

<sup>988</sup> Ήφαιστος Π., *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 1999, σελ. 328.

αντανακλούσαν τα συμφέροντα αυτών των χωρών. Υπήρξε όχι μόνο οικονομική και στρατιωτική, αλλά και ιδεολογική ηγεμονία της Δύσης. Το ιδεολογικό στοιχείο, το οποίο εμπεριέχει τις οικουμενικές διακηρύξεις του φιλελεύθερου διεθνισμού (liberal internationalism), αντλεί και παράλληλα προσφέρει νομιμοποίηση στην οικονομική και στρατιωτική υπεροχή των ΗΠΑ και των συμμάχων τους.<sup>989</sup>

Σύμφωνα με το παράδειγμα του φιλελεύθερου διεθνισμού, η προώθηση του μοντέλου της δημοκρατίας και της οικονομίας της αγοράς μπορεί να σταθεροποιήσει την ειρήνη τόσο στο εσωτερικό των κρατών όσο και κατ' επέκταση στις διακρατικές σχέσεις. Παρά τις σαφείς ατέλειές της, η «θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης» (democratic peace) στην οποία βασίζεται αποτελεί για τους υποστηρικτές της κρίσιμο στοιχείο για την ειρήνευση και τη δημιουργία σταθερού διεθνούς περιβάλλοντος.

Η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης αντλεί την προέλευση της από τον γερμανό φιλόσοφο Immanuel Kant.<sup>990</sup> Η θεμελιώδης αρχή της είναι η ευθεία σύνδεση ανάμεσα στην ύπαρξη δημοκρατικών καθεστώτων και στην απουσία πολέμου. Δίδοντας το πρωτείο ανάλυσης στο επίπεδο της μονάδας (2<sup>ο</sup> επίπεδο) συσχετίζει το πολιτικό καθεστώς με τον τρόπο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Η βασική σύλληψη, θεωρεί πως αν στο εσωτερικό μίας δημοκρατικής πολιτείας υπάρχει κοινωνική και πολιτική δικαιοσύνη καθώς και οικονομική ευημερία και πρόοδος, τότε τα άτομα και οι διάφορες κοινωνικές ομάδες δρουν μέσα σε συνθήκες συνεργασίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης.<sup>991</sup> Η προέκταση της εν λόγω θέσης στο διακρατικό επίπεδο σημαίνει πως τα δημοκρατικά κράτη έχουν μικρότερη τάση προς την υιοθέτηση πολιτικών ισχύος και στις μεταξυ τους σχέσεις τείνουν να εκλείψουν τα αίτια πολέμου.

Την περίοδο της διπολικής ισορροπίας υπήρξε μία συγχώνευση φιλελεύθερου διεθνισμού και *realpolitik*, η οποία δρούσε περιοριστικά

<sup>989</sup> Χειλά Ε, *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2013, σελ. 39-46.

<sup>990</sup> Kant Immanuel, *Για μία αιώνια ειρήνη*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.

<sup>991</sup> Rawls J., *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Αθήνα, Ποιότητα, 1999, σελ. 87.

στην επεμβατική κλίση του πρώτου.<sup>992</sup> Όταν ο διπολισμός κατέρρευσε, αυτός ο περιοριστικός παράγων έπαψε να υπάρχει. Ο φιλελεύθερος διεθνισμός κυριάρχησε και χρησιμοποιήθηκε τόσο για εσωτερικούς πολιτικούς λόγους εντός των δυτικών κοινωνιών όσο και για εξυπηρέτηση κρατικών συμφερόντων. Δεν υπήρξε όμως ο βασικός κατευθυντήριος μοχλός δράσης για τις ηγεμονικές δυνάμεις της Δύσης καθώς τα κίνητρα των επεμβάσεων ήταν πολιτικής φύσεως. Κατά συνέπεια, η δράση τους χαρακτηρίζεται από επιλεκτικότητα και αμφιθυμία όσον αφορά στη χρήση βίας και στη δέσμευση των αναγκαίων πόρων για την ενίσχυση της δράσης των διεθνών θεσμών.

Η έμφαση που δόθηκε, ιδιαίτερα από την Ουάσιγκτον, στον νέο ρόλο των διεθνών θεσμών δεν ήταν ανεξάρτητη από τη δεσπόζουσα θέση και τον ρόλο των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα. Συγκεκριμένα, ο ΟΗΕ αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό forum διαλόγου αρκεί να μην περιόριζε την ελευθερία δράσης όχι μόνο των ΗΠΑ αλλά και δυνάμεων όπως η Γαλλία και η Βρετανία, ή η Ρωσία, όταν διακυβεύονταν ζωτικά συμφέροντα. Αυτό είχε καταστεί εμφανές ήδη από τον Πόλεμο του Κόλπου, όπου η άποψη ότι ο ΟΗΕ ουσιαστικά εξυπηρέτησε τις αμερικανικές προτεραιότητες απέκτησε πολλούς υποστηρικτές.<sup>993</sup>

Οι επεμβάσεις στη μεταψυχροπολεμική εποχή είχαν ως κινητήριο δύναμη την κυρίαρχη άποψη της Δύσης ότι μετά το τέλος του διπολισμού οι φιλελεύθερες απόψεις που διακήρυτταν μπορούσαν να έχουν οικουμενική εφαρμογή. Αγνοήθηκαν όμως τόσο οι τοπικές παράμετροι όσο και οι υπολογισμοί άλλων Μεγάλων Δυνάμεων, όπως της Ρωσίας ή της Κίνας, οι οποίοι δεν συμβάδιζαν με εκείνους των ΗΠΑ και των συμμάχων τους. Οι χώρες αυτές, όσο και άλλες μικρότερες, είδαν τις προθέσεις της Δύσης ως ξεκάθαρα ηγεμονικές.

Η περίπτωση του Αφγανιστάν είναι ακόμη πιο ξεκάθαρη. Αποτελώντας το δεύτερο μεγάλο βήμα προς την καθιέρωση ενός δικαιώματος μονομερούς επέμβασης, μετά από εκείνο του

<sup>992</sup> Hoffmann Stanley, *"The Crisis of Liberal Internationalism"*, Foreign Policy, No. 98 (Spring1995), σελ.165.

<sup>993</sup> Χειλά Ειρήνη, *Ο ρόλος της μεσολάβησης στο χειρισμό κρίσεων*, Αθήνα, Σιδέρης, 1999, σελ. 164.

Κοσσυφοπεδίου το 1999 και πριν από την οριστική ρήξη που προκάλεσε στους κόλπους του ΟΗΕ ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003, η αμερικανική επέμβαση στο Αφγανιστάν δεν άφησε αμφιβολίες ως προς τις προθέσεις της υπερδύναμης.<sup>994</sup> Οι ΗΠΑ προτίμησαν τη στρατηγική ευελιξία και την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος έναντι της συνεργασίας και της συλλογικής ασφαλείας, αδιαφορώντας για την οποιαδήποτε δυνατότητα αξιοποίησης του ευνοϊκού κλίματος αλληλεγγύης που είχαν προκαλέσει οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11/9/2001. Επικαλούμενες το δικαίωμα στην αυτοάμυνα κατέδειξαν ότι δεν πρόκειται να απεμπολήσουν την ευχέρεια να δρουν με μοναδικό γνώμονα αυτό που οι ίδιες θεωρούν εθνικό συμφέρον.

Στη συνέχεια, οι ΗΠΑ προχώρησαν σε μία κλασσική πρακτική των ηγεμονικών δυνάμεων, τη σύνδεση των στρατηγικών τους σκοπών με οικουμενικές αξίες. Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» έλαβε τον νομιμοποιητικό μανδύα μίας «σταυροφορίας» για την προώθηση φιλελεύθερων αξιών οικουμενικής απήχησης. Στο Αφγανιστάν αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δοθεί υπερβολική έμφαση στην εμφύτευση δυτικών καθεστωτικών προτύπων που θα επέτρεπαν αφενός τη συνέχιση της δράσης των ξένων δυνάμεων εντός της επικράτειας ενός κυρίαρχου κράτους για την καταδίωξη τρομοκρατών και αφετέρου τη γρήγορη απεμπλοκή της διεθνούς κοινότητας.<sup>995</sup>

#### **6.4. Διεθνής Τάξη. Στρατηγική διάσταση**

Το βασικό ζήτημα που προκύπτει στο υπό διαμόρφωση διεθνές σύστημα, αν θεωρήσουμε ότι η περίοδος της αδιαμφισβήτητης αμερικανικής υπεροχής έχει παρέλθει, είναι οι αναδυόμενοι πόλοι ισχύος και η συνεπακόλουθη κατανομή της. Το κύριο ερώτημα που ανακύπτει είναι πως θα λειτουργήσουν οι ΗΠΑ σ' ένα πιο αποκεντρωμένο, από άποψη κατανομής ισχύος, σύστημα στο οποίο θα

<sup>994</sup> Για τις μεταψυχροπολεμικές επεμβάσεις τα κίνητρα και τις συνέπειες βλ Χειλά Ε., *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21<sup>ο</sup> αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα, Ποιότητα, 2012.

<sup>995</sup> Ibid, κεφάλαιο 6<sup>ο</sup> Αφγανιστάν, σελ. 175-214

αμφισβητείται η κυριαρχία τους. Είναι γεγονός ότι η Αμερική δεν έχει δραστηριοποιηθεί στο παρελθόν στη διεθνή κονίστρα υπό συνθήκες πολυπολικότητας. Αντιθέτως εισήλθε στο διεθνές στερέωμα μετά τον Α'ΠΠ καταδικάζοντας το σύστημα της ισορροπίας δυνάμεων και θεωρώντας το υπεύθυνο για τα δεινά της ανθρωπότητας.<sup>996</sup> Η Ρωσία δεν είναι η μόνη δύναμη που επιδιώκει να διαδραματίσει ένα ενεργότερο ρόλο στα παγκόσμια δρώμενα, σίγουρα όμως εμφανίζεται ως η πιο αποφασισμένη τουλάχιστον στην παρούσα φάση. Στην ασιατική σκακιέρα η Κίνα, η Ιαπωνία και η Ινδία έχουν ενισχύσει τη θέση τους στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος, αλλά δεν έχουν έρθει μέχρι στιγμής σε ευθεία αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ. Η Κίνα ασφαλώς και αποτελεί την ανερχόμενη υπερδύναμη δίδοντας περισσότερο έμφαση στην οικονομική της ανάπτυξη. Η αντιπαράθεση με την Αμερική σχετικά με τα ζητήματα που εκκρεμούν στην ανατολική Ασία θα την απασχολήσουν εκτενέστερα στο εγγύης μέλλον<sup>997</sup>. Η εν εξελίξει οικονομική κρίση υπογράμμισε ότι ακόμη και στον οικονομικό τομέα που θεωρείται, κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά από τους θεωρητικούς του φιλελευθερισμού, προνομιακός για την συνεργασία, τα κράτη υιοθέτησαν πολιτικές, ακόμη και εντός της ΕΕ, επί τη βάση εθνικών προτεραιοτήτων.

Η υπό διαμόρφωση σχέση μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσικής Ομοσπονδίας διέπεται από στοιχεία σύγκρουσης και συνεργασίας. Τα ποια θα επικρατήσουν σχετίζονται με την ιεράρχηση που κάνουν αμφότεροι των εθνικών τους συμφερόντων και των επιταγών που θέτει το διεθνές σύστημα. Η πρώτη εξακολουθεί να αποτελεί τη μόνη υπερδύναμη έχοντας τη δυνατότητα άσκησης ισχύος σε πλανητικό επίπεδο. Η δεύτερη ανακάμπτει τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο διεκδικώντας νέο αναβαθμισμένο ρόλο.

Η "αναγεννημένη" Ρωσία επιθυμεί ν' ανακτήσει την επιρροή της στον ευρασιατικό χώρο εκκινώντας από τα κράτη της πρώην Σοβιετικής

<sup>996</sup> Ειρήνη Χειλά, *Διεθνής κοινωνία . Διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις: Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Εκδ Ηρόδοτος, Αθήνα 2006, σελ 33-38.

<sup>997</sup> Brzezinski Zbigniew and Mearsheimer John, "Clash of the titans", Foreign Policy. Jun/Feb 2005.

Ένωσης έτσι ώστε να κερδίσει το χαμένο χρόνο μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, στη διάρκεια του οποίου οι ΗΠΑ μεθοδικά κάλυψαν το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε στην Ανατολική Ευρώπη μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ<sup>998</sup> καθιστώντας ακόμη πιο δυσχερή τη θέση της Ρωσίας στο μεταψυχροπολεμικό καταμερισμό ισχύος. Διαπιστώνουμε επομένως ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση επικράτησε το στοιχείο της αντιπαράθεσης.

Η αποχώρηση των ΗΠΑ, το 2001, από την συνθήκη ABM (Anti-Ballistic Missile Treaty)<sup>999</sup> που αφορούσε τον περιορισμό των αντιβαλλιστικών συστημάτων και εκσυγχρονισμό των πυρηνικών όπλων και η πρόθεση τους ν' αναπτύξουν αντιπυραυλικά συστήματα στην ανατολική Ευρώπη δημιουργεί μία ακόμη εστία προστριβών. Είναι χρήσιμο να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου η κατάσταση πυρηνικής ισορροπίας, μέσω της αμοιβαίας εξασφαλισμένης καταστροφής –MAD-<sup>1000</sup> που εξασφάλιζε σε αμφότερους τη δυνατότητα δευτέρου πλήγματος<sup>1001</sup>, λειτούργησε εξόχως σταθεροποιητικά για το διεθνές σύστημα. Η απόφαση των ΗΠΑ να ανατρέψουν, όχι σε παρόντα αλλά σε μέλλοντα χρόνο, την ισχύουσα πυρηνική ισορροπία μας υποδεικνύει το λόγο, σύμφωνα με τον οποίο, η Ρωσία αντιτίθεται έντονα στη εγκατάσταση των εν λόγω συστημάτων. Η πιο πρόσφατη συμφωνία μεταξύ των ΗΠΑ και της Ρωσικής Ομοσπονδίας σχετικά με τον περιορισμό των πυρηνικών τους οπλοστασίων, η New START, υπεγράφη στις 8 Απριλίου του 2010 στην Πράγα.<sup>1002</sup> Η εν λόγω συνθήκη μειώνει ονομαστικά τον αριθμό των στρατηγικών πυρηνικών κεφαλών, όμως ο τρόπος που τους αριθμεί δημιουργεί εύλογα ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο θα οδηγήσει σε μείωση των πυρηνικών οπλοστασίων και θα

<sup>998</sup> «Για τις διευρύνσεις της ατλαντικής συμμαχίας που έλαβαν χώρα μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου

βλ. <http://www.fas.org/man/nato/analysis.htm>».

<sup>999</sup> «Antiballistic Missile Treaty Chronology», [www.fas.org](http://www.fas.org)

<sup>1000</sup> Ifestos P., *Nuclear Strategy and European Security Dilemmas*, Gower, Avebury 1988. Ch 13<sup>th</sup> -14<sup>th</sup>.

<sup>1001</sup> Ifestos P., *Nuclear Strategy and European Security Dilemmas*, Gower, Avebury 1988. Ch 13<sup>th</sup>-14<sup>th</sup>.

<sup>1002</sup> <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/NST/index.htm>

αποτρέψει μία νέα κούρσα εξοπλισμών ελαχιστοποιώντας, τις ούτως ή άλλως ελάχιστες προσδοκίες πυρηνικού αφοπλισμού.<sup>1003</sup>

Ο ενεργειακός τομέας εμφανίζεται ως ένα ακόμη πεδίο αντιπαράθεσης των δύο δυνάμεων στο βαθμό που η Ρωσία τον χρησιμοποιεί για να αλιεύσει και πολιτικά οφέλη<sup>1004</sup>. Οι προσδοκίες ορισμένων αναλυτών, ότι η Ρωσία θα αποτελούσε μια νέα Σαουδική Αραβία για τις δυτικές οικονομίες, τροφοδοτώντας τη Δύση με υδρογονάνθρακες και επενδύοντας τα κέρδη σε δυτικά χρηματοοικονομικά προϊόντα, διαψεύστηκαν. Η Ρωσία μετά την κοινωνική και οικονομική ανάκαμψη από τα έσοδα των πρώτων υλών διεκδικεί πλέον μια αναβαθμισμένη θέση στο νέο καταμερισμό ισχύος.

Συνυπολογίζοντας ακόμη ότι η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ διέπεται από έντονα ιδεαλιστικά χαρακτηριστικά<sup>1005</sup> υπολείμματα των διαδικασιών δημιουργίας του αμερικανικού κράτους-έθνους<sup>1006</sup>. Η μανικαϊστική αντίληψη του μέσου Αμερικάνου, απόρροια και των προτεσταντικών δογμάτων που κυριαρχούν στην αμερικανική κοινωνία, πλάθει εικόνες για τη διεθνή κοινότητα κρατών στην οποία έχουν μόνο ορκισμένους εχθρούς ή πιστούς συμμάχους. Αυτά τα δύο στοιχεία σε συνδυασμό με το επιχείρημα του Mearsheimer, περί «*της τραγικότητας της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*»<sup>1007</sup>, δηλαδή οι σχέσεις τους είναι κατά βάση συγκρουσιακές λόγω των διλημμάτων ασφαλείας και της αμοιβαίας καχυποψίας και η ηγεμόνευση του διεθνούς συστήματος είναι

<sup>1003</sup> Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος καταμέτρησης των στρατηγικών πυρηνικών κεφαλών. «Για τα πυραυλικά συστήματα, η διαδικασία της καταμέτρησης των πολλαπλών κεφαλών που μπορούν να τοποθετηθούν πάνω σε κάθε πύραυλο παράγει ένα αποτέλεσμα που είναι αρκετά κοντά στην πραγματικότητα. Αλλά για τα στρατηγικά βομβαρδιστικά αποφασίστηκε να μην προσμετράτε ο αριθμός των πυρηνικών κεφαλών που μπορεί κάθε αεροπλάνο να μεταφέρει - πράγμα που σημαίνει ότι ένας βομβαρδιστικό μετρά πλέον ως μία μονάδα μεταφοράς για μία μόνο κεφαλή, ενώ στην πραγματικότητα το βομβαρδιστικό μπορεί να μεταφέρει πολλές περισσότερες». Barabanov Mikhail, *The Arms Non-Reduction Treaty*, Moscow Defense Brief, Vol 2, 2010, p. 2-5. <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/NST/NSTtext.htm>

<sup>1004</sup> Ανάλυση του Κέντρου Ρωσίας και Ευρασίας του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων. <http://www.cere.gr/upload/SS-%20Nabucco%20FINAL.pdf>.

<sup>1005</sup> Αρβανιτόπουλος Κ, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Ποιότητα, Αθήνα 2000, σελ 13-16.

<sup>1006</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Αμερικανική εξωτερική πολιτική*. Από την «ιδεαλιστική αθωότητα» στο «πεπρωμένο του έθνους», Οδυσσέας, 2<sup>η</sup> έκδοση, Αθήνα, 1995.

<sup>1007</sup> Mearsheimer J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα, 2006.

ο ασφαλέστερος τρόπος επίλυσης αυτού το προβλήματος δημιουργεί εύλογα ερωτήματα για τη διεθνή τάξη. Πιο συγκεκριμένα με ποιον τρόπο θα ασκηθεί η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική σ' ένα πιο αποκεντρωμένο διεθνές σύστημα;

Επιχειρώντας μια απάντηση στο αρχικό ερώτημα κατά πόσο βρισκόμαστε στην απαρχή ενός νέου ψυχρού πολέμου και λαμβάνοντας υπόψιν το πρόσφατο συγκρουσιακό ιστορικό παρελθόν μεταξύ ΗΠΑ και σοβιετικής Ρωσίας, παρατηρούμε ότι η ενισχυμένη Ρωσία εμφανίζεται αποφασισμένη να μην επιτρέψει την περαιτέρω αύξηση της αμερικανικής επιρροής στην περιφέρειά της<sup>1008</sup>. Η Αμερική δε, βλέποντας την επανάκαμψη του ρωσικού παράγοντα, επιδιώκει ν' αποτρέψει ανεπιθύμητες εξελίξεις στον κρίσιμο γεωπολιτικά χώρο της Ευρασίας. Η κατάσταση αυτή επιτείνεται από το φαινόμενο της άνισης ανάπτυξης και της συνεπακόλουθης άνισης κατανομής της ισχύος στο διεθνές περιβάλλον. Η εμπλοκή των ενεργειακών ζητημάτων και η συσχέτισή τους με τη διαδικασία της παγκόσμιας οικονομικής μεγέθυνσης επιδεινώνουν την όλη κατάσταση. Υπό αυτό το πρίσμα διακρίνουμε πως τα εθνικά συμφέροντα ΗΠΑ και η Ρωσίας στους κρίσιμους τομείς της άμυνας, της ασφάλειας, της οικονομίας και της διπλωματίας αποκλίνουν παρά συγκλίνουν. Οι αποκλίνουσες θέσεις μεταξύ των δύο, σε στρατηγικά ζητήματα, καθιστούν τις προσεγγίσεις σ' άλλα - όπως αυτό της τρομοκρατίας, της μη διάδοσης όπλων μαζικής καταστροφής και θέματα προστασίας του περιβάλλοντος - μη ικανά για να ανακόψουν την πόλωση. Το ζητούμενο φαίνεται να είναι η ένταση και ο βαθμός. Ιστορικά οι ηγεμονικές συγκρούσεις<sup>1009</sup> λάμβαναν χώρα όταν

---

<sup>1008</sup> Στα πλαίσια της πολιτικής ενίσχυσης της θέσης της στην κεντρική Ασία η Ρωσία και οι έξι χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η Αρμενία, η Λευκορωσία, το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν, μέλη του Οργανισμού του Συμφώνου Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO), συμφώνησαν, στις 4 Ιανουαρίου, στη Μόσχα, τη σύσταση μιας στρατιωτικής δύναμης «άμεσης κρούσης», της οποίας οι δυνατότητες θα είναι του ίδιου επιπέδου με αντίστοιχες δυνάμεις του NATO. Επίσης δίδοντας χρηματικά ανταλλάγματα στη κυβέρνηση του Κιργιστάν επιδιώκουν το κλείσιμο της αεροπορικής βάσης, στο Μανάς, που χρησιμοποιείται από τις ΗΠΑ στις επιχειρήσεις των στρατευμάτων τους στο Αφγανιστάν.

<http://www.cere.gr/upload/episkopisi54.pdf>

<sup>1009</sup> «Ο τερματισμός ενός ηγεμονικού πολέμου είναι η απαρχή ενός ακόμη κύκλου μεγέθυνσης-ανάπτυξης, επέκτασης και τελικής παρακμής. Ο νόμος της άνισης



τα προσδοκώμενα οφέλη ήταν μεγαλύτερα από τις πιθανές ζημιές. Αντλώντας ταυτόχρονα από τη συσσωρευμένη γνώση της θεωρίας των διεθνών σχέσεων και ορισμένων κορυφαίων της αναλυτών- Gilpin, Watson και Mearsheimer <sup>1010</sup>- που προσεγγίζουν το ηγεμονικό φαινόμενο σε διάφορες ιστορικές περιόδους, έχουμε να παρατηρήσουμε μολονότι η Ρωσία υπολείπεται κατά πολύ στον καταμερισμό ισχύος έναντι των ΗΠΑ θεωρούμε ότι εισέρχονται σε περίοδο μιας νέας αντιπαράθεσης, απόρροια των ανακατανομών ισχύος των τελευταίων ετών.

Το ερώτημα εάν το διεθνές σύστημα εισέρχεται για ακόμη μία φορά στη δύνη των πολιτικών των μεγάλων δυνάμεων, που ανταγωνίζονται αλλήλους, και η διεθνής τάξη ή η αταξία είναι απόρροια των συσχετισμών ισχύος μένει να απαντηθεί σύμφωνα με την έκβαση των υπό διαμόρφωση εξελίξεων. Για κάποιους κορυφαίους αναλυτές των διεθνών σχέσεων το ερώτημα είναι ρητορικό<sup>1011</sup>.

### **6.5. Αποτίμηση της Μεταψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης.**

Η διεθνής τάξη μεταψυχροπολεμικά έχει συνυφανθεί με τον κυρίαρχο ρόλο των ΗΠΑ στο σύστημα. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σηματοδότησε τη μετάβαση του διεθνούς συστήματος από τη διπολική δομή σ' ένα περιορισμένο ή κυριαρχούμενο πολιπολισμό. Οι ΗΠΑ επιδίωξαν να διευρύνουν το πεδίο άσκησης της Ηγεμονίας τους, στο κενό ισχύος που άφησε η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, και να επεκτείνουν την επιρροή τους, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο φάσμα του διεθνούς συστήματος. Η πολιτική αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί, με την

---

ανάπτυξης συνεχίζει να ανακατανέμει την ισχύ υπονομεύοντας έτσι το status quo που εγκαθιδρύθηκε από τον τελευταίο ηγεμονικό αγώνα. Η ανισορροπία αντικαθιστά την ισορροπία και ο κόσμος κινείται προς ένα νέο γύρο ηγεμονικής σύγκρουσης. Πάντα ήταν και πάντα θα είναι έτσι, μέχρις ότου οι άνθρωποι είτε καταστραφούν είτε μάθουν να αναπτύσσουν ένα αποτελεσματικό μηχανισμό ειρηνικής αλλαγής». Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδ Ποιότητα, Αθήνα 2004. σελ 351.

<sup>1010</sup> Ήφαιστος Π., *Η κοινωνικοπολιτική δομή του διεθνούς συστήματος, ο ρόλος της συλλογικής ασφάλειας και το ζήτημα της διεθνούς διακυβέρνησης*, Σελ. 18-20. Παρατίθεται στο [www.ifestos.edu.gr](http://www.ifestos.edu.gr)

<sup>1011</sup> Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτική στον 21° αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 251.

πάροδο 20 και πλέον ετών μεταψυχροπολεμικής περιόδου, ως ηγεμονική αξίωση των ΗΠΑ να «κοινωνικοποιήσουν» τις αξίες τους στο διεθνές σύστημα. Πολλοί αναλυτές και πολιτικοί υποστήριζαν τον «ήπιο» χαρακτήρα του αμερικανικού ηγεμονισμού, και την ανάγκη διάχυσης της «φιλελεύθερης Ατζέντας»<sup>1012</sup> για την επικράτηση των Αγγλοσαξονικών πολιτικοοικονομικών προτύπων, που θα επιφέρει τη διεθνή τάξη αποτελεσματικότερα. Οι εν λόγω προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται εργαλειακά ως στοιχείο της ιδεολογικής ηγεμονίας προς την επίτευξη της Αμερικανικής ηγεμονικής αξίωσης.

Οι αιτιάσεις ότι η εξάπλωση της δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς σε πλανητικό επίπεδο θα επέφεραν ειρηνικές διακρατικές σχέσεις μόνιμου χαρακτήρα και κατά συνέπεια το τέλος της ιστορίας δεν επαληθεύονται, στο βαθμό που να αναιρείται η φύση του διεθνούς συστήματος όπως την γνωρίζουμε τους τελευταίους 5 αιώνες. Συγκεκριμένα, ο κατακερματισμός του κόσμου σε εθνικές-κρατικές οντότητες και η συνεπακόλουθη διεθνής αναρχία, δηλαδή η απουσία νομιμοποιημένης παγκόσμιας εξουσίας ελέγχου των φαινομένων άνισης ανάπτυξης, οδηγούν σε ανταγωνισμούς μεταξύ των κρατών και ηγεμονικές συμπεριφορές επηρεάζοντας καθοριστικά τη φύση του διεθνούς συστήματος. Κατά συνέπεια και παρά την αρχική αισιοδοξία ότι οι διακρατικές συγκρούσεις σταδιακά θα μειωθούν λόγω των «νέων» δεδομένων της μεταψυχροπολεμικής εποχής, ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν χώρες που βρίσκονται υπό καθεστώς μετάβασης, οι εθνικές συγκρούσεις και η αδυναμία των αναπτυσσόμενων κρατών να ενσωματωθούν στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό σύστημα αποτελούν φαινόμενα που καταδεικνύουν τη δυσκολία διατήρησης της διεθνούς τάξης. Δίχως αμφιβολία η διεύρυνση του ρόλου της οικονομίας στο διεθνές σύστημα δεν οδηγεί νομοτελειακά σε συνεργασιακές διαδικασίες και αποτελεσματικότερη διασφάλιση της διεθνούς τάξης. Στην οικονομία ενυπάρχει εκτός από το στοιχείο της συνεργασίας κι εκείνο του

---

<sup>1012</sup> Χειλά Ε., *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα*, ό.π., σελ. 37-59.

ανταγωνισμού, επίσης η παγκοσμιοποίηση επιταχύνει τη διαδικασία της ανάπτυξης όχι όμως για όλους κι όχι με ομοιόμορφο πάντα τρόπο, επιταχύνοντας πολλές φορές τη διαδικασία της άνισης ανάπτυξης

Οι διεθνείς θεσμοί, με την συνεχιζόμενη ανάπτυξη τους μετά το τέλος του Β' ΠΠ, δημιουργούν συνθήκες συνεργασίες προσπαθώντας να αμβλύνουν τον άναρχο και συγκρουσιακό χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος και συμβάλλοντας στην κανονιστική του ανάπτυξη διευρύνοντας την έννοια της διεθνούς κοινωνίας. Εξακολουθούν όμως, όπως παρατηρήσαμε τη μεταψυχροπολεμική περίοδο να συνιστούν τις εξαρτημένες μεταβλητές της ισχύος. Το διεθνές δίκαιο υπόκειται κι αυτό σε παρόμοιους περιορισμούς στο βαθμό που η διακρατική ισοτιμία και η αρχή της μη επέμβασης, αρχές που αποτελούν θεμελιώδεις προϋποθέσεις για πιο ειρηνικές διεθνείς σχέσεις παραβιάζονται. Οι επεμβάσεις όπως έλαβαν χώρα την συγκεκριμένη περίοδο αναμφίβολα δεν αποτελούν παραδείγματα διατήρησης της διεθνούς τάξης μέσω ενός δικαίου που εφαρμόζεται καθολικά και ομοιόμορφα.

Οι νέες απειλές για τη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα, όπως η τρομοκρατία, ο κίνδυνος διασποράς των πυρηνικών, η μετανάστευση αναμφίβολα εκτός από τα άμεσα προβλήματα που δημιουργούν για την ασφάλεια, χρήζουν μάλλον κοινής αντιμετώπισης ενισχύοντας την τάση συνεργασίας στο διεθνές σύστημα.

Η κυρίαρχη θέση των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα, τη συγκεκριμένη περίοδο, δεν επέφερε τη σταθερότητα που πολλοί πίστευαν. Οι ΗΠΑ λειτούργησαν αναθεωρητικά θέτοντας οι ίδιες τη διεθνή τάξη σε κίνδυνο με τις μονομερείς και επιλεκτικές επεμβάσεις τους. Η θέση πως η αμερικανική αξίωση θα γίνει αποδεκτή για μεγάλο χρονικό διάστημα, από τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις δεν ευσταθεί. Η Κίνα που αποτελεί αναντίρρητα τον δυνητικό αντίπαλό των ΗΠΑ, αλλά και η Ρωσία, η Ινδία, η Ιαπωνία, η Γερμανία, η Βραζιλία καθώς και οι ευρωπαϊκές πυρηνικές δυνάμεις, Ηνωμένο Βασίλειο και Γαλλία και άλλες χώρες, αποτελούν ένα πολυεπίπεδο σύστημα ιεραρχίας ισχύος που η ισορρόπηση του εν πολλοίς θα καθορίσει τη τάξη ή την αταξία στο διεθνές σύστημα. Οι αναδυόμενοι πόλοι ισχύος δεν σημαίνει νομοτελειακά ότι θα οδηγηθούν

σε σύγκρουση, αφού το πλήθος των δρώντων προσφέρει εκτός από δυνητικούς αντιπάλους και διευρυμένες δυνατότητες εξισορροπήσεων.

Η πυρηνική διάσταση συνεχίζει να έχει σημαίνοντα ρόλο στο σύστημα. Η διασπορά των πυρηνικών σε μη κρατικούς δρώντες αναμφίβολα θα αποτελέσει μια εξόχως επικίνδυνη εξέλιξη για τη διεθνή τάξη. Ακόμη η διασπορά των πυρηνικών σε κρατικούς δρώντες θέτει τεράστια ζητήματα, στο βαθμό που οι κατέχουσες χώρες επιδιώκουν τη συνέχιση της μονοπώλησης του όπλου χρησιμοποιώντας και τους διεθνείς θεσμούς προς αυτή την κατεύθυνση. Στον τομέα της διάχυσης των πυρηνικών όπλων οι μεγάλες πυρηνικές δυνάμεις σε μεγάλο βαθμό λειτουργούν συλλογικά όχι πάντα με επιτυχία (Ισραήλ, Ινδία, Πακιστάν) απόρροια των αποκλινόντων συμφερόντων τους. Το Ιράν και η Β. Κορέα είναι οι πιο σημαντικές περιπτώσεις κρατών που επιδιώκουν, η δεύτερη μάλλον το πέτυχε ήδη, να αποκτήσουν πυρηνικά. Η επέμβαση και η εισβολή των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στο Ιράκ το 2003 αιτιολογήθηκε με βάση τις αιτιάσεις πως το καθεστώς του Σαντάμ Χουσεϊν ήταν πολύ κοντά στην απόκτηση πυρηνικών όπλων. Το Ισραήλ, ένα κράτος που κατέχει πυρηνικά, χωρίς όμως να το έχει δηλώσει επισήμως και δίχως να έχει υπογράψει ποτέ τη Συνθήκη μη-Διάδοσης έχει προβεί σε μια σειρά προληπτικών χτυπημάτων σε χώρες που εκκινούσαν μια διαδικασία πυρηνικοποίησης, το Ιράκ (1982), τη Συρία (2007) και απειλεί να πλήξει τις πυρηνικές εγκαταστάσεις του Ιράν.

Παρ' όλο που τα πυρηνικά έχασαν την αίγλη τους τα πρώτα χρόνια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, οι πυρηνικές δυνάμεις συνεχίζουν να διατηρούν τα πυρηνικά τους οπλοστάσια σε τέτοιο βαθμό που να επιτυγχάνεται ο αποτρεπτικός τους ρόλος. Οι ΗΠΑ και η Ρωσία υπέγραψαν τον Απρίλιο του 2010<sup>1013</sup> συνθήκη για περαιτέρω μειώσεις των πυρηνικών οπλοστασίων. Η επικύρωση της συμφωνίας επετεύχθη όταν η διακυβέρνηση των ΗΠΑ εγκατέλειψε την εγκατάσταση αντιπυραυλικής ασπίδας στην Ανατολική Ευρώπη στην αρχική της μορφή. Η υιοθέτηση εκ μέρους των ΗΠΑ ενός λιγότερο φιλόδοξου

<sup>1013</sup> [http://www.kerdos.gr/concat%28\\$path,%27/default.aspx?id=1224931&nt=103](http://www.kerdos.gr/concat%28$path,%27/default.aspx?id=1224931&nt=103)

σχεδίου<sup>1014</sup> έχει ξεκινήσει μια μικρότερης αλλά έντονης κούρσας εξοπλισμών με τη Ρωσική Ομοσπονδία.

Η Γαλλία συνεχίζει τη πυρηνικά στρατηγική του Ντε Γκωλ διατηρώντας υπό πλήρη εθνικό έλεγχο το πυρηνικό της οπλοστάσιο παρ' ότι επέστρεψε στο στρατιωτικό σκέλος του NATO το 2008<sup>1015</sup>. Το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθεί να διατηρεί το πυρηνικό οπλοστάσιο στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας ενισχύοντας την ειδική σχέση με τις ΗΠΑ. Διαπιστώνουμε επομένως πως και την μεταψυχροπολεμική εποχή τα πυρηνικά διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διατήρηση της τάξης με ένα αρνητικό τρόπο αφού οι καταστρεπτικές τους ιδιότητες κάνουν απαγορευτική, με όρους κόστους – οφέλους, τη χρησιμοποίηση τους συμβάλλοντας στη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος.

---

<sup>1014</sup> [http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w\\_articles\\_world\\_2\\_26/05/2013\\_521740](http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_world_2_26/05/2013_521740)

<sup>1015</sup> <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=259791>

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7<sup>ο</sup>**

### **Γενική Αποτίμηση.**

Η διεθνής τάξη που εγκαθιδρύεται με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που ο πυρήνας τους διασώζεται μέχρι σήμερα. Ως περιόδους διεθνούς τάξης ορίζουμε τα διαστήματα μεταξύ των ηγεμονικών συγκρούσεων που κατέλυαν την προηγούμενη τάξη. Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618-1648), οι πόλεμοι του Λουδοβίκου του 14<sup>ου</sup> (1667-1713), οι πόλεμοι της Γαλλικής Επανάστασης και του Ναπολέοντα (1792-1814), καθώς και ο Α' Π.Π. και ο Β' Π.Π. (1914-1918 και 1939-1945) αποτελούν ιστορικά γεγονότα για την εξέλιξη του διακρατικού συστήματος. Όλες οι περίοδοι είχαν κράτη διαφορετικής βαθμίδος ισχύος και επομένως οι ηγεμονικές αξιώσεις είναι σύμφυτα φαινόμενα του διεθνούς συστήματος. Οι ηγεμονικοί ανταγωνισμοί αποτελούν κυρίαρχο χαρακτηριστικό όλων των περιόδων. Οι ηγεμονικοί πόλεμοι είναι το κοινό στοιχείο που οδήγησε στην κατάρρευση των συνθηκών τάξης εκτός από τη ψυχροπολεμική και τα πρώτα 20 έτη της μεταψυχροπολεμικής εποχής. Μετά από κάθε πόλεμο οι νικήτριες δυνάμεις επανακαθορίζουν τους κανόνες και τις αξίες έτσι ώστε να επαναφέρουν την τάξη<sup>1016</sup> συνδέοντας τη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα με την κατανομή ισχύος.

Το κράτος είναι η μορφή πολιτικής οργάνωσης που δημιουργήθηκε εκείνη την περίοδο και σταδιακά ενίσχυσε τις δομές και ικανότητες του αποτελώντας τη βασική μονάδα του διεθνούς συστήματος, του οποίου καθορίζει και το χαρακτήρα του ως κρατοκεντρικό. Τα βασικά χαρακτηριστικά του κράτους συνίστανται: στο έδαφος, στην αναγνώριση, στην αυτονομία ως προς εξωτερικές παρεμβάσεις, στον έλεγχο των συνόρων και στη νομιμοποίηση που αποτυπώθηκε ως το μονοπώλιο της βίας από ίδιο στο εσωτερικό του. Τα κράτη εκτός των διοικητικών τους λειτουργιών απέκτησαν και άλλα χαρακτηριστικά πέραν των μηχανισμών διακυβέρνησης. Η εθνικότητα, το αίσθημα του ανήκειν σ' ένα σύνολο

---

<sup>1016</sup> Ikenberry John, *After Victory: Order and Power in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 2001, σελ. 3.

ανθρώπων, μορφοποίησε τα κρατικά σχήματα ιδιαίτερα κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα. Ταυτόχρονα εμφανίστηκαν αιτήματα κρατικής οργάνωσης από λαούς που δεν βρίσκονταν υπό συνθήκες ανεξαρτησίας. Το γεγονός αυτό οδήγησε στο φαινόμενο της κρατικής κυριαρχίας, της μη αποδοχής από τους ανθρώπους που απαρτίζουν την έκαστη κρατική οντότητα, καμίας υπέρτερης εξουσίας.

Δημιουργείται επομένως ένα σύστημα κρατών, εξαρτώμενων μεταξύ τους αλλά ανεξάρτητων, υπό τη έννοια της μη αναγνώρισης υπέρτερης αρχής, με άναρχο χαρακτήρα. Η άναρχη δομή του συστήματος οδηγεί σε μια συγκεκριμένη κρατική συμπεριφορά στην οποία η απόκτηση ισχύος αποτελεί το καλύτερο εκέγγυο για την επιβίωσή του.

Τους τελευταίους πέντε αιώνες η εμβάθυνση της κρατοκοκεντρικότητας τους διεθνούς συστήματος και ο συνεπακόλουθος άναρχος χαρακτήρας του έχει ως συνέπεια η διεθνής τάξη να είναι συνάρτηση της κατανομής ισχύος, που εμφανίζει περισσότερο ή λιγότερο ισόρροπες αποτυπώσεις. Η κανονιστική ανάπτυξη του διεθνούς συστήματος και οι ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου δεν διασφαλίζουν αυτομάτως την τάξη. Ταυτόχρονα είναι αντίθετες προς την υιοθέτηση ηγεμονικών προσεγγίσεων, σε θεσμικό επίπεδο, που θα αναιρούσαν την κρατική κυριαρχία ως κανονιστική αρχή των διεθνών σχέσεων. Παρά την συντελούμενη πρόοδο, κανονιστική ανάπτυξη, της Διεθνούς Οργάνωσης, κυρίως τον προηγούμενο αιώνα, σε πολλούς διεθνείς θεσμούς παρατηρούμε έντονες ηγεμονικές εκφάνσεις στον τρόπο που λαμβάνονται αποφάσεις που άπτονται ζητημάτων διεθνούς ασφάλειας (βλ Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ). Οι διεθνείς θεσμοί έχουν να ισορροπήσουν μεταξύ της αποτύπωσης στα καταστατικά τους κείμενα της νομικής ισότητας των κρατών-μελών τους και από την άλλη της αποτελεσματικότητας που είναι συνήθως απόρροια του διευρυμένου ρόλου των ισχυρότερων δρώντων.

Η λειτουργία του διεθνούς συστήματος αναμφίβολα επηρεάζεται από τις πολιτικές των Μεγάλων Δυνάμεων τόσο ως προς τη διατήρηση της τάξης όσο όμως και ως προς τη διασάλευσή της. Οι Μεγάλες Δυνάμεις μέσω των πολιτικών επιλογών τους επιδιώκουν ρυθμίσεις οι οποίες

επιφέρουν την τάξη στο διεθνές σύστημα υπό την προϋπόθεση της εξυπηρέτησης των συμφερόντων τους.<sup>1017</sup>

Μια ετεροβαρής κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα, που συνεπάγεται και ένα διευρυμένο ρόλο στα ισχυρότερα κράτη λόγω συμφερόντων και ικανοτήτων, δημιουργεί συνθήκες τάξης οι οποίες όμως δύσκολα δύναται να αποτελέσουν προϋποθέσεις μονιμότερης ευταξίας στο διεθνές σύστημα, πόσο μάλλον όταν η κατανομή ισχύος τείνει να διαφοροποιηθεί. Στο βαθμό που οι ηγεμονικοί ανταγωνισμοί αποτελούν το βασικό αίτιο αποσταθεροποίησης της διεθνούς τάξης η σταθερότητα ως αποτέλεσμα ηγεμονικής διαχείρισής του θα έχει πρόσκαιρο και εξαρτημένο της ισχύος χαρακτήρα.

Η Ηγεμονία σκοπό έχει να μειώσει το στοιχείο της αναρχίας που υπάρχει στο διεθνές σύστημα και των αποσταθεροποιητικών της επενεργειών. Ο ηγεμόνας λοιπόν θέτει τους κανόνες και θα χρησιμοποιήσει την υπέρτερη ισχύ του ώστε να επιτύχει τα αποτελέσματα που επιθυμεί και να αναπαράγει τις συνθήκες που διαίωνίζουν την ηγεμονία του. Τα συμφέροντα των υπολοίπων κρατών δεν είναι σίγουρο ότι θα προαχθούν από τον ηγεμόνα και σε ποιο βαθμό θα συμβεί αυτό. Η ηγεμονία δεν διασφαλίζει διαρκή και ισοδύναμα οφέλη για όλα τα κράτη γεγονός που δημιουργεί συνθήκες ανισορροπίας στο σύστημα. Ουσιαστικά ο ηγεμόνας λειτουργεί, στο απόγειο της ισχύος του, ως ένας «διαχειριστής» του διεθνούς συστήματος που αποφασίζει τα όρια των εσωτερικών ανακατανομών σε συνδυασμό με τα όρια ανοχής του συστήματος σε τέτοιες είδους ανακατανομές.

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας δεν είναι σε θέση να προσφέρει ικανοποιητικές εξηγήσεις διαφόρων φαινομένων, όσο δεν αποβάλλει το κανονιστικό της περιεχόμενο. Αποτελεί περισσότερο μια θεωρητική πρόταση παρά μία ολοκληρωμένη θεωρία, που αποτελεί, παρά τις ατέλειες της ένα χρήσιμο επεξηγηματικό πλαίσιο των πολιτικών επιλογών των κρατών, ιδίως των ηγεμονικών.

---

<sup>1017</sup> Carr, E., *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, σελ. 220.



Η ρεαλιστική θεωρία προβλέπει ότι οι ανισορροπίες θα διορθωθούν, όμως δεν προβλέπει πότε θα συμβεί αυτό. Η νεορεαλιστική θεωρία εξετάζει τις πιέσεις που οι διεθνείς δομές ασκούν στα κράτη και όχι με το πώς τα κράτη αντιδρούν στις πιέσεις αυτές. Ο μονοπολισμός είναι βραχύβιος λόγω των υπέρογκων υποχρεώσεων που αναλαμβάνει η κυρίαρχη δύναμη και λόγω της δυσπιστίας που έχουν τα άλλα κράτη για τον τρόπο με τον οποίο θα ασκηθεί η ισχύς της, καθώς όλοι μπορεί να απειληθούν<sup>1018</sup>.

Ορισμένοι διεθνολόγοι αναλίσκονται σήμερα σε προσεγγίσεις προσπαθώντας να αποδείξουν ότι ο μονοπολισμός θα διαρκέσει, επειδή η ισχύς της ηγεμονικής δύναμης, των ΗΠΑ εν προκειμένω, είναι τόσο μεγάλη και σταθερή που είναι αδύνατον να εξισορροπηθεί<sup>1019</sup>. Επίσης υπάρχουν αναλύσεις που προσπαθούν να επιβεβαιώσουν ιστορικά την διαχρονική τάση του συστήματος προς εξισορρόπηση του ηγεμόνα<sup>1020</sup>. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας δεν προβλέπει πότε και αν θα γίνει εξισορρόπηση των ΗΠΑ. Διακριβώνει όμως την συμμόρφωση των ΗΠΑ με ορισμένες βασικές της υποθέσεις. Η επέκταση του NATO σκοπό έχει την ηγεμονική σταθεροποίηση της Ανατολικής Ευρώπης. Οι ενέργειες αυτές δεν μπορούν να εξηγηθούν από την θεωρία της ισορροπίας της ισχύος ή την θεωρία της εξισορρόπησης απειλής<sup>1021</sup>. Το αν βέβαια τέτοιου είδους κινήσεις είναι απόπειρες σταθεροποίησης ή αποσταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος, δίκαιες ή άδικες επεμβάσεις, είναι θέμα υποκειμενικής ερμηνείας. Η άποψη του Waltz είναι ικανοποιητική. Οι ανισορροπίες θα διορθωθούν και αυτό θα γίνει όταν οι δομικές πιέσεις επί των κρατών γίνουν τόσο ισχυρές που η μοναδική επιλογή των κρατών θα είναι ή να αντιδράσουν και να εξισορροπήσουν τον ηγεμόνα ή να

<sup>1018</sup> Waltz Kenneth, "Structural realism after the cold war", *International Security*, (vol.25, nol, Summer 2000, pp. 5-41), σελ. 27-28.

<sup>1019</sup> Wohlforth. William C, "The stability of a unipolar world", *International Security*, (vol.24, no 1, Summer 1999. pp. 5-41), σελ. 9, 29.

<sup>1020</sup> Layne Christopher, "The unipolar illusion", *International Security*, (vol. 17, no 4. Spring 1993), ιδίως σελ. 7.

<sup>1021</sup> Sheetz Mark S., "Correspondence: Debating the unipolar moment", *International Security*, (vol.22, no 3. Winter 1997/'98. pp. 168-174), σελ. 170-1.

αλλάζουν την ιστορία επιτρέποντας τη δημιουργία μιας παγκόσμιας αυτοκρατορίας.

Όταν οι απαιτήσεις και οι αξιώσεις ισχύος του ηγεμόνα ξεπεράσουν τα όρια ανοχής του συστήματος, δηλαδή απειληθεί η τυπική κρατική δομή του, τότε τα κράτη θα προβούν στην εξισορρόπηση του. Το δικαίωμα της ανεξαρτησίας και κρατικής οργάνωσης κάθε συλλογικής οντότητας, αποτελεί μία κατάκτηση του ανθρώπινου πολιτισμού<sup>1022</sup> και τέτοιες κατακτήσεις δεν μπορούν να εκχωρηθούν.

Η Ιδεολογία χρησιμοποιήθηκε από τις ΗΠΑ αλλά και από την ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πόλεμου, με σκοπό να ενισχύσουν τον κυρίαρχο ρόλο στους εκατέρωθεν συνασπισμούς που είχαν δημιουργήσει για να κυριαρχήσουν στη στρατηγική τους αντιπαράθεση. Λειτουργήσε ως μηχανισμός νομιμοποιητικός της ηγετικής θέσης που κατείχαν στις συμμαχίες τους. Το στοιχείο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης, αλλά με υλιστικούς όρους, που ενυπήρχε στην εν λόγω διαμάχη εσωτερίκευσε τη συγκεκριμένη ασυμμετρία δημιουργώντας πρόβλημα επιβίωσης του σοσιαλιστικού κοσμοσυστήματος με άμεση συνέπεια τη σταδιακή αμφισβήτησή του και τελικά την κατάρρευσή του.

Η μαρξιστική θεωρία περί ηγεμονίας δοκιμάστηκε τόσο στο μεσοπόλεμο όσο και τη μεταπολεμική περίοδο. Φορέας της προσπάθειας εγκαθίδρυσης της παγκόσμιας αταξικής κοινωνίας ήταν η Σοβιετική Ένωση δημιουργώντας, μετά την επικράτησή της τον Β'ΠΠ, μια εκτενή σφαίρα επιρροής στην Ανατολική Ευρώπη και στην Ασία επιβάλλοντας συγγενή καθεστωτικά συστήματα. Σταδιακά επεδίωξε και πέτυχε σε σημαντικό βαθμό την ενίσχυση της επιρροής της στον Τρίτο Κόσμο οικοδομώντας συμμαχίες και με μη σοσιαλιστικά κράτη, πχ Μέση Ανατολή. Οι γεωπολιτικές προτεραιότητες τόσο της ΕΣΣΔ όσο και της Κίνας αλλά και των άλλων χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού ελάττωσαν την αρχική δυναμική της εξάπλωσης του σοσιαλιστικού τρόπου διακυβέρνησης που έλαβε χώρα μετά το Β'ΠΠ και το κύμα της αποαποικιοποίησης. Η γεωπολιτική αντιπαράθεση με το δυτικό κόσμο

<sup>1022</sup> Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατικής κυριαρχίας*, ό.π., σελ. 261.

και κυρίως με τις ΗΠΑ αναμφίβολα αποτέλεσε ένα αζεπέραστο, όπως αποδείχθηκε, εμπόδιο στην προσπάθεια οικοδόμησης σοσιαλιστικής διεθνούς τάξης. Οι γεωπολιτικές αναγκαιότητες ωθούσαν τη ΕΣΣΔ σε πολιτικές πρακτικές αντίθετες με τις ιδεολογικές της διακηρύξεις και σε αποδόμηση του ηγετικού της ρόλου στα πλαίσια του σοσιαλιστικού κόσμου. Έχοντας παρέμβει στο εσωτερικό των συμμάχων της με απροκάλυπτο τρόπο, Ουγγαρία 1956, Τσεχοσλοβακία 1968 και Πολωνία 1980, δημιουργώντας προστριβές με τις υπόλοιπες (Γιουγκοσλαβία, Αλβανία), και ερχόμενη σε σύγκρουση με την Κίνα τη δεκαετία του '60 η ΕΣΣΔ απονομιμοποιήθηκε, σε μεγάλο βαθμό ως ηγέτιδα δύναμη των σοσιαλιστικών κρατών. Η ηγεμονία της απώλεσε το συναινετικό χαρακτήρα στις σφαίρες επιρροή της όσο και στο εσωτερικό της, όπου οι λαοί που απάρτιζαν την ΕΣΣΔ άρχιζαν σταδιακά να αξιώνουν μεγαλύτερη αυτονομία από τα Σοβιέτ. Όλα αυτά τα γεγονότα που διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στις εξελίξεις της δεκαετίας του '80 και οδήγησαν στην κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Το ουτοπικό στοιχείο που εμπεριέχουν οι θεωρίες του φιλελευθερισμού και του μαρξισμού επηρεάζουν την αντίληψη που έχουν για τη διεθνή τάξη λειτουργώντας ως θεωρίες πολιτικής αλλαγής, επιδιώκοντας την υπέρβαση του κρατοκεντρικού συστήματος γεγονός που απειλεί την υπάρχουσα διεθνή τάξη.

Το πυρηνικό όπλο και ο τρόπος που το διαχειρίστηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις καταδεικνύει το ρόλο που διαδραματίζει στο διεθνές σύστημα. Η πυρηνική αποτροπή, ως συνειδητή πολιτική επιλογή των δυο υπερδυνάμεων, ώθησε τον ανταγωνισμό τους σ' όλους τους τομείς, ενώ αποκλείοντας τον ηγεμονικό πόλεμο μετέφερε τις συγκρούσεις στην περιφέρεια. Αναντίρρητα απέκλεισε τη δυνατότητα παγκόσμιας ηγεμονίας και αποτέλεσε ένα μηχανισμό ειρηνικής προσαρμογής των συνεπειών της άνισης ανάπτυξης, όπως σοφά το είχε ορίσει ως το κυριότερο πρόβλημα, ο R. Gilpin αναλύοντας το φαινόμενο της διαρκούς αλλαγής στο διεθνές σύστημα.

Το πυρηνικό όπλο λειτούργησε εξισορροπητικά, ως εξισωτής ισχύος, γεγονός που συμβάλλει στην ευκολότερη διατήρηση μιας

σχετικής ισορροπίας δυνάμεων. Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία και Κίνα επιθυμούν πιο ισορροπημένες σχέσεις με τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ αντίστοιχα. Το Ισραήλ απέκτησε πυρηνικά για να επιλύσει το ζήτημα της επιβίωσης και ασφάλειάς του έναντι των πολυπληθέστερων Αραβικών κρατών. Η Ινδία απέκτησε πυρηνικά όπλα για να αποτρέψει τον πυρηνικό εκβιασμό, από το λιγότερο ισχυρό στους άλλους τομείς, Πακιστάν. Το Ιράν επιδιώκει να αποκτήσει πυρηνικά για να εξισορροπήσει την πυρηνική υπεροχή του Ισραήλ στην περιοχή που επιτυγχάνεται λόγω του πυρηνικού μονοπωλίου. Η Γαλλία χρησιμοποιεί τα πυρηνικά και για να εξισορροπήσει την Γερμανική οικονομική υπεροχή. Η ύπαρξη πυρηνικών όπλων στο διεθνές σύστημα τα τελευταία περίπου 70 έτη δεν απέκλεισε τον πόλεμο ως επιλογή ούτε αντικατέστησαν τις συμβατικές δυνάμεις απλώς τα ενσωμάτωσε στο φάσμα των στρατηγικών επιλογών που έχει ένα κράτος. Σίγουρα έδωσε τη δυνατότητα για μικρότερες συμβατικές δυνάμεις. Σε καμία περίπτωση δεν αδρανεί τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα κράτη στους υπόλοιπους τομείς που καθορίζουν την κρατική ισχύ.

Τα πυρηνικά όπλα ταυτόχρονα διευρύνουν και περιορίζουν τις δυνατότητες άσκησης πολιτικής των ΜΔ. Οι ΗΠΑ χρησιμοποίησαν τη Σοβιετική πυρηνική απειλή και προσφέροντας πυρηνική αποτροπή, μέσω του ΝΑΤΟ, στους συμμάχους της διευκόλυνε την άσκηση της πολιτικής της ως ηγέτιδα δύναμη του δυτικού κόσμου. Ταυτόχρονα η Γαλλία αναπτύσσοντας αυτόνομη πυρηνική αποτρεπτική ικανότητα πέτυχα τη σχετική αυτονόμησή της εντός της δυτικής συμμαχίας, γεγονός που εν πολλοίς έλαβε χώρα και στο σοσιαλιστικό συνασπισμό μεταξύ της ΕΣΣΔ και της Κίνας.

Η πυρηνικοποίηση των διεθνών σχέσεων αναμφίβολα λειτούργησε θετικά στη επίτευξη και διατήρηση μιας γενικής ισορροπίας ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, εξισώνοντας τις ασυμμετρίες που ενδεχομένως υφίστανται στους άλλους τομείς που καθορίζουν την ισχύ ενός κράτους, και κατά συνέπεια την ευκολότερη διατήρηση της διεθνούς τάξης. Αποτελούν όμως εργαλείο που επιλύει, ως ένα βαθμό, το ζήτημα της επιβίωσης του κράτους που κατέχει πυρηνικά. Δεν δύναται

να αποτελεί, η απειλή χρήσης ατομικών όπλων, μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής για όλο το φάσμα των συμφερόντων, που δεν άπτονται των ζωτικών και βασικά αυτό της επιβίωσης, του πυρηνικού κράτους.

Η απουσία ηγεμονικού πολέμου τα τελευταία εξήντα χρόνια αποκλείει ολοκληρωτικές ήττες και νίκες επομένως και την εγκαθίδρυση ηγεμονικής τάξης ανάλογης χροιάς με αυτές που προέκυψαν μετά από ηγεμονικές συγκρούσεις. Στο βαθμό που η διεθνής τάξη είναι συνάρτηση της κατανομής ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων η κατοχή πυρηνικών όπλων ενισχύει τις φυγόκεντρες τάσεις στο διεθνές σύστημα.

Εφόσον η τεχνολογία δεν αλλάζει τα βασικά χαρακτηριστικά των πυρηνικών όπλων ως προς την καταστρεπτική τους ικανότητα, ο συνεπαγόμενος υπολογισμός κόστους-οφέλους θα ενισχύουν το σταθεροποιητικό τους ρόλο. Οι επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων να διατηρήσουν το μονοπώλιο της κατοχής τους, μέσω της συνθήκης NPT, καταδεικνύουν την σημασία που τους αποδίδουν. Η πυρηνικοποίηση των διεθνών σχέσεων δεν άλλαξε τη φύση του διεθνούς συστήματος, αναμφίβολα όμως μετατόπισε την επιλογή του πολέμου, μεταξύ των μεγάλων πυρηνικών δυνάμεων, στα ακρότατα όρια των πιθανών επιλογών.<sup>1023</sup> Ενώ λοιπόν, τα πυρηνικά όπλα, μέχρι στιγμής έχουν αποτρέψει μια νέα ηγεμονική σύγκρουση κι έχουν επιφέρει ειρηνική προσαρμογή από το ψυχροπολεμικό διπολικό σύστημα στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, που οι ΗΠΑ κατέχουν διακριτά δεσπόζουσα θέση, έχουν όμως πυκνώσει τις συγκρούσεις στην περιφέρεια του συστήματος πολλές φορές με τη συμμετοχή και των πυρηνικών δυνάμεων.

Η διεθνής τάξη μετά από πέντε αιώνες σύγχρονου διακρατικού βίου αναμφίβολα απέκτησε στοιχεία κοινωνικότητας, διεθνές δίκαιο, θεσμούς και διεθνείς συμφωνίες. Η μέχρι τώρα κανονιστική του ανάπτυξη ελαττώνει τη δυνατότητα ευρύτερης αποδοχής από τα υπόλοιπα κράτη

---

<sup>1023</sup> Wight Martin, *Διεθνής θεωρία, τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 293-4.

ηγεμονικών σχηματοποιήσεων μονιμότερου χαρακτήρα. Αναμφίβολα όμως η διεθνής τάξη εξακολουθεί να είναι εξαρτημένη μεταβλητή της κατανομής ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων και δευτερευόντως των επιλογών των λιγότερο ισχυρών κρατών να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικά. Ο τρόπος που λειτουργούν οι Μεγάλες Δυνάμεις εντός του διεθνούς συστήματος σχετικά με τη διατήρηση της τάξης καθορίζει εν πολλοίς και τα όρια της ηγεμονικής διαχείρισής του προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Π Κονδύλης σε μια από τις βαθυστόχαστες αναλύσεις παρατηρεί πως η τάξη στις διεθνείς σχέσεις, τουλάχιστον τους τέσσερις τελευταίους αιώνες κρατοκεντρικού διεθνούς συστήματος, δεν είναι τίποτα άλλο παρά μόνο ένας συσχετισμός δυνάμεων που αποτρέπει τις μείζονες συγκρούσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και επιφέρει σχετική σταθερότητα κυρίως στο κέντρο. Τάξη στο διεθνές σύστημα ήταν ένα αποτέλεσμα των συσχετισμών δυνάμεων και μιας ταυτόχρονα ιεραρχίας μεταξύ ηγετικών και υποδεέστερων δυνάμεων.<sup>1024</sup>

---

<sup>1024</sup> Κονδύλης Παναγιώτης, *Πλανητική πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1992, σελ. 49-50.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Ελληνική βιβλιογραφία

- Αγγελίδης Μ., Γκιούρας Θ., (επιμ.), *Θεωρίες της Πολιτικής και του Κράτους: T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau, I. Kant, G.W.F. Hegel*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα: Α. & Σ. Σαββάλας Α.Ε. Εκδοτική - Βιβλιοεμπορική 2005.
- Αρβανιτόπουλος Κ., Ήφαιστος Π., *Ευρωπαϊκαντικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα 1999
- Αρβανιτόπουλος, *Η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Αθήνα: Ποιότητα 2000
- Βαληνάκης Γ., *Εισαγωγή στην πυρηνική στρατηγική*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1987
- Βαληνάκης Γ. Γιάννης και Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής 2000
- Βιδάλης Ορέστης, *Το σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον και η εθνική μας πολιτική*, Ελληνική Ευρωεκδοτική 1988
- Γεωργαλά Γ. Κ., *Ο Κομμουνισμός. Θεωρία, πράξις, ιστορία και κριτική*, Αθήνα 1968
- Ήφαιστος Π. – Χ Τσαρδανίδης, *Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλειας και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*, Αθήνα: Σιδέρης 1992
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*, Αθήνα: Οδυσσέας 1994
- Ήφαιστος Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα 1999
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Θεωρία διεθνούς και ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Αθήνα: Ποιότητα 1999
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Ποιότητα 1999
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις κρατική: κυριαρχίας*, Αθήνα: Ποιότητα 2001
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ο Πόλεμος και τα Αίτιά του. Τα Πολλά Πρόσωπα του Ηγεμονισμού και της Τρομοκρατίας*, Αθήνα: Ποιότητα 2002
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*, Αθήνα: Ποιότητα 2003
- Ήφαιστος Π, *Κοσμοθεωρία των Εθνών, Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*, Αθήνα: Ποιότητα 2009
- Ήφαιστος Π, - Κολιόπουλος Κ, - Χατζηβασιλείου Ε.(Επιμέλεια), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια*; Αθήνα: ΙΔΙΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο 2012

- *Θουκυδίδη Ιστορία*, Μετάφραση Ελευθερίου Βενιζέλου, Τόμος Β, Βιβλίον Ε
- Καραγιώργα Δ.Π., *Δημόσια Οικονομική*, Τόμος Α', Αθήνα, Παπαζήση, 1979
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως τις μέρες μας*, Αθήνα: Ποιότητα 2008
- Κολιόπουλος Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας 2001
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο*, Αθήνα: Θεμέλιο 1992
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Η θεωρία του πολέμου. Πόλεμος και πολιτική, πόλεμος, οικονομία και κοινωνία, πόλεμος και επανάσταση, ο θερμός πόλεμος μετά τον ψυχρό πόλεμο, ελληνοτουρκικός πόλεμος*, Αθήνα: Θεμέλιο 1998
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση: Η διαμόρφωση των κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών*, Αθήνα: Στιγμή 2001
- Κονδύλης, Τ., *Μακιαβέλι έργα*, τόμος ΙΙ, Αθήνα: Κάλβος 1971
- Κουλουμπής Θ., Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις Μια συνολική προσέγγιση*. Τόμος Α. – Αθήνα: Παπαζήσης 1985
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο*, Αθήνα: Ποιότητα 2000
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα 2004
- Κώνστας Δημήτρης και Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Διεθνείς σχέσεις, συνέχεια και μεταβολή-τόμος Α'*, Αθήνα: Σιδέρης 1997
- Κωσταράς Γρηγόριος, *Φιλοσοφική προπαίδεια*, Αθήνα 1991
- Μαγούλας Αντώνιος, *Η ιστορία των ΗΠΑ, 1600-1990*, Αθήνα: Εκδόσεις Ακίδα 1997
- Μανιτάκης Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 2004
- Μελάς Κωνσταντίνος, *Παγκοσμιοποίηση, Νέα φάση διεθνοποίησης της οικονομίας, Μύθοι και πραγματικότητα*, Αθήνα: εκδόσεις Εξάντας 1999
- Ντόκος Θάνος, *Αναζητώντας την ειρήνη: Μέτρα για την διεθνή ασφάλεια και τη μη διασπορά των πυρηνικών όπλων*, Αθήνα: Παπαζήσης 1992
- Οικονομίδης Κωνσταντίνος Π., *Δημόσιο διεθνές δίκαιο Α'*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1990
- Παπαπαναγιώτου Αλέκος, *Το Μακεδονικό ζήτημα και το Βαλκανικό Κομμουνιστικό κίνημα 1918 – 1939*, Αθήνα 1992
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική : 1945-2002*, Αθήνα: Ποιότητα 2002
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Ποιότητα 2009
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 20ου Αιώνα*, Αθήνα: Ποιότητα 2013



- Πλατιάς Αθανάσιος, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα: Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Παπαζήσης 1995
- Πουρναράκης Γ, *Διεθνής Οικονομική. Μια Εισαγωγική Προσέγγιση*, Αθήνα: Πουρναράκης 1996
- Ράπτης Κώστας, *Γενική Ιστορία της Ευρώπης, Β' τόμος*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 1999
- Σπυρόπουλος Γ., *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις: Μύθοι και Πραγματικότητες*, Αθήνα: Παπαζήσης 2005
- Στεφανίδης Γιάννης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Αθήνα: Εκδόσεις Προσκήνιο 1997
- Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Η Εξωτερική Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Σιδεράς 2000
- Τρικούκης Μάκης, *Πολιτική και Φιλοσοφία στον Γκράμσι*, Εξάντας 1985
- Τσακαλογιάννης Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία – Από τη Βασιλία στο Τείχος του Βερολίνου 1789-1989*, Τόμος Β', Αθήνα: Σιδέρης 1997
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Πατάκης 2001
- Χατζηκωνσταντίνου Κ., *Η νομική διάσταση του Πολέμου των Αστρων*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1988
- Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Η Απειλή και η Προστασία του Περιβάλλοντος από τα Όπλα*, Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλας 1985
- Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Το αμφίβολο νομικό καθεστώς των πυρηνικών όπλων*, Αθήνα: Σιδέρης 1995
- Χειλά, Ειρήνη, *Ο ρόλος της μεσολάβησης στο χειρισμό κρίσεων*, Αθήνα: Σιδέρης 1999
- Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής κοινωνία διαχρονικές και σύγχρονες αντιλήψεις. Η συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, Αθήνα: Ηρόδοτος 2006
- Χειλά Ε, *Οι διεθνείς συγκρούσεις στον 21ο αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Αθήνα: Ποιότητα, 2013
- Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βεσφαλία στη Βιέννη 1648-1815*, Αθήνα: Σιδέρης 1997
- Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, Αθήνα: Σιδέρης 1996
- Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων, τόμος 2<sup>ος</sup>: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες*, Αθήνα: Σιδεράς 1997
- Ψαλιδόπουλος Μιχάλης, *Διεθνής σύγκρουση και οικονομική σκέψη Διεθνές εμπόριο και εθνικό συμφέρον, 17ος-20ος αιώνας*, Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις 2003

#### Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Άρεντ Χάνα, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση 1986
- Άρεντ, Χάνα, *Περί βίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2000

- Άρεντ Χάνα, *Για την επανάσταση*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2006
- Aron Raymond, *Πόλεμος και Ειρήνη μεταξύ των Εθνών*, τόμος α' Αθήνα: Συμπληρωματικές εκδόσεις Στρατιωτικών Περιοδικών, 1966
- Barker Ernest, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα: Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, Επιμ. Ηλίας Παπαγιαννόπουλος, Μετάφρ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα, Ποιότητα 2007
- Bernstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης – Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1997
- Berstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος Γ, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1997
- Bernstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης. Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5<sup>ος</sup>-18<sup>ος</sup> Αιώνας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1997
- Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης - Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815-1919*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 1997
- Berstein Serge, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20ό αιώνα*, Αθήνα: Ποιότητα – Hachette 2007
- Braillard Philippe, Mohammad - Reza Djalili, *Οι διεθνείς σχέσεις: Τι γνωρίζω; μετάφραση Ελένη Τσερεζόλε*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη 2007
- Brzezinski Z., *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Αθήνα: Α. Λιβάνη 1998
- Bull Hedley, *Η Αναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα 2001
- Burns Edward McNal, *Ευρωπαϊκή ιστορία τόμος Α', Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1983*
- Calvocoressi Peter, *Διεθνής Πολιτική 1945-2000*, Αθήνα: Τουρίκης 2004
- Carr Edward H., *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, Αθήνα: Ποιότητα 2000
- Clough, S – Rapp R, *Ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία. Η οικονομική ανάπτυξη του δυτικού πολιτισμού*, τόμος 2ος, Αθήνα: Παπαζήσης 1980
- Cohn Theodore, *Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα: Gutenberg 2009
- Γκρούπι, Λ., *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Αθήνα: Θεμέλιο 1977
- Dougherty James E. και Robert L. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές θεωρίες διεθνών σχέσεων: μια συνολική αποτίμηση*, Αθήνα: Παπαζήσης 1992
- Duverger, M., *Εισαγωγή στην πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήσης 1964
- Gilpin Robert, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα: Gutenberg 1995

- Gilpin Robert, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, τόμος Α' Αθήνα: Gutenberg 1998
- Gilpin Robert, *Παγκόσμια πολιτική οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Αθήνα: Ποιότητα 2002
- Gilpin Robert, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα 2004
- Hobsbaum E., *Η Εποχή των Άκρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο 2003
- Horkheimer M., *Απαρχές της αστικής φιλοσοφίας της ιστορίας*, μτφ. Τ. Κονδύλης, Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος 1971
- Horowitz David, *Από τη Γιάλτα στο Βιετνάμ*, Αθήνα: Κάλβος 1975
- Jackson Robert, και Georg Sorensen, *Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών σχέσεων, Η σύγχρονη συζήτηση*, Μετάφραση Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, Αθήνα: Gutenberg 2006
- Kant Immanuel, *Για την Αιώνια Ειρήνη*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1992
- Kennedy Paul, *Η Άνοδος και Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, τόμος Α', Αθήνα: Αξιοτέλλης 1990
- Kennedy Paul, *Προετοιμασία για τον 21<sup>ο</sup> αιώνα*, Αθήνα: Α. Λιβάνης 1994
- Kissinger Henry, *Διπλωματία*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη 1995
- Lenk Kurt, *Πολιτική κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1990
- Locke John, *Δύο Πραγματείες για την Κυβέρνηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση 1990
- Λένιν Β. Ι., *Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα, για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών*, Αθήνα 1992
- Λένιν Β. Ι., *Ιμπεριαλισμός: Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή 2001
- Μακιαβέλι Ν., *Ηγεμόνας*, μετάφραση Καραχάλιου-Ζωγραφίδου Ζ., Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1996
- Machiavelli Niccolo, *Ο Ηγεμών*, Αθήνα: Εκδόσεις Περίπλους 2002
- Μάρξ Κ.– Φ. Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού κόμματος*, Αθήνα 1980
- Marx K.– F. Engels, *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, εισαγωγή – μετάφραση Π. Κονδύλη, Αθήνα 1985
- Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος – Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2001
- Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα 2007
- Μπουχάριν Ν., *Ιμπεριαλισμός και παγκόσμια οικονομία*, Αθήνα: Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο 2004
- Olson Mancur, *Η λογική της συλλογικής δράσης, δημόσια αγαθά και η θεωρία των ομάδων*, Αθήνα: Παπαζήσης 1991
- Rawls J., *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Αθήνα: Ποιότητα 1999
- Rousseau J. J., *Το κοινωνικό Συμβόλαιο, Πρώτο Βιβλίο*, Αθήνα: Πόλις 2004

- Σμιτ Καρλ, *Η έννοια του πολιτικού*, Αθήνα: Κριτική 1988
- Steans, J. & Pettiford, L. *Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Τουρίκης 2010
- Waltz Kenneth, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Αθήνα: Ποιότητα 2011
- Waltz Kenneth, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος, Μία θεωρητική ανάλυση*, Αθήνα: Ποιότητα 2011
- Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: μία συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Αθήνα: Ποιότητα 2006
- Wight Martin, *Διεθνής θεωρία, τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα: Ποιότητα 1998
- Χομπς Τόμας, *Λεβιάθαν, Η Ύλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας*, μτφ. Γρ.Πασχαλίδης – Αιμ.Μεταξόπουλος, Αθήνα: Γνώση 1989
- Young John W., *Η Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, 1945-1991 - πολιτική ιστορία*, μτφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα: Πατάκης 2004

#### Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Alexander L. George και Richard Smoke *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*. Columbia University Press, 1974
- Bettati M., *Le conflit sino-soviétique*, Paris: Colin 1971
- Bideleux Robert and Jeffries Ian, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, London: Routledge 1998
- Bull Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 1977
- Buzan B. Little R. Jones C., *The Logic of Anarchy, Neorealism to Structural Realism*, New York: Columbia University Press 1993
- Buzzan Barry and Little R., *International Systems in World History*, Oxford: Oxford University Press 2000
- Campbell Craig and Radchenko Sergey, *The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War*, Yale University Press 2008
- Clark Ian, *Legitimacy in International Society*, Oxford: Oxford University Press 2005
- Cox Robert W., Sinclair Timothy J., *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press
- Cox Robert W., *Production, power and world order: Social forces in the making of world history*, New York: Columbia University Press 1987
- Frankel Benjamin, *The Cold War, 1945-1991, Leaders and Other Important Figures in the United States and Western Europe*, Gale Research 1992
- Freedman Lawrence, *The evolution of nuclear strategy*, London: Macmillan 1989

- Gilpin Robert, *U.S. power and the multinational corporation*, New York: Basic Books 1975
- Gilpin Robert, *War and change in world politics*, New York: Cambridge University Press 1981/1986
- Gilpin Robert, *Global political economy: Understanding the international economic order*, Princeton: Princeton University Press 2001
- Glasstone Samuel and Philip J Dolan, *The Effects of Nuclear Weapons*, Washington: US Government Printing Office 1977
- Collins J, *Grand Strategy: Principles and Practices*, Annapolis, MD: U.S. Naval Institute 1973
- Cox Robert W., *Production, power and world order: Social forces in the making of world history*, New York: Columbia University Press 1987
- Evans G., *Dictionary of International Relations*, Penguin, England 1999
- Gaddis John Lewis, *Surprise Security and the American Experience*, Harvard: Harvard University press, 2005
- Gramsci Antonio, *Selections from Prison Notebooks*, New York: International Publishers 1971
- Gray Colin S., *Weapons Don't Make War, Policy and Military Technology*, Lawrence: University Press of Kansas 1993
- Gufick Edward Vose, *Europe's classical balance of power*, New York: Norton 1955/1967
- Hartmann F., *The Relations of Nations*, London: Macmillan 1978
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, edited by Richard Tuck, Cambridge: Cambridge University Press 1996
- Hollis M. and Smith St., *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press 1990
- Holsti K.J., *International Politics: a framework for analysis*, N.J. Prentice - Hall International 1983
- Ifestos, Panagiotis, *Nuclear Strategy and European Security Dilemmas*, Gower Publishers, England 1988
- Ikenberry G. John and Kupchan Charles, *Socialization and hegemonic power*, 1990
- Ikenberry G. John, *After Victory: Order and Power in International Politics*, Princeton: Princeton University Press 2001
- Kaplan Morton, *System and Process in International Politics*,
- Keohane Robert O. - Nye Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown and Company 1977
- Keohane Robert, *After Hegemony*, New Jersey: Princeton University Press 1984
- Keohane Robert, *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press 1986

- Kindleberger Charles, *The world in depression, 1929-1939*, revised and enlarged edition, Berkeley: University of California Press 1973/1986
- Krasner Stephen, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press 1999
- Krasner Stephen, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley, University of California Press, 1985.
- Larkin Bruce, *War Stories*, New York: Peter Lang 2001
- Leffler Melvyn and Painter David, *Origins of the Cold War, An International History*, New York, Routledge, 1994.
- McCoubrey H. and White N. D., *International law and armed conflict*, Dartmouth 1992
- Mearsheimer J. John, *The Tragedy of Great Power Politics*, London: W.W. Norton & Company 2001
- Morgenthau Hans, *Politics Among Nations*, New York: McGraw Hill 2006
- Nanda, Ved - Krieger, David, *Nuclear Weapons and the World Court*, New York: Transnational Publishers Inc. 1998
- Nye Joseph, *Soft Power: The means to success in world politics*, New York: Public Affairs 2004
- Ozinga James R., *The Rapacki Plan: the 1957 Proposal to Denuclearize Central Europe, and an Analysis of Its Rejection*, Jefferson NC McFarland & Co 1989
- Paul T. V. and Hall John A., *International order and the future of world politics*, Cambridge: Cambridge University Press 1999
- Pelczynski Z. A., *Hegel's political philosophy – problems & perspectives, a collection of new essays*, Cambridge: Cambridge University Press 1971
- Rumble Greville, *The Politics of Nuclear Defence - A Comprehensive Introduction*, Cambridge: Polity Press 1985
- Scott Sagan D. and Waltz Kenneth N., *The spread of nuclear weapons: a debate renewed*, New York: W.W. Norton & Company Inc. 2003
- Sheehan Michael, *The balance of power*, New York: Routledge 1996
- Snow D. and D. M. Drew, *Making Strategy, An introduction to national security processes and problems*, Alabama: Air University Press 1988
- Strange Susan, *States and Markets*, London: Pinter Publishers 1994
- Terchek Roland J., *The Making of the Test Ban Treaty*, Hague: Martinus Nijhoff 1970
- Van Evera Stephen, *Causes of War, Power and the Roots of Conflict* Cornell University Press, Ithaca, NY, 1999
- Viotti P. - Kauppi M., *International Relations Theory*, New York, Macmillan Publishing Company, 1987

- Wallerstein, M. I., *World-Systems analysis: an introduction*, Duke University Press 2004
- Walt Stephen, *The origins of alliances*, Ithaca: Cornell University Press 1987/1992
- Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, Boston: McGraw-Hill 1979
- Watson Adam, *The evolution of international society*, New York: Routledge 1992/1999
- Zelikow Philip - Rice Condoleezza, *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*, Cambridge: Harvard University Press 1997

### Συλλογικά έργα

- Arvanitopoulos C. (ed), Security dilemmas in Eurasia, Nereus Editiotis/ΙΔΙΣ 1999
  - Panayiotis Ifestos: *“Revisit or abandon the imperfect westphalian model: Prospects and dilemmas of alternative approaches”*
- Baldwin David A. (ed.), Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate,
  - H. Milner, *“The Assumption of Anarchy in International Relations”*
  - Keohane Robert O., *“Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War”*
- Biersteker Th. J., C. Weber (eds), State sovereignty as social contract, Cambridge: Cambridge University Press 1996
  - Alexander Murphy, *“The sovereign state system as political-territorial ideal: historical and contemporary considerations”*
- Butterfield Herbert and Martin Wight (eds), Diplomatic Investigations, Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press 1968
  - Martin Wight, *“The balance of power”*
  - Hedley Bull, *“Society and anarchy in international relations”*
  - G. F. Hudson, *“Collective security and military alliances”*
- Goddard R. et al (eds), International Political Economy: State-Market Relations in a Changing Global Order, New York: Palgrave 2003
  - R. Keohane, *“The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967 - 1977”*

- Hall St., Gieben B., Η διαμόρφωση της Νεωτερικότητας, Αθήνα: Σαββάλας 2003
  - Held D., *Η εξέλιξη του σύγχρονου κράτους*
- Inbar E. (ed.), Regional Security Regimes, New York: State University of New York Press 1995
  - Lipson Ch., *“Are Security regimes Possible? Historical Cases and Modern Issues”*
- Keohane Robert, Neorealism and its critics, New York: Columbia University Press 1986
  - Richard Ashley: *“The poverty of neorealism”*
  - Robert Gilpin: *“The richness of the tradition of political realism”*
- Keohane Robert, International institutions and state power: Essays in international relations theory, Westview Press, 1989
  - Robert O. Keohane: *“The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977”*
- Krasner Stephen (ed), International regimes, Ithaca: Cornell Diversity Press 1983/1989
  - Robert Jervis, *“Security regimes”*
- Lampton D., The Making of Chinese Foreign and Security Policy in the Era of Reform, Stanford: Stanford University Press 2001
  - Lyman Miller, Lui Xiaohong, *“The Foreign Policy of China's Third Generation Elite”*
- Lang Anthony F. Jr., John Williams, Hannah Arendt and international relations: readings across the lines, New York: Palgrave Macmillan 2005
- Mazur G.O. (ed), One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004), New York: Semenenko Foundation 2004
  - John J. Mearsheimer, *“Power and Fear in Great Power Politics”*
- Murray, M.Knox, A.Bernstein (ed.), The Making of Strategy. rulers, states, and war, Cambridge Cambridge University Press, 1994
  - W.Murray and M. Grimsley, *“Introduction: On strategy”*
- Rittberger V. (ed.), Regime Theory and International Relations, Oxford: Claredon Press 1997
  - Krasner S. D., *“Sovereignty, Regimes and Human Rights”*



- Steinke Rudolf, Germany debates defense – the NATO alliance at the crossroads, New York: Armonk 1983
  - ο Ulrich Albrecht, *“The Political Background of the Rapacki Plan of 1957 and its Current Significance”*
- The Paradox Of China's post-Mao Reforms, Cambridge: Harvard University Press 1999
  - ο Merle Goldman, Roderick MacFarquhar, *“Dynamic Economy, Declining Party-State”*
- Taylor T. and Sato S., Future Sources of Global Conflict, Royal Institute of International Affairs, G. Britain 1995 Vol.4
  - ο Sato S., *“International Regimes, Regional Organizations and Alliances: their Contribution to International Order”*
- Αρβελέρ Ελένη, Maurice Aymard (επιμ.), Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή, (τόμος Β'), Αθήνα: εκδόσεις Σαββάλας 2003
  - ο Dan Berindei, *«Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη»*
  - ο Gilbert Trausch, *«Από την Ισορροπία Δυνάμεων στην Ισορροπία των Μπλοκ»*
  - ο Robert Frank, *«Εμφύλιοι Ευρωπαϊκοί πόλεμοι»*
- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος – Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Η Σοβιετική Ένωση: από την μετεξέλιξη στην αποσύνθεση, Αθήνα: Θεμέλιο 1993
  - ο Καλογεράτος Π., *«Θεσμικές και Πολιτικές Αλλαγές στην Σοβιετική Ένωση 1985-1991»*
  - ο Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, *«Το Ζήτημα των Εθνοτήτων από το «Σοβιετικό λαό» στην εθνική συγκρότηση»*
- Ήφαιστος Π, - Κολιόπουλος Κ, - Χατζηβασιλείου Ε. (Επιμέλεια), Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια; Αθήνα: ΙΔΙΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο 2012
  - ο Ευαγόρου Ε., *«Η υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: αντιθέσεις και συγκλίσεις στρατηγικών στόχων ασφαλείας και ηγεμονικής επιβολής με ιδεολογικά προτάγματα»*
- Κουλουμπής Θ., Κουφά Κ., Σβολόπουλος Κ., Εισαγωγή στην Οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 1985
- Ντομπ Μώρις, Πωλ Σουήζυ, Ρόντι Χίλτον, Κοατσίρο Τακαχάσι, Κρίστοφερ Χιλ, Ζωρζ Λεφέμπρ, Τζουλιάνο Προκάτσι, Έρικ Χομπσμπάουμ, Τζων Μέρνινγκτον, Η μετάβαση από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό, Αθήνα: Θεμέλιο 2010

- Περράκης Στέλιος (επιμ.), Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο - Οι Διεθνείς Θεσμοί σε Κίνηση, Αθήνα: Σιδέρης 2011.
  - ο Μικελής Κ. – Στρόικος Δ., «Μεταξύ Ηγεμονίας και Περιφερειοποίησης; Η Εξέλιξη της ASEAN και της περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού μετά τον Ψυχρό Πόλεμο»
- Σωτηρόπουλος Δ. Α., Χουλιάρης Α., Ρούσσος Σ., Σκλιάς Π., Ο Τρίτος Κόσμος: Πολιτική, Κοινωνία, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005
  - ο Χουλιάρης, Α.& Ρούσσος, Σ., «Ο Τρίτος Κόσμος σήμερα: πολιτική αλλαγή, αναπτυξιακές πολιτικές και το διεθνές σύστημα»
- Τσάκωνας Π. και Γιαλουρίδης Χρ., Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, Αθήνα: Σιδέρης 1999
  - ο Τσάκωνας Π., «Καθεστώτα Ασφαλείας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού Εξοπλισμών»
- Φατούρος Α. – Στεφάνου Κ., Οι Συμφωνίες του Γύρου της Ουρουγουάης για το Διεθνές Εμπόριο Αγαθών και Υπηρεσιών, Αθήνα: Σάκκουλας 1995
  - ο Κατράνης Αλ, «Θεσμική διάσταση του παγκοσμίου οργανισμού εμπορίου»

## Αρθρα

- Aron Raymond, *"The Anarchical Order of Power"*, *Daedalus* Vol.95 No. 2, Conditions of World Order (Spring, 1966)
- Bens Richard, *"Systems for peace or causes of war? Collective security, arms control and the new Europe"*, *International Security* vol.17 no1 (Summer 1992)
- Boswell T., *"Hegemony and Bifurcation Points in World History"*, *Journal of World-Systems Research* Vol.1 No.15 (1995)
- Brown Chris, *"Reflections on the "War on Terror" two years on"*, *International politics* Vol.41 no1 (2004)
- Burr William and Richelson, Jeffrey T. *"Whether to 'Strangle the Baby in the Cradle: The United States and the Chinese Nuclear Program, 1960-1964"*, *International Security*, Vol. 25, No.3 (Winter 2000/2001)
- Buzan Barry, *"From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English school"*, *International Organization* vol.47 no3 (Summer 1993)
- Cortell A. and Davis J., *"How Do International Institutions Matter? The Domestic Impact of International Norms"*, *International Studies Quarterly* Vol.40
- Crone D., *"Does Hegemony Matter? The Reorganization of the Pacific Political Economy"*, *World Politics* Vol. 45 No. 4 (1993)
- Elrod Richard, *"The Concert of Europe: A fresh look at an international system"*, *World Politics* vol.28 no2 (1976)
- Garst Daniel, *"Thucydides and neorealism"*, *International Studies Quarterly* vol.33 (1989)
- Grieco Joseph, *"Anarchy and the Limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism"*, *International Organization* Vol.42 No.3 (Summer 1988)
- Grunberg Isabelle, *"Exploring the myth of hegemonic stability theory"*, *International Organization* vol.44 no4 (Autumn 1990)
- Harris Ian, *"Order and Justice in "The anarchical society"*", *International Affairs* vol.69 no 4 (July 1993)
- Haggard, S. & Simmons, B.A., *"Theories of International Regimes"*, *International Organisation*, Vol. 41 No 3 (1987)
- Hoffmann, Stanley *"The Crisis of Liberal Internationalism"*, *Foreign Policy*, No. 98 (Spring 1995)
- Huntington, Samuel *"The Lonely Superpower"*, *Foreign Affairs* Vol.78 no2 (March – April 1999)
- Ikenberry G. John - Kupchan Charles A., *"Socialization and Hegemonic Power"*, *International Organization* Vol. 44 No3 (Summer 1990)
- Ikenberry G. John, *"The Future of International Leaderships"*, *Political Science Quarterly* Vol. 111 No. 3 (Autumn 1996)
- Inoguchi T. and Bacon P., *Sovereignties: Westphalian, liberal and anti-utopian*, *International Relations of the Asia-Pacific* Vol.1 No. 2 (2001)

- Jackson Robert, "*Sovereignty in world politics: A glance at the conceptual and historical landscapes*", Political Studies vol.48 (1999)
- Jervis Robert, "*The Political Effects of Nuclear Weapons*", International Security Vol.13 No.2 (Spring 1988)
- Katzenstein Peter, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner, "*International Organization and the study of world politics*", International Organization Vol. 52 no4 (Autumn 1998)
- Kindleberger Charles, "*The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875*", Journal of Economic History vol. 35 (March 1975)
- Kindleberger Charles, "*Dominance and leadership in the international economy: Exploitation, public goods and free riders*", International Studies Quarterly vol.25 (1981)
- Kindleberger Charles, "*Hierarchy versus inertial cooperation*", International Organization vol.40 no4 (Autumn 1986)
- Kraehe Enno E., "*A bipolar balance of power*", American Historical Review vol.97 no3 (June 1992)
- Krasner, S.D., "*Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*", (Volume 36 International Organisation 2 1982).
- Krasner Stephen, "*Compromising Westphalia*", International Security vol.20 no3 (Winter 1995-96)
- Kupchan Charles A. and Kupchan Clifford A., "*Concerts, collective security and the future of Europe*", International Security vol.16 no1 (Summer 1991)
- Kupchan Charles A. and Kupchan Clifford A., "*The Promise of Collective Security*", International Security vol.20 no1 (Summer 1995)
- Lake David, "*International economic structures and American foreign policy, 1877-1934*", World Politics 35:4 (July 1983)
- Lake David, "*Leadership, Hegemony and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential*", International Studies Quarterly vol.37 No4 (1993)
- Lijphart Arend, "*The structure of the theoretical revolution in international relations*", International Studies Quarterly vol.18 no1 (March 1974)
- McKeown T., "*Hegemonic stability theory and 19<sup>th</sup> century tariff levels in Europe*", International Organization Vol.37 No.1 (1983)
- Mearsheimer J. John, "*The False Promise of International Institutions*", International Security Vol.19 No.3 (Winter 1994/1995)
- Milner Helen, "*The assumption of anarchy in international relations theory: A critique*", Review of International Studies vol.17 (1991)
- Onuf Nicholas and Klink Fr., "*Anarchy, authority, rule*", International studies Quarterly vol.33 no2 (June 1989)
- Rosenberg Justin, "*What's the matter with realism?*" Review of International Studies vol.16 (1990)

- Ruggie John Gerard, *"International regimes, transactions and change: Embedded liberalism in the postwar economic order"*, International Organization vol.36 no2 (Spring 1982)
- Schroeder Paul W., *"Did the Vienna settlement rest on a balance of power?"*, American Historical Review vol.97 no3 (June 1992)
- Schroeder Paul, *"Historical reality versus neorealist theory"*, International Security vol.19 no1 (Summer 1994)
- Schweller Randall L., *"Bandwagoning for profit"*, International Security vol.19 no1 (Summer 1994)
- Snidal Duncan, *"The limits of hegemonic stability theory"*, International Organization vol. 39 no4 (Autumn 1985)
- Spiezio K. Edward, *"British hegemony and major power war, 1815-1939: An empirical test of Gilpin's model of hegemonic governance"*, International Studies Quarterly vol.34. no2 (June 1990)
- Stefancic David, *"The Rapacki-Plan: A Case Study of European Diplomacy"*, East European Quarterly Vol.21 no4 (January 1988)
- Stein Arthur, *"The hegemon's dilemma: Great Britain, the United States, and the international economic order"*, International Organization, vol.38 no2 (Spring 1984)
- Stein Arhur, *"Coordination and Collaboration, International regimes into an anarchical world"*, International Regimes Vol. 36, No. 2 (Spring, 1982)
- Strain R., Frederic Lieutenant Colonel, US Air Force, *"Discerning Iran's Nuclear strategy: An examination of motivations, strategic culture and Rationality"*, Air War College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, 15 April 1996
- Strange Susan, *"The persistent myth of lost hegemony"*, International Organization vol.41 no4 (Autumn 1987)
- Vincent R. J., *"Hedley Bull and order in international politics"*, Millennium vol. 17 no 2 (1988)
- Wallerstein Immanuel, *"The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis"*, Comparative Studies in Society and History Vol.16 Issue 04 (Sep 1974)
- Wallerstein Immanuel, *"Δομικές Κρίσεις"*, Αρχική δημοσίευση *New Left Review* 62 (Απρ. 2010) Μτφρ.: Radical Desire
- Waltz, Kenneth *"The Spread of Nuclear Weapons: More May Better"*, Adelphi Papers, No 171 International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο, 1981
- Waltz Kenneth N., *"Structural realism after the cold war"*, International Security vol.25 no1 (Summer 2000)
- Weber Steve, *"Realism, Detente and Nuclear Weapons"*, International Organization Vol.44 No1 (Winter 1990)
- Wenger A. and Gerber M., *"John F. Kennedy and the Limited Test Ban Treaty: A Case Study of Presidential Leadership"*, Presidential Studies Quarterly Vol.29 issue 2

- Μπράβος Θανάσης, «Η Συμβολή ενός παγκόσμιου οργανισμού στη διαμόρφωση της σύγχρονης παγκόσμιας ιστορίας. ΟΗΕ και από-αποικιοποίηση», Αγορά Χωρίς Σύνορα Τόμος 14 (3) 2009

Εφημερίδες, συμβάσεις, ομιλίες, διευθύνσεις διαδικτύου

- Barabanov Mikhail, *The Arms Non-Reduction Treaty*, Moscow Defense Brief, Vol 2, 2010
- Clementi M., *"The Missing Structure in Structural Theories of Hegemony, and the Contemporary International System"*, 6<sup>th</sup> Pan-European International Relations Conference, Italy, September 2007
- Kissinger Henry, *"Germany, neutrality and the security system trap"*, Washington Post, April 15, 1990
- Papasotiriou Charalambos, *"Liberal idealism versus realism: The Yugoslav case"*, Athens: Occasional Research Papers, special issue/ΙΔΙΣ (July 1994)
- Strain R., Frederic Lieutenant Colonel, US Air Force, *"Discerning Iran's Nuclear strategy: An examination of motivations, strategic culture and Rationality"*, Air War College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, 15 April 1996
- Ιωάννου Εμμανουήλ, «*Ηνωμένα Έθνη: Οργανική Δομή και Λειτουργία του Συστήματος*», Παν/κες Σημειώσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 1992
- Κονδύλης Παναγιώτης, «*Η παγκοσμιοποίηση ως ιδεολογική κατασκευή*», ΤΟ ΒΗΜΑ, Κυριακή 16 Μαρτίου 1997
- Κοντογιώργης Γιώργος, «*Ο Ελληνισμός ως έθνος – κοσμοσύστημα*», Ομιλία στο Ίδρυμα Μείζονος Πολιτισμού, 19 Οκτωβρίου 2005.
- Πλωρίτης Μάριος, «*Το άσπρο, το μαύρο και το γκρίζο: αποχρώσεις του δόγματος Τρούμαν*», Το Βήμα της Κυριακής, 23-3-1997
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «*Από την ανάσχεση στην "Περιμετρική Άμυνα"*», στο Αφιέρωμα: Γεωπολιτική, Ελευθεροτυπία, 24-4-2001
- 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Final Document, New York, 2000
- National Security Archive, *"The Making of the Limited Test Ban Treaty"*, 1958-1963, doc. 42
- *"Review of Recent Literature on WMD Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation"*, Stockholm International Peace Research Institute, May 2004
- The United Nations and Disarmament – A short history, United Nations, New York, 1988
- US Department of Energy, *Doe fundamentals handbook, nuclear physics and reactor theory*, US Dep.of Energy, vol. 2 of 2, 1993
- Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών
- Σύμβαση για την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών

- Συνθήκη Tlatelolco  
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/tlatelolco.html>
- <http://www.acq.osd.mil/tc/>
- Παράρτημα Συνθήκης για το Νότιο Ειρηνικό,
- Παράρτημα Συνθήκης Pelindaba.
- <http://www.iaea.org/About/Policy/MemberStates/> (Ιούνιος 2013)
- <http://www.iaea.org/safeguards/sv.html> (Ιούνιος 2013)
- <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/index.html>
- <http://www.wagingpeace.org/menu/issues/nuclear-weapons/10-reasons-abolish-nw.htm>. (28/6/2013).
- <http://www.un.org/disarmament/education/wmdcommission/files/No1.pdf>.
- <http://mjp.univ-perp.fr/defense/ueo541023h.htm>.
- <http://www.iaea.org/index.html>
- <http://www.learnworld.com/ZNW/LWText.Acheson-Lilienthal.html>